

НАУКОВІ ПРАЦІ

НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛОТЕКИ УКРАЇНИ
імені В. І. ВЕРНАДСЬКОГО

Збірник включено
до Переліку наукових фахових видань України
у галузях
історичні науки
(наказ МОН України № 1021 від 7 жовтня 2015 р.)
та соціальні комунікації
(наказ МОН України № 1328 від 21 грудня 2015 р.)

Наукові праці НБУВ мають DOI 10.15407/np

Видання індексується Index Copernicus, Directory of Open Access Journals (DOAJ), Scientific Indexing Services (SIS), Academic Resource Index (ResearchBib), WorldCat, CrossRef, Google Scholar, Open Access Infrastructure for Research in Europe (OpenAIRE), BASE, EBSCO, Наукова періодика України, Україніка наукова

Редакційна колегія:

- Т. Добко*, доктор наук із соціальних комунікацій (головний редактор)
В. Горовий, доктор історичних наук (заступник головного редактора)
Т. Симоненко, кандидат наук із соціальних комунікацій
(відповідальний секретар)
В. Бабік, доктор гуманітарних наук (Польща)
Л. Буряк, доктор історичних наук
С. Гарагуля, кандидат наук із соціальних комунікацій
О. Заваліна, доктор філософії (США)
М. Закіров, доктор політичних наук
О. Збанацька, доктор наук із соціальних комунікацій
Н. Іванова, кандидат історичних наук
Л. Литвинова, кандидат наук із соціальних комунікацій
К. Лобузін, доктор наук із соціальних комунікацій
С. Ляшко, кандидат історичних наук
О. Мацевіцютте, доктор філософії (Швеція)
О. Онищенко, академік НАН України, доктор філософських наук
Ю. Половинчак, кандидат історичних наук
В. Попик, доктор історичних наук, член-кореспондент НАН України
А. Ржеуський, кандидат наук із соціальних комунікацій
В. Струнгар, кандидат наук із соціальних комунікацій
О. Тур, доктор наук із соціальних комунікацій
Л. Шарінова, доктор філософії (Велика Британія)
Л. Яременко, кандидат історичних наук

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ
імені В. І. ВЕРНАДСЬКОГО
АСОЦІАЦІЯ БІБЛІОТЕК УКРАЇНИ

НАУКОВІ ПРАЦІ

НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ
імені В. І. ВЕРНАДСЬКОГО

За загальною редакцією
доктора історичних наук, професора В. ГОРОВОГО

Збірник засновано в 1998 р.

Випуск 58

БІБЛІОТЕКИ В СИСТЕМІ СТРАТЕГІЧНИХ КОМУНІКАЦІЙ:
МІЖНАРОДНИЙ АСПЕКТ

Електронна версія – на <http://www.nbuvip.gov.ua>

Київ 2020

Затверджено до друку та опублікування в мережі Інтернет вченою радою
Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського
(протокол № 3 від 27.02.2020)

Відповідальний редактор
О. Ворошилов, кандидат історичних наук
Редактор-перекладач
англійського тексту
М. Кушнарьова, кандидат філософських наук

УДК 02(477)(06)

Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського / редкол.: Т. Добко (голов. ред.), В. Горовий (заст. голов. ред.), Т. Симоненко (відп. секр.) [та ін.] ; за заг. ред. В. Горового ; відп. ред. О. Ворошилов ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України. – Київ, 2020. – Вип. 58: Бібліотеки в системі стратегічних комунікацій: міжнародний аспект. – 490 с.

У збірнику наукових праць представлено матеріали, у яких висвітлюються актуальні питання діяльності бібліотек у процесі інформатизації українського суспільства, забезпечення доступу всіх категорій користувачів до національних та глобальних інформаційних ресурсів. Розглянуто особливості роботи бібліотек з інформаційно-аналітичного супроводу функціонування стратегічних комунікацій, аналізуються аналітичні продукти наукових бібліотек як складової інформаційного забезпечення міжнародних стратегічних комунікацій. Особливу увагу приділено міжнародно-правовому аспекту діяльності бібліотечно-інформаційних центрів в українському та глобальному інформаційному просторі.

Збірник підготовлено за результатами виконання науково-дослідного проекту «Бібліотеки у формуванні інформаційного ресурсу стратегічних комунікацій українського суспільства».

Видання орієнтовано на широке коло працівників бібліотечно-інформаційної сфери, науковців і практиків у сфері соціальних комунікацій та інформаційно-комунікаційних технологій.

© Національна бібліотека України
імені В. І. Вернадського
НАН України, 2020

ЗМІСТ

Розділ І. БІБЛІОТЕКИ У ФОРМУВАННІ ІНФОРМАЦІЙНОГО РЕСУРСУ СТРАТЕГІЧНИХ КОМУНІКАЦІЙ	9
Горовий В. Бібліотечні орієнтири в глобальних інформаційних обмінах	11
Кулицький С. Аналітичні продукти наукової бібліотеки як складова інформаційного забезпечення міжнародних стратегічних комунікацій української економіки	25
Horova S. Informatization and society: possible difficulties and future prospects	41
Аулін О. Бібліотечна діяльність щодо вдосконалення безпекових чинників у міжнародних стратегічних комунікаціях	58
Ворошилов О. Роль стратегічних комунікацій у протидії інформаційній агресії	69
Саморукова О. Деструктивна поведінка в соціальних мережах як інструмент інформаційної війни	82
Медведєва В. Інформаційно-аналітичний аспект удосконалення стратегічних комунікацій у процесі розвитку суспільної інформатизації	93
Іванова Н., Пестрецова О. Удосконалення інформаційно-правового обслуговування користувачів бібліотек у системі стратегічних комунікацій	105
Кривецький О. Роль і місце бібліотечної журналістики в системі засобів масових комунікацій	117
Желай О. Особливості розвитку аналітичних структур у національних бібліотеках	127
Дуднік О., Колесніченко А. «ЛІГА:ЗАКОН» як універсальна інформаційно-правова система відображення співпраці України у міжнародних організаціях	144
Аксьонова Н., Самсонов М. Аудіокнига як сучасний бібліотечний ресурс (порівняльний аналіз поширення на міжнародній платформі «ЮТуб»)	159

Жабін А. Міжнародні проекти LIBER: поточний стан та перспективи	173
Тимошенко І. Генезис комунікаційно-документаційного забезпечення медичної галузі	184
Струнгар В. Типологічна класифікація соціальних медіа як об'єкт діяльності бібліотек.....	195

**Розділ II. МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД БІБЛІОТЕК
З РОЗВИТКУ СТРАТЕГІЧНИХ КОМУНІКАЦІЙ**

207

Пальчук В. Бібліотеки зарубіжних країн у розвитку стратегічних комунікацій	209
Закіров М. Інтернет-ресурси як інструмент стратегічних комунікацій: міжнародний досвід	225
Закірова С. Стратегічна роль комунікації в концепції перехідного правосуддя: міжнародний досвід постконфліктних суспільств	235
Маленко Я. Інформаційне забезпечення громад: зарубіжний досвід для України	251
Чернявська Л. Практика відкритого доступу для ресурсів Women's studies у бібліотеках	268
Дем'яненко Л. Особливості протидії недостовірній (фейковій) інформації в соціальних мережах	277
Симоненко О. Зарубіжний досвід комунікаційної політики бібліотек: сучасна практика та нові виклики	290
Федорчук А. Використання зарубіжного досвіду аналізу змісту публікацій при моніторингу інформаційних потоків	304
Литвинова Л., Калініна-Симончук Ю. Бібліотеки та подолання «книжкового голоду»: Марракешський договір про полегшення доступу сліпих і осіб з порушеннями зору, іншими обмеженими можливостями сприймати друковану інформацію до опублікованих творів	317
Удовик В. Просвітницька діяльність президентських бібліотек: міжнародний досвід	336
Булахова Г. Сучасні тенденції розвитку інтернет- представництва Бібліотеки Конгресу США	348

Розділ III. ДОСЛІДЖЕННЯ БІБЛОТЕЧНИХ
ДОКУМЕНТАЛЬНИХ РЕСУРСІВ
І РОЗВИТОК НАУКОВОГО ТА ОСВІТНЬОГО
ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ361

Вакульчук О. Розвиток багатотиражних газет України як масового виду первинної преси (1930-ті роки).....	363
Дубас Т. Науково-видавнича діяльність НБУВ: розвиток напрямів, видів та жанрів видавничої продукції (1991–2019)	377
Кашеварова Н. Економіко-статистичні дослідження промислових регіонів України німецькими дослідниками під час окупації (1942–1943).....	394
Вакаренко О. Монографічні видання Національної академії наук України (1991–2019): тенденції, видавці, статистика.....	411
Коваль Т., Кулаковська Т., Горєва В. Концептуальні засади стратегічного розвитку національного наукового бібліотечно-інформаційного комплексу: історія, принципи, пріоритети	426
Клименко О., Сокур О. Нормативно-методична база діяльності бібліотек в Україні: джерела дослідження.....	449
Штих П. Соціальні мережі як засіб просування довідково-бібліографічних продуктів та послуг у системі національних комунікацій.....	469
Каменєва Т. Сучасна бібліотека як центр неформальної освіти	479

Розділ I

**БІБЛІОТЕКИ У ФОРМУВАННІ
ІНФОРМАЦІЙНОГО РЕСУРСУ
СТРАТЕГІЧНИХ КОМУНІКАЦІЙ**

Валерій Горвий,

доктор історичних наук, професор, заступник гендиректора,
заслужений діяч науки і техніки України,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

Голосіївський просп., 3, Київ, 03039, Україна

e-mail: valnihor@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0002-2644-5249>

БІБЛІОТЕЧНІ ОРІЄНТИРИ В ГЛОБАЛЬНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ОБМІНАХ

Статтю присвячено зростаючій ролі бібліотек в умовах розвитку глобальної інформатизації, стрімкого формування зростаючих масивів електронної інформації. В умовах активізації процесу комп'ютеризації бібліотечних установ розглядаються їхні можливості для використання в національних інтересах найбільш якісного суспільного доробку в інформаційній сфері. У статті окреслюються перспективні напрями розвитку сучасної бібліотечної діяльності, пов'язані з відбором корисної для національного розвитку інформації глобального інформаційного простору, акумуляції інформації національного інфотворення, доведення змісту наявних ресурсів до користувачів за допомогою розвитку інформаційно-аналітичної діяльності та сприяння підготовці необхідних для національного розвитку інформаційних продуктів в оптимальній збалансованості нової й традиційної, суверенної інформації.

Ключові слова: глобальні інформаційні ресурси, національний інформаційний простір, національна інформатизація, бібліотечна система, активізація бібліотечних установ в інформаційних обмінах, акумуляція зарубіжної і вітчизняної інформації в бібліотечних фондах, розвиток інформаційно-аналітичної роботи, безпекова функція бібліотеки.

Постановка проблеми. Зростаюча роль інформаційної діяльності в суспільній практиці зумовила необхідність активізації в цьому процесі наявної в Україні бібліотечної системи. Ця система має бути озброєна сучасними комп'ютерними технологіями, ефективно реагувати на зростаюче значення в суспільному житті електронних інформаційних ресурсів, глобальних і вітчизняних, сприяти їх ефективному використанню в розвитку суспільства. Активна участь бібліотек у формуванні сучасних інформаційних продуктів розвитку має бути поєднана з традицій-

ним використанням багатства бібліотечних фондів, суверенних інформаційних ресурсів як дороговказу сучасного національного розвитку, важливого фактора в нейтралізації зарубіжної інформаційної агресії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Глобальна інформатизація дедалі відчутніше впливає на економічне, політичне, культурне життя й базується на різкому зростанні виробництва інформації, розвитку науки, комунікаційній революції. Прогрес суспільства обумовлюється підвищенням ефективності використання інформаційних ресурсів, як інноваційних, так і тих, що зберігаються й поповнюються всіма попередніми поколіннями, акумулюють досвід кожної нації, кожної держави і є дороговказом, орієнтиром для її розвитку. У зв'язку із цим поряд з удосконаленням технологічних процесів, пов'язаних із продукуванням, забезпеченням доступу до електронної інформації користувачам, набувають більшої актуальності проблеми ефективного використання безпосередньо інформаційних продуктів, дієвої матеріалізації їх змістового наповнення в практиці суспільних перетворень. У зв'язку із цим зростають суспільні запити щодо вдосконалення процесу забезпечення ефективного використання інформації в діяльності всіх причетних до цієї сфери суспільної діяльності структур, зокрема до осучаснення традиційної бібліотечної діяльності.

Протягом останніх років це питання було предметом розгляду дисертаційних досліджень і відображено в ряді монографічних праць. Серед них увагу практиків привернули праці І. Давидової – про бібліотечне виробництво в інформаційному суспільстві, О. Воскобойнікової-Гузєвої – з розгляду стратегічних проблем трансформації бібліотечної сфери, специфічних особливостей еволюції наукової бібліотеки, В. Горового – щодо відображення в бібліотечній сфері процесів соціальної структуризації в умовах розвитку інформаційного суспільства, монографічне дослідження Ю. Половинчак, у якому розглядається сучасне інформаційно-комунікаційне середовище як простір трансформації української національної ідентичності.

Значний внесок було зроблено дослідниками в поглиблений розгляд сучасної бібліотечної проблематики. Серед таких робіт, важливих для сучасного практичного бібліотекознавства, треба згадати монографічні дослідження В. Попика – про ресурси довідкової біографічної інформації, Т. Гранчак – про значення сучасних бібліотечних установ у системі політичних комунікацій, Л. Чуприни – про використання оперативної інтернет-інформації в інформаційно-аналітичній діяльності бібліотек, С. Горової – про інтернет-ЗМІ як об'єкт бібліотечної діяльності, В. Бонда-

ренко – про розвиток бібліотечного інтернет-обслуговування та ін. Розвиток національної інформатизації, зростаюча інтенсифікація інформаційних обмінів у національному інформаційному просторі та за його межами потребують постійного розвитку теоретичної роботи і щодо вдосконалення стратегій інформаційних процесів, і щодо розгляду специфічних особливостей використання інноваційних технологій у сучасній суспільній практиці.

Виклад основного матеріалу. Активізація глобалізаційних тенденцій на основі розвитку електронних інформаційних технологій сучасності разом із прискореним технологічним, культурним та іншим оновленням сучасної цивілізації в результаті зростаючих інформаційних обмінів як зворотної сторони цих процесів несе в собі загрозу масової уніфікації процесу розвитку. У цілому, уніфікація можливостей еволюції суспільства в межах освоєних лідируючими на сьогодні центрами світової глобалізації технологічних та культурних орієнтирів, що відображають відповідні здобутки країн, які здобули назву «країни золотого мільярда», зводиться до уніфікації можливостей суспільної трансформації. Ця уніфікація проводиться на базі сконцентрованих у цих країнах могутніх ресурсів цивілізації, відображає інтереси вузького кола наймогутніших на сучасному етапі розвитку держав та транснаціональних компаній.

Таким чином, за межами основних напрямів суспільного розвитку перебувають нації й держави, які не потрапили в систему домінуючого цілеполягання розвитку, що звужує можливості світосприймання в загальноцивілізаційному вимірі та в перспективі може призвести до неадекватного, неефективного реагування на зростаючі значущі для цивілізації виклики навколишнього середовища й, у кінцевому підсумку, до тупикового варіанта розвитку нинішнього цивілізаційного процесу.

Загроза глобальної уніфікації для більшості сучасних націй і держав при цьому обертається також екзаменами на життєздатність в умовах глобальних перетворень. У сучасних умовах, як свідчить досвід останніх десятиріч, на екзаменах на таку життєздатність перспективні в історичному процесі нації та держави мають продемонструвати здатність ефективно використовувати для свого розвитку ресурси глобального інформаційного простору, здійснювати дієвий власний внесок у процес розвитку основних ресурсів нового інформаційного суспільства і якісно організувати свою інформаційну безпеку – як важливий компонент сучасної суспільної безпеки в цілому. Вказані вище якості мають бути покладені на ефективну для сучасного користувача систему стратегічних (страткомів) і внутрішньосуспільних комунікацій. При цьому

стратегічні комунікації мають формувати стійкий каркас національного інформаційного простору, сприяти міжнародним інформаційним обмінам та бути основним орієнтиром для розвитку всієї системи внутрішньосупільних інформаційних обмінів, базою задоволення соціальних запитів на змістовні потреби суспільного розвитку.

Розглядаючи перший аспект цієї тріади, треба зазначити зростаючі можливості доступу до інформаційних ресурсів. З розвитком інформатизації переважна більшість користувачів може самостійно ввійти в ті чи інші бази інформації Інтернету та за допомогою пошукових систем спробувати відібрати для себе потрібну інформацію. Вона (ця більшість) може замовити підготовку необхідного матеріалу спеціальним аналітичним структурам й отримати продукт із варіантами розв'язання тих чи інших проблем для прийняття остаточного рішення. Нарешті користувач може звернутися до бібліотечної чи архівної установи із сучасними інформаційними технологіями, одержати необхідні довідково-інформаційні та інформаційно-аналітичні матеріали й самостійно розібратися в найбільш близькому до замовлення тематичному матеріалі, що має задовольнити користувача.

У першому випадку користувач має сподіватися на якість пошукових систем – результат вимірюватиметься інформаційною кваліфікацією пошукача та якістю програмного забезпечення для точного виходу на задану тему. При цьому користувач більший чи менший ресурс часу витратить на виконання непрофільних для нього операцій, що має бути притаманним для рівня відповідної кваліфікації інформаційного працівника.

Другий варіант результатів опрацювання матеріалу [1, с. 47, 77] для користувача, крім своєї затратності за якістю, повністю залежить від кваліфікації працівників аналітичного центру й не завжди відповідає інтуїтивному відчуттю проблеми замовником.

У третьому варіанті пошуковою роботою в глобальному інформаційному просторі займаються кваліфіковані бібліотечні працівники, що оволоділи сучасними комп'ютерними технологіями, оперують необхідним програмним забезпеченням і мають уявлення про структуру та закономірності розвитку глобального інформаційного простору [2]. У своїй пошуковій діяльності вони спираються на наявний довідково-бібліографічний апарат як власний, так і установ-суміжників. При замовленні відповідного інформаційно-аналітичного продукту завершальний етап роботи відводиться аналітикам, які спеціалізуються в бібліотеці на виробництві продуктів у режимі «інформація – на базі інформації», групуванні та аналізі нових ідей, гіпотез і прогнозів дедалі частіше в інтерактивному контакті із замовником [3, с. 19–35].

Як зазначають дослідники, в умовах сучасної України використання інформаційних ресурсів глобального інформаційного простору не зможе дати належного ефекту ні в першому, ні в другому випадку. У першому випадку не дасть належного ефекту тому, що сучасні масштаби загальноцивілізаційних ресурсів потребують професійного ставлення до їх використання з підключенням належного обладнання та програмного забезпечення, що не відповідає, по суті, аматорським можливостям пересічного сучасного користувача. У другому – у зв'язку з тим, що вітчизняні аналітичні структури за роки незалежності не змогли досягти авторитету та фінансової незалежності на рівні американських фабрик думки [1]. При цьому їхня позиція в суспільно значущій проблематиці, як правило (це, до речі, властиво й існуючим у нашій країні ЗМІ), є під впливом інтересів основних інвесторів, що не завжди збігається з уявленнями про об'єктивність пересічного користувача.

При цьому на сьогодні Україна, порівняно з країнами Заходу, має ще одну істотну потенційну перевагу у використанні інформаційних ресурсів глобального інформаційного простору: із часів існування союзної держави в ній залишилася значна бібліотечна мережа державного підпорядкування. Раніше вона охоплювала всі категорії населення. У наш час вона втрачає популярність і чисельність у зв'язку з матеріальною скрутою, повільним упровадженням комп'ютерних технологій. Однак у ній працюють ще професійні бібліотекарі, які можуть бути швидко перекваліфіковані в сучасних інформаційних працівників в інтересах суспільного розвитку. Із зростанням запитів на інформацію в сучасних умовах зростає потреба в удосконаленні загальносуспільних інформаційних центрів, бібліотечних установ, у послугах кваліфікованих інформаційних працівників, посередників між виробниками й користувачами інформацією.

Таким чином, в умовах удосконалення процесу інформатизації українського суспільства, що на сучасному етапі суспільного розвитку набуває стратегічного значення, актуалізується суспільна роль наявної в Україні системи бібліотечних установ та інших сучасних центрів у справі налагодження продуктивної співпраці з глобальним інформаційним простором як важливою складовою національного інформаційного комплексу в Україні. Адже з розвитком глобальної інформатизації від рівня ефективності використання глобальних інформаційних ресурсів в інтересах національного розвитку дедалі більшою мірою залежатиме майбутнє націй і держав.

В усіх трьох вимірах набуває особливого значення процес якісного використання стратегічних інформаційних комунікацій і зростає

значення процесу ефективного використання в механізмі цих комунікацій нових та напрацьованих раніше, збережених, як правило, у фондах бібліотек інформаційних ресурсів. Управління наявними інформаційними ресурсами, що здійснюється дедалі більшою мірою за допомогою використання можливостей національних бібліотечних систем, набуває в сучасних інформаційних процесах разом з використанням нового вітчизняного інфотворення, впровадженням у практику вітчизняного розвитку глобальних інформаційних ресурсів особливого для цієї практики значення. У сучасній літературі чимало уваги присвячується саме питанням активізації бібліотечного чинника в розвитку сучасної інформаційної сфери [4]. Бібліотечні, чи, як дедалі більш популярним стає, інформаційні працівники в бібліотеках є найбільш підготовленою категорією фахівців для аналізу глобальних масивів інформації, насамперед електронної, що перебуває в активному обігу. Ці фахівці мають обґрунтовану можливість необхідним інформаційним ресурсом, у якому гармонійно поєднується новостворена інформація й та, що зберігається у фондах, напрацьована попередніми поколіннями, успішно супроводжувати реалізацію накреслених планів, програм національного розвитку.

Вітчизняна практика свідчить про можливості успішного використання в суспільстві при застосуванні передових бібліотечних технологій насамперед таких напрямів використання ресурсів глобального інформаційного простору:

- ресурсів глобального інформаційного простору, що відображають передові здобутки науково-технічного, технологічного прогресу, соціальної практики, здобутків культури й мистецтва, навчальних технологій тощо;

- формування з включенням глобальних ресурсів інформаційної основи міжнародного економічного співробітництва та супровід цього напрямку суспільної діяльності;

- включення до вітчизняних інформаційних баз документного ресурсу міжнародних правових актів, що стосуються всіх сфер співробітництва України із зарубіжжям, діяльності спільних підприємств, регламентації роботи українських миротворчих контингентів у гарячих точках тощо;

- виходячи з особливого значення для сучасного суспільного розвитку правової бази світової інформатизації, формування на основі відбору із глобальних ресурсів наявних правових актів, що регламентують інформаційну діяльність, питання авторського права в сучасному інформаційному обігу, теоретичні розробки з цих питань і використання цих матеріалів як у практичній діяльності на рівні міжнародних право-

відносин, активізації участі України в міжнародному правотворчому процесі, так і у вітчизняній правотворчій роботі;

– вивчення і використання методик протистояння негативним впливам інформаційних воєн та кіберзлочинності [5, с. 47–48].

Бібліотечні структури наращують свої можливості участі в реалізації Національної програми інформатизації [6] щодо забезпечення доступу різним категоріям користувачів до інформаційних ресурсів, інформування їх про змістовні характеристики ресурсів розвитку, також сприяють піднесенню творчого потенціалу нації в суспільно значущій діяльності.

Для України, як і для кожної держави, що ввійшла в новий, інформаційний етап суспільного розвитку, на нинішньому етапі її економічного розвитку дуже важливим є організація процесу своєчасного інформаційного супроводу діяльності управлінських структур, створення ефективних механізмів тісного ув'язування сучасних інформаційних процесів із виробництвом, налагодження швидкого впровадження інноваційних технологій. При цьому вже наявна в останні десятиріччя практика підтверджує зроблений наприкінці минулого століття прогноз про те, що «безперервний науково-технічний прогрес інформаційної цивілізації здійснюватиметься еволюційно, на основі подальшого вдосконалення інформаційної бази та безпаперової технології управління» [7, с. 316]. У зв'язку із цим набуває важливого значення інформаційно-аналітична діяльність бібліотек, що сприяє донесенню зацікавленим категоріям користувачів інформації про аналіз змісту наявних у фондах бібліотек ресурсів і вдосконаленню тематичної навігації у швидкоплинному процесі розвитку новітніх електронних інформаційних ресурсів у глобальному інформаційному просторі [8].

Стосовно другої складової в тріаді вимог активної участі держав і націй у сучасній інформаційній діяльності, то треба зазначити, що історичну перспективу подальшого існування та розвитку в сучасних умовах мають ті національні спільності, які разом з відбором корисних для розвитку ресурсів глобального інформаційного простору зможуть здійснювати власний, корисний у загальноцивілізаційному вимірі розвиток, зуміють ефективно організувати найважливіше для нашого часу виробництво – виробництво інформації. Будь-яка з існуючих націй сьогодні має перспективу для свого збереження та розвитку своєї самобутності лише за умови опори на власну інформаційну базу як повноправну складову глобального інформаційного простору. При цьому під повноправною складовою розуміється база, поповнювана постійно важливою, суспільно значущою інформацією вітчизняного виробництва.

Треба зазначити також, що в глобальній організації виробництва якраз людські спільності, утворені за національною ознакою, можуть знаходити додаткові аргументи в міжнародному поділі праці, спираючись на використання якостей властивої їм ментальності [9]. Цей фактор посилюється опорою на використання культурних у широкому значенні цього слова надбань попередніх поколінь кожної нації, з усією своєрідністю її світосприймання, ціннісних орієнтирів, прогресивних національних традицій, використовуваних в інтересах загальноцивілізаційного розвитку, введення в загальнокультурний обіг. І «чим різноманітнішим, багатограннішим є досвід, відповідно, інформація, у якій цей досвід зафіксовано, тим стійкішою є система, тим вона є мобільнішою...» [10, с. 116].

У комплексі вітчизняний інформаційний ресурс має використовуватися в контексті реалізації державної інформаційної політики, метою якої є досягнення якісно нового рівня інформаційного забезпечення суспільства в процесі його розвитку в постіндустріальний період. Він має охоплювати всі сфери життєдіяльності в процесі їхнього розвитку в напрямі до нового, інформаційного суспільства, включати в себе стратегію та принципи розвитку системи інформатизації.

Процес інформаційного розвитку українського суспільства з точки зору національних інтересів має відповідати реалізації ряду вимог, серед яких на нинішньому етапі найважливішими є:

а) верховенство інститутів українського суспільства над процесом національного інформаційного виробництва і використання інформаційних ресурсів;

б) забезпечення перспектив:

– вітчизняного інформаційного виробництва з урахуванням потреб національного розвитку;

– прискореного підвищення ефективності використання інформаційних ресурсів, забезпечення зростання творчого потенціалу українського суспільства у використанні інформаційних ресурсів, удосконаленні інформатизації суспільства [11, с. 324];

в) забезпечення умов для рівноправного міжнародного співробітництва в інформаційній сфері, організації виробництва, підготовки національних інформаційних продуктів для представлення на зовнішніх інформаційних ринках з урахуванням відповідних запитів глобального інформаційного простору. Адже, як зауважує Г. Почепцов, «якщо ми не продукуємо власного інформаційного чи віртуального продукту, то ми ніколи не будемо переможцями. Ми є читачами, а не письменниками

великого світу. І справа тут не в розмірах країни чи кількості людей, а в розмірі мозку» [12, с. 121];

г) розроблення методик ефективного використання інформаційного потенціалу глобального інформаційного простору в інтересах розвитку української нації та держави, формування постійно діючих механізмів ефективного використання цього джерела нових інформаційних ресурсів для їх адаптації й підготовки до використання в інтересах суспільного прогресу.

У процесі розвитку сучасних інформаційних процесів на новому їхньому витку перед нами знову набуває актуальності прогнозна ідея В. Вернадського про «державне об'єднання зусиль людства» [13, с. 84] в її застосуванні до національного розвитку в умовах глобалізації. Таке об'єднання має реальні можливості для свого розвитку на основі модернізації вітчизняної системи обслуговування бібліотечними установами за умови їх сучасного технологічного забезпечення, належної вмонтованості в систему національних інформаційних комунікацій, ефективного оновлення, без затратного дубляжу, фондів суспільно значущими матеріалами вітчизняного інфотворення, сучасної організації використання інформаційного ресурсу.

При цьому треба зазначити, що формування відірваних від бібліотечної системи нових центрів збереження інформаційних ресурсів, як правило, має свій недолік, пов'язаний із тим, що вони орієнтовані лише на електронну інформацію. При їх використанні втрачається спадкоємність інформаційного процесу, відбувається загрозливий розрив між логікою розвитку електронної інформації та інформації на інших, традиційних уже матеріальних носіях. Об'єктивні процеси розвитку інформаційного суспільства¹ обумовлюють необхідність збереження модернізованої системи бібліотечних установ – інформаційних центрів нинішнього суспільства.

Що ж стосується третього елемента інформаційної тріади розвитку сучасного інформаційного суспільства, то дуже важливою для неї є та обставина, що сьогодні працівники інформаційної сфери, задіяні для розв'язання проблем національної інформаційної безпеки, мають

¹ Ф. Махлуп та Т. Умесао на початку 60-х років минулого століття ввели в науковий обіг фактично одночасно в США і Японії термін «інформаційне суспільство», що окреслює цілісне поняття нинішнього етапу розвитку суспільства (Machlup F. *The Production and Distribution of Knowledge in the United States*. Princeton, 1962.) При цьому, як уже зазначалося автором, така цілісність обумовлюється тим, що за межами цього поняття сьогодні прогнозується розвиток наступного етапу в розвитку людства – «суспільства знань».

орієнтуватися в характерних особливостях розвитку сучасних комунікацій, у різноманітності цих процесів, пов'язаних з новими здобутками технічного прогресу, особливостями організації суспільного розвитку в умовах інформатизації, наприклад із процесами розвитку соціальних мереж. Вони мають визначати також і найбільш вразливі з точки зору зовнішніх негативних впливів змістові складові діючої комунікаційної мережі, і найбільш перспективні складові мережі для нейтралізації цих впливів, організувати ефективну контрінформаційну діяльність.

Досвід останніх десятиріч підтверджує те, що такими складовими мережі соціальних інформаційних комунікацій є бібліотечні установи. Незважаючи на те що в нинішній період суспільного розвитку у зв'язку із впровадженням електронних інформаційних технологій, забезпеченням доступу до Інтернету відбулося істотне зменшення уваги до них як до актуального інформаційного ресурсу (саме актуальність стає одним з найважливіших факторів при зростаючих темпах сучасного життя), можна спрогнозувати, що значення бібліотек на новому, інформаційному етапі розвитку зростатиме.

Лише з використанням бібліотечних фондів, масивів інформації, що відображають досвід, генеровані людством знання, перевірені практикою й корисні для його існування та розвитку традиції, духовні цінності та все те, що становить реальну інформаційну основу існування нації в сучасних умовах, гарантується ефективне використання змісту нової інформації в соціальних комунікаціях, її конкурентоспроможність із точки зору необхідного протистояння в умовах інформаційної війни й наявних протистоянь на міжнародних ринках.

Висновки. Таким чином, за допомогою бібліотечних установ – сучасних інформаційних центрів за умови їх комп'ютеризації:

- створюються умови для ефективного використання електронних і всіх інших інформаційних ресурсів, обсяги яких в умовах глобальної інформатизації постійно збільшуються;

- в умовах розвитку глобальних процесів, зростаючого впливу глобального інформаційного простору на мережу інформаційних комунікацій нашого суспільства при використанні суверенних ресурсів інформації за допомогою бібліотек у продуктах нової інформативності може бути зміцнено змістовний контент національної самоідентифікації, духовно-ціннісних орієнтирів нашого суспільства;

- знаходяться відповідні пропорції між змістовим наповненням комунікацій новою інформацією, що узагальнює нові явища дійсності, та інформацією, продукованою попередніми поколіннями, яка може бути дорогою вказом, орієнтиром користувачам при оперуванні новими ресурсами;

– може бути підвищено ефективність використання спеціальної інформації, орієнтованої на протиставлення негативним інформаційним впливам. Для цього бібліотечні установи мають удосконалити з урахуванням вимог сьогодення стратегії комплектування інформаційними ресурсами, форми інформування потенційних користувачів про наявні ресурси (розвиток електронних каталогів, видання тематичних реферативних матеріалів, організація власної інформаційно-аналітичної та наукової діяльності, спрямованої на розкриття фондів, виявлення нових закономірностей розвитку інформаційних процесів у суспільстві і використання їх у практичній діяльності тощо);

– зважаючи на специфіку сучасної інформаційної війни, на необхідність оперативного реагування на формування нових аргументацій, що вкидаються в інформаційні обміни, має здійснюватися робота щодо первинної організації відповідних тематичних ресурсів для допомоги відповідним державним структурам для використання в інформаційних контрзаходах.

На сьогодні актуалізувалося питання щодо розроблення методик використання соціальних мереж і блогосфери як джерела бібліотечного комплектування в суспільно значущих напрямках інформаційної діяльності. Ці джерела набувають значення у зв'язку з істотним впливом цих інформаційних технологій на процес демократизації суспільства, стимулювання громадської активності мас, а також на зростаюче їхнє значення як неконтрольованого суспільством каналу інформаційних небезпек. Такий ресурс при його фаховому аналізі та використанні може стати важливим аргументом у зміцненні національної самоідентифікації українського суспільства в умовах сучасних глобалізаційних викликів.

Список бібліографічних посилань

1. Шейдина И. Л. США: Фабрика мысли на службе стратегии. М. : Наука, 1973. 194 с.
2. Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського в науково-інформаційному просторі (2000–2018) : [монографія] / В. М. Горовий, В. В. Струнгар, К. В. Лобузін [та ін.] ; відп. ред. В. М. Горовий ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2019. 344 с.
3. Національний інформаційний комплекс і його роль у глобальному інформаційному просторі / [О. С. Онищенко, В. М. Горовий, В. І. Попик та ін.] ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2014. 217 с.
4. Електронні інформаційні ресурси бібліотек у піднесенні інтелектуального і духовного потенціалу українського суспільства / [О. С. Они-

шенко, Л. А. Дубровіна, В. М. Горовий та ін.] ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2011. 222 с.

5. Тенденції впливу глобального інформаційного середовища на соціокультурну сферу України / [О. С. Онищенко, В. М. Горовий, В. І. Попик та ін.]. Київ, 2013. 197 с.

6. Про Національну програму інформатизації : Закон України від 4 лютого 1998 р. № 74/98-ВР. *Офіц. вісн. України*. 1998. № 10. 26 берез. С. 5–14.

7. Абдеев Р. Ф. Философия информационной цивилизации. М. : ВЛАДОС, 1994. 336 с.

8. Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського в науково-інформаційному просторі (2000–2018) : [монографія] / В. М. Горовий, В. В. Струнгар, К. В. Лобузін [та ін.] ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2019. 398 с.

9. Починок Б. В., Чорний І. П. Про феноменологію ментальності у підприємстві. *Ментальність. Духовність. Саморозвиток особистості. Тези доп. та матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Київ – Луцьк)*. 1994. С. 141–142; Ментальна та організаційна ентропія. *Україна: Інтелект нації*. С. 226 та ін.

10. Афанасьев В. Г. Социальная информация и управление обществом. М., 2013, 407 с.

11. Горовий В. Соціальні інформаційні комунікації, їх наповнення і ресурс / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2010. 230 с.

12. Почепцов Г. Від Facebook'у і гламуру до Wikileaks: медіакомунікації. Київ : Спадщина, 2012. 461 с.

13. Вернадский В. И. Научная мысль как планетное явление. М. : Наука, 1991. 271 с.

References

1. Sheidina, I. L. SShA: Fabrika mysli na sluzhbe strategii [USA: Factory of thought at the service of strategy]. Moscow: Nauka [in Russian].

2. Horovyi, V. M. Strunhar, V. V. Lobuzina, K. V. et al. (2019). Natsionalna biblioteka Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho v naukovo-informatsiinomu prostori (2000–2018) [Vernadsky National Library of Ukraine in the Scientific and Information Space (2000–2018)]. Kyiv [in Ukrainian].

3. Onyshchenko, O. S. Horovyi, V. M. Popyk, V. I. et al. (2014). Natsionalni informatsiyni kompleks i yoho rol u hlobalnomu informatsiinomu

prostori [The national information complex and its role in the global information space]. Kyiv [in Ukrainian].

4. Onyshchenko, O. S. Dubrovina, L. A. Horovyi, V. M. et al. (2011). Elektronni informatsiini resursy bibliotek u pidnesenni intelektualnoho i dukhovnoho potentsialu ukrainskoho suspilstva [Electronic information resources of libraries in raising the intellectual and spiritual potential of Ukrainian society]. Kyiv [in Ukrainian].

5. Onyshchenko, O. S. Horovyi, V. M. Popyk, V. I. et al. (2013). Tendentsii vplyvu hlobalnoho informatsiinoho seredovyshch a na sotsiokulturnu sferu Ukrainy [Trends in the impact of the global information environment on the social and cultural sphere of Ukraine]. Kyiv [in Ukrainian].

6. Pro Natsionalnu prohramu informatyzatsii: zakon Ukrainy vid 4 liutoho 1998 r. No 74/98-VR (1998) [On the National Program of Informatization: Law of Ukraine of February 4, 1998 No. 74/98-BP]. *Ofitsiinyi Visnyk Ukrainy – Official Announcer of Ukraine*, no. 10, Kyiv [in Ukrainian].

7. Abdeev, R. F. (1994). Filosofiiia informatcionnoi tcivilizatcii [Philosophy of Information Civilization]. Moscow: VLADOS [in Russian].

8. Horovyi, V. M. Strunhar, V. V. Lobuzina, K. V. et al. (2019). Natsionalna biblioteka Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho v naukovoinformatsiinomu prostori (2000–2018) [Vernadsky National Library of Ukraine in the Scientific and Information Space (2000–2018)]. Kyiv [in Ukrainian].

9. Pochynok, B. V., Chornyi, I. P. (1994). Pro fenomenolohiiu mentalnosti u pidpriemnytstvi [On the phenomenology of mentality in entrepreneurship]. *Mentalnist. Dukhovnist. Samorozvytok osobystosti. Tezy dopovidei ta materialy mizhnarodnoi naukovopraktychnoi konferentsii (Kyiv – Lutsk) – Mentality. Spirituality. Samorozvitok of personality. Theses of lectures and materials of international naukovopraktychnoy conference (Kyiv-Lutsk)* [in Ukrainian].

10. Afanasev, V. G. (2013). Sotcialnaia informatciia i upravlenie obshchestvom [Social Information and Society Management]. Moscow [in Russian].

11. Horovyi, V. (2010). Sotsialni informatsiini komunikatsii, yikh napovnennia i resurs [Social information communications, their content and resource]. Kyiv [in Ukrainian].

12. Pocheptsov, H. (2012). Vid Facebooku i hlamuru do Wikileaks: media komunikatsii [From Facebook and Glamor to Wikileak's: Media Communication]. Kyiv [in Ukrainian].

13. Vernadskii, V. I. (1991). Nauchnaia mysl kak planetnoe iavlenie. [Scientific thought as a planetary phenomenon]. Moscow: Nauka [in Russian].

Стаття надійшла до редакції 04.01.2020.

Valery Horovyi,

Dr. Sci. (History), Professor, Deputy Director,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

3 Holosiivskiy Ave., Kyiv 03039, Ukraine

e-mail: valnihor@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0002-2644-5249>

Library Guidelines in Global Information Exchanges

The article deals with a new stage of development of information processes in Ukrainian society. This stage is conditioned by enhanced globalization processes, accelerated development of national informatization, the growing importance of the effective use of both newly created information resources and ones available for the previous generations, which could be considered as the key issue to national development.

In the strategic dimension, the development of nations in modern conditions in the author's vision is determined by the main triad of strategic tasks related to the ability to use effectively the resources of the global information space for nation development, to make effective own contribution to the process of development of the basic resources of the new information society and to organize its information security in the best possible way, as an important component of modern public security in general. It emphasizes that the qualities mentioned above should be based on effective system of strategic communication would be at modern user's disposal.

The article emphasizes the particular importance of transforming the library system which operates in Ukraine now into computerized new information centers that would play the role of the information bank network of the updated information exchange system in the process of social development. In modern conditions, such institutions should perform not only the role of the focal point of public useful information resources, but also act to improve the efficiency of use of the resource base of informatization. Based on the already existing practice of servicing, including one for remote users, all types of information resources of management structures, business, Ukrainian research institutions, other categories of the Vernadsky National library of Ukraine users, the article outline perspective directions for modern library activity development, related to the selection of information useful for the national development of global information space, accumulation of information on national information creation, bringing the content of available resources to users through the development of information and analytical activities and facilitating the preparation necessary for national development of information products in the optimal balance of new and traditional, sovereign information.

Keywords: global information resources, national information space, national informatization, library system, activation of library institutions in information exchanges, accumulation of foreign and domestic information in library collections, development of information-analytical work, security function of library.

Сергій Кулицький,

кандидат економічних наук, доцент, старший науковий співробітник,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

Голосіївський просп., 3, Київ, 03039, Україна

e-mail: kulitskysp@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0001-5388-1807>

АНАЛІТИЧНІ ПРОДУКТИ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ ЯК СКЛАДОВА ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МІЖНАРОДНИХ СТРАТЕГІЧНИХ КОМУНІКАЦІЙ УКРАЇНСЬКОЇ ЕКОНОМІКИ

Статтю присвячено дослідженню можливостей використання аналітичних продуктів наукової бібліотеки для змістового наповнення міжнародних стратегічних комунікацій української економіки. Велика наукова бібліотека, завдяки широкому спектру джерел інформації та доступу до Інтернету, може продукувати для міжнародних стратегічних комунікацій суб'єктів української економіки різну аналітичну продукцію. Ці аналітичні продукти набувають форми повідомлень, наративів. Змістовий ряд аналітичних продуктів наукової бібліотеки для міжнародних стратегічних комунікацій української економіки містить аналітичні доповіді на теми зовнішньої торгівлі, трудової міграції, інвестиційного та фінансово-кредитного співробітництва. У статті розглянуто трансформацію структури української зовнішньої торгівлі у 2013–2018 рр., яка зазнала ефекту «чорного лебедя» внаслідок гібридної війни Росії проти України. Нині дуже гостро стоїть проблема товарної та географічної диверсифікації української зовнішньої торгівлі. Протягом останнього десятиріччя вагомих змін зазнавала географія трудової міграції української робочої сили за кордон. Частина трудових мігрантів переорієнтувалася з Росії на країни Європейського Союзу. Зростають вимоги до формування стратегічних комунікацій у сфері фінансових відносин України. Дедалі більшого значення набуває проблема прогнозованості траєкторії розвитку міжнародних фінансових відносин України.

Ключові слова: аналітичний продукт, зовнішня торгівля, економіка, інформація, міжнародні економічні відносини, наукова (універсальна) бібліотека, стратегічні комунікації, трудова міграція.

Українська економіка є експортно орієнтованою й імпортно залежною водночас. Тобто вона глибоко інтегрована до системи міжнародного

поділу праці. Причому сучасна глобальна економіка вельми динамічна й надзвичайно складна структурно та функціонально. У ній діє багато різноманітних акторів, у тому числі вельми потужні транснаціональні корпорації. Причому останнім часом у світі відбуваються істотні геополітичні зрушення, зростає міграційна активність робочої сили й населення загалом. В економіці розвинутих країн упроваджуються новітні технологічні інновації і водночас актуалізуються глобальні проблеми захисту довкілля. Усе це сприяє загостренню економічної конкуренції на глобальному й регіональному рівнях. Наслідком перелічених зрушень у світі стало посилення невизначеності щодо майбутнього розвитку світової економіки. Відповідно, зросла роль інформаційного чинника як засобу подолання цієї невизначеності для розвитку будь-якої національної економіки. За таких обставин виключно важливого значення для ефективного функціонування та розвитку української економіки набуває формування її стратегії та пов'язаних із цим стратегічних комунікацій. Вагомий внесок у розв'язання цієї проблематики може зробити і почасти вже робить велика наукова (універсальна) бібліотека.

Однак поки що проблематика внеску наукової (універсальної) бібліотеки у формування стратегічних комунікацій української економіки відносно слабо висвітлюється в науковій літературі. Попри те що в професійній спільноті виключна роль інформаційної діяльності у функціонуванні економіки є аксіомою, що не підлягає сумнівам, праць, де цей взаємозв'язок розглядався би предметно, відносно небагато. Тим більше в літературі з проблематики стратегій економічного розвитку.

Зокрема, багато аспектів інформаційної діяльності в процесі формування стратегії економічної конкуренції проаналізовано М. Портером у своїй монографії. Але ймовірна діяльність бібліотек у цьому контексті не розглядається [1]. В іншій його праці, де фундаментально досліджуються теоретичні та практичні аспекти міжнародної конкуренції, включаючи відповідну стратегію компаній і пов'язану з цим урядову політику, інформаційні аспекти діяльності фірм, так би мовити, «вплетено» в основний наратив і не розглядаються окремо. Не аналізує він і в контексті міжнародної конкуренції пов'язану з цим діяльність бібліотек [2].

Тематику необхідної розвідувальної інформації, включаючи інформацію стратегічного плану, досліджують фахівці з конкурентної (підприємницької) розвідки [3]. Щоправда, роль бібліотек при цьому якщо і згадується, то, як правило, побіжно [4, с. 51].

Стратегічним комунікаціям, «як складовій зовнішньої політики міжнародних акторів і системи міжнародної взаємодії», присвячено підручник

колективу авторів, який видано за рекомендацією вченої ради Інституту міжнародних відносин Київського національного університету ім. Т. Шевченка. Але в ньому практика стратегічних комунікацій розглядається, в основному, у сфері зовнішньої політики й безпеки. Наприклад, у назві розд. 8 підручника анонсовано економічні стратегічні комунікації КНР, тоді як у тексті цього розділу йдеться про розвиток китайської економіки, а стратегічні комунікації, як такі, не аналізуються. Хоча деякі теоретичні положення, висловлені в цій колективній праці, корисні для нашого аналізу [5].

Досліджуючи міжнародний досвід стратегічного аналізу для політики та бізнесу, Г. Почепцов побіжно зупиняється на деяких аспектах функціонування стратегічних комунікацій. Зокрема, він зазначає, що стратегічні комунікації функціонують у рамках віртуального простору, спираючись на інформаційний простір як форму. Тоді як тактично стратегічні комунікації повністю перебувають в інформаційному просторі [6, с. 241–242]. І хоча питання ролі бібліотек у формуванні стратегічних комунікацій української економіки не розглядається, монографія містить ряд положень, важливих для предмета цього дослідження.

Водночас інституційні основи механізму економічної дипломатії України розглядаються в роботі К. Фліссака. Невід'ємною складовою цього механізму є інформаційно-аналітичне забезпечення економічної дипломатії [7, с. 197–220]. Але при цьому автор не пов'язує процес інформаційно-аналітичного забезпечення економічної дипломатії з відповідною діяльністю наукової бібліотеки, а також формуванням на цій основі стратегічних комунікацій в економічній сфері. Хоча, акцентуючи увагу на функціях економічної дипломатії як засобу «реалізації поставлених завдань та досягнення стратегічних цілей», він виділяє такі функції економічної дипломатії, як інформаційна, аналітична, комунікативна (переговорна) та деякі інші, що містять інформаційну складову [7, с. 41–42].

Теоретичні та методичні положення інформаційно-аналітичної діяльності у сфері міжнародних відносин розглядаються в навчальному посібнику І. Муковського, А. Міщенко та М. Шевченка. У своїй праці автори більше уваги приділяють геополітичним аспектам цих відносин, ніж геоekonomічним. Однак при цьому в зазначеному посібнику інформаційно-аналітична діяльність бібліотек і їхні можливості у формуванні міжнародних стратегічних комунікацій України не розглядаються [8]. Водночас економісти, якщо навіть дуже детально аналізують інформаційну базу економічних досліджень, часто окремо не акцентують уваги

на відповідній аналітичній діяльності та аналітичній продукції великих наукових (універсальних) бібліотек [9].

З іншого боку, наукові праці, присвячені ролі бібліотек у формуванні стратегічних комунікацій, досліджують ці процеси переважно у сферах політичної діяльності, державного та місцевого управління, іноді – у соціально-історичному плані [10, 11]. Таким чином, проведений аналіз засвідчив, що на сьогодні в Україні явно відчувається брак наукових робіт, де б розглядалися можливості та потенційна роль бібліотек в інформаційному забезпеченні міжнародних стратегічних комунікацій української економіки. Тому метою цієї статті і є дослідження можливостей великої наукової (універсальної) бібліотеки для інформаційно-аналітичного забезпечення міжнародних стратегічних комунікацій української економіки. Емпіричною базою для перевірки висунутих концептуальних положень послужив багаторічний досвід і практичні результати роботи Служби інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського (СІАЗ НБУВ), а також використання фондів НБУВ разом із матеріалами, отримуваними з Інтернету.

Для досягнення зазначеної мети спочатку визначимо поняття «стратегічні комунікації у сфері міжнародних економічних відносин». Ці комунікації є складовою стратегічних комунікацій національної економіки загалом і генетично пов'язані зі стратегією економічного розвитку чи інакше – економічною стратегією. У цій праці стратегічні комунікації національної економіки у сфері міжнародних відносин розглядаються як інформаційно-аналітичні механізми та результати розроблення й реалізації найважливіших загальнонаціональних планів, програм і заходів у сфері міжнародних відносин, спрямованих на розвиток національної економіки, що ініційовані, координуються та регулюються органами державної влади та управління. Стратегічні ж комунікації компаній (підприємств) ініційовані, координуються та регулюються їхніми управліннями. Таким чином, до категорії стратегічних треба відносити зовнішні та внутрішні комунікації економічних об'єктів, значущі для їхнього розвитку в довготривалому періоді.

Водночас підхід до функціонування стратегічних комунікацій як до, так би мовити, інформаційної оболонки розроблення та реалізації стратегії розвитку певного об'єкта дає змогу запобігти ряду хиб, включаючи ймовірні негативні наслідки недружнього інформаційно-психологічного впливу на цей об'єкт із боку якихось суб'єктів (держав, компаній, організацій тощо) [12, с. 202–203].

Загальновідомо, що стандартна структура комунікації як такої включає джерело інформації (адресанта), механізми кодування / декодування повідомлення, повідомлення, канал зв'язку та отримувача інформації (адресата). Предметом цього дослідження є саме повідомлення у формі аналітичної продукції бібліотеки, що використовується для інформаційного забезпечення стратегічних комунікацій української економіки. Хоча й інші складові комунікації враховано відповідно до їхньої ролі у формуванні аналітичної продукції бібліотеки. Наприклад, це стосується тематики запитів на аналітичну продукцію (повідомлення) з боку отримувачів інформації або ж механізмів кодування при створенні повідомлень (аналітичної продукції).

Причому аналітична продукція (повідомлення), що передається від бібліотеки (адресанта) до замовника (адресата), часто набуває характеру нарративу. Як наголошують деякі дослідники, «у традиційному розумінні нарратив визначають як описовий текст певної послідовності подій, тобто як історію, розповідь, опис чи повідомлення» [13, с. 12]. У цій праці нарратив розглядається із соціально-інформаційних позицій як форма опису, тлумачення, оцінювання та прогнозування різних явищ і процесів у минулій, сучасній та майбутній життєдіяльності конкретного суспільства, що забезпечує інформаційно-психологічний супровід розвитку цього суспільства. У системі соціальних комунікацій нарративи пов'язані з формуванням і розвитком психологічних настанов та стереотипів індивідів, соціальних груп і відповідного суспільства в цілому [14, с. 50].

Тому при формуванні стратегічних комунікацій української економіки треба враховувати інформаційно-психологічні аспекти функціонування нарративів. Відомий американський аналітик Н. Таліб наголошує на так званій оманливості нарративу, яка, на його думку, проявляється в схильності та потребі людини оперувати історіями, тобто нанизувати факти на нитку причинно-наслідкових зв'язків або ув'язувати їх в інші структури [15, с. 76–95, 285].

Водночас український учений М. Ожеван наголошує, що «особливу важливість має просування у світовому просторі національних стратегічних нарративів, які визначаються як засіб для політичних дійових осіб побудови спільного змісту міжнародної політики для формування поведінки національних та міжнародних акторів» [5, с. 109]. Повною мірою це стосується й міжнародної економічної діяльності України.

Як свідчить практичний досвід СІАЗ НБУВ, саме велика наукова бібліотека, завдяки широкому спектру джерел інформації в поєднанні

з доступом до Інтернету, може продукувати для міжнародних стратегічних комунікацій суб'єктів української економіки аналітичні матеріали (наративи), які не лише характеризують процеси, що відбуваються на світових ринках, а й дають змогу сформуванню уявлення про цінності, інтереси, поінформованість та інші характеристики учасників цих ринків.

Так, наукові та аналітичні видання можуть містити теоретичні, методичні положення й емпіричні відомості щодо розвитку світової економіки та міжнародних відносин, необхідні для формування концептуальної основи різних аналітичних матеріалів. Громадсько-політичні й ділові друковані та електронні ЗМІ оперативно відображають різні аспекти міжнародних економічних відносин, описують умови, у яких вони формуються. Однак при аналізі повідомлень із цих джерел особливу увагу треба звертати на коректність поданої в них інформації. Адже комерційні інтереси ЗМІ, як свідчить досвід їх функціонування, можуть вступати в певні суперечності з вимогами всебічного й неупередженого висвітлення певної ситуації, об'єкта. Також значний матеріал для дослідження умов формування та функціонування міжнародних економічних відносин дають джерела різноманітної статистичної інформації, що містяться в бібліотечних фондах і доступні через Інтернет.

Упровадження інформаційно-комунікаційних технологій, особливо Інтернету, мало революційне значення для розвитку інформаційно-аналітичної діяльності бібліотек України загалом. Особливо наочно це проявилось у сфері підготовки інформаційно-аналітичних матеріалів на міжнародну тематику, у тому числі економічного спрямування. Використання Інтернету створило передумови для радикального розв'язання проблеми доступності інформації про стан світової економіки, включаючи відповідні статистичні показники. Зокрема, до періоду широкого поширення Інтернету в Україні користуватися статистичними даними та звітами про функціонування різних сфер світової економіки на паперових носіях можна було в залі публікацій ООН НБУВ. Іншим бібліотекам України така інформація переважно була фізично недоступна. Причому відповідні документи надходили до залу публікацій ООН НБУВ зі значним запізненням, що було вагомою перешкодою для підготовки саме оперативних інформаційно-аналітичних матеріалів. До того ж спочатку надходили документи, надруковані англійською мовою, а пізніше – російською.

Таким чином, регулярно працювати в залі публікацій ООН НБУВ із матеріалами з питань розвитку світової економіки могли працівники

НБУВ і ті, хто проживав у Києві та його околицях. Для інших дослідників та організацій такі документи були недоступні фізично. Тобто в цьому випадку для різних суб'єктів інформаційно-аналітичної діяльності виникав свого роду ефект диференційної ренти за доступністю до джерел інформації. Так би мовити, аналог добре відомої в ринковій економіці диференційної ренти I за місцем розташування виробника / споживача товару.

Утім поширення Інтернету в Україні значно спростило доступ до міжнародної економічної та статистичної інформації для широкого кола фізичних і юридичних осіб, включаючи бібліотеки. Це, наприклад, проявилось в значному зростанні, особливо протягом останнього десятиріччя, кількості закордонних сайтів, на які науковці й інші дослідники в Україні посилаються у своїх працях. Щоправда, деякі перепони в цій сфері інформаційно-аналітичної діяльності все-таки залишилися. Насамперед це кваліфікація користувачів інформації щодо знання англійської мови та економіки. По-друге, це – фінансові обмеження, оскільки не будь-яку міжнародну (іноземну) економічну та статистичну інформацію можна отримати безкоштовно. Тобто в цьому випадку виникає подоба ефекту диференційної ренти II, коли переваги отримує той, хто витрачає ресурси, у тому числі й фінансові, на підвищення кваліфікації працівників інформаційної сфери та / чи купівлю інформації.

Підкреслимо, що надзвичайно важливу роль для поліпшення якості аналітичної продукції з міжнародно-економічної проблематики мало розширення можливостей доступу відповідних підрозділів бібліотек через Інтернет до першоджерел саме статистичної інформації. По-перше, кількісна характеристика соціально-економічних об'єктів, що надається статистикою, дає змогу набагато точніше й більш обґрунтовано досліджувати відповідні економічні явища та процеси. По-друге, саме кількісна характеристика соціально-економічних об'єктів дає змогу істотно зменшувати ступінь неоднозначного тлумачення різноманітних відношень у цих явищах і процесах, порівняно з тими випадками, коли зазначені соціально-економічні об'єкти описуються вербально без чіткого зазначення їхніх кількісних параметрів. Тобто використання Інтернету виступає важливим чинником коректного подання споживачеві інформаційно-аналітичних матеріалів з економічної проблематики.

Так, звернення з використанням Інтернету до звітності Світової сталеплавильної асоціації (World Steel Assotiation) за ряд років, включаючи різноманітну статистичну інформацію, у поєднанні з інформацією з українських (Державна служба статистики, Об'єднання підприємств

«Металургпром», спеціалізовані ділові сайти тощо) та деяких іноземних джерел дало змогу в стислі терміни в СІАЗ НБУВ підготувати у 2015 р. аналітичну записку з питань розвитку українського гірничо-металургійного комплексу. Підготовка аналогічного матеріалу із цієї проблеми на тому рівні аналізу, який було проведено, по суті, була неможлива за відсутності Інтернету. Так само залучення Інтернету до аналітичної роботи СІАЗ НБУВ для використання звітності міжнародних організацій (наприклад, «Довготермінового огляду перспектив розвитку газового сектору до 2035 року», підготовленого міжнародною асоціацією «Єврогаз») сприяло істотному поглибленню аналізу перспектив розвитку української газової промисловості як у контексті її міжнародних зв'язків, так і з огляду на ймовірні структурно-галузеві зміни в споживанні газу у Європі та Україні.

Огляд відповідних фахових праць і багаторічний досвід інформаційно-аналітичної діяльності СІАЗ НБУВ свідчить, що при формуванні міжнародних стратегічних комунікацій української економіки аналітична продукція великої наукової (універсальної) бібліотеки може бути корисною для:

- визначення / корекції українськими суб'єктами стратегічних цілей своєї діяльності у сфері міжнародних економічних відносин;
- кращого розуміння українськими учасниками сучасної ситуації у відповідних сферах (сегментах) міжнародних економічних відносин, проблем та вірогідних перспектив її розвитку;
- формування дискурсу відповідних комунікацій українськими учасниками міжнародних економічних відносин;
- формування українськими учасниками міжнародних економічних відносин необхідних їм стратегічних і тактичних наративів у сфері їхньої безпосередньої зовнішньоекономічної діяльності.

Особливо зростає потреба суб'єктів економіки в аналітичних матеріалах у періоди змін чи то в Україні, чи то у світі. Це, наприклад, підтверджується й частотою цитувань відповідних аналітичних робіт СІАЗ НБУВ у системі Google Scholar. До речі, саме в періоди значних економічних і соціально-політичних змін, через нестачу відповідної інформації, створюються особливо сприятливі умови для проявів згаданого вище ефекту «оманливості наративу».

Водночас багатоаспектний характер міжнародних економічних відносин обумовлює відповідну функціональну структуру інтересів України у її зовнішній економічній діяльності. Зокрема, сферами реалізації цих інтересів є зовнішня торгівля, трудова міграція, інвестиційне

та фінансово-кредитне співробітництво [7, с. 222]. По суті, ідеться про зовнішньоекономічну діяльність резидентів України на міжнародних ринках товарів і послуг, робочої сили, грошей та капіталів. Треба наголосити, що загалом зазначеній функціональній структурі інтересів України у її зовнішній економічній діяльності відповідає і змістовий ряд аналітичних матеріалів, які протягом багатьох років створювалися в СІАЗ НБУВ. При цьому, у зв'язку зі значною глибиною інтеграції вітчизняної економіки до системи міжнародного поділу праці, питання української зовнішньої торгівлі розглядалися не лише в спеціально підготовленій за цією темою аналітичній продукції, а й певним чином у матеріалах, присвячених розвитку ряду галузей і секторів української економіки. Наприклад, готувалися аналітичні матеріали з питань поточного стану, проблем і перспектив розвитку газової та фармацевтичної промисловості, чорної металургії, продовольчого й оборонно-промислового комплексів, фінансового сектору України тощо.

Російська гібридна агресія проти України поставила на порядок денний спектр проблем, у тому числі й зовнішньоекономічного характеру. На цей запит у СІАЗ НБУВ оперативно відреагували рядом аналітичних матеріалів, присвячених економічним аспектам гібридної війни Росії проти України.

Що ж стосується власне української зовнішньої торгівлі, то в аналітичних продуктах СІАЗ із цієї проблематики не лише констатувався поточний стан, а й окреслювалися тенденції розвитку експортно-імпорتنих операцій, формування торгового балансу України та визначалися проблеми розвитку української зовнішньої торгівлі. Наприклад, у період 2013–2018 рр., коли вітчизняна зовнішня торгівля зазнавала найбільших трансформацій, у СІАЗ НБУВ було спеціально підготовлено ряд аналітичних продуктів, присвячених проблемам розвитку саме цієї сфери економіки України.

Зокрема, уже в другій половині 2013 р. Росія розпочала запроваджувати всеосяжні адміністративні митні бар'єри, які блокували українським товарам доступ на російський ринок. Метою цих заходів було перешкодити підписанню Угоди про асоціацію та створення зони вільної торгівлі між Україною і Європейським Союзом. По суті, це був провісник майбутньої російської агресії. Хоча тоді не лише громадська думка, а й переважна більшість фахової спільноти (якщо судити з висловлювань у відкритих джерелах інформації) не передбачувала, які саме зміни відбуватимуться не лише у вітчизняній зовнішній торгівлі, а і в усій системі міжнародних економічних відносин України.

У подальшому дослідження, проведені в СІАЗ НБУВ і представлені у відповідних аналітичних продуктах (наприклад, проєкт «Україна: події, факти, коментарі»), засвідчили, що за останні понад шість років вітчизняна зовнішня торгівля зазнала впливу «чорних лебедів». «Чорний лебідь» – це подія, що відповідає трьом ознакам. «По-перше, це – виняткова, абсолютно несподівана й ніщо в минулому її не обіцяло. По-друге, вона справляє колосальний вплив... По-третє, людська природа змушує нас вигадувати їй пояснення заднім числом, відтак подія починає виглядати зрозумілою й передбачуваною» [15, с. 9–10]. Саме гібридна агресія Росії створила «чорного лебедя» для міжнародних економічних відносин України.

Утім аналіз української зовнішньої торгівлі дав змогу окреслити деякі напрями стратегічних дій (і відповідних стратегічних комунікацій) у вітчизняній зовнішній торгівлі, реалізація яких дала б змогу послабити негативний вплив «чорного лебедя» в цій сфері. Адже трансформація української зовнішньої торгівлі, що розпочалася в результаті глобальної фінансово-економічної кризи у 2008–2009 рр., починаючи з 2014 р., набула нових ознак, пов'язаних насамперед з гібридною війною Росії проти України.

Тому нині дуже гостро стоїть проблема товарної та географічної диверсифікації української зовнішньої торгівлі. Причому дуже актуальним для України є питання розвитку саме високотехнологічного експорту, який протягом тривалого часу орієнтувався саме на Росію та інші країни СНД. Важливо, щоб у процесі такої трансформації українська економіка не пішла шляхом деіндустріалізації. Звичайно, Україна повинна використовувати на світовому ринку свої конкурентні переваги у сфері виробництва продовольства. Тим більше що зростання світового попиту на продовольство робить його вагомим інструментом не лише у сфері геоekonomіки, а й у сфері геополітики. Але Україні при цьому вкрай важливо підвищувати у своєму експорті питому вагу продукції з високою часткою доданої вартості, особливо високотехнологічної. Тут діяльність бізнесу й держави повинна об'єднуватися на основі національної зовнішньоторговельної політики. Зокрема, підприємці та експерти доволі багато нарікають на незадовільну роботу посольств і торгових представництв України за кордоном з підтримки просування українських товарів та послуг на іноземні ринки.

Попри те що, на перший погляд, від «чорного лебедя» постраждала насамперед вітчизняна зовнішня торгівля, ці непередбачувані чинники вплинули й на інші сфери української зовнішньоекономічної діяльності.

Зокрема, це певною мірою стосується трудової міграції української робочої сили закордон. Протягом останнього десятиріччя цей процес зазнавав вагомих змін як у географічному аспекті, так і щодо його інтенсивності. Частина трудових мігрантів переорієнтувалася з Росії на країни Європейського Союзу.

Однак треба наголосити, що статистичної інформації про цю сферу української зовнішньоекономічної діяльності значно менше, ніж про зовнішню торгівлю. Офіційний прямий облік трудової міграції як такої, на відміну від звітності про зовнішню торгівлю практично відсутній. Лише останніми роками Державна служба статистики України проводить опитування з цього питання. Раніше цим займалися лише відповідні інститути НАН України, наприклад Інститут соціології, та різні дослідні й маркетингові організації. Вони, до речі, виконують цю роботу й нині. Деякі дані відомчої статистики дають часткове уявлення про соціально-економічні аспекти трудової міграції. Це стосується, наприклад, даних Державної прикордонної служби про перетин державного кордону громадянами України та іноземцями або ж даних Національного банку про приватні грошові перекази в Україну та за її межі. Таким чином, в основі статистичних даних про трудову міграцію в Україні лежать в основному результати оброблення різноманітних соціологічних опитувань, а не прямих статистичних спостережень (як у випадку з вітчизняною зовнішньою торгівлею).

Тому відмова від проведення загального перепису населення України дуже сильно перешкоджає формуванню репрезентативної бази даних про стан трудової міграції населення за межі нашої держави. Це, у свою чергу, створює додаткові перешкоди для формування державної стратегії та відповідних стратегічних комунікацій у цьому сегменті зовнішньоекономічної діяльності України.

До того ж дедалі ширше питання трудової міграції громадян України за межі країни, особливо протягом останнього десятиріччя, висвітлюють ЗМІ. Щоправда, змістовна якість таких повідомлень, а отже, і їх придатність для підготовки відповідних аналітичних продуктів різниться доволі сильно. Деякі публікації насичені статистичними даними, ілюстровані діаграмами та супроводжуються коментарем фахівців із питань міграції, що робить їх корисними для вчених і практиків у галузі економіки, соціології, соціальної психології тощо, а отже, придатними для формування стратегічних комунікацій у сфері закордонної трудової міграції. Є публікації, де тема трудової міграції в тих чи інших її сегментах опрацьована доволі ґрунтовно: наводяться статистичні дані про заробітки

в Україні та закордоном, представлено погляди експертів, проаналізовано мотивацію трудових мігрантів тощо. І вони, хоча й меншою мірою, ніж попередні, придатні для формування стратегічних комунікацій із питань трудової міграції. У тих же випадках, коли повідомлення в ЗМІ про трудову міграцію українців закордон представлено лише в публіцистичній формі, недостатньо репрезентативні за об'єктом, що висвітлюється, а умовиводи кореспондентів мають більше емоційне, ніж раціональне обґрунтування, то можливості використання подібної інформації для формування відповідних стратегічних комунікацій є вкрай обмеженими.

Досвід роботи СІАЗ НБУВ доводить, що опрацювання згаданих вище видів джерел дає змогу бібліотекам створювати аналітичні продукти, придатні для інформаційного наповнення стратегічних комунікацій у сфері закордонної трудової міграції громадян України. Утім великою проблемою для формування цих комунікацій, що заслуговує на окреме дослідження, є проблема адресата. Адже специфіка населення, як одного з адресатів таких комунікацій, полягає в такому. Інформаційна діяльність населення та пов'язане з нею ухвалення економічних (господарських) рішень здійснюється індивідуально або в невеликих групах. Невисокий професійний рівень значної частини населення у сфері економіки обмежує його можливості в аналізі відповідної інформації. Переважна частина населення ухвалює економічні рішення на підставі власного досвіду та інтуїції, нерідко під впливом емоцій. Все це в поєднанні зі значною недовірою до владних інституцій створює вагомі перешкоди для функціонування стратегічних комунікацій у сфері зовнішньої трудової міграції населення України.

Також досвід аналітичної роботи наукової бібліотеки свідчить, що подальша інтернаціоналізація вітчизняної економіки висуває нові вимоги до формування стратегічних комунікацій у сфері фінансових відносин України. Наприклад, значні обсяги фінансових операцій, пов'язаних з обслуговуванням боргових зобов'язань нашої держави, у тому числі й міжнародних, дуже сильно впливають на формування платіжного балансу та розвиток економіки України загалом. Причому останнім часом Україна взяла курс на зміну співвідношення сум державного боргу номінованого в іноземних валютах і в гривні в бік збільшення останньої. Це проявилось в зростанні протягом 2019 р. у 18,2 раза обсягів продажу облігацій внутрішньої державної позики (ОВДП) нерезидентам України (іноземцям).

Таке стрімке зростання обсягів ОВДП у власності іноземців стало можливим завдяки відкриттю доступу іноземних портфельних інвесторів

до українського фондового ринку через міжнародну систему торгівлі цінними паперами «Clearstream». Причому до початку підключення українського фондового ринку до міжнародної системи «Clearstream» Міністерство фінансів і Національний банк України готувалися ґрунтовно й протягом тривалого періоду часу.

Однак потужна експансія іноземців на ринок ОВДП призвела до зміцнення гривні. Наслідком цього стало недоотримання державою доходів від мита на імпортні товари та деяких інших податкових платежів через непрогнозоване зміцнення гривні та невиконання Державного бюджету на 2019 рік по доходах. Тому дедалі більшого стратегічного значення для України набуває проблема прогнозованості траєкторії розвитку її міжнародних фінансових відносин. За таких обставин зростає потреба в побудові варіантів сценаріїв розвитку економічної ситуації в Україні відповідно до вірогідного перебігу подій у світовій економіці. Досвід роботи СІАЗ НБУВ, у свою чергу, свідчить, що відповідні аналітичні матеріали можуть використовуватися в процесі формування стратегічних комунікацій української економіки.

Список бібліографічних посилань

1. Портер М. Е. Стратегія конкуренції. Київ : Основи, 1997. 390 с.
2. Портер М. Международная конкуренция. М. : Междунар. отношения, 1993. 896 с.
3. Херринг Я. П. Основные темы разведывательной информации: процесс выявления и конкретизации потребностей организации. *Конкурентная разведка: Уроки из окопов* / под ред. Д. Прескотта и С. Миллера. М. : Альпина Паблишер, 2003. С. 256–274.
4. Хант Ч., Зартарьян В. Разведка на службе вашего предприятия. Киев : Укрзакордонвизасервис, 1992. 160 с.
5. Стратегічні комунікації. Київ : Вадекс, 2019. 446 с.
6. Почепцов Г. Г. Стратегический анализ: стратегический анализ для политики, бизнеса и военного дела. Київ : Дзвін, 2004. 336 с.
7. Фліссак К. А. Економічна дипломатія у системі забезпечення національних інтересів України. Тернопіль : Новий колір, 2016. 812 с.
8. Муковський І. Т., Міщенко А. Г., Шевченко М. М. Інформаційно-аналітична діяльність у міжнародних відносинах. Київ : Кондор, 2012. 224 с.
9. Антошкіна Л. І., Стеченко Д. М. Методологія економічних досліджень. Київ : Знання, 2015. 311 с.

10. Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Київ, 2019. Вип. 52. URL: http://nbuviar.gov.ua/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=52&Itemid=409.<https://doi.org/10.15407/np.52>.

11. Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Київ, 2019. Вип. 53. URL: <http://nbuviar.gov.ua/images/naukprazi/53.pdf>.<https://doi.org/10.15407/np.53>.

12. Кулицький С. Аналітична діяльність бібліотеки як засіб ідентифікації, верифікації та позиціонування стратегічних комунікацій національної економіки. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. Київ, 2019. Вип. 52. С. 199–214. <https://doi.org/10.15407/np.52.199>.

13. Тимчук Л. І. Цифрові наративи в навчанні майбутніх магістрів освіти: історія, реалії, перспективи розвитку. Київ : САММІТ – КНИГА, 2016. 390 с.

14. Кулицький С. Теоретико-методичні аспекти бібліотечного соціально-комунікативного дослідження економічних наративів трансформаційного суспільства. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. 2019. Вип. 50. С. 47–64. <https://doi.org/10.15407/np.50.047>.

15. Талєб Н. Н. Чорний лебідь. Про (не)ймовірне у реальному житті. Київ : Наш формат, 2017. 392 с.

References

1. Porter, M. E. (1997). *Stratehiia konkurentsii* [Competitive Strategy]. Kyiv: Osnovy [in Ukrainian].

2. Porter, M. E. (1993). *Mezhdunarodnaia konkurenciia* [The Competitive Advantage of Nations]. Moscow: Mezhdunarodnye otnosheniia [in Russian].

3. Herring, Ya. P. (2003). *Osnovnye temy razvedyvatelnoi informacii: process vyivleniia i konkretizacii potrebnosti organizacii* [The main topics of intelligence information: the process of identifying and concretizing the needs of an organization]. *Konkurentnaja razvedka: Uroki iz okopov – Proven Strategies in Competitive Intelligence: Lessons from the Trenches*, pp. 256–274. Moscow: Alpina Publisher [in Russian].

4. Hant, Ch., Zartarian, V. (1992). *Razvedka na sluzhbe vashego predpriatiia* [Intelligence in the Service of your Company]. Kiev: Ukrzakordonviza-servis [in Russian].

5. *Stratehichni komunikatsii* [Strategic Communications]. (2019). Kyiv: Vadeks [in Ukrainian].

6. Pocheptsov, G. G. (2004). *Strategicheskii analiz: strategicheskii analiz*

dliia politiki, biznesa i voennogo dela [Strategic analysis: strategic analysis for politics, business and military affairs]. Kyiv: Dzvyn [in Russian].

7. Flissak, K. A. (2016). Ekonomichna dyplomatia u systemi zabezpechennia natsionalnykh interesiv Ukrainy [Economic Diplomacy in the System of Ensuring the National Interests of Ukraine]. Ternopil: Novyi kolir [in Ukrainian].

8. Mukovskiy, I. T., Mischenko, A. H., Shevchenko M. M. (2012). Informatsijno-analitychna diialnist v mizhnarodnykh vidnosynakh [Information and analytical activities in international relations]. Kyiv: Kondor [in Ukrainian].

9. Antoshkina, L. I., Stechenko, D. M. (2015). Metodolohiia ekonomichnykh doslidzhen [Methodology of economic research]. Kyiv: Znannia [in Ukrainian].

10. Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho [Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine]. (2019). Issue 52. Kyiv [in Ukrainian]. Retrieved from http://nbuviap.gov.ua/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=52&Itemid=409.<https://doi.org/10.15407/np.52>.

11. Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho [Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine]. (2019). Issue 53. Retrieved from <http://nbuviap.gov.ua/images/naukprazi/53.pdf>.<https://doi.org/10.15407/np.53>. Kyiv [in Ukrainian].

12. Kulytskyi, S. (2019). Analitychna diialnist biblioteki yak zasib identyfikatsii, veryfikatsii ta pozysionuvannia stratehichnykh komunikatsii natsionalnoi ekonomiky [Analytical activity of the library as a means of identification, verification and positioning of strategic communications of the national economy]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteki Ukrainy im. V. I. Vernadskoho – Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, issue 52, pp. 199–214. <https://doi.org/10.15407/np.52.199>. Kyiv [in Ukrainian].

13. Tymchuk, L. I. (2016). Tsyfrovi naratyvy v navchanni maibutnykh mahfstriv osvity: istoriia, realii, perspektyvy rozvytku [Digital Narratives in the Training of Future Magistrates of Education: History, Realities, Prospects of Development]. Kyiv: SAMMIT–KNYHA [in Ukrainian].

14. Kulytskyi, S. (2018). Teoretyko-metodychni aspekty bibliotechnoho sotsialno-komunikatyvnoho doslidzhennia ekonomichnykh naratyviv transformatsiinoho suspilstva [Theoretical and methodical aspects of the library socio-communicative research of economic narratives of a transformational society]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteki Ukrainy im. V. I. Vernadskoho – Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, issue 50, pp. 47–64. <https://doi.org/10.15407/np.50.047>. Kyiv [in Ukrainian].

15. Taleb, N. N. (2017). Chornyi lebid. Pro (ne)imovirne u realnomu zhytti [The Black Swan. The Impact of the Highly Improbable]. Kyiv: Nash format [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 03.01.2020.

Sergii Kulytskyi,

PhD (Economics), Senior Researcher, Assistant Professor,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

3 Holosiivskyi Ave., Kyiv 03039, Ukraine

e-mail: kulitskysp@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0001-5388-1807>

Analytical Products of a Scientific Library as a Component of Information Support of International Strategic Communications of the Ukrainian Economy

The article presents the research of the possibilities of using analytical products of a scientific library for the substantive content of international strategic communications of the Ukrainian economy. The large scientific library, due to its wide range of sources of information and access to the Internet, can produce various analytical products for international strategic communications of the Ukrainian economy. These analytical products take form of messages, narratives. When forming international strategic communications of the Ukrainian economy, analytical products of the scientific library could be used to determine the strategic goals of participants in international economic relations; international economic relations and prospects for their development; formation of strategic narratives and discourse of these communications by participants of international economic relations. The content of analytical products of the scientific library for international strategic communications of the Ukrainian economy includes analytical reports on issues of foreign trade, labor migration, investment and financial-credit cooperation. As well the article deals with the transformation of the structure of Ukrainian international trade in 2013–2018, which had suffered from the Black Swan effect as a result of Russia's hybrid war against Ukraine. Now the problem of commodity and geographical diversification of Ukrainian international trade is very acute. Over the last decade the geography of labor migration of the Ukrainian workforce has undergone significant changes. Proportion of migrant workers have shifted from Russia to European Union countries. Requirements for forming strategic communications in the sphere of financial relations of Ukraine are growing. The problem of predictability of the trajectory of development of Ukraine's international financial relations is becoming increasingly important.

Keywords: analytical product, international trade, economy, information, international economic relations, scientific (universal) library, strategic communications, labor migration.

Svitlana Horova,

PhD (Social Communications), Senior Researcher,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

3 Holosiivskyi Ave., Kyiv 03039, Ukraine

e-mail: gorova.s@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0003-0151-0128>

INFORMATIZATION AND SOCIETY: POSSIBLE DIFFICULTIES AND FUTURE PROSPECTS

The development of the information society determines the increasing importance of information in human transformative activity, the approximation of its production directly to production activity, the improvement of the social structure of society, based on the current conditions of its existence and the development of intensive forms of information exchanges in society. All these significant changes in the information sphere have caused the growing pace of new information production, the increase in the amount of information circulating in social information networks, and therefore the ever-increasing information load on human consciousness that has never been seen before. These realities are based on the need to implement the fundamental principles of this society: improving productivity in the information field, improving the efficiency of use of information resources.

In this context, it should be pointed out that the problems faced by modern civilization require to increase efficiency of cognitive activity of society, of the creative activity of an increasing number of its representatives. Accordingly, the cognitive process requires an ever-increasing resource for the information needed to increase the efficiency of using publicly available information.

Keywords: informatization, information society, library institutions, electronic information resources, information production, personality of the information society.

Presenting main material. The development of social informatization takes place under the influence of changes in the environment in which modern civilization develops, and the social problems that arise in the process of evolution of human society. Global informatization in its essence is an instrument of social response to the negative challenges of our time, an instrument of mobilizing the creative activity of people, that is, the most productive response to the realities of our time by homosapiens. It is possible that the logic of the development

of previous modern civilizations, even at high rates of their development, had been interrupted precisely because of the low level of information provision in the civilization dimension, the lack of democracy in access to knowledge and the low level of creativity.

Information support for the viability of our civilization is stimulated by three major civilizational problems:

- first, environmental changes appropriately to natural regularities of planetary development;
- second, the negative influences of civilization on the environment;
- third, the systematic increasing of social problems associated with the evolution of modern society.

In recent decades, the leading countries of the world and international organizations have undertaken to systematically study the first block of problems, the existing threats, the hierarchy of threat levels, and take the first steps towards their possible neutralization. Among such threats, the researchers define the meteorite threat of impact of major meteorites with the planet, the new glacial period, the impact of harmful cosmic rays on the earth, the eruption of gigantic volcanoes, the traces of past catastrophes and their impact on the biological world of the Earth already studied by modern science, the possibility of introduction from space or reintroduction of already available pathogenic bacteria in areas of permafrost due to global warming, against which humanity does not have immunity and medication, and other various problems. Today those problems attract attention of researchers, methods of neutralizing non-negative influences are being developed. For example, the National Aeronautics and Space Administration (NASA) has already established a Planetary Coordination Unit the program to detect and track asteroids and other celestial bodies that are a potential danger to the Earth. The relevant EU structures and an expert group on space threats under the RAS Council on Space has shown willingness to cooperate with the United States on identifying the cosmic hazards. It is now possible to speak about the constant enhancing of international cooperation of medical organizations of different countries against probable pandemics, the spread of diseases under the influence of global development of the transport structure and the intensification of migration processes.

The second set of problems is related to negative effects on the environment of the Earth's man-made human activity. To this set of problems belong the threat of a nuclear war; the deliberate use or uncontrolled spread of chemical and bacteriological weapons; the unpredictable negative impact on the human body of GMO products; the increasing level of carbon dioxide in the earth's atmosphere due to the use of energy and transport organic fuel, etc. This set

of threats is recognised in more and more countries of the world, intensive research in this direction is being conducted, mechanisms of global influence on the current situation. So, in 2015 the United Nations Climate Change Conference in Paris has outlined substantial steps in ensuring that the average temperature on the planet does not rise higher than two degrees Celsius annually. The negotiators came to the conclusion that the world without fossil fuels is an absolutely realistic goal by 2050 with appropriate transformations, although only 8 of the 192 conference participants have set this to be their goal. Among them are Sweden, Austria, France. This goal is supported, financially as well, by large international companies, for example Microsoft, Google, Facebook, Apple, Amazon. Costa Rica, Vietnam, Bangladesh, Sudan, etc., a total of 43 countries are already threatened with extensive floods because of global warming, and call to the world to reach the threshold of warming of 1,5 degrees annually as soon as possible, which would give these countries a chance to survive [1].

Another type of problem: social problems are caused by the rapid growth of the population on the Earth and the development of social sphere lagging behind. By 2025, the population is expected to reach 8,5–10 billion people. At the same time, in relation to 1950, the already existing population has doubled since, and the increasing over past 20 years has amounted to 1,7 billion people, of which 1,5 billion people are in developing countries. The population of these countries constitutes three quarters of the world's population, while consuming only a third of global produce and the gap in consumption continues to grow [2].

Because of the aforementioned, the chairman of the World Commission on Environment and Development, Norwegian Prime Minister Gro Harlem Brundtland has emphasized that «human history has reached a crossroad, whereby the change in policy is inevitable. More than a billion people who cannot afford their basic needs today, our own children and grandchildren, and the planet Earth itself, demand a revolution. It will come. We know that we have the means to prevent danger, chaos and conflicts that are otherwise inevitable» [2]. This statement fully outlines the situation, the level of challenges faced by modern civilization.

In addition, according to UN data, severe threat to the world pose the effects of climate change. It is anticipated that by 2050 crop yields may decrease by 25%, while the population of the Earth will increase up to 9 billion people. Due to temperature changes in the water surface, many species of fish will migrate to the northern waters and the catch will decrease by 50% in the tropics and Antarctica. Negative weather influences will cause floods,

droughts, shortages of drinking water, and fires in large areas, which combined together will lead to increasing mortality rates due to heat. All of this will lead to forced migration and possible conflicts between states, as well as to significant changes in the distribution of water and food resources.

Mostly poor countries will suffer from climate change, but the effects of these processes in the modern globalized world will be felt more and more in developed countries [3]. The analysis of these prospects at the end of the last century found its reflection in the activities of the representatives The Club of Rome. Thus, in the report «Growth limits», the authors concluded that «if the current trends in population increasing, pollution of the environment, food production and resource depletion continue as they are, then during the next century the world will approach the limits of growth, there will be an unexpected and uncontrolled recession the population and produce output will sharply reduce» [4].

The somewhat mystical veil of such prospects covers the rapid growth of social problems related not only to climate change, the decreasing of space suitable for human living but also the uncontrolled increasing of the human population (even China has recently announced the elimination of the one-child policy), which results in various types of migration processes, and even to the military solution of problems including.

The problem of rapid increasing of population and the fact that socio-cultural processes are lagging behind also create a number of other difficult processes in the society life.

The important, although far from all, problems that our civilization will face in the near future have been outlined above. And for the solution of such a complex of vital problems will require the production and use of incomparably larger volumes of information resources than those that it operates with today. We have to prepare for this prospect today already.

It should be added that, in addition to the existing factors of aggravation of social problems the exacerbation of social problems related to transformation of civilization in the information stage of its development should also be included:

1. Increasing contradictions between the features of the modern information society functioning and the development of the industrial societies in the majority of countries lagging behind in the development of the industrial society. In this case, the arguments of the countries that have already adopted digital information technologies in all spheres of social activity are largely leveled by the overwhelming majority of countries at the industrial, and even at the pre-industrial stages of development, by far the larger number of people is not yet

ready today for post-industrial forms of development, with the appropriate level of social consciousness, moral traditions. Such features do not allow to demonstrate quickly the benefits of innovative development to the world. In addition, it is beneficial for a certain part of the players of the global economic space, to suspend the economic development of countries, usually those with valuable natural resources, to receive superprofits in those areas, where, as a result of the lagging economy, there's possible to pay low wages, low taxes and to have the opportunity not to spend profits on the environment production.

2. G. Cardozo notes on the problems related to the updating of the social structure of society at the information stage of its development: «We see the presence of a new concept of space, where physical and virtual influences one another, laying the foundation for the emergence of new forms of socialization, new ways of life and new forms of social orientation» [5]. It should be noted that even in countries where computerization is successfully being carried out, there are still problems, primarily, with the division of labor and the corresponding social adjustments in the society structure. In this case, «the science and theoretical knowledge are the technological basis of post-industrial transformation, which receives a completely new role in developed industrial countries in the postwar period» [6].

Today the increasing pace of social transformations requires the even closer collaboration between science, innovative technologies and production, its progress is entirely due to successes in the field of knowledge, and social production requires more and more a «class of professionals of four classes: scientific, technological, administrative and cultural» [6, p. 501]. Projecting such a thesis on the idea of biological evolution, it is important to remember the famous statement that only an effective social organization gives a chance to a given biological species, humanity included, to remain a dominant species on the planet.

In general, according to D. Bell, the central role of information in a post-industrial society generates fundamentally new problems. However, with the development of technologies in information society, they gradually find their solution. The researcher refers to such problems:

1. Huge amounts of information that a human needs to process as a result of the expansion of various spheres (economic, political, social), requiring attention and energy. «But a larger amount of information does not mean it is more complete: on the contrary, increased amount of data makes information less and less complete» [6, p. 632–633]. It should be noted, however, that certain confusion resulting in this conclusion, is due to the loss of the scales at different stages of cognitive activity.

2. Information is becoming more specific [and] difficult for perception. From the experience we know that to weaken the barrier of the perception of digital information the improvement of the structuring of existing digital resources is required, as well as the specialization of databases and the development of search engines.

3. There is an increasing need for comprehension of information. New information becomes effective only when it is used promptly for decision-making, for immediate, effective response to new emerging circumstances. The development of information-analytical and analytical activities both in specialized analytical structures and in library institutions that become the information centers of the post-industrial society is required.

4. Limited scope of information that a person can absorb.

5. Post-industrial society is a «game between people», but such a game requires an increased degree of coordination [6, p. 632–635]. This coordination is carried out on the basis of the appropriate structuring of the information basis of social activity.

F. Fukuyama in his book «Our posthuman future» [7], at the very beginning of this millennium, predicts that the non-convergent pace of biological and information evolutions will affect human relationships shortly. He makes his conclusions based on the results of fundamental research at the end of the last century. Those conclusions, in general, state that «intellectual abilities are largely imitated.

Murray and Hernstein argued in the language of statistics that from 60 to 70% of the dispersion of intelligence is caused by the genes, while the rest is related to external factors such as nutrition, education, family composition, and the likes» [8, p. 135–138].

The intensive development of scientific information exchanges and the increasing importance of the innovative technologies introduction into all spheres of human activity has caused the growing significance of social structures that provide scientific and technological progress. At the same time, «the development of the information sphere depends on scholars in applied sciences, while communicative research – from scholars in social sciences» [8, p. 283].

Today we observe a certain lag in the development of social sciences and the process of introducing the results of research of this field into public practice. The researches already pay close attention to this fact [9, p. 187]. It is possible to predict that the necessity for humanitarian research as a guideline for improving further socialization will increase as their development is an effective way to organise the very structure of the information society and the knowledge system it is based on.

Which is why «today there is a qualitatively new inequality – between gifted people and those who aren't capable of creative work. Due to the qualitative increasing of creative work, a biological barrier has started forming, which, unlike the social barrier, is almost impossible to overcome» [10, p. 7]. We can find evidence of such a barrier formation analyzing the resources of the modern information space. The regular in the social evolution of modern information is in a poorly prepared field in our country. Therefore, the self-expression of the citizens of our country has a very low socially significant level in the national information space. The scientific information produced in Ukraine gets lost in information resources produced in society, which reflects the process of expression of citizens, characteristic to the initial stage of the development of democratic processes. Certain societal differences raise between producers of scientific information and producers of information of a lower level of significance, primarily everyday information. From the status peculiarities (and more and more noticeable difference in the salaries of information workers comparing with other categories of producers), the new information developers have increasingly more «inner joy to creativity. It brings closer the world of art and psychological excitement, so called «drive» from the process of creation» [10, p. 45]. One can predict that this feature in the process of its development will become an important stimulus to the transformation of the social structure of the post-industrial society in conditions of improving network technologies in information exchanges.

At the same time, «the production of scientific knowledge brings happiness only to a small segment of humankind... holding interest in science can only be achieved through an additional effort, and it the authorities who are are capable to bring it. People do not want to venture to those areas where they get paid less and have to work more. In Soviet times, a lot of popular science magazines and, incidentally, films and TV shows that could uphold such interest and demonstrate the population various options for a life, except for the singular model «money equals success»» [11, p. 117].

Various types of motivations contribute to deepening of inconsistency of public interests and this is a worrying tendency. Such contradictions are most acute in our society and even are a characteristic feature. Today, the general low level of public demand for Ukrainian produced information resources is acutely felt in Ukrainian science development. And this is the reason why the significance of resources in the national information space has not become yet a significant unifying factor. The lack of strategic developments that take into account not only the specifics of the present, but also provide the necessary adaptation resource for the future is acutely felt. «Inter-

national experience dictates that in global coordinates the most effective are the long-term national strategies, those highly adaptable to global instability and dynamic changes, ensuring maximum harmony between national and corporate interests. Those strategies are implemented by a group leaders of the most developed states, forming the configuration of the core of the international economic system, making management decisions on the world stage and defining the key trends of global economic development» [12, p. 5]. The implementation of the imitative strategy in implementing the scenarios for development, written by the state leaders gradually leads to the fact that in Ukraine the production of new scientific information that is controlled by society is decreasing. It should be noted that the short-term policy of state leaders in this segment of public activity may be the reason for the implementation of a long predicted by professor H. Pocheptsov situation in which «if we do not produce our own information or virtual product, then we will never be the winners. We are readers and not writers of the free world. And the matter is not in the size of the country or number of people, but in the size of the brain» [11, p. 121]. However, with the development of the information society, this lack of insight increasingly affects the brain centers of leading states, because in a new society they should be concerned about the crop of innovative solutions on a global scale, to understand the need for a pragmatic approach to utilization of creative potential of the present civilization. However, today the manifestations of such a pragmatism are being developed only in certain favorable regions of the world, particularly in the western world, and focus, primarily, on the economic sphere. And gradually, under the influence of the development pace of social consciousness of the new situation, the process of innovative information production starts meeting the needs of other spheres of society, developing in the direction of social use, and reflecting a tendency associated with the public interest in the individual self-expression.

Researchers of this process argue that «the spread of the Internet in society depends not only on entrepreneurial activity. Its success is also a product of the university and research community, where criteria for excellence, professional judgment and open communication during research work had been developed» [13, p. 35–36].

The effectiveness of the functioning of modern society is directly related to the effectiveness of the use of information, which, in turn, depends on the quality of the resources used and the level of access to them. «If labor is a source of productivity, then the creative power of labor and the effectiveness of business organization ultimately depends on innovation. Innovation

is derived from a highly skilled workforce and the existence of organizations that produce knowledge» [13, p. 99].

Thus, the creation of new high-quality information is inextricably related to the formation of qualitatively new social structures. At the same time, along with the intensification of the information space, which manifests itself in the development of public structures specializing on information producing, in the branching of social communications, the acceleration of information circulation, the quality of the use of information in an increasing degree depends on the involvement in the active public use of that part of the basic information resources that is needed today for the implementation of social development plans. The importance of enriching this basic resource process with the new relevant information is constantly increasing in the dynamics of modern information processes.

The practice of modern society transformation attests that the provision of information adequacy of the modern person to the information challenges of the modern day is related to the obligatory constant update of the basic informational resources. Mostly, it is the funds of library institution. According to O. Voskoboinikova-Huzieva «the formation of an organic information space has become the purpose of the modern library activity, and hence the strategic result, which includes:

- integration of information resources that exist in different environments;
- providing quick and easy access to available physical and remote information resources;
- high-quality navigation throughout the spectrum of integrated information resources;
- ambivalence of architectural and design spatial solutions (presence of both private and public), etc.» [14, p. 264].

According to V. Horovyi, a characteristic feature of all social developments and its information stage is, to a certain extent, constant information production and its preservation in libraries and other socially significant bases in the most optimal for use form.

It is the basis of all types of social activities in the information society. At the stage of formation of this society, the characteristic features of the organization of information production significantly differs from all previous stages [15]. They should become guidelines for library workers. First of all, it should be taken into account that special attention in recent decades has been given to the development of scientific applied research, the results of which can quickly be introduced into production or (in the field of public relations) in the process of social transformation.

At the same time, it is necessary to take into account the increasingly noticeable lag of fundamental research from the scientific and applied research. So, say, the rocket building and space industry, the nuclear power industry, and others that have been the flagships of scientific and technological progress in the last century and have been leading the main branches of technological development, are still based largely on the fundamental achievements of the 60 s and 70 s of the previous century, and a lengthy period of time without replenishment of fundamental sciences with new discoveries gradually reduces the pace of scientific and technological progress in important areas for social progress. Therefore, when completing library establishments attention should be paid, primarily, to the results of the fundamental academic science. The resources of the global information space should be studied as well in order to identify this kind of information.

As scientific effectiveness information, the highest level of influence on human development, largely depends on the pace of its implementation in public practice, library institutions and other information centers have to worry about the introduction of scientific information through their own websites, digital newspapers [16], remote forms of service, etc., to help convince the authorities of the necessity of utilization the domestic scientific product, to facilitate its implementation into practice.

The growing complexity of the challenges posed before our civilization by the twenty-first century does not enable even the most advanced countries with solutions to complex problems of social development independently, without the participation of partner countries, and without partnering links between leading librarians institutions in the area of international exchange of information. Such a situation attracts particular attention, especially taking into account the current cost of scientific problematics for countries with low economic potential. And these countries are forced to focus on the development of their own scientific work, the relevant information production for the most important areas of research and the capability of their own budget. Some areas of research often are not conducted at all, and at the same time there are sometimes quite significant lacunae in the absence of new knowledge, which makes social development uneven, and may create negative intra-social contradictions, increases the risk of making ineffective decisions not only in the scientific environment, but also on management level, creates barely solvable problems for the development of the state or nation.

It is a well-known fact that library institutions are, in essence, storage for the written heritage, that reflects the life of society on all stages of its life. In their funds information resources that reflect all socially significant sources

of public information are kept. Which is why, the problem of completing the growing volumes of new information, which appeared recently in the national information space, influenced by the success of informatization, became a rather pressing matter for librarians. In essence, the informatization is undoubtedly a positive phenomenon, however, without the guidelines from the state, it develops amorphously and is, to a certain extent, managed only through companies that control the production of necessary for informatization equipment. This state of affairs is due to the fact that for a long time, informatization was seen as a technical experiment of narrow exchanges between scientists and was not perceived as a new and effective social integration mechanism. This process has played mostly entertaining and informative role as its first achievement, was barely used by state authorities, public organizations, educational institutions as a new high-quality instrument of civic self-expression, educational, educational work. However, voluntary increasing of activity in this segment of information production has led to Internet being filled with low-quality volumes of information, the usage of which is even more complicated because of low level of user training, lack of internal readiness for a new level of communication between people. Those are serious obstacles at the acquisitions of library funds, for example, materials of social networks. V. Bondarenko rightly sees that «today, with the help of blogs, chats, social networks, forums, photo and video services, tags, etc., a new world of global partnership is being created, where everyone is a creator. For the library blogs, forums, social networks are a kind of feedback tool for users and employees. For users, a platform for the development of new knowledge that they need. Also, with the help of such innovative library services, the user is able to influence the development of library services in the direction they needs and in a way that is interesting for them» [17, c. 173].

Amassing library collections, librarian workers should take into account the fact that today the development of technologies designed for special negative informational interventions in the functioning of national information communications and for use of sovereign information resources that have reached the scale of information war. Conducting these wars, the establishment of certain social interests with the help of specially organized informational influences, requires the appropriate response from the staff of library institutions as well. The funds of libraries should not collect low-quality, insignificant for the interests of national development, and, especially, hostile information resources.

Thus, the high-quality acquisition of new, primarily, digital, often requested resources, even with the significant increasing in the future, will enable the

information society members to rely on an ever-updated knowledge base in their work.

As the growth of the proportion of creative work in the total volume of work is expected in the future, it is creative work that needs both significant resource of new information and a mandatory referral to existing social experience. Therefore, the library work on the spreading of available information resources amongst the society will become increasingly important. One of the most effective areas of such work is the digitization of information in paper media and other traditional media. As O. Onyshchenko observes, «the digital era, with its powerful equipment, technological, socio-cultural potential, has opened unprecedented opportunities to the libraries, such as:

- for the first time to integrate into a single unit all kinds of documents basing on the universal language of numbers;
- for the first time to act on a planetary scale – to obtain information from any corner of the world and send it to any corner of the earth;
- for the first time to operate the unlimited volumes of information;
- for the first time to cooperate interactively with an unlimited number of readers/users;
- for the first time to create international library networks» [18].

Of course, the issue of digitization of library resources in the context of Ukraine's time is very complicated, due to material constraints (digitization is a rather costly business, and its costs abroad are measured by tens of millions of dollars), and due to the lack of relevant specialists as well as due to insufficiently developed methods for basic national resources use as important guidelines for new work, for the production of new information. However, despite everything, the search for innovative solutions is caused by the necessity of high-quality information provision for social development. And such decisions are actively included in the practice of information activity: «Modern libraries in Ukraine are implementing various promising directions of Internet-based service, such as the use of mobile services for services provision through mobile phones, Skype, social media» [17, p. 52].

One more important direction of information activity of libraries as attested by the experience of special information structures of VNLU (Service information and analytical support of public authorities, National law library and the Presidential of Ukraine foundation), and the majority of leading librarian institutions of Ukraine being related to the further development of informational-analytical, analytical activity in them. Actualization of this activity is related to the rapid increasing of information volumes necessary for social

development and the necessity for special analysis of them for targeting different categories of customers.

The system of periodical digital editions of libraries becomes important because of the necessary:

- comprehension of the process of formation of funds of the All-Ukrainian electron library;

- acquainting all categories of users with the information content that will be stored in the funds, but with the content and not just abstracts, but the ideas presented in the materials, prognosis, hypotheses, proposals necessary for the operational use of information products;

- coordinating the use of the national digital resource in the interests of national development and for international information exchanges in the global information space.

Under globalization the development of domestic information space depends on a number of internal and external factors, that are connected with all other characteristic features of the society life. Development of a system of periodical digital publications those circumstances should be taken into account by librarians.

As a single organism, they should influence the quality of formation and processing of the main goals and objectives of social development by all categories of users. The nature of such influence in the publications of library institutions differs from the influence of other types of mass media, as the library media conducts its influence, basing it on specific information base, funds in which the positive experience and experience of many generations of the Ukrainian people is stored.

Consequently, today's library periodical digital publications should be focused on the issues of social development related to the progress of Ukrainian society democratization, improvement of management, coverage of technical and technological, educational development, organization of social incentives for effective use of existing and creation of new public resources, promotion of the process of ensuring the system of library institutions of Ukraine enter international information exchanges, Ukrainian library system inclusion into international library associations and other associations on equal footing, amassing resources of information society.

It should be noted that the hybrid war, launched against Ukraine, introduces significant adjustments into the logical process of developing the information sphere of the post-industrial society. At the same time, in Ukraine, there is an urgent necessity to give a powerful impetus to the development of the latest forms of cooperation between scientific libraries and information centers,

research institutes, universities, scientific societies and associations, effective cooperation of their efforts in implementing large-scale science and information projects, including those related to the situation of the information war Ukraine is now in. To succeed, libraries need to urgently solve tasks of coordination, cooperation and integration in their own librarian information environment, simultaneously leaving the established directions of activity and assuming functions of a much broader nature. It is important to move towards a new understanding and implementation of the role of library institutions in a much broader range of educational, scientific, informational, managerial institutions, non-state information centers and public initiatives.

If we approach this from the standpoint of our own library and information work, then we are talking about a substantial expansion of its subject and functional range. In the new conditions, preserving and strengthening the role of the leading centers of social communication, the library are able to only cover a wide range of diverse information about scientific and educational activities. Having integrated this information into its library-information orientation, it would integrate itself into the scientific and educational process more firmly.

Conclusions. Today it is obvious that the future of Ukrainian state should be based on the social awareness that information is a resource of power struggle in the modern world, and significance of information grows on traditional ideas about military power and economic potential. Negative information influences become an obligatory component, or even become the means in inter-state confrontations. Therefore, Ukraine, as a sovereign state that is developing at the stage of the formation of an information society, must create an effective, constantly improving security organization for the national information space. This nationwide structure should continuously monitor information threats, effectively predict the development trends, coordinate the use of national resources during the period of information aggression to ensure a reliable neutralization of information threats on the domestic information space, to withstand informational aggression in the global information space.

References

1. See: UN Conference on climate change in Paris. *greenpeace.org*. Retrieved from *greenpeace.org*. (2015, 9.12) [in English].
2. Koptiug, V. A. (1992). UN conference on environment and development – preparing processes and surmising (Rio de Janeiro, June 1992). (pp. 5–23). Novosibirsk: SO RAS [in English].

3. UN: serious climate changes threaten the world. *ippnou.ru*. Retrieved from <http://www.ippnou.ru/lenta.php?idarticle=013274> [in English].

4. Meadows, D. H., Meadows, D. L., Randers, J., Behrens, W. (1991). *The limits of growth. Report on the project of The Club of Rome «Hard situation for humanity»*. (p. 189). Moscow: Publishing house of Moscow university [in English].

5. Cardoso, C. (1998). *Para unasociologia dociberspaco: comunidades virtuais em portugues*. Oeiras, Portugal: Celta Editio. Ra [em Portuguks].

6. Bell, D. (2004). *Gryadushcheye postindustrialnoye obschestvo. The coming of post-industrial society: A venture of social forecasting*. Moscow: Academia [in English].

7. Fukuyama Frances. (2004). *Nashe postchelovecheskoye buduscheye: Posledstviia biotehnologicheskoi revolyutsii* [Our posthuman future: Consequences of the Biotechnology Revolution]. (M. B. Levin, Trans). Moscow: PLC «Izdatelstvo AST» OAO «LUKS» [in Russian].

8. Farmer, A., Owen, J. Michael. (1996). On genomics application studying the intellect see. «*Genomics: The Next Psychiatric Revolution?*»: *British Journal of Psychiatry*, 169 [in English]; Fears, R., Roberts, D. et al. Rational or Rationed Medicine? The Promise [in English]. <https://doi.org/10.1192/bjp.169.2.135>

9. Wallerstein, I. (2003). *Konets znakomogo mira: Sotsiologiya XXI* [The End of the World As We Know It: Social Science for the Twenty-first Century]. V. L. Inozemtsev (Ed.). Moscow: Logos [in Russian].

10. Hodorkovski, M. B. (2007). *Postchelovechestvo* [Posthumanity]. Moscow: Algorhythm [in Russian].

11. Pocheptsov, H. (2012). *Vid Facebooku I hlamuru do Wikileaks: Media-komunikatsii* [From Facebook and Glam to Wikileaks: Mediacommunicatios]. Kyiv: Spadschyna [in Ukrainian].

12. Poruchnyk, A. M., Stoliarchuk, Y. M., Kolot, A. M. et al. (2016). *Stratehii konkurentnoho rozvytku u hlobalniy ekonomitsi* [Strategies of rival development in global economy]. Kyiv: KNEU [in Ukrainian].

13. Castells, M. (2007). *Halaktyka Internet* [Galaxy Internet]. Kyiv: Vakler [in Ukrainian].

14. Voskoboinikova-Huzieva, O. V. (2014). *Stratehii rozvytku biblio-techno-informatsiynoi sfery Ukrainy: genezys, konstseptsii, modernizatsiia: monohrafiia* [Strategies of library-informational sphere of Ukraine development: genesis, concepts, modernising]. NAS of Ukraine, V. I. Vernadsky National Library of Ukraine. Kyiv: Akademperiodyka [in Ukrainian].

15. Horovyi, V. M. (2015). *Natsionalni infromatsiyni protsesy v umovakh*

hlobalizatsii [National informational processes under globalization]. (pp. 178–181). O. S. Onyschenko (Ed.). NAS of Ukraine, V. I. Vernadsky National Library of Ukraine. Kyiv [in Ukrainian].

16. Horova, S. V. (2013). Internet-ZMI yak ob'ekt bibliotechnoi informatsiynoi diialnosti [Internet media as the subject of librarian informational activity]. NAS of Ukraine, V. I. Vernadsky National Library of Ukraine. Kyiv [in Ukrainian].

17. Bondarenko, V. Bibliotechno internet-obsluhovuvannia: stan ta perspektyvy [Library internet servicing: state and prospects]. T. Hranchak (Ed.). NAS of Ukraine, V. I. Vernadsky National Library of Ukraine. Kyiv [in Ukrainian].

18. Onyschenko, O. S. (2015). Problemy adaptatsii bibliotek do umov tsyfrovoi kultury [Problems of library adaptation to digital culture]. *Bibliotechnyi visnyk – Library Bulletin*, no. 6 (230), pp. 3–7. Kyiv [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 05.01.2020.

Світлана Горова,

кандидат наук із соціальних комунікацій, старший науковий співробітник,
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського
Голосіївський просп., 3, Київ, 03039, Україна
e-mail: gorova.s@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0003-0151-0128>

Інформація та суспільство: можливі ускладнення та майбутні перспективи

Розвиток інформаційного суспільства обумовлює зростаюче значення інформації в перетворювальній діяльності людини, наближення її виробництва безпосередньо до виробничої діяльності, удосконалення соціальної структури суспільства, виходячи із сучасних умов його існування, і розвиток інтенсивних форм інформаційних обмінів у суспільстві. Усі ці істотні зміни в інформаційній сфері обумовили зростаючі темпи нового інформаційного виробництва, зростання обсягів інформації, що циркулює в соціальних інформаційних мережах, отже, небачене раніше зростаюче інформаційне навантаження на свідомість людини. Ці реалії базуються на необхідності реалізації основоположних принципів цього суспільства: підвищення продуктивності праці в інформаційній сфері, удосконалення ефективності використання інформаційних ресурсів.

У цьому контексті треба вказати на те, що проблеми, які постають перед сучасною цивілізацією, потребують зростаючої ефективності пізнавальної діяльності суспільства, творчої діяльності дедалі більшої кількості її представників. Відповідно, пізнавальний процес потребує дедалі більш зростаючого ресурсу

необхідної для цього інформації, підвищення ефективності використання суспільно корисної інформації. Треба зазначити, що зростаючі обсяги інформації, з якою у звичайному, непрофесійному, повсякденному режимі стикається людина, які вона має використовувати для повноцінного життя в суспільстві, також обумовлюють необхідність зменшення навантаження на людську розумову діяльність інформаційних масивів шляхом знову ж таки відбору із загальних обсягів найбільш суспільно значущої активної її частини. У системі інформаційного обігу друкованих ЗМІ протягом століть уже відпрацьовано системи структурування й пошуку інформації, бібліотечні установи стали визнаними центрами збереження та організації використання цих ресурсів. Водночас електронні інформаційні ресурси у зв'язку із швидкими змінами в процесі їх продукування, обігу, оновлення інтересабельності, пов'язаної з темпами оновлення знань у цілому, піддається управлінню зі зростаючими складностями.

При цьому розв'язання проблем відбору якісної інформації, створення умов для її ефективного використання (що забезпечує високу ефективність сучасної суспільної діяльності) через активізацію відповідної діяльності бібліотечних установ знижує навантаження на розумову діяльність людини, затрачувану на трудомісткі оцінювання її повноти й релевантності, набуває особливої гостроти.

Широке включення електронної інформації в практичну діяльність має сформувати суспільну потребу до оновлення бібліотечних установ як суспільно значущих сучасних інформаційних центрів і змусить суспільство подбати про оновлення, сучасне оснащення бібліотечних установ, належне їх матеріальне забезпечення. Відповідно, користувач матиме змогу повернутися до бібліотечного обслуговування на якісно новому рівні, зможе забезпечити собі можливість ефективного доступу до найновішої інформації, здобутків передової суспільної думки, продуктивно використовувати ці надбання в інтересах активної діяльності. І цим зробить істотний крок до власної трансформації як ефективного члена нового інформаційного суспільства.

Ключові слова: інформатизація, інформаційне суспільство, бібліотечні установи, електронні інформаційні ресурси, інформаційне виробництво, особа інформаційного суспільства.

Олександр Аулін,

кандидат філософських наук, старший науковий співробітник,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

Голосіївський просп., 3, Київ, 03039, Україна

e-mail: sozionik@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-7304-7182>

БІБЛІОТЕЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЩОДО ВДОСКОНАЛЕННЯ БЕЗПЕКОВИХ ЧИННИКІВ У МІЖНАРОДНИХ СТРАТЕГІЧНИХ КОМУНІКАЦІЯХ

У статті досліджується безпекова складова міжнародних стратегічних комунікацій, що відбуваються за участі бібліотечно-інформаційних центрів у сучасних умовах. Проаналізовано основні підходи до визначення поняття «стратегічні комунікації» вітчизняних дослідників, а також їхніх колег із країн Європейського Союзу, США та Російської Федерації. Запропоновано власне визначення терміна «стратегічні комунікації». Розглянуто матеріали Доктрини інформаційної безпеки України в частині, що стосується стратегічних комунікацій та стратегічних наративів.

Визначено, що сьогодні найбільшу небезпеку становлять деструктивні інформаційні впливи, які спрямовуються ззовні на інформаційний простір України, особливо з боку міжнародних ісламістських рухів і РФ. Запропоновано заходи з протидії негативним інформаційним впливам із використанням наявних можливостей бібліотечних установ.

Ключові слова: бібліотечно-інформаційні центри, бібліотечні установи, соціальні комунікації, стратегічні комунікації, інформаційна безпека, політичний іслам, інформаційний простір.

В умовах світу, що глобалізується, постійно зростає роль міжнародних комунікацій. Це стосується насамперед науково-освітніх і культурних обмінів, коли представники різних народів обмінюються власним досвідом у розв'язанні важливих проблем, що виникають перед людством у цілому або окремими соціальними групами. Разом з тим важливу роль відіграють політико-дипломатичні та військово-політичні контакти. Їхні основні цілі полягають у тому, щоб не допустити

розгортання повномасштабної війни, а також локалізувати або запобігти тим негативним наслідкам, що виникають у разі застосування традиційної зброї. Проте іноді вони використовуються з маніпулятивною метою. В умовах гібридної війни, що точиться РФ проти нашої країни, великого значення набуває ефективне використання наявних і створення нових каналів комунікації.

На цьому напрямі діяльності актуалізується проблема модерних стратегічних комунікацій, тобто комплексної участі державних установ у формуванні нарративів, спрямованих на цільову аудиторію. У цьому контексті значно посилюється роль бібліотечно-інформаційних центрів, на базі яких може здійснюватися вивчення наявних і потенційних загроз, пов'язаних з участю бібліотечних установ у міжнародній стратегічній комунікації. Зокрема, безпековий контекст набуває особливої ваги під час міжнародних комунікацій із мусульманськими суб'єктами інформаційної діяльності, частина з яких створює й поширює ісламістські нарративи. Крім ісламського, інші світові центри сили також намагаються впливати у власних інтересах на інформаційний простір України.

Багато аспектів проблеми міжнародних стратегічних комунікацій, науково-дослідницької та науково-інформаційної діяльності українських бібліотек розкрито в працях таких науковців, як В. Горовий, С. Горова, А. Галаган, Д. Дубов, Л. Дубровіна, Н. Іванова, Т. Кулаковська, В. Ліпкан, О. Онищенко, К. Пол, Ю. Половинчак, С. Полтавець, Т. Попова, Г. Почепцов, В. Струнгар, Д. Хольцхаузен та ін. Соціально-політична й релігійна ситуація в мусульманському середовищі України та за її межами досліджувалася О. Богомолвим, О. Бойцовой, Д. Брильовим, М. Закіровим, С. Закіровою, М. Кирюшком, Е. Муратовою, Н. Мхітарян, І. Семіволосом, В. Шведом, О. Ярошем та багатьма іншими. Питанням інформаційної безпеки приділяли значну увагу у своїх працях С. Богданов, І. Бондар, Д. Безуглий, Е. Голдман, В. Горовий, О. Ворошилов, У. Ільницька, В. Ліпкан, Н. Ніколсон, О. Онищенко, Ю. Половинчак, В. Попик, Г. Почепцов, Д. Хольцхаузен, О. Харченко, Л. Чуприна та ін. Проте на сьогодні відсутні праці, присвячені аналізу безпекової складової стратегічних комунікацій, що відбуваються за участі інформаційно-бібліотечних центрів та охоплюють сферу інформаційної співпраці із закордонними країнами. Такий стан речей може негативно позначитися на міжнародних комунікаціях на зазначеному напрямі.

Враховуючи викладене, метою статті є аналіз актуальних і потенційних загроз, які є або можуть стати наслідками міжнародних стратегічних комунікацій за участі бібліотечних установ. Поруч із цим

розглядатимуться заходи з протидії негативним інформаційним впливам у межах згаданого сегмента стратегічних комунікацій.

Сьогодні стратегічні комунікації перетворюються на окремий важливий інструмент для вирішення багатьох завдань, які в минулому вирішувалися переважно із застосуванням збройних і/або економічних чинників. Унаслідок широкого вживання вищезгаданого терміна спостерігаються такі негативні наслідки, як розмивання його субстанційних характеристик. Відповідно, на початку дослідження ми розглянемо основні підходи до визначення поняття «стратегічні комунікації», які пропонуються вітчизняними й закордонними авторами. Серед закордонних основну увагу ми приділятимемо працям дослідників із США, провідних країн Євросоюзу та РФ, які мають значний досвід використання стратегічних комунікацій, у тому числі в кризові періоди.

У найбільш загальному вигляді стратегічні комунікації розглядаються західними вченими як цілеспрямовані комунікації, що здійснюються суб'єктом для виконання своєї місії [11]. На думку дослідника «РЕНД комперейшен» (RAND Corporation, американська некомерційна організація, яка виконує функції стратегічного дослідного центру, що працює за замовленням керівництва США, їхніх збройних сил та пов'язаних з ними організацій) П. Крістофера, стратегічні комунікації – це «скоординовані дії, повідомлення, образи та інші види оповіщення та залучення, спрямовані на інформування, вплив і переконання певних цільових аудиторій на підтримку цілей держави» [14]. Експерти «Четем хаус» (Chatham House, британський аналітичний центр у сфері міжнародних відносин) визначають стратегічні комунікації як «систему взаємопов'язаних дій на стратегічному, оперативному й тактичному рівнях управління, що спрямована на досягнення розуміння інтересів і потреб цільових аудиторій та виявляє ефективні методи й механізми активації та підтримки певних типів поведінки з боку цих аудиторій» [8]. Таке визначення взято за основу в Резолюції Європарламенту «Стратегічні комунікації ЄС і протидія пропаганді», ухваленій у листопаді 2016 р. [10]. На думку Е. Голдман, в основі стратегічних комунікацій лежить управління сприйняттям, у якому найбільш важливу роль повинна відігравати координація інформаційних потоків, ідей, дій і рішень, спрямована на приведення сприйняття цільових аудиторій у відповідність до цілей державної політики [12]. Міністерство оборони США дало таке визначення поняття «стратегічні комунікації»: «Цілеспрямовані зусилля уряду США, спрямовані на розуміння та залучення цільових аудиторій із метою створення, посилення, збереження умов, сприятливих для просування

інтересів, політичного курсу, цілей уряду США за допомогою використання скоординованих програм, планів, завдань, повідомлень, синхронізованих із дією всіх інструментів національної сили» [9]. У 2010 р. Білий дім видав Рамкову концепцію стратегічних комунікацій, у якій стратегічні комунікації включають у себе два основні компоненти:

- синхронізація ключових повідомлень і дій з урахуванням того, як вони сприймаються цільовими аудиторіями;

- програми та дії, спрямовані на комунікацію з цільовими аудиторіями, включаючи громадські проекти, публічну дипломатію, інформаційні операції [13].

У 2017 р. у США вийшов збірник статей «Стратегічна комунікація: новий порядок денний у комунікації», у якому було дано загальне визначення терміну «стратегічні комунікації» (далі – СК). «Комунікації можуть бути охарактеризовані як стратегічні в тому випадку, якщо їх здійснення направляється очікуваним результатом. Цей результат може являти собою ставлення до чого-небудь, переконання або знання; крім того, він може означати зміну або створення чого-небудь» [15]. При цьому в останні десятиріччя відбулися важливі зміни в домінуючих моделях комунікації. Монологічні – замінено на діалогічні [7].

В останні десятиліття експертами із США у сфері стратегічних комунікацій відмічалася заміна монологічних моделей на діалогічні, коли зі стратегічних комунікацій ідуть на другий план або зовсім виключаються такі негативні складові, як тиск, маніпуляції, обман, пропаганда. Акцент робиться на тому, щоб створювати та підтримувати спільні цінності, знаходити нові смисли, здійснювати діалог і спільну діяльність державної влади й ключових аудиторій [2].

Російські дослідники пропонують свої підходи до визначення стратегічних комунікацій. Спільним для них є розуміння стратегічних комунікацій як гранично широкої за своїм охопленням діяльності, пов'язаної з досягненням стратегічних цілей, необхідністю синхронізації дій організації для вирішення поставлених завдань, просуванням або зміною культурних (ідеологічних) цінностей у свідомості цільових аудиторій, поліпшенням іміджу держави на міжнародній арені [2].

У Доктрині інформаційної безпеки України «стратегічні комунікації – скоординоване і належне використання комунікативних можливостей держави – публічної дипломатії, зв'язків із громадськістю, військових зв'язків, інформаційних та психологічних операцій, заходів, спрямованих на просування цілей держави» [6]. У колективній монографії Київського інституту міжнародних відносин стратегічні комунікації розглядаються

як комунікативні технології, спрямовані на забезпечення міжнародної взаємодії та формування тривалих формальних і неформальних зв'язків між урядовими інститутами, міжнародними акторами, дипломатичними установами й політичними лідерами з метою реалізації політичних, економічних, безпекових, культурних, соціальних і гуманітарних ініціатив, проєктів тощо, у тому числі за допомогою публічної дипломатії або спеціальних інформаційних кампаній [5, с. 10]. На думку В. Ліпкана, стратегічні комунікації на сучасному етапі розвитку цивілізаційних відносин покладено в основу гарантування реалізації національних інтересів і просування цілей держави [4]. Виходячи з викладеного, у контексті, який нас цікавить, стратегічні комунікації можуть бути визначені як «системне, скоординоване використання комунікативних можливостей держави, спрямованих на просування її цілей, шляхом досягнення розуміння інтересів і потреб цільових аудиторій і виявлення ефективних методів і механізмів активації та підтримки певних типів поведінки з боку цих аудиторій».

Задля з'ясування безпекової складової стратегічних комунікацій вважається за доцільне звернутися до основних суб'єктів, що здійснюють із-за кордону вплив на інформаційний простір України. Це – Російська Федерація, США, Євросоюз, ісламський світ і Китай. Основним критерієм на цьому напрямі є визначення загроз інформаційній безпеці, до яких згідно з Доктриною інформаційної безпеки України належать:

– зовнішні негативні інформаційні впливи на свідомість людини та спільноти через засоби масової інформації, а також мережу Інтернет, що здійснюються на шкоду державі та мають на меті: спроби змінювати психічні й емоційні стани людини, її психологічні та фізіологічні характеристики; здійснювати керований вплив на свободу вибору шляхом поширення в національному інформаційному просторі культу насильства й жорстокості, зневажливого ставлення до людської та національної гідності, розпалювання міжрелігійної, міжетнічної й міжнаціональної ворожнечі, ненависті за етнічною, мовною, релігійною та іншими ознаками; поширення закликів до сепаратизму, повалення конституційного ладу чи порушення територіальної цілісності держави;

– інформаційний вплив на населення України, у тому числі на особовий склад військових формувань, мобілізаційний резерв – з метою послаблення їх готовності до оборони держави та погіршення іміджу військової служби;

– поширення суб'єктами інформаційної діяльності викривленої, недостовірної та упередженої інформації для дискредитації органів державної влади, дестабілізації суспільно-політичної ситуації, що значно

ускладнює прийняття політичних рішень, завдає шкоди національним інтересам України чи створює негативний імідж України;

– створення, поширення, передавання та зберігання інформації з метою підтримки, супроводження чи активізації злочинної та терористичної діяльності тощо [6].

Якщо брати до уваги зазначені загрози і відштовхуватися від ролі бібліотек у міжнародних стратегічних комунікаціях (відповідно до їх визначення, яке ми запропонували вище), то одним із найбільш небезпечних стає ісламський чинник. Однак у цьому випадку не йдеться про всі мусульманські країни та / або міжнародні релігійні й релігійно-політичні об'єднання. Ми говоримо лише про ісламістів, які намагаються завдяки власній інтерпретації священних мусульманських книг підбурити одновірців на захоплення політичної влади з кінцевою метою відновлення всесвітнього халіфату. Саме з такого руху, як «Брати-мусульмани» вийшов свого часу лідер «Ісламської держави» Аль-Багдаді, а засновник «Аль-Каїди» Усама бен Ладен активно співробітничав із «братами». Сьогодні на території України функціонує філіал міжнародного ісламістського релігійно-політичного об'єднання Хізб ут-Тахрір аль-Ісламі, засновники якого орієнтують прихильників на створення халіфату. Крім того, існують громадські організації мусульман, які періодично видають і розповсюджують праці ідеологічно наближених до руху «Братів-мусульман» авторів: Ю. Кардаві, С. Кутба, М. аль-Газалі та ін. [3, с. 299–310]. Понад те, на думку вітчизняних і закордонних експертів, територія України, починаючи з 1970-х років, використовується для транспортування радикальних ісламістів із Близького Сходу до країн Західної Європи. Це також завдає Україні додаткових репутаційних збитків на міжнародному рівні. Одним з найбільш привабливих об'єктів для розповсюдження радикальної ісламістської літератури прихильники цих рухів можуть вважати бібліотечно-інформаційні центри на кшталт Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського. У цьому випадку беруться до уваги не тільки можливості поповнення книжкових фондів літературою відповідної спрямованості, а й активна виставкова діяльність, яку здійснює бібліотека. Наприклад, під час чергової виставки, присвяченої мусульманській тематиці, читацький аудиторії може бути представлено книги С. Кутба та інших апологетів ісламізму. При цьому додатковий вплив на відвідувача зробиць безпосередньо високий статус НБУВ як відомого й авторитетного бібліотечного та наукового центру.

Інформаційні впливи з боку РФ, що здійснює військово-політичну та інформаційну агресію стосовно України, також несуть серйозну

загрозу. З одного боку, це напряму не стосується бібліотечного сегмента міжнародних стратегічних комунікацій. Проте друковані та електронні носії, що містять вигідні Кремлю стратегічні наративи, можуть надходити до бібліотечних установ у прихованому вигляді. Наприклад як наукові видання з Польщі, Словаччини, країн Балтії та інших суб'єктів ЄС, кінцевим бенефіціаром яких є підконтрольні Москві організації, створені для здійснення деструктивного інформаційного впливу.

Стратегічні комунікації за участі українських бібліотечних установ із США та країн Євросоюзу вважаються на сьогодні найменш безпечними для України. Це відбувається завдяки близьким культурним традиціям, а також політико-економічним спрямуванням офіційного Києва до євроатлантичної інтеграції. При цьому, однак, треба брати до уваги, що книги та інші зразки друкованої продукції можуть містити такий стратегічний наратив: «Західні країни є єдиними носіями загальнолюдських цінностей, тому вони мають право здійснювати свою «просвітницьку» місію в інших країнах різними, іноді досить жорсткими, способами».

Для китайського інформаційного впливу є характерним вкорінені у свідомість цільових аудиторій думки про те, «що нині Китай вірний тисячолітнім традиціям “серединної імперії”». Відповідно до цієї концепції прийнято вважати, що КНР, як і попередні китайські державні утворення, нібито не здатна на відверту військово-політичну експансію, якщо в її правлячого класу відсутня впевненість у здатності абсолютно безболісно для себе “переварити” окуповані території. При цьому зазвичай звертається увага на наявність у вірогідних об'єктів китайської експансії ядерної зброї або союзницьких відносин із членами “атомного клубу” й робиться висновок, що військових зіткнень не відбудеться. Проте ситуація з Тибетом і вторгненням у 1979 р. у В'єтнам свідчать про зворотне. Також треба мати на увазі, що на сьогодні відчутна потужна фінансово-економічна й демографічна присутність Китаю практично на всіх континентах» [1, с. 60–67].

Отже, у сучасних умовах стратегічні комунікації перетворюються на окремих важливий інструмент для розв'язання багатьох проблем, які в минулому розв'язувалися переважно із застосуванням збройних і / або економічних чинників.

Стратегічні комунікації можуть бути визначені як «системне, скоординоване використання комунікативних можливостей держави, спрямованих на просування її цілей, шляхом досягнення розуміння інтересів і потреб цільових аудиторій та виявлення ефективних методів і механізмів активації й підтримки певних типів поведінки з боку цих аудиторій». Якщо брати до уваги інформаційні загрози і відштовхуватися від ролі

бібліотек у міжнародних стратегічних комунікаціях, то найбільш небезпечними стають ісламістський та російський чинники.

Друковані та електронні носії, що містять вигідні Кремлю стратегічні наративи, можуть надходити до бібліотечних установ у прихованому вигляді (як наукові видання з Польщі, Словаччини, країн Балтії та інших суб'єктів ЄС), кінцевим бенефіціаром яких є підконтрольні Москві організації, створені для здійснення деструктивного інформаційного впливу.

Завадити проникненню у фонди бібліотечно-інформаційних центрів ідеологічно небезпечних матеріалів можливо за рахунок організації системного аналізу паперових та інших носіїв інформації, що надходять до НБУВ та інших вітчизняних бібліотек із вищезгаданих країн, щодо їх можливого використання для здійснення деструктивного впливу на інформаційний простір України.

Список бібліографічних посилань

1. Ауліна О. В. Політична міфологія в інформаційних війнах : монографія. Київ : Видавець Бихун В. Ю. 2018. 168 с.

2. Богданов С. В. Стратегические коммуникации: концептуальные подходы и модели для государственного управления. *CYBERLENINKA*. URL: https://cyberleninka.ru/article/n/strategicheskie-kommunikatsii-kontseptualnye-podhody-i-modeli-dlya-gosudarstvennogo-upravleniya?gclid=CjwKCAiA44LzBRB-EiwA-jJipNZoEjakzHvUtPq0tmDcVAAUnfoI2 FhB3 zDxNFRrtAj8oZt9Nll 61RoCz0cQAvD_BwE.

3. История Востока : в 6 т. Т. 5 : Восток в новейшее время: 1914–1945 гг. / отв. ред. Р. Г. Ланда ; Ин-т востоковедения РАН. М. : Вост. лит., 2006. 717 с.

4. Ліпкан В. Експертний висновок на проект Стратегії розвитку ефективних комунікацій у ЗСУ. *Глобал. орг. союзн. лідерства*. 2015. URL: <http://goal-int.org/ekspertnij-visnovok-na-proekt-strategii-rozvitku-efektivnix-komunikaciju-zsu>.

5. Стратегічні комунікації в міжнародних відносинах : монографія. Київ : Вадекс, 2019. 442 с.

6. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 29 грудня 2016 р. «Про Доктрину інформаційної безпеки України»: Указ Президента України. *Верховна Рада України. Законодавство України : вебпортал*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/47/2017>.

7. Corman S. R., Trethewey A., Goodall B. A 21 st Century Model for Communication in the Global War of Ideas. From Simplistic Influence

to Pragmatic Complexity. URL: <https://csc.asu.edu/wp-content/uploads/pdf/114.pdf>.

8. Cornish P., Lindley-French J., Yorke C. Strategic Communications and National Strategy / A Chatham House Report. September 2011. P. 4. URL: <https://www.chathamhouse.org/sites/files/chathamhouse/r0911es%E2%80%93stratcomms.pdf>.

9. DoD Dictionary of Military and Associated Terms / Defense Technical Information Center. November 8, 2010. URL: http://www.dtic.mil/doctrine/new_pubs/jp1_02.pdf.

10. EU Strategic Communications with a View to Counteracting Propaganda. In-depth Analysis / European Union Institute for Security Studies (EUISS), France. May 2016. P. 4. URL: [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2016/578008/EXPO_IDA\(2016\)578008_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2016/578008/EXPO_IDA(2016)578008_EN.pdf).

11. Hallahan K., Holtzhausen D., Van Ruler B., Vercic D., Siramsh K. Defining Strategic Communication. *International Journal of Strategic Communication*. 2007. № 1. P. 4.

12. Goldman E. Strategic Communication: A Tool for Asymmetric Warfare URL: <http://smallwarsjournal.com/blog/strategic-communication-a-tool-for-asymmetricwarfare>.

13. National Framework for Strategic Communication. The White House, Washington. 2010. *FAS – Federation of American Scientists : Official Site*. URL: <https://fas.org/man/eprint/pubdip.pdf>.

14. Paul Chr. Strategic Communication: Origins, Concepts, and Current Debates. Santa Barbara, CA : ABCCLIO, 2011. P. 17.

15. Strategic Communication: New Agendas in Communication / ed. by A. Dudo, L. A. Kahlor. New York ; London : Taylor & Francis, 2017.

References

1. Aulina, O. V. (2018). Politychna mifolohiia v informatsiinykh viinakh [Political mythology in informational warfare]. Kyiv [in Ukrainian].

2. Bogdanov, S. V. Strategicheskie kommunikatsii: kontseptualnye podkhody i modeli dlia gosudarstvennogo upravleniia [Strategic communications: conceptual approaches and models for public administration]. *CYBERLENINKA*. Retrieved from <https://cyberleninka.ru/article/n/strategicheskie-kommunikatsii-kontseptualnye-podhody-i-modeli-dlyagosudarstven-nogoup-rav-leniya?gclid=CjwKCAiA44LzBRB-EiWA-jJipNZoEjakzHvUtPq0tmDcVAAUnfoI2FhB3zDxNFRrtAj8oZt9Nll61RoCz0cQAvD BwE> [in Russian].

3. Istoriia Vostoka: v 6 t. T. 5: Vostok v noveishee vremia: 1914–1945 hh.

[History of the East. Vol. 5: The East in modern times: 1914–1945]. (2018). R. H. Landa (Ed.). Moscow [in Russian].

4. Lipkan, V. Ekspertnyi vysnovok na proekt Stratehii rozvytku efektyvnykh komunikatsii u ZSU [Expert opinion on the project of Strategy of Development of Effective Communications in Armed Forces of Ukraine]. *Hlobalna orhanizatsiia soiuznytskoho liderstva – Global Organization of Allied Leadership*. Retrieved from <http://goal-int.org/ekspertnij-visnovok-na-proekt-strategii-rozvytku-efektivnix-komunikaciju-zsu> [in Ukrainian].

5. Stratehichni komunikatsii v mizhnarodnykh vidnosynakh [Strategic Communications in International Relations]. (2019). Kyiv: Vadeks [in Ukrainian].

6. Ukaz Prezydenta Ukrainy Pro rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy vid 29 hrudnia 2016 roku «Pro Doktrynu informatsiinoi bezpeky Ukrainy» [Decree of the President of Ukraine On the decision of the National Security and Defense Council of December 29, 2016 «On the Doctrine of Information Security of Ukraine»]. *Verkhovna Rada Ukrainy: vebportal – Verkhovna Rada of Ukraine: official webportal*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/47/2017> [in Ukrainian].

7. Corman, S. R., Trethewey, A., Goodall, B. A 21 st Century Model for Communication in the Global War of Ideas. From Simplistic Influence to Pragmatic Complexity. Retrieved from <https://csc.asu.edu/wp-content/uploads/pdf/114.pdf> [in English].

8. Cornish, P., Lindley-French, J., Yorke, C. (2011). Strategic Communications and National Strategy [in English].

9. DoD Dictionary of Military and Associated Terms / Defense Technical Information Center. November 8, 2010. Retrieved from http://www.dtic.mil/doctrine/new_pubs/jpl_02.pdf [in English].

10. EU Strategic Communications with a View to Counteracting Propaganda. In-depth Analysis / European Union Institute for Security Studies (EUISS), France. May 2016. P. 4. Retrieved from <http://www.europarl.europa.eu/RegData/et> [in English].

11. Hallahan, K., Holtzhausen, D., Van Ruler, B., Vercic, D., Siramsh, K. (2007). Defining Strategic Communication. *International Journal of Strategic Communication*. 2007, no 1, p. 4 [in English]. <https://doi.org/10.1080/15531180701285244>

12. Goldman, E. Strategic Communication: A Tool for Asymmetric Warfare Retrieved from <http://smallwarsjournal.com/blog/strategic-communication-a-tool-for-asymmetricwarfare> [in English].

13. National Framework for Strategic Communication. The White House, Washington. (2010). *FAS – Federation of American Scientists: Official Site*. Retrieved from <https://fas.org/man/eprint/pubdip.pdf> [in English].

14. Paul, Chr. (2011). *Strategic Communication: Origins, Concepts, and Current Debates*. Santa Barbara, CA: ABCCLIO. (p. 17) [in English].

15. *Strategic Communication: New Agendas in Communication*. (2017). A. Dudo, L. A. Kahlor (Ed.). New York; London: Taylor & Francis [in English].

Стаття надійшла до редакції 04.01.2020.

Oleksandr Aulin,

PhD (Philosophy), Senior Researcher,
V. I. Vernadsky National Library of Ukraine
3 Holosiivskyi Ave., Kyiv 03039, Ukraine
e-mail: sozionik@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0001-7304-7182>

**Security Factor in International Strategic Communications
with the Participation of Library Institutions**

The article examines the security component of international strategic communications, which take place with the participation of library and information centers in modern conditions. The main approaches in defining the concept of strategic communication of Ukrainian researchers, as well as their colleagues from the European Union, the United States and the Russian Federation are analyzed. The own definition of the term *strategic communications* is offered. The materials of the Doctrine of Information Security of Ukraine are considered, in the part concerning strategic communications and strategic narratives.

Today, strategic communications are becoming a separate important tool in solving many problems that in the past were solved mainly through the use of military and/or economic factors.

Based on the definition of information threats in the Doctrine of Information Security of Ukraine, Islamist and Russian factors are the most dangerous. Library and information centers such as the Vernadsky National Library of Ukraine may be of considerable interest to Islamist organizations that are now trying to publish and disseminate the works which bear their ideologies in Ukraine. Information media containing strategic narratives beneficial to the Kremlin, may mislead libraries. Another case is certain scientific publications from EU countries, the ultimate beneficiary of which are Moscow-controlled organizations created to exert destructive information influence. It is possible to prevent the penetration of ideologically dangerous materials into libraries collections and information centers by organizing a systematic analysis of paper and other media coming to the NBUV and other Ukrainian libraries from the countries mentioned above, for their possible use to affect destructively the information space of Ukraine.

Keywords: library information centers, library facilities, social communications, strategic communications, information security, political Islam, information space.

Олег Ворошилов,

кандидат історичних наук, старший науковий співробітник,
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського
Голосіївський просп., 3, Київ, 03039, Україна
e-mail: voroshilov-siaz@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0001-7786-1325>

РОЛЬ СТРАТЕГІЧНИХ КОМУНІКАЦІЙ У ПРОТИДІІНФОРМАЦІЙНІЙ АГРЕСІЇ

Висвітлюються причини, обставини та наслідки інформаційної агресії Російської Федерації стосовно Української держави, характеризуються провідні маніпулятивні техніки та прийоми, виокремлюються основні методи, що застосовуються російською пропагандою. Аналізується питання впровадження в країні системи стратегічних комунікацій, її роль та місце у створенні ефективного механізму протидії інформаційній агресії з боку РФ. Відзначається доцільність залучення провідних вітчизняних бібліотек, зокрема їхніх інформаційно-аналітичних підрозділів, до розвитку системи стратегічних комунікацій.

Ключові слова: стратегічні комунікації, інформаційна війна, протидія інформаційній агресії, інформаційно-аналітична діяльність бібліотек, Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського.

Починаючи з 2014 р., коли Російська Федерація розв'язала гібридну війну проти Української держави, тема інформаційної агресії постійно перебуває в полі зору вітчизняних дослідників, оскільки поряд із суто воєнним спротивом виникла нагальна необхідність створення ефективного механізму протидії й інформаційній агресії з боку РФ.

Треба зазначити, що саме з метою організації інформаційного спротиву зовнішнім інформаційно-психологічним впливам та гібридним загрозам у 2015 р. було започатковано Партнерство у сфері стратегічних комунікацій на офіційний запит Ради національної безпеки і оборони України (РНБО) до департаменту громадської дипломатії НАТО.

Справжнім фундатором теорії використання інформаційних стратегій у минулому можна вважати давньокитайського філософа Сунь Цзи (VI–V ст. до н. е.), який у своєму трактаті «Мистецтво війни» підкреслював, що здобути 100 перемог у ста боях – це не вершина перемоги.

На його думку, справжня вершина перемоги – це підкорити армію ворога, не вступаючи у війну. Сунь Цзи сформулював ряд положень (стратегем), частина з яких прямо призначена для підризу морально-психологічних якостей війська супротивника, організації інформаційної роботи серед населення задля перемоги [1, с. 23].

Проблемам ведення інформаційної війни та захисту від інформаційної агресії присвячено досить широке коло праць західних науковців. Так, М. Лібікі однією з форм інформаційної війни називає психологічну. Завдання інформаційної війни, на погляд ученого, – це знищення не фізичної сили, а соціуму [2]. Також ці питання порушувалися в працях Е. Тофлера, Д. Деннінг, Р. Шафранські, Д. Стейна, Ф. Болеара, Т. Томаса, Д. Аркілли та ін.

В Україні цю тему вивчали Б. Кормич, А. Марущак, В. Петрик, В. Гусаров та ряд інших дослідників. Проте чи не найбільшу увагу дослідженню цієї проблематики приділив Г. Почепцов, На його думку, інформаційна цивілізація не сприймає дій у фізичному просторі, перемогу вона вбачає в інформаційному і віртуальному просторах [3].

Що стосується проблем, пов'язаних із функціонуванням стратегічних комунікацій, то їх дослідження науковцями розпочалося порівняно нещодавно. На Заході цю проблематику активно досліджують С. Томсон, П. Корніш, Д. Ліндлі-Френч, К. Йорк та інші науковці.

Дедалі більшу увагу проблемам функціонування стратегічних комунікацій і впровадження в країні цілісної системи страйкомів приділяють й українські науковці. Так, колектив авторів на чолі з В. Горбуліним визначає стратегічні комунікації як рамковий підхід до впровадження окремих заходів із протидії дезінформації та інформаційній агресії [4]. Поняття й сутність стратегічних комунікацій у сучасному українському державотворенні розглянуто в публікації О. Кушнір [5]. В. Ліпкан проаналізував роль стратегічних комунікацій у протидії гібридній війні проти України [6]. Окремим аспектам функціонування страткомів присвячено також публікації Г. Почепцова [7], Є. Тихомирової [8] та ряду інших дослідників.

Водночас лише нещодавно в науковій літературі почала досліджуватися роль наукових бібліотек, зокрема її аналітичних підрозділів, у розвитку стратегічних комунікацій (частково це пояснюється наявністю застарілих поглядів на бібліотеку лише як на книгозбірню, а не інформаційний центр). Після того як у 2019 р. науковці інформаційних підрозділів Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського, а саме: Служби інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади (СІАЗ),

Національної юридичної бібліотеки (НЮБ) та Фонду Президентів України (ФПУ) приступили до виконання фундаментальної НДР «Бібліотеки у формуванні інформаційного ресурсу стратегічних комунікацій українського суспільства», лише за перший рік за підсумками виконання теми НДР було випущено два збірники наукових праць, присвячених цій проблематиці, серед яких можна назвати публікації Н. Аксьонової [9], В. Пальчук [10], С. Кулицького [11], М. Закірова, [12], С. Полтавця [13] та ін.

Мета публікації – проаналізувати роль і місце страткомів у протидії інформаційній агресії Російської Федерації, акцентувавши на необхідності долучення провідних бібліотек України до цього процесу та окресливши основні напрями можливої взаємодії аналітичних підрозділів бібліотек з органами державної влади в системі стратегічних комунікацій.

Треба зазначити, що інформаційні війни супроводжують всю історію людства. У далекому минулому інквізиція або репресивні апарати тоталітарних держав ХХ ст. вели активну боротьбу з носіями чужих ідей.

Особливого значення інформаційні війни набули у ХХ ст., коли газети, радіо, а потім і телебачення стали справді засобами масової інформації, а поширювана через них інформація – справді масовою. У 30-х роках ХХ ст. інформаційні війни перестають бути додатком до збройних і перетворюються в самостійне явище, як-от: німецько-австрійська радіовійна 1933–1934 рр. з приводу приєднання Австрії до Третього рейху. Саме тоді з'явилася й набуло поширення поняття «інформаційний агресор».

Одним з головних методів ведення інформаційно-психологічної агресії є пропаганда, тобто поширення різних політичних, філософських, наукових, художніх, інших мистецьких ідей з метою упровадження їх у громадську думку та активізації й тим самим використання цих ідей у масовій практичній діяльності населення. Водночас до пропаганди належать повідомлення, які поширюються для справляння вигідного впливу на громадську думку, провокування запрограмованих емоцій та зміни ставлення до певної ситуації або поведження певної групи людей, безпосередньо чи опосередковано вигідного організаторам.

Водночас нині відбулася зміна парадигми війни в цілому, що «реалізувалася в переході військових і до нелегальних видів зброї, і до більш складної роботи з населенням. Причому сьогодні стало ясно, що важливим компонентом перемоги є не тільки населення ворожої сторони, але і власне населення, тому війни можуть вигратися на полі бою, а програватися в свідомості людей» [14]. У результаті нині в інформаційні війни вкладають на порядок більше грошей, ніж у фізичне озброєння.

Разом з тим треба наголосити, що інформаційна війна – термін публіцистів, він не використовується в професійному середовищі, де його замінили на інформаційні або психологічні операції (однією з причин є те, що війна не може вестися в мирний період, а операції можуть).

Що стосується України, то, «не змирившись з відходом України від попередньої радянської імперії та приєднанням її до європейської системи цінностей, майбутнім вступом до Євросоюзу та набуттям членства в НАТО, РФ посилює інформаційний тиск, розповсюджуючи деструктивну, дезорієнтуючу, дезорганізуючу, деморалізуючу інформацію у вигляді фейків, перекручених тлумачень фактів і подій за допомогою Інтернет та медіа» [15].

Зрозуміло, що російські пропагандисти використовують при підготовці інформаційних матеріалів ряд маніпулятивних технік і прийомів. Особливого значення у їхній пропаганді набуває оціночна інформація, яку пропагандисти спеціально забарвлюють у чорні кольори для ініціювання у мас необхідних психологічних станів: занепокоєння, стурбованості, тривоги, боязні тощо. На їхньому фоні найфантастичніші фейки РФ повинні викликати в українців довіру та перешкоджати їх логічному аналізу.

Усі повідомлення російських пропагандистів характеризуються інформаційною надмірністю, що впливає на ступінь їх усвідомленості. Таке інформаційне перенавантаження повинно ховати від аудиторії актуальні соціальні питання, справжні причини явищ, пропонуючи хибні. При цьому жорстко контролюється семантичне (сислове) поле за рахунок ключових слів, що визначають тематику повідомлень, функціонального стилю, конотації, «ненормативного» сполучення слів.

У цьому процесі «особливу роль грає символізм інформації, яка напряму пов'язана із створенням уявного світу “новоросія” через недомислення, зниження рівня усвідомленості дійсності шляхом активації почуттєво-емоційних реакцій на шкоду раціонально осмисленим» [16].

Розглянувши методи та прийоми, що застосовуються в інформаційній агресії проти України, і цільові групи, які стали об'єктами інформаційних атак, можна виокремити такі основні методи інформаційної агресії проти України:

- а) дезінформування та маніпулювання;
- б) пропаганда;
- в) диверсифікація громадської думки;
- г) психологічний і психотропний тиск;
- г) поширення чуток [17].

Сьогодні російська пропаганда використовує як традиційні методи дезінформацію, напівправду й навішування ярликів, так і величезну кількість сучасної інформаційної зброї, включаючи електронні ЗМІ, цифрові комунікації, блоги та соціальні мережі.

Можна констатувати, що в інформаційній війні проти України Росія застосовує практично весь арсенал впливу на свідомість людей. «І, як результат, замість “братнього народу” в часи Радянського Союзу українці для пересічного росіянина тепер постають “бандерівцями”, “американськими маріонетками”, ворожим народом. Відповідно змінилося і ставлення українців до росіян, адже такої масованої інформаційної атаки не було ні в часи “газових” чи торговельних воєн, ні в будь-які інші періоди загострення українсько-російських відносин» [17].

Україні досить важко протистояти інформаційній агресії РФ, адже, за попередніми підрахунками, Росія щорічно протягом останніх кількох років витрачала на інформаційну війну 3,5–4 млрд дол. [15]. Наприклад, бюджет російського телеканалу «Раша Тудей» та агенції «Россия сегодня» становив 440 млн дол. А єдиний український державний канал «UA перший» у 2018 р. відключали через нестачу фінансування. На сьогодні бюджет українських державних медіа в 109 разів менший від російських [18].

Антиукраїнська пропагандистська кампанія також виявила недостатню сформованість наукових і методологічних обґрунтувань та пояснень щодо дій у подібних ситуаціях, продемонструвала слабку скоординованість дій державних органів влади, громадянського суспільства, експертного й наукового середовищ, журналістів щодо протидії таким кампаніям.

У цьому контексті треба зазначити, що нові соціальні відносини зумовили необхідність пошуку нового інструментарію, за допомогою якого уможливорюється організація узгодженої взаємодії суб'єктів державного управління й інститутів громадянського суспільства щодо цілепокладання, прогнозування, планування та програмування соціально-економічного розвитку держави. Таким адекватним комплексним інструментарієм державного управління в умовах актуалізації нових викликів інформаційно-комунікаційному простору виступає система стратегічних комунікацій.

Треба зазначити, що саме поняття стратегічних комунікацій було запропоновано порівняно нещодавно, у 2001 р., В. Вігто. Під його керівництвом уже через сім років виходить загальна оцінка стратегічних комунікацій [Task force on strategic communication. January 2008. Washington, 2008]. Тут констатується, що стратегічні комунікації є життєво важли-

вими для американської політики безпеки. При цьому підкреслюється, що майбутнє не буде просто продовженням сьгоднішніх трендів. Також ідеться і про те, що потрібна нова комунікативна парадигма [19].

У 2011 р. дослідники Королівського інституту міжнародних відносин, незалежного інституту політики в Лондоні (Chatham House), визначили стратегічні комунікації як «систематичний ряд послідовних та узгоджених заходів, що проводяться на стратегічному, оперативному й тактичному рівнях, які дають змогу розуміти цільові аудиторії і визначають ефективні канали для просування й підтримки конкретних типів поведінки» [20].

Зі свого боку український юрист В. Ліпкан слушно підкреслює, що основними складовими стратегічних комунікацій є:

а) інтеракціоністський блок: публічна дипломатія; залучення ключового лідера; зв'язки зі ЗМІ, органами державної влади, громадськістю, внутрішня комунікація;

б) інформаційно-психологічний блок: інформаційні, психологічні, спеціальні операції;

в) технічний блок: кібернетична безпека, протиборство в електромагнітному просторі;

г) військовий блок: блок військового та цивільно-військового співробітництва; документування подій, безпека операцій, заходи активного впливу [6].

Реалізація комплексної стратегії розвитку національної системи стратегічних комунікацій в Україні має допомогти керівництву країни у створенні єдиного керованого центру вироблення смислів, меседжів та наративів, концепцій доктрин і практик державного управління, у цілому сприяти підвищенню ефективності керування динамічними соціальними системами, а також створювати непересічну можливість до об'єднання розрізнених елементів у єдину, несуперечливу, вертикально інтегровану систему. Реалізація такої системи стратегічних комунікацій виступатиме якісною відповіддю на нові виклики сучасності в найбільш важливих сферах життєдіяльності, у тому числі в протидії інформаційній агресії з боку РФ, стане вагомим важелем у побудові сильної, розумної та ефективної держави. Загалом перспективи діяльності органів державного управління щодо становлення та розвитку повноцінної дієвої системи стратегічних комунікацій в Україні зводяться до необхідності формування єдиної цілеспрямованої державної інформаційно-комунікаційної політики, здатної адекватно реагувати і впливати на інформаційно-психологічні загрози й сприяти формуванню міжнародного іміджу України [21]. Разом

з тим треба констатувати, що тема вдосконалення страткомів не набула необхідної актуальності в суспільстві, а в трактуванні визначення стратегічних комунікацій спостерігається звуження переліку можливих їхніх суб'єктів. Принаймні роль бібліотек у цій системі за офіційними документами простежити не вдалося [22, с. 275].

З іншого боку, з огляду на досвід співпраці аналітичних підрозділів НБУВ з органами державної влади, можемо говорити про доцільність залучення їх до розвитку системи стратегічних комунікацій. Наприклад, одним із завдань Міністерства інформаційної політики є забезпечення створення механізмів моніторингу відкритих джерел інформації для потреб стратегічних комунікацій. Наукові бібліотеки можуть стати складовою такого механізму. Так, аналітичні підрозділи НБУВ давно вже виробляють власну наукову та інформаційно-аналітичну продукцію, проводять тематичні моніторингові дослідження за матеріалами інтернет-ресурсів на замовлення органів державної влади, які допомагають управлінським структурам у комплексному аналізі ситуації, виявленні закономірностей суспільного розвитку, виробленні доцільних та обґрунтованих пропозицій для прийняття відповідних рішень у сферах державного управління. Зокрема, лише протягом 2019 р. співробітниками Служби інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади, Національної юридичної бібліотеки та Фонду Президентів України було опубліковано понад 300 наукових статей та інформаційно-аналітичних матеріалів, а також випущено 14 найменувань журналів, інформаційно-аналітичних бюлетенів (загалом – 320 випусків). Усі ці матеріали регулярно отримували понад 1,5 тис. органів державної влади [23, с. 115].

Треба також додати, що позитивний досвід співпраці інформаційних підрозділів НБУВ із РНБО України з питань протидії інформаційній агресії з боку РФ (з 2020 р. започатковано випуск нового щотижневого інформаційного бюлетеня «Суспільно-політичні події у відображенні електронних ЗМІ») свідчить про значний потенціал аналітичних підрозділів бібліотек у розвитку системи стратегічних комунікацій в Україні. Зокрема, ідеться про можливості моніторингу й аналізу актуальних проблем суспільства на базі відкритих джерел інформації, фондів бібліотеки для потреб державних органів; з іншого боку, про поширення суспільно важливої інформації серед населення, розширення вільного доступу до неї користувачів бібліотеки.

Таким чином, формування системи стратегічних комунікацій в Україні створює додаткові інституційні можливості для подальшого розвитку механізмів протидії російській інформаційній агресії та дає шанс науковим

бібліотекам визначити своє місце в цій системі за умови вдосконалення своїх можливостей як центру інтелектуальної обробки інформації, підвищення якості інформаційних продуктів, сервісів і послуг.

Список бібліографічних посилань

1. Закірова С. Полемологічні виміри інформаційних стратегій минулого *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. Київ, 2018. Вип. 49. С. 17–28.

2. Лібікі М. Що таке інформаційна війна? URL: <http://viysko.com.ua/tehnologiji-voeyen/martin-libiki-shho-take-informacijna-vijna/>.

3. Почепцов Г. Росія і Україна у співставленні їх комунікативно-пропагандистських можливостей. URL: <https://ms.detector.media/manipulyatsii/post/52/2014-08-03-rosiya-i-ukraina-u-spivstavlenni-ikh-komunikativno-propagandistskikh-mozhливостей/>.

4. Світова гібридна війна: український фронт : монографія / за заг. ред. В. П. Горбуліна. Київ : НІСД, 2017. 496 с.

5. Кушнір О. Поняття та сутність стратегічних комунікацій у сучасному українському державотворенні. *Право і суспільство*. 2015. № 6. С. 27–31.

6. Ліпкан В. Поняття та структура стратегічних комунікацій на сучасному етапі державотворення. URL: <http://lipkan.com/ponyattya-ta-struktura-strategichnih-komunikatsij-nasuchasnomu-etapi-derzhavotvorennya/>.

7. Почепцов Г. Стратегические коммуникации в политике, бизнесе и государственном управлении. Киев : Альтерпрес, 2008. 216 с.

8. Тихомирова Є. Стратегічні комунікації як один з пріоритетів глобальної стратегії зовнішньої політики і безпеки ЄС. *Міжнар. відносини. Серія: Політичні науки* : електрон. вид. / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, Ін-т міжнар. відносин. Київ, 2017. № 14.

9. Аксьонова Н. Інформаційно-комунікативна діяльність бібліотек як суб'єкта стратегічних комунікацій у задоволенні суспільно-державних запитів. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. Київ, 2019. Вип. 53. С. 172–184.

10. Пальчук В. Інформаційно-аналітичні технології бібліотек у розвитку стратегічних комунікацій. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. Київ, 2019. Вип. 53. С. 53–65.

11. Кулицький С. Підходи до аналізу змістового наповнення публічного інформаційного простору як складової формування стратегічних комуні-

кацій у сфері економіки. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. Київ, 2019. Вип. 53. С. 75–89.

12. Закіров М. Стратегічні комунікації у сучасному світі. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. Київ, 2019. Вип. 52. С. 24–34.

13. Полтавець С. Ініціативи президентів щодо адміністративно-територіального устрою в стратегічних комунікаціях незалежної України. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. Київ, 2019. Вип. 52. С. 113–137.

14. Почепцов Г. Информационные войны: тенденции и пути развития. URL: <https://psyfactor.org/psyops/infowar7.htm>.

15. Інформаційна агресія: російська пропаганда ховається за свободу слова. URL: <https://milnavigator.com.ua/2019/06/29/інформаційна-агресія-російська-проп/>.

16. Староконь Г. До питання про механізми інформаційної агресії РФ. URL: <http://www.hups.mil.gov.ua/assets/doc/science/stud-conf/інформаційна-агресія-рф-проти-україни/12.pdf>.

17. Горбань Ю. Інформаційна війна проти України та засоби її ведення. URL: <http://visnyk.academy.gov.ua/wp-content/uploads/2015/04/20.pdf>.

18. Найбільш вражаючі приклади інформаційних війн 21 ст. URL: <https://businessviews.com.ua/ru/business/id/najbilsh-vrazhajuchi-prikladi-informacijnih-vijn-21-stolittja-2037/>.

19. Почепцов Г. Стратегические коммуникации в условиях информационного противоборства. URL: <https://psyfactor.org/psyops/infowar39.htm>.

20. Strategic Communications and National Strategy : A Chatham House Report / Paul Cornish, Julian Lindley-French and Claire Yorke. London, 2011. 42 p. URL: <http://sp.niss.gov.ua/content/articles/files/24-1436781085.pdf>.

21. Сивак Т. Суспільна потреба у підготовці фахівців зі стратегічних комунікацій в Україні. URL: <http://stratcom.co.ua/suspilna-potreba-u-pidgotovtsi-fahivtsiv-zi-strategichnih-komunikatsij-v-ukrayini/>.

22. Чуприна Л. Аналітичні підрозділи бібліотеки в системі стратегічних комунікацій. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. Київ, 2017. Вип. 48. С. 193–200.

23. Желай О., Соболева І. Бібліотечний інформаційно-аналітичний супровід регіональних владних інституцій як важлива складова розвитку стратегічних комунікацій: досвід СІАЗ і НЮБ. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. Київ, 2019. Вип. 53. С. 107–118.

References

1. Zakirova, S. (2018). Polemologichni vymiry informatsiinykh stratehii mynuloho [Polymological Measurements of Information Strategies of the Past]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho – Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, issue 49, pp. 17–28. Kyiv [in Ukrainian].
2. Libiki, M. (2014). Shcho take informatsiyna viyna? [What is informational war?]. Retrieved from <http://viysko.com.ua/texnologiji-voyen/martin-libiki-shho-take-informacijna-vijna/> [in Ukrainian].
3. Pocheyptsov, H. (2014). Rosiya i Ukrayina u spivstavlenni yikh komuni-katyvno-propahandystskykh mozhlyvostey [Russia and Ukraine in comparing their communicative and propaganda opportunities]. Retrieved from <https://ms.detector.media/manipulyatsii/post/52/2014-08-03-rosiya-i-ukraina-u-spivstavlenni-ikh-komunikativno-propagandistskikh-mozhlyvostei/> [in Ukrainian].
4. Horbulin, V. P. (Ed.). (2017). Svitova hibrydna viina: ukrainskyi front [World Hybrid War: Ukrainian Front]. Kyiv: NISD [in Ukrainian].
5. Kushnir, O. (2015). Poniattia ta sutnist stratehichnykh komunikatsii u suchasnomu ukrainskomu derzhavotvorenni [The concept and essence of strategic communications in the modern Ukrainian state creation]. *Pravo i suspilstvo – Law and Society*, no. 6, pp. 27–31 [in Ukrainian].
6. Lipkan, V. (2016). Poniattia ta struktura stratehichnykh komunikatsii na suchasnomu etapi derzhavotvorennia [The concept and structure of strategic communications at the present stage of state formation]. *lipkan.com*. Retrieved from <http://lipkan.com/ponyattya-ta-struktura-strategichnih-komunikatsij-nasuchasnomu-etapi-derzhavotvorennia/> [in Ukrainian].
7. Pocheptsov, G. (2008). Strategicheskie komunikatsii v politike, biznese i gosudarstvennom upravlenii [Strategic communications in politics, business and public administration]. Kiev: Alterpres [in Russian].
8. Tykhomyrova, Ye. (2017). Stratehichni komunikatsii yak odyin z priority-tiv hlobalnoi stratehii zovnishnoi polityky i bezpeky YeS [Strategic communications as one of the priorities of the global strategy of EU foreign policy and security]. *Mizhnarodni vidnosyny. Seriya: Politychni nauky – International Relations. Series: Political Sciences*, no. 14 [in Ukrainian].
9. Aksonova, N. (2019). Informatsiino-komunikatyvna diialnist bibliotek yak subiekta stratehichnykh komunikatsii u zadovolenni suspilno-derzhavnykh zapytiv [Libraries information and communication activities as a subject of strategic communications in meeting public and state requests]. *Naukovi*

pratsi Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho – Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine, issue 53, pp. 172–184 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.15407/np.53.172>

10. Palchuk, V. (2019). Informatsiino-analitychni tekhnologii bibliotek u rozvytku stratehichnykh komunikatsii [Information and analytical technologies of libraries in the development of strategic communications]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho – Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, issue 53, pp. 53–65 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.15407/np.53.053>

11. Kulytskyi, S. (2019). Pidkhody do analizu zmistovoho napovnennia publichnogo informatsiinoho prostoru yak skladovoi formuvannia stratehichnykh komunikatsii u sferi ekonomiky [Approaches to content analysis of the public information space as a component of strategic communications in the sphere of economy]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho – Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, issue 53, pp. 75–89 [in Ukrainian].

12. Zakirov, M. (2019). Stratehichni komunikatsii u suchasnomu sviti [Strategic communications in the modern world]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho – Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, issue 52, pp. 24–34 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.15407/np.53.075>

13. Poltavets, S. (2019). Initsiatyvy prezidentiv shchodo administratyvno-terytorialnoho ustroiu v stratehichnykh komunikatsiiakh nezaleznoi Ukrainy [Presidential Initiatives on Administrative-Territorial Structure in Strategic Communications of Independent Ukraine]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho – Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, issue 52, pp. 113–137 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.15407/np.52.113>

14. Pochepezcov, G. Informacyonnue vojnu: tendencyy y puty razvytyya [Information Wars: Trends and Development Ways]. Retrieved from <https://psyfactor.org/psyops/infowar7.htm> [in Russian].

15. Informacijna agresiya: rosijska propaganda xovayetsya za svobodu slova [Information aggression: Russian propaganda hides behind freedom of speech]. (2019). Retrieved from <https://milnavigator.com.ua/2019/06/29/informacijna-agresiya-rosijska-prop/> [in Ukrainian].

16. Starokon, G. (2018). Do pytannya pro mexanizmy informacijnoyi agresiyi RF [On the question of the mechanisms of information aggression of the Russian Federation]. Retrieved from <http://www.hups.mil.gov.ua/assets/doc/science/stud-conf/informacijna-agresiya-rf-proti-ukraini/12.pdf> [in Ukrainian].

17. Gorban, Yu. (2015). Informacijna vijna proty Ukrajiny ta zasoby yiyi vedennya [Information war against Ukraine and means of its conduct]. Retrieved from <http://visnyk.academy.gov.ua/wp-content/uploads/2015/04/20.pdf> [in Ukrainian].

18. Najbilsh vrazhayuchi pryklady informacijnyx vijn 21 stolittya [The most impressive cases of information wars]. (2019). Retrieved from <https://businessviews.com.ua/ru/business/id/najbilsh-vrazhajuchi-prikladi-informacijnih-vijn-21-stolittja-2037/> [in Ukrainian].

19. Pochyeptsov, G. (2015). Strategycheskye kommunykacyy v uslovyyax ynformacyonnogo protyvoborstva [Strategic communications in the context of information confrontation]. Retrieved from <https://psyfactor.org/psyops/infowar39.htm> [in Russian].

20. Strategic Communications and National Strategy: A Chatham House Report / Paul Cornish, Julian Lindley-French and Claire Yorke. London, 2011. 42 p. Retrieved from <http://sp.niss.gov.ua/content/articles/files/24-1436781085.pdf> [in English].

21. Syvak, T. (2016). Suspilna potreba u pidgotovci faxivciv zi strategichnyx komunikacij v Ukraini [Public need for training of specialists in strategic communications in Ukraine]. Retrieved from <http://stratcom.co.ua/suspilna-potreba-u-pidgotovtsi-fahivtsiv-zi-strategichnih-komunikatsij-v-ukraini/> [in Ukrainian].

22. Chupryna, L. (2017). Analitychni pidrozdily biblioteky v systemi stratehichnykh komunikatsii [Library analytical units in the system of strategic communications]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho – Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, issue 48, pp. 193–200 [in Ukrainian].

23. Zhelaj, O., Sobolyeva, I. (2019). Bibliotechnyj informacijno-analitychnyj suprovid regionalnyx vladnyx instytucij yak vazhlyva skladova rozvytku strategichnyx komunikacij: dosvid SIAZ i NYuB NBUV [Library information and analytical support of regional government institutions as an important component of the development of strategic communications: the experience of SIAZ and NLL VNLU]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho – Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, issue 53, pp. 107–118 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.15407/np.53.107>

Стаття надійшла до редакції 05.01.2020.

Oleg Voroshyllov,

PhD (History), Senior Researcher,
V. I. Vernadsky National Library of Ukraine
3 Holosiivskyi Ave., Kyiv 03039, Ukraine
e-mail: voroshilov-siaz@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0001-7786-1325>

The Role of Strategic Communications in Counteracting Information Aggression

The causes, circumstances and consequences of the information aggression of the Russian Federation against the Ukrainian state are covered, the leading manipulative techniques and methods are characterized, the main methods used by the Russian propaganda are singled out. Insufficient formation of scientific and methodological substantiations and explanations for actions in such situations, weak coordination of actions of state authorities, civil society, expert and scientific circles, journalists to counteract Russian information aggression are emphasized.

The concepts and main components of strategic communications are highlighted, their definitions are given. The issue of introduction of the system of strategic communications in the country, its role and place in creation of the effective mechanism of counteraction to information aggression by the Russian Federation is analyzed. It is emphasized that the system of strategic communications is an adequate comprehensive tool could be used by public administration in the context of actualization of new challenges to the information and communication space.

The expediency of involving the leading Ukrainian libraries, in particular their information-analytical subdivisions (taking into account the experience of the VI Vernadsky National Library of Ukraine) in the development of the system of strategic communications is noted. It is emphasized that it provides additional opportunities for monitoring and analysis of current problems of society on the basis of open sources of information, library collections for the needs of government agencies; on the other hand – promotes the dissemination of socially important information among the population.

Keywords: strategic communications, information warfare, counteraction to information aggression, information-analytical activity of libraries, V. I. Vernadsky National Library of Ukraine.

Ольга Саморукова,

молодший науковий співробітник,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

Голосіївський просп., 3, Київ, 03039, Україна

e-mail: olya_vik@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0001-5603-0485>

ДЕСТРУКТИВНА ПОВЕДІНКА В СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ ЯК ІНСТРУМЕНТ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ВІЙНИ

Праця присвячена дослідженню деструктивної поведінки в соціальних мережах Інтернет. Проаналізовано, зокрема, деструктивну діяльність тролів, що маніпулюють інформацією з метою впливу та формування громадської думки. Представлено поняття «тролінг», його розвиток і вплив у соціальних мережах. Охарактеризовано тролінг як один з інструментів ведення інформаційної війни. Метою роботи є визначення засобів цілеспрямованого впливу тролів на громадську думку, основних методів та прийомів, спрямованих на зміну свідомості та поведінки громадян задля досягнення політичних цілей.

Проаналізовано державні та міжнародні заходи, у тому числі створення спеціалізованих органів для протидії системним деструктивним проявам у соціальних мережах.

Ключові слова: соціальні мережі, тролінг, маніпуляція, деструктивна поведінка, громадська думка, інформаційна війна, імідж держави.

Сучасне інформаційне суспільство важко уявити без Інтернету. Ця все-світня мережа охопила всі види людської діяльності. Сьогодні Інтернет це не тільки технічна можливість швидкої передачі інформації, а й засіб для віртуальної комунікації індивідів.

Починаючи з 1990-х років, ми спостерігаємо прискорену динаміку розвитку соціальних мереж. Вони активно структуруються, профілюються, збільшується чисельність самих мереж і кількість їхніх учасників. Глобальні соціальні мережі об'єднують сьогодні сотні мільйонів користувачів незалежно від статі, віку, рівня освіти й національної належності [1, с. 48].

Нові можливості інформаційно-комп'ютерних технологій дають змогу окремій людині та їхнім організованим спільнотам отримувати необхідну інформацію про суспільні справи, брати безпосередню участь в обговоренні соціальних, політичних, економічних, культурних, освітянських

та інших значущих проблем. Однак формування та розвиток інформаційного суспільства супроводжується також поширенням у віртуальній реальності не тільки позитивних, а й негативних соціальних практик, властивих об'єктивній соціальній реальності, що потребують адекватної наукової інтерпретації.

Крім того, розвиток мережі Інтернет спричинив активізацію комунікації в суспільстві та відкрив широкі можливості для технологій маніпулятивного впливу. Поняття «маніпуляція» розглядається як прихований психологічний вплив на мотивацію людини з метою зміни думок, спонукань, цілей та поведінки [2].

При вивченні об'єктивної соціальної реальності провокаційні висловлювання, спрямовані на формування негативних почуттів та емоцій у процесі вивчення інтернет-комунікації, почали називати тролінгом, так з'явилася нова дефініція, яка розкриває одну із сторін комунікативного взаємозв'язку [3, с. 198].

Одними з перших, хто займався вивченням цієї проблематики, стали західні науковці, такі як Д. Донат, Д. Крос, К. Хардакер. Також деякими аспектами вивчення питання займалися російські вчені. Так, наприклад, питанням комунікативних дій у мережі займалися І. Стернін, І. Ксенофонтова, О. Шерман, О. Анкудінова. Тролінг як інтернет-комунікацію вивчала М. Загідулліна.

В українському науковому дискурсі явище тролінгу розглядають здебільшого в контексті інтернет-комунікації. Так, С. Могилко вивчав тролінг як спосіб психологічної маніпуляції в Інтернеті, Л. Гуменюк розглядає мережевий тролінг як вид комунікативної поведінки, О. Радутний здійснює аналіз чинних засобів кримінально-правової протидії інтернет-тролінгу.

Метою статті є визначення засобів цілеспрямованого впливу тролів на громадську думку, основних методів та прийомів, спрямованих на зміну свідомості й поведінки громадян задля досягнення політичних цілей.

Сучасне значення терміна «тролінг» уперше з'явилося в Usenet-конференціях наприкінці 1980-х. Більшість вважає, що це поняття є скороченням фрази trolling for suckers і безпосередньо належить до виду техніки спортивної риболовлі, у якій trolling імовірно походить від trawling (тралення, ловля на наживку).

Слово, імовірно, набуло популярності завдяки своєму другому значенню – тролі, які часто згадуються у фольклорі скандинавських країн, зокрема в дитячих казках, як потворні, неприємні істоти, що творять

зло та завдають шкоду. Підкреслюється неприязнь тролів до сторонніх, особливо до тих, хто збирається порушити їхній спокій.

Зародження такого феномену, як тролінг почалося у 80–90 роках ХХ ст. В Інтернеті користувачі заради розваги почали викладати повідомлення провокаційного характеру. Спочатку це були поодинокі випадки, але поступово сформувалася група осіб, об'єднаних подібним стилем інтернет-спілкування [4].

Слово «тролінг» (англ. trolling) зафіксовано Оксфордським словником ще в 1992 р., але загальноживаним воно стало тільки в середині 2000-х років. Дослідники так і не з'ясували, утворено воно від англійського troll («ловити на блешню») чи від назви тролів – злісних персонажів із скандинавської міфології. Як більшість понять, що стихійно виникли в мережі в останні десятиліття, воно не має чітко встановленого авторства.

Поняття «тролінг» походить від сленгу учасників віртуальних спільнот і розглядається як певний вид інтернет-спілкування з порушенням етичних норм мережевої взаємодії – агресивна, образлива поведінка учасників комунікації для нагнітання конфліктів. Відповідно, той, хто розміщує такі провокаційні повідомлення, і має назву – «троль».

Одне з перших досліджень тролінгу належить Д. Донат (J. Donath). У статті «Ідентичність і обман у віртуальному співтоваристві» як ключову рису тролінгу вона називає провокативність комунікації, пов'язану зі створенням фейкової (несправжньої, підробленої) особистості. Тролінг визначається нею як «гра в фальсифікацію особистості, що розігрується інтернет-користувачем без згоди інших учасників конкретної комунікативної ситуації» [5]. Як зазначає Д. Донат, основним мотивом дій троля є егоцентризм, бажання отримати задоволення від словесної атаки, опинитися в центрі уваги, спровокувати конфлікт.

Інша дослідниця К. Хардакер, професорка корпусної лінгвістики Ланкастерського університету, виділила чотири ознаки тролінгу:

1. Троль уникає прямих запитань і ставить їх сам. У такий спосіб він контролює комунікацію.

2. Поведінку троля можна охарактеризувати як агресивну образу. Такий співрозмовник завжди намагатиметься створити конфлікт або емоційну напруженість.

3. Троль завжди намагатиметься зруйнувати конструктивну комунікацію в співтоваристві та звести все до безглуздої суперечки, лайки.

4. Троль намагається залучити до конфлікту якомога більше учасників. Чим більше людей включаються в комунікацію, тим більший «успіх» троля [6].

В інтернет-термінології «троль» – це людина, яка розміщує брутальні або провокаційні повідомлення в Інтернеті, наприклад у дискусійних форумах перешкоджає обговоренню або ображає його учасників.

С. Могилко розглядає тролінг як спосіб психологічної маніпуляції, що виникла в інтернет-мережі в 1990-х роках та розуміється як певне написання (повідомлення) в інтернет-просторі (на форумах, у групах новин тощо) провокаційних за змістом посилань з подальшою метою викликати флейм [обмін повідомленнями на форумах, у чатах у формі інформаційної (вербальної) війни, яка в послідовності конфлікту втрачає початкові причини конфлікту), конфлікти між учасниками, беззмістовну розмову, образи тощо [7].

Беручи це до уваги, можна визначити, що тролінг характеризується як процес розміщення у віртуальному середовищі провокаційних посилань з метою посилення соціальної напруги через порушення правил етичних норм інтернет-комунікації. У джерелах, присвячених аналізу тролінгу, можна виокремити також такі поняття, як «мережевий тролінг» та «інтернет-тролінг». Д. Семенов визначає мережевий тролінг як розроблення завідомо провокаційних повідомлень з метою викликати конфлікти між учасниками мережевого співтовариства, «хвилю правок» (активне цілеспрямоване «вмішування» в текст повідомлень у контексті пропаганди та нав'язування власної позиції). Важливо зазначити, що тролі використовують достатньо великий спектр засобів: від примітивного розміщення образливих повідомлень до плідної цілеспрямованої роботи в команді собі подібних з метою внесення хаосу до вибраного ними сайту чи форуму як жертви [8, с.135].

Інтернет-тролінг – явище, яке починається з певного жарту, розіграшу, нехитрих і прямолінійних висловлювань, тобто тролінг-атаки, метою якої є знищення вибраної конференції, або news-групи (сукупності новин), або створення перешкод для комунікації конкретної людини [3, с. 198].

Слово «тролінг» може характеризувати одне конкретне повідомлення або розміщення таких повідомлень загалом. Поняття «тролінг» також використовується, щоб повністю описати діяльність тролів.

На індивідуальному рівні характерною рисою тролінгу є намагання привернути увагу, відчувати значущість і популярність, справити враження.

Водночас варто пам'ятати, що, крім цілком суб'єктивних проявів окремих користувачів, які прагнуть уваги, тролінг взято на озброєння в інформаційних війнах. У цьому випадку мета застосування тролінгу відвернення уваги від гострих тем і переведення конструк-

тивного обговорення у сварку, а також один з методів нападу шляхом агресивного викидання наклепу, компромату, чуток тощо.

Інформаційна війна, яку Росія активізувала з початком російської збройної агресії у 2014 р., направлена на інформаційне забезпечення сепаратистського руху на Сході України, послаблення контролю центральної влади, створення проблем безпекового та економічного характеру.

Україна воює, і неоголошена війна, яка ведеться Росією проти нас, визначається як гібридна, нелінійна або війна керованого хаосу. Така війна поєднує військові, інформаційні, терористичні та інші агресивні дії, скоординовані з єдиного центру й спрямовані на досягнення визначеної стратегічної мети. Мета цієї війни – прагнення Росії посилити вплив на Україну та підпорядкувати Україну експансіоністським неоімперським планам Кремля.

На сьогодні поняття «інформаційна війна» широко вживається для позначення цілеспрямованого негативного, невідповідного дійсності інформаційного впливу Російської Федерації проти України. Використовуються при цьому всі можливі інструменти впливу.

Так, з 2014 р. з боку Росії спостерігається тенденція до зростання активності «кремлівських тролів», «кремлеботів» – блогерів, яким, як вважають, держава платить за критику в соціальних мережах на адресу України та Заходу й вихваляння кремлівського керівництва.

«Фабрика тролів», «кремлеботи» – загальне позначення користувачів-провокацій (тролів), які за гроші в спеціально обладнаних офісах пишуть дописи та коментарі, призначені для здійснення російської пропаганди в соціальних мережах, під новинами інтернет-видань або на інших ресурсах у мережі. Найняті коментатори з провокативними спотвореними текстовими та графічними повідомленнями стали однією із складових масштабної інформаційної війни Росії проти України з використанням як російських інтернет-ресурсів, так й інтернет-ресурсів України, Європи, США, подаючи події в Україні у вигідному для російської пропаганди світлі. Водночас розгортання Росією інформаційної агресії спонукало ЄС [9] та НАТО [10] до створення Центру передового досвіду з питань стратегічних комунікацій (NATO Strategic Communications Centre of Excellence, або NATO StratCom COE) для вироблення спільних механізмів протидії. Центр НАТО здійснює науково-аналітичну, навчально-методичну та інформаційно-комунікативну діяльність, висвітлюючи, зокрема, і сприйняття в сучасному світі російської інформаційної війни проти України. НАТО і Європейський Союз із 2016 р. вважають протидію гібридним загрозам пріоритетом співпраці. Крім того, у США

та Європі активну публічну увагу привертають до проблеми тролінгу і його впливу на виборчий процес в Інтернеті як в Україні, так і США та Європі.

Інформаційна пропаганда широко застосовується і в популярних в Україні соціальних мережах «Фейсбук» і «Твітер», щоб у намаганні маніпулювати поглядами, поширюючи дезінформацію, чутки та неправду. Тематика тролінгу зосереджена на критиці зовнішньої політики України. ЗМІ неодноразово повідомляли про «офіси, де працює армія тролів», наводячи як приклад «Агенцію інтернет-досліджень», у якій працює щонайменше 400 осіб [11]. Так, восени 2018 р. соціальна мережа «Твітер» надала 9 млн публікацій для дослідження нідерландському журналу «De Groene Amsterdammer», який проаналізував дані та зробив висновки. Ідеться, зокрема, про те, що після того, як рейс MH17 у 2014 р. було збито над східною Україною, російська «фабрика тролів» за два дні опублікувала понад 65 тис. твітів, які звинувачують Україну в катастрофі. Згідно з даними журналу, організовану кампанію розпочали одразу після катастрофи, її учасниками була не лише згадана «фабрика тролів», а також проросійські ЗМІ, які поширювали теорії, спрямовані на виправдання РФ, «розмивання» доказів проти неї. Тролі 18 і 19 липня 2014 р. запустили три головні хештеги: #КиевСбилБоинг (Kiev heeft Boeing neergeschoten), #ПровокацияКиева (KievProvocatie) en #КиевСкажиПравду (Kiev spreek de waarheid). За перший день 71% усіх твітів, відправлених тролями, супроводжується таким хештегом, що становить загалом 40 931 твіт. Наступного дня відправлено 24 844 твіти з хоча б одним із цих хештегів. Після 19 липня тролі вже не так інтенсивно писали.

На сьогодні жодна країна не убезпечена від російських інформаційних атак, провокацій, підривної роботи. Тож США для подолання загроз з боку Кремля у 2015 р. створили цифровий медіадепартамент – DIGIM на базі чеського офісу «Радіо Свобода», що фінансується з державного бюджету США. У цьому підрозділі працюють фахівці із соціальних мереж, їхнє завдання – «протистояти дезінформації в російській медіасфері за допомогою соціальних мереж (зокрема, «Фейсбук», «Твітер», «ВКонтакте» і «Однокласники»)). Організація та контроль за його роботою покладено на Раду керівників з питань мовлення (Broadcasting Board of Governors, BBG), яка відповідно до свого статуту займається поширенням інформації «у країнах, у яких недостатньо незалежних ЗМІ». На думку BBG, Росія «запустила світовий механізм дезінформації, Кремль використовує свободу інформації для впровадження дезінформації з метою заплутати, деморалізувати, перекрутити, паралізувати

й створити альтернативну реальність». На проєкт було виділено 15 млн дол. У такий спосіб США планують загасити активність кремлівської пропаганди, використовуючи найсучасніші технології [12].

Також і в Україні в липні 2019 р. запустили проєкт для боротьби з фейсбук-тролями «TrollessUA». Діє від громадської організації «Інтерньюз-Україна» (Internews Ukraine) і має на меті виявлення та блокування підозрілих профілів в українському фейсбуці, які активно коментують, використовуючи мову ненависті, маніпулюють категорією «патріот» і масово поширюють фейки [13].

Організація залучила для боротьби з троями волонтерів, які так само формують бази даних акаунтів, що характеризуються вище описаною поведінкою. Після цього «Інтерньюз-Україна» звернеться зі скаргою до компанії «Фейсбук» із проханням додатково перевірити та заблокувати такі профілі. Також для зменшення кількості жертв маніпуляцій у мережі «Інтерньюз-Україна» розробить спеціальне розширення для Google Chrome, яке після запуску маркуватиме акаунти тролів, що внесені до бази даних. У такий спосіб користувачі будуть попереджені про небезпеку інформаційних маніпуляцій.

Також бібліотеки як інформаційні центри протидіють інформаційній агресії та поширюють медіаграмотність. Крім того, інформаційно-аналітичні підрозділи бібліотек аналізують як прояви, так і специфіку інформаційного простору. Наприклад, Служба інформаційно-аналітичного забезпечення Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського випускає такі аналітично-інформаційні продукти, як «Україна у відгуках зарубіжної преси», «Соціальні мережі як чинник інформаційної безпеки» та ін., які вказують на проблеми та їх розв'язання.

Отже, визначення такого феномену, як тролінг дає не тільки розуміння самого поняття, а вказує також на актуальну проблему сьогодення в соціальних мережах. Поширення проблеми інтернет-агресії відбувається на фоні інформаційних війн і міждержавних конфліктів. Ця проблема характерна не тільки для України та пострадянських країн, а й для західного світу. Усвідомлення і вивчення проблеми та відстеження результатів маніпулювання дає змогу прогнозувати її вплив на суспільство. Також вивчення міжнародного досвіду та запровадження спільних механізмів протидії дасть змогу зменшити наслідки негативного впливу інтернет-тролів. Тому є необхідність у подальшому вивченні цього феномену.

Список бібліографічних посилань

1. Внебращных Р. А. Троллинг как форма социальной агрессии в виртуальных сообществах. *Вестн. Удмурт. ун-та. Серия 3: Философия. Социология. Психология. Педагогика*. 2012. Вып. 1. С. 48–51.
2. Саморукова О. Маніпулятивні технології у висвітленні зарубіжними ЗМІ ситуації в Україні. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. Київ, 2017. Вип. 48. С. 494–505. <https://doi.org/10.15407/np.48.494>.
3. Акулич М. М. Интернет-троллинг как девиация. *Социология и общество: глобальные вызовы и региональное развитие. Российская социология сегодня : IV Всерос. социол. конгр., окт. 2012 г. : тезисы докл.* Уфа, 2012. С. 1981–1987.
4. Зінченко О. В. Психологічна характеристика інтернет-тролінгу і флейму в підлітковому віці. *Вісн. Чернігів. нац. пед. ун-ту*. Вип. 103. Т. 1. Серія: Психологічні науки. 2012.
5. Donath J. S. Identity and deception in the virtual community. *Communities in Cyberspace* / ed. by Peter Kollock, Marc A. Smith. London : Routledge, 1996. p. 19.
6. Hardaker C. Trolling in asynchronous computer-mediated communication: from user discussions to academic definitions. URL: <https://clock.uclan.ac.uk/4-980/2/Hardaker,%20C.%202010.%20Trolling%20in%20ACMC.pdf>.
7. Могилко С. В. Тролінг як спосіб психологічної маніпуляції в Інтернеті. *Вісник Черкас. у-ту. Серія: Філологічні науки*. URL: <http://sjournal.cdu.edu.ua/base/2008/v4/v4 pp57–60.pdf>.
8. Семенов Д. И., Шушарина Г. А. Сетевой троллинг как вид коммуникативной деятельности. *Международ. журн. эксперимент образования*. 2011. № 8. С. 135–136. URL: <http://www.expeducation.ru/ru/article/view?id=1731>.
9. Joint Framework on countering hybrid threats – European Union response : Joint communication to the European Parliament and the Council, JOIN (2016) 18 final. URL: <https://ec.europa.eu/docsroom/documents/16201>.
10. NATO STRATCOM. URL: <https://www.stratcomcoe.org/>.
11. Армія тролів на службі Кремля. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/entertainment/2015/03/150320_kremlin_internet_trolls_ozh.
12. Nepnieuws uit Sint-Petersburg. URL: <https://www.groene.nl/artikel/nepnieuws-uit-sint-petersburg>.
13. В Україні запустили проєкт для боротьби з фейсбук-тролями. URL: <https://ms.detector.media/sotsmerezhi/post/23225/2019-07-23-v-ukraini-zapustili-proekt-dlya-borotbi-z-feisbuk-trolyami/>. 2012. Вип. 1. С. 48–51.

References

1. Vnebrachnykh, R. A. (2012). Trolling kak forma sotcialnoi agresii v virtualnykh soobshchestvakh [Trolling as a form of social aggression in virtual communities]. *Vestnik Udmurtskogo universiteta. Seriya 3: Filosofii. Sotciologii. Psikhologii. Pedagogika – Bulletin of Udmurt University. Series 3: Philosophy. Sociology. Psychology. Pedagogy*, issue. 1, pp. 48–51 [in Russian].
2. Samorukova, O. (2017). Manipuliatyvni tekhnolohii u vysvitleni zarubizhnymy ZMI sytuatsii v Ukraini [Manipulative technologies in foreign media covering of the situation in Ukraine]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho – Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, issue 48, pp. 494–505. doi: <https://doi.org/10.15407/np.48.494> [in Ukrainian].
3. Akulich, M. M. (2012). Internet-trolling kak deviatciia [Internet trolling as deviance]. *Sotciologii i obshchestvo: globalnye vyzovy i regionalnoe razvitie. Rossiiskaia sotciologii segodnia: IV Vserossiiskij sociologicheskij kongress (Ufa, oktjabr 2012 hoda): tezisy dokl. – Sociology and Society: Global Challenges and Regional Development. Russian Sociology Today: IV Regular All-Russian Sociological Congress: Abstracts of the Report – Ufa*. (pp. 1981–1987) [in Russian].
4. Zinchenko, O. (2012). Psykholohichna kharakterystyka internet-trolinhu i fleimu u pidlitkovomu vitsi [Psychological characteristics of Internet trolling and flame in adolescence]. *Visnyk Chernihivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu – Bulletin of Chernihiv National Pedagogical University*, issue 103. Vol. 1: Series: Psychological Sciences [in Ukrainian].
5. Donath, J. (1996). Identity and deception in the virtual community. *Communities in Cyberspace*. P. Kollock, M. Smith (Ed.). London: Routledge. p. 19 [in English].
6. Hardaker, C. Trolling in asynchronous computer-mediated communication: from user discussions to academic definitions. Retrieved from <https://clock.uclan.ac.uk/4980/2/Hardaker,%20C.%202010.%20Trolling%20in%20ACMC.pdf> [in English].
7. Mohylko, S. (2008). Trolinh yak sposib psykholohichnoi manipuliatсии v Interneti [Trolling as a way of psychological manipulation on the Internet]. *Visnyk Cherkaskoho universytetu – Bulletin of Cherkasy University*. Retrieved from <http://sjournal.cdu.edu.ua/base/2008/v4/v4 pp57–60.pdf> [in Ukrainian].
8. Semenov, D. I., Shusharina, G. A. (2011). Setevoy trolling kak vid kommunikativnoj dejatelnosti [Network trolling as a type of communication

activity]. *Mezhdunarodnyi zhurnal eksperimentalnogo obrazovaniya – International Journal of Experimental Education*, no. 8, pp. 135–136. URL: <http://www.expeducation.ru/ru/article/view?id=1731> [in Russian].

9. Joint Framework on countering hybrid threats – European Union response: Joint communication to the European Parliament and the Council, JOIN (2016) 18 final. Retrieved from <https://ec.europa.eu/docsroom/documents/16201> [in English].

10. NATO STRATCOM. Retrieved from <https://www.stratcomcoe.org/> [in English].

11. Armiia troliv na sluzhbi Kremliia [Trolls army serving in the Kremlin]. Retrieved from https://www.bbc.com/ukrainian/entertainment/2015/03/150320_kremlin_internet_trolls_ozh [in Ukrainian].

12. Nepnieuws uit Sint-Petersburg. Retrieved from <https://www.groene.nl/artikel/nepnieuws-uit-sint-petersburg> [in English].

13. V Ukraini zapustyly proiekt dlia borotby z feisbuk-troliamy [The project has to fight trolls is launched in Ukraine]. Retrieved from <https://ms.detector.media/sotsmerezhi/post/23225/2019-07-23-v-ukraini-zapustili-proekt-dlya-borotbi-z-feisbuk-trolyami/> [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 03.01.2020.

Olga Samorukova,

Junior Researcher,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

3 Holosiivskyi Ave., Kyiv 03039, Ukraine

e-mail: olya_vik@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0001-5603-0485>

Destructive Behavior on Social Networks as a Tool of Information Warfare

The article presents the study of destructive behavior can be seen in communication in social networks on the Internet. With the development of the information society and rapid growth of the Internet, a new phenomenon such as trolling is emerging. The emergence of trolling has become possible mainly due to network anonymity. The term *trolling* is also used to describe the activities of trolls in general. Peculiarities and main characteristics of this phenomenon, its functions and motives of manifestation, identification of orientation and tendencies of its development are determined in the article. In particular, the destructive activities of trolls and typical models for the discourse of social networks that manipulate information in order to influence and shape public opinion are analyzed. In addition, this phenomenon is considered as a manifestation of social aggression. Trolling is described as one of the tools of information warfare in interstate conflicts. Trolling is increasingly used as a technology in the political sphere. The aim

of the study is to determine the means of trolls targeted influence on public opinion, the main methods and techniques aimed at changing citizens' consciousness and behavior to achieve political goals. The analysis of trolling researches in social networks is carried out. The role of library information and analytical centers, public organizations, institutes in conducting relevant research is revealed.

National and international measures, including the creation of specialized bodies to combat systemic destructive manifestations in social networks, are analyzed.

Keywords: social networks, trolling, manipulation, destructive behavior, public opinion, information war, image of the state.

Валентина Медведєва,

кандидат історичних наук, старший науковий співробітник,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

Голосіївський просп., 3, Київ, 03039, Україна

e-mail: vilena_21@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0003-1971-0347>

ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНИЙ АСПЕКТ УДОСКОНАЛЕННЯ СТРАТЕГІЧНИХ КОМУНІКАЦІЙ У ПРОЦЕСІ РОЗВИТКУ СУСПІЛЬНОЇ ІНФОРМАТИЗАЦІЇ

У статті досліджено властивості інформаційно-аналітичної роботи в системі стратегічних комунікацій у країні та роль інформаційно-аналітичних структур бібліотечних установ в інформаційній підтримці органів державної влади в умовах інформатизації суспільства. Розглянуто значення інформаційно-аналітичної роботи на стадії розробки стратегічних комунікацій в управлінні органів державної влади. Приділяється увага ролі та місцю аналітичних підрозділів бібліотечних установ у системі стратегічних комунікацій на базі досвіду аналітичних підрозділів Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського.

Ключові слова: стратегічні комунікації, інформаційно-аналітична діяльність бібліотечних установ, інформаційно-аналітичні структури.

Сьогодні на основі швидкоплинних процесів, які дають змогу сучасному суспільству впливати на вирішення важливих питань, отримання владою вірогідної та всебічної інформації з вагомих проблем, виникає необхідність пошуку новітніх моделей інформаційного бібліотечного розвитку, які впливатимуть на процес співробітництва бібліотечної установи із суспільством і владними структурами в контексті інформатизації суспільства. Останнім часом у країні дедалі більше уваги приділяється проблематиці впровадження системи стратегічних комунікацій.

Значну увагу вивченню та розгляду цієї тематики приділяли у своїх наукових дослідженнях такі науковці, як В. Ліпкан, Т. Сивак, Т. Безверхнюк, О. Кушнір, С. Соловійов, А. Баровська, Д. Дубов, Є. Тихомирова, Л. Чуприна, С. Гуцал та ін.

Метою статті є дослідження інформаційно-аналітичного супроводу стратегічних комунікацій у контексті інформатизації суспільства.

Найбільш надійною та перспективною формою роботи для бібліотечної установи у вирішенні питань з означеної проблематики є модель інформаційно-аналітичного партнерства з розширенням діяльності бібліотечної установи як центру громадського доступу до будь-якої інформації. Під розширенням діяльності розуміється передусім інформаційна участь бібліотечної установи в державотворчих демократичних процесах, підтримка поінформованості суспільства з важливих суспільно значущих питань, забезпечення інформацією органів державної влади, що сприяє прийняттю управлінських рішень. До особливостей інформаційно-аналітичного партнерства можна віднести:

- цілеспрямований на інтенсивний розвиток країни у європейське співтовариство та підвищення якості однакового доступу до будь-якої інформації;

- розгалужену світову систему інформаційних ресурсів бібліотечних установ;

- наявний розвиток у бібліотечних установах інформаційно-аналітичного виробництва;

- присутність у суспільства безперешкодного і постійного доступу до інформації про функціонування суспільних та державних інституцій;

- у владних державних структур – можливості отримання інформації про реакцію суспільства на діяльність влади через інформаційні продукти та послуги бібліотечних установ тощо [1].

Безперечно, необхідність створення систем інформаційної та аналітичної підтримки або систем інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади сьогодні диктується.

В Україні інформаційно-аналітичною роботою займаються численні структури. Це інформаційні служби органів державної влади, політичних партій, наукових установ, громадських організацій та ряд інституцій інформаційного профілю, серед яких Український центр економічних і політичних досліджень ім. О. Разумкова, Міжнародний центр перспективних досліджень, Український незалежний центр політичних досліджень тощо [2].

На думку Л. Чуприни, сучасні інформаційно-аналітичні структури можна розглядати як ефективний чинник підтримки комунікації між органами виконавчої влади та суспільством, представництва й захисту суспільних інтересів, моніторингу дій влади, критичного аналізу та оцінки її рішень, формулювання альтернативних політичних пропозицій тощо.

Державним аналітичним центром, суб'єктом інформаційно-аналітичного супроводу формування стратегічних комунікацій, відповідно до Доктрини інформаційної безпеки України, є Національний інститут стратегічних досліджень (НІСД), який «має забезпечити науково-аналітичне та експертне супроводження процесу формування і реалізації державної інформаційної політики» [3].

Поряд із цим, у ряді відомчих міністерств засновано відповідні структурні підрозділи, у яких працюють радники зі стратегічних комунікацій, експерти, аналітики, фахівці з цього напрямку. За словами Л. Чуприни, впровадження системи стратегічних комунікацій визначає:

- розроблення положень міжвідомчої комунікації – від стратегічного до тактичного рівня;
- опрацювання базових документів і правил, які визначатимуть роботу та мету стратегічних комунікацій;
- розроблення позицій для всіх провідних суб'єктів систем стратегічних комунікацій;
- надання провідним суб'єктам повноважень для реалізації діяльності стратегічних комунікацій;
- створення більш тісних взаємовідносин між розробленням і плануванням комунікаційної політики;
- розроблювання механізмів координації та положень на міжвідомчому рівні;
- забезпечення потрібними технічними й інфраструктурними засобами тощо [4].

Зазначимо, що Міністерство інформаційної політики України (МІП) стало головним органом у системі центральних органів виконавчої влади у сфері забезпечення створення механізмів моніторингу відкритих джерел інформації для потреб стратегічних комунікацій, у сфері забезпечення інформаційного простору України, зокрема з питань поширення суспільно важливої інформації в Україні та за її межами, а також забезпечення функціонування державних інформаційних ресурсів.

Першорядними положеннями роботи МІП стали:

- сприяння суспільно важливій інформації в Україні та за її межами;
- забезпечення функціонування державних інформаційно-технічних ресурсів;
- забезпечення здійснення реформ ЗМІ щодо суспільно важливої інформації тощо [5].

Так само державний секретар Міністерства інформаційної політики України А. Біденко зазначає, що захист безпеки держави в інформаційній

сфері є одним із пріоритетів державної політики України. Поряд із цим важливе значення мають такі актуальні питання:

- захист інформаційного простору;
- формування системи кібернетичної безпеки України;
- покращення вітчизняного законодавства у сфері охорони державної таємниці та службової інформації;
- міжнародна взаємодія у сфері забезпечення інформаційної безпеки;
- удосконалення змісту вищої освіти фахівців з інформаційної безпеки держави;
- пріоритети розвитку законодавства України у сфері охорони державної таємниці та службової інформації тощо [6].

Водночас роль та місце наукових бібліотечних установ у розвитку стратегічних комунікацій, забезпеченні створення механізмів моніторингу відкритих джерел інформації для потреб стратегічних комунікацій розглядалися не на достатньому рівні.

Сьогодні існують нагальні проблеми, розв'язання яких потребує терміновості, адже вони відчутно затримують зміни та подальший розвиток бібліотечної справи в країні.

Так само це стосується першорядних визначальних положень щодо реформування бібліотечної справи, зокрема:

- направленостей модернізації бібліотечних закладів;
- технічного та технологічного переоснащення;
- оцифрування фондів;
- перерозподілу кадрового ресурсу для бібліотечних закладів тощо.

Тут треба зазначити, що Кабінет Міністрів 23 березня 2016 р. затвердив «Стратегію розвитку бібліотечної справи на період до 2025 року “Якісні зміни бібліотек для забезпечення сталого розвитку України”» [7].

Ця постанова окреслює головні напрями розвитку бібліотечної справи в державі, вплив бібліотечних установ на ступінь соціального, економічного розвитку, розвитку науки, освіти та інформаційної безпеки Української держави тощо.

При цьому Стратегію розроблено як загальне бачення, що спільно здійснюватиметься органами державної влади та місцевого самоврядування, бібліотечними установами, установами культури, науки, освіти тощо.

Визначено такі першочергові стратегічні напрями розвитку вітчизняних бібліотечних установ:

- удосконалення нормативно-правової бази та врегулювання стандартів бібліотечно-інформаційної галузі відповідно до міжнародних

стандартів, створення системи стандартів бібліотечно-інформаційної галузі для підвищення результативності діяльності бібліотечних установ;

- створення системи гарантованого бюджетного фінансування першорядних бібліотечних послуг і реформування механізму отримання та використання надходжень з інших джерел фінансування;

- створення сучасної матеріально-технічної бази та інформаційно-технологічної інфраструктури бібліотечних установ відповідно до міжнародних стандартів для надання високоякісних бібліотечно-інформаційних послуг та ефективного доступу до інформації;

- створення нової архітектури інтегрованої бібліотечної системи держави на основі універсального доступу та економічної доцільності, створення гнучкої та динамічної структури бібліотечної системи, придатної до сталого розвитку й спрямованої на розширення сфери обслуговування;

- науковий супровід розвитку бібліотечних установ в умовах якісних змін, забезпечення наукового супроводу бібліотечно-інформаційної діяльності для високоякісних трансформацій і постійного розвитку галузі;

- створення системи ефективної внутрішньої та зовнішньої комунікації для розвитку партнерства, просування загальних цінностей і досягнення стратегічних результатів тощо [8].

Водночас здійснення стратегічних напрямів передбачає створення системи внутрішньої та зовнішньої комунікації для розвитку партнерства, просування загальних цінностей і досягнення стратегічних результатів. Для цього необхідно:

- налагодити ефективну міжвідомчу комунікацію між органами державної влади та органами місцевого самоврядування, які мають у своєму підпорядкуванні бібліотечні установи, які істотно впливають на бібліотечно-інформаційну галузь;

- налагодити дієву міжсекторальну комунікацію;

- модернізувати внутрішню фахову комунікацію;

- поліпшити зовнішню комунікацію з територіальними громадами та суспільством;

- поглиблювати міжнародні фахові взаємовідносини тощо [7].

Крім того, запропоновано план дій на період до 2025 р. Він визначає: реалізацію програми модернізації матеріально-технічної бази бібліотечних установ; їх інформатизацію; збереження бібліотечних фондів; створення мобільних бібліотек та Національної електронної бібліотеки; реалізацію проекту єдиного універсального вебпорталу інформаційних ресурсів бібліотечних установ; ретельне опрацювання й запровадження

загальнодержавної системи електронної доставки документів; приєднання зведеного електронного каталогу бібліотечних установ України та електронних каталогів окремих бібліотечних установ до світового зведеного каталогу бібліотечних ресурсів (WorldCat) [8].

На сьогодні перспективи бібліотечних установ, зокрема їхнє місце в системі стратегічних комунікацій, визначаються, виходячи з головних функцій бібліотечної установи як соціального інституту.

Сьогодні інформаційна співпраця бібліотечних установ із владними структурами на загальнодержавному й регіональному рівнях полягає в наданні владним структурам своєчасної, повної та об'єктивної інформації з конкретних питань, що надходять з різних джерел, систематизації оцінок із конкретної проблематизації, наданні можливих варіантів у розв'язанні нагальних проблем, формуванні висновків на основі аналізу, пропозицій про політичні та організаційні дії органів управління з розглянутих питань для забезпечення прийняття рішень та застосування управлінських дій на основі всебічної поінформованості.

На основі досвіду співпраці аналітичних підрозділів НБУВ з органами державної влади можна говорити про доцільність залучення їх до радикального розвитку системи стратегічних комунікацій. Такий досвід роботи є у Служби інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади (СІАЗ) НБУВ. Результатом її оперативної співпраці з органами державної влади стали численні тематичні інформаційно-аналітичні продукти, які одержали високу оцінку замовників. При цьому здійснюється постійне інформаційно-аналітичне спілкування з користувачами. Замовники інформації СІАЗ у центральних органах державної влади мають змогу одержувати оперативно й систематично оновлювану інформацію про перебіг суспільних перетворень на місцях, про оцінку громадською думкою діяльності державної та місцевих органів влади тощо.

Одночасно аналітичні підрозділи НБУВ здійснюють тематичні моніторингові дослідження за матеріалами інтернет-ресурсів на замовлення органів державної влади. Ці напрацювання сприяють управлінським структурам у комплексному аналізі ситуації, проявів закономірностей суспільного розвитку, виробленні раціональних і вагомих пропозицій для прийняття належних рішень у галузях державного управління.

Інформаційно-аналітичні структури нерідко виступають посередниками в системі комунікацій між населенням і владою. Одержуючи інформацію від органів державної влади, вони подають її споживачам без перекручень, зумовлених переслідуванням за сенсаційністю, упередженістю тощо [4].

Сьогодні є неймовірна можливість контактування в режимі реального часу із членами уряду, політиками, експертами та населенням, що наближає аналітика до процесу підготовки, розгляду, обговорення й прийняття управлінських рішень, прискорює підготовку аналітичного матеріалу, сприяє підвищенню його якості, ефективності роботи інформаційно-аналітичних структур тощо. Отже, інформаційно-аналітичні підрозділи бібліотечних установ мають можливість оперативного реагувати на суспільні процеси та зменшити переколювання інформації [9].

Треба виокремити досвід співпраці СІАЗ НБУВ з Радою національної безпеки і оборони України (РНБО) з питань протидії інформаційній агресії. Підтверджується вагомий потенціал аналітичних підрозділів бібліотечних установ у розвитку системи стратегічних комунікацій в Україні. Тут ідеться про можливості моніторингу та аналізу актуальних питань сучасного суспільства на базі відкритих джерел інформації, фондів бібліотечних установ для потреб державних органів та поширення значущої інформації серед населення, розширення просторого доступу до неї користувачів [4].

Також варто згадати Рішення Ради національної безпеки і оборони України від 26 січня 2018 р. «Про додаткові заходи з протидії інформаційній агресії». Серед позитивних кроків у протидії інформаційній агресії можна виокремити:

- створення Міністерства інформаційної політики;
- прийняття Доктрини інформаційної безпеки України;
- рішення про заборону окремих інформаційних ресурсів країни-агресора та інші заходи, що дало змогу певною мірою відреагувати на інформаційні загрози.

Реалізуючи політику інформаційної безпеки, влада намагається не порушувати право громадян на інформацію. Головною метою такої інформаційної політики є не маніпулятивні та деструктивні інформаційно-психологічні впливи на громадян, а повноцінна соціально-психологічна реабілітація та реінтеграція громадян, а також поступове проникнення в усі сфери й інформаційні процеси суспільного життя [10].

Треба зазначити, що з огляду на актуалізацію проблематики міжнародної інформаційної безпеки та сучасну інформаційну війну, інформаційний процес виокремлюється й ступенем розвитку сучасного суспільства інформаційних обмінів, ступенем розвитку потрібної для цього інфраструктури, яка охоплює всі сфери людської діяльності, неодмінною якістю управління інформаційними процесами на рівні національного інформаційного простору, де є значущим фактором забезпечення інформаційної інтеграції в національному вимірі.

У межах розвитку вітчизняного національного інформаційного простору інформаційний процес набуває орієнтації на його західну модель еволюції. Ця орієнтація віддзеркалюється в організації розвитку інформаційних обмінів на національному рівні та охоплює всі сфери життєдіяльності в процесі їх розвитку в напрямі утвердження інформаційного суспільства й пов'язана передусім із:

- розвитком міжнародного співробітництва в інформаційній сфері;
- забезпеченням рівня інформаційної безпеки, що характеризується достатньою захищеністю національних інтересів в інформаційній сфері від зовнішніх та внутрішніх загроз для забезпечення нормального життя й розвитку суспільства;
- забезпеченням зростання активності країни в міжнародному інформаційному просторі;
- виконанням програм наповнення вітчизняного сегмента міжнародного інформаційного простору високоякісною, суспільно значущою інформацією;
- адаптацією зарубіжних інформаційних ресурсів згідно із суспільними потребами в державі тощо [11].

Як зазначає Л. Чуприна, для регулювання суспільних відносин у галузі стратегічних комунікацій варто обов'язково розробити окремий нормативно-правовий акт, який врегулює суть, зміст, форми, методи, складові та інші значущі виміри результативної діяльності системи стратегічних комунікацій. Поряд із цим формування системи стратегічних комунікацій в Україні дає змогу науковим бібліотечним установам з'ясувати та визначити своє місце в цій системі за умови вдосконалення своїх можливостей як центру інтелектуальної обробки інформації, підвищення якості інформаційних продуктів, сервісів і власних послуг, комфорту, зручності, оперативності, стабільності, надійності зберігання інформації тощо [4].

Отже, сьогодні немає сумніву, що вирішення органами державної влади та місцевого самоврядування політичних, економічних та соціальних завдань дедалі більше залежить від оперативності, наукової обґрунтованості й зваженості рішень, які вони приймають. У процесі управління керівники постійно мають справу з інформацією як необхідним способом розроблення управлінських рішень та їх виконання. Нині інформаційна функція бібліотечних установ у процесі дедалі більш тісної співпраці з управлінськими структурами перетворюється в інформаційно-аналітичну функцію. Удосконалюючи свої можливості, розробляючи власні технології обробки інформації, що використовуються під час проведення наукових досліджень та дають змогу організувати на їхній основі власну синтезовану

продукцію, бібліотечні установи сьогодні можуть задовольнити інформаційні потреби різних користувачів, зокрема органів державної влади. Цим зумовлена необхідність пріоритетної державної підтримки наукових досліджень як джерела економічної могутності та політичної незалежності держави, що разом становлять фундамент її національної безпеки.

Список бібліографічних посилань

1. Вітушко Н. Роль бібліотечних установ у створенні та підтримці електронного діалогу: влада – суспільство. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. Київ, 2012. Вип. 33. С. 303–311.

2. Роль аналітичних центрів на ринку політичного аналізу в Україні. URL: http://dipcorpus-info.at.ua/news/rol_analitchnikh_centriv_na_rinku_politichnogo_analizu_v_Ukrajini/2010-02-02-42.

3. Чуприна Л. Особливості інформаційно-аналітичного супроводу стратегічних комунікацій. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. Київ, 2019. Вип. 52. С. 185–198.

4. Чуприна Л. Аналітичні підрозділи бібліотеки в системі стратегічних комунікацій. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. Київ, 2017. Вип. 48. С. 274–284.

5. Лігун Т. Український інформаційний захист під час гібридної війни. URL: <https://naub.oa.edu.ua/2019/>.

6. МІП: У Києві пройшла конференція з інформаційної безпеки держави. URL: <https://mip.gov.ua/news/3007.html>.

7. Про схвалення Стратегії розвитку бібліотечної справи на період до 2025 року «Якісні зміни бібліотек для забезпечення сталого розвитку України»: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 бер. 2016 р. № 219-р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/219-2016-%D1%80>.

8. Блажкевич А. Реформування українських бібліотек: урядова стратегія розвитку. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. Київ, 2017. Вип. 48. С. 362–369.

9. Чуприна Л. Оперативна інтернет-інформація в інформаційно-аналітичній діяльності бібліотек України : монографія / наук. ред. В. М. Горовий, Київ : *Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського*, 2014. 208 с.

10. Дем'яненко М. Протидія інформаційній агресії: світовий досвід та вітчизняні реалії. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. Київ, 2018. Вип. 50. С. 225–240.

11. Інформаційно-культурне забезпечення інтеграції регіонів України.

URL: [http://nbuviap.gov.ua/images/nauk-mon/Informatsiino-kulturne zabezpechennia intehratsii rehioniv Ukrayiny.pdf](http://nbuviap.gov.ua/images/nauk-mon/Informatsiino-kulturne_zabezpechennia_intehratsii_rehioniv_Ukrayiny.pdf).

References

1. Vitushko, N. (2012). Rol bibliotechnykh ustanov u stvorenni ta pidtrymtsi lektroonoho dialohu: vlada – suspilstvo [The Role of Library Institutions in Creating and Supporting Electronic Dialogue: Power – Society]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho – Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, issue 33, pp. 303–311 [in Ukrainian].

2. Rol analitychnykh tsestriv na rynku politychnoho analizu v Ukrayini [The role of think tanks in the political analysis market in Ukraine]. Retrieved from http://dipcorpus-info.at.ua/news/rol_analitchnykh_centriv_na_rinku_politychnoho_analizu_v_ukrajini/2010-02-02-42 [in Ukrainian].

3. Chupryna, L. (2019). Osoblyvosti informatsiyno-analitchnoho suprovodu stratehichnykh komunikatsiy [Features of information and analytical support of strategic communications]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho – Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, issue 52, pp. 185–198 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.15407/np.52.185>

4. Chupryna, L. A. (2017). Analitychni pidrozdily biblioteki v systemi stratehichnykh komunikacij [Library Analytical Departments in the System of Strategic Communications]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho – Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, issue 48, pp. 374–384 [in Ukrainian].

5. Lihun, T. Ukrayinsky informatsiynyy zakhyst pid chas hibridnoyi viyny [Ukrainian information protection during the hybrid war]. Retrieved from <https://naub.oa.edu.ua/2019/> [in Ukrainian].

6. MIP: U Kyievi proyshla konferentsiya z informatsiynoyi bezpeky derzhavy [MIP: A conference on information security of the state was held in Kyiv]. Retrieved from <https://mip.gov.ua/news/3007.html> [in Ukrainian].

7. Pro skhvalennia Stratehii rozvytku bibliotechnoi spravy na period do 2025 roku «Yakisni zminy bibliotek dlia zabezpechennia staloho rozvytku Ukrainy»: Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 23 ber. 2016 r. No. 219-r [On approval of the Strategy for the development of libraries for the period until 2025 «Qualitative changes in libraries for ensuring sustainable development of Ukraine»: Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine

on March 23, 2016 No. 219-p]. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/219-2016-%D1%80> [in Ukrainian].

8. Blazhkevych, A. (2017). Reformuvannya ukrayinskykh bibliotek: uryadova strategiya rozvytku [Reforming Ukrainian Libraries: Governmental Development Strategy]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho – Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, issue 48, pp. 362–369 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.15407/np.48.362>

9. Chupryna, L. A. (2014). Operativna internet-informatsiia v informatsiino-analitychnii diialnosti bibliotek Ukrainy [Operating online information in the information and analytical work of Libraries in Ukraine]. Kyiv [in Ukrainian].

10. Demianenko, M. (2017). Protydiya informatsiyniy ahresiyi: svitovyy dosvid ta vitchyznyani realiyi [Countering Information Aggression: World Experience and Domestic Realities]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho – Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, issue 50, pp. 225–240 [in Ukrainian].

11. Informatsiino-kulturne zabezpechennia intehratsii rehioniv Ukrainy [Information and cultural support for the integration of Ukrainian regions]. Retrieved from <http://nbuviap.gov.ua/images/nauk-mon/> [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 03.01.2020.

Valentyna Medvedeva,

PhD (History), Senior Researcher,
V. I. Vernadsky National Library of Ukraine
3 Holosiivskyi Ave., Kyiv 03039, Ukraine
e-mail: vilena_21@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0003-1971-0347>

Information and Analytical Aspect of Improving Strategic Communications in the Process of Social Informatization Development

The article investigates the properties of information and analytical work in the system of strategic communications in Ukraine and role of library institutions, namely its information and analytical structures, in providing information support to public authorities in terms of society informatization. Emphasis is placed on the most reliable and promising form of work for a library institution, such as a model of information-analytical partnership with the growing of library institution importance as a center of public access to any information and its presuppose such activities as primarily information participation of library institution in state-building democratic processes, support of public awareness on important socially important issues, provision of information to public authorities, which facilitates administrative decisions making.

Strategic directions are considered, which envisage creation of internal and external

communication system for partnership development, promotion of common values and achievement of strategic results.

The importance of information and analytical work at the stage of strategic communications development in the management of public authorities is analyzed.

Attention is paid to the role and importance of information and analytical units of library institutions in the strategic communication system, based on the experience of analytical units of the Vernadsky National Library of Ukraine.

Given the vast experience of cooperation between the library analytical units and state authorities, it is possible to state the appropriateness of their involving in radical development of strategic communications system.

The Service of Information and Analytical Support of State Authorities (SIAS) of the Vernadsky National Library of Ukraine has such experience. Its operational cooperation with public authorities has resulted in numerous thematic information and analytical products that have received a significant evaluation of customers.

Keywords: strategic communications, information-analytical activity of library institutions, information-analytical structures.

Наталія Іванова,

кандидат історичних наук, завідувач відділу,
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського
Голосіївський просп., 3, Київ, 03039, Україна
e-mail: natalie20022002@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0002-5219-8720>

Ольга Пестрецова,

молодший науковий співробітник,
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського
Голосіївський просп., 3, Київ, 03039, Україна
e-mail: pestretsova@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0002-0102-9134>

УДОСКОНАЛЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-ПРАВОВОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ КОРИСТУВАЧІВ БІБЛІОТЕК У СИСТЕМІ СТРАТЕГІЧНИХ КОМУНІКАЦІЙ

У праці розглянуто особливості процесу розвитку інформаційно-правового обслуговування в діяльності бібліотеки як сучасного соціально-комунікаційного центру. Встановлено, що роль сучасної бібліотеки в процесі правового інформування обумовлена розвитком інформатизації та актуальними завданнями демократичних процесів в Україні. Охарактеризовано практику інформаційно-правового обслуговування користувачів вітчизняних бібліотек. Обґрунтовано роль взаємодії бібліотек для налагодження й підвищення ефективності інформаційно-правового обслуговування користувачів. Визначено перспективи розвитку інформаційно-правового обслуговування в діяльності бібліотек в умовах зростаючої затребуваності правової інформації в процесі розвитку системи соціальних інформаційних комунікацій та необхідності розв'язання суспільно важливої проблеми ефективного використання інформаційних ресурсів.

Ключові слова: бібліотека, інформаційно-правове обслуговування, правове інформування, правова інформація.

У період розбудови правової держави важливим чинником удосконалення взаємовідносин між державою та суспільством є створення ефективної системи задоволення інформаційно-правових потреб громадян, громадських структур та органів влади всіх рівнів. Процеси трансформації українського суспільства та підвищення соціальної

активності громадян обумовлюють систематичне зростання цих потреб. У процесі задоволення цих потреб та в забезпеченні ефективного функціонування системи правового інформування важлива роль належить бібліотекам як інформаційним центрам, що сприяють розвитку засобів поширення правової інформації із застосуванням електронних технологій, формуванням та раціональним використанням інформаційних ресурсів. Формування демократичної правової культури суспільства та підвищення її рівня в усіх працівників державного апарату, суспільних і комерційних організацій має стати важливим результатом обслуговування правовою інформацією, надання доступу до неї сучасними бібліотечними установами.

Мета статті – дослідити особливості інформаційно-правового обслуговування користувачів бібліотек на нинішньому етапі його розвитку, розглянути перспективи цієї діяльності.

Важливим фактором формування сучасної вітчизняної системи інформаційно-правового забезпечення є інтенсивний розвиток правотворення в Україні. Отже, сформувалася потреба в узагальненні актуальних аспектів вітчизняної практики правотворчої діяльності, акумулюванні й адаптуванні провідного зарубіжного досвіду правотворчості, розвитку законотворчої діяльності з урахуванням особливостей і перспектив суспільного розвитку з використанням потенціалу бібліотек. Природно, що при нинішніх темпах суспільного розвитку така діяльність особливо потребує оперативного, кваліфікованого бібліотечно-інформаційного супроводу. Аналіз практичної роботи бібліотек на основі використання електронних інформаційних технологій підтверджує ефективність такого співробітництва з правниками. При цьому тенденція до консолідації юридичних бібліотек та інших соціально-комунікаційних структур у створенні інформаційних порталів та ресурсів обіцяє подальше підвищення ефективності системи інформаційного забезпечення правових наук.

Розширення запитів на правову інформацію в загальносуспільному масштабі обумовило необхідність об'єднання правових інформаційних ресурсів на рівні утворення професійних об'єднань, орієнтованих на корпоративну взаємодію. Така тенденція в організації бібліотечної діяльності підвищує рівень і якість інформаційного співробітництва, комунікаційних обмінів у сфері правознавства та правозастосування. В Україні в процесі розвитку демократичного суспільства зростає потреба у вивченні та освоєнні досвіду правової практики передових демократій Заходу, формування відповідних демократичному процесу практик пра-

вової комунікації, заснованих на соціальному й особистісному партнерстві. Паралельно набувають актуальності питання інтеграції вітчизняних бібліотек у сфері правового інформування в міжнародний соціально-комунікаційний простір.

На основі аналізу наукової літератури можна стверджувати, що тенденції до розширення сфери правового інформування пов'язані з переходом до сучасної стадії розвитку суспільства, що характеризується стрімким поширенням технологій та соціальних інновацій, які вивели на новий рівень розв'язання проблем взаємодії держави та суспільства з активним використанням засобів масової комунікацій.

Питання перетворення бібліотек на інформаційні центри, акумуляції ними соціально значущих баз даних, розширення участі в соціокультурних процесах сучасності були у фокусі досліджень, відображених у бібліотекознавчих працях. Загальні теоретичні питання діяльності бібліотек, зокрема в контексті розвитку соціальних інформаційних комунікацій, підвищення ефективності їх функціонування в загально-суспільному вимірі знаходили своє відображення в працях таких вітчизняних науковців, як Т. Вилегжанина [1], В. Горовий [2, 3], І. Давидова [4], Л. Дубровіна [5], О. Онищенко [6], М. Слободяник [7], Г. Шемаєва [8], А. Чачко [9] та ін., які пов'язують інформатизацію українського суспільства та розвиток у цьому контексті діяльності системи бібліотечних установ України з посиленням представлення національного інформаційного потенціалу в глобальному інформаційному просторі.

На проблемах розширення діяльності бібліотек, зокрема активізації інформаційного забезпечення суспільних, політичних, правових та освітніх процесів, акцентують увагу такі дослідники, як О. Васюк [10], Т. Гранчак [11], Н. Іванова [12], О. Мар'їна [13], Ю. Пасмор [14], Ю. Половинчак [15]. порушувалися питання особливостей роботи зарубіжних бібліотек у забезпеченні доступу до правової інформації з різних джерел. Питання корпоративної взаємодії бібліотек розглядалися в працях В. Пашкової [16], В. Попика [17].

Для розкриття значення інформаційно-правового обслуговування бібліотек, а також функціонування юридичних бібліотек у західному світі важливими є висновки зарубіжних авторів у працях, присвячених юридичній бібліотечній справі. Про це писали Е. Айкок [18], Р. Баллесте [19], Л. Селвун [20], М. Гармон [21], Л. Адамс [22], Е. Кроскі [23] та ін.

Сьогодні практика бібліотечної роботи обумовлює необхідність виділення інформаційно-правового обслуговування як окремого специфічного напрямку роботи бібліотек, що відповідно до запитів суспільної

еволуції перебуває в процесі розвитку, потребує аналізу змін, які в цьому процесі відбуваються, визначення оптимальних шляхів подальшого його вдосконалення. Основу інформаційно-правового обслуговування становить безпосередньо правове інформування, яке є процесом, у результаті якого користувачі різних категорій отримують запитувану інформацію правового змісту. Ефективність цього процесу залежить від вивчення та аналізу інформаційно-правових потреб користувачів і якості ресурсного забезпечення, тобто змістового та видового складу фондів, інформаційних послуг і продуктів бібліотеки.

Отже, інформаційно-правове обслуговування користувачів можна розглядати як цілеспрямовану та систематичну діяльність бібліотеки або структурного підрозділу, що представляє собою сукупність напрямів і відповідно до них форм задоволення запитів користувачів на різні види правової та суміжної за змістом інформації через надання розгалуженого комплексу бібліотечно-інформаційних послуг з використанням сучасних інформаційно-комунікаційних технологій.

Ефективні напрями і відповідно до них форми здійснення інформаційно-правового обслуговування зумовлені як активністю традиційної бібліотечної роботи, так і системністю представлення її в інформаційному просторі за допомогою розвитку дистанційних технологій, актуальним наповненням вебсайтів, що сьогодні є невід'ємною частиною системи бібліотечної роботи.

Основою бібліотечного інформаційно-правового обслуговування є сукупність дій з формування, обробки, надання доступу до якісної, актуальної інформації з різних джерел відповідно до потреб користувачів. Поширення правових знань бібліотечними установами є системним процесом, з використанням усього асортименту наявних форм інформаційного та аналітичного обслуговування користувачів, орієнтованих відповідно до їхніх специфічних запитів. Вивчення рівня правової поінформованості суспільства дає можливість бібліотечним установам прогнозувати запити на цей вид інформації і працювати на упередження.

Інформаційно-комунікаційне поле у сфері правового інформування містить розгалужений спектр інформаційних ресурсів та напрямів діяльності у сфері правого інформування, які мають різний ступінь їх інтегрованості в комунікаційну систему суспільства, різняться за своїми цілями й призначенням. Ідеться про участь вітчизняних бібліотек у системних (державних, регіональних, грантових чи змішаних) проєктах, що об'єднують діяльність багатьох бібліотек та органів влади, громадських і міжвідомчих організацій. Поширення набуває практика

консультаційної роботи поряд з безпосереднім обслуговуванням користувачів інформацією правового характеру, коли бібліотека виступає платформою, а відповідний її підрозділ – організатором і куратором проєктів зі створення та функціонування громадських юридичних приймалень на базі бібліотек, де консультування здійснюють професійні юристи на громадських засадах. Успішною є участь бібліотек у масштабних проєктах, спрямованих на підвищення правової культури й забезпечення прав громадян, що їх реалізують міжнародні організації та органи влади різних рівнів.

Аналіз цієї діяльності дає змогу говорити про те, що сучасна бібліотека в процесі взаємодії з іншими соціальними інститутами, що відповідають за інформаційно-правове забезпечення, розгалужує горизонтальні мережеві зв'язки та розширює коло своїх послуг у сфері правового інформування, здійснюючи підготовку й проведення ефективної комунікації з учасниками правових процесів. Тобто, створюючи інформаційне середовище правового забезпечення громадян, застосовуючи системну сукупність інформаційно-аналітичних засобів представлення інформаційних ресурсів, необхідних для сучасного розвитку, бібліотека здійснює важливий внесок у соціальний розвиток суспільства, стимульований трансформаційними процесами постіндустріального розвитку. У процесі розширення внутрішніх і зовнішніх інформаційно-комунікаційних зв'язків бібліотеки важливу роль відіграє налагодження соціального партнерства, що характеризується багаторівневістю, відкритістю, загальнодоступністю та широкомасштабністю.

У процесі організації інформаційно-правового обслуговування в діяльності вітчизняних бібліотек з урахуванням трансформації соціальних і технологічних умов перспективним вбачається поєднання традиційних для бібліотек функцій з функціями галузевих інформаційних центрів, розвиваючи в такий спосіб інформаційно-правове обслуговування користувачів як сучасний змістовий напрям своєї діяльності. Інтеграційна роль таких інформаційних центрів дасть змогу поліпшити якість обслуговування користувачів у режимі віддаленого доступу за умови активного використання електронних технологій у процесі організації доступу до структурованої правової інформації.

Важливим напрямом розвитку інформаційно-правового обслуговування в діяльності бібліотек є посилення аналітичних функцій, що обумовлює розширення роботи щодо забезпечення правотворчого процесу органів державної влади різних рівнів, інформаційно-аналітичного супроводу економічних, політичних, правових та інших процесів. Інформаційно-аналітична діяльність бібліотек набуває додаткового

значення, зокрема і через диференціацією користувачів і з урахуванням їх вимог використання відповідних методів переробки й надання інформації, освоєння нових соціальних та інформаційних технологій, створення нових видів інформаційного продукту.

Інформаційно-аналітичні структури створюють новий специфічний інтелектуальний інформаційно-аналітичний продукт, який дає осмислення тенденціям, що виникають у суспільстві та його підсистемах, і рекомендації для втілення останніх у практичну діяльність для налагодження процесу суспільної взаємодії в правовій комунікації із залученням різних підходів для забезпечення зворотного зв'язку між суб'єктом права та законодавцем. Саме через активне впровадження в цей процес аналітичної складової інформаційний супровід правової комунікації, здійснюваний бібліотеками, набуває своєї значущості.

Ще один вагомий та важливий напрям розвитку інформаційно-правового обслуговування – це розширення бібліотекою, як важливою складовою масової комунікації, ефективної співпраці та партнерських відносин (з громадянами, громадськими організаціями, управлінськими структурами всіх рівнів, міжнародними організаціями тощо) в контексті поширення правових знань і навичок, підвищення ефективності зворотного зв'язку між органами влади та громадянами; розширення каналів поширення інформації. Розвиток бібліотечної співпраці, участь у міжнародних бібліотечних і культурних проектах у сфері правового інформування, у тому числі на основі нових форм та методів професійної бібліотечної діяльності, дає нові інструменти підтримки ефективного функціонування системи безперервної інформаційно-правової підтримки суспільства.

Актуальним завданням сьогодення є впровадження, спираючись на зарубіжний досвід юридичної бібліотечної справи, нових форм інформаційно-правового обслуговування (аж до створення окремих бібліотечних структур, орієнтованих на роботу з правовою інформацією) та використання ефективних засобів популяризації цього напрямку бібліотечної діяльності як серед користувачів, так і професійної бібліотечної спільноти.

На рівні сучасних вимог, цілей і завдань оперативного отримання експертно-правової інформації вкрай важливою є інформаційна підтримка діяльності індивідуальних і колективних суб'єктів. Це сприяє здійсненню належної інформаційної взаємодії в правовій сфері державних органів, юридичних і фізичних осіб для забезпечення ефективної управлінської, правотворчої та правозастосовчої діяльності. У цьому контексті бібліотеки з їхнім колосальним досвідом задоволення інформаційних потреб соціуму

мають координувати прагнення користувачів отримати необхідну інформацію. Висока результативність у цій сфері може бути досягнута за умови використання кращих прикладів закордонного досвіду, залучення нових людей, ініціатив, кадрів та нових технологій.

Отже, актуальні проблеми розбудови демократичного суспільства в Україні, формування правової держави в умовах розвитку інформаційного суспільства активізували масштабні соціальні процеси, підвищили суспільний запит на організацію та розвиток інформаційно-правового обслуговування вітчизняних бібліотек, оновлення їхньої діяльності на основі нових комунікаційних технологій з урахуванням необхідності реалізації стратегічних завдань суспільного розвитку, забезпечення широкого доступу громадян до сучасної правової інформації. Пояснюється це тим, що діяльність такого інтегративного соціального інституту, як бібліотека визначається процесом комунікативного впливу, пов'язаного, серед іншого, із задоволенням інформаційно-правових потреб, що відповідають еволюції суспільства.

Список бібліографічних посилань

1. Вилегжаніна М. Задоволення інформаційних потреб користувачів у правовій інформації. *Бібл. планета*. 2009. № 4. С. 18–21.
2. Горовий В. Бібліотечна діяльність у контексті забезпечення інформаційного суверенітету. *Бібл. вісн.* 2011. № 1. С. 3–7.
3. Горовий В. Еволюція інформаційних запитів суспільства як фактор бібліотечної трансформації. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. 2007. Вип. 18. С. 36–49.
4. Давидова І. Бібліотека як комунікаційна система. *Місце і роль бібліотек у формуванні нац. інформ. простору* : матеріали Міжнар. наук. конф. (Київ, 21–23 жовт. 2014 р.). Київ, 2014. URL: <http://conference.nbuv.gov.ua/report/view/id/312>.
5. Дубровіна Л. А. Методологічні засади історичних досліджень в бібліотекознавстві та документознавстві: базові принципи і поняття. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2005. № 1. С. 22–30.
6. Інформаційна складова соціокультурної трансформації українського суспільства : монографія / О. С. Онищенко та ін. Київ, 2012. 202 с.
7. Слободяник М. С. Базова модель бібліотеки як соціально-комунікаційної інституції. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2009. № 4. С. 3–4.
8. Шемаєва Г. Управління якістю бібліотечно-інформаційних електрон-

них ресурсів як умова розвитку національного інформаційного простору. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. 2015. Вип. 42. С. 339–348.

9. Чачко А. С. Развивающаяся библиотека в информационном обществе : науч.-метод. пособие. М. : Либерия, 2004. 88 с.

10. Васюк О. Тенденції розвитку дистанційного навчання у світі. *Молодь і ринок*. 2017. № 9. С. 13–18.

11. Гранчак Т. Бібліотека в інформаційному супроводі управління суспільними процесами: політико-комунікаційний аспект : монографія. Київ, 2014. 184 с.

12. Іванова Н. Особливості діяльності бібліотечних установ у правовій сфері в умовах розвитку електронних інформаційних технологій. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. 2008. Вип. 21. С. 43–47.

13. Мар'їна О. Розвиток корпоративних бібліотечних проєктів в Україні. *Вісн. Книжк. палати*. 2010. № 1. С. 22–25. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vkr_2010_1_9

14. Пасмор Ю. В. Бібліотечно-інформаційне забезпечення правової науки в Україні: напрями консолідації : автореф. дис. ... канд. наук із соц. комунікацій : 27.00.03. Харків, 2011. 20 с.

15. Половинчак Ю. Бібліотечні об'єднання як чинник формування єдиного бібліотечного простору. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. 2014. Вип. 39. С. 58–68.

16. Пашкова В. Теоретико-методологічний аналіз діяльності професійних бібліотечних об'єднань (за поглядами фахівців). *Бібл. вісн.* 1998. № 4. С. 12–17.

17. Попик В. Формування національного науково-інформаційного простору: інтеграція й кооперація зусиль бібліотек, наукових установ та інформаційних центрів України. *Бібл. вісн.* 2015. № 3. С. 3–11.

18. Aycocck A. 2013. The Accidental Law Librarian. *Information Today*, 2013, Inc. 256 p.

19. Balleste R., Luna-Lamas S., Smith-Butler L. *Law Librarianship in the Twenty-First Century*. 2 nd ed. Scarecrow Press, 2013.

20. Selwyn L., Eldridge V. *Public law librarianship: Objectives, challenges and solutions*. Hershey : Information Science Reference, 2013. 343 p.

21. Harmon, M. G., Grzybowski, S., Thompson, B., Cross, S. Remaking the Public Law Library into a Twenty-First Century Legal Resource Center. *Law Library Journal*. Vol. 110:1. May 2018.

22. Adams, L., Smith, R. The Evolution of Public Law Libraries. *AALL Spectrum*. March 2006. pp. 17–33.

23. Kroski E. *Law Librarianship in the Digital Age*. Scarecrow Press, 2013. 532 p.

References

1. Vylezhzanina, M. (2009). Zadovolennia informatsiinykh potreb korystuvachiv u pravovii informatsii [Meeting of users' information needs in legal information]. *Bibliotechna planeta – Library Planet*, no. 4, pp. 18–21 [in Ukrainian].

2. Horovyi, V. (2011). Bibliotechna diialnist u konteksti zabezpechennia informatsiinoho suverenitetu [Library activities in the context of ensuring information sovereignty]. *Bibliotechnyi visnyk – Library Bulletin*, no. 1, pp. 3–7 [in Ukrainian].

3. Horovyi, V. (2007). Evoliutsiia informatsiinykh zapytiv suspilstva yak faktor bibliotechnoi transformatsii [The evolution of society's information requests as a factor in library transformation]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho – Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, issue 18, pp. 36–49 [in Ukrainian].

4. Davydova, I. (2014). Biblioteka yak komunikatsiina systema [Library as a communication system]. Mistse i rol bibliotek u formuvanni natsionalnogo informatsiinoho prostoru : *Mezhdunarodnaia naukova konferentsiia (Kyiv, 21–23 octob. 2014 hoda) – International Scientific Conference*. Retrived from <http://conference.nbuv.gov.ua/report/view/id/312> [in Ukrainian].

5. Dubrovina, L. A. (2005). Metodolohichni zasady istorychnykh doslidzhen v bibliotekoznavstvi ta dokumentoznavstvi: bazovi pryntsypy i poniattia [Methodological foundations for historical researches in librarianship and documentary science: basic principles and concepts]. *Bibliotekoznavstvo. Dokumentoznavstvo. Informolohiia – Library Science. Documentation. Informology*, no. 1, pp. 22–30 [in Ukrainian].

6. Informatsiina skladova sotsiokulturnoi transformatsii ukrainskoho suspilstva [Information component of socio-cultural transformation of Ukrainian society]. O. S. Onyshchenko, V. M. Horovyi, V. I. Popyk et al. Kyiv. 202 p. [in Ukrainian].

7. Slobodianyuk, M. S. (2009). Bazova model biblioteky yak sotsialno-komunikatsiinoi instytuttsii [The basic model of the library as a social and communication institution]. *Bibliotekoznavstvo. Dokumentoznavstvo. Informolohiia – Library Science. Documentation. Informology*, no. 4, pp. 3–4 [in Ukrainian].

8. Shemaieva, H. (2015). Upravlinnia yakistiu bibliotechno-informatsiinykh elektronnykh resursiv yak umova rozvytku natsionalnogo informatsiinoho prostoru

[Quality management of library and information electronic resources as a condition of development of national information space]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho – Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, issue 42, pp. 339–348. Kyiv [in Ukrainian].

9. Chachko, A. S. (2004). *Razvivaiushchaisia biblioteka v informatcionnom obshchestve* [The evolving library in the information society]. Moscow: Liberiia. 88 p. [in Russian].

10. Vasiuk, O. (2017). *Tendentsii rozvytku dystantsiinoho navchannia u sviti* [Tendencies of development of distant navigation at home]. *Molod i rynek – Youth and the Market*, no. 9, pp. 13–18 [in Ukrainian].

11. Hranchak, T. (2014). *Biblioteka v informatsiinomu suprovodi upravlinnia suspilnymy protsesamy: polityko-komunikatsiinyi aspekt* [The Library in Information Support of Public Process Management: Political and Communication Aspect]. Kyiv. 184 p. [in Ukrainian].

12. Ivanova, N. (2008). *Osoblyvosti diialnosti biblioteknykh ustanov u pravovii sferi v umovakh rozvytku elektronnykh informatsiinykh tekhnolohii* [Peculiarities of the duality of attitudes in the legal sphere in terms of electronic information technologies development]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho – Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, issue 21, pp. 43–47. Kyiv [in Ukrainian].

13. Marina, O. (2010). *Rozvytok korporatyvnykh biblioteknykh proektiv v Ukraini* [Development of corporate library projects in Ukraine]. *Visnyk Knyzhkovoï palaty – Bulletin of the Book Chamber*, no. 1, pp. 22–25 [in Ukrainian].

14. Pasmor, Yu. V. (2011). *Bibliotekno-informatsiine zabezpechennia pravovoi nauky v Ukraini: napriamy konsolidatsii* [Library and information support of legal studies in Ukraine: directions of consolidation]. *Candidate's thesis*. Kharkiv [in Ukrainian].

15. Polovynchak, Yu. (2014). *Bibliotekni obiednannia yak chynnyk formuvannia yedynoho biblioteknoho prostoru* [Library associations as a factor in forming a single library space]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho – Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, issue 39, pp. 58–68. Kyiv [in Ukrainian].

16. Pashkova, V. (1998). *Teoretyko-metodolohichyyi analiz diialnosti profesiinykh biblioteknykh obiednan (za pohliadamy fakhivtsiv)* [Theoretical and methodological analysis of the activities of professional library associations (according to the views of specialists)]. *Biblioteknyi visnyk – Library Bulletin*, no. 4, pp. 12–17 [in Ukrainian].

17. Popyk, V. (2015). *Formuvannia natsionalnogo naukovo-informatsiinoho prostoru: intehratsiia y kooperatsiia zusyly bibliotek, naukovykh ustanov*

ta informatsiinykh tsestriv Ukrainy [Formation of the national scientific and information space: integration and cooperation of efforts between libraries, scientific institutions and information centers of Ukraine]. *Bibliotechnyi visnyk – Library Bulletin*, no. 3, pp. 3–11 [in Ukrainian].

18. Aycock, A. (2013). *The Accidental Law Librarian*. Information Today, Inc. 256 p. [in English].

19. Balleste, R. (2013). *Law Librarianship in the Twenty-First Century*. 2 nd ed. Retrieved from <https://www.stu.edu/law/faculty-staff/faculty/roy-balleste/> [in English].

20. Selwyn, L. (2013). *Public law librarianship: Objectives, challenges and solutions*. Hershey: Information Science Reference. 343 p. [in English]. <https://doi.org/10.4018/978-1-4666-2184-8>

21. Harmon M. G., Grzybowski S., Thompson B., Cross S. (2018). Remaking the Public Law Library into a Twenty-First Century Legal Resource Center. *Law Library Journal*. Vol. 110:1. May 2018 [in English].

22. Adams L., Smith R. (2006). The Evolution of Public Law Libraries. *AALL Spectrum*. March 2006. pp. 17–33 [in English].

23. Kroski, E. (2013). *Law Librarianship in the Digital Age*. Scarecrow Press. 532 p. [in English].

Стаття надійшла до редакції 04.01.2020.

Natalia Ivanova,

PhD (History), Head of Department,
V. I. Vernadsky National Library of Ukraine
3 Holosiivskyi Ave., Kyiv 03039, Ukraine
e-mail: natalie20022002@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0002-5219-8720>

Olga Pestretsova,

Junior Researcher,
V. I. Vernadsky National Library of Ukraine
3 Holosiivskyi Ave., Kyiv 03039, Ukraine
e-mail: pestretsova@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0002-0102-9134>

Improvement of Information and Legal Services for Library Users in the System of Strategic Communications

The article deals with the peculiarities of the process of development of informational and legal services in the activity of library as a modern social and communication center. The study has established that the role of the modern library in the process of legal informing is resulted from the development

of informatization and current tasks of democratic processes in Ukraine. Library makes an important contribution to the development of society, which is stimulated by the transformational processes of post-industrial development by creating an information environment of legal support, using a systematic set of information-analytical means of presenting information resources. Establishment of social partnership, which is characterized by multilevel, openness, accessibility and large-scale is very important in the process of expanding library internal and external information and communication links.

The provision of information and legal services in the activities of Ukrainian libraries, taking into account the transformation of social and technological conditions, a combination of traditional library functions with the functions of industry information centers is promising way to develop modern library.

The integration activity of library as such an information centers will improve the quality of customer service in the mode of remote access, provided the active use of electronic technologies to perform their functions in the process of organizing access to structured legal information. The practice of information and legal services library may offer to users is described. The role of libraries interaction for debugging and improving the efficiency of users information and legal services is substantiated.

Prospects for the development of information and legal services in libraries activities have been determined in the conditions of increasing demand for legal information in the process of development of social information communications system and a strong need to solve the socially important problem in the efficient use of information resources.

Keywords: library, information and legal services, legal informing, legal information.

Олег Кривецький,

головний редактор,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

Голосіївський просп., 3, Київ, 03039, Україна

e-mail: informozavr@ukr.net<https://orcid.org/0000-0001-8564-7097>**РОЛЬ І МІСЦЕ БІБЛІОТЕЧНОЇ ЖУРНАЛІСТИКИ
В СИСТЕМІ ЗАСОБІВ МАСОВИХ КОМУНІКАЦІЙ**

Обґрунтовано значення бібліотеки як важливого компонента в системі масової комунікації. Розглянуто питання використання бібліотеками України сучасних каналів масової комунікації. Досліджено поглиблення уявлень про масово-комунікаційні процеси в бібліотечній сфері.

Визначено місце бібліотечної журналістики в системі засобів масових комунікацій. Проведено порівняльний аналіз бібліотечної журналістики в Україні та США. Висвітлено напрями розвитку бібліотеки в системі масової комунікації.

Ключові слова: бібліотека, бібліотечна журналістика, масова комунікація, канали комунікації.

Масова комунікація, як один з видів виробництва духовних цінностей, сьогодні набуває особливого розвитку і виражається в певній системі жанрів, форм, матеріальних носіїв для поширення знань. У цих процесах, безперечно, важливу роль відіграє бібліотека, що організовує накопичення та передання соціально важливої інформації в часі і просторі, та послугами якої одночасно може користуватися необмежена кількість людей. Завдяки реалізації притаманних їй функцій бібліотека стає однією з найпродуктивніших масово-комунікаційних структур, що надає широких можливостей звернення до колективної пам'яті людства. Місія бібліотек у сучасному світі надзвичайно важлива: збереження культурного надбання людства, систематизація знань та донесення їх до читачів. Проте рівень ефективності роботи бібліотек залежить від їх доступності й публічності.

Це питання вивчали багато науковців, а зміст і особливості масово-комунікаційної діяльності бібліотеки висвітлено в працях українських та зарубіжних авторів, зокрема В. Горового, Ю. Половинчак, Л. Чуприни, С. Головка, С. Матліної, Г. Олзоєвої, А. Чачко та ін.

Враховуючи, що бібліотечна журналістика є принципово новим напрямом діяльності бібліотек у системі засобів масових комунікацій і лише починає привертати увагу дослідників, метою цієї статті є обґрунтування її ролі і місця в системі стратегічних комунікацій українського суспільства, а також окреслення основних напрямів її подальшого розвитку.

Слід зазначити, що основою діяльності будь-якої бібліотеки є її документний фонд (друковані, електронні, мультимедійні, віртуальні ресурси), соціально-інформаційна значущість якого відповідає потребам суспільства. Засобами і каналами підтримки комунікаційного середовища бібліотеки є відповідні технології та процеси, матеріально-технічний і кадровий ресурси. Варіативність каналів передання інформації уможливорюється завдяки комунікативності бібліотеки як відкритої системи, що розвивається та формується відповідно до інтересів і прагнень суспільства, на чому наголошують бібліотекознавці. Серед соціально-економічних, техногенних, геополітичних, екологічних та інших проблем сучасного суспільства особливе місце посідають процеси трансформації загальнолюдських цінностей і ціннісних орієнтацій, у яких важливу роль відіграє бібліотека. У бібліотечному діяльнісному середовищі комунікація існує як поліфункціональний процес та універсальний фактор, де одну з ключових функцій виконує бібліотекар. Незважаючи на деякі песимістичні прогнози щодо безперспективності бібліотечної професії за умов розвитку інформаційного суспільства, час і практика довели, що бібліотекарі цілком здатні не лише органічно долучитися до соціокомунікаційних процесів, а й виконувати місію організаторів і виконавців масово-комунікаційних заходів.

Сучасним бібліотекарям доводиться працювати з різними, зокрема соціально-проблемними категоріями населення, засобами своєї діяльності створювати соціально та інформаційно-привабливе середовище для забезпечення різноманітних (когнітивних, інформаційних, культурно-освітніх, творчих, дозвіллевих тощо) потреб різних користувачів. Безперечно, форми масової роботи бібліотек (художні виставки, літературні салони, читачькі об'єднання тощо) є одним з аспектів масової комунікації і надають можливості бібліотеці підтвердити статус відкритого соціокультурного інституту в системі масової комунікації. Крім того, сучасні бібліотекарі успішно виконують ролі консультанта, аналітика, технолога, порадника, викладача, співпрацюють не лише з постійним контингентом користувачів, а й з незнайомими людьми, так званими «нечитачами», які для забезпечення своїх інформаційно-комунікаційних, культурно-дозвіллевих потреб надають переваги не книзі, а електронним засобам масової інформації: телебаченню, Інтернету тощо.

Проте головним об'єднуючим елементом між бібліотекою і масовою комунікацією залишається книга (газета, журнал) як документ, носій інформації, основний традиційний інформаційний ресурс суспільства. Більш того, книга є надійним засобом комунікації – місцем зберігання інформації, що збільшує можливості комунікаційних контактів між сучасниками, поколіннями та представниками різних культур. Отже, нині бібліотека, трансформуючись в інформаційно-культурний центр, сприяє організації комфортного бібліотечного простору, опановуючи сучасні інтернет-комунікації.

Важливим у діяльності наукових бібліотек щодо формування їх іміджу також є розширення зв'язків із громадськістю, розвиток соціального партнерства бібліотеки. Бібліотека поряд із традиційними формами масової роботи активно впроваджує в практику інноваційні технології масової комунікації, які сприяють формуванню нового образу бібліотеки, розкривають новітній інформаційно-культурний потенціал її можливостей та послуг. Як один із провідних виробників і постачальників інформаційних послуг, що потребують застосування дієвих та апробованих засобів їх популяризації, бібліотека активно впроваджує в практику рекламу, паблік рилейшнз. Наразі провідні бібліотеки світу позиціонують власні вебсайти, як ЗМІ, що публікують актуальні для громадян відомості.

Зважаючи на високий рівень технологізації та медіатизації сучасного бібліотечного простору, зазначимо, що означені аспекти є актуальними у сфері інформаційно-бібліотечної діяльності. Суттєвою особливістю бібліотеки є те, що для реалізації своєї соціокомунікаційної місії вона обирає найприйнятніші, найоптимальніші та найефективніші види діяльності, які водночас виконують роль комплексних комунікаційних каналів, засобів. Це питання розглядають вітчизняні науковці-дослідники, у працях яких, по-перше, відзначається посилення ролі бібліотек у житті суспільства загалом і територіальної громади зокрема. У напрямі розвитку нових форм взаємодії з населенням бібліотека концептуалізується як «третє місце», де, окрім дому та роботи, людина може мати всі умови для відпочинку та самовдосконалення, а також для реалізації своїх здібностей і культурних потреб. У цьому разі важливого значення набуває муніципальне реформування бібліотечної сфери. Стратегія розвитку бібліотек передбачає, що всі громадяни повинні мати однакові можливості доступу до бібліотечних серверів і послуг, відтак соціокомунікаційна діяльність має зосереджуватися на їхніх культурних потребах і спрямовуватися також на не користувачів. По-друге, дедалі більшого визнання набуває факт використання бібліотеками соціальних медіа

й інтернет-мереж, що сприяє розширенню структури бібліотечних комунікацій, інтерактивному діалогові між бібліотекою та користувачами, налагодженню соціального обміну, популяризації бібліотечних фондів. Отже, у бібліотечній практиці соціальні мережі – це додатковий канал популяризації інформаційних послуг; інструмент поширення інформації, що свідчить про важливе місце бібліотеки в системі масової комунікації. Означене підтверджує такі основні тенденції та напрями інтеграції бібліотеки до медійного простору, як:

- взаємоінтеграція мережевих і бібліотечних сервісів під час донесення оперативних повідомлень до широкого загалу користувачів з інформаційною та рекламною цілями;
- розвиток бібліотечного блогінгу як інструменту поширення професійної інформації;
- використання соціальних мереж як рекомендаційного сервісу, інформаційного джерела, засобу інтернаціонального науково-інформаційного обміну;
- формування кластерних систем інформаційних ресурсів і користувачів.

Важливим завданням бібліотеки є вдосконалення її діяльності в системі масових комунікацій передусім на рівні регіону. Масово-комунікаційна сфера у цьому разі – особлива система, яка, з одного боку, функціонує за загальними принципами масової комунікації та належить до національної медіа-системи, а з іншого – вирізняється певними характеристиками та функціями, орієнтованими на геополітичні, економічні, етнічні, соціокультурні, ментальні, історичні особливості регіонального суспільного життя. Система масової комунікації регіону – це інституціоналізований комплексний інструментарій для збору, вироблення, тиражування та розповсюдження інформаційної продукції на території певного адміністративно-територіального утворення з метою інформаційного забезпечення процесу формування громадянського суспільства на локальному рівні. Діяльність системи масових комунікацій за умов регіону необхідно розвивати на основі соціальної взаємодії регіональних суспільних підсистем (органів адміністративного і соціального управління; наукових, освітніх, інформаційних, культурних інституцій; виробничо-економічних структур тощо), які є суб'єктами комунікаційної взаємодії.

У громадському житті регіону бібліотека також відіграє важливу роль, оскільки у своїй діяльності керується інформаційними потребами та інтересами громадян, реалізує право на бібліотечне обслуговування всіх категорій користувачів, застосовуючи для цього традиційні та новітні інформаційно-комунікаційні технології. Як соціальний інститут, що поєднує

функції накопичення, збереження, обробки та передавання інтелектуальної, духовної, історичної та культурної спадщини своєї території, бібліотека покликана забезпечувати доступ до інформації, знань, культури всім представникам місцевої громади, незалежно від вікових, національних і соціальних ознак, релігійних та політичних поглядів. Засобами масово-комунікаційної діяльності бібліотека може здійснювати основні функції регіональної системи масових комунікацій, серед яких:

– забезпечення населення повноцінною інформацією про важливі події суспільного життя, діяльність органів державної влади та місцевого самоврядування;

- донесення офіційної точки зору перших осіб регіону;
- висвітлення ключових проблем і культурних подій;
- здійснення просвітницької роботи серед населення;
- забезпечення зворотного зв'язку й обміну інформацією;
- формування іміджу регіону, збереження місцевої історико-культурної автентичності тощо.

Сучасна бібліотека активно співпрацює із засобами масової інформації регіону, використовуючи їх можливості для проведення рекламних та іміджевих кампаній бібліотеки з метою популяризації повного спектра бібліотечних послуг. Важливого значення в системі масової комунікації також набуває розвиток бібліотечної журналістики як принципово новий напрям діяльності. Активне використання бібліотеками новітніх каналів, форм, засобів і технологій масової комунікації створює необхідні передумови для цього. В Україні також здійснюється практика організації навчання бібліотекарів основам журналістської майстерності: підготовці публічного матеріалу статей, репортажів, прес-релізів; умінню брати інтерв'ю та здійснювати професійну фото- і відеозйомку тощо. Журналістика як професія оперує різними поняттями: подія, факт, новина. Так, роль і критерії значущості події як явища досліджують різні науки: історія, філософія, інформатика, але якщо в теорії відносності подія – це точка просторово-часового континіуму, то у журналістиці основним критерієм цінності новини є соціальна значущість. Важливого значення набуває також не лише актуальність новини, а й методика її викладення. Тому бібліотечна журналістика не обмежується лише роботою з публікації новин, а об'єднує кілька напрямів діяльності: преспосередництво, творчу взаємодію зі ЗМІ, створення власного журналістського продукту, підвищення медіаграмотності тощо. Зокрема, останнім часом бібліотечні журналісти опановують такий вид діяльності, як преспосередництво – залучення ЗМІ до бібліотечних заходів та подальше їх висвітлення.

Вивчення фахових рекомендацій з даного питання дозволяє стверджувати, що основною необхідною засадою позитивних відгуків ЗМІ є актуальність і суспільна цінність самої події, яка відбувається. Проте характерною для бібліотечних журналістів-початківців є помилка – наївно вважати, що достатньо повідомити про подію через свій електронний сайт у ЗМІ, і їх бібліотечний інформаційний ресурс одразу стане відомим та рейтинговим. Тут найголовніше – зрозуміти, що журналісти не писатимуть про компанію, заклад, установу (насамперед бібліотеку), лише на підставі отриманого звіди пресреліза. Адже мета представників будь-яких засобів масової інформації – залучити та утримати біля свого видання якомога більше читачів, завдяки потрібній їм цікавій інформації, тому подію бібліотекарям треба подавати та висвітлювати з цікавої точки зору або вміти вигадати щось нестандартне. Зайвим підтвердженням цьому стала подія за участю Президента України В. Зеленського у Національній бібліотеці України ім. В. І. Вернадського з вручення премій науковцям за розробку в певних галузях науки. І такі приклади діяльності бібліотечного інформаційного ресурсу непоодинокі.

З метою виявлення особливостей ведення бібліотечної журналістики проаналізовано контент пресрелізів та новин на вебсайтах найбільших і найважливіших бібліотек США – Нью-Йоркської публічної бібліотеки (The New York Public Library), Бібліотеки Конгресу США (The Library of Congress), Бостонської громадської бібліотеки (Boston Public Library). Виявлено надзвичайно широку тематику заходів бібліотек США, що не обмежуються лише культурною складовою, а стосуються майже всіх сфер життєдіяльності людини, зокрема: політики, спорту, медицини тощо. Відзначено розгалужену систему самих заходів: виставок, зустрічей, дискусійних майданчиків тощо, а також зручний алгоритм пошуку цих заходів на сайтах бібліотек. Насамперед встановлено, що найбільшим тематичним та культурним розмаїттям виділяється бібліотечна журналістика Нью-Йоркської публічної бібліотеки (The New York Public Library), яка характеризується найпрофесійнішою методикою створення пресрелізів, а саме, двох його видів: пресрелізів-анонсів (повідомляють про подію, що лише має відбутися) та інформаційних пресрелізів (інформують про поточну та ще незавершену подію). Ця американська публічна бібліотечна установа є приватною некомерційною організацією з публічною місією і отримує як приватне, так і державне фінансування. Нині це одна з найбільших бібліотек та наукових бібліотечних систем у світі, яка за рік обслуговує понад 18 млн користувачів. Актуальні події Нью-Йоркської публічної бібліотеки (НІПБ) подано її поточними заходами або анонсами

подій, об'єднаних у чотири блоки: «Виставки», «Автор розповідає та обговорює», «Мистецтво виконання і фільми», «Інші події». Структурованим та інформаційноємним є подання інформації про захід: у пресрелізах НІПБ повідомляє дату, час та місце проведення заходу, цільову аудиторію, умови доступу (реєстрація, оплата, доступ для людей на візках), а також окремо подається інформація про доступ на захід для представників ЗМІ. Без сумніву, опанування бібліотекарями України можливостей інтернет-журналістики, газетно-журнальної, теле- і радіожурналістики сприятиме оптимізації роботи з долучення користувачів до бібліотек, формуванню впливу на громаду та суспільство й створенню позитивного іміджу бібліотек як безоплатних центрів загального доступу до інформації через міжнародні, всеукраїнські, регіональні ЗМІ та корпоративні бібліотечні ЗМІ (електронні та друковані), сайти та сервіси Web 2.0, 3.0. Отже, традиційна бібліотечна діяльність у США, бібліотечне масове інформування, завдяки багатоканальній і різномірній комунікації, нині є міжсистемною, здійснюється з використанням технологій масово-комунікаційної, соціокультурної, просвітницької, інформаційно-освітньої сфери, що суттєво впливає на особливості функціонування бібліотеки як організатора трансляції в часі й просторі соціально значущої інформації.

Треба також зазначити, що американські бібліотекарі-журналісти виробили ряд правил роботи з молоддю, які можуть виявитися корисними і в нашій країні. Так, у роботі з молоддю в системі засобів масових комунікацій у американських бібліотечних журналістів акцент зроблений на навчання в інформаційному полі з використанням сучасних технологій, де перетинаються різні дисципліни. Це сприятиме більше глибокому розумінню молодими людьми наукового процесу в цілому, вихованню більшої гнучкості мислення, не пов'язаного правилами однієї науки. Бібліотеки США ставлять своєю метою сприяти зростанню інноваційного потенціалу молодих, вважаючи, що зрештою їх свіжий погляд і гнучкість принесуть користь всьому суспільству.

Таким чином, бібліотечна журналістика висвітлює серйозні теми, що хвилюють широке коло громадян: медицина, екологія, захист прав людини тощо. Аналіз тематики новин та анонсів на вебсайтах українських бібліотек доводить, що бібліотечна журналістика України розрахована на власних користувачів, освічених людей та громадян, що прагнуть до підвищення власного інтелектуального рівня. Водночас більшість інших громадян залишається поза увагою української бібліотечної журналістики. До того ж бібліотечна журналістика в Україні традиційно асоціюється з культурним простором, оскільки висвітлює переважно події з бібліотечної, освітньої

та мистецької сфер життя людини. Тому є необхідність залучення зарубіжного досвіду з метою розширення користувачької аудиторії та реалізації культурно-просвітницької місії бібліотек серед усіх верств населення. На підставі порівняльного аналізу бібліотечної журналістики в Україні та США визначено: бібліотеки є повноправними ЗМІ, які висвітлюють актуальні проблеми сьогодення й закликають громадян до участі в їх вирішенні. Серед соціально значущих тем: фізичне та психічне здоров'я громадян, екологія, захист прав нацменшин, протидія дискримінації, повага до власної історії та історії інших народів і культур. Бібліотечна журналістика розширює звичний для бібліотек культурний контекст подій та уособлює основні принципи демократичного суспільства. Її досвід сприяє підвищенню рівня культурно-просвітницької місії українських бібліотек і виходу на новий міжнародний рівень журналістики. Маючи відповідний інформаційно-ресурсний потенціал, який нині значно посилюється завдяки створенню власної мультимедійної продукції та можливості доступу через Інтернет до масивів електронної інформації, бібліотеки в змозі претендувати на роль масових інформаційних осередків, здатних оперативно доносити до громадян суспільства інформацію з різних життєво важливих питань. Перспективами подальших досліджень є аналіз бібліотечної журналістики європейських бібліотек, впровадження їх досвіду та розробка шляхів оптимізації бібліотечної журналістики в Україні.

Список бібліографічних посилань

1. Багрова И. Ю. Тенденции, состояние и перспективы обслуживания в национальных библиотеках мира: (по материалам зарубежной печати). *Мир библиотек сегодня*. 2006. Вип. 3. С. 13–27.
2. Головки С. И. Социально-культурные функции библиотечной профессии. *Библиотековедение*. 2004. № 6. С. 32–38.
3. Попова М. Л. Библиотека и газета: грани взаимодействия. *Библиотековедение*. 2005. № 6. С. 67–70.
4. Косачова О. О. Основні тенденції становлення бібліотечної журналістики в Україні. *Вісн. Книжк. палати*. 2015. № 5. С. 48–52.
5. Чачко А. Бібліотекарі в інформаційному суспільстві: не проблема, а реальність. *Вісн. Книжк. палати*. 2001. № 10. С. 23–25.
6. Давидова І. О. Бібліотечне виробництво в інформаційному суспільстві. Харків : ХДАК, 2005. 295 с.
7. Кобелев О. М. Проблема визначення інформаційно-аналітичної діяльності. *Соціальні комунікації : матеріали Міжнар. наук. конф., 26–27 лют. 2009 р. Харків. У 2 ч. Ч. 1. Харк. держ. акад. культури*. Харків, 2009. С. 88–90.

8. Назар'єва С. В. Інформаційне представництво бібліотеки. *Библио.net : авторський блог*.

9. Рижко Р. Л. Формування іміджу сучасної бібліотеки: бібліотечна журналістика. *Бібліотеки ВНЗ України у процесі імплементації Закону України «Про вищу освіту» та інформатизації суспільства : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., Івано-Франківськ, 16–19 червня 2015 р.* Івано-Франківськ : НТБ ІФНТУНГ, 2015. С. 259–265.

References

1. Bagrova, I. Ju. (2006). Tendencii, sostojanie i perspektivy obsluzhivaniya v nacionalnyh bibliotekah mira: (po materialam zarubezhnoj pečati) [Tendencies, state and prospects of service in the national libraries of the world: (on materials of foreign media)]. *Mir bibliotek segodnja – The World of Libraries Today*, vol. 3, pp. 13–27 [in Russian].

2. Golovko, S. I. (2004). Golovko S. I. Sotcialno-kulturnye funkicii bibliotечноi professii [Sociocultural functions of library profession]. *Bibliotekovedenie – Library Science*, no. 6, pp. 32–38 [in Russian].

3. Popova, M. L. (2005). Biblioteka i gazeta: grani vzaimodejstviya [Library and newspaper: facets of cooperation]. *Bibliotekovedenie – Library Science*, no. 6, pp. 67–70 [in Russian].

4. Kosachova, O. O. (2015). Osnovni tendentsii stanovlennia bibliotечноi zhurnalistyky v Ukraini [Basic tendencies of library journalism becoming in Ukraine]. *Visnyk Knyzhkovoї Palaty – Announcer of Book Chamber*, no. 5, pp. 48–52 [in Ukrainian].

5. Chachko, A. (2001). Bibliotekari v informatsiinomu suspilstvi: ne problema, a realnist [Librarians in informative society: not problem, but reality]. *Visnyk Knyzhkovoї Palaty – Announcer of Book Chamber*, no. 10, pp. 23–25 [in Ukrainian].

6. Davydova, I. O. (2005). Bibliotечne vyrobnytstvo v informatsiinomu suspilstvi [Library production in informative society]. Kharkiv [in Ukrainian].

7. Kobieliiev, O. M. (2009). Problema vyznachennia informatsiino-analitychnoi diialnosti [Problem of determination of research and information activity]. *Sotsialni komunikatsii: materialy Mizhnar. nauk. konf. – Social Communications: Materials of International. Scientific Conf.* Kharkiv [in Ukrainian].

8. Nazarjeva, S. V. (2015). Informacijne predstavnytstvo biblioteky [Library Information representation office]. *Byblyo.net: avtorskyj blog* [in Ukrainian].

9. Ryzhko, R. L. (2015). Formuvannja imidzhu suchasnoi biblioteky: bibliotечna zhurnalistyka [Forming of image of modern library: library journalism].

Biblioteky VNZ Ukrainy u procesi implementacii Zakonu «Pro vyshhu osvitu» ta informatyzacii suspilstva: materialy Mizhnar. nauk. konf. – University Libraries of Ukraine in the Process of Implementation of the Law «On higher education» and Informatization of Society: Materials of International. Scientific Conf. Ivano-Frankivsk [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 05.01.2020.

Oleg Krivetsky,

Editor-in-Chief,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

3 Holosiivskiy Ave., Kyiv 03039, Ukraine

e-mail: informozavr@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0001-8564-7097>

The Role and Place of Library Journalism in the System of Mass Communications

The article substantiates the importance of library as a component in the system of mass communication, as it organizes the accumulation and transmission of socially important information in time and space, and its services can be used by unlimited number of people. The issue of using modern mass communication channels by libraries of Ukraine is considered. The deepening of ideas about mass communication processes in the library sphere is investigated. The directions of library development in the system of mass communication are covered. The place of library journalism in the system of mass media is determined. In particular, it is emphasized that libraries are full-fledged mass media that cover current issues and encourage citizens to participate in their solution.

Attention is drawn to the fact that library journalism in Ukraine is traditionally associated with the cultural space, as it covers mainly library events, educational and artistic spheres of human life. Therefore, there is a strong need to attract foreign experience in order to expand users audience and to implement libraries cultural and educational mission among all segments of the population. A comparative analysis of library journalism in Ukraine and the United States is presented. It is emphasized that library journalism expands the cultural context of events familiar to libraries and embodies the basic principles of a democratic society. This experience contributes to raising the level of cultural and educational mission of Ukrainian libraries and reaching a new international level of journalism. It is emphasized that the perspective directions of further research are the analysis of library journalism of European libraries, introduction of their experience and development of ways to optimize library journalism in Ukraine.

Keywords: library, library journalism, mass communication, mass work, communication channels.

Оксана Желай,

кандидат наук із соціальних комунікацій, старший науковий співробітник,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

Голосіївський просп., 3, Київ, 03039, Україна

e-mail: siaz2014@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0001-5498-0559>

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ АНАЛІТИЧНИХ СТРУКТУР У НАЦІОНАЛЬНИХ БІБЛІОТЕКАХ

У праці розглянуто досвід науково-дослідної та прикладної діяльності Дослідної служби Бібліотеки Конгресу США, а також аналітичних підрозділів НБУВ: СІАЗ, НЮБ і ФПУ. Проаналізовано теоретико-методологічні засади та шляхи практичної реалізації аналітичними структурами національних бібліотек наукового, інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади в Сполучених Штатах Америки та Україні. Обґрунтовано потенціал національних бібліотек у науковому, інформаційно-аналітичному забезпеченні владних інституцій, важливість вивчення зарубіжного досвіду подібних структур, зокрема американських.

Ключові слова: національна бібліотека, науково-дослідна діяльність, інформаційно-аналітичний супровід органів державної влади, вебсайт, стратегічне планування.

Сьогодні великі, зокрема національні, бібліотеки розвинутих країн відіграють важливу роль в інформаційно-аналітичному супроводі представників органів державної влади, які потребують оперативного забезпечення систематизованими інформаційно-знанневими ресурсами на всіх етапах законотворчої діяльності та державного управління для успішного розвитку країни. Для виконання завдань у цьому напрямі фахівці аналітичних структур великих бібліотек спираються на бібліотечні фонди, активно розвивають та застосовують електронні й телекомунікаційні технології в процесі пошуку, оброблення та аналізу великих вхідних потоків інформації для створення нового аналітичного наукового знання й забезпечення певних суспільно-політичних запитів.

Щоб надавати високоякісне інформаційне забезпечення владним інституціям, фахівці аналітичних бібліотечних структур активно дослід-

джують і впроваджують інноваційні інформаційно-комунікаційні технології, вивчають кращі світові практики, серед яких вартий уваги досвід Дослідної служби Конгресу США – структурного підрозділу Бібліотеки Конгресу США.

Бібліотека Конгресу США, що виконує функції національної бібліотеки Сполучених Штатів Америки, є найбільшим за площею книгозховищем та однією з найважливіших бібліотек світу. У цьому контексті є цілком закономірною увага науковців до її роботи. Різні аспекти її діяльності висвітлювали Н. Стрішенець, О. Олійник, Е. Сукіасян, О. Чебаненко, М. Самсонов.

Професор В. Горовий, автор ґрунтовних теоретичних розробок та організатор практичного застосування інформаційно-аналітичного напрямку бібліотечної діяльності, приділяє у своїх працях увагу питанням кращих практик бібліотечного інформаційно-аналітичного обслуговування; Т. Гранчак досліджує широкий спектр питань участі інформаційно-аналітичних бібліотечних структур у процесах політичної комунікації [1, 2]. Аналіз їхніх досліджень свідчить про вагоме значення аналітичних структур національних бібліотек у забезпеченні всеростаючого інформаційного попиту державних структур, про важливість активних апробацій результатів теоретичних розвідок. Тому метою статті є аналіз науково-практичних здобутків аналітиків Бібліотеки Конгресу США в реалізації обслуговування представників органів державної влади. Вивчення успішних прикладів збагачує теоретичні засади інформаційно-аналітичного напрямку бібліотекознавства, а також допомагає поліпшувати виконання завдань бібліотеки щодо обслуговування цільових користувачів, зокрема представників державних структур.

Дослідна служба Бібліотеки Конгресу США [7] (Congressional Research Service, CRS) з 1914 р. функціонує в структурі Бібліотеки Конгресу Сполучених Штатів Америки. Обслуговування Конгресу – основна місія бібліотеки, у якій вирішальну роль відіграє науково-аналітична Дослідна служба. CRS працює для Конгресу США, забезпечуючи політичний і правовий аналіз/експертизу для комітетів, членів обох палат та сенату, незалежно від партійної належності.

Як зазначається на вебсайті Дослідної служби (URL: <http://www.loc.gov/crsinfo/about>, <http://www.loc.gov/crsinfo/research>), експерти служби надають допомогу на кожному етапі законодавчого процесу: готують аналіз певної проблеми та обґрунтування необхідного законопроекту для його подальшого розгляду й дискусій у стінах Конгресу, здійснюють моніторинг ефективності прийнятих законів тощо. Для ефективного вико-

нання завдань служба, відповідно до тематики, формує мобільні експертні групи, до яких залучаються фахівці з юриспруденції, економіки, фінансів, а також бібліотекарі довідкових служб, які допомагають здійснювати інформаційний пошук, складання бібліографічних списків тощо. З експертами служби тісно співпрацює команда з підтримки геопросторової інформаційної системи (далі – ГІС) [5], що забезпечує проведення комплексного аналізу та візуалізації з метою викладення складних політичних питань для Конгресу в простій формі, а також встановлення зв'язків між об'єктами, місцями, ефективним законодавчим регулюванням і політичними наслідками. ГІС дає змогу візуалізувати результати досліджень і показати, яким чином та чи інша законодавча опція може вплинути на виборчий округ конкретного конгресмена. Значні можливості соціально-політичного моделювання системи дають змогу ефективно оцінювати різні варіанти впливу політичних альтернатив (наприклад, вплив демографічних змін на торгівлю людьми або оподаткування тощо); ГІС використовується в процесі формування бази електронних документів, представлення їх на вебсайті Дослідної служби Конгресу США. Доступ до певної частини документів мають тільки конгресмени.

CRS підходить до складних тем з різних точок зору і вивчає всі сторони проблеми. Співробітники аналізують поточний стан суспільно-політичної ситуації та досліджують імовірні наслідки альтернативних політичних кроків і заходів.

Експерти CRS, як інформує вебсайт служби, надають послуги різноманітного формату:

- готують звіти й доповіді з основних питань політичної ситуації;
- розроблюють конфіденційні доповіді, рекомендації;
- проводять семінари та практикуми;
- готують експертні висновки;
- надають інформаційні відповіді на індивідуальні запити (URL: <http://www.loc.gov/crsinfo/about>).

Усі продукти відповідають основним принципам, якими керується в роботі CRS: вони авторитетні, об'єктивні та безпартійні. Інформаційно-аналітичні продукти можуть становити від декількох сторінок до понад 100, охоплюють широкий спектр тем, що цікавлять Конгрес.

У зв'язку з тим, що питання державної політики стають дедалі складнішими, зростає потреба в глибокому та всебічному аналізі. Дослідна служба, що працює в складі Бібліотеки Конгресу США, використовує бібліотечні фонди, міждисциплінарні дослідження, критичне мислення та інноваційні досягнення, щоб допомагати законодавцям приймати

рішення щодо безлічі складних питань і формувати обґрунтовану політику. Законотворчі рішення розвивають країну, формують націю, створюють кращі умови для прийдешніх поколінь.

За даними вебсайту Дослідної служби (URL: <http://www.loc.gov/crsinfo/research>), у CRS працює 400 аналітиків, юристів та інформаційних фахівців з різних дисциплін у п'яти наукових підрозділах, що здійснюють експертизу й дослідження в різних галузях – від права, економіки та закордонних справ до оборони й національної безпеки, державного управління, освіти, охорони здоров'я, імміграції, енергетики, охорони навколишнього середовища, науки, технологій. Співробітники CRS швидко мобілізують гнучкі групи, які забезпечують інтеграцію аналізу складних питань, що постають перед Конгресом.

Варто відзначити пильну увагу керівництва Дослідної служби Конгресу США щодо стратегічного планування своєї роботи відповідно до головної місії – інформаційно-аналітичного забезпечення представників Конгресу США. Директор Дослідної служби Конгресу США М. Мазанек зазначає, що ретельно продуманий спільний план роботи всіх структурних підрозділів Бібліотеки Конгресу, узгодження з Конгресом їхніх потреб, відповідне фінансове забезпечення – це важливі складові, що дають можливість розвивати нові форми й методи обслуговування та ефективно виконувати поставлені завдання [9].

Щороку М. Мазанек доповідає Конгресу США про подальші стратегічні напрями діяльності CRS та надає обґрунтування фінансового забезпечення планів роботи. Підбивається підсумок роботи за попередній рік (оформлюється як документ), ґрунтовно аналізується характер і ступінь потреб конгресменів, передбачаються напрями аналітичного супроводу майбутньої суспільно-політичної, економічної проблематики. На основі цього визначаються технології та форми допомоги CRS у процесі обґрунтування законодавчих пропозицій, в імplementації існуючої політики та інших етапах законотворчості, затверджується фінансування служби. Так, у березні 2016 р. директор CRS представила сенату США «Фінансовий запит на бюджет 2017 року» [8]. У документі обґрунтовується необхідний рівень фінансового забезпечення роботи Дослідної служби в наступному році на основі аналізу завдань Конгресу США та підсумків роботи CRS за попередній 2015 р. Адже звіт служби щодо наукового, інформаційно-аналітичного супроводу законотворчої діяльності Конгресу показує, які форми й методи були найбільш дієві в процесі виконання завдань, допомагає визначати стратегію кадрового та матеріально-технічного забезпечення діяльності CRS.

У своєму виступі М. Мазанек, зокрема, зазначає, що 2015 р. служба забезпечила членів та персонал Конгресу США багатогранною інформаційно-аналітичною підтримкою із широкого спектра складних і різноманітних питань. Протягом 2015 р. експерти служби, серед іншого, надали понад 62 тис. відповідей на запити на основі ґрунтовних досліджень та аналізу певних проблем, випустили понад 3600 нових або оновлених письмових інформаційних аналітичних продуктів, проаналізували й надали експертні висновки до понад 8 тис. законопроектів у «Законодавчих дайджестах», провели для політиків, співробітників і членів Конгресу понад 300 семінарів, інструктажів та інших заходів, учасниками яких стало понад 7400 осіб.

Директор CRS зазначає, що стислий перелік напрямів наукових досліджень і тематичного аналізу показує, які фахівці з яких спеціальностей потрібні службі за штатним розкладом. Так, у сфері внутрішньої політики експерти досліджували питання бюджету, державного боргу та дефіциту. Зокрема, Конгрес закликав вивчити ряд конкретних питань, таких як вплив закону про бюджетний контроль на федеральні витрати та проблеми, пов'язані з держборгом. Увага аналітиків також була прикута до проблем імміграції та охорони здоров'я. Фахівці CRS із питань охорони здоров'я надали результати досліджень, що стосуються нового законодавства про медичну реформу, пов'язану із системою Medicare. CRS підтримала ще кілька великих ініціатив Конгресу: аналітики та адвокати тісно співпрацювали і із сенатом, і з палатою в процесі підготовки законів про початкову та середню освіту (ESEA); фахівці з фінансів і торгівлі активно опрацьовували питання дозволів для Експортно-імпортного банку; Конгресу було надано ґрунтовний аналіз транспортного та енергетичного законодавства тощо.

Експерти CRS надавали інформаційно-аналітичний супровід політичної діяльності Конгресу і на міжнародній арені, аналізуючи міжнародну боротьбу проти «Ісламської держави» та інших терористичних угруповань у Сирії, Іраку, Лівії, Ємені; спільно із законодавцями досліджували правові аспекти повноважень президента й Конгресу щодо застосування військової сили, здійснювали політично-правовий аналіз зобов'язань країн-учасниць Іранської ядерної угоди тощо.

Водночас навіть найкраще планування не може передбачити всіх проблем, які можуть раптом виникнути перед Конгресом. Для реагування в таких випадках CRS застосовує технологію аналітичної гнучкості для оперативного розв'язання проблем, що виникають. Наприклад, теракт у Парижі загострив ряд міжнародних і внутрішніх питань безпеки. Відпо-

відно до перебігу подій експерти служби швидко оновили й доповнили аналітичні матеріали про «Ісламську державу», тероризм, імміграцію та внутрішню безпеку, оперативно розмістивши результати на відповідній сторінці свого вебсайту.

Багато з вказаних питань будуть актуальні й наступного року, до них додані також нові напрями досліджень. За результатом глибокого та всебічного аналізу запланованої Конгресом законодавчої діяльності експерти CRS передбачили у своєму стратегічному плані 140 тематичних питань, що мають бути на порядку денному Конгресу. Для їх досліджень сформовано висококваліфіковані команди фахівців з різних дисциплін, які спеціалізуються на ґрунтовних тематичних дослідженнях, готують та оновлюють чергові звіти для систематичного доповнення тематичної продуктової лінійки вебресурсів CRS.

За ініціативи CRS Бібліотека Конгресу США підготувала й провела серед членів і співробітників Конгресу всебічне дослідження рівня їх задоволення інформаційно-аналітичним обслуговуванням, також було зібрано зауваження та пропозиції законотворців щодо основних продуктів і послуг бібліотеки, зокрема CRS.

Результати досліджень інформаційно-аналітичного забезпечення Конгресу показують, що під впливом нових політичних викликів, збільшення інформаційних обмінів і потоків простежується розширення спектра проблем, що розв'язує Конгрес, – відповідно, у служби збільшується кількість завдань щодо інформаційного супроводу законодавчого процесу. Це обґрунтовує необхідність підвищення фінансового забезпечення Дослідної служби Бібліотеки Конгресу США для пропорційного зростання її можливостей до вимог конгресменів.

У «Фінансовому запиті на бюджет 2017 року» [9] М. Мазанек акцентує увагу Конгресу США на пріоритетних напрямках розвитку служби для подальшого ефективного комплексного науково-інформаційного, аналітичного супроводу Конгресу США. Якщо стисло охарактеризувати представлений конгресменам стратегічний план розвитку служби на 2017 р., то варто відзначити основні пункти документа [9]:

- забезпечення належного рівня оплати праці персоналу; поповнення кадрового складу фахівцями потрібної кваліфікації, молодими фахівцями, які переймають досвід висококваліфікованих співробітників;

- оновлення техніко-технологічної бази для забезпечення моніторингу та аналізу всезростаючих обсягів інформації, виготовлення на їхній основі науково-знанневих аналітичних продуктів, необхідних для прийняття важливих управлінських і законодавчих рішень;

- удосконалення та розширення сервісних можливостей вебсайту служби, поповнення його продуктової лінійки новими інформаційно-аналітичними продуктами, зокрема мультимедійного формату, на які зростає запит Конгресу, оскільки візуалізація допомагає доставляти складну інформацію в легкосасвоюваній формі, підвищує швидкість сприйняття матеріалу, необхідного для використання на різних етапах законотворчої діяльності;

- залучення додаткових ІТ-фахівців для поліпшення вебдизайну, сервісних можливостей і безпеки сайту CRS; участь ІТ-фахівців у підготовці експертно-аналітичних звітів щодо використання нових технологій у таких сферах, як національна безпека, електронне фінансування, транспорт та біотехнології;

- підбиття підсумків пілотного дослідження щодо ефективності й затребуваності нової лінійки продуктів з інфографікою;

- удосконалення технологій видавничої справи, зокрема урізноманітнення друкованої продукції, якою забезпечується виключно Конгрес;

- організація досліджень з нових напрямів, зокрема комплексне правове дослідження «Конституція Сполучених Штатів Америки: аналіз та інтерпретація» із залученням науковців, громадськості в контексті модернізації питань права тощо;

- проведення досліджень рівня інформаційно-аналітичного задоволення користувачів послугами Дослідної служби й Бібліотеки Конгресу США.

Щорічні доповіді та звіти CRS, представлені на вебсайті, показують робочі процеси з виконання планових і поточних завдань, реалізація яких відбувається в тісному симбіозі наукових методів, творчих підходів, фінансового забезпечення роботи колективу та матеріально-технічної бази досліджень.

Як ідеться в доповіді директора CRS М. Мазанек перед палатою представників Конгресу США [8], у 2018 р. служба надавала конгресменам, членам комітетів і співробітникам Конгресу своєчасну та всебічну інформаційно-аналітичну допомогу різноманітного формату. Відповідно до запитів конгресменів експерти CRS надали загалом понад 62 тис. інформаційних продуктів та послуг, серед яких і конфіденційні доповіді, матеріали мультимедійного формату, консультації для високопосадовців під час зустрічей, телефоном, електронною поштою тощо. Протягом звітного року службою було вироблено близько 9 тис. випусків різножанрової тематики, понад 8600 осіб стали учасниками семінарів та навчальних програм, проведених службою в інститутах, офісах комітетів Конгресу,

а також у спеціальних вебпрограмах в інтернет-просторі. Таким чином, CRS здійснює взаємодію з усіма членами комітетів Конгресу та високопосадовцями, вивчає їхні індивідуальні та колективні запити, забезпечує електронними копіями інформаційних продуктів на основі електронної комерції.

Служба надає експертизу з усіх напрямів і сфер, що цікавлять Конгрес насамперед у сфері американського законодавства, щодо внутрішньої та зовнішньої політики, наукової, економічної сфери. Наприклад, у 2018 р. експерти CRS тісно співпрацювали з членами Конгресу в процесі підготовки закону про вищу освіту; внесення змін до законодавчих актів щодо реагування на пандемії та загрози національній безпеці; оновлення закону про повноваження Федеральної авіаційної адміністрації тощо. Також служба підготувала та надала аналітичні матеріали з питань зовнішньополітичних відносин, зокрема з Росією в контексті санкційної політики; з Північною Кореєю щодо скорочення кількості балістичних ракет у світлі розв'язання проблеми ядерної загрози; з Іраном – через рішення США про вихід з ядерної угоди та з багатьох інших важливих питань.

У 2018 р. Конгрес США прийняв закон, що відмінив заборону службі надавати доступ громадськості до електронних документно-інформаційних ресурсів, що висвітлюють діяльність CRS. Тому Бібліотекою Конгресу було розпочато комплекс заходів із забезпечення відкритого доступу до всіх інформаційних продуктів і послуг, регламентованих новим законом. З 18 вересня 2018 р. понад 600 електронних документів стали загальнодоступні на вебсайті CRS (URL: <https://crsreports.congress.gov>) для публічного ознайомлення з інформаційно-аналітичним супроводом, що здійснює CRS, законотворчо-правової діяльності Конгресу США. Наразі електронна колекція вебсайту нараховує близько 2100 документів, кількість яких постійно зростає.

Електронна колекція документів, представлена на вебсайті, віддзеркалює результати науково-дослідної та інформаційно-аналітичної роботи CRS у процесі забезпечення інтересів і потреб Конгресу Сполучених Штатів Америки. Ресурси вебсайту систематично поповнюються новими випусками, у яких відображається, зокрема, й оперативна робота служби з опрацювання нагальних питань, що постають перед Конгресом. Електронні документи з певної проблематики за попередні роки доповнюються новою інформацією з урахуванням розвитку подій, щоб відображати рішення, дії та позицію Конгресу США в реальному часі відповідно до всіх змін. Для визначення статусу документи позначаються як «нові», «оновлені» або «заархівовані». Позначення «нові»

означає, що документ публікується вперше. Відповідно до перебігу подій переглядається зміст випуску та, у разі внесення доповнень, його статус змінюється на «оновлений». «Архівні» продукти містять матеріал, який був актуальним на дату публікації, але згодом не оновлювався. Подібний, але більш сучасний матеріал може бути знайдений у нових або оновлених продуктах CRS.

Також варто відзначити результати реалізації важливої інноваційної ініціативи служби, що була схвалена й профінансована Конгресом США – упровадження комплексної дослідної інформаційно-технологічної системи (IRIS). Завдяки фінансуванню, передбаченому відповідним законом, експертами CRS спільно з фахівцями управління з питань інформації (OCIO) було здійснено ряд заходів з модернізації інформаційно-технологічної системи IRIS для забезпечення нових інтерактивних форм роботи CRS в інтернет-середовищі.

Таким чином, було розпочато роботу науково-дослідного порталу CRS, на якому представлено консолідовані матеріали ґрунтовних наукових досліджень з певних проблем та успішні приклади їх розв'язання і практичного застосування. Колекцію науково-дослідницьких матеріалів сформовано відповідно до запитів Конгресу, вона покликана допомагати експертам служби у їхній роботі. Наприкінці 2018 р. на порталі було сформовано 18 тематичних вебмайданчиків, на яких представлено близько 20 тис. документів, для поповнення яких проводиться оцифрування важливих та унікальних матеріалів [7, 8].

Функціонування науково-дослідного порталу має високий потенціал для підвищення ефективності роботи експертів CRS: масив консолідованих і систематизованих науково-дослідних документів забезпечує швидкий доступ аналітикам до найнеобхідніших інтелектуальних знанневих ресурсів, на основі яких оперативно створюються нові аналітичні матеріали відповідно до запитів Конгресу та доставляються користувачам.

Напрямок діяльності, подібний до CRS, в Україні здійснюють, зокрема аналітичні підрозділи Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського: Служба інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади України (СІАЗ), Національна юридична бібліотека (НЮБ), Фонд Президентів України (ФПУ), – які реалізують інформаційний, науковий, інформаційно-аналітичний супровід державних владних інституцій.

Діяльність аналітичних підрозділів НБУВ відбувається відповідно до загальносвітових тенденцій розвитку інформаційно-аналітичної

роботи на основі методології інформаційно-дослідної роботи для продукування нової інформації (знань) шляхом аналізу змісту інформаційних матеріалів у межах дослідження суспільних процесів, резонансних подій, думок громадськості тощо. Представники владних інституцій, корпоративні користувачі отримують інформаційні, науково-інтелектуальні продукти переважно в електронному форматі через телекомунікаційні засоби зв'язку. Незважаючи на зростання кількості аналітичних структур на вітчизняному інформаційному ринку, обсяги запитів на інформаційно-аналітичні продукти та послуги СІАЗ, НЮБ і ФПУ не зменшуються, адже в умовах інтенсифікації інформаційних обмінів зростає затребуваність знанневих, аналітичних, наукових продуктів на базі структурованої інформації.

Співробітники СІАЗ, НЮБ і ФПУ в рамках планової науково-дослідної теми у 2017–2018 рр. здійснювали аналіз ефективності вітчизняної нормативної бази щодо регулювання процесів в інформаційному просторі України, загроз у цій сфері; спрямовували дослідження на проблеми, що стоять перед Україною у внутрішній політиці та на міжнародній арені, зокрема адаптації міжнародного політико-правового досвіду до українських реалій, розвитку механізмів взаємодії органів державної влади і суб'єктів гуманітарної сфери, інститутів громадянського суспільства щодо протидії інформаційній агресії.

У межах науково-дослідної теми здійснювалися:

- дослідження впливу сучасних інформаційно-комунікативних технологій на політичну сферу суспільства;
- аналіз великої наукової (універсальної) бібліотеки як інформаційно-аналітичного центру, діяльність якого сприяє здійсненню державотворчої інформаційної політики, що узгоджується з інформаційною політикою сфери державного управління на принципах електронного урядування, з розбудовою його інформаційної інфраструктури на основі електронних інформаційних комунікацій;
- вивчення ролі інформаційних продуктів із суспільної актуальної проблематики, використання сучасних інтернет-технологій у процесі створення інформаційно-аналітичних продуктів бібліотек тощо [4].

На сьогодні для СІАЗ, НЮБ і ФПУ вже стала усталеною практика інформаційного забезпечення органів влади, сфери науки, політики, бізнесу, культури; проведення моніторингу мас-медіа та виготовлення на основі його результатів інформаційно-аналітичних продуктів; оперативного забезпечення користувачів цими продуктами, жанр яких визначається на основі аналізу користувацьких запитів, тематики моніторингу тощо.

Випуски інформаційно-аналітичних продуктів СІАЗ, НЮБ і ФПУ регулярно поповнюють науково-інформаційний сайт «Центр досліджень соціальних комунікацій СІАЗ, ФПУ, НЮБ» (далі – ЦДСК НБУВ) (URL: <http://nbuviar.gov.ua>), що є частиною онлайн-інформаційних сервісів вебпорталу НБУВ. Це сприяє формуванню великих масивів структурованої, тематичної інформації у складі електронних інформаційних ресурсів НБУВ та урізноманітнює її електронний сервіс, підвищує рівень задоволення інформаційних запитів різних категорій користувачів бібліотеки. Затребуваність сайту ЦДСК НБУВ зростає, у середньому його відвідують щодоби понад 26,6 тис. користувачів [3].

На вебсайті ЦДСК НБУВ можна ознайомитися з монографіями науковців НБУВ, інформаційно-аналітичними матеріалами СІАЗ, НЮБ і ФПУ та повним переліком проєктів, що реалізуються ними. Електронний сервіс вебсайту надає дистанційним користувачам великий обсяг представлених у БД ресурсів та забезпечує відкритий доступ до них. Насамперед представлено архів інформаційно-аналітичних матеріалів НЮБ, СІАЗ і ФПУ НБУВ. Архів надає доступ до повнотекстових версій випусків, зокрема, бюлетеня оперативної інформації «Резонанс» (з 2010 р.), журналу «Україна: події, факти, коментарі» (з 2011 р.), інформаційного щотижневого бюлетеня «Політичні партії в демократичному процесі» (2012 р.) та багато ін. Інформаційні ресурси, розміщені на вебсайті, постійно оновлюються; вебсайт оснащено пошуковою функцією сайтами і за ключовими словами можна задавати деякі додаткові параметри пошуку для відображених результатів.

Протягом 2019 р. експерти СІАЗ, НЮБ і ФПУ виконували роботу відповідно до робочого плану, затвердженого вченою радою НБУВ. Основна проблема, що досліджувалася протягом 2019 р., – інформаційні орієнтири бібліотечної діяльності в умовах розвитку стратегічних комунікацій. Наукові дослідження аналітичних підрозділів НБУВ спрямовувалися на визначення специфіки стратегічних інформаційних комунікацій у мережі бурхливо зростаючих вертикальних і горизонтальних комунікацій інформаційного суспільства, на орієнтацію на цю специфіку розвитку наукової та науково-практичної діяльності бібліотечних установ – сучасних центрів консолідації й організації використання інформаційних ресурсів на всіх видах носіїв, аналіз перспективних напрямів технологічної еволюції в діяльності цих установ в узгодженні з еволюцією запитів користувачів інформаційного суспільства.

Очікувані підсумки: забезпечення результатами дослідницької діяльності запитів управлінських структур, громадських організацій, наукових

установ та інших груп користувачів інформаційно-аналітичними продуктами й послугами СІАЗ, НЮБ і ФПУ НБУВ.

Протягом 2019 р., відповідно до планових наукових завдань, забезпечення суспільно-інформаційних запитів результатами наукової діяльності здійснювалося шляхом підготовки планових монографічних робіт, публікацій наукових праць за підсумками етапів дослідження, наукових статей у фахових виданнях, а також у науково-практичному напрямі: у підготовці тематичних інформаційно-аналітичних, наукових матеріалів, відповідних продуктів для наповнення страткомів з урахуванням інтересів основних груп користувачів. Відповідно до практичних потреб організації інформаційно-аналітичної діяльності також здійснювався аналіз арсеналу комунікаційних інструментів і методів, що використовується провідними державами в процесі реалізації стратегічних комунікацій. Результати дослідження відобразалися на сайті НБУВ.

Загалом протягом 2019 р. співробітниками СІАЗ, НЮБ і ФПУ:

– видано одну одноосібну монографію, одну колективну монографію та 88 наукових публікацій;

– випущено два збірники «Наукових праць НБУВ»;

– підготовлено понад 250 інформаційно-аналітичних матеріалів;

– видано 320 випусків інформаційно-аналітичних журналів і бюлетенів (14 найменувань);

– захищено дві дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата наук із соціальних комунікацій.

Також здійснювалася робота з поповнення бібліотечного електронного ресурсу, оброблення та систематизації документів. Тривало формування електронних тематичних файлових колекцій за напрямками роботи, оброблення та систематизація документів відповідно до тематики інформаційно-аналітичних матеріалів, підготовлених на замовлення органів державної влади. На електронні адреси центральних органів влади здійснювалося розсилання електронних копій інформаційних продуктів певної тематики: «Проблеми інформатизації» (23 вип.); «Шляхи розвитку української науки» (11 вип.); «Аналіз чинників суспільних збурень у відображенні електронних ЗМІ» (42 вип.); «Соціальні мережі як чинник інформаційної безпеки» (22 вип.); «Парламентські вибори-2019: політичний дискурс у Facebook» (5 вип.); «Громадська думка про правотворення» (20 вип.); «Конституційний процес в Україні: політико-правові аспекти» (12 вип.); «Інформаційна ситуація в Україні (42 вип.); «Адаптація переселенців в Україні» (45 вип.); «Стратегія-2020»: практика суспільних перетворень» (24 вип.) та «Інформаційні технології в державному управ-

лінні» (ініціативи Президента України) (12 вип.). Інформаційно-аналітичні продукти підрозділів також розсилаються на електронні адреси вебпредставництв обласних, міських, районних держадміністрацій, рад усіх рівнів, об'єднаних територіальних громад, які є постійними багаторічними абонентами СІАЗ, НЮБ і ФПУ НБУВ.

Наразі місцеві владні інституції в регіонах України через канали електронного зв'язку, що охоплюють 243 е-адреси ОДА і РДА, 259 е-адрес рад усіх рівнів, 849 е-адрес об'єднаних територіальних громад, отримують бібліотечні інтелектуальні інформаційно-аналітичні продукти, що містять суспільно важливі матеріали, у яких відображаються експертні оцінки суспільно-політичних, економічних подій; аналіз вітчизняного й зарубіжного досвіду розв'язання певних проблем життєдіяльності та державотворення; прогнозно-аналітичні дослідження перспектив розвитку громадянського суспільства в контексті вирішення стратегічних завдань. Інтелектуальний наратив інформаційно-аналітичних продуктів покликаний допомогти в прийнятті ефективних управлінських рішень центральними та місцевими органами державної влади й самоврядування [3].

Наведені дані показують як спільні риси, так і певні відмінності між аналітичними структурами Бібліотеки Конгресу та НБУВ. Об'єднує їх модель, відповідно до якої служби є структурними підрозділами національних бібліотек, їхня мета – інформаційно-аналітичний супровід органів державної влади, забезпечення суспільно-інформаційних запитів; науково-методична організація досліджень та практичне впровадження їхніх результатів.

Водночас привертають увагу можливості американських колег у вирішенні кадрових питань: підбір фахівців відповідної кваліфікації для вузькопрофільних досліджень; залучення ІТ-фахівців у науково-дослідну діяльність та інноваційний розвиток інформаційної і технологічної інфраструктури. Втіленню планів CRS сприяє відповідне фінансове забезпечення.

Аналітичні служби НБУВ перебувають у постійному русі, спрямованому на покращення роботи, адже потреби й очікування споживачів інформаційно-бібліотечних послуг постійно змінюються. Щоб ефективно відповідати оновленим суспільно-інформаційним запитам, організація має еволюціонувати. На цьому шляху доцільно більш ретельне вивчення планів державних установ та організацій, послуги яким надаються; проведення соціологічних досліджень інформаційних потреб представників владних і громадських структур у регіонах.

Також видається корисним дослідження моделей та особливостей роботи бібліотечних інформаційно-аналітичних/дослідних служб в інших країнах, встановлення та підтримування робочих контактів з метою забезпечення інформаційного обміну, обміну практичним досвідом, впровадження спільних проєктів.

Список бібліографічних посилань

1. Горовий В. Соціальні інформаційні комунікації, їх наповнення і ресурс / наук. ред. Л. А. Дубровіна ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2010. 230 с.

2. Гранчак Т. Бібліотека в інформаційному супроводі управління суспільними процесами: політико-комунікаційний аспект : [монографія] / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2014. 184 с.

3. Желай О., Соболева І. Бібліотечний інформаційно-аналітичний супровід регіональних владних інституцій як важлива складова розвитку стратегічних комунікацій: досвід СІАЗ і НЮБ НБУВ. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. 2019. Вип. 53. С. 107–118. <https://doi.org/10.15407/np.53.107>.

4. Звіт про науково-дослідну роботу «Шляхи підвищення ефективності функціонування соціальних комунікацій в умовах посилення глобальних інформаційних впливів». *Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського : вебсайт*. URL: <http://nbuviar.gov.ua/images/zvituShliakhy%20pidvyshchennia%20efektyvnosti%20funktsionuvannia.pdf>.

5. Чебаненко О. Інформаційний супровід роботи сучасних парламентів. *Лаб. законодав. ініціатив*. URL: http://parliament.org.ua/upload/docs/Parliamentary_inf-support.pdf.

6. Library of Congress: CRS. ANNUAL REPORT (Fiscal Year 2018). *The Library of Congress : website*. URL: http://www.loc.gov/crsinfo/about/crs18_annrpt.pdf.

7. Statement of Mary B. Mazanec, Director, Congressional Research Service Before the Subcommittee on the Legislative Branch Committee on Appropriations U. S. House of Representatives, March 7, 2019. *U. S. House of Representatives*. Document Repository : website. URL: <https://docs.house.gov/meetings/AP/AP24/20190307/108882/HHRG-116-AP24-Wstate-MazanecM-20190307-SD001.pdf>.

8. Statement of Mary B. Mazanec Director, Congressional Research Service Before the Subcommittee on the Legislative Branch Committee on Appropriations U. S. Senate Fiscal 2017 Budget Request, March 15, 2016. United

States Senate Committee on Appropriations : website. URL: <https://www.appropriations.senate.gov/imo/media/doc/031516%20-%20Mazanec%20-%20CRS%20-%20Testimony.pdf>.

References

1. Horovyi, V. (2010). Sotsialni informatsiini komunikatsii, yikh napovnennia i resurs [Social information communications, their content and resource]. L. A. Dubrovina (Ed.). Kyiv [in Ukrainian].

2. Hrachak, T. (2014). Biblioteka v informatsiinomu suprovodi upravlinnia suspilnymy protsesamy: polityko-komunikatsiinyi aspekt [Library in information support of management of public processes: political and communication aspect]. Kyiv [in Ukrainian].

3. Zhelai, O., Soboleva, I. (2019). Bibliotechnyy informatsiyno-analitychnyy suprovid rehionalnykh vladnykh instytutsiy yak vazhlyva skladova rozvytku stratehichnykh komunikatsiy: dosvid SIAZ i NYUB NBUV [Library Information and Analytical Support of Regional Power Institutions as an Important Component of Strategic Communications Development: Experience of Analytical Units of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho – Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, issue 53, pp. 107–118. <https://doi.org/10.15407/np.53.107> [in Ukrainian].

4. Zvit pro naukovo-doslidnu robotu «Shliakhy pidvyshchennia efektyvnosti funktsionuvannia sotsialnykh komunikatsii v umovakh posylennia hlobalnykh informatsiinykh vplyviv» [Report on research «Ways to Improve the Effectiveness of Social Communications in the Amplification of Global Information Impacts»]. *Natsionalna biblioteka Ukrainy im. V. I. Vernadskoho: vebsait – V. I. Vernadsky National Library of Ukraine: website*. Retrieved from <http://nbuviap.gov.ua/images/zvitu/Shliakhy%20pidvyshchennia%20efektyvnosti%20funktsionuvannia.pdf> [in Ukrainian].

5. Chabanenko, O. Informatsiinyi suprovid roboty suchasnykh parlamentiv [Information support of modern parliaments work]. *Laboratorii zakonodavchykh initsiatyv – Laboratory of Legislative Initiatives*. Retrieved from http://parlament.org.ua/upload/docs/Parliamentary_inf-support.pdf [in Ukrainian].

6. Library of Congress: CRS. ANNUAL REPORT (Fiscal Year 2018). *The Library of Congress: website*. Retrieved from http://www.loc.gov/crsinfo/about/crs18_annrpt.pdf [in English].

7. Statement of Mary B. Mazanec, Director, Congressional Research Service Before the Subcommittee on the Legislative Branch Committee

on Appropriations U. S. House of Representatives, March 7, 2019. *U. S. House of Representatives. Document Repository: website*. Retrieved from <https://docs.house.gov/meetings/AP/AP24/20190307/108882/HHRG-116-AP24-Wstate-MazanecM-20190307-SD001.pdf> [in English].

8. Statement of Mary B. Mazanec Director, Congressional Research Service Before the Subcommittee on the Legislative Branch Committee on Appropriations U. S. Senate Fiscal 2017 Budget Request, March 15, 2016. *United States Senate Committee on Appropriations: website*. Retrieved from <https://www.appropriations.senate.gov/imo/media/doc/031516%20-%20Mazanec%20-%20CRS%20-%20Testimony.pdf> [in English].

Стаття надійшла до редакції 04.01.2020.

Oxana Zhelai,

PhD (Social Communications), Senior Researcher,
V. I. Vernadsky National Library of Ukraine
3 Holosiivskyi Ave., Kyiv 03039, Ukraine
e-mail: siaz2014@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0001-5498-0559>

Features of the Development of Analytical Structures in National Libraries

The experience of research and applied activities of the Research Service of the Library of Congress, as well as of the analytical units of the V. I. Vernadsky National Library of Ukraine, are considered. Theoretical and methodological foundations and ways of practical realization of scientific, informational and analytical support for public authorities in the United States and in Ukraine are analyzed.

Examples of new forms and methods of work of CRS experts in serving politicians, congressmen, and congressional staff are given. The wide range of issues addressed by congressmen in the lawmaking process, as well as the areas of scientific research carried out by CRS experts in the process of meeting Congress, are thoroughly covered. Attention is drawn to successful examples of the use of information and communication technologies in the process of manufacturing and diversifying information and analytical products. Attention is drawn to the methodology for examining the level of congressional satisfaction with the services of the Library of Congress and CRS.

The organizational approaches of CRS in the process of personnel support, strategic planning of scientific and practical activity are covered. The importance of financial support for the implementation of work plans was emphasized.

The research directions of the analytical units of the V. I. Vernadsky National Library of Ukraine are also given. Their practical achievements are covered, including the production of a wide range of information and analytical products, the provision of them by the central authorities, as well as local authorities and local governments.

The potential of national libraries in the scientific, information and analytical support of public authorities, the importance of studying foreign experience are substantiated.

Keywords: national library, research, information and analytical support for state authorities, web site, strategic planning.

Олександр Дуднік,

кандидат історичних наук, старший науковий співробітник,
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського
Голосіївський просп., 3, Київ, 03039, Україна
e-mail: dudn70@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0001-5206-1129>

Аліна Колесніченко,

науковий співробітник,
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського
Голосіївський просп., 3, Київ, 03039, Україна
e-mail: kalines@bigmir.net
<https://orcid.org/0000-0002-7074-9733>

«ЛІГА:ЗАКОН» ЯК УНІВЕРСАЛЬНА ІНФОРМАЦІЙНО-ПРАВОВА СИСТЕМА ВІДОБРАЖЕННЯ СПІВПРАЦІ УКРАЇНИ У МІЖНАРОДНИХ ОРГАНІЗАЦІЯХ

У статті, завдяки використанню інформаційно-пошукової правової системи «ЛІГА:ЗАКОН», шляхом методів кількісного аналізу та узагальнення, з'ясовано роки найбільш плідної участі та співпраці вищих органів влади і посадових осіб України з глобальними і регіональними міжнародними організаціями: Європейський Союз (ЄС), Північноатлантичний альянс (НАТО), Організація Об'єднаних Націй (ООН), Міжнародний валютний фонд (МВФ), Рада Європи (РЄ). Участь або співробітництво України з названими міжнародними організаціями розглядається в контексті реалізації нею пріоритетного напрямку зовнішньої політики – євроатлантичного, відстоювання державного суверенітету, проведення економічних і політичних реформ.

Ключові слова: інформаційно-пошукова система «ЛІГА:ЗАКОН», міжнародні організації, законодавчі документи, міжнародні угоди, судові рішення, євроатлантичний напрям.

Актуальність дослідження. Нині для оперативної інформаційно-аналітичної діяльності важливо мати доступ до сучасних інформаційно-пошукових правових систем нового покоління із щоденно поновлюваними даними та зручними інструментами для пошуку і роботи. В Україні до таких правових систем й водночас баз даних (БД), безумовно, належить «ЛІГА:ЗАКОН». Це інформаційний продукт створений однойменною

компанією «ЛІГА:ЗАКОН», що ефективно функціонує з 1991 р. Сьогодні доступ до інформаційно-правових систем «ЛІГА:ЗАКОН» передплачують найбільші національні бібліотеки України – імені В. І. Вернадського та Ярослава Мудрого. Окремі сегменти БД інформаційно-правового забезпечення системи «ЛІГА:ЗАКОН» як, наприклад, система «ЛІГА:ГРАНД», «ЛІГА:VERDICTUM» (система аналізу судових рішень), «ЛІГА:КЛАСИК», «ЛІГА:ЮРИСТ», «ЛІГА:ЕЛІТ», «ЛІГА:БІЗНЕС», «ЛІГА:БУХГАЛТЕР» передплачують наукові бібліотеки провідних вищих навчальних закладів України: наукова бібліотека імені М. В. Довнар-Запольського Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана, бібліотека Національної академії внутрішніх справ України; наукові бібліотеки Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого (Харків), Харківського національного університету радіоелектроніки, Київського національного університету будівництва і архітектури (КНУБА) та ін. Окремі БД системи «ЛІГА:ЗАКОН» передплачують також обласні універсальні наукові бібліотеки. Наприклад, Волинська обласна державна бібліотека імені Олени Пчілки передплачує для своїх читачів такий сегмент електронної правової системи «ЛІГА:ЗАКОН» як «Підприємство».

Отже, найбільш повний спектр продукції інформаційно-пошукової правової системи «ЛІГА:ЗАКОН» надають національні бібліотеки України, а передусім Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського. Використовуючи цю систему, яка надає всебічний, повнотекстовий доступ до законодавчої бази країни за весь період її незалежності, можна прискорити проведення аналітичних досліджень. Для прикладу проаналізуємо за допомогою БД системи «ЛІГА:ЗАКОН» діяльність законодавчої, виконавчої та судової гілок влади України у період незалежності. З цією метою використаємо насамперед дані кількісного аналізу, ухвалених вищими органами і посадовими особами законодавчих актів, міжнародних угод та судових рішень. Їхні результати мають допомогти з'ясувати: наскільки реально були пріоритетними ті чи інші напрями діяльності, проголошенні керівництвом держави, у своїй внутрішній і зовнішній політиці.

За основу беремо висвітлення співпраці та участі України в складі таких впливових суб'єктів міжнародної політики як провідні глобальні й регіональні міжнародні організації. Це повинно надати можливість об'єктивно оцінити роботу всіх урядів, президентів, парламенту (усіх скликань) України у пріоритетному напрямі зовнішньої політики, у демократичній розбудові, економічному розвитку країни та відстоюванні її територіальної цілісності.

Огляд останніх досліджень і публікацій. Про особливості роботи, переваги і можливості правової системи «ЛІГА:ЗАКОН», зокрема під час пошукової діяльності вчених, підготовки аналітичних доповідей фахівцями з різних галузей економіки, права, внутрішньої і зовнішньої політики України, а також під час обслуговування читачів у бібліотеках уже писали Т. Добко [1, с. 58], О. Карплюк [3] та ін. Однак конкретних прикладів аналітичних досліджень з різноманітних тем, які базувалися лише на використанні БД правової системи «ЛІГА:ЗАКОН» та їх результатів, віднайти не вдалося.

Мета дослідження – за допомогою інформаційно-пошукової системи «ЛІГА:ЗАКОН» визначити роки найбільш плідної діяльності виконавчої, законодавчої та судової гілки влади у пріоритетних напрямках зовнішньої політики України в складі або у співпраці з глобальними і регіональними міжнародними організаціями, які відповідають її євроатлантичному напрямку – Європейський Союз (ЄС), Північноатлантичний альянс (НАТО), Організація Об'єднаних Націй (ООН), Міжнародний валютний фонд (МВФ), Рада Європи (РЄ).

Методологія дослідження базується на принципах всебічності, об'єктивності та історизму. У роботі застосовано метод аналізу переважно кількісних показників щодо схвалених законів, законодавчих актів, укладених міжнародних угод, проведених судових рішень вищими органами влади країни. Для визначення результатів дослідження використано методи синтезу та узагальнення.

Наукова новизна дослідження. Це одна з перших спроб розкрити й оцінити співпрацю вищих органів влади України з пріоритетними міжнародними організаціями переважно у п'ятирічні періоди діяльності п'яти президентів та більшості парламентських скликань за допомогою інформаційно-пошукової системи «ЛІГА:ЗАКОН». Оскільки інформаційна база цієї системи містить усі законодавчі документи країни, включаючи міжнародні угоди, судові рішення, їхній насамперед кількісний аналіз у визначені хронологічні терміни сприяє досягненню поставленої мети.

Виклад результатів дослідження. Після закінчення Другої світової війни Україна стала однією з держав-співзасновниць ООН, але лише після здобуття незалежності її участь у складі цієї Організації набула самостійного характеру. Підтримка і схвалення Україною в рамках ООН міжнародних документів (декларацій, резолюцій, договорів, конвенцій тощо) з прав людини, у боротьбі з тероризмом, із захисту навколишнього середовища, з протидії корупції і злочинності у світі та з багатьох інших напрямів життєдіяльності вимагають внесення змін до законодавства

держави. Так, завдяки участі України в ООН упродовж 1994–2020 рр. законодавство країни було поповнено 63 законами і законодавчими актами. Це закони, ухвалені Верховною Радою України, укази президентів, постанови, розпорядження, меморандуми, накази кабінетів міністрів, міністерств, двосторонні угоди, а також заяви і листи Міністерства закордонних справ України (МЗС). Усі ці документи було ухвалено вищими органами і посадовими особами країни. Проте переважна більшість із них – 45 була прийнята у 2014–2019 рр. З-поміж 13 міжнародних угод, які підписала й ратифікувала Україна за весь період незалежності в рамках ООН, дев'ять, тобто 2/3 було укладено й ратифіковано у 2014–2019 рр. Для прикладу, назвемо деякі з них: «Меморандум про взаєморозуміння між Державною фіскальною службою України, Адміністрацією Державної прикордонної служби України та Управлінням з наркотиків та злочинності Організації Об'єднаних Націй» від 16.01.2018 р.; Угода між Урядом України та Управлінням Верховного комісара ООН з прав людини від 31.07.2014 р. «Про розміщення короткотермінової моніторингової місії ООН з прав людини в Україні»; Угода між Урядом України та Управлінням ООН з обслуговування проєктів (ЮНОПС) від 22.11.2016 р. «Про відкриття Офісу ЮНОПС в Україні».

Особливу увагу викликає «Лист постійного представника України при ООН від 27 березня 2019 р на ім'я Генерального секретаря [6]. У ньому постійний представник України в ООН В. Єльченко зазначав, що, незважаючи на всі заходи Генеральної Асамблеї (ГА) ООН, передусім три резолюції: «Становище в області прав людини в Автономній Республіці Крим і м. Севастополі, Україна» (резолюції 71/205, 72/190 і 73/263), резолюцію «Проблема мілітаризації Автономної Республіки Крим і м. Севастополя, Україна», а також районів Чорного і Азовського морів» (резолюція 73/194), у яких Асамблея засудила тимчасову окупацію Криму Росією і вимагала від неї виконання всіх своїх зобов'язань як держави-окупанта, згідно з нормами міжнародного права, Росія продовжує порушувати основні права людини в Криму і здійснювати мілітаризацію півострова. Український дипломат звертався до Генерального секретаря ООН з проханням сприяти поширенню свого листа і додатку до нього в якості документа ГА (за п. 67 Порядку денного, під назвою «Становище на тимчасово окупованих територіях України») і Ради Безпеки [6].

Пріоритетний – євроатлантичний напрям зовнішньої політики України базується на її співпраці з ЄС, НАТО, а також РЄ. За даними системи «ЛІГА:ЗАКОН», законодавча база України у її співпраці з ЄС на цей час

становить одну тисячу документів, які були ухвалені упродовж 1994–2019 рр. З них 76 міжнародних угод і 10 судових рішень, підписаних Україною з ЄС упродовж 1999–2018 рр. Майже 2/3 цих договорів було укладено упродовж 2014–2018 рр. Це беззаперечно показує високий рівень роботи вищої виконавчої і законодавчої гілок влади у зазначені роки. З-поміж міжнародних угод переважають двосторонні угоди між Україною і ЄС, є кілька багатосторонніх. Прикладом може слугувати Угода «Про фінансування ЄС Дунайської транснаціональної програми» (Interreg V-B Danube – CCI 2014 TC 16 M6 TN001) від 15.12.2017 р. [11] (ратифікована Україною 19.09.2018 р., набрала чинності для України 25.10.2018 р.) у рамках Європейської програми транскордонного співробітництва. Угоду від уряду України підписано представниками Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України, з боку ЄС – Європейською Комісією та урядом Угорщини в особі Міністерства національної економіки. Керівний орган Дунайської транснаціональної програми співробітництва – Interreg V-B Danube.

За допомогою системи «ЛІГА:ЗАКОН» з'ясуємо, що перший двосторонній договір між Україною і ЄС був укладений у 2007 р. і називався «Угода про продовження мандату Місії Європейської Комісії з надання допомоги в питаннях кордону Україні та Республіці Молдова».

Унаслідок зовнішньої агресії проти України надзвичайно важливою стала для неї співпраця з Північноатлантичним альянсом (НАТО). Проведений її аналіз за допомогою системи «ЛІГА:ЗАКОН», за весь період незалежності України, надає наступні показники: урядами країни було укладено 34 угоди про співробітництво з НАТО, половина з них – 17 припадають на 2014–2019 рр. Водночас за ці ж роки вищими органами і посадовими особами держави було схвалено 521 законодавчий акт. Це переважно укази президентів країни, закони, схвалені Верховною Радою України, постанови кабінетів міністрів, накази міністерств, насамперед оборони, закордонних справ і фінансів, меморандуми, протоколи, а також листи-повідомлення МЗС щодо набрання чинності міжнародними договорами. Керівництво України уклало не лише двосторонні угоди з Альянсом, а й приєднувалося до багатосторонніх угод НАТО як країна-партнер. З-поміж законодавчих документів у базі даних (БД) правової системи представлено й ті, що втратили чинність. Про це зазначається в документах, а самі вони виокремлюються червоним кольором. Так, з 521 законодавчого акта ухваленого в роки незалежності, у контексті співпраці України з Альянсом 59 документів було прийнято й набули

чинності упродовж 1992–2004 рр. Однак найбільше їх було схвалено у 2005–2010 рр. – понад 260 та у 2014–2019 рр. – 166.

Водночас за весь період незалежності було схвалено лише три судових рішення, що стосувалися співробітництва з НАТО. Вони дають змогу простежити політичні суперечності, що стосувалися атлантичної інтеграції країни. З огляду на це, варто звернути увагу на постанову Господарського суду України № 5020–1/009 «Про визнання незаконним та скасування рішення Севастопольської міської Ради» від 01.04.2008 р. та № 3678 «Про проголошення території м. Севастополя «Територією без НАТО» в частині пунктів 1, 2, 3» від 29.01.2008 р. [7]. У постанові зазначалося, що відповідач тобто Севастопольська міська рада перевищила свої повноваження, адже згідно з положеннями ст. 8 Закону України № 1479–III «Про порядок допуску та умови перебування підрозділів збройних сил інших держав на території України» від 22.02.2000 р., прийняття відповідних рішень щодо допуску підрозділів збройних сил інших держав на територію України належить до компетенції Президента України та Верховної Ради України. Водночас, відповідно до ч. 2 ст. 19 Конституції України органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, у межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України.

Ще одне судове рішення – це постанова Окружного адміністративного суду Києва від 27.05.2008 р. «Про визнання протиправними дій Голови Верховної Ради України Арсенія Яценюка щодо підписання ним разом з Президентом України Віктором Ющенком та Прем'єр-міністром України Юлією Тимошенко звернення до Генерального секретаря НАТО Яапа де Хоопа Схефферу» (опублікованого 17.01.2008 р. у газеті «Голос України» та зобов'язання Голови Верховної Ради України відкликати свій підпис під вказаним зверненням).

Особливості партнерської співпраці між Україною і НАТО відображено в першому із сімнадцяти узгоджених двосторонніх документів – «Спільній заяві комісії Україна-НАТО на рівні глав держав і урядів від 4 вересня 2014 р.», укладеній в м. Ньюпорт (Велика Британія) [10]. У ній зазначалося: «У той час, коли ми зустрічаємося сьогодні, Росія продовжує порушувати суверенітет, територіальну цілісність та незалежність України. Попри заперечення з боку Росії російські збройні сили задіяні у безпосередніх військових операціях в Україні; Росія продовжує постачати зброю бойовикам у східній Україні; вона тримає тисячі боездатних військ на своєму кордоні з Україною. Цей розвиток подій підриває безпеку України та має серйозні наслідки для стабільності та безпеки всього євроатлантичного регіону [10].

Глави держав та урядів у складі Комісії Україна-НАТО одностайно підтримали суверенітет України та її територіальну цілісність у межах міжнародно визнаних кордонів, засудили російську незаконну та нелегітимну самопроголошену «анексію» Криму, а також триваючу та умисну дестабілізацію Росією східної України у порушення міжнародного права. Вони закликали Росію відмінити самопроголошену нею «анексію» Криму, припинити надавати підтримку бойовикам у східній Україні, відвести свої війська та зупинити свої військові дії вздовж українського кордону та через нього, поважати права місцевого населення, у т. ч. кримських татар як корінного народу, а також утримуватися від подальших агресивних дій проти України» [10].

НАТО та Україна продовжили співпрацювати для досягнення більшої взаємосумісності між Збройними силами України та НАТО, зокрема шляхом продовження регулярної участі України у навчаннях НАТО. Союзники високо оцінили внесок України в операції Альянсу, сили реагування НАТО, а також Ініціативу Взаємопов'язаних сил. Альянс схвалив участь України в Ініціативі операційної взаємосумісності з партнерами та прояв Києвом інтересу до Програми розширених можливостей у рамках цієї Ініціативи, очікуючи на її майбутню участь [10].

Серед низки інших угод, підписаних між Україною і НАТО, варто назвати низку технічних угод, зокрема «Технічна угода між Міністерством оборони України та Агенцією НАТО з підтримки та постачання щодо надання послуг інтегрованого логістичного забезпечення в таборі Ново Село, Косово», укладена і вступила в дію 30.09.2016 р.; «Технічна двостороння угода від 02.05.2018 р. між Міністерством оборони України та Агенцією НАТО з підтримки та постачання щодо надання послуг медичного забезпечення другого рівня військовослужбовцям українського національного контингенту в Косово»; Угода між Урядом України та організацією НАТО з підтримки та постачання про партнерство з підтримки спільного управління предметами постачання від 01.12.2016 р., що набрала чинності 28.09.2017 р. У преамбулі угоди зазначається, що уряд України, представлений у рамках цієї угоди Міністерством оборони України, та Організація НАТО з підтримки та постачання (включаючи партнерство з підтримки у сфері спільного управління предметами постачання), беручи до уваги положення Угоди про співробітництво у сфері підтримки між Кабінетом Міністрів України та Організацією НАТО з підтримки та постачання від 27 квітня 2015 р., домовилися, що метою цієї Угоди є викладення основних принципів участі України, як учасника

Програми НАТО «Партнерство заради миру», у партнерстві з підтримки спільного управління предметами постачання в якості асоційованої держави.

Важливим напрямом зовнішньої політики України в її євроатлантичній інтеграції є співпраця в рамках Ради Європи (РЄ) – регіональної міжнародної організації, що піклується насамперед захистом прав людини та розвитком демократії у державах-учасниках. Україна стала повноправним учасником РЄ у 1995 р. Система БД «ЛІГА:ЗАКОН» надає доступ до 187 законодавчих актів України, схвалених її вищим керівництвом в процесі співпраці з РЄ та адаптації українського законодавства до вимог РЄ упродовж 1993 – початку 2020 рр. Крім того, БД правової системи також містить п'ять повнотекстових міжнародних угод укладених між Україною і РЄ упродовж 2000–2017 рр. Кількісний огляд законодавчої бази України та її міжнародних договорів у рамках діяльності в РЄ засвідчує, що найактивніше робота української парламентської делегації в РЄ відбувалася у 2014–2019 рр. На цей час припадає й схвалення 59 законодавчих документів вищими органами і посадовими особами держави у цьому напрямі – це найбільш плідна робота уряду, парламенту і президента порівняно з їх попередниками за усі часи незалежності. Серед угод, укладених Україною в рамках РЄ, варто назвати два меморандуми: «Меморандум про взаєморозуміння між урядом України та Радою Європи щодо створення в Україні Бюро інформації Ради Європи та його правового статусу від 9 листопада 2000 р. [5], який був ратифікований лише в січні 2002 р. та «Меморандум про взаєморозуміння між Урядом України та Радою Європи стосовно заснування в Україні Офісу Ради Європи та його правового статусу» від 6 листопада 2006 р. [4] та його ратифікації 10 травня 2008 р. Оскільки одним із органів РЄ є Європейський суд з прав людини, рішення якого є обов'язковими для держав-учасниць Організації, звернемо увагу на один з чотирьох законодавчих документів судової практики України, що пов'язані з її участю в РЄ. Два останні з чотирьох судових документів було ухвалено у 2014 р. Отже, найбільш яскраво розкриває значення участі України в РЄ як повноправного учасника Організації перший документ, який був схвалений Верховною Радою України 9 лютого 2006 р. – Закон України № 3435–IV РЄ «Про ратифікацію Протоколів № 12 та № 14 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод». Ця Конвенція вперше була підписана 4 листопада 1950 р. в м. Римі, а Верховна Рада України ратифікувала її 17 липня 1997 р. Протокол № 12 до Конвенції був підписаний Україною 4 листопада 2000 р. у м. Римі, а 10 листопада

2004 р. у м. Страсбурзі підписаний протокол № 14. Згідно з Протоколом № 12 до Конвенції здійснення будь-якого передбаченого законом права забезпечується без дискримінації за будь-якою ознакою, наприклад, за ознакою статі, раси, кольору шкіри, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного чи соціального походження, належності до національної меншини, майнового стану, народження або за іншою ознакою. Протоколом № 14 до Конвенції змінено окремі положення Конвенції з метою покращення ефективності контрольної системи на тривалий період та забезпечення Європейському суду з прав людини можливості і надалі відігравати провідну роль у захисті прав людини в Європі.

У контексті економічного розвитку України, зокрема залучення іноземних інвесторів, створення у них довіри до української влади та її вищого керівництва надзвичайно важливою є співпраця України з Міжнародним валютним фондом (МВФ). У період незалежності, зокрема упродовж 1992–2018 рр., в Україні було схвалено 68 законодавчих документів, зокрема базові угоди, що стосуються співпраці з МВФ. 27 з них, а це – понад третина, затверджено і вступили в дію у 2014–2018 рр. Серед таких документів – Спільні меморандуми (СМ) України і МВФ про економічну й фінансову політику, зокрема від 27 лютого і 21 липня 2015 р., Технічні меморандуми про взаємодію (ТМВ), «Листи про наміри» вищих керівників держави за підписами президента, прем'єр-міністра, міністра фінансів і голови Національного банку України, у яких розкриваються: результати фінансово-економічної політики уряду країни за угодою про співпрацю з МВФ; подальші кроки у грошово-кредитній і валютно-фінансовій політиці; напрями політики у фінансовому секторі; фіскальна політика і політика в енергетичному секторі; урядування бізнес клімату; реформа державних підприємств і судової системи; бізнес клімат та дерегуляція. У «Листі про наміри» подається також Моніторинг реалізації співпраці з МВФ. Це результати виконання раніше запланованих заходів і запропоновані нові структурні зміни – «маяки», із зазначенням дати завершення. У правовій системі «ЛІГА:ЗАКОН» також представлено всі інші законодавчі документи: постанови, розпорядження Кабінету Міністрів України, що сприяли реалізації кредитної угоди між Україною і МВФ. Наприклад, у розпорядженні Кабінету Міністрів України від 22 липня 2016 р. № 518-р. [9] йдеться про уповноваження міністра фінансів на підписання безпроцентних векселів у національній валюті на користь Міжнародного валютного фонду за програми «Стенд-бай» і «Механізм розширеного фінансування» у частині сум запозичень, що зараховуються

до державного бюджету, відповідно до розділу IV статті III угоди Міжнародного валютного фонду.

У контексті євроатлантичної інтеграції України та її співпраці з МВФ увагу не лише фахівців з міжнародного права, дослідників, а й звичайних громадян може привернути «Звернення XV з'їзду суддів України до представництв міжнародних організацій та структур в Україні: Європейського Союзу, Ради Європи, Міжнародного валютного фонду в Україні...» від 7 березня 2018 р. [2]. У зверненні делегати суддівського з'їзду доводять, що українське законодавство суперечить змісту ухвалених документів міжнародних організацій щодо гідної оплати праці суддів: резолюції Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй від 29 листопада та 13 грудня 1985 р., 40/32 та 40/146, п. 6.1. Європейської хартії про статус суддів (Рада Європи, 1998 р), п.п. 54, 55 додатка до Рекомендації СМ/Res (2010)12 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо суддів, а також низці статей Закону України «Про судоустрій і статус суддів». У зверненні українські судді доводять міжнародним партнерам законодавчу нерівність у праві на отримання суддівської винагороди у розмірах, визначених ЗУ № 1402-VIII від 2 червня 2016 р. (п.п. 22 та 23 розділу XII) та ЗУ № 1774-VIII від 6 грудня 2016 р. (п. 3 «Прикінцевих та перехідних положень») [8], які, на їх думку, не відповідають як наведеним вище міжнародним стандартам у сфері судочинства, так і засадам державної антикорупційної політики України.

Висновки. Отже, завдяки доступу до інформаційно-пошукової системи «ЛІГА:ЗАКОН» було з'ясовано, що найбільш плідно співпрацювали вищі органи влади України з міжнародними організаціями у реалізації пріоритетних напрямів зовнішньої політики України, зокрема євроатлантичного, впродовж 2014–2019 рр. Окремим винятком є співпраця України з НАТО у 2005–2010 рр. Водночас аналіз показує, що в Україні за весь період її незалежності було схвалено найменше судових рішень, пов'язаних із законодавчою базою співпраці України з розглянутими міжнародними організаціями. Інформаційна система пошуку «ЛІГА:ЗАКОН» дає змогу простежити історію участі або співробітництва України з провідними міжнародними організаціями глобального і регіонального характеру, а також укладання з ними як двосторонніх, так і багатосторонніх угод. За допомогою сервісу «Референт», що діє в системі «ЛІГА:ЗАКОН», можна також ознайомлюватися або контролювати появу нових надходжень законодавчих документів, міжнародних угод і судових рішень в Україні.

Отже, фахово розроблена, універсальна правова інформаційно-пошукова система «ЛІГА:ЗАКОН» надає також повну інформацію

користувачам про джерела, де були опубліковані ті чи інші закони, законодавчі акти, міжнародні угоди а також вебсайти установ, інших пошукових систем (консалтингова компанія «Експерт», видання «Юрист і Закон»), де з ними також можна ознайомитися.

Список бібліографічних посилань

1. Добко Т., Шкаріна В. Довідково-бібліографічні ресурси: формування, використання, організація доступу. *Бібл. вісн.* 2018. № 6. С. 57–59.

2. Звернення до Представництв міжнародних організацій та структур в Україні: Європейського Союзу, Ради Європи, Міжнародного валютного фонду в Україні, Програма реформування сектору юстиції «Нове правосуддя» Агентства США з міжнародного розвитку (USAID), Координатора проєктів ОБСЄ в Україні, Українсько-канадського «Проєкту підтримки судової реформи в Україні» про надання публічного висновку щодо стану виконання міжнародно-правових зобов'язань у сфері запобігання і протидії корупції в частині відповідності рівня винагороди судді їх статусу як осіб, що займають особливо відповідальне становище від 07.03.2018 р. «ЛІГА:ЗАКОН»: інформ.-пошук. система. Київ, 2020. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/view/MUS29609?an>.

3. Карплюк О. В. Повнотекстові бази даних сучасного законодавства України: порівняльний аналіз. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського.* Київ, 2001. Вип. 6. С. 482–491.

4. Меморандум про взаєморозуміння між Урядом України та Радою Європи стосовно заснування в Україні Офісу Ради Європи та його правового статусу : меморандум Ради Європи та Кабінету Міністрів України від 06.10.2006 р. «ЛІГА:ЗАКОН»: інформ.-пошук. система. Київ, 2020. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/view/MU06222?an=1&q>.

5. Меморандум про взаєморозуміння між урядом України та Радою Європи щодо створення в Україні Бюро інформації Ради Європи та його правового статусу: меморандум Кабінету Міністрів України та Ради Європи від 09.10.2000 р. «ЛІГА:ЗАКОН»: інформ.-пошук. система. Київ, 2020. URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/MU00161?q=Меморандум про взаєморозуміння між Урядом України та Радою&bl=&snippet_id.

6. Письмо Постоянного представителя Украины при Организации Объединенных Наций : письмо от 27.03.2019 г., № А/73/819. «ЛІГА:ЗАКОН»: інформ.-поиск. система. Киев, 2020. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/view/MU19024?an>.

7. Про визнання незаконним та скасування рішення Севастопольської міської Ради від 29.01.2008 р., № 3678 «Про проголошення території

м. Севастополя Територією без НАТО» : постанова Господарського суду міста Севастополя від 01.04.2008 р., № 5020–1/009. «ЛІГА:ЗАКОН»: інформ.-пошук. система. Київ, 2020. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/view/SO4076?an>.

8. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 02.06.2016 р., № 1402–VIII. «ЛІГА:ЗАКОН»: інформ.-пошук. система. Київ, 2020. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/view/T161402?an>.

9. Про уповноваження Міністра фінансів на підписання векселів у національній валюті на користь Міжнародного валютного фонду : розпорядженні Кабінету Міністрів України від 22.07.2016 р., № 518-р. «ЛІГА:ЗАКОН»: інформ.-пошук. система. Київ, 2020. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/view/KR160518?bl>.

10. Спільна заява комісії Україна-НАТО від 04.10.2014 р. «ЛІГА:ЗАКОН»: інформ.-пошук. система. Київ, 2020. URL: [https://ips.ligazakon.net/document/view/MU14095?q=Спільна заява комісії Україна НАТО»&from=legislation&snippet_id](https://ips.ligazakon.net/document/view/MU14095?q=Спільна%20заява%20комісії%20Україна%20НАТО&from=legislation&snippet_id).

11. Угода про фінансування ЄС Дунайської транснаціональної програми (Interreg V–B Danube–CCI 2014 TC16 M6 TN001) : угода Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України, Європейський Союз від 15.12.2017 р. «ЛІГА:ЗАКОН»: інформ.-пошук. система. Київ, 2020. URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/MU17198?from=main_documents&hide.

References

1. Dobko, T., Shkarina, V. (2018). Dovidkovo-bibliografichni resursy: formuvannya, vykorystannia, orhanizatsiia dostupu [Reference and bibliographic resources: formation, usage, organization of access]. *Bibliotechnii visnyk – Library Bulletin*, no. 6, pp. 57–59. Kyiv [in Ukrainian].

2. Zvernennia do Predstavnytstv mizhnarodnykh orhanizatsii ta struktur v Ukraini: Yevropeiskoho soiuzu, Rady Yevropy, Mizhnarodnoho Valiutnoho Fondu v Ukraini, Prohrama reformuvannia sektoru yustytysii «Nove pravosuddia» Ahentstva SShA z mizhnarodnoho rozvytku (USAID), Koordynatora proektiv OBSIe v Ukraini, Ukrainsko-kanadskoho «Proektu pidtrymky sudovoi reformy v Ukraini» pro nadannia publicлноho vysnovku shchodo stanu vykonannia mizhnarodno-pravovykh zoboviazan u sferi zapobihannia i protydii koruptsii v chastyni vidpovidnosti rivnia vynahorody suddi yikh statusu yak osib, shcho zaimaiut osoblyvo vidpovidalne stanovyshe vid 07.03.2018 r. [Appeals to Representatives Offices of International Organizations and Structures in Ukraine: European Union, Council of Europe, International Monetary Fund

in Ukraine, Reform Program of the Justice Sector of the United States Agency for International Development (USAID), OSCE Project Coordinator in Ukraine, Ukrainian-Canadian Project Support for Judicial Reform in Ukraine, for Opinion on the State of Implementation of International Legal Obligations in the Field of Prevention and Combating Corruption that deal with amount of judges' remuneration to their status of persons occupying particularly responsible position on 07/03/2018]. (2020). «*LIHA:ZAKON*»: inform.-poshuk. systema. Kyiv. Retrieved from <https://ips.ligazakon.net/document/view/MUS29609?an> [in Ukrainian].

3. Karpliuk, O. V. (2001). Povnotekstovi bazy danykh suchasnoho zakonodavstva Ukrainy: porivnialnyi analiz [Full-text data bases of modern legislation of Ukraine: comparative analysis]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteki Ukrainy im. V. I. Vernadskoho – Transactios of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, issue 6, pp. 482–491. Kyiv [in Ukrainian].

4. Memorandum pro vzaiemorozuminnia mizh Uriadom Ukrainy ta Radoiu Yevropy stosovno zasnuvannia v Ukraini Ofisu Rady Yevropy ta yoho pravovoho statusu : Memorandum Rady Yevropy ta Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 06.10.2006 r. [Memorandum of Understanding between the Government of Ukraine and the Council of Europe regarding the establishment of the Council of Europe Office and its legal status in Ukraine: Memorandum of the Council of Europe and the Cabinet of Ministers of Ukraine, 6 October 2006]. (2020). «*LIHA:ZAKON*»: inform.-poshuk. systema. Kyiv. Retrieved from <https://ips.ligazakon.net/document/view/MU06222?an=1&q> [in Ukrainian].

5. Memorandum pro vzaiemorozuminnia mizh Uriadom Ukrainy ta Radoiu Yevropy shchodo stvorennia v Ukraini Biuro informatsii Rady Yevropy ta yoho pravovoho statusu: Memorandum Kabinetu Ministriv Ukrainy ta Rady Yevropy vid 09.10.2000 r. [Memorandum of Understanding between the Government of Ukraine and the Council of Europe on the creation of an Information Bureau of the Council of Europe and its legal status in Ukraine: Memorandum of the Cabinet of Ministers of Ukraine and the Council of Europe of 09.10.2000 r.]. (2020). «*LIHA:ZAKON*»: inform.-poshuk. systema, Kyiv. Retrieved from https://ips.ligazakon.net/document/view/MU00161?q=Меморандум про взаєморозуміння між Урядом України та Радою&bl=&snippet_id [in Ukrainian].

6. Pismo Postojannogo predstavitelja Ukrainy pri Organizacii Obedinennyh Nacij: Pismo ot 27.03.2019 g., No A/73/819 [The letter from the Permanent Representative of Ukraine to the United Nations: Letter dated 27.03.2019 h., no. A/73/819]. (2020). «*LIGA:ZAKON*»: inform.-poisk. sistema – «*LEAGUE: LAW*»: inform.-search. system. Kiev. Retrieved from <https://ips.ligazakon.net/document/view/MU19024?an> [in Russian].

7. Pro vyznannia nezakonnym ta skasuvannia rishennia Sevastopolskoi miskoi Rady vid 29.01.2008 r., no. 3678 «Pro proholoshennia terytorii m. Sevastopolia Terytoriiu bez NATO»: Postanova Hospodarskoho sudu mista Sevastopolia vid 01.04.2008 r., no. 5020–1/009 [About recognition illegal and cancellation of the decision of the Sevastopol City Council of 29.01.2008 r., no. 3678 «On the proclamation of the territory of Sevastopol as a Territory without NATO»: Resolution of the Economic Court of the city of Sevastopol of 01.04.2008 r., no. 5020–1/009]. (2020). «LIHA:ZAKON»: inform.-poshuk. systema – «LEAGUE: LAW»: inform.-search. system. Kyiv. Retrieved from <https://ips.ligazakon.net/document/view/SO4076?an> [in Ukrainian].

8. Pro sudoustrii i status suddiv : Zakon Ukrainy vid 02.06.2016 r., no. 1402–VIII [About the judiciary and Status of Judges: Law of Ukraine of 02.06.2016 r., no. 1402–VIII.]. (2020). «LIHA:ZAKON»: inform.-poshuk. systema – «LEAGUE: LAW»: inform.-search. system. Kyiv. Retrieved from <https://ips.ligazakon.net/document/view/T161402?an> [in Ukrainian].

9. Pro upovnovazhennia Ministra finansiv na pidpysannia vekseliv u natsionalnii valiuti na koryst Mizhnarodnoho valiutnoho fondu : Rozporiadzhenni Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 22.07.2016 r., no. 518-r. [On the authorization of the Minister of Finance to sign bills in national currency in favor of the International Monetary Fund: Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 22.07.2016, No. 518-p.]. (2020). «LIHA:ZAKON»: inform.-poshuk. systema – «LEAGUE: LAW»: inform.-search. system. Kyiv. Retrieved from <https://ips.ligazakon.net/document/view/KR160518?bl> [in Ukrainian].

10. Spilna zaiava komisii Ukraina – NATO vid 04.10.2014 r. [Joint Statement of the NATO–Ukraine Commission of 04/10/2014.]. (2020). «LIHA:ZAKON»: inform.-poshuk. systema – «LEAGUE: LAW»: inform.-search. system. Kyiv. Retrieved from [https://ips.ligazakon.net/document/view/MU14095?q=Spilna zaiava komisii Ukraina – NATO&from=legislation&snippet_id](https://ips.ligazakon.net/document/view/MU14095?q=Spilna+zaiava+komisii+Ukraina+NATO&from=legislation&snippet_id) [in Ukrainian].

11. Uhoda pro finansuvannia YeS Dunaiskoi transnatsionalnoi prohramy (Interreg V–B Danube–CCI 2014 TC16 M6 TN001) : Uhoda Ministerstva rehionalnoho rozvytku, budivnytstva ta zhytlovo-komunalnoho hospodarstva Ukrainy, Yevropeyskyi Soiuz vid 15.12.2017 r. [EU Financing Agreement for the Danube Transnational Program (Interreg V–B Danube–CCI 2014 TC16 M6 TN001) : Agreement between the Ministry of Regional Development, Construction and Housing and Communal Services of Ukraine, European Union of 15.12.2017 r.]. «LIHA:ZAKON»: inform.-poshuk. systema – «LEAGUE: LAW»: inform.-search. system. Kyiv. Retrieved from https://ips.ligazakon.net/document/view/MU17198?from=main_documents&hide [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 03.01.2020.

Oleksandr Dudnik,

PhD (History), Senior Researcher,
V. I. Vernadsky National Library of Ukraine
3 Holosiivskiy Ave., Kyiv 03039, Ukraine
e-mail: dudn70@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0001-5206-1129>

Alina Kolesnichenko,

Research Associate,
V. I. Vernadsky National Library of Ukraine
3 Holosiivskiy Ave., Kyiv 03039, Ukraine
e-mail: kalines@bigmir.net
<https://orcid.org/0000-0002-7074-9733>

«LIHA:ZAKON» as a Universal Information and Legal System for Reflecting Ukraine's Cooperation in International Organizations

The article shows the years of the most fruitful cooperation of the highest authorities and officials of Ukraine with global and regional international organizations: the European Union (EU), the North Atlantic Alliance (NATO), Organization United Nations (UN), International Monetary Fund (IMF), and Council of Europe (CE). Cooperation with these international organizations contributes to implementation by Ukraine its foreign policy priority direction – Euro-Atlantic integration. In addition, participation or cooperation with some of these organizations helps Ukraine to assert its state sovereignty, carry out economic and political reforms. To achieve this goal, the «LIHA: ZAKON» information and search system was used. Using the system «LIHA: ZAKON» allows evaluating the official activity of the executive, legislative and judicial branches of the Ukrainian authorities at any time. The information system of the search «LIHA: ZAKON» allows to trace the history of participation of Ukraine or its cooperation with leading international organizations of global and regional character and concluding both bilateral and multilateral agreements with them. So, it was found out that the most effective cooperation of the highest authorities of Ukraine with international organizations in the implementation of priority directions of foreign and domestic policy of Ukraine took place in 2014–2019. The Ukraine's cooperation with the North-Atlantic Alliance in 2005–2010 is a separate exception. At the same time, the analysis shows that during the entire period of its independence, Ukraine has approved just several decisions of courts related to the legal framework of Ukraine's cooperation with mentioned international organizations.

Keywords: «LIHA: ZAKON» information retrieval system, international organizations, legislative documents, international agreements, court decisions, Euro-Atlantic direction.

Наталія Аксьонова,

науковий співробітник,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

Голосіївський просп., 3, Київ, 03039, Україна

e-mail: aksyonova_n7@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0002-0792-0155>

Михайло Самсонов,

провідний бібліотекар,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

Голосіївський просп., 3, Київ, 03039, Україна

e-mail: siaz@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0003-0903-2271>

АУДІОКНИГА ЯК СУЧАСНИЙ БІБЛІОТЕЧНИЙ РЕСУРС (ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ПОШИРЕННЯ НА МІЖНАРОДНІЙ ПЛАТФОРМІ «ЮТУБ»)

У статті досліджуються питання поширювання аудіокниги в Інтернеті, визначається важливість для бібліотек, як додаткового електронного ресурсу, який можна задіяти для збагачення бібліотечних сайтів. Підкреслюються позитивні моменти використання аудіокниг як джерела пізнання, освіти для людей з вадами слуху, для людей та дітей, які не вміють читати, отримання нової інформації для розвитку, самоосвіти. Зазначаються переваги при прослуховуванні аудіокниг, а саме: зір відпочиває, людина може суміщати декілька справ (багатоцільна діяльність); ефективно використовувати час: слухати стоячи в черзі, у міському транспорті, займаючись домашніми справами, спортом.

Також підкреслюється, що зручність та легкість прослуховування аудіокниг дає можливість доступності україномовного контенту в будь-яких куточках світу, оскільки за кордоном купити українську паперову книжку складніше.

Зроблено порівняльний аналіз представлення аудіокниг на платформі «Ютуб» для виявлення каналів з найбільшим переглядом, прослуховуванням, мовою озвучення. З цією метою проаналізовано 26 каналів і з'ясовано, що кількість україномовних джерел в рази менше в порівнянні з російськомовними, тобто недостатньо приділено уваги до використання цього потужного джерела.

Пропонується для подальшого розвитку діяльності українських бібліотек створення та завантажування своєї бази аудіокниг в ютуб, як одного з перспективних напрямів розширення абонентської бази читачів.

Таким чином, робиться висновок, що завдяки появі звукової літератури, бібліотеки одержали додаткові можливості задіяти ресурс для популяризації української мови, посилаючись на канали ютуб, де представлено в широкому обсязі різножанрові, цікаві твори, тим самим роблячи свій державно-просвітницький внесок у виховання інтелектуальної, всебічно розвиненої, патріотичної людини, яка цінує свою культуру.

Крім того, акцентується увага, що задіяння можливостей аудіокниг є також важливим елементом, стратегічним складником у системі захисту інформаційно-культурного простору держави від інформаційних війн.

Ключові слова: аудіокнига, бібліотека, інформпростір, канал, ресурс, ютуб.

Сучасні цифрові інтернет-технології дають можливості швидко і майже без перешкод отримати будь-яку інформацію, у будь-якому форматі залежно від потреб користувачів. Одним із джерел задоволення інтелектуальних, освітніх, розважальних потреб є аудіокнига, популярність та ринок якої в усьому світі зростає завдяки доступності, зручності, швидкості отримання, компактності та екологічності вироблення – без застосування деревини. За останні п'ять років ринок аудіокниг у західних країнах та США збільшився майже втричі.

І, як підкреслюють професійні виробники аудіокниг, у сучасному світі – це новий напрям розвитку літератури та мистецтва, «який має свій ритм та ідеологію» [4].

Мета статті – дослідити динаміку поширення аудіокниг у суспільстві, визначити найпопулярніший канал, книгу, найпоширенішу мову озвучення, тему, з'ясувати вподобання читачів-слухачів щодо аудіокниг на міжнародній платформі «Ютуб».

Актуальність вивчення поширювання аудіокниги в Інтернеті має значення з декількох причин: по-перше, як електронний ресурс, який можна задіяти в бібліотечній роботі з урахуванням різноманітних потреб користувачів бібліотечних сайтів, а також як додатковий канал реклами, це доповнить, збагатить бібліотечний простір і, по-друге, популяризація української мови, поширення національної ідеї, патріотичного виховання інтелектуальної, всебічно розвиненої людини, яка цінує свою культуру. І в цьому ракурсі бібліотека виступає як об'єднувальний майданчик.

Щодо популяризації української мови, ще на початку ХХІ ст., досліджуючи розвиток аудіокниги, як новітньої ділянки на конкурентному полі української культури з російською, О. Чирков відзначав, що в умовах незалежності почав бурхливо розвиватися новий сегмент ринку духовної культури, «в українців з'явилися можливість для вільно-

го розвитку власної культури», популяризації української мови, завдяки появі звукової форми електронної книги – аудіокниги [2].

Аналізуючи роль мови в сучасних українських реаліях, І. Парфенюк [7] у своїй праці відзначає, що це важливий елемент стратегічного захисту інформаційно-культурного простору, стратегічний складник у системі захисту держави від інформаційних війн.

До теми особливостей аудіокниги також зверталися С. Водозазька [3], К. Калугіна [5], підкреслюючи, що це інноваційний спосіб популяризації книги.

Аудіокнига (англ. audiobook) – це книга, яка озвучена й записана на цифровий носій, тиражується як платівка, магнітофонна касета, компакт-диск, комп'ютерний файл тощо. Аудіокниги часто називають «звуокнигами», «книгами вголос». В українському інформпросторі вживаються поняття «українська звукова книга» (вироблена в Україні, незалежно від того, якою мовою зафіксовано інформацію) та «звукова книга українською мовою» (книга, озвучена українською мовою й записана на матеріальний носій у будь-якій країні) [1].

Свого часу бібліотеки внесли вагомий внесок у розвиток аудіокниг, так у 1931 р. Бібліотека Конгресу за дорученням США почала програму зі створення «звуокниг» для людей з вадами зору. А в 1948 р. члени Нью-Йоркської публічної бібліотеки організували запис книг вголос для військовослужбовців, які втратили зір під час Другої світової війни.

Перші аудіокниги в Україні з'явилися на початку 60-х років ХХ ст. Українське товариство сліпих відкрило студію, у якій записували на магнітну плівку книжки для незрячих і вже згодом у бібліотеці УТОСу ім. Миколи Островського почала існувати унікальна аудіокнигозбірня, за 30 років озвучено більше ніж 80 тис. книг. Тисячі незрячих та слабозорих, почали активно відвідувати бібліотеку, також кожен член УТОС одержував спеціальний магнітофон для прослуховування високоякісної озвученої літератури, оскільки до цієї роботи в основному залучали дикторів радіо та професійних акторів (<https://csbs.org.ua/2009-10-13-06-33-24>).

В англомовних країнах, країнах Європи ринок звуокниги почав збільшуватися в другій половині 1990-х років завдяки переходу виробників з аудіокасети й CD Audio на CD MP3, оскільки потенційними споживачами стали мільйони користувачів персональних комп'ютерів.

Формування українського ринку звукової книги відбувалося поступово та повільно в конкурентній боротьбі, оскільки переважала література російською мовою, україномовні видання в більшості були представлені хрестоматійною українською класикою для школярів та казок для дітей.

Але в грудні 2006 р. «Компанія А.Е.Л.», яка спеціалізується на серійному випуску аудіокниг, створила 12 дисків у двох серіях «Сучасна проза» та «Театр перед мікрофоном», до яких ввійшли найкращі сучасні автори України, твори яких були відзначені престижними літературними преміями (С. Пушик, Ю. Андрухович, І. Роздобудько, Л. Денисенко, Л. Дереш, Ю. Покальчук, та ін.). До серії «Театр перед мікрофоном» ввійшли дві звуко книги з 9 драмами Лесі Українки, записаними на українському радіо. «Аудіокнига – це новий напрям розвитку літератури та мистецтва у сучасному світі, який має свій ритм та ідеологію» [4].

З появою електронних версій друкованих книг, а згодом і аудіокниг, дослідники, експерти почали з'ясовувати, що краще – читати паперову книгу, електронну, або взагалі слухати книжки.

Як у всякому інноваційному підході є свої недоліки й плюси, залежно від психоемоційного, розумового, фізичного стану людини, схильності, несхильності, особистого сприйняття інформації.

Безумовно, у першу чергу, аудіокниги це джерело пізнання, освіти для людей з вадами слуху, фізичними недоліками, людей та дітей, які не вміють читати, це чудова можливість отримання нової інформації для розвитку, відкриття світу знань.

До переваг можна віднести, те що під час прослуховування аудіокниги зір відпочиває, людина може суміщати декілька справ (багатозадачна діяльність); можливість ефективно використовувати час: слухати стоячи в черзі, у міському транспорті чи при занятті спортом, займаючись домашніми справами. При цьому багато залежить від ритму, голосу читця, досконалого знання мови, оскільки це має важливе значення для подальшого сприйняття та запам'ятовування літературного твору на слух.

Хоча щодо багатозадачності, керуючись дослідженнями, професор психології Д. Уїллінгем з Університету Вірджинія констатує, «що коли ви робите дві речі одночасно і намагаєтеся щось вивчити, то навряд ви вивчите це добре» [9].

У своєму дослідженні С. Водолазька зазначає, що за допомогою аудіокниги у споживача розширюється мотиваційно-функціональна сфера, оскільки «мінімізуються внутрішні зусилля, які витрачались на опанування друкованої книги», повідомлення не фіксується за допомогою знакових систем, «писемних чи друкованих текстів, а передається за допомогою звуку» [3].

Але сучасним безперечним позитивним досягненням – є зручність та легкість прослуховування аудіокниг у будь-яких куточках світу за допомогою смартфонів і планшетів. Так, наприклад, українська аудіо-

книгарня АБУК за допомогою додатків пропонує велику кількість українських книг і як стверджують керівники, на український контент попит є не тільки в Україні, а й за кордоном, оскільки 20% користувачів представники діаспор в США, Німеччині, Польщі, Канаді та з інших місць.

І це ще одна перевага аудіокнижок – доступність україномовного контенту, бо за кордоном купити українську паперову книжку складніше, ніж онлайн-аудіоверсію, крім того вона доступніша емігрантам другого-третього покоління, які часто не читають українською, але на слух розуміють. Тому аудіокниги це «чудовий варіант» [6].

Враховуючи всі позитивні моменти звукової літератури завдяки інформаційно-цифровим досягненням, переорієнтації бібліотечної діяльності з урахуванням потреб сучасних читачів, бібліотеки одержали додаткові можливості задіяти ресурси, на яких представлені аудіокниги для вдосконалення бібліотечних сайтів. Наприклад, посилаючись на канали «Ютуб», де представлено широкий вибір матеріалів з різних категорій знань, у бібліотек є можливість створити добірку необхідних джерел, заздалегідь зробивши кваліфікований відбір літератури, особливо це стосується озвучення аудіокниг українською мовою, таким чином збагативши джерельну базу інформаційно-бібліотечного середовища.

Позитивний приклад такого бібліотечного обміну: Національна бібліотека України для дітей, на сайті якої в розділі «Аудіобібліотеки» представлені 17 кращих інтернет-ресурсів, аудіовидання з унікальними записами українських літературних творів у виконанні авторів та провідних культурних діячів, добірки казок народів світу, українських дитячих народних пісень, ігор тощо. Шість ресурсів знаходяться на каналах «Ютуб», переважна кількість українською мовою – 13, російською – 4.

Представляєм декілька ресурсів з цього розділу:

– «UA:казки» (<https://kazky.suspilne.media/online>), радіохвиля казок українською мовою для дітей.

– «Аудіобібліотечка» (<http://www.chl.kiev.ua/key/Books/ShowCategory/8>), обірка літературних творів у авторському виконанні від порталу «КЛЮЧ».

– «Аудіокнига.UA» (https://www.youtube.com/channel/UCvzbw6_b9EUGs09_fW8_dY6_lg), інформаційний ресурс аудіокниг українського контенту.

– «Аудіопроєкти» (<http://ridna.ua/cat/osvichena/audio-proekty/>), аудіовидання з унікальними записами українських літературних творів.

– «VIP в Україні» (https://www.youtube.com/channel/UC92_Lrok-NWqvnH3_YTVWkIqaA),

добірка літературних творів проєкту «Книги, що говорять».

– «Казочка на добраніч» (<http://library.kherson.ua/kazka/>), аудіопроект Херсонської обласної бібліотеки для дітей імені Дніпрової Чайки.

– «Читаємо другу» (http://ostrovskogo.com.ua/publ/metodychnui_portfel/chitaemo_drugu/4-1-0-32), аудіопроект Чернігівської обласної бібліотеки для дітей імені Миколи Островського.

– «Ліхтар» (<https://lihtar.in.ua/biblioteka/dytjacha-literatura>), онлайн бібліотека для людей з вадами зору та ін.

Це колективне напрацювання від Української асоціації працівників бібліотек для дітей, де задіяно досвід, професійний підхід [13].

Чому нас зацікавив популярний відеохостинг «Ютуб», як підрозділ компанії «Гугл», заснований у 2005 р., який надає послуги для розміщення відеоматеріалів?

За даними компанії Alexa Internet (<https://www.alexa.com/>), станом на серпень 2019 р., в Інтернеті це другий сайт за відвідуваністю, щохвилини завантажуються 300 год відео, загальна кількість користувачів – 1,3 млрд, щодня – 30 млн відвідувачів та 5 млрд переглядів відео [12].

Щодо технічних зручностей прослуховування в Інтернеті на каналі «Ютуб», то до них можна віднести такі функції:

– використання гарячих клавіш управління, де одним натисканням можна прокручувати або повертатися на потрібне місце;

– можливість помітити аудіокнигу як вподобану і знайти в подальшому у своїй бібліотеці. Якщо ви не дослухали аудіокнигу до кінця, то при повторному включенні ютуб почнеться відтворення з точки останнього прослуховування;

– зручні функції плеєра регулювати швидкість відтворення від звичайної швидкості (за замовчуванням) до покрокового зменшення до 0,25 або збільшення у 2 рази індивідуально під свій психотип і свою швидкість засвоєння інформації;

– функція паралельного включення субтитрів будь-якою мовою для кращого засвоєння книги візуально. Так, наприклад, відкривши аудіокнигу англійською мовою, можна включити субтитри українською. І це ще один зручний спосіб вивчити мову або прочитати книгу українською мовою, якої ще немає в широкому доступі.

Слід зазначити, що свого часу М. Самсонов вже досліджував платформу «Ютуб», щодо представлення українських, зарубіжних бібліотек та перспективність використання бібліотечними структурами цих каналів. Відзначалось, що це чудова можливість для бібліотек безкоштовно рекламувати свою діяльність, висвітлювати бібліотечні

події, найважливіші новини регіону тощо [11]. Але не було досліджено, чи діляться бібліотеки своєю базою аудіокниг через сервіс «Ютуб». Продивившись посилання сторінок вебсайту «Ютуб», можна зробити висновок, що більшість бібліотек не виставляють аудіокниги чи посилання, а деякі й зовсім припинили своє існування.

Проводячи порівняльний аналіз, з метою виявлення каналів аудіокниги з найбільшим переглядом, прослуховуванням, мовою озвучення, ми відсортували 26 каналів ютуб, для більш зручного аналізу результати представлено в табл. (див. таблицю) та впорядковано за кількістю переглядів каналу.

Таблиця

Назва каналу на ютуб	Дата створення	Кількість аудіокниг	Перегляди лідера каналу	Кількість переглядів каналу	Мова
1. Greatest AudioBooks	29.10.2012	924	3471634	61538046	Англійська
2. «ИДДК»	03.10.2013	2949	585447	16383814	Російська
3. «СОЮЗ. Аудиокниги»	28.09.2015	600	5384175	14452729	Російська
4. «Аудіокнига.UA»	06.02.2014	3858	293111	12464619	Українська
5. «Ступени Сознания»	02.06.2015	323	1437806	11325875	Російська
6. «Аудиокниги на русском языке»	11.07.2016	1741	322363	9890928	Російська

7. Winter Zeit AUDIO-BOOKS Official	29.01.2014	73	1247188	8722315	Німецька
8. Hindi Audio Book	02.12.2016	60	2047525	7217293	Хінді
9. Novels Audiobook HD	25.06.2018	7336	23942	5365916	Англійська
10. Warrior-catsaudiobook	12.04.2014	849	124006	5162147	Англійська
11. «Аудиокниги – лучший отдых»	15.06.2015	377	314120	4715208	Російська
12. «Аудиокниги фантастика»	05.01.2015	881	83347	4296897	Російська
13. «Война, шпионаж, криминал, политика»	20.02.2017	2760	89841	4176799	Російська
14. Full Audiobooks	12.03.2014	7734	98658	3560861	Англійська
15. Audio Book PL	14.08.2014	12	2340932	3492882	Польська
16. «Аудиокниги РУ»	22.06.2014	372	294794	3257120	Російська
17. Priceless Audiobooks	04.01.2015	50712	50712	3208853	Англійська

18. «Осознанность»	14.11.2015	421	137852	3162387	Російська
19. «STALKER аудио книги»	09.02.2015	250	86763	2006592	Російська
20. «Творческая Группа СамИздат»	22.10.2016	867	89576	1766232	Російська
21. «Исламские Аудиокниги»	12.12.2016	2379	399723	1721533	Російська та Арабська
22. Warhammer Audiobooks	19.08.2015	163	62639	772272	Російська
23. «Аудиокниги українською»	27.08.2015	55	89902	669373	Українська
24. «Моя библиотека»	17.10.2019	94	269268	486237	Російська
25. «Аудиокнига Українською»	08.02.2016	31	31100	51269	Українська
26. «Українська Література»	29.11.2018	27	6429	26098	Українська

У результаті перегляду видно, що на першому місці розташувався канал Greatest AudioBooks (<https://www.youtube.com/user/GreatestAudioBooks/about>). Канал налічує 61 538 046 переглядів, у колекції міститься 924 аудіокниги, книга лідер по запитах користувачів The Art of War («Мистецтво війни»).

Другу та третю сходинки займають російськомовні канали «ИДДК» та «СОЮЗ.Аудиокниги». Канал «ИДДК»

<https://www.youtube.com/channel/UC9KNcRNJZBZ9g1YN1tdOkew/about>), присвячений озвучці сучасної літератури з різних жанрів,

налічує 2949 тис. аудіокниг; 16,4 млн переглядів. На каналі «СОЮЗ. Аудіокниги» (<https://www.youtube.com/channel/UCeTQKT-уMHSYGUSHnісEGрg>) понад тисячі аудіокниг в озвучці народних артистів Росії. В описі каналу можна знайти посилання на додаток «Аудіокниги видавництва Союз» для Android пристроїв, де представлена величезна колекція аудіокниг всіх можливих жанрів від фантастики до класики, бізнес-література, казки для дітей та книги по саморозвитку.

Нарешті на четвертому місці найбільша колекція серед аудіокниг українською канал «Аудіокнига.UA»

(<https://www.youtube.com/channel/UCvzbw6 b9 EUGs09 fBW8 dY6 lg>), де представлені твори українських та зарубіжних класиків, сучасна проза, поезія, наукова, навчальна література, мемуари, публіцистика, аудіокниги на різні жанри та смаки. Канал налічує 3858 аудіокниг, створений наприкінці 2014 р. і вже майже більше 12 млн переглядів, книга-лідер «Слуханка для української малечі.Казки» набрав 293 111 прослуховувань, потім Панас Мирний «Хіба ревуть воли, як ясла повні» для підготовки до ЗНО з української літератури близько 250 тис. переглядів.

Ще три україномовні канали розташувалися на 23, 25 та 26 сходинках: – «Аудіокниги українською»

(<https://www.youtube.com/channel/UC9 nWkHLW3 TJb3 esLCzszRA/about>) це збірник аудіокниг з усіх куточків Інтернету, для полегшеного пошуку користувачами сервісу YouTube.

– «Аудіокнига Українською»

(<https://www.youtube.com/channel/UC0 w7 t1 khnyhY9 wque5 k8 agA>), канал створено в 2016 р., має всього 31 аудіокнигу, які були завантажені три роки тому, більше канал не завантажує нових аудіозаписів. Найбільше переглядів (51 тис.) набрала аудіокнига Є. Гуцала «Лось».

– «Українська Література»

(<https://www.youtube.com/channel/UCBFCdH3fZ5olJHayzbtlKEQ/about>), канал призначений для школярів, які готуються до ЗНО і тих, хто любить українську літературу, створений наприкінці 2018 р., має 27 аудіокниг, які набрали в сумі 17 357 переглядів. Лідер – аудіокнига Ю. Яновського «Майстер Корабля», 6429 переглядів. Канал активний, продовжує поповнювати свою колекцію.

Щодо мови представлення, у процесі аналізу каналів з'ясовується, що преважує російська (14 джерел), англійська – 5, українська – 4, німецька, хінді та польська по одному разу. Тобто використанню цього потужного джерела недостатньо приділено уваги, оскільки кількість україномовних джерел у рази менше в порівнянні з російськомовними.

Використання цієї платформи для розповсюдження мови дає реальну «можливість у демократичний спосіб докорінно змінити ситуацію, або принаймні підготувати надійний ґрунт для такої зміни в близькому майбутньому, у процесі зміни поколінь» [2]. До речі, не дивлячись на запит українською мовою, ютуб видає загальний перелік каналів двома мовами – українською та російською. Таким чином, завдяки появі звукової літератури, бібліотеки одержали додаткові можливості задіяти ресурс для популяризації української мови, посилаючись на канали «Ютуб», де представлені в широкому обсязі різножанрові, цікаві твори, тим самим роблячи свій державно-просвітницький внесок у виховання інтелектуальної, всебічно розвиненої, патріотичної людини, яка цінує свою культуру.

Слід також зауважити, що цей ресурс дає великі можливості для перспективного напрямку осучаснення діяльності українських бібліотек. Створивши свою базу аудіокниг у ютуб, тим самим у бібліотек є можливість розширити свою абонентську базу. Для цього необхідно налагодити зв'язки зі спеціалізованими студіями аудіозаписів, створити бази аудіокниг та виставляти на одному з найбільш відвідуваних сайтів в Інтернеті – YouTube.com, зареєструвавши на ньому свій канал.

Свій внесок у створення бази аудіокниг можуть внести і відділи Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського, поповнюючи її літературою, інформацією, яка відповідає та висвітлює наукову роботу цього відділу, поступово завантажуючи аудіокниги у свій розділ на створеному каналі. Це буде сприяти наповненню загальної бази аудіокниг усієї бібліотеки і охоплювати максимальну кількість жанрів і напрямів.

Крім того, слід зауважити, що задіяння можливостей аудіокниг за підтримки та участі бібліотек є також важливим елементом, стратегічним складником у системі захисту інформаційно-культурного простору держави від інформаційних війн.

Список бібліографічних посилань

1. Матеріал з «Вікіпедії» – вільної енциклопедії. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Аудіокнига>.
2. Чирков О. А. Звукова книга – новітня ділянка на конкурентному полі української культури з російською. *Зб. наук. пр. НДІУ*. Київ, 2008. Т. XIX. С. 298–309. URL: <http://ndiu.org.ua/images/book/19.pdf>.
3. Водолазька С. А. Аудіокниги як інноваційний спосіб популяризації книги. 2013. С. 101–106.

4. Вперше в Україні сучасна аудіокнига. URL: <http://artvertep.com/news/1045.htm>.
5. Калугіна К. Інформація про особливості аудіокниги в банерній рекламі крамниці аудіокниг Audible. *Діалог: Медіа-студії*. 2015. Вип. 20. С. 239–245.
6. Як працює перша українська аудіокнигарня... Так, вона існує! URL: <https://shotam.info/de-shukaty-ukrains-ki-audioknyhy-tak-u-nas-ie-shcho-posluchaty/>.
7. Парфенюк І. М. Україномовний простір як стратегічний складник в системі захисту держави від інформаційних війн. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. Київ, 2020. № 2. С. 123–129.
8. Огієнко І. (Митрополит Іларіон). Наука про рідномовні обов'язки. URL: <https://ntsh.org/node/620>.
9. Слухати чи читати? Експерти пояснили, чи кращі друковані книжки за аудіо. *Українська правда* : вебсайт. 2018. URL: <https://life.pravda.com.ua/society/2018/09/9/233060/>.
10. Баль В. Ю. «Звучащие книги» в современной издательской индустрии. Вопросы книгоиздания. *Текст. Книга. Книгоиздание*, 2018., pp. 91–101. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/zvuchaschie-knigi-v-sovremennoy-izdatelskoj-industrii>.
11. Самсонов М. Представлення бібліотек на вебсайті YouTube. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. 2013. Вип. 36. С. 225–236. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/npnbuimviv_2013_36_23.
12. 37 Mind Blowing YouTube Facts, Figures and Statistics. 2019. MerchDope. URL: <https://merchdope.com/youtube-stats/>.
13. Сайт Національної бібліотеки України для дітей. URL: <http://chl.kiev.ua/default.aspx?id=7518>.

References

1. Wikipedia: Audioknyha. Retrieved from <https://uk.wikipedia.org/wiki/Аудіокнига> [in Ukrainian].
2. Chyrkov, O. (2008). Zvukova knyha – novitnia dilianka na konkurentnomu poli ukrainskoi kultury z rosiiskoju [The Sound Book is the newest area on the competitive field of Ukrainian culture with Russian]. *Zbirnyk nauk. prats NDIU*. Kyiv. Vol. XIX, pp. 298–309. Retrieved from <http://ndiu.org.ua/images/book/19.pdf>. [in Ukrainian].
3. Vodolazka, S. (2013). Audioknyhy yak innovatsiyni sposib populiaryzatsii knyhy [Audiobooks as an innovative way to promote a book]. pp. 101–106 [in Ukrainian].

4. Vpershe v Ukraini suchasna audioknyha [For the first time in Ukraine a modern audiobook]. Retrieved from <http://artvertep.com/news/1045.htm> [in Ukrainian].

5. Kaluhina, K. (2015). Informatsiia pro osoblyvosti audioknyhy v banernii reklamii kramnytsi audioknyh Audible [Information about audiobook features in the Audible audiobooks banner]. *Dialoh: Media-studii.*, vol. 20, pp. 239–245.

6. Yak pratsiuie persha ukrainska audioknyharnia... Tak, vona isnuie! [How the first Ukrainian audiobook works . Yes, it exists!]. 2019. Retrieved from <https://shotam.info/de-shukaty-ukrains-ki-audioknyhy-tak-u-nas-ie-shcho-poslukhaty/> [in Ukrainian].

7. Parfeniuk, I. (2020). Ukrainomovnyi prostir yak stratehichniy skladnyk v systemi zakhystu derzhavy vid informatsiinykh viin [Ukrainian language space as a strategic component in the system of protection of the state from information wars]. *Bibliotekoznavstvo. Dokumentoznavstvo. Informolohiia – Library Science. Documentation. Informology*, no. 2, pp. 123–129. Kyiv [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.32461/2409-9805.2.2019.175932>

8. Ogiyenko, I. (Mytropolyt Ilarion). Nauka pro ridnomovni obov'yazky [The science on native language responsibilities]. Retrieved from <https://ntsh.org/node/620>. [in Ukrainian].

9. Slukhaty chy chytaty? Eksperty poiasnyly, chy krashchi drukovani knyzhky za audio [To listen or to read? Experts have explained whether printed books are better than audiobooks]. (2018). *Ukrainska Pravda – Ukrainian Pravda*. Retrieved from <https://life.pravda.com.ua/society/2018/09/9/233060/> [in Ukrainian].

10. Bal, V. Ju. (2018). «Zvuchashhie knigi» v sovremennoj izdatelskoj industrii [«Sound books» in the modern publishing industry]. *Voprosy knigoizdaniya. Tekst. Kniga. Knigoizdanie – Text. Book. Publishing*. Vol. 17, pp. 91–101. Retrieved from <https://cyberleninka.ru/article/n/zvuchashhie-knigi-v-sovremennoy-izdatelskoj-industrii> [in Russian]. <https://doi.org/10.17223/23062061/17/7>

11. Samsonov, M. (2013). Predstavleniia bibliotek na veb-saiti YouTube [Libraries Presentations on YouTube]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho – Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, issue 36, pp. 225–236. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/npnbuimviv_2013_36_23 [in Ukrainian].

12. 37 Mind Blowing YouTube Facts, Figures and Statistics. MerchDope (2019). Retrieved from <https://merchdope.com/youtube-stats/> [in English].

13. Sait Natsionalnoi biblioteky Ukrainy dlia ditei [Website of the National Library of Ukraine for Children]. Retrieved from <http://chl.kiev.ua/default.aspx?id=7518> [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 05.01.2020.

Natalia Aksjonova,

Research Associate,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

3 Holosiivskiy Ave., Kyiv 03039, Ukraine

e-mail: aksyonova_n7@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0002-0792-0155>

Mykhailo Samsonov,

Leading Librarian,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

3 Holosiivskiy Ave., Kyiv 03039, Ukraine

e-mail: siaz@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0003-0903-2271>

Audiobook as a Modern Library Resource

(Comparative Analysis of Distribution on the International Platform YouTube)

The article explores the issues of audiobook distribution on the Internet and determines that it means for libraries an additional electronic resource that can be used to enrich library sites. We emphasize the positive aspects of using audio books as a source of knowledge, education for people with hearing impairments, for people and children who cannot read, as a way to obtain new information for development, self-education. The advantages of listening to audiobooks are emphasized, namely: eyesight is at rest, a person can combine several tasks (multitasking); use time effectively: listen standing in line, in public transport, doing household chores, sports.

It is also emphasized that the convenience and ease of listening to audiobooks makes it possible to access Ukrainian-language content in any part of the world, because it is more difficult to buy an Ukrainian paper book abroad. A comparative analysis of the presentation of audiobooks on the Youtube platform allows to identify the channels with the most viewing, listening, audio language. To this end, 26 channels were analyzed and it was found that the number of Ukrainian-language sources is many times less than in Russian-language sources, so insufficient attention is paid to the use of this powerful source.

It is proposed for further development of Ukrainian libraries to create and upload their database of audiobooks on Youtube, as one of the promising areas to expand the subscriber base of readers. Thus, it is concluded that due to the advent of audio literature, libraries have additional opportunities to use the resource to promote the Ukrainian language, referring to YouTube channels where a wide range of diverse, interesting works, thus making their public educational contribution to the education of intellectual, a well-developed, patriotic person who values his culture. In addition, emphasis is placed on the fact that the use of audiobooks is also an important element, a strategic component in the system of protection of information and cultural space of the state from information wars.

Keywords: audiobook, library, information space, channel, resource, YouTube.

Андрій Жабін,

молодший науковий співробітник,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

Голосіївський просп., 3, Київ, 03039, Україна

e-mail: zh_a@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0003-4144-6124>

**МІЖНАРОДНІ ПРОЄКТИ LIBER:
ПОТОЧНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ**

LIBER є передовою бібліотечною організацією у Європі, членами якої є сотні наукових бібліотек по всьому Європейському Союзу. LIBER сприяє розвитку нових можливостей у проєктах мережі європейських наукових бібліотек. Стаття досліджує передумови виникнення, сучасний стан, її цілі, проєкти та подальші перспективи її розвитку. Уже багато років LIBER бере участь у міжнародних наукових, культурних та освітніх проєктах. LIBER була задіяна в десятках передових цифрових проєктах. Як правило, проєкти розраховані на декілька років і мають чіткий та детальний план реалізації поставлених завдань, з якими можливо ознайомитись на їх власних вебпорталах.

Велика увага в дослідженні приділяється проєктам, у рамках яких бере участь LIBER у даний час, серед яких SSHOC, INOS та reCreating Europe.

SSHOC, що стартував у січні 2019 р., є спільним проєктом 47 організацій у рамках Європейського Союзу та працює над створенням європейської відкритої хмарної екосистеми для соціальних та гуманітарних наук.

Діяльність LIBER у проєкті SSHOC стосується сприянню розвитку громад, розширення прав та можливостей користувачів, а також формування експертиз.

INOS є проєктом інтеграції відкритих та громадянських наук у навчання і вищій школі. Проєкт розраховано на період з вересня 2019 р. по серпень 2022 р. Проєкт INOS фінансується Програмою «Єразмус+» та Європейським Союзом.

reCreating Europe є проєктом переосмислення закону про цифрові авторські права для культурно різноманітної, доступної, творчої Європи. Проєкт розраховано на період із січня 2020 р. по грудень 2023 р. Ця ініціатива профінансована в рамках Програми Європейської Комісії «Горизонт 2020».

Стаття висвітлює структурну організацію LIBER, її стратегію та плани на майбутнє. Стратегія LIBER приймається на 4–5 років та включає такі складні завдання як реформування авторського права, розвиток цифрових гуманітарних наук, практику відкритого доступу тощо.

Передовий досвід LIBER може бути використаний у вітчизняних бібліотечних проєктах не тільки як певні технологічні розробки, а і як можливість посилення міжнародних бібліотечних зв'язків та інтеграційних процесів із країнами-членами ЄС.

Ключові слова: LIBER, міжнародні проєкти, SSHOC, INOS, reCreating Europe.

Постановка проблеми в загальному вигляді та актуальність дослідження. LIBER (з франц. The Ligue des Bibliothèques Européennes de Recherche) є професійною асоціацією європейських дослідних бібліотек, заснованою в 1971 р. та зареєстрованою у Нідерландах. Х. Екстер, будучи одним із президентів LIBER, у своїй книзі із її історії аналізує як і чому виникла LIBER [8]. Зокрема він звертає увагу на те, що одній міжнародній бібліотечній організації було не достатньо для ефективної кооперації між бібліотеками, адже IFLA була «елітарним клубом» для бібліотечних асоціацій і не приймала у своє членство окремі бібліотеки, що і стало передумовою формування LIBER у 1960-х роках у Європі [8, с. 15].

Як зазначає сайт LIBER [3], до неї входять як університетські, так і національні бібліотеки Європи. Ще 10 років тому до LIBER входило 400 дослідних бібліотек [1, с. 22], а на даний час приблизно 450 бібліотек входять до даної організації [3]. Сьогодні спонсорами LIBER є такі потужні організації як EBSCO, Emerald Publishing, EXLibris та ін.

Щороку LIBER організовує традиційну міжнародну конференцію для дослідників-професіоналів з різних країн Європи та поза її межами, що дозволяє організації відстежувати тенденції розвитку бібліотечної науки у світі. LIBER бере участь у передових міжнародних цифрових проєктах Європейського Союзу (ЄС).

Зважаючи на те, що Україна все більше посилює зв'язки з ЄС, такі організації як LIBER та її досвід у проєктах представляють значну практичну цінність для вітчизняної бібліотечної справи.

Бібліографія в цілому представлена зарубіжними джерелами, серед яких варто виділити праці П. Айріса [5, 6], який досліджував проєкти LIBER 10 років тому. Загальний стан справ у LIBER досить детально було розглянуто у відповідній статті Ярошенко Т. [1]. Ця тематика, як і сама організація, є малодослідженими серед вітчизняних авторів, що є додатковим аргументом для відповідного дослідження.

Мета статті – дослідити діяльність LIBER та її міжнародні проєкти.

В основу *методології дослідження* покладено історичний метод та аналіз відкритих джерел інформації в рамках проєктів LIBER та її структурної організації.

Викладання основного матеріалу. LIBER виділяє для себе шість основних цілей: високоякісні послуги для всіх користувачів бібліотечних та інформаційних послуг; інтелектуальна свобода та доступ до навчання; співпраця з індивідуальними, місцевими, національними, європейськими та глобальними партнерами; розпорядження колекціями та інституційними ресурсами у найбільш підходящому форматі; лідерство, інновації та готовність використовувати можливості для змін; інклюзивність, рівність можливостей та реалізація потенціалу.

Стратегія на 2018–2022 рр. [4] визначає основні напрями LIBER, включаючи ключові теми, такі як реформа авторського права, цифрові гуманітарні науки, відкритий доступ, метрика та управління даними досліджень.

LIBER сприяє розвитку нових можливостей у проектах мережі європейських наукових бібліотек у таких сферах: провідне використання практик відкритої науки; сприяння інноваційному науковому спілкуванню; підтримка розвитку цифрових навичок та пов'язаних з ними навчальних заходів; сприяння розвитку та впровадженню дослідницьких інфраструктур та послуг; робота з академічними громадами над показниками та стимулами для підтримки більш відкритої, прозорої та досконалої дослідницької та наукової практики.

У рамках роботи з підключення та представлення науково-дослідних бібліотек у Європі LIBER ініціює та бере участь у стратегічних та інноваційних проектах. При роботі з міжнародними проектами LIBER фокусується на:

– провідне використання практик відкритої науки; – сприяння інноваційному науковому спілкуванню; – підтримка розвитку цифрових навичок та пов'язаних з ними навчальних заходів; – сприяння розвитку та впровадженню дослідницьких інфраструктур та послуг; – робота з академічними громадами над показниками та стимулами для підтримки більш відкритої, прозорої та досконалої дослідницької та наукової практики.

На початку 2020 р. портфоліо LIBER налічувало три активні міжнародні проекти:

- SSHOC;
- INOS;
- reCreating Europe.

SSHOC, що стартував у січні 2019 р. [10], є спільним проектом 47 організацій, у рамках Європейського Союзу працює над створенням європейської відкритої хмарної екосистеми для соціальних та гуманітарних наук (SSH).

Програма профінансована в рамках Програми Європейської Комісії «Горизонт 2020». Уперше всі дослідницькі інфраструктури у європейських соціальних та гуманітарних науках об'єднують зусилля для створення соціально-гуманітарної частини відкритої хмари європейської науки.

Проект із інтеграції розпізнаних європейських ресурсів розраховано на період у 40 місяців (із січня 2019 р. по квітень 2022 р.) [4].

Очікувані результати проєкту:

– інтеграція ресурсів із соціальних наук та гуманітаристики ЄС в єдине ціле;

– доступність матеріалів на території ЄС;

– доступність довірених та безпечних механізмів SSH підключення до даних на території ЄС;

– доступність високотехнологічних SSH інструментів і даних для використання;

– передове положення завдяки використанню пілотних кластерних SSH проєктів;

– поширення даних стає вживаною практикою серед різних SSH спільнот.

Діяльність LIBER у проєкті SSHOC [2] стосується сприяння розвитку громад, розширення прав та можливостей користувачів та формування експертиз. Сюди входять семінари, вебінари та підсумкова конференція. LIBER також бере участь у комунікаціях, розвитку технологій та послуг у хмарі SSH, управлінні та стабільності.

INOS (Integrating Open and Citizen Science Into Active Learning Approaches in Higher Education) є проєктом інтеграції відкритих та громадянських наук до активних підходів до навчання у вищій школі. Проєкт розраховано на період з вересня 2019 р. по серпень 2022 р. [11].

Відкрита наука (Open Science або OS) та Громадянська наука (Citizen Science або CS) зростають експоненційно. За останнє десятиліття OS швидко стала каталізатором формування досліджень та суспільства в Європейському Союзі. Тим часом все більша кількість ініціатив CS залучає громадян до оцифрованих проєктів соціальних цілей у відкритих рамках співпраці.

Проект INOS, що фінансується Програмою «Єразмус+» та Європейським Союзом у рамках Ключової дії 2 «Співпраця в галузі інновацій та належної практики», спрямований на модернізацію навчальних програм закладів вищої освіти (ЗВО) шляхом залучення громадян до участі в ОС та КС. Основні завдання включають:

– формування на основі доказів огляду тенденцій у громадській діяльності ОС та КС;

- посилення практики ОС та КС на основі ґрунтовного педагогічного обґрунтування на основі добре перевіреної педагогіки активного навчання;

- запрошення громадян у ЗВО-партнери приєднатися до проектів CS у формі діяльності з відкритих знань;

- організація відкритих інноваційних заходів, що об'єднують співробітників та студентів вищої освіти (ЗВО) для спільних та міжпредметних проектів;

- підвищення кваліфікації персоналу ЗВО(академічної та бібліотечної) та студентів завдяки викриттю сучасних тенденцій громадської участі та модернізації навчальних програм ЗВО шляхом інтеграції та інтеграції практик OS та CS у навчальну практику ЗВО – ініціювання змін політики шляхом підвищення обізнаності про суспільний вплив OS та CS.

INOS звертається до широкого спектра зацікавлених сторін, таких як управління ЗВО, академічний і бібліотечний персонал, студенти, розробники політики, органи фінансування, зацікавлені сторони бізнесу, європейські та міжнародні мережі для навчання та навичок, пов'язаних з OS та CS.

Консорціум складається з чотирьох ЗВО – Ольборзького університету, Таллінського університету, Університету Оулу та Університету Бордо, а також LIBER та інших організацій.

Роль LIBER у проекті INOS [12] полягає у заходах, спрямованих на бібліотеки, та підтримує їх активне залучення до обговорення навчальних програм та модернізації навичок. LIBER веде діяльність із поширення інформації та результатів проекту щодо залучення, підвищення обізнаності та сприяння зміні політики.

reCreating Europe є проектом переосмислення закону про цифрові авторські права для культурно різноманітної, доступної, творчої Європи. Проект розраховано на період із січня 2020 р. по грудень 2023 р. [14].

Ключовими цілями [14] проекту є:

- виготовлення міжнародних карт багаторівневих регуляторних відповідей, які впливають на доступ до культури та її продукції, конкурентоспроможність креативних галузей промисловості та стратегію подолання зацікавлених сторін стосовно проблем і обмежень щодо прав інтелектуальної власності;

- розробка інноваційних якісних та кількісних методів для вимірювання впливу оцифрування на виробництво та споживання культурних товарів та послуг;

- проведення правового та технологічного відображення та оцінки

заходів технологічного захисту та алгоритмів фільтрації контенту та їх впливу на культурне різноманіття, доступ до культури та генерування культурної цінності;

– пропонування політичних рекомендацій та найкращих практик, спрямованих на те, щоб зробити доступною культуру, одночасно зміцнюючи стійкий розвиток багатих та різноманітних культурних та творчих галузей.

Ще 20 цифрових проєктів LIBER є закінчені [7]. Досліджуючи ці проєкти [5–7, 13], важливо звернути увагу на те, що більшість з них відбувалися у 2010–2020 рр. та були пов’язані з дослідженнями бібліотечних установ у руслі цифрових досліджень та практик, що ще раз підтверджує те, що LIBER дійсно є передовою організацією у міжнародній співпраці наукових бібліотек.

Розглянемо переклад структурної організації проєктів LIBER (див. рисунок), що доступна в оригіналі на вебпорталі організації.

Центральне місце займає так звана Виконавча Рада, що складається із старших наукових співробітників, що є представниками бібліотек-членів LIBER. Члени ради беруть участь у керівництві діяльністю LIBER та формують стратегію.

Нині до складу виконавчої ради входять 13 осіб, а головою ради є президент LIBER Ж. Фрей.

Як ми бачимо, проєктна робота розподілена за трьома основними напрямками:

– інфраструктурні дослідження (архітектура, управління даними досліджень, пов’язані відкриті дані);

– цифрові навички, знання та послуги (програми лідерства, цифрові навички, цифрові гуманітарні науки та цифрове культурне надбання);

– комунікація серед науковців (відкритий доступ, інноваційні метрики, громадянська наука, авторські та юридичні питання).

На цьому етапі основні роботи здійснюються у керівних комітетах та робочих групах. До складу робочих груп входять більше 100 волонтерів із працівників бібліотек-членів.

Досліджуючи стратегію LIBER на 2018–2022 рр. [15], ми можемо сформулювати розуміння того, які напрями LIBER визначає як найбільш важливими для відбору серед можливих проєктів. Одне з центральних місць у їх стратегії займає подальший розвиток бібліотеки як хабу для цифрових навичок та послуг як у фізичному, так і у віртуальному дослідному середовищі.

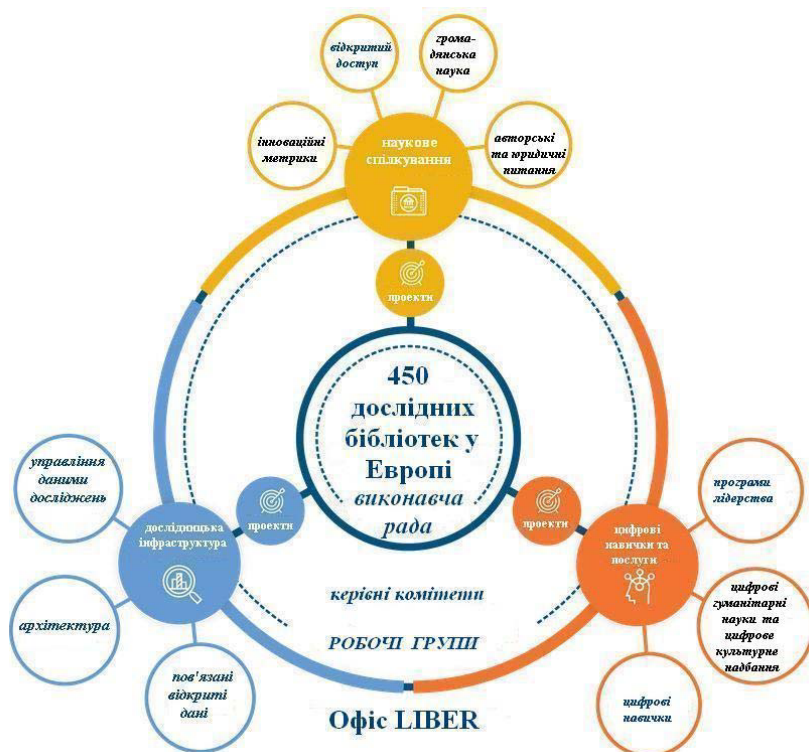

Рис. Структурна організація LIBER

Насамперед це включає формування бібліотек як потужних центрів цифрових послуг та надання необхідної допомоги працівникам дослідних бібліотек в освоєнні цих технологій.

Як і у випадку з організаційною структурою міжнародних проектів, загальна стратегія LIBER фокусується на трьох взаємопов'язаних напрямках: інноваційна наукова комунікація, цифрові навички та послуги, дослідницька інфраструктура.

Практичне значення. Досвід LIBER, як потужної бібліотечної організації у Європі, є багатоаспектним та може бути використаний у вітчизняних бібліотечних проєктах не тільки як певні технологічні нововведення, а і як можливість посилення міжнародних бібліотечних зв'язків та інтеграційних процесів із країнами-членами ЄС.

Висновки. LIBER є багатоаспектною та багаторівневою бібліотечною організацією, яка працює у широкому діапазоні можливих ініціатив, як між бібліотеками, так і у рамках різноманітних організацій ЄС у сфері культури, науки, освіти.

Діяльність LIBER розподіляється на три стратегічні напрями: дослідна інфраструктура, наукове спілкування, а також цифрові навички та послуги. Стратегія LIBER передбачає і надалі працювати у такому форматі за участі в міжнародних проектах.

Як правило, проекти LIBER є потужні інтеграційні ініціативи заради поширення та спрощення відкритого доступу до розрізнених або малодоступних інформаційних ресурсів у Європі.

Ідея формування бібліотеки як хабу для цифрових навичок та послуг як у фізичному, так і у віртуальному дослідному середовищі закладена в основу стратегії LIBER і буде розвиватися у найближчі роки. Такі ініціативи є не тільки програмними засадами, а й мають свою практичну реалізацію в SSHOC, INOS та інших передових цифрових проектах, досвід яких може бути застосований і в Україні.

Згідно з відкритими джерелами на порталі LIBER на сьогодні жодна українська бібліотека не бере участі в програмах LIBER. Доцільним і практичним буде рекомендувати посилення співпраці українських установ з LIBER.

Список бібліографічних посилань

1. Ярошенко Т. Знімаючи рожеві окуляри: LIBER про нові зміни та можливості для академічних бібліотек Європи. *Бібл. планета*. 2009. № 4. С. 22–24.

2. About SSHOC. *LIBER* : website. 2019. URL: <https://libereurope.eu/about-us/> (дата звернення: 24.02.2020).

3. About us. *LIBER* : website. 2019. URL: <https://libereurope.eu/about-us/> (дата звернення: 24.02.2020).

4. About us. *Sshopencloud.eu* : website. 2020. URL: <https://sshopencloud.eu/about-sshoc> (дата звернення: 24.02.2020).

5. Ayris P. *Establishing the Library Landscape in Europe: LIBER's Portfolio of EU projects. Liber Quarterly : The Journal of European Research Libraries*. 2011. no. 1. pp. 86–101.

6. Ayris P. *University and Research Libraries in Europe Working towards Open Access. Liber Quarterly : The Journal of European Research Libraries*. 2011. № 3/4. pp. 332–346.

7. Completed Projects. *LIBER* : website. 2019. URL: <https://libereurope.eu/our-activities/projects/past-projects/> (дата звернення: 24.02.2020).
8. Hakli E. Innovation through Cooperation: The History of LIBER. *Copenhagen : Museum Tusulanum Press*, 2011. 371 p.
9. Hormia-Poutanen, K. *LIBER – Re-inventing the Library for the Future by Enabling Open Science, Leading in Changing Scholarship and Shaping Innovative Research*. *Signum*. 2016. No. 2. pp. 5–10.
10. «SSHOC» – Social Sciences & Humanities Open Cloud is the acronym to remember. Website. 2019. URL: <https://www.eoscsecretariat.eu/news-opinion/%E2%80%9Csshoc%E2%80%9CD-social-sciences-humanities-open-cloud-acronym-remember/> (дата звернення: 24.02.2020).
11. INOS: PROJECT FACTSHEET. *INOS*: website. 2019. URL: <https://inos-project.eu/projects/> (дата звернення: 24.02.2020).
12. INOS: Integrating Open and Citizen Science Into Active Learning Approaches in Higher Education. *LIBER* : website. 2019. URL: <https://libereurope.eu/our-activities/projects/inos/> (дата звернення: 24.02.2020).
13. Lossau, N. *An Overview of Research Infrastructures in Europe – and Recommendations to LIBER*. *Liber Quarterly : The Journal of European Research Libraries*. 2012. No. 3/4. pp. 313–329.
14. reCreating Europe. *LIBER* : website. 2019. URL: <https://libereurope.eu/our-activities/projects/recreating-europe/> (дата звернення: 24.02.2020).
15. 2018–2022 LIBER strategy. *LIBER* : website. 2017. URL: <https://libereurope.eu/wp-content/uploads/2017/11/LIBER-Strategy-2018-2022.pdf> (дата звернення: 24.02.2020).

References

1. Yaroshenko, T. (2009). Znimaiuchy rozhevi okuliary: LIBER pro novi zminy ta mozhlyvosti dlia akademichnykh bibliotek Yevropy [Taking-off pink-tinted spectacles: LIBER on new changes and opportunities for academic libraries in Europe]. *Bibliotekna planeta – Library Planet*, no. 4, pp. 22–24 [In Ukrainian].
2. About SSHOC. (2019). *LIBER*: website. Retrieved February 24, 2020 from <https://libereurope.eu/about-us/> [in English].
3. About us. (2019). *LIBER*: website. Retrieved February 24, 2020 from <https://libereurope.eu/about-us/> [in English].
4. About us. (2020). *SSHOC*: website. Retrieved February 24, 2020 from <https://sshopencloud.eu/about-sshoc> [in English].
5. Ayris, P. (2011). Establishing the Library Landscape in Europe: *LIBER's*

Portfolio of EU projects. Liber Quarterly: The Journal of European Research Libraries, no. 1, pp. 86-101 [in English]. <https://doi.org/10.18352/lq.8009>

6. Ayris, P. (2011). University and Research Libraries in Europe Working towards Open Access. *Liber Quarterly: The Journal of European Research Libraries*, no. 3/4, pp. 332–346 [in English]. <https://doi.org/10.18352/lq.7998>

7. Completed Projects. (2019). LIBER: website. Retrieved February 24, 2020 from <https://libereurope.eu/our-activities/projects/past-projects/> [in English].

8. Hakli, E. (2011). Innovation through Co-operation: The History of LIBER. Copenhagen, Denmark: Museum Tusulanum Press [in English].

9. Hormia-Poutanen, K. (2016). Re-inventing the Library for the Future by Enabling Open Science, Leading in Changing Scholarship and Shaping Innovative Research. *Signum*, no. 2, pp. 5–10 [in English].

10. SSHOC – Social Sciences and Humanities Open Cloud is the acronym to remember. (2019). *EOSCsecretariat.eu*: website. Retrieved February 24, 2020 from <https://www.eoscsecretariat.eu/news-opinion/%E2%80%9Csshoc%E2%80%9D-social-sciences-humanities-open-cloud-acronym-remember/> [in English].

11. INOS: PROJECT FACTSHEET. (2019). *INOS*: website. Retrieved February 24, 2020 from <https://libereurope.eu/our-activities/projects/past-projects/> [in English].

12. INOS: Integrating Open and Citizen Science Into Active Learning Approaches in Higher Education. (2019). *LIBER*: website. Retrieved February 24, 2020 from <https://libereurope.eu/our-activities/projects/past-projects/> [in English].

13. Lossau, N. (2012). An Overview of Research Infrastructures in Europe - and Recommendations to LIBER. *Liber Quarterly: The Journal of European Research Libraries*, no. 3/4, pp. 313–329 [in English]. <https://doi.org/10.18352/lq.8028>

14. reCreating Europe. (2019). *LIBER*: website. Retrieved February 24, 2020 from <https://libereurope.eu/our-activities/projects/recreating-europe/> [in English].

15. 2018–2022 LIBER strategy. (2017). *LIBER*: website. Retrieved February 24, 2020 from <https://libereurope.eu/wp-content/uploads/2017/11/LIBER-Strategy-2018-2022.pdf> [in English].

Стаття надійшла до редакції 03.01.2020.

Andrii Zhabin,

Junior Researcher,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

3 Holosiivskyi Ave., Kyiv 03039, Ukraine

e-mail: zh_a@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0003-4144-6124>**LIBER's International Projects: Current Status and Prospects**

The article explores LIBER as leading library organization in Europe that was established in 1971. About 450 national, university and other libraries are part of the organization and its wider network includes goal-oriented partnerships with other organizations in Europe and beyond.

Lack of information on this subject in Ukrainian science field forms one of the article main goals: to inform Ukrainian libraries staff about LIBER and its projects. Study uses historical method and analysis of open sources.

LIBER promotes new opportunities in the projects of the European research library network. The article explores the prerequisites, the current state, goals and further prospects of LIBER international projects. The study also highlights the structural organization of LIBER, its strategy and plans for the future.

For many years LIBER has been involved in international scientific, cultural and educational projects. LIBER has been involved in dozens of cutting-edge digital projects. Much attention is paid to LIBER's projects that are currently underway, including SSHOC, INOS and reCreating Europe. These projects were called to make modernizing influence on areas of humanities, university curricula, and rethinking digital copyright law.

Now none of Ukrainian libraries participate in LIBER's projects. As result of current study rise of interest among Ukrainian scientists towards LIBER is expected. LIBER is integrated in various EU educational programs what will promote further integration of Ukraine into EU educational space on a long time perspective.

Keywords: LIBER, international projects, SSHOC, INOS, reCreating Europe.

Інеса Тимошенко,

директор Васильківського коледжу,

Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»

вул. Львівська, 23, Київ, 03115, Україна

e-mail: hatacmt@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0003-1323-1898>

ГЕНЕЗИС КОМУНІКАЦІЙНО-ДОКУМЕНТАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МЕДИЧНОЇ ГАЛУЗІ

У статті аналізуються умови формування комунікаційно-документаційного забезпечення медичної галузі. Автором порушуються питання про труднощі науково-інформаційного забезпечення та практичних потреб системи охорони здоров'я. Визначено основні етапи комунікаційно-документаційної діяльності в медичній галузі. Пропонуються нові підходи обґрунтованого систематичного вивчення видань наукової тематики та налагодження зворотного зв'язку, що дасть змогу точніше визначити реальні інформаційні потреби читачів, ефективність роботи бібліотек та напрями її подальшого вдосконалення.

Ключові слова: документаційне забезпечення, медична інформація, науково-інформаційні потреби, науково-медична література.

На сучасному етапі розвитку Української держави особливої актуальності набуває проблема сучасних умов формування системи документ-аційного забезпечення медичної галузі, яка перебуває під впливом двох різних чинників, тобто виникли нові комунікаційні бар'єри, що обумовлюють їх перехід на нову якість. Це, з одного боку, посилення видавничої діяльності й підвищення її вартості, що обумовлює неможливість купувати необхідні видання науковими бібліотеками. З другого боку, цифрова революція та Інтернет викликали конкуренцію між друкарськими й віртуальними засобами інформації, а електронний доступ радикально змінює традиційне управління науковим знанням.

Суспільне значення документаційного забезпечення викликає постійний науковий інтерес до цієї сфери, проте ґрунтовних, комплексних розробок у цьому напрямі ще надто мало. Вагомим внеском у наукову розробку теоретико-методологічних проблем цієї теми та практичної реалізації комунікаційно-документного забезпечення діяльності в меди-

чині є праці С. Багдасар'ян, Ю. Лісичина, О. Згурської, А. Глушановського, Д. Карамішева, Н. Немцова, Р. Павленко. Ще у 80-і роки А. Уваренко проаналізував історичний розвиток системи наукової комунікації в медицині й тривалі роки продовжував працювати над зазначеною проблемою. Актуальним залишається питання аналізу умов формування комунікаційно-документаційного забезпечення медичної галузі.

Мета статті – визначити основні етапи комунікаційно-документаційної діяльності в медичній галузі.

Останнім часом дослідники прагнуть не тільки до відкритого, а й вільного доступу до наукової інформації. Це викликало широкі дискусії й спричинило могутній міжнародний рух за відкритий доступ до наукового і гуманітарного знання. У 1999 р. у США був створений архів PubMed Central (PMC), що забезпечує вільний електронний доступ до журналів у галузі наук про життя. Трохи пізніше був створений архів BioMed Central з вільним доступом до журналів у галузі біомедицини. У 2003 р. була запущена могутня віртуальна бібліотека Public Library of Science (PloS), що заснувала свої власні журнали в галузях біології, медицини, генетики і біоінформатики.

Як бачимо, процеси вдосконалення і становлення документаційного забезпечення йдуть ще з глибини століть та продовжуються в наші дні. Найперше вони пов'язані з рівнем інформаційного розвитку суспільства, його досягненнями в галузі науки і техніки, зокрема в медицині.

Медичні періодичні видання відіграють значну роль у розвитку медичної науки, особливо при виникненні та забезпеченні важливих проблем медицини та охорони здоров'я, медичної освіти.

Якісно новий період для засобів медичної наукової комунікації починається у 20-ті роки ХХ ст., тобто за радянських часів, коли з грудня в 1918 р. у Харкові почав виходити щотижневий медичний журнал «Врачебное дело» (нині «Лікарська справа»), а далі почали створюватися державні наукові установи, діяльність яких вимагала накопичення, поширення та обміну знаннями. Цей період характеризується створенням радянської науки та її організаційного, законодавчого, інформаційного забезпечення. За період 1920–1986 рр. створено 30 наукових медичних бібліотек при науково-дослідних установах (НДУ), які першими розпочали виконувати функції обслуговування медичних користувачів та збереження наукової спадщини. Цей етап документаційної діяльності в медичній галузі характеризується процесом підготовки рукопису й друкування матеріалів, призначених для поширення медичних знань.

У хронологічному й функціональному відношенні етап видавничий – це перший рівень розвитку документаційної діяльності. Роль інформаційних працівників виконували редактори та видавці, які забезпечували підготовку планів видання, редакторську обробку документів, друкування і, нарешті, розповсюдження матеріалів. Видавнича діяльність мала вирішальний вплив не тільки на зміст, форми та методи доведення відомостей до користувачів, але й на якість науково-медичної літератури як складової документаційного ресурсу. Розвиток історичних етапів видавничої справи треба розглядати у взаємозв'язку з формуванням наукового і медичного потенціалу країни, вдосконаленням засобів розповсюдження видань, підвищенням інформаційних характеристик науково-медичної літератури. За допомогою видавничої діяльності не тільки вирішуються інформаційні завдання, але й поширюються наукові ідеї. Основна суспільна функція процесу видання – це зберігання науково-медичних відомостей на конкретних матеріальних носіях (книга, журнал, збірка тощо) та їх тиражування з метою поширення нової наукової інформації для її використання.

Таким чином, розвиток видавничої діяльності створив передумови для організації розповсюдження друкарської продукції як найважливішого напрямку інформаційної діяльності. Редакції і видавництва задовго до формування розгалуженої мережі медичних бібліотек та органів НМІ здійснювали передачу новітніх відомостей про наукові досягнення.

Однак це не означає, що початок другого етапу є закінченням першого. Навпаки, сучасний розвиток видавничої справи свідчить про корінні зміни, які пов'язані з появою та розвитком електронних видань та Інтернету. Тому цей вид інформаційної діяльності потребує особливого ставлення із урахуванням менеджменту електронних медичних ресурсів як важливого сучасного засобу наукових комунікацій медичної галузі.

Другий етап – інформаційне сповіщення – пов'язаний з організацією медичних бібліотек та створенням інформаційних фондів.

У 20-х роках почалося масове створення в УРСР медичних науково-дослідних установ з науковими медичними бібліотеками, підпорядкованих Міністерству охорони здоров'я України (МОЗУ). Інформаційна діяльність цього періоду спрямована на процеси поінформування вчених, лікарів про наукові та клінічні досягнення. На цьому етапі інформаційна робота здебільшого була пов'язана з підготовкою бібліографічних покажчиків літератури, перекладів заголовків статей у зарубіжних журналах, інформаційних бюлетенів та сконцентрована в медичних бібліотеках. Однак система засобів наукової комунікації та мережа наукових медичних

бібліотек (створена в 30-х роках), практично не мали спеціального науково-методичного та координаційного центру управління документальними ресурсами.

Особливістю цього етапу стало створення довідково-бібліографічних апаратів, до складу яких входили алфавітний та систематичний каталоги, картотеки авторефератів та дисертацій, періодичних видань, отриманих бібліотеками. Найважливішим завданням медичних бібліотек було формування, збереження, раціональне використання бібліотечних документальних ресурсів та забезпечення вільного доступу до них науковців. Основною формою документальної діяльності стає інформування і, як один з її різновидів, науково медична пропаганда, яку можна розглядати як систему інформування про досягнення науки та передового досвіду.

Третій етап – бібліотечне інформування. Зі збільшенням потоку наукових медичних документів з'явилася потреба в досконалішій формі інформаційної діяльності, в основу якої і були покладені принципи інформування, тобто відбір конкретних науково-медичних документів і доведення відомостей про них до учених, лікарів і викладачів. Бібліотеки організовували зберігання опублікованих документів, розробляли відповідні системи пошуку за допомогою систематичних, алфавітних та інших каталогів, здійснювали бібліографування, анотування та реферування медичних видань.

Наприкінці 40-х років з'явилися перші функції управління інформаційною діяльністю медичних бібліотек – методичне керівництво, що давало змогу об'єднати зусилля в покращенні обслуговування читачів та в побудові єдиної мережі медичних бібліотек України з координацією їхньої діяльності. Як результат, у 1939 р. при Київській державній медичній бібліотеці було створено методичне бюро, яке почало надавати методичну допомогу медичним бібліотекам Правобережної України [5, с. 10–14]. Остання охоплювала всі сторони діяльності бібліотек: організацію бібліотечно-бібліографічного обслуговування читачів, комплектування, організацію книжкових фондів та каталогів, а також передбачала аналіз та узагальнення досвіду роботи медичних бібліотек, до складу яких входили й медичні бібліотеки науково-дослідних установ МОЗ та АМН України.

Розвиток цього етапу документальної діяльності характеризувався вельми обмеженими можливостями інформування, оскільки не було ефективних засобів для оперативного тиражування бібліографічних матеріалів і копіювання документів. Аналізуючи інформаційну діяльність на етапі інформування, варто виділити один з її різновидів – наукову

пропаганду, яку можна розглядати як систему інформування про досягнення медичної науки і передового досвіду. До цих заходів бібліотеки організовували книжкові виставки, тематичні перегляди літератури, а також друкували бібліографічні покажчики й анотовані списки наукової спеціалізованої літератури. З 1971 р. вони разом із РНМБ постійно публікують анотовані покажчики літератури «В допомогу практичному врачу» з 32 спеціальностей.

Особливістю цього етапу є поява нової організаційної форми управління документаційними ресурсами й ефективного забезпечення потреб науковців, тобто органів наукової медичної інформації.

Державна система науково-медичної інформації (НМІ) в Україні сформувалася в 1969 р. (після створення в 1956 р. у Москві відділу НМІ в структурі науково-дослідного інституту соціальної гігієни й організації охорони здоров'я, а в 1962 р. – Всесоюзний науково-дослідний інститут медичної та медико-технічної інформації МОЗ СРСР), коли був організований Республіканський відділ наукової медичної інформації (РВНМІ) МОЗ України як інформаційний, організаційно-методичний та науковий, головний у республіці, орган з проблем НМІ. Водночас при науково-дослідних установах почали створюватися підрозділи або групи науково-медичної інформації, які намагалися тісно співпрацювати з науковими медичними бібліотеками цих установ.

При створенні нової системи науково-медичної інформації з'явилися певні труднощі, які зумовлені, з одного боку, конкуренцією з традиційною бібліотечною діяльністю, з другого – відсутністю досвіду, підготовки кадрів, бачення стратегії розвитку НМІ, що суттєво стримувало процес становлення науково-інформаційної діяльності та відповідної науки як цілісної системи.

Фундаментальні основи наукової медичної інформації, форми і методи документаційного забезпечення медичної галузі були сформовані ще в 70-х роках [1, с. 16], а потім розвинуті в працях А. Уваренка [7, с. 120; 8, с. 80; 9, с. 4]. Надалі основні методологічні підходи аналізувалися в працях, присвячених історії наукової медичної інформації та документаційної діяльності в умовах розвитку медицини й охорони здоров'я.

На нинішньому етапі розвитку документаційної діяльності в медичній галузі виникла нагальна необхідність об'єднання зусиль медичних бібліотек та інформаційних органів для створення єдиної інформаційної системи. Через це було видано Наказ МОЗ України № 712 від 13.04.1972 р., згідно з яким наукова медична бібліотека (НМБ) підпорядковувалася в галузі інформаційної діяльності відділу науково-медичної

інформації (ВНМІ) з чітко обмеженими інформаційними функціями. Відповідно до наказу створено єдину систему медичної інформації Міністерства охорони здоров'я УРСР, яка була складовою загальнодержавної системи науково-технічної інформації та включала:

- Республіканський відділ наукової медичної інформації;
- Республіканську наукову медичну бібліотеку;
- відділи інформації науково-дослідних і медичних інститутів;
- бібліотеки медичних і науково-дослідних інститутів;
- обласні наукові медичні бібліотеки;
- групи інформації лікувально-профілактичних установ;
- бібліотеки лікувально-профілактичних установ;
- інші організації й підрозділи інститутів та лікувально-профілактичних установ, що виконували інформаційні функції (бюро раціоналізації і винахідництва, мікро-, фото-, кінолабораторії, будинки санітарної освіти, рідколегії з підготовки міжвідомчих збірок, медичні музеї та ін.).

Діяльність органів медичної інформації сприяє науково-технічному прогресу у сфері медицини й охорони здоров'я, підвищенню ефективності наукових досліджень, якнайшвидшому використанню досягнень науки, впровадженню результатів досліджень і передових методів наукової організації праці в практику охорони здоров'я, підвищенню науково-технічного рівня медичних працівників.

Таким чином, необхідність пошуку нових, ефективніших шляхів доведення інформації до користувачів стала поштовхом для створення спеціалізованих підрозділів – органів науково-медичної інформації, які виконували не тільки функції інформування, але й складніші завдання – документаційне обслуговування.

Четвертий етап розвитку документаційної діяльності – документаційне обслуговування – є традиційним видом документаційної діяльності для бібліотек. З метою забезпечення більшого орієнтування в потоці періодики широко використовуються індивідуальні методи інформування читачів. Такий підхід обґрунтований систематичним вивченням видань наукової тематики, основних напрямів розвитку науки та конкретних потреб науковців. При цьому враховуються фах, посада, науковий ступінь, характер дослідження, рівень компетенції. Добре налагоджений зворотний зв'язок дає можливість точніше визначити реальні інформаційні потреби читачів, ефективність роботи бібліотеки та напрями її подальшого вдосконалення.

Зі здобуттям самостійності України постала необхідність створення засобів вітчизняних наукових медичних комунікацій. Найважливішим досягненням у цьому напрямі стало видання українського «Медичного рефера-

тивного журналу», що є єдиним подібним виданням в Україні. Почали виходити друком нові наукові журнали за різними медичними напрямками.

П'ятий етап – етап документаційного забезпечення. Бібліотечно-інформаційна система наукових установ АМН України стала складовою галузевої структури науково-медичної інформації. Підрозділи НМІ оперативно забезпечують наукових і практичних працівників інститутів документацією з конкретних питань, пов'язаних з діяльністю установи, про досягнення медичної науки і практики охорони здоров'я. Бібліотечні фахівці спільно з інформаційними підрозділами здійснювали контроль за використанням документаційних матеріалів у науковій та практичній роботі, брали участь у науково-інформаційній роботі, здійснювали пошук, систематизацію, вивчення, аналіз та узагальнення документаційних матеріалів за тематикою зазначених установ, створювали довідково-інформаційні фонди.

На цьому етапі змінюються і напрями діяльності всіх медичних бібліотек, для яких головним стає бібліотечно-інформаційне та документаційне забезпечення комплексних цільових науково-дослідних розробок інститутів і закладів вищої освіти, у складі яких вони перебувають, та максимальне задоволення запитів науковців і практичних лікарів релевантною інформацією з вузькопрофільних проблем, при цьому організація бібліотечно-інформаційного обслуговування забезпечена кваліфікованою допомогою співробітників бібліотек [2, с. 65; 4, с. 87; 6, с. 92].

Варто підкреслити, що роль медичних бібліотек НДУ та вишів як центрів наукової медичної інформації щороку зростає. Бібліотечно-інформаційне забезпечення науково-дослідних розробок інститутів, вишів та користувачів бібліотек вирішується через забезпечення відкритого доступу до спеціальної літератури, своєчасне інформування про нові надходження до фонду, підбирання необхідних матеріалів з різних видань на задану тему. Для цього використовуються різні форми й методи як індивідуального, так і масового інформування абонентів [3, с. 60]. Поширюється використання методів управління документацією, до яких належать методи: аналізу й оцінки інформаційних потреб; збирання документації; накопичення документації; аналізу інформації, управління, що є похідними від управління інформаційними технологіями (управління процесом створення інформаційних технологій, технічними засобами, програмним забезпеченням).

Сьогодні система наукової медичної документації стала чи не найважливішим механізмом удосконалення організації інноваційних процесів. Традиційні плани впровадження медичних розробок замінили неімпе-

ративні форми організації впроваджень у галузі (реєстри медичних нововведень, методичні рекомендації, інформаційні листи й інші засоби наукової комунікації), що відповідає вимогам часу.

Висновки. Підсумовуючи викладене вище, можна стверджувати, що за минулі роки значно змінилися не тільки інформаційні функції, які реалізують інформаційні організації, а загалом уся система наукової медичної інформації України. Наукова діяльність з проблем наукової медичної документації, хоча й скоротила свої обсяги та географію, все ж таки залишається одним з найважливіших напрямів функціонування служби НМІ.

Однак є ще питання, котрі потребують негайного вирішення, серед них і науково-інформаційне забезпечення практичних потреб охорони здоров'я. Значним недоліком у діяльності служби НМІ залишається відсутність належної координації в роботі всіх ланок інформаційних органів і наукових медичних бібліотек, зокрема зі структурами АМН України.

Список бібліографічних посилань

1. Багдасарьян С. М. Проблемы медицинской информации. М. : Знание, 1973. 64 с.

2. Глушановский А. Научные издания в электронной форме и их роль в информационном обеспечении ученых РАН. *Информ. ресурсы России*. 2002. № 1–2. С. 64–65.

3. Згурська О. С. Діяльність медичних бібліотек. *Інформаційне забезпечення охорони здоров'я в єдиному просторі столиці держави* : матеріали наук.-практ. конф. (Київ, 10–11 груд. 1998 р.). Київ, 1998. С. 60–62.

4. Немцова Н. Г. Використання сучасних джерел наукової інформації супроводження для інформаційного супроводження наукових досліджень у медицині. *Патентно-інформаційне супроводження наукових досліджень у медицині* : матеріали наук.-практ. конф. (Київ, трав. 2000 р.). Київ, 2000. С. 83–95.

5. Павленко Р. І. З історії Державної науково-медичної бібліотеки України. *Бібл. вісн.* 1993. № 5–6. С. 10–14.

6. Павленко Р. І. Співпраця та партнерство медичних бібліотек у сучасному інформаційному просторі: досвід та перспективи. *Співпраця та партнерство медичних бібліотек України в сучасному інформаційному просторі* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Вінниця, 15–16 трав. 2013 р.). Київ, 2013. С. 4–7.

7. Ріхтер Г. Використання інтернет-технологій у роботі медичних бібліотек. *Бібл. форум України*. 2013. № 4. С. 13–14.

8. Степаненко А. В. Український досвід: адаптація клінічних рекомендацій, розробка медичних стандартів, створення локальних клінічних протоколів впровадження. *Проблема ефективності використання наукових інформаційних ресурсів в охороні здоров'я та інші проблеми наукознавства* : матеріали. наук.-практ. конф. (Івано-Франківськ, 24–25 трав. 2007 р.). Київ, 2007. С. 91–93.

9. Уваренко А. Р. Научная медицинская информация в учреждениях здравоохранения Украины. Киев : Здоров'я, 1981. 120 с.

10. Уваренко А. Р. Проблема використання науково-інформаційних ресурсів медичною наукою на сучасному етапі реформування системи охорони здоров'я. *Укр. мед. вісті*. 1997. № 6. С. 78–79.

11. Уваренко А. Р. Деякі концептуальні основи сучасного уявлення про наукову продукцію в медицині, оцінку її якісних та кількісних параметрів. *Сучасні підходи до оцінки якості наукової продукції у медичній галузі* : матеріали наук.-практ. конф. (Київ, трав. 2003 р.). Київ, 2003. С. 3–6.

References

1. Bagdasarian, S. M. (1973). Problemy meditsinskoi informatsii [Problem of medical information]. Moscow: Znanie [in Russian].

2. Glushanovskii, A. (2002). Nauchnye izdaniia v elektronnoi forme i ikh rol v informatcionnom obespechenii uchenykh RAN [Scientific publications in electronic form and their role in the information support for scientists of the RAS]. *Inform. resursy Rossii – Information Resources of Russia*, no. 1–2 [in Russian].

3. Zgurska, O. S. (1998). Dijalnist medichnih bibliotek [Activities of medical libraries]. Health information provision in the single space of the state capital: *Vseukrainska nauchno-prakticheskaiia konferentsiia (Kyiv, 10–11 hrud. 1998 hoda) – All-Ukrainian Scientific and Practical Conference*. (pp. 60–62). Kyiv [in Ukrainian].

4. Nemcova, N. G. (2000). Viktoristannja suchasnih dzherel naukovoi informacii suprovodzhennja dlja informacijnogo suprovodzhennja naukovih doslidzhen u medicini [Use of modern sources of scientific support information for informational support of scientific research in medicine]. Patent information support of scientific research in medicine: *Vseukrainska nauchno-prakticheskaiia konferentsiia (Kyiv, trav. 2000 hoda) – All-Ukrainian Scientific and Practical Conference*. (pp. 83–95). Kyiv [in Ukrainian].

5. Pavlenko, R. I. (1993). Z istorii Derzhavnoi naukovoi medichnoi biblioteki

Ukraini [From the history of the State Scientific Medical Library of Ukraine]. *Bibliotechnyi visnyk – Library Bulletin*, no. 5–6, pp. 10–14 [in Ukrainian].

6. Pavlenko R. I. (2013). Spivpracya ta partnerstvo medichnih bibliotek v suchasnomu informacijnomu prostori: dosvid ta perspektivi [Cooperation and partnership between medical libraries in the modern information space: experience and prospects]. *Cooperation and partnership Medical Library of Ukraine in the modern information space: Vseukrainska nauchno-prakticheskaia konferentsiia (Vinnytsia, 15–16 trav. 2013 hoda) – All-Ukrainian Scientific and Practical Conference*. (pp. 4–7). Kyiv [in Ukrainian].

7. Rihter G. (2013). Viktoristannya internet-tehnologij u roboti medichnih bibliotek [Usage of Internet technologies in medical libraries work]. *Bibliotechnyi forum Ukrainy – Library Forum of Ukraine*, no. 4, pp. 13–14 [in Ukrainian].

8. Stepanenko, A. V. (2007). Ukrainskyi dosvid: adaptatsiia klinichnykh rekomendatsii, rozrobka medychnykh standartiv, stvorennia lokalnykh klinichnykh protokoliv vprovadzhenia [Ukrainian experience: adaptation of clinical guidelines, elaboration of medical standards, development of local clinical implementation protocols]. *Problema efektyvnosti vykorystannia naukovykh informatsiinykh resursiv v okhoroni zdorovia ta inshi problemy naukoznavstva: naukovo-praktychna konferentsiia (Ivano-Frankivsk, 24–25 trav. 2007 r.) – The Problem of the Effectiveness of the Use of Scientific Information Resources in Health Care and other Problems of Science: Scientific and Practical Conference*. (pp. 91–93). Kyiv [in Ukrainian].

9. Uvarenko, A. R. (1981). Nauchnaia meditsinskaia informatsiia v uchrezhdeniakh zdravookhraneniia Ukrainy [Scientific medical information in healthcare institutions of Ukraine]. Kyiv [in Russian].

10. Uvarenko, A. R. (1997). Problema vikoristannja naukovo-informacijnih resursiv medichnoju naukoju na suchasnomu etapi reformuvannja sistemi ohoroni zdorovja [The problem of using scientific-information resources by medical science at the present stage of reforming the health care system]. *Ukrainski Medychni Visti – Ukrainian Medical News*, no. 6, pp. 78–79 [in Ukrainian].

11. Uvarenko, A. R. (2003). Dejaki konceptualni osnovi suchasnogo ujavlennja pro naukovu produkciju v medicini, ocinku ii jakisnih ta kilkisnih parametriv [Some conceptual bases of the modern conception of scientific production in medicine, evaluation of its qualitative and quantitative parameters]. *Suchasni pidkhody do otsinky yakosti naukovoї produktsii u medychnii haluzi: naukovo-praktychna konferentsiia (Kyiv, trav. 2003 r.) – Modern Approaches to the Evaluation of the Quality of Scientific Products in the Medical Field: Scientific and Practical Conference*. (pp. 3–6). Kyiv [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 03.01.2020.

Inessa Tymoshenko,

Director of Vasylykiv College,

Open International University of Human Development «Ukraine»

23 Lvivska St., Kyiv 03115, Ukraine

e-mail: hatacmt@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0003-1323-1898>

Genesis of Communication and Documentation Support of Medical Industry

The article analyzes the conditions of formation of the documentation provision of medicine, health, and medical education. The author raises questions about the difficulties of scientific and information support of the practical needs of health care. The main stages of the communication and documentation activities in the healthcare industry for the dissemination of medical knowledge, is designed. Chronologically and functionally the publishing stage is the first one for development of documentation activities. The role of information workers is performed by editors and publishers who provided training plans for publication, editorial processing, printing and finally for products distribution. The second stage is the information in the notification, it is connected with the organization of medical libraries and the creation of information assets. A feature of this stage was the creation of bibliographic apparatus, which consisted of alphabetic and systematic catalogues, the catalogue of author's abstracts and dissertations, periodicals subscribed by libraries. The third stage is library informing. Increasing of scientific and medical documents flow required more advanced form of information activities, which was based on the principles of informing, that is, the selection of specific scientific and medical documents and bring information about them to scientists, doctors and teachers. The fourth stage in the development of documentation activities – documentation services – is the traditional form of documentation activity for libraries. It's aim is to ensure a greater orientation in the stream of periodicals and is widely used by individual methods of informing readers.

The fifth stage is the stage of documentation to ensure. Library-information system of scientific institutions of NAMS of Ukraine became part of the sectoral structure of scientific medical information. Unit NMI promptly provide researchers and practitioners of health care institutions with documentation on specific issues related to the institutions activities, achievements of medical science and healthcare practice.

Now the system of scientific medical documentation becomes almost the most important factor in improving the organization of innovation processes.

Keywords: documentation, medical information, scientific and information needs, scientific and medical literature.

Валерія Струнгар,

кандидат наук із соціальних комунікацій, завідувач відділу,
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,
Голосіївський просп., 3, Київ, 03039, Україна,
e-mail: strungarv@gmail.com
<http://orcid.org/0000-0002-6706-8427>

**ТИПОЛОГІЧНА КЛАСИФІКАЦІЯ СОЦІАЛЬНИХ МЕДІА
ЯК ОБ'ЄКТ ДІЯЛЬНОСТІ БІБЛІОТЕК**

Здійснено типологічну класифікацію соціальних медіа, що є об'єктом діяльності бібліотек, та визначено перспективи розвитку бібліотечного представництва в інтерактивному медіасередовищі. Типологічна класифікація показала наявність різних типів мас-медіа, де відзначається присутність бібліотек: за контентом – орієнтовані на представлення мультимедійного контенту (текстових повідомлень, світлин, відео- та аудіодокументів) та моноформатного контенту (відео, фотоконтенту, слайд-шоу); за комунікативною стратегією – соціальні медіа, які забезпечують комунікацію користувачів; колаборативні проєкти, які передбачають колаборативну співпрацю та взаємодію з користувачами; рекомендаційні сервіси, орієнтовані на базові уподобання користувача; геосоціальні системи, базуються на колективній співпраці з користувачами; файлообмінні спільноти, орієнтовані на спільне використання файлів, засновані на рівноправності учасників обміну; медіахостинги, які передбачають розміщення матеріалів користувачами.

Ключові слова: соціальні медіа, класифікація соціальних медіа, соціальні мережі, колаборативні проєкти, рекомендаційні сервіси, медіахостинги, віртуальні світи, блоги.

Сучасний етап формування інформаційного суспільства характеризується активним розвитком соціальних медіа, розширенням їх використання в різних сферах, зокрема і в бібліотечній, та, відповідно, активізацією наукових досліджень, пов'язаних із функціонуванням соціальних медіа. Дослідження сучасного стану та перспектив використання соціальних медіа в бібліотечній діяльності потребує створення класифікації соціальних медіа як інструменту наукового осмислення роботи в них бібліотечних представництв. Таке осмислення є важливою передумовою їх ефективного функціонування, вироблення політик та стратегій бібліотечного пред-

ставництва в соціальних медіа, особливо зважаючи на різноманітність напрацьованих відповідних бібліотечних практик: продукування, акумулювання, поширення унікальної інформації в різних типах соціальних медіа – соціальних мережах, блогах, колаборативних проєктах, рекомендаційних сервісах, геосоціальних системах, файлообмінних спільнотах, медіахостингах, віртуальних світах тощо.

Питання у своїх дослідженнях торкалися різні науковці, серед яких можна відзначити напрацювання А. Каплана [10], М. Хенлейна [10], Т. Айхнера [7], Ф. Джейкоба [7], А. Віцентія [1], К. Фукса [9], Ч. Кумара [11], Т. Гранчак [2], Ю. Половинчак [5], О. Пінчук [4], О. Курбана [3]. Водночас існуючі дослідження, попри їх чисельність, не виключають доцільності нових спроб класифікації. По-перше, через різноманітність соціальних медіа та їх динамічність; по-друге, через складність інфраструктури соціальних медіа, їх «модульність» – здатність поєднувати різні інструменти, що призводить до взаємоперетину декількох інформаційних майданчиків.

Таким чином, незважаючи на низку наукових публікацій, присвячених різним питанням використання соціальних медіа в бібліотечній діяльності, досі за межами наукового інтересу залишається типологічна класифікація соціальних медіа, що їх активно використовують бібліотеки. Отже, мета статті – здійснити типологічну класифікацію соціальних медіа, що є об'єктом діяльності бібліотек, та визначити перспективи розвитку бібліотечного представництва в інтерактивному медіасередовищі.

Зважаючи на згадану вище складність інфраструктури соціальних медіа, у дослідженнях сучасного інформаційного простору слід враховувати, як пише Ю. Половинчак, постійне розширення видів контенту, зростання, відповідно, кількості конфігурацій його поєднання, аж до інтеграції різних типів медіа чи їхніх елементів. Така інтегрованість медіа (технологій і контенту) описується через поняття конвергентності як процесу злиття засобів традиційних масової інформації та комунікації в єдиний інформаційний ресурс [5]. Тому різні типи соціальних медіа перетинаються або ж накладаються один на одного, і чітке їх розмежування досить ускладнене.

У сучасному світі чітко розділити медіа на «соціальні» і «не соціальні» також досить складно. Наприклад, багато сучасних інтернет-ЗМІ мають інструменти, характерні для соціальних медіаресурсів (можливість коментувати, оцінювати, доповнювати і редагувати статті тощо) [5]. Іноді для кращого розуміння сутності досліджуваного явища, «соціальні медіа»

поділяють на «технології» і «різновиди інтернет-ресурсів». Однак такий розподіл не має сенсу з практичної точки зору. Адже сервіси соціальних медіа є сукупністю технологій і віртуального простору, що надається цим сервісом, то найчастіше неможливо відокремити одне від іншого, не зруйнувавши їх цілісність [1].

Слід також зазначити те, що в багатьох дослідженнях існує підміна більш широкого поняття «соціальні медіа» вузьким терміном «соціальні мережі». Їх використання як синонімів взагалі не сприяє термінологічній визначеності та якості досліджень. Найбільш ґрунтовне узагальнення досліджуваного явища запропонувала О. Пінчук, яка визначила соціальну мережу як елемент соціального середовища, який пов'язує дві системи: людину і суспільство; як основний об'єкт, який функціонує поверх та поза глобальною мережею Інтернет; структурними і функціональними характеристиками, у якій для людини мають слугувати: обсяг контактів, об'єкти взаємодії (люди (вік, стать, освіта), організації/установи, групи/круги), зміст взаємодій, емоційна забарвленість, інтенсивність міжособистісних взаємодій; як егоцентрична мережа, у якій усі її члени «обертаються» навколо однієї людини [4].

Отже, термін соціальна мережа позначає потужне соціокомунікаційне явище, що є складовою феномену соціальних медіа. За своєю сутністю та за способом функціонування вони були пов'язані насамперед з появою та динамічним розгортанням нового культурологічного феномену Веб 2.0. Окреслюючи феномен сучасних соціальних медіа, науковці окреслюють такі його характеристики: глобальність, періодичність, доступність, соціабельність, демократичність, можливість встановлення зворотного зв'язку, мультифункціональність.

Треба зазначити, що дослідження останніх років пов'язані з технологічними аспектами розвитку соціальних мереж та інтернет-сервісів, що надають користувачеві можливість стандартизувати особисту вебсторінку, розмістити в певному розділі, який призначений для користувача, особисті дані, а також встановити і формалізувати зв'язки з іншими користувачами сервісу тощо. Науковцями зазначається, що з розгортанням «віртуальних» мереж соціальна комунікація набуває нових якостей, таких як: глобальність, оперативність, системність. Проте, як зазначають дослідники, змін зазнає лише форма, зміст – базові комунікаційні закони – залишається незмінним [3, с. 41].

Відповідно, різними дослідниками можуть акцентуватись різні класифікаційні ознаки, що призведе до віднесення одного й того ж соціального медіа до різних груп. Так, згідно з А. Капланом та М. Хенлейном,

можна виокремити такі категорії соціальних медіа: віртуальні співтовариства; блоги; соціальні мережі; співтовариства з виробництва спільного контенту; вікі-сервіси; геосоціальні сервіси тощо [10]. Інші науковці до представленого переліку додають: форуми, мікроблоги, фотохостинги, сайти відгуків, соціальні закладки, соціальні ігри, відеохостинги і віртуальні світи [7, 1]. Очевидно, що цей перелік буде постійно доповнюватись за рахунок появи новітніх форм та видів соціальних медіа, особливо «якщо врахувати проникнення соціальних медіа в професійні сфери діяльності і взаємодії громадян з державою» [8].

К. Фукс і Ч. Кумар виокремлюють соціальні медіа за функціональним принципом [9, 11]:

- сервіси публікації закладинок;
- соціальні медіа, орієнтовані на поширення новинної інформації;
- соціальні мережі;
- різноманітні медіахостинги;
- вікі-сервіси.

Т. Гранчак пропонує систематизувати соціальні мережі за типом контенту [2]:

- соціальні мережі, орієнтовані на представлення мультимедійного контенту: текстових повідомлень, графічного матеріалу, відео- та аудіодокументів (наприклад, Facebook, ВКонтакте, Twitter);
- соціальні мережі, орієнтовані на представлення візуального – графічного та відеоконтенту (Flickr.com, Pinterest, Instagram, YouTube.com);
- соціальні мережі для аудіоконтенту (iTunes).

Вважаємо, що таку різноманітність класифікацій можна вважати закономірною, як робочого інструменту наукових досліджень, що визначається, у першу чергу, завданнями цих досліджень. Водночас узагальнення існуючих підходів важливе для систематизації питання використання соціальних медіа в комунікаційних процесах.

У контексті розглянутих класифікацій у цьому дослідженні пропонується узагальнювальна класифікація соціальних медіа. Пропонуємо класифікувати соціальні медіа за **типом контенту та комунікативною стратегією** (див. рисунок). До соціальних медіа за типом контенту можна віднести:

- соціальні медіа, орієнтовані на представлення мультимедійного контенту: текстових повідомлень, світлин, відео- та аудіодокументів (наприклад, соціальні мережі (Facebook, Twitter, Google+, LinkedIn, Tumblr), віртуальні світи (Second Life));
- соціальні медіа, орієнтовані на представлення моноформатного

контенту: відео- (наприклад, відеохостинг YouTube), фотоконтенту (наприклад, соціальна мережа Pinterest), слайд-шоу (наприклад, слайд-хостинг SlideShare)). Також до цього виду соціальних медіа можна віднести соціальні медіа, орієнтовані на представлення візуального, відео- та аудіоконтенту (наприклад, соціальні мережі (Flickr, Instagram, iTunes)), як розширений вид моноформатного контенту.

До соціальних медіа за конституюючою, тобто такою, яка виділяє одні соціальні медіа від інших, комунікативною стратегією можна віднести:

– колаборативні проекти, які передбачають співпрацю та взаємодію з користувачами – до найпоширеніших серед таких проектів слід віднести ті, що розробляються на основі вікі-технології, за допомогою якої користувач (читач) стає учасником виробництва інформації, автором, споживачем, редактором і дистриб'ютором в одній особі [6];

– геосоціальні системи – сервіси на основі геоінформаційних систем та інструментів акумуляції користувацького контенту (відгуків, фото, оцінок тощо). Бібліотеки можуть використовувати у якості застосування соціальних геосервісів задля представлення установи, тобто, для забезпечення ефективності своєї роботи (наприклад, Wikimapia (<http://www.wikimapia.com>), Google Maps (<http://maps.google.com/>), OpenStreet Map (<http://www.openstreetmap.org>) та ін.) та як інструменти користувацької взаємодії, наприклад, Foursquare;

– рекомендаційні сервіси (рекомендаційні системи), створені на основі системи колаборативної фільтрації інформації, яка пропонує поради та рекомендації з урахуванням подібності вподобань декількох користувачів. Бібліотеки можуть використовувати рекомендаційні сервіси як додатковий інструмент інтерактивного каталогу, як це, наприклад, роблять Нью-Йоркська та Бостонська публічні бібліотеки, Публічна бібліотека в Оквіллі (Канада) та ін. Також бібліотеки можуть працювати в загальнокористувацьких рекомендаційних сервісах, зокрема Goodreads (<https://www.goodreads.com/>), LiveLib (<https://www.livelib.ru/>), Букмікс (<http://bookmix.ru/>), WattPad (<https://www.wattpad.com/>), Rubuki (<http://rubuki.com/>), Readrate (<https://readrate.com/rus>), Riffle Books (<https://www.rifflebooks.com/>), Librarything (<https://pl.librarything.com/>), Книгаза (<https://knigaza.com/>) та ін.;

– файлообмінні спільноти, орієнтовані на спільне використання файлів, засновані на рівноправності учасників обміну (наприклад, торрент-толока «Гуртом» (<https://toloka.to/>)). Бібліотеки можуть використовувати файлообмінні спільноти задля спільного використання файлів з користу-

вачами. За допомогою таких спільнот бібліотеки можуть надавати доступ до матеріалів всім користувачам, метою яких є обмін файлами;

– медіахостинги, які передбачають розміщення матеріалів користувачами (наприклад, монохостинги (слайд-хостинги (SlideShare), відеохостинги (YouTube), фотохостинги (Pinterest)); відео-, фото- та аудіохостинги (Flickr, Instagram, iTunes). Бібліотеки використовують медіахостинги задля розміщення матеріалів як бібліотекою, так і користувачами. У цих мережах бібліотеки представляють свою діяльність за допомогою графічного та відеоконтенту;

– соціальні медіа, які забезпечують комунікацію користувачів (наприклад, соціальні мережі (Facebook, Twitter, Google+, LinkedIn, Tumblr, ВКонтакте); блоги (LiveJournal.com, Blog.net.ua, Blox.ua); віртуальні світи (Second Life)).

Отже, розроблена автором типологічна класифікація показала наявність різних типів мас-медіа, де відзначається присутність бібліотек: за контентом – орієнтовані на представлення мультимедійного контенту (текстових повідомлень, світлин, відео- та аудіодокументів) та моноформатного контенту (відео, фотоконтенту, слайд-шоу); за комунікативною стратегією – соціальні медіа, які забезпечують комунікацію користувачів; колаборативні проекти, які передбачають колаборативну співпрацю та взаємодію з користувачами; рекомендаційні сервіси, орієнтовані на базові уподобання користувача; геосоціальні системи, базуються на колективній співпраці з користувачами; файлообмінні спільноти, орієнтовані на спільне використання файлів, засновані на рівноправності учасників обміну; медіа-хостинги, які передбачають розміщення матеріалів користувачами.

Запропонована класифікація соціальних медіа не є вичерпною та завершеною, вона може доповнюватись та мати широке обговорення. Враховуючи те, що сьогодні соціальні медіа досить швидко розвиваються і надалі можна прогнозувати, що класифікація буде змінюватись і доповнюватись.

Варто також наголосити на важливості для бібліотек створення інструкції або політики використання соціальних медіа бібліотеками задля ефективного використання соціальних медіа, яка може містити загальні рекомендації, процедури та обов'язки, керівні принципи контенту, захист конфіденційної інформації, авторське право. На основі вивчення провідного зарубіжного досвіду визначено, що важливим аспектом розвитку бібліотечного представництва є диференціація політик у різних типах соціальних медіа – якщо бібліотека планує використовувати ті чи

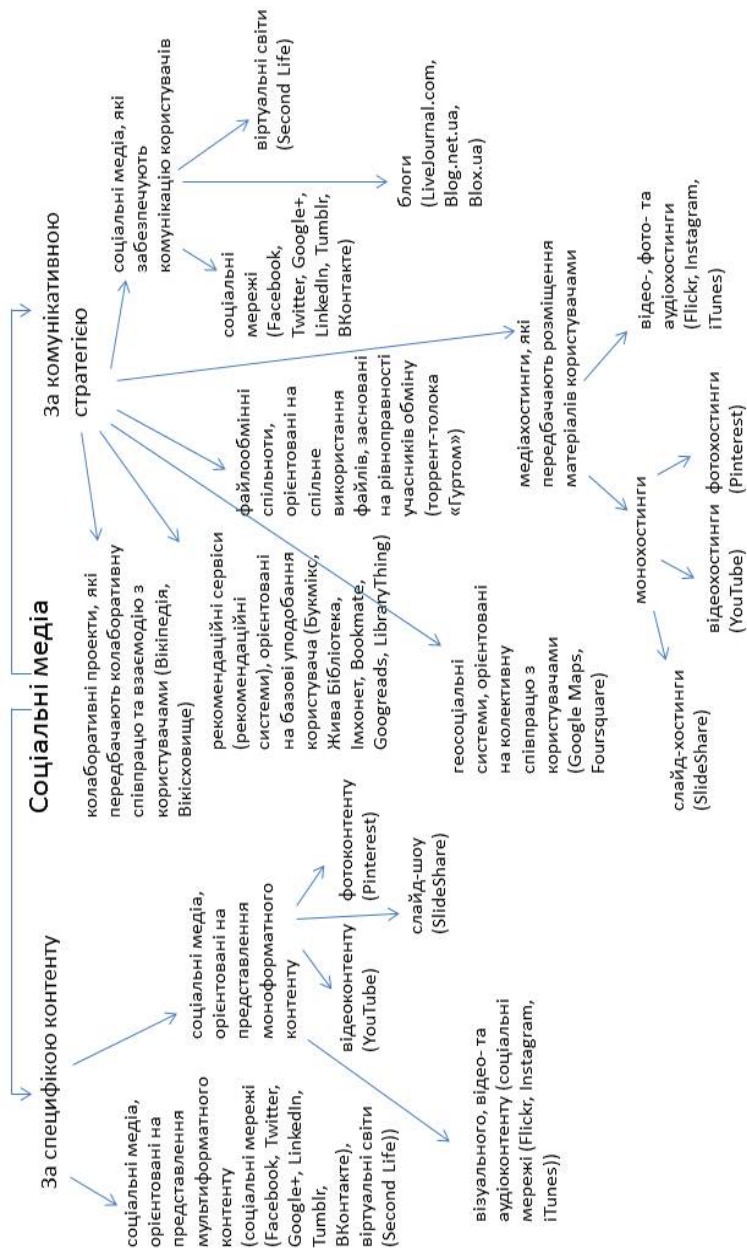

Рис. Типологічна класифікація соціальних медіа, де відзначається присутність бібліотек

інші соціальні медіа, то насамперед розроблення має стосуватися тієї мережі.

Слід також підкреслити, що використання соціальних медіа є перспективним напрямом діяльності бібліотеки, який інтенсивно розвивається у зв'язку з розвитком інформаційно-комунікаційних технологій та потребує детального дослідження. Розроблена автором типологічна класифікація соціальних медіа покликана сприяти розвитку бібліотечної діяльності в інтерактивному медіасередовищі.

Отже, на основі формування системи представлення бібліотек у соціальних медіа, акумулювання унікальної інформації в різних типах соціальних медіа – соціальних мережах, блогах, колаборативних проєктах, геосоціальних системах, рекомендаційних сервісах, файлообмінних спільнотах, медіахостингах, віртуальних світах, формується система використання бібліотеками соціальних медіа – складна й впорядкована множина елементів (суб'єктів – бібліотеки, користувачів; та об'єктів – сукупності інформаційних онлайн-ресурсів) та зв'язків між ними.

Список бібліографічних посилань

1. Вицентий А. Применение адаптивной геовизуализации в геосоциальных медиа. *Труды Кольского научного центра РАН. Информационные технологии*. 2016. Вып. 6 (40). С. 108–120.

2. Гранчак Т. Використання національними бібліотеками соцмереж для представлення бібліотечних продуктів і послуг. *Бібл. вісн.* 2016. № 1. С. 18–29.

3. Курбан О. В. Класифікація соціальних мережевих технологій як PR-інструментів. *Информ. суспільство*. 2013. Вип. 17. С. 41–43. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/is_2013_17_11.pdf (дата звернення: 23.01.2020).

4. Пінчук О. П. Історико-аналітичний огляд розвитку соціальних мережних технологій та перспектив їх використання у навчанні. *Информ. технології і засоби навчання*. 2015. Т. 4. № 48. С. 14–34. <https://doi.org/10.33407/itlt.v48 i4.1267>.

5. Половинчак Ю. Конвергентні процеси в сучасному інфопросторі: трансформації текстів, практик, ієрархій. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. 2017. Вип. 46. С. 31–44. URL: <http://nbuviar.gov.ua/images/naukprazi/46.pdf>. (дата звернення: 05.01.2020). <https://doi.org/10.15407/np.46.031>.

6. Струнгар В. Представленість і робота бібліотек у вікі-проєктах. *Наук.*

пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. 2017. Вип. 48. С. 407–425. URL: http://nbuviap.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=3491:predstavlenist-i-robota-bibliotek-u-viki-proektakh&catid=81&Itemid=415. (дата звернення: 07.01.2020). <https://doi.org/10.15407/np.48.407>.

7. Aichner T., Jacob F. Measuring the Degree of Corporate Social Media Use. *International Journal of Market Research*. № 57 (2). 2015. pp. 257–275. <https://doi.org/10.2501/IJMR-2015-018>.

8. Buettner R. Getting a Job via Career-oriented Social Networking Sites: The Weakness of Ties. URL: <https://www.prof-buettner.com/downloads/buettner2016b.pdf>. (last accessed: 16.01.2020). <https://doi.org/10.1109/HICSS.2016.272>.

9. Fuchs C. *Social media: A critical introduction*. Sage, 2013. 304 p.

10. Kaplan A., Haenlein M. Users of the world, unite! The challenges and opportunities of Social Media. *Business Horizons*. 2010. pp. 59–68. URL: <http://michaelhaenlein.com/Publications/Kaplan,%20Andreas%20%20Users%20of%20the%20world,%20unite.pdf> (last accessed: 16.01.2020).

11. Kumar C. Social networks impact on Academic Libraries in Technology Era. URL: <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.727.8339&rep=rep1&type=pdf> (last accessed: 16.01.2020).

References

1. Vitcentii, A. (2016). Primenenie adaptivnoi geovizualizatsii v geosotsialnykh media [Application of adaptive geovisualization in geosocial media]. *Trudy Kolskogo nauchnogo tcentra RAN – Proceedings of the Kola Scientific Center of the Russian Academy of Sciences*, issue 6 (40), pp. 108–120 [in Russian].

2. Hranchak, T. (2016). Vykorystannia natsionalnymy bibliotekamy sotsmerezh dlia predstavleniia biblioteknykh produktiv i posluh [Usage of social networks by national libraries for presentation of library products and services]. *Biblioteknyi visnyk – Library Journal*, no. 1, pp. 18–29 [in Ukrainian].

3. Kurban, O. V. (2013). Klasyfikatsiia sotsialnykh merezhevykh tekhnolohii yak PR-instrumentiv [Classification of social network technologies as PR tools]. *Information society – Information Society*, issue 17, pp. 41–43. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/j-pdf/is_2013_17_11.pdf (last accessed: 23.01.2020).

4. Pinchuk, O. P. (2015). Istoryko-analitychnyi ohliad rozvytku sotsialnykh merezhykh tekhnolohii ta perspektyv yikh vykorystannia u navchanni [Historical and analytical review of social networking technologies and prospects of their use in training]. *Informatsiini tekhnolohii i zasoby*

navchannia – Information Technologies and Learning Tools, vol. 4, no. 48, pp. 14–34. <https://doi.org/10.33407/itlt.v48 i4.1267>.

5. Polovynchak, Yu. (2017). Konverhentni protsesy v suchasnomu infoporstori: transformatsii tekstiv, praktyk, iierarkhii [Convergent processes in modern information space: transformations of texts, practices, hierarchies]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho – Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, vol. 46, pp. 31–44. Retrieved from <http://nbuviap.gov.ua/images/naukprazi/46.pdf>. <https://doi.org/10.15407/np.46.031> (last accessed: 05.01.2020) [in Ukrainian].

6. Strunhar, V. (2017). Predstavlenist i robota bibliotek u viki-proektakh [Representation and Work of Libraries on Wiki-Projects]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho – Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, vol. 48, pp. 407–425. Retrieved from http://nbuviap.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=3491:predstavlenist-i-robot-a-bibliotek-u-viki-proektakh&catid=81&Itemid=415. (last accessed: 07.01.2020). <https://doi.org/10.15407/np.48.407> [in Ukrainian].

7. Aichner, T., Jacob, F. (2015). Measuring the Degree of Corporate Social Media Use. *International Journal of Market Research*, no. 57 (2), pp. 257–275. <https://doi.org/10.2501/IJMR-2015-018> [in English].

8. Buettner, R. Getting a Job via Career-Oriented Social Networking Sites: The Weakness of Ties. Retrieved from <https://www.prof-buettner.com/downloads/buettner2016b.pdf>. (last accessed: 16.01.2020). <https://doi.org/10.1109/HICSS.2016.272> [in English].

9. Fuchs C. (2013). *Social media: A critical introduction*. Sage. 304 p. [in English].

10. Kaplan, A., Haenlein, M. (2010). Users of the world, unite! The challenges and opportunities of Social Media. *Business Horizons*. pp. 59–68. Retrieved from <http://michaelhaenlein.com/Publications/Kaplan,%20Andreas%20Users%20of%20the%20world,%20unite.pdf> (last accessed: 16.01.2020) [in English].

11. Kumar C. Social networks impact on Academic Libraries in Technology Era. Retrieved from <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.727.8339&rep=rep1&type=pdf> (last accessed: 16.01.2020) [in English].

Стаття надійшла до редакції 05.01.2020.

Valeriia Strungar,

PhD (Social Communications), Head of Department,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine,

3 Holosiivskiy Ave., Kyiv 03039, Ukraine,

e-mail: strungarv@gmail.com

<http://orcid.org/0000-0002-6706-8427>

Typological Classification of Social Media as an Object of Libraries' activity

The typological classification of social media, which is the object of library activities, is carried out and the prospects for the development of library representation in the interactive media environment are determined. The typological classification showed the presence of different types of mass media, where the presence of libraries is noted: by content – focused on the presentation of multi-format content (text messages, photos, video and audio documents) and mono-format content (video, photo content, slide shows); according to the communication strategy – social media, which provide communication of users; collaborative projects that involve collaboration and interaction with users; recommendation services focused on user' basic preferences; geosocial systems based on collective cooperation with users; file sharing communities focused on file sharing based on the equality of exchange participants; media hosting, which involves the placement of materials by users. The importance of creating instructions or policies for the use of social media by libraries for the effective use of social media, which may include general recommendations, procedures and responsibilities, content guidelines, protection of confidential information, copyright, has been demonstrated. Based on the study of leading foreign experience, it is determined that an important aspect of the development of library representation is the differentiation of policies in different types of social media.

It is determined that based on the formation of the system of libraries presentation in social media, accumulation of unique information in different types of social media – social networks, blogs, collaborative projects, geosocial systems, recommendation services, file sharing communities, media hosting, virtual worlds, system of libraries using of social media is formed – a complex and orderly set of elements (subjects – libraries, users; and objects – a set of online information resources), and the links between them.

Keywords: social media, classification of social media, social networks, collaborative projects, recommender systems, media hostings, virtual worlds, blogs.

Розділ II

**МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД БІБЛІОТЕК
З РОЗВИТКУ СТРАТЕГІЧНИХ КОМУНІКАЦІЙ**

Валентина Пальчук,

кандидат наук із соціальних комунікацій, старший науковий співробітник,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

Голосіївський просп., 3, Київ, 03039, Україна

e-mail: valentina88877@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-3687-1863>

БІБЛІОТЕКИ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН У РОЗВИТКУ СТРАТЕГІЧНИХ КОМУНІКАЦІЙ

У статті висвітлено наукову проблематику організації інформаційного супроводження розвитку стратегічних комунікацій у процесах державотворення, забезпечення національних інтересів, вирішення питань глобального розвитку.

Дослідницьке питання стосується узагальнення досвіду бібліотек зарубіжних країн щодо впровадження нових підходів до кумуляції, поширення, введення в систему стратегічних комунікацій інформації для досягнення національних інтересів і просування цілей глобального розвитку. Упровадження інформаційно-комунікаційних технологій у практику бібліотек, створення багатоаспектних універсальних баз даних створили всі передумови для визначення бібліотек одними з важливих елементів розвитку стратегічних комунікацій у зарубіжних країнах.

Висвітлено основні підходи до використання інформаційного потенціалу бібліотек Європи, США для задоволення різноманітних інформаційних потреб користувачів, що в сукупності відображають розв'язання широкого спектра проблем соціально-економічного й культурно-політичного характерів. З точки зору перспектив розв'язання глобальних проблем проаналізовано можливості інформаційної діяльності бібліотек у рамках виконання ініціативи IFLA «Бібліотечна карта світу».

Ключові слова: бібліотеки США, бібліотеки Європи, IFLA, стратегічні комунікації.

Закономірності організації інформаційної діяльності в умовах демократичних процесів у сучасному світі характеризуються прискореним рівнем продукування та використання (споживання) інформації (знань) у всіх сферах ділової активності як на національних, так і на глобальних рівнях. Розвиток важливих елементів сучасної інформаційної інфраструктури на основі використання новітніх інформаційно-телекомунікаційних технологій зумовив перехід до якісно вищого рівня доступу

до інформаційних ресурсів, сучасного інформаційного виробництва, насамперед для задоволення внутрішньосуспільних потреб, а також певною мірою і для утвердження національної інформаційної присутності окремої держави, міжнародних організацій у структурі глобального інформаційного простору.

У цьому процесі організація інформаційного супроводження розвитку стратегічних комунікацій є важливим чинником у процесах державотворення, забезпечення національних інтересів, демократичних суспільних відносин, налагодження діалогу владних інститутів із громадянським суспільством у різних державах на сучасному етапі світового розвитку. Останнє обумовило необхідність вироблення і впровадження технологій керування інформацією, зокрема введення в систему стратегічних комунікацій достатніх її обсягів для реалізації національних інтересів [4, 8, 9] та просування цілей держави, спільних міжнародних ініціатив для розв'язання глобальних проблем.

Увага до теми стратегічних комунікацій та активізація досліджень у науковій площині особливо означилися в період сучасних загроз, зокрема гібридних війн, нерівномірного розвитку національних інформаційних просторів і впливу глобальної інформатизації на цей процес.

Наукове осмислення сучасних тенденцій розвитку системи стратегічних комунікацій, визначення її поняття й сутності в сучасному державотворенні, основних характеристик, організаційно-правових проблем упровадження в Україні висвітлено в працях таких дослідників, як С. Гуцал, Д. Дубов, О. Кушнір, Г. Почепцов, С. Соловійов². Сучасні підходи до визначення ролі бібліотек у стратегічних комунікаціях, дослідження механізмів підтримування стійких інформаційних обмінів між суб'єктами суспільної діяльності, забезпечення умов для наповнення достовірною інформацією каналів її циркуляції, її аналітичне оброб-

²Гуцал С. Публічна дипломатія та стратегічні комунікації. URL: journals.iir.kiev.ua/index.php/pol_n/article/viewFile/2769/2473; Дубов Д. В., Баровська А. В. Організаційно-правові проблеми впровадження системи стратегічних комунікацій в Україні. *Інформ. безпека людини, сусп-ва, держави*. 2017. № 1 (21). С. 10–16. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/iblsd_2017_1%2821%29_4; Кушнір О. В. Поняття та сутність стратегічних комунікацій у сучасному українському державотворенні. *Право і сусп-во*. 2015. № 6. С. 27–31; Почепцов Г. Г. Стратегические коммуникации: стратегические коммуникации в политике, бизнесе и государственном управлении. Киев : Альтерпрес, 2008. 216 с.; Соловійов С. Г. Основні характеристики стратегічних комунікацій. *Вісн. Нац. ун-ту цивільного захисту України*. Сер.: Державне управління. 2016. Вип. 1. С. 165–170.

лення, вивчення кількісних і якісних характеристик стали результатами досліджень таких науковців, як В. Горовий, Т. Гранчак, О. Онищенко, В. Пальчук, Ю. Половинчак, Л. Чуприна та ін.³

Разом з тим треба зауважити, що, незважаючи на послідовну зацікавленість із боку науковців, дослідження науково-теоретичної, науково-практичної проблематики сучасних бібліотек у системі стратегічних комунікацій продовжує залишатися одним з найбільш перспективних напрямів наукового пошуку в інформаційній галузі. З огляду на наявні істотні відмінності між бібліотечною практикою в різних країнах у процесі розвитку стратегічних комунікацій подальшого теоретичного осмислення потребує питання визначення арсеналу інструментів і підходів, що використовують бібліотеки.

У зв'язку з цим, метою цієї статті є узагальнення досвіду бібліотек зарубіжних країн щодо впровадження нових підходів до кумуляції, поширення, введення в систему стратегічних комунікацій інформації для досягнення національних інтересів і просування цілей глобального розвитку.

Для сучасних бібліотек завдання вписатися в сучасну інформаційну інфраструктуру вироблення і впровадження технологій керування інформацією, зокрема введення в систему стратегічних комунікацій достатніх її обсягів для реалізації національних інтересів і просування цілей окремих держав, є невідворотною об'єктивною необхідністю. Вона диктується їхньою одвічною функцією накопичення, оброблення, систематизації й передавання знання, національної пам'яті, інформації в цілому в просторі та часі.

Упровадження інформаційно-комунікаційних технологій у практику бібліотек, створення багатоаспектних універсальних баз даних націо-

³Бібліотека в реалізації державотворчої інформаційної політики : [монографія] / [Т. Гранчак, В. Бондаренко, С. Горова та ін.] ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2016. 339 с.; Формування стратегічного нарративу інформаційного забезпечення реінтеграції тимчасово окупованих територій у загальноукраїнський контекст : монографія / В. Горовий (кер. проекту), О. Онищенко, Ю. Половинчак [та ін.] ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2017. 212 с.; Пальчук В. Соціальні інформаційні комунікації і розвиток діяльності сучасних інформаційних центрів. *Центр досліджень соц. комунікацій НБУВ: вебсайт*. URL: http://nbuviap.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=3065:sotsialni-informatsijni-komunikatsiji-i-rozvitok-diyalnosti-suchasnikh-informatsijnikh-tsentriv&catid=81&Itemid=415; Чуприна Л. Аналітичні підрозділи бібліотеки в системі стратегічних комунікацій. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. 2017. Вип. 48. С. 274–284.

нальної пам'яті, законотворчої тематики, питань державного управління, реформування різних галузей тощо з урахуванням наявної розгалуженої бібліотечної мережі створили всі передумови для визначення бібліотек одними з важливих елементів розвитку стратегічних комунікацій у зарубіжних країнах. У цьому контексті заслуговує на увагу корпоративний проєкт «Національна електронна бібліотека (NDL)», упроваджений Міністерством освіти та культури Фінляндії для створення, управління, зберігання цифрових національних інтегрованих ресурсів, які мають суспільну значущість для культурної й історичної спадщини. У збереженні національної спадщини Фінляндії в цифровому форматі співпрацюють архіви, бібліотеки та музеї. Проєкт не є сталим, він постійно вдосконалюється відповідно до розвитку сучасних інформаційно-комунікаційних сервісів, інформаційних послуг і бізнес-моделей, за допомогою яких оцифровані документальні матеріали стають легко доступні з одного сайту та надійно зберігатимуться і в майбутньому [2].

Корпоративний підхід для організаційно-технологічних, програмно-технічних напрацювань використано для створення зведеного електронного каталогу бібліотек Білорусі. Зведений електронний каталог бібліотек Білорусі – це національний інформаційний ресурс, основний масив якого формується найбільшими республіканськими бібліотеками: Національною бібліотекою Білорусі, Центральною науковою бібліотекою ім. Я. Коласа НАН Білорусі, Республіканською науково-технічною бібліотекою, Президентською бібліотекою Республіки Білорусь.

У зведеному електронному каталозі представлено бібліографічні записи на книги (включаючи рідкісні та стародруки), дисертації, автореферати дисертацій, образотворчі документи, картографічні матеріали, нотні документи, документи із стандартизації, аудіо- і відеодокументи, періодичні видання.

Усі користувачі незалежно від їх місцезнаходження отримують вільний доступ у режимі реального часу до бібліографічної інформації про фонди вищезазначених бібліотек. В інформації про знайдений документ містяться відомості про місце та шифри його зберігання, а також про можливості віддаленого замовлення документів з фондів Національної бібліотеки Білорусі, Республіканської науково-технічної бібліотеки, Центральної наукової бібліотеки ім. Я. Коласа Національної академії наук Білорусі. Сервіс замовлення доступний тільки для користувачів тієї бібліотеки, зареєстрованими читачами якої вони є і у якій є потрібний документ. Для інформування про склад фондів бібліотек регіонів республіки функціонують регіональні зведені електронні каталоги [10].

Для створення об'єднаного каталогу Європейської бібліотеки на основі інформаційних ресурсів європейських національних бібліотек використання корпоративного підходу в практиці дало змогу створити інтегрований вебпорталом центр відкритих даних для національних бібліотечних даних у Європі. Європейська бібліотека започаткована Конференцією європейських національних бібліотекарів у 2004 р. Бібліотека поширювала бібліотечні дані різними способами, щоб сприяти її більш широкому використанню і введенню в стратегічні комунікації глобального інформаційного простору.

Інтегровані інформаційні ресурси про європейський культурний та інтелектуальний доробок Європейської бібліотеки стали найбільшим контентом проєкту «Європіана» (Europeana), цифрової платформи, що фінансується Європейською комісією. Після припинення функціонування Європейської бібліотеки проєкт «Європіана» взяв на себе функцію агрегації для окремих національних бібліотек без альтернативних маршрутів агрегації. Проєкт продовжує співпрацювати з національними бібліотеками для того, щоб їхні цифрові матеріали було добре представлено на порталі колекцій «Європіани».

Europeana Collections надає доступ до більше ніж 50 млн од. оцифрованих інформаційних ресурсів про культурний та інтелектуальний доробок європейських країн [11].

У своїй сукупності інформаційні ресурси фондів національних бібліотек країн Європи відображають історію національного розвитку, виражають характерні особливості національної ідентичності, тому претендують на роль основних орієнтирів, критеріїв достовірності в новому інфотворенні для наповнення стратегічних комунікацій. При цьому в просуванні національних інтересів, цілей держави інформаційні ресурси фондів європейських бібліотек стають важливими орієнтуючими елементами в структурі сучасних інформаційних продуктів у системі стратегічних комунікацій глобального інформаційного простору.

Проаналізований досвід зарубіжних країн доводить, що бібліотеки визначені одними з важливих елементів розвитку стратегічних комунікацій. Такі висновки доцільно підсилити характеристикою перспективних переваг бібліотек цифрової епохи порівняно з іншими елементами стратегічних комунікацій. Зокрема, О. Онищенко справедливо зауважив, що бібліотеку цифрової епохи не треба уявляти однобічно – тільки як збирання, оброблення, використання електронних ресурсів, місце виходу у світову інформаційну мережу Інтернет. Поряд із цифровою інформаційною продукцією, яка, безумовно, масштабно розширюватиметься, у ній зберуться та матимуть попит рукописи, книги, газети, журнали та інші «постояльці» традиційних

бібліотечних фондів. Бібліотека, яка має в планах відповідати вимогам плюралістичного суспільства, має поєднувати, гармонізувати в собі всі види інформаційних ресурсів на всіх видах носіїв інформації. У цьому й полягає безпрограшна перспектива. Майбутнє бібліотеки забезпечить багатовидове ресурсне багатство, де, безумовно, цифрова інформація переважатиме [6].

У цьому контексті також важливо підкреслити, що концентруючи всі види інформаційних ресурсів, бібліотеки таким чином прагнуть задовольняти різноманітні інформаційні потреби користувачів, що в сукупності відображають розв'язання проблематики відповідного загальнонаціонального, загальнодержавного характеру.

Приклад державної політики США щодо військового лідерства й досвід розгалуженої мережі американських військових бібліотек із сучасними сервісами та послугами також свідчить, що ці інформаційні установи активно використовуються для просування національних інтересів і цілей держави у стратегічних комунікаціях. Зокрема, Об'єднана електронна бібліотека (Joint Electronic Library, JEL) – це інтернет-бібліотека повнотекстових несекретних загальних публікацій доктрин, відповідних документів і досліджень з військової тематики [12].

У науково-практичному аспекті розвитку стратегічних комунікацій і використання можливостей бібліотек привертає увагу досвід Відділу військових бібліотек Асоціації спеціальних бібліотек (Military Libraries Division, DMIL). DMIL об'єднує членів усіх військових служб США, об'єднаних збройних сил Канади, міжнародних військових служб, відомств, підрядчиків, постачальників, військових академічних установ і всіх, хто зацікавлений у військовій бібліотечній службі.

DMIL створено з метою просування інформації про військову професію серед військових організацій як у США, так і в цілому світі, а також для допомоги членам Асоціації спеціальних бібліотек підвищувати професійні навички та знання. Для цього проводять навчальні сесії на щорічній службі – навчальні майстерні військових бібліотек (MLTW), беруть участь у комітетах і поширюють інформацію з військової тематики через соціальні мережі [14].

З точки зору організаційно-технічних і програмно-технологічних аспектів інформаційної діяльності дослідники звертають увагу, що інтернет-простір військово-бібліотечних сайтів зарубіжних країн демонструє реалізацію інформаційного потенціалу військових книгозбірень, відповідність інтернет-сайтів цілям та завданням інтерактивного каналу комунікації, заданій функціональній структурі. Характерними їхніми рисами є повнофункціональний електронний каталог, наявність масиву

документів, засобів інформаційного пошуку, техніко-технологічних засобів фіксування, зберігання та представлення інформації, що існує у вигляді організованої сукупності електронних документів і їх зв'язків. Функціональний зміст сайтів дуже потужний: онлайн-обслуговування, електронне доставляння документів, представлення бібліотеки в соціальних мережах тощо. Головна сторінка більшості вебсайтів представляє інтегровану інформацію й дає змогу здійснювати загальне орієнтування в системі інформаційних ресурсів як усередині сайту, так і у зв'язках та лінках з міжнародними і внутрішньодержавними ресурсами. Це дає змогу значно підвищити рівень забезпечення користувачів інформацією та зручно організувати ресурси і зв'язки між ними [7]. Публічні бібліотеки США також активізували свою інформаційну діяльність у напрямі інформаційної підтримки державної міграційної політики. Зокрема, у рамках ініціативи Американської бібліотечної асоціації публічні бібліотеки створюють інтегровані масиви багатомовних інформаційних ресурсів відповідно до потреб іммігрантів, розробляють програмне забезпечення для налагодження зв'язку між ними. Іноді, реагуючи на потреби іммігрантів, американські публічні бібліотеки виходять за рамки своєї практики. Наприклад, Публічна бібліотека Брукліну додала двох штатних юридичних радників, щоб надавати юридичну допомогу із заявами про громадянство та консультувати щодо роботи з державними сервісами [15].

Безумовно, у сучасних реаліях робота з електронними масивами інформації, їх структурування, систематизація у власних багатоаспектних базах даних, забезпечення віддаленого й постійного доступу підвищує рівень їх використання також і за рахунок багаторазового звернення до них. Зростаючі запити на нове інфотворення обумовило розширення й урізноманітнення суспільно значущих масивів інформаційних ресурсів, інформаційних баз, їх збереження, структурування та організацію використання в системі стратегічних комунікацій. Інформаційна аналітика в структурі бібліотечної діяльності дає змогу постійно оновлювати масиви електронної аналітичної інформації, вводити її через власні канали в систему стратегічних комунікацій. Інформаційно-аналітичні продукти бібліотек відображають суспільно-політичні, соціально-економічні, державотворчі процеси, що стосуються національних інтересів чи політики окремих держав.

У цьому контексті інформаційно-аналітичні підрозділи бібліотек практикують використання проактивного підходу у виробленні та впровадженні технологій керування інформацією, зокрема введення в систему

стратегічних комунікацій достатніх її обсягів для реалізації національних інтересів і просування цілей держави. Ідеться про врахування в цьому процесі фіксованого факту наукових досліджень, що активне планування, а не реагування на події, загрози, реалізовані дії зумовлює успіх стратегічних комунікацій. Як зазначила О. Кушнір, у тому випадку, коли стратегічна комунікація відбувається як відповідь на подію, шанси на її результативність істотно зменшуються [3].

Розширення й урізноманітнення суспільно значущих масивів інформаційних ресурсів, інформаційних баз, їх збереження, структуризація та організація використання обумовлює якісні показники змістових форм інформаційних обмінів у системі стратегічних комунікацій. З точки зору досягнення основних завдань функціонування стратегічних комунікацій таке твердження логічно доповнити висновками сучасних наукових досліджень, які свідчать, що використання інформаційних ресурсів на всіх видах носіїв, ефективність цього процесу обумовлюється досягненням оптимального співвідношення між використанням базових інформаційних ресурсів, у тому числі суверенних для кожної нації, сконцентрованих у системах бібліотечних установ, базах електронної інформації глобального та національних масштабів, постійно зростаючих масивів нової інформації, активізації використання творчої інтуїції у вирішенні складних викликів сучасності [1, с. 22–23].

Використання потенціалу бібліотечних установ для просування національних інтересів, цілей держави в системі стратегічних комунікацій особливо актуальним є в період посилення глобальних інформаційних обмінів. Оскільки, як свідчать монографічні дослідження, національний рівень соціальної структури цивілізації на сьогодні є якраз тим рівнем, на якому найбільш ефективно діють механізми глобальних інформаційних обмінів та обмінів внутрішньонаціональних – аж до відображення ментальних особливостей інфотворення в первинних соціальних структурах суспільства. На цьому рівні інформаційних обмінів якраз найбільш продуктивно, з точки зору перспектив суспільного розвитку, відбувається взаємообмін, взаємозбагачення всіх складових розвитку загальноцивілізаційного інформаційного процесу [5].

З точки зору перспектив розв'язання глобальних проблем є важливим інформаційний взаємообмін, взаємозбагачення всіх складових розвитку загальноцивілізаційного інформаційного процесу. Дослідження інформаційної діяльності бібліотек у різних країнах у рамках виконання ініціативи Міжнародної федерації бібліотечних асоціацій та установ (ІФЛА, англ. – IFLA) «Бібліотечна карта світу» засвідчило значний внесок бібліотек для

вирішення як загальноцивілізаційних, так і загальнонаціональних питань для розвитку суспільства.

Міжнародна федерація бібліотечних асоціацій та установ є провідною незалежною неурядовою міжнародною організацією, що представляє інтереси всесвітньої бібліотечної спільноти по всьому світу. Метою федерації є сприяння міжнародному взаєморозумінню, співпраці, дискусіям, дослідженням і розвитку в усіх сферах бібліотечної діяльності, включаючи бібліографічне та інформаційне обслуговування, а також підготовку кадрів. Свою увагу організація фокусує на розширенні доступу до інформації та її доступності для користувачів, стимулюванні розвитку професії, сприянні зростанню й розвитку бібліотек, розширенню кола та різноманітності інформаційних ресурсів, доступних через бібліотеки. Нараховує більше 1 тис. 600 членів приблизно в 150 країнах по всьому світу. Міжнародна федерація бібліотечних асоціацій та установ зареєстрована в Нідерландах як асоціація, що має правову та організаційну основу. Зокрема, ініціатива федерації «Бібліотечна карта світу» передбачає забезпечення доступності кількісних (статистичних) і достовірних даних про інформаційну діяльність бібліотек різних країн. Ця діяльність бібліотек спрямована на інформаційну підтримку Порядку денного Організації Об'єднаних Націй до 2030 року. Порядок денний ООН до 2030 р. – це універсальний заклик до дій щодо подолання бідності, захисту планети й забезпечення миру та економічного зростання в рамках виконання цілей сталого розвитку (далі – ЦСР).

Бібліотеки в усьому світі пропонують широкий спектр інформаційних продуктів і послуг, щоб сприяти досягненню кожної з ЦСР Порядку денного ООН до 2030 р. Від підвищення рівня грамотності до надання вільного доступу до інформаційних ресурсів бібліотек різних країн. Зокрема, у рамках виконання ЦСР 1 «Покінчення з бідністю в усіх її формах» бібліотеки прагнуть забезпечити доступ до інформації людям, які в інший спосіб є ізольованими через економічні складнощі. Мобільні бібліотеки систематизують книги, організують відповідні послуги та забезпечують доступ до Інтернету в сільській місцевості.

ЦСР 2 «Покінчення з голодом, безпечна їжа, покращення харчування та сприяння сталому сільському господарству». Участь у корпоративних проєктах сприяє доступу до інформаційних ресурсів сільськогосподарських бібліотек про дослідження та дані врожаїв, інформацію про ринки, способи ведення сільського господарства, ресурси державних служб щодо фінансування сільських громад.

ЦСР 3 «Забезпечення здорового способу життя та сприяння добробуту для всіх у будь-якому віці». У своїх звітах федерація зазначає, що медичні бібліотеки забезпечують доступ до інформації про медичні дослідження. Послуги включають: доступ до достовірної медичної інформації, розвиток навичок підтримки здоров'я, надання інформаційної підтримки в дослідженнях і придбанні відповідного медичного страхування, організації та участі в навчанні з надання першої медичної допомоги.

ЦСР 4 «Забезпечення рівноправної якісної освіти та сприяння навчанню протягом усього життя для всіх». Бібліотеки завжди включено в інформаційний процес підтримки освіти у школах, університетах і коледжах у будь-якій країні світу. Усі бібліотеки підтримують програми грамотності, забезпечують безпечний інформаційний простір для навчань і досліджень для продукування нових знань.

ЦСР 5 «Досягнення гендерної рівності та розширення можливостей для всіх жінок та дівчат». Бібліотеки пропонують програми для жінок і дівчат з метою забезпечення доступу до інформації про їхні права та здоров'я.

ЦСР 6 «Забезпечення доступу та стале управління водою». Бібліотеки забезпечують доступ громадськості до інформації про воду, використання енергії та системи каналізування. Вони пропонують доступ до інформації про дослідження та даних для виробників, щоб підтримати ефективний розподіл ресурсів на сталі проекти інфраструктури води та каналізування.

ЦСР 7 «Забезпечення доступу до надійної, сталої енергії для всіх». Багато публічних та громадських бібліотек у всьому світі є єдиним місцем, де люди можуть отримати надійний доступ до електрики для освітлення читання, вчитися й подавати заявку на роботу через онлайн-сервіси державних служб чи приватних організацій. Бібліотеки та сільські інформаційні центри можуть забезпечити доступ громадськості до комп'ютерів, які інколи живляться від сонячних батарей або генераторів.

ЦСР 8 «Сприяння стійкому, всебічному та сталому економічному зростанню, повній і продуктивній зайнятості та гідній роботі для всіх». У своїх звітах ІФЛА констатує, що бібліотеки практикують різні послуги, зокрема доступ для громадськості до ІКТ, навчання в бібліотеках як подати заявку на роботу. Люди, які не мають доступу до Інтернету, отримують його в бібліотечних установах, а також кваліфіковану консультацію з написання резюме, відправлення його через онлайн-програми.

ЦСР 9 «Створення стійких інфраструктур, сприяння сталій індустріалізації та інноваціям». Інформаційні послуги та продукти бібліотек завжди є основою для досліджень, технологій, інновацій та академічного

життя. Бібліотеки забезпечують доступ до інформаційних ресурсів науково-дослідної інфраструктури. Як стверджує ІФЛА, у деяких бібліотеках функціонують бізнес-центри, які пропонують навчання підприємництву, а також юридичну підтримку.

ЦСР 10 «Зменшення нерівності всередині країни і серед країн». У своїх звітах федерація зазначає, що бібліотеки сприяють зменшенню нерівності, організовуючи інформаційні простори для різних соціальних категорій громадян – як у міських, так і в сільських громадах.

ЦСР 11 «Розбудова безпечних міст для поселення людей». Федерація визначає бібліотеки як сучасні інформаційні центри, що можуть відігравати істотну роль у кумуляції, збереженні та забезпеченні доступу до документальних інформаційних ресурсів різних видів. Культура зміцнює місцеві громади та підтримує інклюзивний і сталий розвиток міст – бібліотеки лежать в основі ініціатив щодо сприяння цьому.

ЦСР 12 «Забезпечення сталого споживання та структури виробництва». У контексті реалізації цієї цілі сталого розвитку бібліотеки розглядають як сталі установи, що забезпечують доступ до інформаційних ресурсів, щоб усі категорії громадян отримували рівну можливість користуватися інформацією відповідно до своїх потреб.

ЦСР 13 «Невідкладне вжиття заходів для боротьби зі змінами клімату та його наслідками». Як зазначає ІФЛА, бібліотеки відіграють ключову роль у забезпеченні доступу до достовірних даних і знань, які розкривають результати досліджень про зміни клімату. Ці інформаційні установи забезпечують безперервний доступ до інформації про екологічні дані, зберігають їх для майбутніх поколінь.

ЦСР 14 «Збереження та стале використання океанів, морів та морських ресурсів». Бібліотеки здійснюють інформаційний супровід процесу прийняття рішень, надають інформацію про дані, що стосуються сталого використання океанів, морів та інших водних об'єктів, про ведення сталого рибальського промислу, ефективне управління водними ресурсами.

ЦСР 15 «Захист, відновлення та сприяння сталому використанню екосистеми, сталому управлінню лісами, боротьба з опустелюванням, а також зупинка та зворотний рух деградації земель, припинення втрати біорізноманіття». Бібліотеки мають потенціал організовувати інформаційну основу для досліджень щодо захисту екосистеми, пропонуючи відкритий доступ до інформаційних ресурсів відповідної тематики, проводити різні інформаційні заходи (виставки, лекції, форуми, конференції тощо) щодо поширення інформації про захист екосистеми.

ЦСР 16 «Сприяння мирному розвитку, забезпечення доступу до правосуддя для всіх, розбудова ефективних, підзвітних та інклюзивних установ на всіх рівнях». Бібліотеки є надійним джерелом інформації із кваліфікованим персоналом для громадські. Вони також можуть бути технічно оснащені для неперервного навчання та активізації громадян використовувати інформацію відповідно до цілей сталого розвитку.

ЦСР 17 «Зміцнення засобів впровадження та поживлення глобального партнерства для сталого розвитку». Бібліотеки відкриті для співробітництва з місцевими, регіональними національними інститутами громадянського суспільства, урядами та організаціями приватного сектору в рамках виконання інформаційних завдань та надання послуг [13].

Таким чином, проаналізований досвід зарубіжних країн доводить, що бібліотеки визначені одними з важливих елементів розвитку стратегічних комунікацій як на загальнонаціональному, загальнодержавному, так і на глобальному рівнях. Концентруючи всі види інформаційних ресурсів та організовуючи цілеспрямовані масиви інформації, бібліотеки таким чином прагнуть задовольняти різноманітні інформаційні потреби користувачів, що в сукупності відображають вирішення широкого спектра проблем соціально-економічного й культурно-політичного характерів. З точки зору організаційно-технічних і програмно-технологічних аспектів інформаційної діяльності досвід бібліотек зарубіжних країн демонструє реалізацію їхнього інформаційного потенціалу, відповідність їхніх інформаційних послуг та продуктів цілям і завданням розвитку стратегічних комунікацій.

Список бібліографічних посилань

1. Горовий В. Перспективи глобальної інформатизації в національному вимірі. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. 2019. Вип. 53. С. 19–28.

2. Досвід зарубіжних бібліотек. *Житомир. обл. б-ка для дітей : вебсайт*. URL: <http://childlibr.org.ua/bloknot-bibliotekarya/agenciya-bibliotechnix-innovacij/dosvid-zarubizhnix-bibliotek.html>.

3. Кушнір О. Поняття та сутність стратегічних комунікацій у сучасному українському державотворенні. *Глоб. орг. союзн. лідерства*. URL: <http://goal-int.org/ponyattya-ta-sutnist-strategichnix-komunikacii-u-suchasnomu-ukrainskomu-derzhavotvorenni>. 2015.

4. Ліпкан В. Експертний висновок на проект Стратегії розвитку ефективних комунікацій у ЗСУ. *Глоб. орг. союзн. лідерства*. URL: <http://>

goal-int.org/ekspertnij-visnovok-na-proekt-strategii-rozvitku-efektivnix-komunikacij-u-zsu. 2015.

5. Національний інформаційний суверенітет у контексті розвитку новітніх інформаційних технологій / [О. С. Онищенко, В. М. Горовий, В. І. Попик та ін.]; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2011. 160 с.

6. Онищенко О. Бібліотеки в цифровому середовищі: курс на індивідуальний інтегрований сервіс. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. 2019. Вип. 53. С. 9–18.

7. Островська О. Аналіз зарубіжного досвіду створення сайтів військових бібліотек. URL: [file:///C:/Users/Admin/Downloads/150421-3250-97-1-SM%20\(4\).pdf](file:///C:/Users/Admin/Downloads/150421-3250-97-1-SM%20(4).pdf).

8. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 2 вересня 2015 р. «Про нову редакцію Воєнної доктрини України»: Указ Президента України № 555/2015. *Офіц. інтернет-представництво Президента України: вебпортал*. URL: <http://www.president.gov.ua/documents/5552015-19443>.

9. Чуприна Л. Аналітичні підрозділи бібліотеки в системі стратегічних комунікацій. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. 2017. Вип. 48. С. 274–284.

10. Сводный электронный каталог библиотек Беларуси. URL: <http://unicat.nlb.by>.

11. Europeana Collections. URL: <https://www.europeana.eu/portal/ru/TEL.html>.

12. Joint Electronic Library. URL: <http://www.dtic.mil/doctrine/jel>.

13. Libraries and the Sustainable Development Goals a storytelling manual. URL: <https://www.ifla.org/files/assets/hq/topics/libraries-development/documents/-storytelling-manual.pdf>.

14. Military Libraries Division (DMIL). URL: <http://military.sla.org>.

15. Welcoming New Americans Wanda Kay Brown. URL: <https://american-librariesmagazine.org/wp-content/uploads/2019/10/AL-1119.pdf>.

References

1. Horovyi, V. (2019). Perspektivy hlobalnoi informatyzatsii v natsionalnomu vymiri [Prospects of global informatization in the national dimension]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho – Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, issue 53, pp. 19–28 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.15407/np.53.019>

2. Dosvid zarubizhnykh bibliotek [Experience of foreign libraries].

Zhytomyrska oblasna biblioteka dlia ditei: vebsait – Zhytomyr Regional Library for Children: website. Retrieved from <http://childlibr.org.ua/bloknot-bibliotekarya/agenciya-bibliotechnix-innovacij/dosvid-zarubizhnix-bibliotek.html> [in Ukrainian].

3. Kushnir, O. (2015). Poniattia ta sutnist stratehichnykh komunikatsii u suchasnomu ukrainskomu derzhavotvorenni [The concept and essence of strategic communications in modern Ukrainian state-making]. *Hlobalna orhanizatsiia soiuznytskoho liderstva – Global Organization of Allied Leadership*. Retrieved from <http://goal-int.org/ponyattya-ta-sutnist-strategichnix-komunikacii-u-suchasnomu-ukrainskomu-derzhavotvorenni> [in Ukrainian].

4. Lipkan, V. (2015). Ekspertnyi vysnovok na proekt Stratehii rozvytku efektyvnykh komunikatsii u ZSU [Expert opinion on the draft Strategy for the development of effective communications in the Armed Forces]. *Hlobalna orhanizatsiia soiuznytskoho liderstva – Global Organization of Allied Leadership*. Retrieved from <http://goal-int.org/ekspertnij-visnovok-na-proekt-strategii-rozvitku-efektivnix-komunikacij-u-zsu> [in Ukrainian].

5. Onyshchenko, O. S., Horovyi, V. M., Popyk, V. I. et al. (2011). Natsionalnyi informatsiinyi suverenitet u konteksti rozvytku novitnykh informatsiinykh tekhnologii [National information sovereignty in the context of the latest information technologies development]. Kyiv [in Ukrainian].

6. Onyschenko, O. (2019). Biblioteky v tsyfrovomu seredovyshi: kurs na indyvidualnyi intehrovanyi servis [Libraries in the digital environment: a course on customized integrated service]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho – Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, issue 53, pp. 9–18 [in Ukrainian].

7. Ostrovska, O. Analiz zarubizhnogo dosvidu stvorennia saitiv viiskovykh bibliotek [Analysis of foreign experience in creating sites of military libraries]. Retrieved from [file:///C:/Users/Admin/Downloads/150421-325097-1-SM%20\(4\).pdf](file:///C:/Users/Admin/Downloads/150421-325097-1-SM%20(4).pdf) [in Ukrainian].

8. Ukaz Prezydenta Ukrainy No 555/2015 «Pro rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy vid 2 veresnia 2015 roku «Pro novu redaktsiiu Voiennoi doktryny Ukrainy»» [Decree of the President of Ukraine No 555/2015 «On the Decision of the National Security and Defense Council of Ukraine of September 2, 2015 «On the new version of the Military Doctrine of Ukraine»»]. *Ofitsiine internet-predstavnytstvo Prezydenta Ukrainy – Official Online Representation of the President of Ukraine*. Retrieved from <http://www.president.gov.ua/documents/5552015-19443> [in Ukrainian].

9. Chupryna, L. A. (2017). Analitichni pidrozdily biblioteky v systemi stratehichnykh komunikacii [Library Analytical Departments in the System

of Strategic Communications]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho – Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, issue 48, pp. 374–384 [in Ukrainian].

10. Svodnyi elektronnyi katalog bibliotek Belarusi [Consolidated electronic catalog of Belarus libraries]. Retrieved from <http://unicat.nlb.by> [in Russian].

11. Europeana Collections (EC). Retrieved from <https://www.europeana.eu/portal/ru/TEL.html> [in English].

12. Joint Electronic Library (JEL) Retrieved from <http://www.dtic.mil/doctrine/jel> [in English].

13. Libraries and the Sustainable Development Goals a storytelling manual (LSDG). Retrieved from <https://www.ifla.org/files/assets/hq/topics/libraries-development/documents/sdg-storytelling-manual.pdf> [in English].

14. Military Libraries Division (MLD). Retrieved from <http://military.sla.org> [in English].

15. Welcoming New Americans Wanda Kay Brown (WNAWKB) Retrieved from <https://americanlibrariesmagazine.org/wp-content/uploads/2019/10/AL-1119.pdf> [in English].

Стаття надійшла до редакції 03.01.2020.

Valentyna Palchuk,

PhD (Social Communications), Senior Researcher,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

3 Holosiivskiy Ave., Kyiv 03039, Ukraine

e-mail: valentina88877@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-3687-1863>

Foreign Libraries in the Development of Strategic Communications

The article deals with some issues in organization of information support of strategic communications development in the processes of state formation, ensuring national interests, solving problems of global development.

The research question relates to generalization of foreign libraries experience in introducing new approaches to cumulation of information, its dissemination, introduction into the system of strategic communication to achieve national interests and promote the goals of global development. The introduction of information and communication technologies into libraries practice, creation of multidimensional universal databases have created all preconditions for defining libraries as one of the important elements of strategic communications development in foreign countries.

The main approach to utilizing libraries information potential in Europe and the USA is to meet users' diverse information needs, which in conjunction reflects the

solution of a wide range of socioeconomic, cultural and political problems. From the perspective of solving global problems the possibilities of libraries information activities within the framework of IFLA's Library World Map initiative have been analyzed.

It is concluded that libraries could be identified as one of the important elements in the development of strategic communications at national and global levels. By concentrating all kinds of information resources and organizing purposeful arrays of information, libraries thus seek to meet the diverse information needs of users, which reflect the solution of a wide range of problems of socioeconomic, cultural and political nature. From the point of view of organizational and technical, program and technological aspects of information activity the foreign libraries experience demonstrates realization of their information potential, conformity of their information services and products to the purposes and tasks of strategic communications development.

Keywords: USA libraries, European libraries, IFLA, strategic communications.

Марат Закіров,

доктор політичних наук, доцент, завідувач відділу,
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського
Голосіївський просп., 3, Київ, 03039, Україна
e-mail: zakirovmarat65@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-4897-4325>

**ІНТЕРНЕТ-РЕСУРСИ ЯК ІНСТРУМЕНТ
СТРАТЕГІЧНИХ КОМУНІКАЦІЙ:
МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД**

Проведено аналіз практики використання інтернет-ресурсів як складової міжнародного досвіду розвитку соціальних комунікацій. Визначено особливості просування публічних і наукових бібліотек провідних країн світу в соціальні мережі. Виявлено характерні риси віртуальної політичної взаємодії суб'єктів міжнародної політики. Зазначено, що твітер, фейсбук, ютуб тощо формують умови для виникнення нових моделей обміну інформацією. Нова модель комунікації – модель діалогу – передбачає рівність суб'єктів спілкування як у правах на вироблення певного контенту, так і на його відтворення чи поширення. Найбільш технологічні держави світу налагоджують ефективну комунікацію із суспільством за допомогою створення системи інтернет-демократії.

Ключові слова: інтернет-комунікації, соціальні мережі, твітер-дипломатія, бібліотека, стратегічна комунікація.

Відмінною рисою глобалізації на сучасному етапі цивілізаційного розвитку є стрімке проникнення інформаційних технологій в усі сфери суспільного життя. Безперечно, провідну роль у цьому процесі відіграє світова мережа Інтернет, що викликала революційні зміни в царині створення й обміну інформацією. Багато в чому саме завдяки можливостям, що відкрило перед людством павутиння Інтернету, відбулося інституційне оформлення нового етапу розвитку цивілізації – інформаційного суспільства. Суспільства, у якому відкриваються можливості переходу до нової якості народовладдя, оскільки доступ до інформації широких верств населення був і залишається одним з головних принципів успішного функціонування демократичних інститутів. Інтернет озброює провідні верстви громадськості високоефективним інструментом інформування та мобілізації мас. Разом з тим треба враховувати, що світова

мережа – зброя обоюдогостра. Уже набутий світовий досвід доводить, що сучасні інформаційні технології за допомогою різноманітних інтернет-ресурсів дають можливість маніпулювання думкою людей, допомагають здійснювати адресний вплив на виборців або окремі соціальні групи, що в підсумку підірватиме підвалини демократії та загрожуватиме встановленням нових форм контролю над особистістю. З огляду на виявлену небезпеку цілком виправданим є значний інтерес фахівців різних галузей науки до вивчення зазначеної проблеми.

Зокрема, ступінь віртуалізації політичного простору та рівень залученості в нього як суб'єктів, так і об'єктів комунікації вивчає Г. Щедрова [1]. Автором проведено аналіз онлайн-практик з метою з'ясування спектра таких прийомів та інструментів, їхню дієвість й ефективність у реалізації політичної стратегії. Особливості соціальних процесів в умовах становлення та розвитку мережевого суспільства досліджує Т. Пода [2]. У працях висвітлюється сутність і зміст понять «мережа» та «інформаційне мережеве суспільство», визначаються їхні особливості, досліджуються відмінні характеристики мережевого суспільства. Аналіз й узагальнення результатів зарубіжних і вітчизняних емпіричних досліджень із проблем комунікації законодавчого органу з громадянським суспільством представлено в праці Т. Неприцької [3]. Авторка показує можливості створення спільного контенту політиками, журналістами і виборцями, що сприяє розвитку соціальних мереж у сфері соціальних комунікацій. Досвід використання інтернет-ресурсів у побудові ефективної системи комунікації влади та громадянського суспільства досліджує С. Закірова [4]. Роль соціальних медіа в міжнародних відносинах досліджує М. Павлюх [5]. Авторка доходить висновку, що соціальні медіа та Інтернет перетворюються в нову реальність, де головними акторами стають держави. Аналіз напрямів еволюції бібліотечної діяльності як чинника сучасного соціально-комунікаційного процесу проводить М. Закіров [6]. На основі вивчення арсеналу інструментів, які надає бібліотекам сучасний рівень розвитку інформаційних технологій, автор робить висновок, що розроблення та комплексне застосування новітніх методів організації роботи сприятиме залученню бібліотеки в державну систему стратегічних комунікацій.

Водночас актуальним і перспективним виглядає комплексний підхід, що дасть можливість дослідити інтернет-ресурси як складову міжнародного досвіду розвитку соціальних комунікацій. У зазначеному аспекті проблеми метою статті доцільно визначити аналіз процесу залучення публічних і наукових бібліотек провідних країн світу як учасників

соціальних мереж та виявлення й аналіз характерних рис віртуальної політичної взаємодії суб'єктів міжнародної політики в мережі Інтернет.

Відмінною рисою сучасних процесів у сфері соціальних комунікацій на всіх рівнях взаємодії суб'єктів суспільного життя є виникнення, неухильне кількісне зростання та якісне вдосконалення різноманітних інструментів створення інформаційного контенту. Причому масштаби зазначеного явища вже набули ознаки самостійної системи створення, розподілу та донесення інформації як ефективного ресурсу впливу на масову свідомість. Серед фахівців зазначена модель інформаційної взаємодії отримала назву інтернет-комунікації. Треба підкреслити, що зазначений феномен не тільки характеризує певну зміну механізму інформаційних обмінів, він приводить до революційних змін у розподілі ролей та інструментів, якими оперують учасники суспільних процесів. Держава й інші, у тій чи іншій мірі формалізовані політичні та громадські структури, унаслідок виникнення й широкого поширення різноманітних інтернет-ресурсів уже на нинішньому етапі втратили монополію на мобілізаційні можливості засобів інформації. Такі соціальні мережі, як «Твітер», «Фейсбук», «Ютуб» та ін., формують умови для виникнення нових принципів і моделей обміну інформацією. Як вказує Г. Щедрова, нідерландські дослідники Й. Бордвик і Б. ван Каам поряд з, так би мовити, традиційними моделями руху інформації (а саме: моделлю мовлення, консультативною моделлю та реєстраційною моделлю, у яких головну роль відіграє певний центр) виокремили модель діалогу, що стосується поширення інформації в реальній комунікативній мережі: індивіди спілкуються безпосередньо між собою, ігноруючи центр чи посередників, самостійно обираючи час, місце й тему інформаційного обміну [1, с. 18–19].

Цілком зрозумілим є те, що безпосередньою передумовою створення саме такої моделі руху інформації є виникнення зазначеного вище явища інтернет-комунікації. Причому відмінність цієї моделі полягає не лише в ігноруванні будь-якого центру інформації, зв'язок з яким є обов'язковим для всіх учасників обмінів і який у традиційних моделях є головним генератором, розподільником та регулятором інформаційного обміну. Модель діалогу передбачає рівність суб'єктів спілкування як у правах на вироблення певного контенту, так і на його відтворення чи поширення.

Разом з тим найбільш креативні й просунуті в справі створення інформаційного суспільства держави світу, можливо, за відомим принципом «якщо процес не можна зупинити, його треба очолити», намагаються використати зазначену модель у справі налагодження діалогу із суспільством за допомогою створення системи інтернет-демократії.

Зокрема, С. Закірова наводить приклад електронних петицій як інтерактивного виду правової комунікації суспільства, громадян та органів влади. Дослідниця зазначає, що сьогодні понад 70 держав використовують цей інструмент взаємодії суспільства і влади. Консультативні петиції запроваджуються для аналізу суспільної думки та виявлення гострих і болючих проблем суспільства та влади. Правових наслідків така петиція не має, натомість вона сигналізує владі про актуальність тих чи інших питань соціального й державного розвитку. Імперативні петиції мають обов'язковий характер для органів влади. Така процедура існує, наприклад, у Фінляндії, де петиції, що зібрали 50 тис. підписів, автоматично стають законопроектами й парламент зобов'язаний їх розглядати в пріоритетному порядку. Регламентом законодавчого органу Латвії передбачено, що будь-яка петиція, що отримала підтримку 10 тис. громадян, обов'язково має бути включена до порядку денного засідання сейму [4, с. 42–43].

Інтернет-комунікації, таким чином, дають змогу певною мірою повернутися до витоків демократичної ідеї, коли в первісні часи прямої демократії кожен громадянин мав можливість безпосередньо висловити свою думку щодо важливих суспільно-політичних подій. Механізм електронних петицій дає змогу громадянам самостійно ініціювати обговорення будь-якого питання, об'єднувати свої зусилля і вимагати від влади відповідних дій. Разом з тим, як і має бути в діалозі, держава також отримує певну користь, зокрема у вигляді можливості в режимі реального часу відстежувати настрої громадян та реакцію суспільства на свої дії або проекти та за необхідності вносити відповідні корективи. У підсумку ми отримуємо більш стабільне суспільство, яке здатне динамічно реагувати на виклики мінливого світу завдяки діяльному й ефективному співробітництву громадян і держави.

З урахуванням становлення інформаційного суспільства та наведених вище прикладів перетворення інформаційного поля цілком природним є включення до зазначених процесів бібліотек як історичного й невід'ємного елемента цивілізаційного розвитку людства. Одним із ключових напрямів пристосування сучасної бібліотеки до вимог часу є активне використання новітніх інформаційних технологій в організації бібліотечної роботи, у томі числі повноцінне включення в інтернет-комунікацію.

Зазначене просування бібліотеки у світову мережу логічним чином пов'язується з процесами створення цифрового інформаційно-бібліотечного простору, що являє собою один з найбільш перспективних напрямів еволюції бібліотечної діяльності. Зокрема, уже успішно функціонує проєкт Бібліотеки Конгресу США «Світова цифрова бібліо-

тека» (World Digital Library, WDL), спрямований на надання через мережу Інтернет важливих першоджерел культур усього світу, включаючи рукописи, карти, рідкісні книги, музичні партитури, музику, фільми, гравюри, фотографії, архітектурні креслення та інші матеріали. Проєкт «Європейська бібліотека» (The European Library) є своєрідним консорціумом національних бібліотек Європи, у якому беруть участь 48 бібліотечних установ. Ця система передбачає централізоване зберігання метаданих і децентралізоване зберігання цифрових об'єктів. Використання вебсервісів в обслуговуванні читачів передбачає можливості самостійної електронної реєстрації, оформлення запиту і видання запитуваної інформації, обслуговування у вигляді відеоконференції. Чат-консультації та месенджери є новою формою віртуального обслуговування віддаленого користувача в онлайн-режимі [7].

Причому треба зазначити, що бібліотеки здатні не лише доповнити кількість учасників мережі, а й істотно підвищити якість контенту, ефективність оброблення й систематизації інформації, що надасть спілкуванню в Інтернеті більшої ефективності та значно підвищить коефіцієнт корисної дії.

Відповідним чином технічно озброєні бібліотеки входять в інформаційний простір і соціальні медіа як потужні модератори, які формуватимуть певні напрями комунікації та створюватимуть навколо них значні групи зацікавлених користувачів. Завдяки пристосуванню й перенесенню в Інтернет досвіду роботи із систематизації та оброблення інформації бібліотеки надаватимуть користувачам необхідні їм послуги вже в оновленому форматі, що більше відповідатиме вимогам часу [6, с. 33].

Проте на шляху до нової якості бібліотечної роботи треба зберігати традиційні ґрунтовні підходи, що базуються на багатовіковій історії бібліотечної справи. Тобто бібліотеки мають бути провідниками державницької стратегії комунікацій, що має бути спрямована на забезпечення високих стандартів функціонування й убезпечення користувачів від навали неперевіреної або навмисно шкідливої інформації.

Уже набутий міжнародний досвід свідчить, що стратегії бібліотечного представництва в соціальних медіа передбачають дотримання єдиної політики та диференціації політик у різних типах соціальних медіа. Якщо бібліотека планує використовувати ті чи інші соціальні медіа, то насамперед розроблення має стосуватися тієї мережі. Наприклад, можна встановити політику щодо використання таких соціальних мереж, як «Твітер», «Фейсбук», «Ютуб» та ін. Наприклад, Публічна бібліотека Роаноку (США) розробила Політику соціальних медіа (Social Media

Policy), дотримуючись диференціації політик у різних типах соціальних медіа, виокремлюючи окремими розділами політики блог, фейсбук, твітер, лінкІн (LinkedIn). Деякі бібліотеки за допомогою правил регламентують формат публікацій. Наприклад, розміщувати контент, який буде корисний; не відправляти «чисті», без супровідного коментаря гіперпосилання на інші джерела; перед публікацією перевіряти факти, орфографію, граматику, вказувати джерела й перевіряти та не використовувати захищених авторським правом світлин; захищати конфіденційну інформацію тощо. Такі вимоги, наприклад, визначено в рекомендаціях Бібліотеки Університету Каліфорнії в Сан-Маркосі (США) [8, с. 337].

Не менш важливу роль інтернет-ресурси як інструмент оперування інформацією відіграють у реалізації стратегічних комунікацій у міжнародних відносинах. Важливе значення інформації для формування іміджу держави й успішного просування її політики істеблішмент провідних держав світу добре усвідомлював ще в минулому столітті. Зокрема, широковідомий вислів американського генерала Д. Шалікашвілі: «Ми не одержуємо перемогу, поки CNN не повідомляє, що ми перемагаємо».

Сучасний рівень розвитку інформаційних технологій і всепоглинаюче охоплення масової свідомості людства різноманітними засобами масової інформації та численними соціальними мережами ще більше актуалізував проблему активного просування зовнішньополітичної діяльності держав в інтернет-простір. Сьогодні саме через соціальні мережі та медіаресурси розгортаються операції зі здійснення інтервенції в інформаційний простір суперників, реалізуються масштабні проекти зі створення передумов для соціального вибуху і відбувається мобілізація протестних рухів. Соціальні мережі перетворюються на поле змагання за свідомість окремої людини, певної спільноти й суспільства в цілому. Інтернет-тролі, інтернет-боти, фабрики тролей і ботів, поширення фейкової інформації, лавина лайків, що їх генерують фейкові акаунти тощо, являють собою ефективні інструменти маніпулювання свідомістю та засобом реалізації як внутрішньополітичних, так і геополітичних завдань.

Соціальні мережі здійснюють значний вплив на користувачів Інтернету. Будь-яка інформаційна мережа формує навколо себе відповідне соціальне середовище, яке початково вже має певні спільні вподобання та інтереси, а постійне спілкування всередині спільноти сприяє ще більшому зближенню і виробленню загальних стереотипів сприйняття реальності. Крім того, використовуючи сучасні засоби збору інформації на кшталт розробленого професором психології Кембриджського університету О. Коганом мобільного застосунку «Твоє цифрове життя» (This

is your digital life), можна складати психологічні портрети користувачів і в подальшому використовувати їх для вироблення адресного контенту, який істотно підвищує ефективність впливу на свідомість учасників мережі.

Треба зауважити, що цю технологію вже було використано під час останніх президентських перегонів у США і вона викликала значний резонанс у суспільстві та науковому й експертному середовищі.

Крім згаданих непорозумінь, що відбулися під час боротьби за посаду, діючий президент США Д. Трамп відзначився небаченим до того часу використанням соціальних мереж як інструмента міжнародної політичної комунікації. Хоча першість серед американських політиків, які почали використовувати соціальну мережу «Твітер» з політичною та дипломатичною метою, займає колишній посол США у Російській Федерації М. Макфол і президент США Б. Обама, саме з Д. Трампом пов'язується остаточне затвердження твітер-дипломатії як сучасної форми міждержавного спілкування на вищому рівні.

Діючий президент США, за допомогою повідомлень в особистому акаунті, дає оцінку подій, що відбуваються у світовій політиці, звертається зі зверненнями до голів держав, висуває пропозиції щодо розвитку міждержавних відносин, оголошує про військові операції. І хоча з точки зору традиційної дипломатії використання такої форми спілкування видається щонайменше дивною, однак вона дає можливість Д. Трампу підтримувати свій імідж серед своїх виборців, які обирали саме такого президента. Крім того, світові лідери, до яких президент США звертається через соцмережу «Твітер», також змушені відповідати на тому ж інформаційному полі, тим самим підтримуючи подальший розвиток твітер-дипломатії.

Отже, на основі проведеного аналізу можна зробити висновок, що такі соціальні мережі, як «Твітер», «Фейсбук», «Ютуб» та ін., формують умови для виникнення нових моделей обміну інформацією, які ліквідують монополію традиційних формалізованих структур. Нова модель комунікації – модель діалогу – передбачає рівність суб'єктів спілкування як у правах на вироблення певного контенту, так і на його відтворення чи поширення. Найбільш технологічні держави світу намагаються використати зазначену модель у справі налагодження ефективної комунікації із суспільством за допомогою створення системи інтернет-демократії. Сучасні бібліотеки завдяки фаховій підготовці працівників, наявному досвіду і відпрацьованій методиці оброблення та систематизації інформації сприятимуть значному підвищенню якості інтернет-комунікації. Свідченням неухильного зростання ролі інтернет-ресурсів

у стратегічних комунікаціях є виникнення феномену твітер-дипломатії, що дедалі більше перетворює соціальні мережі в повноцінний інструмент міжнародної політики. Враховуючи зазначені тенденції розвитку інструментів стратегічних комунікацій, пріоритетним напрямом подальших досліджень є вивчення механізмів контролю за використанням сучасних технологій у соціально-політичних процесах.

Список бібліографічних посилань

1. Щедрова Г. Вітчизняна практика використання онлайн-технологій в електоральному процесі. *Гілея: наук. вісн. : зб. наук. пр.* Київ, 2019. Вип.144 (№ 5). Ч. 3. Політичні науки. 2019.

2. Пода Т. А. Феномен соціальних мереж та їхній вплив на суспільно-політичні процеси у глобалізованому світі. *Вісн. Нац. авіац. ун-ту. Сер.: Філософія. Культурологія : зб. наук. пр.* Вип. 1 (29). Київ, 2019. С. 141–145.

3. Неприцька Т. Політична комунікація у соціальній мережі Facebook. *Гілея: наук. вісн. : зб. наук. пр.* Київ. 2015. Вип. 94. С. 372–375.

4. Закірова С. Інтерактивність новітніх форм правової комунікації влади і суспільства. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського.* Київ, 2018. Вип. 50. С. 35–46. <https://doi.org/10.15407/np.50.035>.

5. Павлюк М. Застосування соціально-комунікаційних технологій у міжнародних відносинах. *Міжнар. відносини: теоретико-практ. аспекти.* 2019. Вип. 4. С. 239–248.

6. Закіров М. Актуалізація проблеми еволюції соціально-комунікаційної функції бібліотек. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського.* Київ, 2019. Вип. 53. С. 29–39. <https://doi.org/10.15407/np.53.029>.

7. Таєнчук М. Особливості комунікації бібліотеки у епоху цифровізації. *Вісн. студент. наук. т-ва ДонНУ ім. В. Стуса.* Т. 1. № 11. С. 165–170. URL: <http://jvestnik-sss.donnu.edu.ua/article/view/6701/6733>. (дата звернення: 07.09.2019.)

8. Струнгар В. Формування стратегії бібліотечного представництва в соціальних медіа: досвід провідних бібліотек. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського.* Київ, 2018. Вип. 50. С. 329–343. <https://doi.org/10.15407/np.50.329>.

References

1. Shchedrova, H. (2019). Vitchyzniana praktyka vykorystannia onlain-tekhnolohii v elektoralnomu protsesi [National practice of using online

technologies in the electoral process]. *«Hileia: naukovyi visnyk»*: zbirnyk naukovykh prats – *«Gileya: scientific bulletin»*: a Collection of Scientific Papers, issue 155 (no. 5). Part 3. Political science. Retrieved from <http://ir.duan.edu.ua/handle/123456789/1765> [in Ukrainian].

2. Poda, T. A. (2019). Fenomen sotsialnykh mrezh ta yikhni vplyv na suspilno-politychni protsesy u hlobalizovanomu sviti [Social networks phenomenon and its impact on social and political processes in globalized world]. *Visnyk Natsionalnoho aviatsiinoho universytetu. Seriya: Filosofiia. Kulturolohiia: zbirnyk naukovykh prats – Proceedings of the National Aviation University. Series: Philosophy. Culturology: a Collection of Scientific Papers*, issue 1 (29). (pp. 141–145). <https://doi.org/10.18372/2412-2157.29.14076> [in Ukrainian].

3. Nepyrytska, T. (2015). Politychna komunikatsiia u sotsialnii mrezi Facebook [Political Communication in the social network Facebook]. *«Hileia: naukovyi visnyk»*: zbirnyk naukovykh prats – *«Gileya: scientific bulletin»*: a Collection of Scientific Papers, issue 94, pp. 372–375 [in Ukrainian].

4. Zakirova, S. (2018). Interaktyvnist novitnikh form pravovoi komunikatsii vlady i suspilstva [Interactivity of New Forms of Legal Communication between Government and Society]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteky Ukrainy im. V. I. Vernadskoho – Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, issue 50, pp. 33–46. <https://doi.org/10.15407/np.50.035> [in Ukrainian].

5. Pavliuk, M. (2019). Zastosuvannia sotsialno-komunikatsiinykh tekhnolohii u mizhnarodnykh vidnosynakh [Application of social and communication technologies to international relations]. *Mizhnarodni vidnosyny: teoretyko-praktychni aspekty – International Relations: Theory and Practical Aspects*, issue 4, pp. 239–248. <https://doi.org/10.31866/2616-745x.4.2019.177654> [in Ukrainian].

6. Zakirov, M. (2019). Aktualizatsiia problemy evoliutsii sotsialno-komunikatsiinoi funktsii bibliotek [Actualization of the Problem of Evolution of the Social and Communicative Function of Libraries]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteky Ukrainy im. V. I. Vernadskoho – Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, issue 53, pp. 29–39. <https://doi.org/10.15407/np.53.029> [in Ukrainian].

7. Taienchuk, M. (2019). Osoblyvosti komunikatsii biblioteky u epokhu tsyfrovizatsii [Library Communication Features in the Digital Age]. *Visnyk studentskoho naukovoho tovarystva Donetskoho natsionalnoho universytetu NU imeni Vasylia Stusa – Bulletin of the Student Scientific Society of Donetsk National University of Vasyl Stus National University*, vol. 1,

no. 11, pp. 165–170. Retrieved from <http://jvestnik-sss.donnu.edu.ua/article/view/6701/6733> [in Ukrainian].

8. Strunhar, V. (2018). Formuvannia stratehii bibliotechnoho predstavnytstva v sotsialnykh media: dosvid providnykh bibliotek [Formation of Strategy of Library Representation on Social Media: Experience of the Leading Libraries]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteky Ukrainy im. V. I. Vernadskoho – Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, issue 50, pp. 329–343. <https://doi.org/10.15407/np.50.329> [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 05.01.2020.

Marat Zakirov,

Dr. Sci. (Political Science), Associate Professor, Head of Department,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

3 Holosiivskiy Ave., Kyiv 03039, Ukraine

e-mail: zakirovmarat65@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-4897-4325>

Internet Resources as a Tool for Strategic Communications:

International Experience

The analysis of the practice of using Internet resources as a component of the international experience in the development of social communications is carried out. The features of attracting public and scientific libraries of the world leading countries as participants in social networks are determined. It is noted that Twitter, Facebook, YouTube and other social networks form the conditions for the emergence of new models of information exchange that eliminate the monopoly of traditional formalized structures. A new model of communication – a model of dialogue implies the equality of subjects of communication both in the rights to develop certain content and its reproduction or distribution. The most technological states in the world try to use this model to establish effective communication with society through the creation of an Internet democracy system. The electronic petition mechanism and other online tools facilitate dialogue between state and citizens. One of the key ways of adapting modern libraries to the requirements of the time is the active use of the latest information technologies in organizing library work, including the full inclusion in communication through social networks. Modern libraries, thanks to the highly trained employees, the experience and proven methodology for information processing and systematizing, contribute a lot to significant improvement in the quality of Internet communication. Evidence of the steady growth of the Internet resources role in strategic communications is the emergence of the phenomenon of Twitter diplomacy, which is increasingly turning social networks into a full-fledged instrument of international politics.

Keywords: internet communication, social networks, Twitter diplomacy, library, strategic communication.

Світлана Закірова,

кандидат історичних наук, доцент, старший науковий співробітник,
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського
Голосіївський просп., 3, Київ, 03039, Україна
e-mail: zakirovasvtl@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-5396-7210>

СТРАТЕГІЧНА РОЛЬ КОМУНІКАЦІЇ В КОНЦЕПЦІЇ ПЕРЕХІДНОГО ПРАВОСУДДЯ: МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ПОСТКОНФЛІКТНИХ СУСПІЛЬСТВ

На основі вивчення міжнародного досвіду автором статті розкрито стратегічне значення комунікативної складової перехідного правосуддя для досягнення головної мети – відновлення мирного життя в постконфліктний період. Комунікація виступає обов'язковим елементом і водночас ефективним інструментом концепції, оскільки вона створює принципові можливості реалізації завдань правосуддя перехідного періоду.

Вагому роль у процесі відновлення справедливості й подальшого розвитку постконфліктних держав відіграє освітня діяльність. У таких державах і регіонах освіта виступає майданчиком для організації суспільного діалогу та інструментом стратегії подолання наслідків конфліктів.

Міжнародний досвід постконфліктних суспільств свідчить про ефективність співпраці національних установ перехідного правосуддя з відповідними регіональними і світовими організаціями. У статті наведено практичні приклади діяльності Інституту справедливості та примирення в Південній Африці та Міжнародного центру правосуддя перехідного періоду.

Ключові слова: комунікація, правосуддя перехідного періоду, суспільний діалог, постконфліктне суспільство, Міжнародний центр правосуддя перехідного періоду.

Концепція правосуддя перехідного періоду, її складові та механізми реалізації в усьому світі сьогодні є предметом дослідницького пошуку фахівців різних наукових галузей – від юристів, військових, політологів, соціологів до психологів і лікарів. Істотно актуалізують питання перехідного правосуддя численні конфлікти в різних державах світу, унаслідок чого відбуваються масові порушення прав людини. Саме

тому у фокус дослідників частіше потрапляють аспекти проблематики перехідного правосуддя, що пов'язані з проявами страшних злочинів, а інколи навіть геноциду цілих етнічних груп; реформування суспільних інститутів за допомогою відновлення верховенства закону, забезпечення функціонування судової системи відповідно до міжнародних норм права; створення умов для неможливості повторення жаклих подій у майбутньому.

Основні механізми концепції перехідного правосуддя, спрямовані на відновлення справедливості та відбудову миру в постконфліктних державах, розкривають у своїх працях зарубіжні дослідники, такі як Е. Сотас, В. Ламбурн, Р. Давид, Р. Тейтель, А. Чарнота. Серед вітчизняних науковців ґрунтовну роботу щодо аналізу сутності концепції перехідного правосуддя та можливостей його застосування в Україні протягом останніх років проводять фахівці Української Гельсінської спілки з прав людини [1]. Питання реформування судової влади на постконфліктних територіях аналізує О. Євсєєв. Проблеми кримінологічних засад перехідного правосуддя та особливостей встановлення історичної правди розглядає Ю. Орлов. К. Семчинський досліджує мирні ініціативи в зонах заморожених конфліктів на пострадянському просторі, визначає ефективні кроки й елементи стратегії постконфліктного примирення [2]. В. Михальська вивчає особливості політики управління постконфліктною Руандою, що дали змогу країні знайти шляхи порозуміння в розколеному суспільстві та розпочати процеси відновлення мирного життя [3].

Натомість значно менше уваги дослідників привертають питання формування взаємної довіри між постраждалими в конфлікті і владними структурами, можливостей налагодження мирного життя через суспільний діалог та комунікацію. Проте варто звернути увагу на те, що комунікація виступає обов'язковим елементом безпосередньо концепції, оскільки вона створює можливості реалізації принципових завдань правосуддя перехідного періоду. Відтак у цій статті автором поставлено за мету на основі вивчення досвіду різних країн і регіонів світу провести аналіз місця й ролі комунікації в концепції перехідного правосуддя; розкрити стратегічне значення комунікативної складової перехідного правосуддя для досягнення головної мети – відновлення мирного життя в постконфліктний період.

Концепція правосуддя перехідного періоду (transitional justice), що спрямована на досягнення примирення в суспільстві, яке пережило військовий, релігійний, етнічний чи будь-який інший конфлікт, передбачає одночасну діяльність держави в чотирьох напрямках: ефективна робота

кримінальної юстиції; відшкодування збитків жертвам; інституційні реформи, що унеможливають повторення минулого, та офіційна констатація історичної правди. Як засвідчує міжнародний досвід постконфліктних суспільств, ще до початку запровадження концепції правосуддя перехідного періоду в національному інформаційному просторі має бути сформовано чітке розуміння сутності та головних завдань системи правосуддя перехідного періоду. Для цього необхідна системна робота у сфері комунікації як держави, так і громадськості. Це можуть бути інформаційні кампанії, розгорнуті в засобах масової комунікації, соціальні проекти, навчальні курси, проекти соціальної реклами, діяльність бібліотечних і громадських хабів та просторів. Чим раніше в суспільстві почнеться інформаційна робота щодо сутності, мети, завдань, напрямів і наслідків перехідного правосуддя, тим кращими можуть бути результати. Міжнародний досвід країн, в історії яких відбувалися різні конфлікти та трагедії, свідчить, що запускати механізми перехідного правосуддя необхідно якомога раніше.

Один з теоретиків концепції перехідного правосуддя В. Ламбурн, роботи якого спираються на практичний досвід діяльності в постконфліктних суспільствах Камбоджі, Руанди, Східного Тимору та Сьєрра-Леоне, підкреслює, що необхідно робити акцент на участь громадянського суспільства в розробленні й реалізації механізмів правосуддя перехідного періоду. Він зазначає, що такий підхід потребує переосмислення підходу до «переходу» як до проміжного процесу, що пов'язує минуле й майбутнє, і зміщення його до «трансформації», яка має на увазі довгострокові стійкі процеси, вбудовані в суспільство, а також прийняття психосоціальних, політичних, економічних та юридичних перспектив відновлення справедливості [4].

На етапі формування національної стратегії концепції перехідного правосуддя на законодавчому рівні має проводитися активна комунікація із суспільством, насамперед з науковим і фаховим середовищем. Метою такої комунікації повинна стати підготовка науково обґрунтованої стратегії, що враховуватиме наявний міжнародний досвід, його досягнення й недоліки. Комунікація на цьому етапі виходить за межі національного простору. Важливим завданням інформаційного забезпечення законотворчого процесу щодо засад перехідного правосуддя має стати аналіз міжнародного законодавства, обмін досвідом із представниками держав, де вже було застосовано принципові положення перехідного правосуддя.

Одним з головних напрямів діяльності держави в концепції правосуддя перехідного періоду фахівці вважають інституційні реформи, що унемож-

ливають повторення минулого. Стратегія діяльності державних установ у цьому напрямі залежить від багатьох складових, однак комунікативна функція виконує одну з важливих ролей. Зазначений напрям правосуддя перехідного періоду забезпечує системну роботу держави щодо неможливості повторення жакливих подій у майбутньому. Про розуміння зазначеного підходу говорить той факт, що в багатьох постконфліктних країнах було засновано окремі установи та запроваджено різнопланові заходи, які функціонально займалися проблемою відновлення справедливості та налагодження суспільного діалогу.

Зокрема, відомим є досвід перехідного правосуддя Колумбії. У цій державі від 1964 до 2016 р. тривала громадянська війна проти уряду за участі бойовиків партизанського руху «Революційні збройні сили» (FARC) та інших незаконних мілітарних угруповань. У 2016 р. було підписано угоду про остаточне припинення вогню, роззброєння, амністію та гарантії безпеки для колишніх бойовиків. За різними даними, за період воєнного конфлікту в країні загинуло близько 260 тис. осіб, з них понад 200 тис. – цивільне населення, а всього постраждало понад 8 млн [5].

У Колумбії на сьогодні встановлено День пам'яті жертв збройного конфлікту – 9 квітня. У державі існує спеціальний символ пам'яті про жертв конфлікту, солідарності з ними, символ мирної угоди – блакитна квітка. Цей простий інформаційно-комунікаційний посил – без жодного додаткового пояснення – привертає увагу до суспільно важливих заходів та ініціатив, спрямованих на відновлення справедливості й налагодження мирного життя.

Однією з ефективно працюючих програм у межах концепції перехідного правосуддя цієї держави було розроблено та запроваджено Міністерством оборони Колумбії стратегічну ініціативу «Блакитний намет». Завданням «Блакитного намету» є безпека та протидія будь-яким намаганням порушення миру. У визначених для програми регіонах спільно працюють військові, поліцейські, лікарі, місцева влада, представники національних установ і міжнародних організацій.

У Колумбії створено Інститут історичної пам'яті, який ретельно збирає та досліджує факти злочинів, проводить активну роботу з миробудництва. Іншою державною установою, що опікується зазначеними проблемами, виступає Національне агентство повернення до мирного життя, серед важливих завдань якого є суспільна комунікація, навчальні програми, антистресові заходи, різноманітні платформи відновлення мирного життя, гарантій безпеки та гідності тощо.

Діяльність із метою суспільного примирення і відновлення справедливості в постконфліктних державах, як вже зазначалося, не є швидкою, і тому починати її необхідно якомога раніше. Координатор проєкту «Міжнародна жіноча ліга за мир і свободу» з Боснії та Герцеговини Н. Поробіч-Ісаковіч констатує, що й після 20 років після закінчення війни у її країні досі немає суспільного консенсусу ні щодо насилля, яке мало місце під час війни 1992–1995 рр., ні щодо майбутнього країни. Утім, щоб інструменти правосуддя перехідного періоду дали свій результат, неминучим є інституційне підтримування цих механізмів, а політичні структури та органи законодавчої і виконавчої влади повинні бути частиною процесу. Але їх участь, як й інших учасників цього процесу, потребує розуміння ними власної ролі в ньому. На жаль, наголошує Н. Поробіч-Ісаковіч, у Боснії державні органи долучилися до надмірної політизації подій і наслідків збройного конфлікту, а потрібно було надати процесу більшої контрольованості та відповідальності [1, с. 70].

Для ефективної роботи у сфері відновлення справедливості щодо жертв конфлікту варто використовувати не тільки національні, а й міжнародні інституції перехідного правосуддя. Міжнародні організації виступають більш відстороненими від внутрішніх суперечностей у суспільстві, які виникають як під час конфліктних ситуацій, так і під час переходу до мирного життя. Тому представники міжнародних інституцій інколи користуються більшою довірою місцевого населення в постконфліктних суспільствах. Зокрема, як зазначає Н. Поробіч-Ісаковіч, сьогодні в Боснії та Герцеговині державний закон щодо зниклих безвісти й спеціально створений у 2004 р. Інститут зниклих безвісти все ще залишаються сильно політизованими. Ними, на думку експерта, зловживають етнонаціоналістичні політичні еліти, натомість Міжнародна комісія з питань зниклих безвісти залишається об'єктивною і виконує свої завдання ефективно та професійно [1, с. 65]. Відтак державам світу необхідно враховувати як позитивний, так і негативний досвід упровадження перехідного правосуддя, аби не повторювати помилок та прорахунків.

Спеціальні установи та організації створюються не тільки в межах окремих держав, що постраждали від військових, громадянських чи релігійних конфліктів, а й у регіонах світу. Для вивчення можливостей стратегічних завдань комунікації в розв'язанні проблем конфліктів різного походження, запобіганні терористичним актам у сучасному світі створюються спеціалізовані наукові центри. Так, у 2015 р. було організовано Оперативну групу зі стратегічних комунікацій на Сході (East StratCom Task Force), яка покликана вирішувати завдання

ефективної комунікації та просування політики ЄС щодо «Східного партнерства»; зміцнення медійного простору й сприяння свободі ЗМІ в цих країнах тощо. Левова частка зусиль цієї організації спрямовується на забезпечення ефективного інформаційного супроводу й обстоювання позицій ЄС із питань, пов'язаних з анексією Криму, протистоянням на Сході України, проблемами навколо конфліктів у Придністров'ї, Абхазії, Південній Осетії [6, с. 30].

Окремі міжнародні установи формуються виключно для ефективного застосування і впровадження принципів концепції правосуддя перехідного періоду. У 2000 р. за ініціативи Комісії правди та примирення Південної Африки було засновано Інститут справедливості та примирення (IJR) у м. Кейптаун. Організацію створено для того, аби усвідомити уроки, отримані в результаті переходу від апартеїду до демократії, і впровадити можливості для національного зростання в Південній Африці. На сьогодні географічні межі діяльності IJR охоплюють не лише ПАР, а й регіон Центральної, Східної та Південної Африки: Ботсвана, Бурунді, Демократична Республіка Конго, Ефіопія, Кенія, Руанда, Уганда, Південний Судан, Зімбабве й Республіка Мадагаскар. Нині Інститут справедливості та примирення намагається через проведення суспільних і наукових діалогів, спеціальних досліджень та проєктів працювати над створенням справедливих демократичних інклюзивних суспільств у колі африканських країн.

Головною метою організації, як зазначено на її офіційному сайті, є формування національних підходів до правосуддя перехідного періоду й примирення в Африці. Діяльність організації зосереджено в чотирьох основних програмах: «Сприяння миробудівництву», «Сталі діалоги», «Комунікація, адвокація та стратегія», «Дослідження громадської думки й політики». Три з чотирьох напрямів діяльності Інституту справедливості та примирення спрямовано на інформаційну діяльність, що лише підкреслює важливість комунікації в концепції правосуддя перехідного періоду. Слід зазначити, що Інститут справедливості та примирення організовує та мотивує діяльність щодо процесу суспільного примирення в різних сферах. Так, інститут присуджує щорічну Премію примирення окремим особам, громадам або організаціям Південної Африки, які так чи інакше сприяли примиренню. За допомогою цієї нагороди інститут демонструє моделі діяльності одержувачів для забезпечення примирення незалежно від того, чи відбуваються вони у сферах політики, засобів масової інформації, бізнесу, культури, академічних кіл або громадських робіт. У 2019 р. премією «Мистецтво примирення» відзначали і вшано-

ували митців, що використовують творчість як інструмент примирення та соціальної згуртованості суспільства [7].

В Інституті справедливості та примирення створено спеціальний відділ комунікацій і стратегії, завданням якого є підготовка на підставі міждержавних діалогів та контактів аналітичних звітів і документів, що відображають унікальні потреби кожної конфліктної ситуації в різних країнах. Іншою метою відділу комунікацій і стратегії є виокремлення проблем, які варто розв'язувати на міждержавному регіональному рівні. Так, як зазначив керівник відділу К. Гомулія, одним із прикладів цього напрямку є робота з регіонального примирення в Районі Великих озер [8]. Конфлікт у Районі Великих озер вважають одним з найбільших збройних конфліктів сучасності. У 1998–2003 рр. лише в Демократичній Республіці Конго збройний конфлікт різних угруповань забрав життя 3,3 млн громадян. Військово-політична криза торкнулася не тільки однієї держави, а й багатьох країн регіону. На території Демократичної Республіки Конго базувалися та зберігаються формування іноземної збройної опозиції, що протистоїть режимам сусідніх країн. Потоки біженців, породжені кризою в Районі Великих озер, досягли держав, розташованих далеко за межами регіону.

Міждержавна робота тим більш актуальна, чим більше конфлікти виходять за межі національних кордонів. Тому цілеспрямована діяльність щодо примирення повинна також відбуватися в усьому регіоні. У своїй роботі для вирішення питань правосуддя перехідного періоду та примирення на африканському континенті Інституту справедливості та примирення працює із цивільним населенням Району Великих озер, з Радою громадських організацій у рамках Співтовариства з питань розвитку країн Півдня Африки та Африканським союзом.

Важливу роль в організації суспільного примирення і відновлення справедливості в постконфліктних державах відіграє Міжнародний центр правосуддя перехідного періоду (далі – МЦППП). Світову організацію створено у 2001 р. за ініціативи Фонду Форда для допомоги країнам і суспільствам подолати наслідки різних за причинами походження важких конфліктів. Центральний офіс МЦППП розташований в Нью-Йорку, утім регіональні підрозділи організації створено в Гаазі та Брюсселі, а також працюють у Колумбії, Кот-Д'Івуарі, Демократичній Республіці Конго, Кенії, Лівані, Непалі, Тунісі, Уганді. Як зазначено на офіційному сайті МЦППП, експерти центру консультують і спрямовують зусилля місцевих організацій і органів влади щодо запровадження правосуддя перехідного періоду в багатьох державах світу, де немає офісів, у тому числі в Сирії,

Боснії та Герцеговині, Сальвадорі, Гватемалі, Лівії, Малі, М'янмі, Філіппінах, Шрі-Ланці, Південній Африці, Південному Судані, Туреччині й Україні [9].

Одним з найскладніших питань запровадження концепції перехідного правосуддя є офіційна констатація історичної правди. Перехід від стану війни до стану миру в психологічному плані супроводжується напруженням між бажанням назавжди забути страшне минуле й етичною вимогою відповідальності за скоєні злочини. Вирішити цю складну дилему покликані так звані комісії правди. Комісії правди – це офіційно затверджені тимчасові органи, яким дається відносно невеликий термін для збирання показань, проведення розслідувань, вивчення матеріалів і публічного слухання справ. Хоча термін «комісія правди» виник пізніше, у зв'язку з діяльністю Національної комісії правди та примирення в Чилі та комісії правди в Ель-Сальвадорі на початку 1990-х років, уперше таку комісію було створено в 1974 р. в Уганді. За 45 років комісії правди в постконфліктних країнах діяли під різними назвами, утім усі вони виконували однакове завдання: донести до громадян держави правду про національну трагедію, її причини, обставини, наслідки. За цей час у країнах, що пережили збройний конфлікт, національними урядами створено щонайменше 25 спеціальних комісій зі встановлення правди [1, с. 89]. Такі спеціальні комісії посідають особливе місце в механізмі перехідного правосуддя, оскільки не лише розслідують окремі випадки, а намагаються зрозуміти природу й масштаби порушень, що відбулися в минулому, а також причини та наслідки злочинів.

Для виконання цього завдання – налагодження мирного життя роль комунікації виступає не просто важливою й актуальною, а стратегічною. Саме на комунікації різних сторін конфлікту має бути побудована концепція відновлення історичної правди. Державне оцінювання подій конфлікту має спиратися на ґрунтовний аналіз військових дій, свідчень учасників подій та жертв. У суспільстві, яке зазнало болючих травм, існує дві протилежні тенденції щодо висвітлення конфліктної ситуації – з боку учасників подій і жертв. Кожна зі сторін представляє свої бачення подій конфлікту, спираючись на власні аргументи й розуміння необхідності вчинених дій. Комунікація суспільства частіше відбувається з учасниками конфлікту, які представляють одну сторону. У суспільній свідомості відбувається чіткий розподіл на героїв, зрадників і жертв конфлікту. Причому кожна зі сторін конфлікту не готова, а інколи й не має бажання до комунікації з іншою стороною.

Держава в постконфліктний період має створити майданчики на різному рівні – від місцевого до загальнонаціонального – для такої комуні-

кації. Участь фахівців у такій комунікації забезпечуватиме безпосередньо можливість спілкування. Це не означає, що одразу буде досягнуто порозуміння, що взагалі неможливо в таких ситуаціях, але це варто робити. Ще давньокитайський філософ Лао-цзи говорив, що «шлях у тисячу миль починається з першого кроку». Правду варто будувати на спогадах очевидців і свідків подій, а не тільки на офіційних висновках та заявах.

Комісії правди в постконфліктних країнах під час своєї діяльності дещо зміщують акцент із відповідальності на проголошення правди та примирення. Адже в окремих випадках надмірний акцент на відповідальності за злочини минулого впродовж перехідного періоду може призвести до руйнування тендітного миру або унеможливити його. Зокрема, прикладом такого підходу є практика надання комісією амністій, що мало місце в Південній Африці й стало предметом широкої суспільної та фахової дискусії [1, с. 95].

На важливості активного використання для суспільної комунікації засобів масової інформації наголошує доцент кафедри права та директор Центру міжнародного права та політики (Бостон) Л. Д. Лаплант. На її думку, без співпраці засобів комунікації робота механізмів перехідного правосуддя відбувається у вакуумі – громадськість майже нічого не знатиме про ці процеси. Науковець Бостонського центру міжнародного права та політики зазначає, що журналісти часто опосередковують громадську комунікацію. Вони є воротами інформації, що вирішують, які голоси, повідомлення та розповіді потрапляють у загальнодоступний простір – голоси жертв і їхніх прихильників або ймовірних винуватців та їхніх захисників. Відтак те, як журналісти опрацьовують отриману інформацію, може або полегшити давній конфлікт, або посилити його [10].

На жаль, історія конфліктів і постконфліктних країн знає непоодинокі приклади цілеспрямованого впливу мас-медіа на формування суспільних стереотипів. Зокрема, справа про те, як в інформаційному вакуумі медіа здатні розпалювати міжетнічну ворожнечу і відкрито спонукати до насильства, була предметом розгляду спеціального міжнародного трибуналу за наслідками геноциду в Руанді. У 1994 р. у цій країні озброєні угруповання меншини хуту масово винищили представників іншого етносу – тутсі, серед яких були і політична верхівка, і представники цивільного населення. За 100 днів геноциду загинуло, за різними оцінками, від 800 тис. до 1 млн осіб, що становило 20% усього населення країни. У Руанді там, де було відсутнє через складну гірську місцевість покриття радіостанції «Вільне радіо й телебачення тисячі пагорбів», інтенсивність геноциду була істотно нижчою. На підставі аналізу подій

і фактів судді міжнародного трибуналу засудили до довічного ув'язнення двох журналістів цього проєкту, які відкрито закликали хуту до вбивств [11].

Засоби масової комунікації в сучасному світі повинні бути дуже відповідальними за той рівень об'єктивності викладу інформації, який вони пропонують споживачам. Більшість медіа мають у своєму арсеналі широкий спектр інструментарію, який дає змогу подавати інформативний контент під певним кутом, що так чи інакше може впливати на формування громадської думки і, відповідно, на ставлення суспільства в цілому до конкретних подій.

Л. Д. Лаплант наголошує, що реальність постконфліктного відновлення потребує нового усвідомлення того, що засоби масової комунікації не просто представляють факти, але, замість цього, формують параметри для інтерпретації фактів і подій, що подаються для масового споживання, які можуть підштовхнути суспільство до запобігання конфліктів та забезпечення миру. Це зрушення в парадигмі й розуміння вихідних умов потребують включення засобів масової інформації до списку питань, які повинен охоплювати проєкт правосуддя перехідного періоду [10].

Вагому роль у процесі відновлення справедливості й подальшого розвитку держав, що пережили конфлікти, відіграють спеціальні програми та методики для осмислення подій минулого. Так, на міжнародній конференції «Правосуддя та справедливість у постконфліктних суспільствах?», яка відбулася в листопаді 2018 р. у Берліні та була спеціально присвячена темі розвитку перехідного правосуддя в контексті врегулювання конфлікту на Сході України, експерти аналізували європейський досвід і можливі перспективи його використання в нашій державі. Виокремлюючи особливості роботи в цьому напрямі, фахівці підкреслили, що, наприклад, у Сербії було створено неформальні освітні школи для молоді, студентів і вчителів історії. Було розроблено навчальну програму для ознайомлення з механізмами перехідного правосуддя, тематикою прав людини, процесом документування злочинів, а також з використанням матеріалів Міжнародного трибуналу щодо колишньої Югославії в дослідженнях [12, с. 16].

Загалом освіта в таких державах і регіонах виступає свого роду майданчиком для організації діалогу та інструментом стратегії подолання наслідків конфліктів. Вона створює різні можливості для консолідації суспільства, але формувати навчальні проєкти та плани потрібно дуже обережно, враховуючи емоційну вразливість суспільства й окремих категорій населення в постконфліктний період. Варто погодитися

з точкою зору українського дослідника К. Семчинського про необхідність ряду основних елементів у системі постконфліктної освіти. На думку науковця, така освіта має проголошувати розуміння причин, наслідків та можливих шляхів вирішення конфлікту на особистому, суспільному, державному і світовому рівнях. Навчальні програми повинні розвивати навички, необхідні для перебудови відносин, порушених насильницьким конфліктом, і формувати розуміння відмінностей у досвіді, етнічних характеристиках, релігії, політичних уподобаннях [2].

Для того щоб отримати більш глибоке розуміння того, як освіта може допомогти країнам боротися зі спадщиною конфліктів і масових злочинів, Міжнародний центр правосуддя перехідного періоду в партнерстві з ЮНІСЕФ провели ґрунтовний дослідницький проєкт вивчення зв'язку між освітою та правосуддям перехідного періоду в контексті миротворчих процесів. У 2013–2016 рр. проєктом «Правосуддя перехідного періоду, освіта й миробудівництво» було охоплено населення різних країн світу – Боснія та Герцеговина, Ліван, Перу, Кот-Д'Івуар, Північна Ірландія та Південна Африка. Дослідження було організовано в трьох різних напрямках. Перший кластер розглядав, як різні країни використовували правосуддя перехідного періоду як основу для просування освітніх реформ. Другий кластер вивчав можливості й проблеми в розробленні та реалізації репараційних програм, що надають освітні пільги жертвам порушень прав людини. Тут же приділялася особлива увага тому, як такі програми могли б принести користь процесам реабілітації та реінтеграції. Третій кластер досліджував те, як освітня діяльність може використовуватися для участі дітей і молоді у сфері правосуддя перехідного періоду. Було проаналізовано, як на місцевому рівні інформаційно-пропагандистська діяльність і неформальні освітні ініціативи можуть відігравати важливу роль у подоланні проблем минулого [13].

Інший приклад роботи у пошуках шляхів відновлення справедливості після тривалого періоду конфлікту в країні демонструє суспільство Камбоджа. У Центрі Бопхана (Пномпень) – неурядової організації, заснованої у 2006 р., що займається пошуком, захистом і реставрацією аудіовізуальних матеріалів з історії геноциду в Камбоджі – використали сучасний технологічний спосіб залучення молоді до осмислення історії своєї країни та сприяння діалогу і взаєморозуміння між поколіннями. Тут було розроблено спеціальний додаток «Вивчення історії червоних кхмерів», який спрямований на те, щоб розповісти молоді про історію Камбоджі та спонукати її звернутися за розповідями до батьків про їхній досвід. Застосунком, що використовується як інструмент для викладання

історії в школах, з моменту свого запуску в середині 2017 р. було охоплено 60 тис. учнів, крім того, його самостійно завантажили ще 45 тис. осіб. Спочатку додаток мав вісім глав з історії червоних кхмерів, тепер він включає ще чотири глави, а також прямі свідчення тих, хто вижив і був очевидцем трагедії [14]. Отже, освітні програми в постконфліктних країнах сприяють активному висвітленню гострих моментів минулого життя суспільства, налагодженню суспільного діалогу поколінь, відновленню справедливості та поверненню до мирного життя.

Підсумовуючи проведені дослідження, слід зазначити, що досвід країн світу, у яких відбувалися різні за причинами походження внутрішні й зовнішні конфлікти, свідчить про позитивні наслідки запровадження концепції правосуддя перехідного періоду. Ефективність правосуддя перехідного періоду залежить від багатьох факторів, утім стратегічно важливою як на стадії формування національних засад концепції перехідного правосуддя, так і під час діяльності відповідно до її інструментарію та механізмів виявляється роль саме комунікаційної складової. Інформаційно-комунікаційна діяльність державних, громадських і міжнародних організацій та установ дає змогу певним чином згладжувати гострі кути й болючі питання в суспільстві, спричинені конфліктною ситуацією в країні. Міжнародний досвід правосуддя перехідного періоду засвідчує, що правильно вибудована стратегія комунікації дає можливість різним сторонам конфлікту почути один одного, налагодити суспільний діалог і створити умови для відновлення миру й справедливості.

Концепція правосуддя перехідного періоду не має універсальних, однакових рецептів для всіх держав світу, оскільки кожна держава має власні проблеми, що спричинили необхідність її використання. В Україні, яка на сьогодні вже шість років поспіль перебуває в стані військового конфлікту та окупації частини своєї території, украй актуальними й перспективними напрямками наукових досліджень виступають вивчення та аналіз різноманітних аспектів напрацьованого світовим співтовариством досвіду правосуддя перехідного періоду для створення національної концепції правосуддя перехідного періоду та найкращих умов для деокупації власних територій і реінтеграції населення.

Список бібліографічних посилань

1. Базове дослідження із застосування правосуддя перехідного періоду в Україні / за заг. ред. А. П. Бущенко, М. М. Гнатівського. Київ, 2017. 592 с.

2. Семчинський К. В. Постконфліктне примирення: інформаційно-комунікаційний вимір. *Міжнар. відносини. Сер.: Політичні науки*. № 13. 2017. URL: http://journals.iir.kiev.ua/index.php/pol_n/article/view/3009/2699.

3. Михальська В. Політика управління постконфліктною територією на прикладі Руанди. *Сучас. сусп-во: політ. науки, соціолог. науки, культуролог. науки*. 2017. Вип. 1 (13). С. 131–144. <http://doi.org/10.5281/zenodo.580281>.

4. Lambourne W. Transitional Justice and Peacebuilding after Mass Violence. *International Journal of Transitional Justice*. Vol. 3. Issue 1. 2009. pp. 28–48. <https://doi.org/10.1093/ijtj/ijn037>.

5. Геращенко І. Спецпоселення і перехідне правосуддя. Як реінтегрують бойовиків FARC, у Колумбії вивчає делегація ВР. *Новинарня*. 13 квіт. 2018. URL: <https://novynarnia.com/2018/04/13/spetsposelennya-i-perehidne-pravosuddya-yak-reintegruyut-boyoovikiv-farc-u-kolumbiyi-vivchaye-delegatsiya-vr>.

6. Закіров М. Б. Стратегічні комунікації у сучасному світі. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. Київ, 2019. Вип. 52. С. 24–34. <https://doi.org/10.15407/np.52.024>.

7. Programmes. *Institute for Justice and Reconciliation*. URL: <http://www.ijr.org.za/programmes>.

8. Gomulia C. Head of Communications and Strategy at the Institute of Justice and Reconciliation. *On Think Tanks*. 17 May 2016. URL: <https://onthinktanks.org/articles/carolin-gomulia-head-of-communications-and-strategy-at-the-institute-of-justice-and-reconciliation>.

9. International Center for Transitional Justice. URL: <https://www.ictj.org/about>.

10. Lisa J. Laplante. Media and Transitional Justice: A Complex, Understudied Relationship. *International Center for Transitional Justice*. 14 May 2014. URL: <https://www.ictj.org/debate/article/media-and-transitional-justice-complex-understudied-relationship>.

11. Куренкова О. 25 років після геноциду в Руанді: історія про покарання й примирення. *Громад. телебачення*. 8 квіт. 2019. <https://hromadske.ua/posts/25-rokiv-pislya-genocidu-v-ruandi-istoriya-pro-pokarannya-j-primirennya>.

12. Правосуддя та справедливість у постконфліктних суспільствах? Європейський досвід та перспективи. *Доп. та дискусії за результатами конф. «Осінні зустрічі», присвяченої темі розвитку перехідного правосуддя в контексті врегулювання конфлікту у Східній Україні*

(м. Берлін, 14–15 лютого. 2018 р.). URL: <https://helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2019/02/UKR–DRA-brochure-Autumn-Talks-WEB.pdf>.

13. Transitional Justice, Education, and Peacebuilding. *Institute for Justice and Reconciliation*. URL: <https://www.ictj.org/our-work/research/education-peacebuilding>.

14. Jeffery R. Taking transitional justice to Cambodia's youth. *Lowy Institute*. 26 Mar 2019. URL: <https://www.lowyinstitute.org/the-interpret/taking-transitional-justice-cambodia-youth>.

References

1. Bushchenko, A. P., Hnatovskiy, M. M. (Eds.). (2017). Bazove doslidzhennia iz zastosuvannia pravosuddia perekhidnoho periodu v Ukraini [Basic study on transitional justice in Ukraine]. Kyiv [in Ukrainian].

2. Semchynskiy, K. V. (2017). Postkonfliktne prymyrennia: informatsiino-komunikatsiinyi vymir [Post-conflict reconciliation: information-communication dimension]. *Mizhnarodni vidnosyny. Seriya «Politychni nauky» – International Relations, Part «Political Sciences»*, issue 13. Retrieved from http://journals.iir.kiev.ua/index.php/pol_n/article/view/3009/2699 [in Ukrainian].

3. Mykhalska, V. (2017). Polityka upravlinnia postkonfliktnoiu terytoriiu na prykladi Ruandy [Post-Conflict Policy Management (case of Rwanda)]. *Suchasne suspilstvo: politychni nauky, sotsiologichni nauky, kulturolohichni nauky – Modern Society: Political Science, Sociological Sciences, Cultural Sciences*, issue 1 (13), pp. 131–144. <http://doi.org/10.5281/zenodo.580281> [in Ukrainian].

4. Lambourne, W. (2009). Transitional Justice and Peacebuilding after Mass Violence. *International Journal of Transitional Justice*, vol. 3, issue 1, pp. 28–48. <https://doi.org/10.1093/ijtj/ijn037> [in English].

5. Herashchenko, I. (2018). Spetsposelennia i perekhidne pravosuddia. Yak reintehruiut boiovykiv FARC, u Kolumbii vyvchaie delehatsiia VR [Special Settlements and Transitional Justice. How the FARC fighters are reintegrated, parliamentary delegation in Colombia is studying]. *Novynarnia – Newsroom*. Retrieved from <https://novynarnia.com/2018/04/13/spetsposelennya-i-perekhidne-pravosuddya-yak-reintehruiut-boiovykiv-farc-u-kolumbiyi-vivchaye-delegatsiya-vr> [in Ukrainian].

6. Zakirov, M. (2019). Stratehichni komunikatsii u suchasnomu sviti [Strategic communications in the modern world]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho – Transactions V. I. Vernadsky*

National Library of Ukraine, issue 51, pp. 24–34. <https://doi.org/10.15407/np.52.024>.Kyiv[in Ukrainian].

7. Programmes. *Institute for Justice and Reconciliation*. URL: <http://www.ijr.org.za/programmes> [in English].

8. Gomulia, C. (2016). Head of Communications and Strategy at the Institute of Justice and Reconciliation. *On Think Tanks*. Retrieved from <https://onthink-tanks.org/articles/carolin-gomulia-head-of-communications-and-strategy-at-the-institute-of-justice-and-reconciliation> [in English].

9. International Center for Transitional Justice. Retrieved from <https://www.ictj.org/about> [in English].

10. Laplante, L. J. (2014). Media and Transitional Justice: A Complex, Understudied Relationship. *International Center for Transitional Justice*. Retrieved from <https://www.ictj.org/debate/article/media-and-transitional-justice-complex-understudied-relationship> [in English].

11. Kurenkova, O. (2019). 25 років після геноциду в Руанді: історія про покарання у прямирєння [25 Years After the Rwandan Genocide: A Story of Punishment and Reconciliation]. *Hromadske telebachennia – Public TV*. Retrieved from <https://hromadske.ua/posts/25-rokiv-pislya-genocidu-v-ruandi-istoriya-pro-pokarannya-j-primirennya> [in Ukrainian].

12. Правосуддя та справедливост у постконфліктних суспільствах? Європейський досвід та перспективи [Justice and fairness in post-conflict societies? European experience and prospects]. (2018). *Dopovidi ta dyskusii za rezultatamy konferentsii «Osinni zustrichi», prysviachenoї temi rozvytku perekhidnogo pravosuddia v konteksti vrehuliuvannia konfliktu u skhidnii Ukraini (Berlin, 14–15 lystopada 2018 r.) – Reports and Discussions on the Results of the Conference «Autumn Meetings», Dedicated to the Development of Transitional Justice in the Context of Conflict Resolution in Eastern Ukraine (Berlin, November 14–15, 2018)*. Retrieved from <https://helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2019/02/UKR–DRA-brochure-Autumn-Talks-WEB.pdf> [in Ukrainian].

13. Transitional Justice, Education, and Peacebuilding. *Institute for Justice and Reconciliation*. Retrieved from <https://www.ictj.org/our-work/research/education-peacebuilding> [in English].

14. Jeffery, R. (2019). Taking transitional justice to Cambodia’s youth. *Lowy Institute*. Retrieved from <https://www.lowyinstitute.org/the-interpretor/taking-transitional-justice-cambodia-youth> [in English].

Стаття надійшла до редакції 03.01.2020.

Svitlana Zakirova,

PhD (History), Associate Professor, Senior Researcher,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

3 Holosiivskiy Ave., Kyiv 03039, Ukraine

e-mail: zakirovasvtl@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-5396-7210>

**Strategic Role of Communication in the Concept of Transitional Justice:
International Experience of Post-Conflict Societies**

On the basis of the experience of different countries and regions of the world, the article analyzes the place and role of communication in the concept of transitional justice. The author reveals the strategic importance of the communicative component of transitional justice in order to achieve the overriding goal of restoring a peace life in the post-conflict period. Communication is a compulsory element and, at the same time, an effective concept tool, as it creates the fundamental opportunities for the implementation of transitional justice tasks. The information-communication activities of state, public and international organizations and institutions make it possible to smooth out acute points and painful issues in post-conflict societies.

Educational activity plays an important role in the process of restoring justice and further developing post-conflict states. In such countries and regions, education serves as a platform for public dialogue and a tool for conflict resolution. To this end, special programs and techniques are created to make sense of the events of the past and to prevent this from happening again.

In many post-conflict countries, special institutions have been established and various activities have been functionally engaged in restoring justice and promoting social dialogue. The international experience of post-conflict societies testifies to the effective cooperation of such institutions with regional and world organizations in restoring justice and returning to a peaceful life. The article gives practical examples of the activities of reputable regional and world organizations dealing with transitional justice – the Institute for Justice and Reconciliation in South Africa and the International Center for Transitional Justice.

International experience in the administration of transitional justice confirms that a properly structured communication strategy enables the different parties to the conflict to hear each other, to establish a public dialogue, and to create the conditions for restoring peace and justice.

Keywords: communication, transitional justice, public dialogue, post-conflict society, International Center for Transitional Justice.

Яна Маленко,

молодший науковий співробітник,
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського
Голосіївський просп., 3, Київ, 03039, Україна
e-mail: malenko_yana_v@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0003-0014-3418>

ІНФОРМАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГРОМАД: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ДЛЯ УКРАЇНИ

Спираючись на сучасне українське законодавство, законодавство зарубіжних країн та країн-членів ЄС, автор досліджує особливості правового регулювання, роль та значення бібліотечних установ в інформаційному забезпеченні громад. Розглянуто провідний зарубіжний досвід взаємодії органів державної влади з громадськістю і взято як критерій ефективності механізмів державного управління у сприянні розвитку громадянського суспільства, приділено увагу загальноприйнятим міжнародним принципам роботи служб інформаційного забезпечення громад інститутами державної влади. Зосереджено увагу на особливості роботи СІАЗ НБУВ як важливої інформаційно-аналітичної структури, що забезпечує інформування громад у сфері суспільних, політичних, економічних процесів в Україні.

Ключові слова: правове регулювання, служби інформаційного забезпечення громад, бібліотека, Служба інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади, громади, досвід зарубіжних країн.

Виклики сучасної епохи, що постають перед Україною, надзвичайно актуалізують завдання побудови правової та демократичної держави. Європейська інтеграція є складним і комплексним процесом, що зачіпає майже всі сфери суспільного життя та галузі національної економіки. Для України європейська інтеграція передусім пов'язана з внутрішніми реформами: адаптацією законодавства України до законодавства ЄС, впровадженням у життя європейських цінностей, реформуванням інституцій, переходом до європейських стандартів, норм і процедур.

Суттєвий внесок у відображення реалій функціонування сучасних держав та їх інституцій крізь призму глобалізаційних процесів зробили такі зарубіжні вчені, як: А. Альберті, Г. Атаманчук, В. Беккерс, Т. Геблер, Д. Кеттл та ін. Питання, пов'язані з діяльністю недержавних громадських

організацій в зарубіжних країнах, висвітлювали у своїх працях С. Буко, Т. Гордєєва, Н. Заверико, М. Кляйнберг, В. Малєєв.

В Україні проблемами діяльності недержавних громадських організацій займалися М. Віхляєв, І. Грицай, М. Гуляєва, Л. Кобилянська, Т. Коломощь та ін. Серед науковців, які звертаються до вивчення окремих аспектів соціокультурної діяльності бібліотек, пов'язаної із трансформаціями сучасного суспільства, варто назвати А. Соколова, В. Скарнь, Т. Кисельову, Ю. Красильникова, А. Ковальчук.

Різними аспектам забезпечення умов для наповнення достовірною інформацією каналів її циркуляції, її аналітичному обробленню, вивченню кількісних та якісних характеристик присвятили свої дослідження такі науковці, як О. Онищенко, С. Горова, В. Бондаренко, Т. Горенко, О. Ворошилов.

У своїх працях В. Горовий, Т. Гранчак, Л. Чуприна, Н. Іванова, В. Пальчук акцентують увагу на зростаючому значенні діяльності аналітичних бібліотечних структур в умовах необхідності вироблення дієвих стратегій протистояння громадянського суспільства деструктивним інформаційним впливам, утвердженні наукової бібліотеки як ефективного суб'єкта в системі стратегічних комунікацій, що передбачає застосування бібліотечними фахівцями спеціальних знань і навичок для ефективного інформаційно-аналітичного забезпечення як широкого загалу бібліотечних користувачів, так і цільових груп, зокрема представників владних, бізнесових, громадських структур. При цьому варто підкреслити «особливу роль бібліотек, що визначена їх традиційно значним впливом у справі масового інформування населення, здатністю забезпечити доступ до сучасних інформаційних ресурсів практично всім верствам населення; наявністю серйозної організаційної структури та матеріальної бази; залученням інформаційно-аналітичних центрів бібліотек до надання допомоги різним соціальним та державним інститутам у високопродуктивному використанні інформації» [1, с. 148–149].

Метою статті є дослідження особливостей правового регулювання, ролі та значення бібліотечних установ в інформаційному забезпеченні громад через провідний зарубіжний досвід взаємодії органів державної влади з громадськістю як критерій ефективності механізмів державного управління у сприянні розвитку громадянського суспільства, що відповідає міжнародним принципам роботи служб інформаційного забезпечення громад інститутами державної влади.

В Україні, як і в зарубіжних країнах, основні права громадян на свободу їх об'єднання закріплені в Конституції (Основному законі) країни. Консти-

туційне закріплення права громадян на свободу об'єднань за кордоном може відрізнятися як за формою, так і за змістом. У ряді зарубіжних країн громадяни можуть вільно створювати об'єднання. У деяких зарубіжних країнах діє Закон «Про громадські об'єднання», предметом регулювання якого є суспільні відносини, що виникають у зв'язку з реалізацією громадянами права на об'єднання, створення, діяльність, реорганізацію та/або ліквідацію громадських об'єднань. Створення і діяльність громадських об'єднань в окремих зарубіжних країнах відбувається з дотриманням принципів добровільності, рівноправності їх членів (учасників), самоврядування, законності, звітності та гласності діяльності. В Україні, окрім принципів утворення та діяльності громадських об'єднань, законодавцем визначено ще й такі принципи, як вільний вибір території й відсутність майнового інтересу членів (учасників) цих об'єднань (ст. 3 Закону України від 22 березня 2012 р. «Про громадські об'єднання»). В окремих країнах діють закони, складені на підставі Фундаментальних принципів щодо статусу неурядових організацій у Європі (Федеральний закон Російської Федерації від 12 січня 1996 р. «Про некомерційні організації», Закон Киргизької Республіки від 15 жовтня 1999 р. «Про некомерційні організації», Закон Республіки Узбекистан від 14 квітня 1999 р. «Про недержавні некомерційні організації», Закон Естонської Республіки від 6 червня 1996 р. «Про некомерційні об'єднання», Закон Латвійської Республіки від 15 грудня 1992 р. «Про громадські організації та їх об'єднання» та ін.).

В Україні Указом Президента України від 12 січня 2015 р. № 5/2015 схвалено Стратегію сталого розвитку «Україна-2020», якою серед інших важливих умов становлення та розвитку держави визначено чотири вектори. З-поміж них є вектор гордості за Україну в Європі та світі, серед пріоритетів якого – розвиток інформаційного суспільства. Стратегією розвитку інформаційного суспільства в Україні, (схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 15 травня 2013 р. № 386-р) визначено мету, базові принципи, стратегічні цілі розвитку інформаційного суспільства в Україні, завдання, спрямовані на їх досягнення, а також основні напрями, етапи і механізми реалізації цієї Стратегії з урахуванням сучасних тенденцій та особливостей розвитку України в перспективі до 2020 року. Через прийняття ряду нормативно-правових актів, що регулюють суспільні відносини у сфері сприяння розвитку громадянського суспільства, основою якого є недержавні громадські організації, сьогодні сформовано основні правові засади побудови інформаційного суспільства.

В Україні діяльність недержавних громадських організацій ґрунтується на законодавстві, яке складається із Закону України від 22 березня 2012 р. «Про громадські об'єднання», а також інших законів (Закон України від 5 липня 2012 р. «Про благодійну діяльність та благодійні організації», Закон України від 15 вересня 1999 р. «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності», Закон України від 22 червня 2012 р. «Про організації роботодавців, їх об'єднання, права і гарантії їх діяльності» тощо) та нормативно-правових актів, що регулюють суспільні відносини в цій сфері. Беручи за основу ст. 34 Конституції України, слід вважати, що інформаційна діяльність недержавних громадських організацій повинна здійснюватись з дотриманням громадянами права на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань, на вільне збирання, зберігання, використання і поширення інформації усно, письмово або в інший спосіб. Обмеження прав людини у сфері інформації передбачено п. 3 ст. 34 Конституції України. Реалізація передбаченого Конституцією України права громадян в частині створення, збирання, одержання, зберігання, використання, поширення, охорони та захисту інформації недержавними громадськими організаціями ґрунтується на Законі України від 13 листопада 1992 р. «Про інформацію» та інших нормативно-правових актах, перелік яких є досить численним, що ускладнює розгляд питань, які виникають у інформаційній діяльності недержавних громадських організацій. Проте існують і прогалини в регулюванні названих відносин. Серед них: відсутність фінансової підтримки з боку органів державної влади та місцевого самоврядування; обмаль інформації щодо діяльності недержавних громадських організацій; низький рівень громадської активності населення; недосконале законодавче середовище, в межах якого діють недержавні громадські організації.

Бібліотеки сьогодні володіють потужним потенціалом і досвідом у розвитку інформаційно-комунікаційної діяльності, формуванні соціокомунікативного середовища в період кардинальних реформ для інформаційних обмінів, налагодження комунікацій між суб'єктами з питань реформи й громадськістю. У Стратегії розвитку бібліотечної справи на період до 2025 року «Якісні зміни бібліотек для забезпечення сталого розвитку України», схваленій Кабінетом Міністрів України 23 березня 2016 р., бібліотекам відведено важливу роль у консолідації суспільства, інтеграції України у європейське співтовариство, для підвищенні якості життя, забезпеченні рівного доступу до інформації, знань і культурного надбання.

Такий суспільно значущий потенціал усіх провідних бібліотечних установ країни в період проведення реформи з децентралізації влади мав би стати твердою основою для:

- налагодження соціально-комунікаційних зв'язків між суб'єктами реалізації реформи з децентралізації та громадянським суспільством, експертним середовищем, іншою частиною територіальних громад, які ще не визначилися щодо своєї участі в реформі;

- наповнення соціальних комунікацій достовірною інформацією щодо результатів реформи з децентралізації влади в Україні, розвитку місцевого самоврядування;

- введення в суспільний обіг оперативної інформації про законодавчі ініціативи, спрямовані на регулювання суспільних відносин у нових умовах територіальної організації влади, розподілу владних повноважень, ресурсів, галузевих реформ;

- поширення інформації про функціонування новостворених об'єднаних територіальних громад;

- створення консолідованих масивів інформаційних ресурсів, що висвітлюють різні аспекти європейського досвіду реформи з децентралізації влади.

Однак недостатнє фінансування, відсутність необхідної матеріально-технічної бази, програмно-технічного забезпечення, а також неусвідомлення профільними владними структурами значення бібліотек для суспільного розвитку позбавляють ці інформаційні установи можливості використовувати повною мірою свій інформаційно-технологічний, науково-методичний, ресурсний потенціал у процесі реалізації реформи з децентралізації влади, розвитку місцевого самоврядування, позбавляють можливості сприяти соціалізації знань, формуванню уявлення в громадськості про державну політику в адміністративно-територіальному реформуванні.

Ця ситуація є відзеркаленням ряду серйозних проблем, що істотно гальмують процеси трансформації та подальшого розвитку бібліотек України. Такі проблеми зафіксовано і в зазначеній вище Стратегії розвитку бібліотечної справи на період до 2025 року «Якісні зміни бібліотек для забезпечення сталого розвитку України»:

- недооцінка ролі бібліотек у суспільних перетвореннях і забезпеченні прав та свобод людини, що призводить до неефективної реалізації їхнього потенціалу як соціальних інституцій;

- невідповідність нормативно-правової бази та стандартів сучасним вимогам розвитку бібліотечної справи в цілому й діяльності окремих бібліотек, що, зокрема, унеможливає інтеграцію українських бібліотек у глобальне інформаційне середовище;

- відсутність стабільної системи фінансування бібліотек в обсягах, достатніх для ефективної діяльності й розвитку;
 - невідповідність існуючої бібліотечної мережі сучасним потребам суспільства, територіальних громад, окремих громадян;
 - невідповідність кадрового забезпечення бібліотек: старіння кадрів, недостатня кількість кваліфікованого персоналу для реалізації сучасних напрямів діяльності бібліотек;
 - відставання професійної базової освіти бібліотечних працівників від сучасних вимог суспільства, загального рівня розвитку інформаційних технологій і потреб бібліотек;
 - недостатня ефективність наукового супроводу бібліотечно-інформаційної діяльності, відсутність механізму широкого впровадження результатів наукових досліджень у практику, обмежена участь вітчизняних фахівців у міжнародних дослідницьких програмах та обмінах;
 - незадовільний стан матеріально-технічної бази бібліотек: більшість приміщень, обладнання й техніки не відповідають сучасним вимогам обслуговування користувачів і збереження бібліотечних фондів, зокрема цінних та рідкісних видань;
 - невідповідність формування бібліотечних фондів та організації доступу до них сучасним потребам користувачів і вимогам суспільства, зокрема відсутність повноцінного комплектування новими періодичними й неперіодичними виданнями, електронними ресурсами;
 - недостатні темпи і відсталість впровадження інформаційних технологій у бібліотеках, що ускладнює або унеможливує виконання виробничих процесів та обслуговування користувачів на сучасному рівні;
 - відсутність національних проєктів і дослідницьких програм, що підтримуються державою, спрямованих на розвиток єдиного інформаційного простору в Україні та інтеграцію в глобальний інформаційний простір;
 - недостатня внутрішня та зовнішня комунікація, неефективна координація дій і співпраця між бібліотеками різних установ, між установами, в чьому підпорядкуванні перебувають бібліотеки, між бібліотеками та іншими культурними й науковими закладами (музеї, архіви тощо) [2].
- У сучасних політичних умовах посилення значимості інформаційної складової в державному розвитку актуалізує проблеми забезпечення суспільно-інформаційних запитів, ефективність комунікативної взаємодії в усіх сферах життєдіяльності суспільства. Для подальшого стабільного розвитку країни вкрай необхідним є забезпечення системи державного управління ефективною системою інформаційно-комунікативного зв'язку

між владою та громадянським суспільством. Це посилює роль провідних суб'єктів інформаційного ринку – наукових бібліотек, які вдосконалюють свою діяльність, зокрема інформаційно-аналітичний напрям для ефективного забезпечення дедалі зростаючих інформаційних запитів, зокрема у сфері державного управління.

Європейська Комісія визначила реформу європейського управління як одну з її чотирьох стратегічних цілей на початку 2000 р. Політичні події того часу висунули на перший план подвійну проблему, що постала перед ЄС: не тільки необхідність термінової адаптації управління до існуючих угод, але й розширення дебатів про майбутнє Європи. Біла Книга з європейського управління (White Paper on European Governance) розглядає, як ЄС використовує повноваження, надані громадянами. П'ять принципів є фундаментом доброго управління і змін, запропонованих у Білій Книзі:

– *відкритість*. Інституції повинні працювати більш відкрито. Разом з країнами-членами ЄС вони мають активно обговорювати те, що робить ЄС і які приймає рішення;

– *співучасть*. Якість, доречність і ефективність напрямів розвитку ЄС залежить від гарантування більш широкої співучасті через весь політичний ланцюг – від концепції до впровадження;

– *звітність*. Ролі в законодавчому і виконавчому процесах мають бути більш чіткими. Кожна з інституцій ЄС повинна пояснювати та брати відповідальність за те, що вона робить у Європі. Проте є також необхідність у більшій прозорості і відповідальності країн-членів ЄС і всіх тих, хто залучені до розвитку й впровадження політики ЄС на будь-якому рівні;

– *ефективність*. Напрями розвитку мають бути ефективні і своєчасні. Їх вироблення має базуватись на основі чітких цілей, оцінці майбутнього впливу, і наскільки можливо, – на минулому досвіді;

– *зв'язок*. Напрями розвитку й дії повинні бути пов'язаними та легко зрозумілими.

Кожен із цих принципів може бути ефективним за умови всебічної підготовки, впровадження і забезпечення його дотримання. Застосування цих принципів є важливим, проте вони не можуть бути досягнуті окремими діями.

Від концепції політики до її впровадження вибір рівня, на якому будуть запроваджені дії (від ЄС до місцевого), і відбір засобів для цього має бути пропорційним до поставлених цілей. Це означає, що перед висуванням ініціативи потрібна системна перевірка: а) чи публічні дії

дійсно необхідні, б) чи європейський рівень є найбільш відповідним, в) чи вибрані заходи відповідають цим цілям. Принцип субсидіарності є важливим засобом у боротьбі з браком демократії. Він є не тільки основним принципом ЄС, а в деяких випадках і провідним принципом у відносинах між країнами-членами та регіональними і місцевими органами влади, що діють у їхніх межах, як записано в ст. 4 Європейської хартії Ради Європи про місцеве самоврядування. Стрижневий зміст принципу субсидіарності можна розглядати як норму, в якій у відносинах між інституційними і соціальними суб'єктами різних розмірів перевага надається найменшим (оскільки вони найближчі до сторін, про які йдеться): втручання більших суб'єктів має підставу, тільки якщо воно спрямоване на компенсацію недоліків цих менших адміністративних органів. Так само принцип пропорційності було запроваджено для визначення більш чіткого розподілу повноважень між європейським і національним рівнями. Двозначність, якою було визначено принцип субсидіарності часто вважається одним з основних факторів його успіху.

Світова практика взаємодії органів державної влади з громадськістю визначає також загальноприйняті міжнародні принципи роботи пресслужб інститутів державної влади, відповідно до трактування Всесвітньої організації «Стаття 19». Організація «Стаття 19» бере початок від ст. 19 Загальної декларації прав людини, яка визначає, що «кожна людина має право на свободу переконань і на вільне вираження їх; це право включає свободу безперешкодно шукати, одержувати, поширювати інформацію та ідеї будь-якими засобами і незалежно від державних кордонів».

Організація «Стаття 19» розробила такі принципи взаємодії:

Принцип 1. «Максимальна відкритість». Законодавство про свободу інформації повинне базуватися на принципі максимального оприлюднення. Принцип максимального оприлюднення встановлює презумпцію того, що вся наявна в державних органах інформація має бути відкритою, і від цієї презумпції можна відступити тільки в дуже обмежених випадках.

Цей принцип лежить в основі всієї концепції свободи інформації і, в ідеалі, це повинно бути закріплено в Конституції. Це показувало б, що доступ до інформації є одним з основоположних принципів правової держави, а найвищою метою законодавства є реалізація відкритості інформації на практиці.

Принцип 2. «Обов'язок публікації». Державні органи мають бути зобов'язані публікувати інформацію, яка має особливу важливість. Свобода інформації означає не тільки те, що державні органи надають інформацію у відповідь на запит, але й те, що вони самі, виходячи

з наявних ресурсів і можливостей, публікують документи, які становлять особливий суспільний інтерес. Державні органи, як мінімум, повинні публікувати такі категорії інформації:

- оперативну інформацію про діяльність державного органу, включаючи вартість послуг, що надаються ним, його цілі, результати аудиторських перевірок, стандарти, досягнуті результати і так далі, особливо, якщо державний орган надає безпосередні послуги громадськості;

- відповіді на будь-які запити, скарги та інші дії членів суспільства;

- відомості про можливі форми участі представників громадськості в ухваленні рішень у галузі політики й законотворчості;

- перелік інформації, якою володіє орган, і ті форми, в яких ця інформація міститься;

- зміст будь-якого рішення державного органу та його намірів, які можуть відбитися на громадськості, а також причини й підготовчий матеріал, що мав значення при ухваленні рішення.

Принцип 3. «Пропаганда прозорості діяльності уряду». Державні органи повинні активно сприяти прозорості й відкритості діяльності уряду. Якщо суспільство хоче реалізувати цілі, які встановлюються інформаційним законодавством, необхідно інформувати членів суспільства про їхні права, а так само пропагувати відкритість діяльності уряду. Досвід різних країн показує, що бездіяльність державних службовців може підірвати реалізацію навіть найпрогресивнішого законодавства. Отже, діяльність із пропаганди відкритості є необхідним компонентом свободи інформації.

У різних країнах ця діяльність буде різною і залежатиме від таких чинників, як система організації державної служби, основні обмеження свободи й прозорості інформації, рівень письменності, ступінь інформованості громадськості. Закон повинен вимагати залучення достатніх ресурсів.

Принцип 4. «Вичерпний перелік винятків з принципу відкритості інформації». Винятки мають бути чітко та ясно позначені, підлягати суворій перевірці на «шкоду» та «суспільний інтерес».

Усі індивідуальні запити до державних органів мають бути задоволені, за винятком випадків, коли державний орган зможе продемонструвати, що запитувана інформація підпадає під обмежувальний перелік винятків із принципу відкритості інформації.

Відмова в наданні інформації може бути виправдана тоді, коли державний орган зможе довести, що інформація відповідає трьом необхідним в сукупності ознакам: інформація пов'язана з державною

метою, закріпленою в законі; розкриття інформації перешкоджає досягненню цієї мети; шкода, завдана цій меті, перевищує суспільний інтерес у розкритті цієї інформації.

Принцип 5. «Процедури, які сприяють доступу до інформації». Швидкість і сумлінність розгляду запитів інформації та доступність оскарження будь-яких відмов у наданні інформації [3; 4; с. 57–62; 5, с. 42–48; 6, с. 57].

Розглянемо структурну побудову пресслужб у різних міністерствах та відомствах на прикладі США з наведенням чотирьох організаційних моделей.

1. У Державному Департаменті США зв'язками з громадськістю та засобами масової інформації, а також інформаційною роботою в широкому розумінні цього слова керує підсекретар з питань суспільної дипломатії та відносин із громадськістю. Підлеглим підсекретаря є секретар-асистент з питань зв'язків із громадськістю – він виступає від імені Держсекретаря й наглядає за роботою п'яти служб. Це пресслужба (щоденно готує інформаційні матеріали загального плану, довідкові матеріали для журналістів, а також запитання та відповіді, що їх секретар-асистент використовує для підготовки своїх щоденних брифінгів для журналістів); служба роботи з регіонами (займається плануванням інтерв'ю посадових осіб Державного Департаменту для американських регіональних засобів масової інформації – телебачення, радіо та друкованих видань); служба зв'язків із громадськістю та органами влади (влаштує зустрічі та виступи посадовців Державного Департаменту в різних регіонах США, організовує спілкування з посадовцями органів влади рівня штату й місцевого рівня, а також брифінги для делегацій, які відвідують Державний Департамент); служба електронного інформування та зв'язку (забезпечує існування вебсайту Державного Департаменту та проведення відеоконференцій через Інтернет, підтримує роботу програм інтерактивного телебачення за допомогою супутникового зв'язку) та служба стратегічного планування інформаційної роботи (координує роботу інших служб, аби їхня інформаційна робота йшла в єдиному стратегічному руслі).

2. У Міністерстві оборони США головною посадовою особою у справах зв'язків із громадськістю є секретар-асистент з питань зв'язків із громадськістю, який виступає ще й у ролі речника міністра оборони та керує кількома інформаційними підрозділами на рівні міністерства, а саме: підрозділом зв'язків із засобами масової інформації (відповідає на запитання ЗМІ); підрозділом планування (відповідає за зв'язки

з різними частинами світу відповідно до тематики та географії); підрозділом зв'язків з громадами (розглядає клопотання про участь представників міністерства в громадських заходах та заходах, влаштованих різними громадами, й координує таку роботу); підрозділом командних інформаційних матеріалів – внутрішня військова інформаційна служба для військовослужбовців.

Усі підрозділи збройних сил США та управління міністерства оборони мають схожу інформаційну структуру. У кожному управлінні є найвищий інформаційний начальник – він же старший речник, а йому підпорядкована низка підрозділів. Наприклад, начальник об'єднаного головнокомандування (головний військовий радник президента) має підлеглого – головного уповноваженого у справах зв'язків із громадськістю. Цей уповноважений відповідає за роботу підрозділу зв'язків із засобами масової інформації, підрозділу планування, підрозділу зв'язків із громадами та підрозділу командних інформаційних матеріалів. Ці служби підпорядковані головному уповноваженому у справах зв'язків із громадськістю, але речники цих служб керуються ще й вказівками служби зв'язків із громадськістю при міністрі оборони.

3. У Міністерстві фінансів США вищим інформаційним керівником є секретар-асистент міністра фінансів з питань зв'язків із громадськістю, що виконує й функції пресекретаря міністра фінансів, керує роботою пресслужби та розробляє перспективні плани інформаційної роботи міністерства та наглядає за роботою відділу освітньої роботи для громадян, який проводить кампанії зі зв'язків із громадськістю.

4. У Міністерстві освіти США існує посада директора з інформаційних питань, до функцій якого входить нагляд за наданням свіжої інформації пресі й публікації, внутрішня та зовнішня інформаційна робота й зв'язок, а також звернення громадян. Директор розробляє перспективні плани інформаційної роботи міністерства. Підлеглим директора з інформаційних питань є пресекретар, який робить заяви від імені міністра освіти й керує роботою пресслужби. В основі роботи пресслужби лежить «система постів» – один інформаційний працівник працює з пресою в питаннях початкової освіти та освіти в середніх класах, ще один – у питаннях професійно-технічної освіти та освіти для дорослих, ще один – у питаннях спеціальної освіти тощо. Крім того, існує ще й служба, де пишуть промови, а також служба зв'язків із громадськістю, якою керує один із заступників директора з інформаційних питань [7].

Яскравим прикладом участі бібліотек у процесі розв'язання багатьох глобальних, економічних, політичних, екологічних та інших проблем

є Юридична бібліотека Конгресу США. Основоположним принципом роботи цієї бібліотеки є надання точної, достовірної й авторитетної правової інформації. Також її діяльність базується на усвідомленні того, що загальний доступ і розуміння права відіграють важливу роль у сприянні миру і демократії. Завдяки науковим підходам, відтак високій якості роботи й здатності адаптуватися до вимог сучасності, використовуючи нові технології, Юридична бібліотека Конгресу США відіграє ключову роль в аналітичному забезпеченні владних структур, юристів-практиків та наукових досліджень та акумулює досвід правотворення для збереження й використання цінної спадщини для майбутнього[8].

Спираючись на міжнародний досвід, в Україні Служба інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади (СІАЗ) (далі – Служба) в системі Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського. Її перевагою є оперативний доступ до великих масивів різноманітної за своїм характером інформації яку містять наукова монографічна література (що стає науковою базою інформаційно-аналітичних матеріалів, які готуються Службою), наукові статті та матеріали періодичних видань, електронні інтернет-видання, сайти центральних і місцевих органів влади, партійних та громадських організацій, місцевих громадських організацій національно-етнічного спрямування, вебсторінки релігійних організацій тощо.

Співробітники Служби працюють в умовах, що сприяють підготовці якісного, оперативного, науково обґрунтованого інформаційно-аналітичного продукту, який відповідає вимогам замовників. Серед функцій інформаційно-аналітичної діяльності можна виділити такі:

- інформаційно-пошукова – пошук, систематизація, структуризація первинної інформації з різних проблем. З розвитком інформаційно-комунікаційних технологій, широким впровадженням Інтернету значення цієї функції зростає. Адже збільшення інформаційних потоків ускладнює пошук потрібної інформації, актуалізує питання протидії «інформаційним шумам»;

- інформаційно-аналітична – аналіз первинної інформації, теоретичне осмислення ситуації на основі наявної інформації, створення вторинної інформації;

- інформаційно-комунікативна – надання доступу до вторинного інформаційного продукту для визначення факторів ризику, ймовірних воєнних конфліктів, бажаних заходів щодо запобігання їм;

- прогнозна – на основі теоретичного осмислення ситуації розробка ймовірних моделей її розвитку;

- аналітична – аналіз первинної інформації, теоретичне осмислення ситуації на основі наявної інформації, створення вторинної інформації;
- превентивна – на основі теоретичного осмислення ситуації та з урахуванням власного негативного досвіду, досвіду інших держав визначення факторів ризику, ймовірних вогнищ конфліктів, бажаних заходів щодо запобігання їм;
- теоретична – з урахуванням власного позитивного досвіду та досвіду інших держав розробка оптимальних моделей розвитку, рекомендацій щодо шляхів вдосконалення ситуації, нових по суті, змісту і формі моделей розв’язання проблеми. Ефективне здійснення цієї функції сприятиме виробленню стратегічного бачення щодо бажаних перспектив розвитку наявних відносин з наступним визначенням його етапів і засобів забезпечення [9].

Досвід СІАЗ свідчить про затребуваність інформаційно-аналітичної продукції. Підготовлені Службою матеріали, розміщуються в інформаційно-аналітичному журналі «Україна: події, факти, коментарі», бюлетенях «Резонанс» та «Конституційна Асамблея: політико-правові аспекти діяльності», в інших спеціальних виданнях відповідно до потреб замовників, а також – на сайті бібліотеки.

Таким чином, за участі наукової бібліотеки відбувається оперативне наповнення науковою, інтелектуальною достовірною інформацією системи комунікаційних каналів, у результаті функціонування якої реалізується інформаційно-аналітичне забезпечення органів державної влади і місцевого самоврядування. Владні інституції оприлюднюють на своїх сайтах випуски НЮБ і СІАЗ НБУВ для інформування місцевих громад. Такий досвід щодо широкого інформаційного охоплення становить значний потенціал для подальшої розбудови державної системи стратегічних комунікацій, оскільки бібліотека має у своєму арсеналі напрацьовані механізми оперативного наповнення комунікаційних каналів суспільно важливою інформацією.

Отже, зарубіжний досвід інформування громад, який використовують вітчизняні бібліотечні установи, має важливе значення в забезпеченні ефективної комунікації влади і громади задля прогресивного суспільного розвитку, оскільки передбачає:

- своєчасне широке донесення в регіони урядових рішень і дій з неупередженими роз’ясненнями і коментарями;
- у рамках бібліотечного моніторингу вироблення експертних висновків щодо політичної ситуації/суспільної реакції/певних проблем для прийняття ефективних управлінських рішень владними інституціями;

– використання електронних каналів комунікації, а саме: сайтів місцевих органів державної влади і самоврядування для забезпечення науковою, достовірною інформацією місцевих громад;

– вивчення інформаційних запитів дистантних користувачів, зокрема представників місцевих владних інституцій і громадських структур для ефективнішого змістового наповнення бюлетенів матеріалами регіональної тематики, включення гострих питань у загальносуспільний дискурс тощо.

Список бібліографічних посилань

1. Горовий В. Еволюція інформаційного виробництва в процесі глобальних суспільних трансформацій. *Україна в глобалізованому світі* : зб. наук. пр. Київ, 2007. Вип. 5. С. 160–172.

2. Про схвалення Стратегії розвитку бібліотечної справи на період до 2025 року «Якісні зміни бібліотек для забезпечення сталого розвитку України» : розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 бер. 2016 р. № 219-р. *Верховна Рада України. Законодавство України : офіц. вебпортал*. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/219-2016-%D1%80>.

3. Основні засади діяльності прес-служб органів державної влади та місцевого самоврядування: світовий та український досвід: наук.-метод. видання / наук. кер. О. С. Поважний. Донецьк : Донецький держ. ун-т управління, 2011. 107 с.

4. Взаємодія органів державної влади з громадськістю: теорія та практика державного управління : монографія / А. О. Дегтяр та ін. Донецьк : Донбас, ООО «РА Ваш імідж», 2012. 415 с.

5. Ахмедова О. О., Халецький А. В. Основи організації громадянського суспільства : навч.-метод. посіб. Донецьк : Донбас, ООО «РА Ваш імідж», 2012. 125 с.

6. Халецький А. В. Зарубіжний досвід взаємодії органів державної влади з громадянським суспільством. *Вивчення та впровадження в Україні іноземного досвіду удосконалення діяльності органів влади: VII міжнар. наук.-практ. конф. (Полтава, 28 листопада 2012 р)*. Полтава, 2012. Ч. II. С. 57–60.

7. Халецький А. В. Зарубіжний досвід сприяння розвитку громадянського суспільства. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=5468>.

8. Пестрецова О. Структура організації інформаційного забезпечення

правотворення в Бібліотеці Конгресу США. URL: <http://nbuviap.gov.ua/images/konferenciya/Pestrecova.pdf>.

9. Гранчак Т. Інформаційно-аналітичний супровід управлінських рішень з реалізації державної етнонаціональної політики. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. 2009. Вип. 23. С. 139–155. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/npnbuimviv_2009_23_12.

References

1. Horovyi, V. (2007). Evoliutsiia informatsiinoho vyrobnytstva v protsesi hlobalnykh suspilnykh transformatsii [Evolution of information production in the process of global social transformations]. *Ukrayina v hlobalizovanomu sviti – Ukraine in a Globalized World*, issue 5, pp. 160–172. Kyiv [in Ukrainian].

2. Pro skhvalennia Stratehii rozvytku bibliotечної spravy na period do 2025 roku «Yakisni zminy bibliotek dlia zabezpechennia staloho rozvytku Ukrainy»: Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 23 ber. 2016 r. no 219-r [Onapproval of the Strategy for the development of the library case for the period until 2025 «Qualitative changes in libraries to ensure sustainable development of Ukraine»: Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine of March 23, 2016 no 219-p]. *Verkhovna Rada Ukrainy: veb-sait – Verkhovna Rada of Ukraine: website*. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/219–2016-%D1%80> [in Ukrainian].

3. Povazhnyi, O. S. (Ed). (2011). Osnovni zasady diialnosti pres-sluzhby orhaniv derzhavnoi vlady ta mistsevoho samovriaduvannia: svitovyi ta ukraïnskyi dosvid [Main principles of activity of state authorities and local self-government press-services: world and Ukrainian experience]. *Donetskyi derzhavnyi universytet upravlinnia – Donetsk State University of Management*. Donetsk [in Ukrainian].

4. Diehtiar, A. O. et. al. (2012). Vzaiemodiia orhaniv derzhavnoi vlady z hromadskistiu: teoriia ta praktyka derzhavnoho upravlinnia [Interaction between state authorities and public: theory and practice of public administration]. Donetsk: Donbas, OOO «RA Vash imidzh» [in Ukrainian].

5. Akhmedova, O. O., Khaletskyi, A. V. (2012). Osnovy orhanizatsii hromadianskoho suspilstva [Fundamentals of Civil Society Organization]. Donetsk: Donbas, OOO «RA Vash imidzh» [in Ukrainian].

6. Khaletskyi, A. V. (2012). Zarubizhnyi dosvid vzaiemodii orhaniv derzhavnoi vlady z hromadianskym suspilstvom [Foreign experience of interaction of public authorities with civil society]. Proceedings from The Study and implementation in Ukraine of foreign experience in improving the activities of

government agencies: VII Mizhnarodna naukovo-praktychna konferentsiia (28 lystop. 2012 roku) – International Scientific and Practical Conference (Part II, pp.57–60). Poltava [in Ukrainian].

7. Khaletskyi, A. V. (2012). Zarubizhnyi dosvid sprianniia rozvytku hromadianskoho suspilstva [Foreign experience in promoting the civil society development]. *Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok – Public Administration: Improvement and Development*. Retrieved from <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=5468> [in Ukrainian].

8. Pestretsova, O. Struktura orhanizatsii informatsiinoho zabezpechennia pravotvorennia v Bibliotetsi Konhresu SShA [The structure of the organization of information support of lawmaking in the Library of Congress of the USA]. Retrieved from <http://nbuviap.gov.ua/images/konferenciya/Pestrecova.pdf> [in Ukrainian].

9. Hrachak, T. (2009). Informatsiino-analitychnyi suprovid upravlinskykh rishen z realizatsii derzhavnoi etnonatsionalnoi polityky [Information and analytical support of management decisions on the implementation of state ethno-national policy]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho – Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, issue 23, pp. 139–155. Kyiv. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/npnbuimviv_2009_23_12 [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 03.01.2020.

Yana Malenko,

Junior Research Associate,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

3 Holosiivskyi Ave., Kyiv 03039, Ukraine

e-mail: malenko_yana_v@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0003-0014-3418>

Community Information Assistance: Foreign Experience for Ukraine

The article investigates the peculiarities of legal regulation of the role and importance of library institutions, modern information, socio-communication, socio-cultural centers in the information support of communities, analyzing the current legislation, legislation of foreign countries and the legislation of the EU member states. Considering the leading foreign experience of interaction between state authorities and public as criteria of effectiveness of mechanisms of state administration to promote the development of civil society, attention is paid to the generally accepted international principles of information services work in support communities or public authorities.

The peculiarities of functioning of information and communication spaces in communities public libraries, new approaches to cumulation, dissemination, introduction

into the system of strategic communications of information about the historical, cultural features of communities, to the exchange of information within the united territorial communities, between communities are determined. Their organizational and technological, software and technological, information and technological, intellectual approaches and methods of work with arrays of sources of information circulating in social information communications are revealed.

The attention is paid to the peculiarities of the work of SIAZ NBUV as an important information and analytical structure that provides information to communities in the sphere of social, political and economic processes in Ukraine, explores the information and technological features of the formation of the national information space in the period of information confrontation, peculiarities of functioning of national libraries as subjects of the national information resource aimed at strengthening information sovereignty and ensuring information security, problems of using the information resource of social networks for development of informatization and socio-economic and cultural development and analyzes the opinion of citizens of foreign countries on events in our country and its relations with foreign partners.

Keywords: legal regulation, legislation, community information services, library, Information and analytical support service of state authorities, databases, project, communities, experience of foreign countries.

Ліна Чернявська,

молодший науковий співробітник,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

Голосіївський просп., 3, Київ, 03039, Україна

e-mail: linaa2014@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0002-7703-540X>

ПРАКТИКА ВІДКРИТОГО ДОСТУПУ ДЛЯ РЕСУРСІВ WOMEN'S STUDIES У БІБЛІОТЕКАХ

У праці розглянуто питання доступу, використання, класифікації колекцій досліджень з Womens studies журнальних фондів німецьких бібліотек. Звертається увага на важливість використання саме наукових журналів з погляду актуальності та оперативності отримання інформації. Досліджується позитивна практика створення інформаційної платформи відкритого доступу open-access.net, яка забезпечує вільний і необмежений онлайн-доступ до наукової інформації в умовах, коли доступ до значної частини контенту академічних журналів є ускладненим і дорогим. Також вивчається досвід німецьких фахівців із використання в рамках платформи відкритого доступу баз даних, колекцій текстів та інформаційних пропозицій, які містять або перераховують електронні публікації.

Ключові слова: відкритий доступ, журнальний фонд, гендер, бібліотечні установи, інформаційно-комунікативна діяльність бібліотек, жіночі та гендерні дослідження.

Напрямок досліджень Womens studies є міждисциплінарною академічною галуззю, яка досліджує політику, історію і суспільство з погляду жінок. Гендерні дослідження також є міждисциплінарної галуззю, але вони містять ще расу, етнічну належність, клас, сексуальність і місце розташування в межах дослідження. Через свою міждисциплінарну природу матеріал «Жіночі дослідження» не зберігається як окрема колекція, а розміщується в різних підрозділах досліджуваних бібліотек. Сьогодні в епоху зростаючого наукового інтересу до проблем напряму Womens studies (іноді його називають гендерними або феміністськими дослідженнями) першорядного значення набуває впровадження цієї дисципліни в систему вищої освіти. Науковці, що займаються жіночими дослідженнями, часто лобіюють створення центрів для поширення інформації про жіночі дослідження, а також створюють спеціалізовані

бібліотеки. У бібліотечних фондах найбільшу цінність з погляду актуальності та оперативності отримання інформації для читачів і користувачів становлять наукові журнали. Згідно з дослідженнями, вони займають пріоритетне місце в інформаційному забезпеченні наукової творчості, на другому місці в цій ієрархії – монографії, на третьому – праці наукових конференцій. І хоча у фондах великих бібліотек нараховується, як правило, понад два десятки видів документів, бібліотечні практики і теоретики схильні розглядати як основу обслуговування читачів саме періодичні видання [1].

Оскільки доступ до контенту з академічних журналів може бути ускладненим і дорогим, для забезпечення вільного й необмеженого онлайн-доступу до наукової інформації була створена інформаційна платформа відкритого доступу (ВД) open-access.net. Вона задовольняє зростаючі потреби в інформації: збирає, об'єднує цю інформацію і обробляє її для різних цільових груп. У результаті користувач бібліотеки отримує безкоштовний, швидкий, постійний, повнотекстовий доступ до наукових і навчальних матеріалів без будь-яких обмежень.

Концепцію ВД, перспективи розвитку цифрових бібліотек із застосуванням принципу ВД розглядали П. Субер (P. Suber), Й. Шепфель, Е. Прост (J. Schöpfel, H. Prost), М. Шварц (M. Schwartz), С. Харнад (S. Harnad) та ін.

Ініціатива ВД підтримана в багатьох країнах на рівні державного законодавства та відповідних рішень наукових громад. Українська науково-освітня спільнота також долучилася до цього процесу. Висвітленню різних аспектів впровадження практики ВД у бібліотечну діяльність, тенденцій розвитку та ролі й місця в системі наукової та освітньої сфери присвячено праці Т. Ярошенко, С. Костишина, Н. Веретеннікової, О. Бруй, Г. Онисько, О. Шкодзінського.

Бібліотекарі є одними з найзацікавленіших прихильників відкритого доступу, тому що така платформа дає змогу прибрати цінові та правові бар'єри, що підривають зусилля бібліотек у їх роботі з надання доступу до журнальної літератури.

Відкритий доступ – це безкоштовна доступність у загальнодоступному Інтернеті, що дозволяє будь-яким користувачам читати, завантажувати, копіювати, поширювати, друкувати, шукати або посилатись на повні тексти цих статей, сканувати їх для індексації, передавати їх як дані в програмне забезпечення або використовувати їх у будь-яких інших законних цілях, без фінансових, юридичних чи технічних бар'єрів, крім тих, які невіддільні від отримання доступу до самого Інтернету.

Єдиним обмеженням на відтворення і поширення, а також єдиною роллю авторського права в цій галузі є надання авторам контролю над цілісністю їх роботи й правом на належне визнання та цитування [2].

Отже, метою цієї статті є висвітлення застосування в дослідженнях з Womens studies принципів ВД при роботі з колекціями журнальних фондів на прикладі німецьких бібліотек.

Платформа open-access.net надає вичерпну інформацію по темі і дає практичні поради щодо її реалізації. Open-access.net розроблена в Німеччині спільно Вільним університетом Берліна та університетами Геттінгена, Констанца й Білефельда. Вперше вона почала роботу в Інтернеті у 2007 р. Цільові групи платформи включають всі відповідні зацікавлені сторони наукового сектору. Це – окремі науковці, керівники університетів та науково-дослідних установ, постачальники інфраструктурних послуг, серед них бібліотеки й центри обробки даних, а також установи, які фінансують наукові проекти, політичні діячі.

Open-access.net надає простий універсальний доступ до вичерпної інформації про ВД. Платформа охоплює аспекти, які містять концепції ВД, правові, організаційні та технічні рамки, конкретний досвід впровадження, ініціативи, послуги, постачальників послуг. Орієнтування на цільову групу й дисциплінарне представлення контенту дає змогу користувачам швидко й ефективно отримувати доступ до відповідних тем. Крім того, платформа пропонує практичні поради щодо ВД.

У співпраці з партнерами Австрії (Віденський університет) і Швейцарії (Цюріхський університет) в платформу були включені вебсторінки для цих двох країн, особливо в розділі «Правові питання».

За фінансової підтримки міністерства науки, досліджень і мистецтв (MWK) штату Баден-Вюртемберг платформа пройшла повний технічний і капітальний ремонт у 2015 р. Контент доступний німецькою та англійською мовами.

Відкритий доступ у гендерних дослідженнях

Враховуючи, що в цій науковій сфері проводяться як дисциплінарні, так і міждисциплінарні роботи, гендерні дослідження не мають єдиної практики публікації. Домінуючі моделі публікації – ті, які переважають у відповідних дисциплінах. Міждисциплінарні видавничі центри, що надаються деякими видавцями у формі журналів або серій книг, характеризуються в основному традиційними угодами соціальних і гуманітарних наук.

Отже, можливості, що надаються електронною публікацією, і особливо відкритим доступом, все ще мало використовуються в гендерних дослі-

дженнях. Зокрема є обмежена готовність приймати моделі для публікації журналів та монографій, які були розроблені й частково вкоренилися в інших наукових сферах. У галузі, яка певною мірою все ще бореться за наукове визнання, ця обмежена готовність зумовлена, серед іншого, ризиком експериментувати з новими моделями публікації і, отже, мати справу із застереженнями на додаткових рівнях.

У німецьких дослідженнях з *womens studies* мало публікацій у ВД. Це стосується, зокрема, журналів. Деякі часописи роблять доступ до окремих статей безкоштовними, а дехто з видавців робіт у галузі гендерних досліджень надає статті безкоштовно після періоду ембарго. Наприклад, видавництво Barbara Budrich Publishers надає безкоштовний доступ до статей у журналі «Гендер» через два роки після публікації.

Монографії у відкритому доступі (первинні публікації) – рідкісні, тож серії книг ВД з упором на гендерні дослідження невідомі. На міжнародному рівні більшість публікацій з гендерних досліджень публікуються великими комерційними видавництвами і, як правило, не є вільно доступними. Видавці все частіше пропонують авторам варіанти ВД без додаткової плати. Однак ці варіанти рідко використовуються гендерними дослідниками.

І все ж публікація ВД пропонує величезні можливості – особливо для гендерних досліджень. Результати гендерних досліджень все ще мають бар'єри прийому (через застереження до гендерних досліджень і через їхнє нечітке місце розташування). Завдяки більшій прозорості та прямому доступу до повних текстів, наданих ВД, відкриті публікації з гендерних досліджень можуть подолати ці бар'єри, вийти зі своєї нинішньої ніші і таким способом довести свою якість. До того ж підвищена видимість, імовірно, сприятиме посиленню тиску на авторів для створення якісних робіт.

Також є попит на ВД з боку гендерних дослідників. Через зміни в практиці фінансування щодо дозволів на публікацію, а також через дедалі ширше використання нових технічних можливостей зростає попит на альтернативні моделі й місця публікації.

Наприклад, проєкт *Geschlechterforschung und Open Access. Ein Publikationsmodell für ein inter- / transdisziplinäres Forschungsfeld* («Гендерні дослідження і відкритий доступ. Модель публікації для міждисциплінарної дослідницької галузі») провів дослідження у Вільному університеті в Берліні (1 травня 2011 р. – 15 листопада 2012 р.) й проаналізував можливості та проблеми публікації ВД у гендерних дослідженнях. Результати виявилися неоднозначними. З одного боку, існують усі технічні

і юридичні засоби для реалізації зразкової пропозиції ВД гарантованої якості. З іншого боку, можливості для незалежних, некомерційних рішень, які адаптовані до вимог невеликих наукових предметних сфер, скоротилися. Публікації ВД й робочі процеси електронних публікацій ставлять додаткові проблеми, наприклад, чіткий розподіл ролей, уточнення прав і адаптація до трансдисциплінарності і транснаціональних стандартів. Ці додаткові вимоги часто вважаються надмірними.

Журнали відкритого доступу

Як правило, більш відомі журнали в Німеччині з питань гендерних досліджень не можуть вільно використовуватися, – тобто, вони не є ні безкоштовними, ні платними (безоплатно ВД). Це стосується журналів *Feministische Studien* і *Frauen Kunst Wissenschaft* (обидва редагуються асоціаціями прихильників), а також *Femina politica*.

Журнали *Gender, Zeitschrift für Geschlecht, Kultur und Gesellschaft* і *FZG–Freiburger Zeitschrift für GeschlechterStudien* (обидва Budrich UniPress) надають свої публікації безкоштовно після дворічного періоду ембарго. *IFF OnZeit* і *Onlinejournal kultur & Geschlecht* – ці два журнали можна читати безкоштовно (хоча інформація щодо авторських прав і прав на використання дуже неясна). Оглядовий журнал *Querelles-Net* і періодичне видання *QJB (Querelles. Jahrbuch für Frauen- und Geschlechterforschung)* публікуються як справжні журнали ВД.

З міжнародної точки зору, більшість журналів з гендерних досліджень, які представлені в Бібліотеці електронних журналів (EZB) (під ключовим словом «стать», база даних нині налічує понад 170 журналів), можна читати і використовувати тільки обмежено. Під пошуковим терміном «стать» у «Каталозі журналів відкритого доступу» (DOAJ) нараховується близько 70 електронних журналів (за станом на липень 2018 р., з більшою або меншою спрямованістю на гендерні дослідження). Тільки в 29 з цих журналів статті публікуються на умовах ліцензії Creative Commons, і з них лише наступні 15 журналів використовують ліцензію Creative Commons Attribution, CC BY 3.0:

- «Документи зв'язку. Медіа грамотність і гендерні дослідження»;
- «Огляд культурології»;
- «Géneros: міждисциплінарний журнал гендерних досліджень»;
- «Глобальна акція в галузі охорони здоров'я»;
- «Огляд історії випускників»;
- «Історія жінок в Америці»;
- *International Journal of Gender, Science and Technology* («Міжнародний журнал гендеру, науки і технології»);

- «Міжнародний журнал соціологічних досліджень»;
- журнал «Етнобіологія і етномедицина»;
- Jurnal Komunitas;
- QJB: Querelles. Jahrbuch für Frauen- und Geschlechterforschung;
- «Релігія і стать»;
- «Репродуктивне здоров'я»;
- Revista Latino-Americana de Geografia e Gênero.

Дисциплінарні репозиторії

Ті ж труднощі, з якими стикається дисциплінарна класифікація гендерних досліджень, стосуються місць публікації і самоархівування. Сьогодні немає репозиторіїв ВД, спеціально присвячених гендерним дослідженням. Навіть коли якість метаданих добра, завжди необхідні різні стратегії пошуку з різними місцями зберігання, ключовими словами і дисциплінами. Дисциплінарні репозиторії із сусідніх дисциплін часто роблять доступними тексти з гендерних досліджень, наприклад, репозиторій суспільних наук (SSOAR). Залежно від спрямованості установи, що розглядається, тексти гендерних досліджень можна знайти в репозиторіях установ, наприклад, у сховищі Лондонської школи економіки і політичних наук або сховищі Університету Гумбольдта в Берліні (в останньому – всього кілька текстів). Пошук між сховищами може здійснюватися, наприклад, через OAIster і BASE або на різних вебсторінках, присвячених оцифрованим ресурсам, таким як gdz і zvdd.

Щоб виправити цю незадовільну ситуацію і зробити результати гендерних досліджень доступними на довгостроковій основі, проєкт «Відкрита гендерна платформа» розвиває інфраструктуру публікацій, яка робить наукові публікації з гендерних досліджень вільно доступними й придатними для використання. Призначення платформи – забезпечити загальний відкритий доступ у сфері гендерних досліджень і запропонувати послуги з усього спектра публікаційних питань. Сюди також входить діалог про різномірні структури придбання й поширення знань у галузі міждисциплінарних досліджень, а також про можливість доступу й винятки у відкритих форматах публікації.

Пошук літератури з гендерних досліджень

Оскільки на сьогодні є мало проєктів ВД у сфері гендерних досліджень, німецькі фахівці роблять посилання на бази даних, колекції текстів та інформаційні пропозиції, які містять або перераховують електронні публікації (деякі з яких мають закритий доступ). Крім журналів, які можуть використовуватися безкоштовно, і журналів, які можуть використовуватися безкоштовно, але тільки за наявності обмежень, це стосується,

зокрема, баз даних і архівів. У зв'язку з документуванням історії жіночої інтелектуальності і (повторним) відкриттям жінок-авторів і художників архівні фонди та загальнодоступні тексти стають доступними в Інтернеті, а бази даних створюються як у німецькомовній сфері, так і в англосаксонських країнах. Вони забезпечують кращий доступ і кращий огляд. Це такі ресурси:

- «Фонд Архів німецького жіночого руху»;
- Datenbank Schriftstellerinnen in Deutschland 1945 ff. (база даних жінок-авторів у Німеччині, 1945 і далі);
- «Національний жіночий історичний проєкт»;
- «Софі» – електронна бібліотека творів німецькомовних жінок.

Крім того, є бази даних жіночих досліджень, гендерних досліджень і побудови феміністської теорії, а також портали, які пропонують кращий доступ до відповідних бібліотечних фондів та нових публікацій. Вони містять, наприклад:

- KVINNSAM база – Universität Гетеборг;
- сайт Теорії Феміністок «Гендер Інн»;
- Genderbibliothek oder Informations- und Dokumentationsstelle (IuD) (Гендерна бібліотека або Відділ інформації та документації) Центру трансдисциплінарних гендерних досліджень (ZtG) при Університеті Гумбольдта в Берліні.

Тож від впровадження платформи ВД найбільшу користь отримують дослідники в країнах, бібліотеки яких не підписані на наукові журнали, адже через дорожнечу більшість бібліотек не може собі дозволити передплатити всі наукові журнали.

Таким чином, відкритий доступ розширює коло знань і коло споживачів цих знань. Читачі – будь-хто – науковці, студенти, політики, громадські діячі або просто зацікавлені громадяни можуть отримати вільний доступ до знань сфери *womens studies*. Для України, держави яка не так давно стала приділяти увагу гендерним питанням, такий досвід дуже важливий, оскільки висвітлення ключових питань гендерних досліджень, місця жінок у суспільстві, політики уряду щодо поліпшення та розширення прав і можливостей жінок, а також інформація про діяльність міжнародних і неурядових організацій у сфері розширення прав і можливостей жінок дуже актуальна. Привернення уваги суспільства до такої інформації сприяє усвідомленню громадянами прав і можливостей жінок, вчить жінок користуватися своїми правами, підвищує ефективність їхньої участі в суспільно-економічному і політичному житті і, як наслідок, сприяє значному поліпшенню їхнього соціально-економічного становища.

Список бібліографічних посилань

1. Вихрева Г. М., Федотова О. П. Журнальный фонд крупной библиотеки: проблемы качества формирования (на примере ГПНТБ СО РАН). *Макушинские чтения*. 2006. № 7. С. 299–305. URL: <http://www.rba.ru/content/activities/section/12/mag/mag09/8.pdf>.

2. The site of the Open Access. Retrieved from. URL: <https://open-access.net/en/information-on-open-access/what-is-open-access>.

References

1. Vikhreva, G., Fedotova, O. (2006). Zhurnalnyi fond krupnoi biblioteki: problemy kachestva formirovaniia (na primere GPNTB SO RAN) [Magazine fund of a large library: problems of quality of formation (case of SPSL SB RAS)] *Makushinskie chteniia – Makushin Readings*, no. 7, pp. 299–305 [in Russian].

2. The site of the Open Access. Retrieved from <https://open-access.net/en/information-on-open-access/what-is-open-access> [in English].

Стаття надійшла до редакції 04.01.2020.

Lina Cherniavska,

Junior Researcher,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

3 Holosiivskyi Ave., Kyiv 03039, Ukraine

e-mail: linaa2014@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0002-7703-540X>

Open Access Practices for Womens Studies Resources in Libraries (Case of German Libraries)

The article covers issues of access, use, classification of research collections in Womens studies in German libraries' journal funds. Attention is drawn to the importance of using scientific journals in terms of the relevance and promptness of obtaining information. The positive practice of creating an open access information platform open-access.net is analyzed. The platform provides free and unrestricted online access to scientific information while access to the content of many academic journals is difficult and expensive. German experts gain extensive experience how to use open-source databases, text collections and information suggestions that contain or list electronic publications within the platform. Researchers in countries where libraries are not subscribed to scientific journals benefit the most from the introduction of the open access platform, because, due to the high cost, most libraries cannot afford to subscribe to all

scientific journals. This practice greatly expands the range of knowledge and consumers of this knowledge. The reader – anyone – scientists, students, politicians, public figures or just interested citizens can get free access to knowledge in the field of Womens Studies. For Ukraine, a country that has recently begun to pay attention to gender issues, such experience is very important, as it covers key issues of gender research, the place of women in society, government policies on improving and empowering women, as well as information on international and non-governmental activities. women's empowerment organizations is very relevant. Attracting public attention to such information promotes citizens' awareness of women's rights and opportunities, teaches women to exercise their rights, increases their participation in socio-economic and political life and, as a consequence, significantly improves their socio-economic status.

Keywords: gender, library, information and communication activities of libraries, library information resources, scientific libraries, library databases, open access, journal fund, information society.

Людмила Дем'яненко,

кандидат філологічних наук, старший науковий співробітник,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

Голосіївський просп., 3, Київ, 03039, Україна

e-mail: demjanenkol@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0002-5160-2736>

ОСОБЛИВОСТІ ПРОТИДІЇ НЕДОСТОВІРНИЙ (ФЕЙКОВИЙ) ІНФОРМАЦІЇ В СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ

Праця присвячена дослідженню проблеми використання можливостей соціальних мереж для посилення впливу на суспільство, формування в ньому певних стереотипів і поведінки суспільства за допомогою неправдивої інформації – фейків. Акцентовано увагу на тому, що сьогодні актуальним і гострим питанням не тільки в Україні, а й у сучасному світі є правдивість інформації в таких глобальних інтернет-ресурсах, як соціальні мережі.

Комунікація є стратегічним засобом розвитку сучасного суспільства, а відтак, відіграє дуже важливу роль у розвитку саме інформаційного суспільства, стає його стратегічним ресурсом. Процес сягнув такого рівня, коли стало очевидним, що соціальні мережі реально впливають на громадську думку, проте вони не мають чіткої й виписаної системи контролю за правдивістю інформації.

У дослідженні акцентується увага на світовому та вітчизняному досвіді боротьби з фейковою інформацією в соціальних мережах.

Ключові слова: соціальні мережі, інформаційна війна, деструктивні впливи, інформаційно-мережовий вплив, ЗМІ, мережева безпека.

Тему соціальних мереж як певного автономного соціального медіа з його підводними течіями лише почали серйозно досліджувати науковці, тому вплив соціальних мереж та їх роль у формуванні громадської думки ще не достатньо добре досліджені. Важливий крок у цій розвідці, зокрема мережі «Фейсбук», зробив Г. Почепцов [10]. Фахівці та експерти зі сфери соціальних комунікацій все активніше звертаються до вивчення соціальних мереж, які вже стали об'єктом дослідження вчених В. Горового [13], Т. Гранчак [13], Л. Чуприни [17], А. Глуста [14] та інших.

Саме на проблемі фейкової інформації в соціальних мережах зосередили свою увагу такі молоді вчені, як: А. Мордюк [7], О. Саприкін [11], О. Смолинєць [12], Н. Конфессор, Г. Денс, Р. Харріс, М. Хансен [8], М. Жданова,

Д. Орлова [19], О. Гіда [2]; свою думку активно висловлюють також експерти К. Ценцура [15], В. Кишак [4], І. Куса [5] та інші.

Мета статті – виокремити та узагальнити особливості протидії фейковій інформації в соціальних мережах, охарактеризувати міжнародний та вітчизняний методи боротьби з ботами.

Однією з найголовніших рис сучасного суспільства є саме динамічний розвиток інформаційно-комунікативної сфери, адже в наш час найбезперешкоднішим стає доступ до будь-якої інформації, удосконалюються способи обміну нею, і цей обмін відбувається найактивніше через спілкування, взаємне інформування та обговорення різних тем у соціальних мережах.

Восени 2019 р. дослідницька компанія InMind опублікувала результати щорічного опитування «Ставлення населення до ЗМІ та споживання різних типів медіа у 2019 році». Соцмережі, як джерело новин для українців, уперше обійшли телебачення – 68 % проти 66 %. Вже не вийде стверджувати, що в політиці все вирішує тільки телевізор [4].

Тож сьогодні соціальні мережі асоціюються з особливим видом структур, які є інтернет-платформою для створення й підтримки особистих і професійних зв'язків між людьми. Соціальна мережа – це інтерактивний, найбільш використовуваний вебсайт, контент якого наповнюється самими учасниками мережі. Сайт являє собою автоматизоване соціальне середовище, що дає змогу спілкуватися групі користувачів, об'єднаних спільним інтересом. Зв'язок здійснюється за допомогою вебсервісу внутрішньої пошти або миттєвого обміну повідомленнями [17, с. 508–509].

«Активний розвиток соціальних мереж як механізму горизонтальних інформаційних обмінів протягом останнього десятиріччя набув таких масштабів, що його можна кваліфікувати як новий етап у формуванні внутрішньосуспільної системи соціальних комунікацій. На сьогодні соціальні мережі є засобами інформаційних обмінів, що найменш контролювані правовою системою українського суспільства. У цьому плані вони є унікальними, оскільки всі раніше створені засоби ініціювалися владою і були в тій чи іншій мірі інструментом керування масами і в тій чи іншій мірі контролювалися нею... Соціальні мережі вперше стали засобами обміну інформацією між людьми, контроль за змістом якої з боку держави є в правовому, техніко-технологічному плані суттєво обмеженим» [13, с. 17–18].

Отже, соціальні мережі дуже глибоко увійшли в наше життя. Смартфони стали продовженням нас самих: люди «залипають» у них у громадському транспорті, ресторанах, колективних зустрічах чи розмовах

тет-а-тет [3]. Соцмережі з кожним днем відкривають багато такого, чого ми раніше не знали і не могли уявити, але водночас містять чимало небезпек. Останніми роками соціальні мережі стали осередком фейкових новин (фейкові новини, фейк-ньюз(-с) (від англ. fake news – підроблені / шахрайські / фальшиві новини) – підробка чи імітація новин (маніпулятивне спотворення фактів, дезінформація), яку створено з ігноруванням редакційних норм, правил, процесів, прийнятих у ЗМІ для забезпечення відповідності та перевіреності, та яка не витримує жодних, навіть поверхових перевірок на відповідність і реальність, але, незважаючи на це, має потужний вплив на свідомість великої кількості людей [6].

Соціальні мережі також призводять до кризи інформації та психологічної залежності. Сучасні соціальні мережі об'єднують мільйони людей по всьому світу. Як заявляють самі розробники цього найпотужнішого засобу комунікації, – вони є лише нейтральними платформами для обміну інформацією.

Тож, як влучно висловився науковець О. Саприкін, «з поширенням інтернету, легкістю доступу до нього, появою соціальних мереж, які охоплюють сотні мільйонів людей майже всіх країн, створення міжнародних груп за інтересами, інтернет став використовуватися як джерело пропаганди, психологічного впливу, розповсюджувач свідомої дезінформації. Для розповсюдження фейкових повідомлень в інтернеті створені відповідні ресурси, які цілеспрямовано насичуються інформацією, в якій переважається достовірна і недостовірна інформація; втім, може бути і на 100% недостовірна» [11].

Отже, соціальні мережі хоча й з'явилися не так давно, проте останнім часом викликають чимало занепокоєнь, пов'язаних зі свободою слова та демократією загалом. Вірусне поширення фейкових новин, особливо в політиці, та можливість використання соціальних мереж для впливу на перебіг тієї чи іншої події (особливо це стало помітно під час розпаду конфлікту Росії та України в 2013/2014 рр., далі – президентських виборах в Україні, та й у різних країнах світу з кожним роком все більше неправдивої інформації поширюється соцмережею), змусило уважніше придивитися до політичної ролі цих платформ узагалі. До того ж і в Україні, крім зростання аудиторії, соціальна мережа отримала набагато більше: тут почав формуватися ринок маніпуляції інформацією у фейсбуці, хоча, можемо сміливо заявити, що, на перший погляд, він і не був зовсім новим. Адже у дофейсбучну епоху так само займалися маніпуляцією онлайн, але зброєю тоді були коментарі під новинами в ЗМІ та на форумах.

У багатьох випадках соціальні мережі необхідно розглядати як медіа, що здійснюють провокативний вплив на суспільство. Розширення можливостей користувача обговорити різноманітні теми нерідко використовується як інструмент маніпуляції та провокації задля спрямування масової свідомості в бажане русло. Безумовно, свобода слова є одним із головних елементів демократії. Проте, з іншого боку, є небезпека її використання для маніпулювання людською свідомістю. Спеціально підготовлений маніпулятор здатний змусити користувачів соціальних мереж сприймати ту чи іншу соціальну інформацію так, як йому це вигідно, й спрямувати їхні соціально значущі дії в потрібне для замовника русло [2, с. 272].

Які ж сьогодні існують інструменти впливу на читача в соціальних мережах? Дійсно, інструментів чимало, тож цей вплив досягається різними способами. Викликає занепокоєння, що останнім часом соціальні мережі перетворилися на платформи поширення дезінформації, фейкових новин. Створюється ця інформація за допомогою так званих ботів і тролів. Як бачимо, таким способом соціальні мережі стали найбільшою комунікацією для поширення не тільки достовірної інформації, а й фейкової.

Використання ботів і тролів в українському (як згадували вище) суспільно-політичному житті – не нове явище, хоча не таке і давнє. Ще з 2000-х років їх також використовували маркетологи й PR-фахівці для створення позитивних коментарів і відгуків про продукти компаній. Тоді ботами переважно були молоді непрацюючі матері, які хотіли заробляти гроші вдома під час догляду за дитиною. Пізніше цю концепцію підхопили політтехнологи.

Останнім часом ботів дедалі частіше використовують для досягнення політичних цілей. Особливо активізувалися вони в розпал конфлікту Росії та України у 2013/14 рр., кризи з біженцями в Німеччині 2015/16 рр., виборів Президента США 2016 р., та й вибори Президента України 2019 р. не стали винятком.

Найпоширеніші завдання для ботів від політичних клієнтів – це просування політика чи політичної сили в Інтернеті, розповсюдження певних повідомлень, нейтралізація негативної інформації або «напади» на опонентів. Нині все більше стає проєктів, які пов'язані з тими чи іншими виборами. Такі компанії надають пакети послуг або ж займаються тільки якимись окремими випадками, наприклад, висвітленням конкретного скандалу чи подачею неправдивої інформації на одного з кандидатів у президенти.

Після того як проєкт затверджений, компанія наймає команду, яка складається переважно зі студентів. Кожен з них отримує рекомендації щодо подальшої роботи, наприклад, накрутити рейтинги завдяки підробленим акаунтам або ж поширити через коментарі певний меседж. Як правило, такі коментатори постять близько 200 коментарів на день. Всі обговорення кампанії проводяться за допомогою підроблених акаунтів, що підтримуються вручну [18].

Отже, якщо людина має гроші, то може створити собі цілий загін бот-фанів, які так само розповсюджуватимуть фейкові повідомлення.

За інформацією New York Times, наприклад, у США активно працюють фірми, які торгують цілими арміями ботів. Ціна приблизно – два центи на профіль. Кілька тисяч доларів – і ви вже маєте сотні тисяч фанів у твітері. Тобто «Соціальні медіа – це віртуальний світ, у якому повно наполовину ботів, наполовину справжніх людей», – зауважує Р. Ессаїд, засновник Distil Networks, компанії з кібербезпеки, яка спеціалізується на знищенні бот-мереж. – Ви не можете приймати твіти за чисту монету. І не все так, як здається» [8].

Загалом на створення середнього акаунта потрібен місяць. За цей час буде готовий бот приблизно на 200 друзів, 15 постів та три власні фотографії.

Ботів ділять на такі категорії:

– найкращі боти займаються коментуванням та репостять потрібні дописи;

– боти, які просто лайкають;

– технічні боти. Потрібні для різних накруток (наприклад, для збільшення переглядів відео);

– боти для чорних кампаній. Використовують у дуже ризикованих проєктах. Зазвичай творці не шкодуватимуть, якщо їх заблокують [4].

Авторами дослідження [19] про політичних ботів в Україні та їхні найпоширеніші тактики й інструменти є М. Жданова (University of Glasgow) та Д. Орлова (European Journalism Observatory). Вони зазначають, що Оксфордський словник назвав «постправду» словом 2016 р. Протягом більш ніж трьох останніх років, з часів Євромайдану і початку російської агресії в Україні, ми спостерігаємо, як ця постправа формує громадську думку суспільства. Україна опинилася на передовій перед численними інформаційними атаками з боку східного сусіда. Для поширення всіляких фейків російська пропаганда активно використовує інтернет-простір, зокрема, соціальні мережі. Згадаймо славнозвісні фейки про «розп'ятого хлопчика» або «двох рабів і клаптик землі» [19]. Автори свого дослідження

наголошують на тому, що, поки йшла активна інформаційна війна ззовні, всередині України теж активно використовувалися соціальні мережі для маніпулювання громадською думкою.

Найпростішою та найдешевшою платформою для створення ботів є соцмережа «ВКонтакте», оскільки там немає жорстких заходів щодо безпеки. На другому місці – твітер. Згідно з дослідженнями, 48 млн акаунтів, або 15% від усіх користувачів на цій платформі є ботами. Найстійкіший у цьому плані – фейсбук. Ця мережа є найефективнішою з точки зору захисту свого API та користувацьких даних. Тут створювати ботів найдорожче, однак попит на них все більше зростає, адже саме фейсбук є найпопулярнішим серед соціально-політичних еліт в Україні [19, с. 8].

Наприклад, зареєструвати акаунти жіночих ботів у фейсбуці буде простіше, тому, що можна використати фотографії моделей чи просто гарних дівчат із соціальної мережі «ВКонтакте», адже вони отримають гарну органічну послідовність. Програма також дозволяє створювати бот-акаунти, публікації на певні теми, адже ті так само подобатимуться певним особам або групі людей. Один із способів виявити цих ботів у фейсбуці – це перевірити, чи можуть вони поставити «сподобалося» (лайк) або ж чи відреагували на коментарі, залишені під публікаціями, яку виявив наш інформатор.

Месенджери називають «новими соціальними медіа», і їх використання в Україні також зростає [19, с. 8–9].

Отже, боти в соціальних мережах користуються великим попитом для політичної пропаганди в Україні, і не тільки. За різними джерелами на фейковому акаунті всього за пару місяців можна зібрати до 5 тис. друзів. Отже, 100 ботів матимуть доступ уже до сотень тисяч нових користувачів.

Наполегливі спроби відповісти на російську пропаганду від самого початку здійснюють українські ЗМІ та громадські проекти. Так, наприклад, проєкт StopFake.org – сайт, запущений студентами, викладачами та випускниками Києво-Могилянської школи журналістики у березні 2014 р. розвінчав понад тисячу фейкових повідомлень, створених в основному російськими ЗМІ [4].

Колосальне дослідження про ботів зробив сайт Texty.org.ua, який проаналізував мережу ботів, які цілеспрямовано поширювали повідомлення із закликами до третього Майдану.

Український програміст із нікнеймом Alex Novodvorski (Алекс Новодворський) розробив розширення для браузера Chrome, яке дозволило автоматично блокувати тисячі російських вебсайтів [4].

Як не прикро, але бачимо, що здебільшого боротьба з ботами в Україні ведеться громадянським суспільством та приватними ініціативами, а не централізовано з урядових кабінетів.

Наприклад, соціальна мережа «Фейсбук», за офіційними даними, видалила 168 акаунтів, 149 сторінок, 79 груп. Усі вони вели скоординовані кампанії щодо дезінформації в Україні. Серед видалених сторінок – такі ресурси, як Знаj.ua та Politeka. Їхні акаунти видалили не лише з фейсбука, а й з інстаграма в результаті зовнішнього розслідування у фейсбуці.

Як повідомили в пресслужбі фейсбука, всі видалені сторінки та групи вели дезінформаційну кампанію не через контент, який вони публікували, а через поведінку. Зокрема люди, які за ними стояли, координували свої дії та використовували підроблені облікові записи, і таким чином, зображували себе з хибного боку.

Тобто, адміністратори та власники цих спільнот використовували фейкові акаунти (імена постійно змінювалися), щоб управляти групами та сторінками, а також для збільшення залученості, поширення контенту і направлення людей на зовнішні сайти. Так вони видавали себе за інформаційні ЗМІ. Також вони видавали себе за інших людей і приховували свої особисті дані, щоб їх не виявили та не видалили. Як правило, ці ресурси публікували дані про відомих людей, шоу-бізнес, спорт, місцеві та міжнародні новини, політичні новини (зокрема, про вибори в Україні), політичних кандидатів, а також критикували громадських діячів [20].

Тому сьогодні все актуальнішим стає питання про ботів соціальних мереж. Уряди та компанії в усьому світі все більше стурбовані поширенням неправдивої інформації (фейків) в Інтернеті та її впливом на все: від цін на акції до виборів і соціальних заворушень.

З кожним роком політики різних країн все активніше говорять про цю проблему та починають висувати й застосовувати ідеї та закони проти фейкових повідомлень. Наприклад:

– у Малайзії ухвалили закон, який запроваджує кримінальну відповідальність за поширення неправдивих новин. Відтепер у країні можна потрапити за ґрати на шість років за поширення фейків. Фактично це перший у світі закон, який криміналізує фейкові новини. Його ухвалення хоча й носило політичний підтекст, але може привести до кардинальних змін принципів роботи світових медіа [5];

– в Ірландії пропонують законопроект, який каратиме за активне поширення фейкових новин або штрафами (від 500 до 10 тис. євро), або навіть ув'язненням (до 5 років);

– Національні збори Франції прийняли наприкінці 2018 р. два законопроекти проти поширення фейкових новин. Президент Е. Макрон заявив, що вимагатиме більшої прозорості від онлайн-платформ.

– новий закон Сінгапуру вимагає, щоб сайти соціальних медіа, такі як фейсбук, застерігали про пости, які уряд вважає неправдивими, й видаляли коментарі, що суперечать «суспільним інтересам». Сінгапур, який посідає 151-ше місце серед 180 країн за індексом свободи преси у світі, визначає «суспільні інтереси» як загрози її безпеці, зовнішнім відносинам, чесності виборчого процесу та суспільному сприйняттю уряду та державних установ. Порушення можуть каратися штрафами в розмірі до 1 млн сінгапурських дол. (737500 дол. США) та 10 роками ув'язнення [9];

– Німеччина ще 2018 року ухвалила закон про соціальні медіа-компанії, такі як фейсбук і твітер, щоб можна було швидко видалити мову ворожнечі. Закон, що має скорочену назву NetzDG, є найбільш амбітним зусиллям західної демократії контролювати те, що з'являється в соціальних медіа [1];

– схожим шляхом іде Євросоюз: на початку року в ЄС створили групу з 39 експертів з різних країн ЄС [1];

– для України це також актуальне питання. Влада хоче запровадити нові правила роботи журналістів, які можуть повністю змінити медійне середовище України. Ці зміни стосуватимуться кожного користувача фейсбука, інстаграма, телеграма чи ютуба.

Законопроект покликаний боротися з дезінформацією, його розробили в міністерстві культури та запропонували для громадського обговорення. Цьогоріч планується його ухвалення в парламенті. Законопроект передбачає суворий контроль соціальних мереж і покарання журналістів за фейки, створення спеціального контролюючого органу, штрафи та навіть кримінальну відповідальність. Хоча може трапитися, що цей законопроект так і не вийде за межі Кабміну і не стане офіційним документом [16].

Отже, дослідивши поширення фейкової інформації в соціальних мережах, ми дійшли висновку, що внутрішній ринок політичної комунікації в Інтернеті є досить сильним, різноманітним і горизонтальним, з багатьма гравцями, проте здебільшого цей ринок прихований. Є безліч інструментів, які дають змогу не тільки маніпулювати громадською думкою, але часто й дискредитувати опонентів, а також захищати інтереси різних бізнес-політичних груп. Чимало зусиль для боротьби з пропагандою недостовірної інформації доклали активісти та волонтери. Це підкреслює потенціал громадянського суспільства для боротьби з фейковими повідомленнями.

Список бібліографічних посилань

1. Боротьба із «фейковими новинами». У низці країн діють окремі закони. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/29857309.html>.
2. Гіда О. Соціальні мережі як засіб деструктивних впливів через інформаційний простір. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. № 3 (31). 2013. С. 268–278.
3. Єрмоленко В. 5 причин, чому соцмережі стають небезпечними. URL: <https://hromadske.ua/posts/5-prychyn-chomu-sotsmerezhi-staiut-nebezpechnumu>.
4. Кишак В. Войны ботов. Как работают украинские армии медиа-киллеров в Facebook. URL: <https://www.pravda.com.ua/rus/articles/2020/02/3/7239192/>.
5. Куса І. ЗМІ та влада. Як перетворити фейк на правду. URL: <https://focus.ua/opinion/opinions/395090>.
6. Матеріал з енциклопедії «Вікіпедія». URL: uk.wikipedia.org.
7. Мордюк А. О. Як працювати з інтернет-контентом, щоб не стати жертвою маніпуляції: поради журналістам від вітчизняних та європейських експертів. *Наукові записки Інституту журналістики*. Том 56. 2014. С. 240–246.
8. Консессор Н., Дэнс Г., Харрис Р., Хансен М. Фабрика Последователей. Каждый хочет быть популярным в Интернете. Некоторые даже платят за это. Внутри черного рынка социальных сетей. URL: <https://www.nytimes.com/interactive/2018/01/27/technology/social-media-bots.html>.
9. Після скарги влади Сингапура Facebook вперше позначила пост як фейковий. URL: <https://ms.detector.media/media-i-vlada/post/23876/2019-12-02-pislya-skargi-vladi-singapura-facebook-vpershe-poznachila-post-yak-feikovii/>.
10. Почепцов Г. Від Facebookу і гламуру до Wikileaks: медіакомунікації. Вид. 2-ге. Київ : Спадщина, 2014. 462 с.
11. Саприкін. О. А. Фейк як інструмент інформаційної війни проти України. URL: file:///C:/Users/user/Downloads/bdi_2016_1_15.pdf.
12. Смолинець О. Т. Сервіс тематичного аналізу інформації для платформи Телеграм : магістерська дис. : 151 Автоматизація та комп'ютерно-інтегровані технології / Київ, 2018. 113 с.
13. Соціальні мережі як інструмент взаємовпливу влади та громадянського суспільства : монографія / Онищенко О. С. та ін.; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2014. 260 с.
14. Тлуста А. О. Вплив соціальних мереж на політичну стабільність

держави. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2011. Вип. 101(1). С. 195–201.

15. Ценцура К. Зачем вашему бизнесу чат-бот и как не разориться на его создании. URL: <https://nv.ua/techno/it-industry/chat-bot-2513296.html>.

16. Червоненко В. Закон про дезінформацію: як влада хоче боротися з фейками, соцмережами і журналістами. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-51268503>.

17. Чуприна Л. Оперативна інформація в соціальних мережах: особливості обігу та використання бібліотеками. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. Київ, 2012. Вип. 33. С. 507–523.

18. Як поширюється «зрада»: армія політичних ботів в Україні та їхні замовники. URL: https://24.tv.ua/yak_poshiryuyetsya_zrada_armiya_politichnih_botiv_v_ukrayini_ta_yihni_zamovniki_n834410.

19. Zhdanova M., Orlova D. Computational Propaganda in Ukraine: Caught Between External Threats and Internal Challenges. *Working Paper*. 2017, no. 9, p. 26. URL: <http://comprop.oii.ox.ac.uk/wp-content/uploads/sites/89/2017/06/Comprop-Ukraine.pdf>.

20. Facebook закрав в Україні потужну фабрику тролів: соцмережа видалила акаунти Znaj.ua та Politeka. URL: https://24.tv.ua/ukrayina_tag1119/.

References

1. Borotba iz «feikovomy novynamy». U nyztsi krain diit okremi zakony [Fighting fake news. There are special laws in several countries]. Retrieved from <https://www.radiosvoboda.org/a/29857309.html> [in Ukrainian].

2. Hida O. (2013). Sotsialni merezhi yak zasib destruktyvnykh vplyviv cherez informatsiinyi prostir [Social Networks as a Means of Destructive Impact through the Information Space]. *Borotba z orhanizovanoiu zlochynnistiu i koruptsiieiu (teoriia i praktyka) – Fighting Organized Crime and Corruption (Theory and Practice)*, no. 3 (31), pp. 268–278 [in Ukrainian].

3. Yermolenko V. (2018). 5 prychn, chomu sotsmerezhi staiut nebezpechnymy [5 reasons why social networks become dangerous]. Retrieved from <https://hromadske.ua/posts/5-prychyn-chomu-sotsmerezhi-staiut-nebezpechnymy> [in Ukrainian].

4. Kishchak V. (2020). Voiny botov. Kak rabotaiut ukrainskie armii mediakillerov v Facebook [Bot Wars. How the Ukrainian army of media killers work on Facebook]. Retrieved from <https://www.pravda.com.ua/rus/articles/2020/02/3/7239192/> [in Russian].

5. Kusa I. (2018). ZMI ta vlada. Yak peretvoryty feik na pravdu [Media

and power. How to turn a fake into a truth]. Retrieved from <https://focus.ua/opinion/opinions/395090> [in Ukrainian].

6. Material z entsyklopedii Vikipediia [Material from the encyclopedia Wikipedia]. Retrieved from uk.wikipedia.org [in Ukrainian].

7. Mordiyuk A. O. (2014). Yak pratsiuvaty z internet-kontentom, shchob ne staty zhertvoiu manipuliatsii: porady zhurnalistam vid vitchyznianskykh ta yevropeyskykh ekspertiv [How to work with internet content to avoid being victimized by manipulation: tips for journalists from domestic and European experts]. *Naukovi zapysky Instytutu zhurnalistyky – Scientific Notes Institute of Journalism*, vol. 56, pp. 240–246 [in Ukrainian].

8. Confessore, N., Dance, G., Harris R., Hansen M. (2018). Fabrika Posledovatelei. Kazhdyi hochet byt populiarnim v Internete. Nekotorye dazhe platiat za eto. Vnutri chernogo rynku sotsialnykh setei [The Follower Factory Everyone wants to be popular online. Some even pay for it. Inside social media's black market]. Retrieved from <https://www.nytimes.com/interactive/2018/01/27/technology/social-media-bots.html> [in Russian].

9. Pislia skarhy vlady Synhapura Facebook vpershe poznachyla post yak feikovy [Following a complaint by the Singapore authorities, Facebook first marked the post as fake]. (2019). Retrieved from <https://ms.detector.media/media-i-vlada/post/23876/2019-12-02-pislya-skargi-vladi-singapura-facebook-vpershe-poznachila-post-yak-feikovii/> [in Ukrainian].

10. Pocheptsov, H. (2014). Vid Facebooku i hlamuru do Wikileaks: Media-komunikatsii [From Facebook and Glamour to Wikileaks: Media Communications]. Kyiv: Spadshchyna [in Ukrainian].

11. Saprykin, O. A. (2016). Feik yak instrument informatsiinoi viiny proty Ukrainy [Fake as an instrument of information war against Ukraine]. Retrieved from file:///C:/Users/user/Downloads/bdi_2016_1_15.pdf [in Ukrainian].

12. Smolynets, O. T. (2018). Servis tematychnoho analizu informatsii dlia platformy Telehram [Thematic Information Analysis Service for the Telegram]. *Master's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].

13. Onyshchenko, O. S. (2014). Sotsialni merezhi yak instrument vzaiemovplyvu vlady ta hromadianskoho suspilstva [Social networks as an instrument of mutual influence of power and civil society]. Kyiv [in Ukrainian].

14. Tlusta, A. O. (2011). Vplyv sotsialnykh merezh na politychnu stabilnist derzhavy [The Influence of Social Networks on the Political Stability of the State]. *Aktualni problemy mizhnarodnykh vidnosyn – Actual Problems of International Relations*, issue 101 (1), pp. 195–201 [in Ukrainian].

15. Tsentsura, K. (2018). Zachem vashemu biznesu chat-bot i kak ne razoritsya na ego sozdani [Why does your business need a chat bot and not rely on its creation].

how not to go broke on its creation]. Retrieved from <https://nv.ua/techno/it-industry/chat-bot-2513296.html> [in Russian].

16. Chervonenko, V. (2020). Zakon pro dezinformatsiiu: yak vlada khoche borotysia z feikamy, sotsmerezhamy i zhurnalistamy [Misinformation Law: How the Government Wants to Fight Fakes, Social Networks and Journalists]. Retrieved from <https://www.bbc.com/ukrainian/features-51268503> [in Ukrainian].

17. Chupryna, L. (2012). Operatyvna informatsiia v sotsialnykh merezhakh: osoblyvosti obihu ta vykorystannia bibliotekamy [Online information in social networks: features of circulation and use of libraries]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho – Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukrain*, issue, 33, pp. 507–523. Kyiv [in Ukrainian].

18. Yak poshyriuietsia zrada: armiia politychnykh botiv v Ukraini ta yikhni zamovnyky [How «betrayal» applies: the army of political bots in Ukraine and their customers]. (2017). Retrieved from https://24.tv.ua/yak_poshyryuyetsya_zrada_armiya_politichnih_botiv_v_ukrayini_ta_yihni_zamovniki_n834410 [in Ukrainian].

19. Zhdanova, M., Orlova, D. (2017). Computational Propaganda in Ukraine: Caught Between External Threats and Internal Challenges. Retrieved from <http://comprop.oii.ox.ac.uk/wp-content/uploads/sites/89/2017/06/Comprop-Ukraine.pdf> [in English].

20. Facebook zakryv v Ukraini potuzhnu fabryku troliv: sotsmerezha vydalya akaunty Znaj.ua ta Politeka [Facebook closed a powerful troll factory in Ukraine: social network deleted Znj.ua and Politeka accounts]. (2019). Retrieved from https://24.tv.ua/ukrayina_tag1119/ [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 03.01.2020.

Liudmyla Demianenko,

PhD (Philology), Senior Researcher,
V. I. Vernadsky National Library of Ukraine
3 Holosiivskyi Ave., Kyiv 03039, Ukraine
e-mail: demjanenkol@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0002-5160-2736>

Features of Counteracting Fake Information in Social Networks

The paper presents the study of the problem of using social networking opportunities to increase the influence on society via formation of certain stereotypes and behavior through false information – fakes. At present, the topical and critical issue, not only in Ukraine but also in the modern world, is the truthfulness of information in global Internet resources, such as social

networks. The article tasks can be stated as follows: to single out and to generalize the peculiarities of counteracting fake information in social networks, and to describe methods which are basic for international and Ukrainian experience of combating bots.

Communication is a strategic tool for the development of modern society and plays very important role in the development of the information society itself, and also becomes its strategic resource. Therefore, one of the main features of modern society is the dynamic development of information and communication sphere. Nowadays, access to any information becomes unobstructed, ways to share it are being improved and this exchange takes place most actively through communication, mutual information and discussion of various topics on social networks.

The process came to a point where it became apparent that social networks had a real impact on public opinion, but they don't have clear and written system of control over the truth of information. The study focuses on the world and domestic experience of dealing with fake information on social networks.

Having examined the spread of fake information on social networks, we conclude that the internal market for political communication on the Internet is quite strong, diverse, horizontal and with many players. Basically, this market is hidden. There are many tools that include not only manipulating public opinion, but often using them to discredit opponents and protect the interests of various business-political groups.

Keywords: social networks, information war, destructive influences, information and network influence, media, network security.

Олена Симоненко,

кандидат політичних наук, старший науковий співробітник,
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського
Голосіївський просп., 3, Київ, 03039, Україна
e-mail: ellena.wwws@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-8698-9280>

**ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД КОМУНІКАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ
БІБЛІОТЕК: СУЧАСНА ПРАКТИКА ТА НОВІ ВИКЛИКИ**

У статті досліджено сучасні практики комунікаційних процесів у зарубіжних бібліотеках. Висвітлено напрями перетворення бібліотек як суспільного інституту, побудованого на системі цифрових інформаційних комунікацій. Розглянуто, як бібліотеки можуть сприяти більш ефективній політиці органів державної влади. Окреслено потенціал зарубіжних бібліотек у системі політичних комунікацій. Акцентовано увагу на тому, що оскільки бібліотеки є тими організаціями, які мають високу оцінку довіри у суспільстві, то проведення громадських обговорень саме в приміщенні бібліотек сприятиме підвищенню рівня довіри громадськості до органів влади та налагодженню більш ефективної комунікації між ними. Зроблено висновок про те, що пріоритетне місце в діяльності зарубіжних бібліотек посідає взаємодія із суспільством та органами державної влади.

Ключові слова: бібліотека, комунікація, політико-комунікативна взаємодія, органи державної влади, цифрова інформація.

У сучасному інформаційному суспільстві комунікацію, загалом, можна розглядати як панацею від усіх соціальних катаклізмів, оскільки вона забезпечує загальну поінформованість різних соціальних суб'єктів, сприяє формуванню єдиної системи цінностей і тим самим допомагає порозумінню в суспільних відносинах і взаємодіях.

Водночас розбудова демократичного суспільства та суспільства знань неможлива без відкритого доступу до інформації, однаково рівних умов для інтелектуального розвитку та самореалізації усіх членів громади. Установою, яка може взяти на себе ці функції, є бібліотека. Адже вона є однією з інституцій, що сприяють демократизації суспільства.

Таким чином, зміни, що відбуваються, потребують інноваційних підходів до роботи бібліотечних закладів. Сучасні реалії ставлять бібліотеку перед необхідністю постійно і гнучко змінюватися: удосконалю-

вати структуру обслуговування, запроваджувати нові сервіси, послуги та продукцію, розширювати сфери взаємодії між бібліотеками та іншими установами. До того ж, оскільки новітні технології надають нові можливості для взаємозв'язку громадян із владою, бібліотеки стають важливим компонентом забезпечення доступу до державної інформації.

З огляду на це передові бібліотеки світу активно використовують інноваційні форми роботи, намагаються стати найпопулярнішим місцем для комунікації влади та суспільства, для навчання і відпочинку, створюють нові шляхи для ефективної роботи.

У цьому контексті доречно згадати про те, що з позиції демократії саме комунікація є ключовим елементом під час формування суспільства, у якому громадяни й держава відчують взаємозв'язок. Завдяки комунікації відбувається створення довірливих відносин між зацікавленими сторонами, формування правильних очікувань з боку громадськості та налагодження партнерських стосунків між суб'єктами комунікації. Під час такої комунікації формується громадська думка.

Комунікаційна політика демократичного суспільства побудована на дебатах та дискусіях, які є в основі поняття деліберативної демократії, або «деліберативної демократії», або «деліберативної демократії обговорення», становить комунікативна теорія Ю. Габермаса [1], згідно з якою сучасна модель взаємин держави і громадян має вибудовуватися не за традиційним принципом суб'єктно-об'єктних відносин (керуючі-керовані), а на механізмах «комунікативної поведінки», тобто суб'єктно-суб'єктних відносин, на принципах визначення рівноправності як людини державної, так і людини «приватної». Головною демократичною процедурою за таких умов стає «діалогова комунікація» влади і вільної громадськості, а результатом – досягнення компромісу. Деліберативна модель передбачає широку участь громадян у політичному процесі, сприяє підвищенню рівня їхньої політичної обізнаності та відповідальності [2, с. 66].

Через призму комунікації владу розглядає і М. Кастельс. У праці «Влада комунікації» він зауважує, що для ефективного здійснення влади потрібна не фізична сила, насилля та примус, які знищують взаємодію між людьми, а комунікація, яка сприяє творенню соціальних інституцій та прийняттю важливих рішень [3, с. 33].

Загалом системні дослідження комунікації розпочинаються на початку ХХ ст. через потребу вивчити модифікацію процесів спілкування в межах політичних умов, які склалися, що зумовлено зміною структури інформаційного процесу, розуміння ефективності комунікації. Наприклад,

у працях Г. Блумера, Х. Кентріла, Дж. Геллапа, Д. Хардінга проведено перші емпіричні дослідження впливу мас-медіа на громадську думку, політичних установок громадян, процесу здійснення громадською думкою управлінської функції тощо [2, 4–6].

Залежно від сфери дослідження (соціологія, політологія, психологія, лінгвістика тощо) науковці обирають різні аспекти тлумачення поняття «комунікація». Американські вчені Ф. Денс та К. Ларсон [7], проаналізувавши 126 визначень терміна «комунікація», виділили три основні інтерпретації: 1) комунікація є засобом зв'язку будь-яких об'єктів матеріального та духовного світу як конкретна структура (підхід орієнтовано на вивчення комунікативних засобів з метою їх застосування для реалізації соціальних функцій); 2) комунікація – це взаємодія, у процесі якої суб'єкти обмінюються інформацією; якщо суб'єктами є люди, то така комунікація перетворюється у спілкування (тлумачення стосується соціальної комунікації, особливо міжособистісної комунікації); 3) комунікація – передача та масовий обмін інформацією з метою впливу на суспільство чи його складові компоненти (тлумачення пов'язане з проблемами впливу масової комунікації на розвиток суспільних відносин) [2, с. 17].

Що до комунікаційної діяльності бібліотеки, то зауважимо, що вона обов'язково передбачає стратегічний характер, тобто передбачає застосування наукового підходу, зокрема проведення аналізу проблеми, визначення мети, цільових груп, стратегії, методів і каналів, а головне – планованість і результативність. На ці переваги й специфіку бібліотек порівняно із традиційними інструментами здійснення процесу комунікації, наголошували дослідники В. Горовий [8], Т. Гранчак [9], О. Онищенко [10], Ю. Половинчак [11], В. Струнгар, Л. Чуприна, Я. Шрайберг та ін.

У контексті соціально-комунікаційної теорії бібліотечної діяльності розглядали В. Ільганаєва, М. Слободяник, Ю. Соляров, А. Соколов та ін.

Комунікаційні аспекти діяльності бібліотечно-інформаційних структур висвітлювалися також у працях М. Дворкіної, А. Чачко та ін.

Проте можливості діалогу громадян із владою через посередництво бібліотек, а також узагальнення досвіду сучасної зарубіжної бібліотечної практики потребують додаткових спеціальних досліджень і наукового осмислення.

Отже, метою статті є вивчення зарубіжного досвіду бібліотек у системі політико-комунікаційних взаємодій, а також ефективних форм їхньої співпраці з органами державної влади та суспільством для підвищення якості такої комунікації в діяльності вітчизняних бібліотек.

Сьогодні термін «комунікаційна політика» активно використовують як практики, так і теоретики PR, маркетингу, журналістики, комунікативістики тощо [8–12]. Різноманітні фінансові та комерційні організації були першими, хто почав розробляти власну комунікаційну політику як ефективний засіб спілкування з громадськістю.

Тож очевидно, що комунікаційна політика має базуватися на стратегічних цілях та завданнях відповідної установи. І під час вибудовування комунікативної політики мають бути знайдені відповіді на такі запитання: кому повідомляти?, що повідомляти?, чому/навіщо повідомляти?, чого ми прагнемо досягти?, якою ціною? [2, с. 53].

У свою чергу, комунікаційну політику бібліотеки можна тлумачити як інструмент для взаємодії влада – громада, що обов'язко передбачає налагодження зворотного зв'язку. Характерною рисою комунікаційної політики бібліотек є використання комунікативних потоків для конструювання соціальної реальності, маневрування ресурсами з метою формування ефективної взаємодії між владою та суспільством. Крім того, комунікаційна політика передбачає тривалий вплив на цільову аудиторію з метою забезпечення сприятливого ставлення до інформації, що пропонується, та до джерела інформування.

Отже, комунікаційна політика бібліотек – це перспективний напрям дій бібліотечних структур, що спирається на обґрунтовану стратегію використання системи комунікаційних засобів, адже без адекватної інформаційної та комунікаційної підтримки неможливий процес ефективного діалогу між владою та суспільством.

Актуальність пропонованого дослідження полягає у переосмисленні питання діяльності та перспектив бібліотек зі зміщенням акцентів на принципи їх участі у процесі діалогу влада – громада.

Тим часом очевидно, що за умов, коли інформація швидкими темпами переходить у цифровий формат, відповіддю бібліотек на виклики цифрової епохи можуть і мають стати наступні дії: забезпечення доступу, відбір і просування найбільш цінних для користувачів інформаційних джерел у всіх форматах при пріоритеті джерел у цифровій формі; реалізація освітніх програм і консультативного сервісу з інформаційної культури; освітньо-просвітницька діяльність, що сприяє оперативній адаптації громадян до постійних змін зовнішнього середовища; надання простору, покликаного об'єднувати громадян для обговорення і прийняття рішень з актуальних для них тем; створення середовища, яке б стимулювало інноваційність мислення і розвиток творчих здібностей. Наприклад, зарубіжні бібліотеки, шукаючи нові засоби залучення громадян,

користуються нововведеннями, які, здавалося б, прямо не стосуються місії і функцій бібліотек. Так, у США бібліотеки пропонують послуги, які в нашій свідомості з бібліотекою поки що, на жаль, мало пов'язані. Наприклад, крім надання доступу до мережі «Інтернет», що, звичайно, практикується і в Україні, існує такий незвичний для нас вид послуг як допомога у заповненні онлайн-форм для людей, які шукають роботу. Саме завдяки впровадженню в роботу бібліотек подібних послуг та нових сервісів книгозбірні не втрачають своєї популярності. До речі, на це вказували і викладачі Школи бібліотечного менеджменту Університету Емпорії (Канзас, США) під час візиту до України з метою знайомства з досвідом роботи українських книгозбірень [13, с. 38].

Разом з тим автор звертає увагу на те, що прикладом ефективного забезпечення партнерської взаємодії у сфері реалізації інформаційно-комунікаційної політики між владою та суспільством можна вважати і розвиток електронного урядування із широким використанням у процесі його здійснення інформаційного потенціалу бібліотечних установ. Питання використання бібліотечно-інформаційного потенціалу щодо електронного урядування є багатоаспектним і складним, воно стосується багатьох напрямів функціонування системи державної влади усіх рівнів. Варто сказати, що метою розбудови інформаційної інфраструктури електронного урядування є розвиток електронних інформаційних комунікацій між владними структурами, органами місцевого самоврядування та суспільством на основі широкого використання інформаційно-комунікаційних технологій і бібліотек у тому числі.

Сьогодні концепції урядування та демократії зазнали серйозних змін через очікування того, що уряд має бути відкритим для демократичної підзвітності й широкої участі. А бібліотеки мають значний потенціал для цих двох сфер через доступ до даних та знань і можливість їх ефективного використання.

Задоволення інформаційних потреб у сфері державного управління є основою діяльності бібліотек органів державної влади та управління і визнається міжнародною професійною спільнотою як окремий, особливий вид діяльності, який характеризується наданням специфічних видів послуг у відповідь на особливі інформаційні потреби представників державної влади та управління. Зокрема, Міжнародна федерація бібліотечних асоціацій (IFLA), яка є незалежною міжнародною неурядовою організацією і об'єднує асоціації бібліотек, бібліотекарів та бібліотечні й інформаційні організації з більш ніж 140 країн світу, у документі «Керівні принципи для бібліотек урядових департаментів» (Guidelines

for Libraries of Government Departments) звертає особливу увагу на бібліотеки, які здійснюють свою діяльність у структурі органів державної влади та управління і надають інформацію політичним діячам, урядовим службовцям [14, 15].

До того ж бібліотечно-інформаційна діяльність у процесі розвитку електронного урядування, пов'язаного з удосконаленням електронних інформаційних комунікацій органів державної влади, сприяє активізації участі громадян у державному управлінні.

У цьому контексті слід зазначити, що чітке визначення шляху розвитку держави й так само чітке та ґрунтовне його роз'яснення населенню, забезпечення зворотного зв'язку з метою оцінювання сприйняття та підтримки громадянами обраних напрямів реформ і вживаних заходів – це запорука стабільності будь-якої держави. Це, зокрема, підкреслювала канцлер Німеччини А. Меркель у своєму виступі на 51-й Мюнхенській конференції з безпеки [16]. Комунікація стає невід'ємною частиною сучасних демократичних режимів: 1) уможливаючи участь громадськості у прийнятті рішень та контроль за діями влади; 2) являючи собою процес двостороннього обміну інформацією, забезпечуючи відкритість влади для громадськості та, навпаки, – громадськості для влади; 3) викликаючи довіру громадян до влади та надаючи владі можливість отримати підтримку; 4) набуваючи ознак інструменту, що стабілізує суспільні відносини [17]. Відтак, комунікативна діяльність органів державної влади на сьогодні є вимогою часу. Її реалізацію багато в чому можуть взяти на себе бібліотеки.

Саме в бібліотеках створено інформаційно-аналітичні підрозділи, інформаційні управління, відділи комунікацій, пресслужби, пресцентри, управління і центри громадських зв'язків тощо.

У цьому контексті для вдосконалення вітчизняної бібліотечної практики в інформаційному процесі розвитку електронного урядування заслуговує на увагу досвід бібліотек зарубіжних країн.

Наприклад, у країнах ЄС розвиток електронного урядування ґрунтується на принципах електронної демократії, тому впровадження нових підходів у бібліотечну практику в інформаційному процесі розвитку електронного урядування відбувається відповідно до державного поступу. Наприклад, в Естонії під час парламентських виборів і виборів органів місцевого самоврядування виборці мають змогу, використовуючи організаційний та технічний потенціал бібліотек на основі інформаційно-комунікаційних технологій, здійснити свій вибір. Електронні вибори проводяться за кілька днів до традиційних «паперових» і є способом

голосування на принципах електронної демократії. У Латвії Вентспільська головна бібліотека впровадила організаційні, техніко-технологічні підходи, що дають змогу користувачам пройти авторизацію для отримання електронного цифрового підпису, який є унікальним електронним підтвердженням ідентифікації особи та додається до електронного документа. Відповідно до законодавства при спілкуванні з державними та місцевими органами влади разом з електронним підписом має використовуватися штамп часу (Time Stamp), електронним чином фіксуючи та підтверджуючи час підписання конкретного документа. Електронний підпис є електронним форматом, еквівалентним підпису на паперовому документі, поставленому вручну, і він підтверджує належність конкретній фізичній особі, яка представляє юридичну особу [18].

У 2016 р. Фінляндія ухвалила закон, у якому сказано, що бібліотеки мають сприяти прояву активної громадянської позиції, демократії і свободи вираження а також підтримувати рівний доступ до інформації у будь-якій формі, в якій вона представлена. Як зазначено в повідомленні про цей закон, бібліотека і демократичне суспільство Фінляндії ніколи не були настільки близькі одне до одного [18].

Проведений аналіз комунікацій у деяких державах світу свідчить про наявність стратегії розвитку комунікацій суб'єктів державного управління. Так, у Словенії, як зазначають спеціалісти, ще до приєднання до ЄС громадянам надавалась інформація про ЄС та події, які там відбуваються, з метою підвищення знань населення про справи ЄС. Спочатку громадянам надавалась інформація по телефону і на вебсайті, потім відкрили єдиний контакт-центр. Також інформація поширювалась електронною поштою та шляхом безкоштовних публікацій і презентацій. За допомогою мобільних бібліотек та інформаційного офісу (які стали складовою «євроавтобуса») відбувалося інформування населення найбільш віддалених територій держави [19].

Як показує практика зарубіжних держав, особливої уваги заслуговує парламентська комунікація з громадянами через посередництво бібліотек. Зарубіжні бібліотеки вже надають відчутну допомогу владним структурам у їх інформаційному забезпеченні.

Розглянемо найбільш суттєві моменти, пов'язані з практикою політико-комунікативної діяльності бібліотек із парламентами в зарубіжних країнах.

Наприклад, цікавим є досвід Уганди. Тут Національна академія наук організовує зустрічі можновладців з науковцями з метою забезпечення позитивного впливу на процеси вироблення політики шляхом пошуку

належного обґрунтування. Зазвичай запрошення отримують близько сімдесяти політиків (обрані парламентарі, парламентські чиновники, урядові агенції, представники громадських організацій тощо). Це сприяє прийняттю поінформованих рішень щодо важливих суспільних проблем. При цьому важливу роль у такій співпраці відіграють бібліотеки, та зокрема – їхні інформаційно-аналітичні служби.

У Чилі члени парламенту можуть звернутися до бібліотеки з проханням дати відповідь, як ті чи інші конкретні проблеми були вирішені у законодавстві інших країн світу [20].

В Ісландії стенограми парламентських засідань оприлюднюються протягом кількох днів після дати їх проведення; парламент відповідає на запити з боку громадськості, у чому йому допомагають бібліотека та дослідницькі підрозділи; транскрипти парламентських сесій і повна документація по законодавству з 1995 р., індекси всіх документів з 1928 р., а також відскановані документи з 1961 р. доступні на парламентському вебсайті [18].

У цьому контексті можна стверджувати, що зарубіжні бібліотеки активно співпрацюють з парламентами. На важливу роль бібліотек у супроводі роботи сучасного парламенту вказує й аналіз структури апаратів парламентів різних країн, який дає змогу виділити кілька моделей організаційного співвідношення бібліотек та інформаційно-аналітичних служб, які беруть участь у роботі парламенту. Цю проблематику детально розкрито у праці «Досвід політико-комунікативних практик зарубіжних бібліотек з органами державної влади» [20] та доведено, що зарубіжні бібліотеки в сучасних умовах стали важливою складовою інформаційної інфраструктури своїх держав.

Інший важливий момент – у системі цифрових інформаційних комунікацій доступність зв'язку між різними країнами, структурними підрозділами органів державної влади, за певних умов, породжує виклики для роботи бібліотек і дослідницьких служб, оскільки може суттєво змінити фокус і призначення їхньої роботи. Так, О. Чебаненко в праці «Інформаційний супровід роботи сучасних парламентів» зазначає: «Латинська Америка традиційно страждала від географічної ізоляції від решти світу, однак нова епоха цифрової комунікації означає, що наразі парламенти та парламентські бібліотеки регіону можуть спокійно слідкувати за подіями за кордоном і користуватися глобальними базами даних для національних потреб. Якщо враховувати компаративну природу політичного процесу у Латинській Америці, яка передбачає постійні спроби переймати успішні моделі розвитку від інших країн, прагнення

парламентарів та інших чиновників отримувати доступну зараз інформацію щодо найкращих зарубіжних практик, законодавства та підходів до законотворення є дуже активним. За таких умов основним викликом для парламентських бібліотек стає спроможність шукати, оцінювати та робити доступною інформацію на різних мовах, яка постійно змінюється та передбачає знання певного історичного, соціального, політичного та правового контексту» [21].

У контексті забезпечення обміну інформацією між парламентськими бібліотеками та дослідницькими службами різних країн цікавими є приклади створення інтегрованих баз даних, які дають змогу користуватися парламентськими інформаційними ресурсами всього світу, а також доповнювати національні каталоги та бази даних за рахунок інформаційного та експертного потенціалу інших парламентів.

Отже, виходячи із зарубіжного досвіду, можна сказати, що комунікаційна політика держав за участі бібліотек охоплює: 1) розробку та вдосконалення законодавства, яке забезпечує не лише свободу інформації, а й захист державної інформації від зловживання ЗМК, як міжнародних, так і національних – незалежної преси, радіо, ТБ, які належать приватним організаціям та власникам; 2) широкий розвиток інформаційної державної інфраструктури; 3) різноманітні форми, методи та способи впливу державних органів на масову комунікацію; 4) взаємну інтеграцію тих, хто продукує інформацію, та тих, хто її споживає (влада – бібліотека – громада).

Аналіз нових форм роботи бібліотек світу дає змогу сформулювати висновок про те, що для органів державної влади бібліотеки слугують ефективним каналом інформаційного обміну, що допомагає налагодити довірливий діалог із громадянами й отримати зворотний зв'язок, підвищити рівень довіри громадян до органів влади. Отже, зарубіжні бібліотеки виступають партнерами органів влади, забезпечуючи їхні інформаційні потреби та надаючи доступ населенню до офіційної та соціально значущої інформації.

Завершуючи, слід звернути увагу на те, що сучасне світове бібліотечне співтовариство активно шукає нові ідеї, форми і методи роботи, впроваджує інновації, щоб бути затребуваним населенням. Цей досвід різних країн світу може виявитися корисним джерелом ідей та ініціатив для багатьох вітчизняних бібліотек.

Список бібліографічних посилань

1. Габермас Ю. Структурні перетворення у сфері відкритості: дослідження категорії громадянське суспільство / пер. з нім. А. Онишка. Львів : Літопис, 2000. 319 с.
2. Карпчук Н. Засади комунікаційної політики: досвід країн-членів Європейського Союзу. Луцьк : Вежа-Друк, 2015. 440 с.
3. Кастельєс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура М., 2000. 608 с.
4. Грачев М. Н. Политика: коммуникационное измерение. Тула : Изд-во Тульского гос. пед. ун-та им. Л. Н. Толстого, 2011. 172 с.
5. Кобелев О. М. Інформаційна аналітика в структурі бібліотечної діяльності в Україні : монографія. Харків : ХДАК, 2012. 246 с.
6. Матвієнко О., Цивін М. Бібліотеки органів державної влади: специфіка завдань діяльності. *Вісн. держ. служби України*. 2012. № 1. С. 22–26.
7. Симоненко О. Інформаційно-аналітичний супровід у забезпеченні ефективності функціонування політичного лідерства: роль бібліотек. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. Київ, 2017. Вип. 46. С. 197–207.
8. Горовий В. Соціальні інформаційні комунікації, їх наповнення і ресурс / наук. ред. Л. А. Дубровіна. Київ, 2010. 360 с.
9. Гранчак Т. Бібліотека в інформаційному супроводі управління суспільними процесами: політико-комунікаційний аспект. Київ, 2014. 184 с.
10. Онищенко О., Дубровіна Л., Горовий В. Електронні інформаційні ресурси бібліотек у піднесенні інтелектуального і духовного потенціалу українського суспільства. Київ, 2011. 232 с.
11. Половинчак Ю. Зарубіжний досвід представлення бібліотеками досягнень національної правової думки. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. Київ, 2012. Вип. 33. С. 170–179.
12. Давидова І. О. Бібліотечне виробництво в інформаційному суспільстві. Харків : ХДАК, 2005. 295 с.
13. Чуканова С. Українські бібліотеки очима американських студентів. *Бібл. форум України*. 2011. № 3. С. 37–39.
14. Запровадження комунікації органів державної влади : зб. матеріалів наук.-практ. конф. Київ : Фенікс, 2016. 192 с.
15. Стратегія розвитку бібліотечної справи в Україні до 2025 року «Якісні зміни бібліотек задля забезпечення сталого розвитку України» (проект). URL: <http://ula.org.ua/ua/news/3182-stratehiia-rozvytku>

bibliotechnoi-spravy-v-ukrainido-2025-roku-iakisni-zminy-bibliotek-zadlia-zabezpechennia-staloho-rozvytku-ukrainy (дата звернення: 28.01.16).

16. German Chancellor Merkel at Munich Security Conference: video. URL: <http://www.c-span.org/video/?324248-1/german-chancellor-angela-merkel-russian-foreignminister-sergey-lavrov-munich>.

17. Тихомирова Є. Б. PR як інструмент демократичного глобального управління: національний аспект. *Розвиток демократії та демократична освіта в Україні: Матеріали II міжнар. наук. конф.* (Одеса, 2002 р.). Київ : Ай Бі, 2003. С. 511–520.

18. Бібліотека в освітньому просторі. Інноваційна діяльність в бібліотеках (за матеріалами фахових публікацій). Інформ. бюл. для працівників бібліотек ВНЗ II I–IV рівнів акредитації державної форми власності Хмельницької обл. № 22. Хмельницький : ХНУ, 2016. 96 с.

19. Драгомирецька Н. М., Кандагура К. С., Букач А. В. Комунікативна діяльність в державному управлінні. Одеса : ОРІДУ НАДУ, 2017. 180 с.

20. Симоненко О. Досвід політико-комунікативних практик зарубіжних бібліотек з органами державної влади. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. Київ, 2019. Вип. 53. С. 203–212.

21. Чебаненко О. Інформаційний супровід роботи сучасних парламентів. *Лабораторія законодавчих ініціатив*. 2010. URL: http://parlament.org.ua/upload/docs/Parliamentary_inf-support.pdf.

References

1. Habermas, Yu. (2000). *Strukturni peretvorennia u sferi vidkrytosti: doslidzhennia katehorii hromadianske suspilstvo* [The Structural Transformations in the Public Sphere: An Inquiry into a Category of Bourgeois Society]. (A. Onyshko, Trans). Lviv: Litopys [in Ukrainian].

2. Karpchuk, N. (2017). *Zasady komunikatsiinoi polityky: dosvid krainchleniv Yevropeiskoho Soiuzu* [Fundamentals of Communication Policy: The Experience of EU Member States]. Lutsk : Vezha-Druk [in Ukrainian].

3. Kastels, M. (2000). *Informatsionnaia epokha: ekonomika, obshchestvo i kultura* [Information Age: Economics, Society and Culture]. Moscow [in Russian].

4. Grachev, M. (2011). *Politika: kommunikatsionnoie izmerenie* [Politics: the communication dimension]. Tula: Izdatelstvo Tulskogo gosudarstvennogo pedagogicheskogo universiteta imeni L. N. Tolstogo [in Russian].

5. Kobieliiev, O. M. (2012). *Informatsiina analityka v strukturі bibliotechnoi diialnosti v Ukraini* [Information analytics in the structure of library practices in Ukraine]. Kharkiv: KhDAK [in Ukrainian].

6. Matviienko O. (2012). Biblioteki orhaniv derzhavnoi vldy: spetsyfika zavdan diialnosti [Libraries of public authorities: specificity of activity tasks]. *Visnyk derzhavnoi sluzhby Ukrainy – Bulletin of the Civil Service of Ukraine*, issue 1, pp. 22–26 [in Ukrainian].

7. Symonenko, O. (2017). Informatsiino-analitychnyi suprovid u zabezpechenni efektyvnosti funktsionuvannia politychnoho liderstva: rol bibliotek [Information and Analytical Support in Ensuring the Effectiveness of Political Leadership Functioning: the Role of Libraries]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho – Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, issue 46, pp. 197–207 <https://doi.org/10.15407/np.46.197> [in Ukrainian].

8. Horovyi, V. (2010). Sotsialni informatsiini komunikatsii, yikh napovnennia i resurs [Social information communications, their content and resource]. L. A. Dubrovina (Ed.). Kyiv [in Ukrainian].

9. Hbranchak, T. (2014). Biblioteka v informatsiinomu suprovodi upravlinnia suspilnymy protsesamy: polityko-komunikatsiynyi aspekt [Library in information support of public processes management: political and communication aspect]. Kyiv [in Ukrainian].

10. Onyshchenko, O. S., Dubrovina, L. A., Horovyi, V. M. et al. (2011). Elektronni informatsiini resursy bibliotek u pidnesenni intelektualnogo i dukhovnogo potentsialu ukrainskoho suspilstva [Electronic information resources of libraries in raising the intellectual and spiritual potential of Ukrainian society]. Kyiv [in Ukrainian].

11. Polovnychak, Yu. (2012). Zarubizhnyi dosvid predstavlennia bibliotekamy dosiahnen natsionalnoi pravovoi dumky [Foreign libraries experience in presenting the achievements of national legal opinion]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho – Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, issue 33, pp. 170–179 [in Ukrainian].

12. Davydova, I. O. (2005). Bibliotechne vyrobnytstvo v informatsiinomu suspilstvi [Library production in the information society]. Kharkiv: KhDAK. [in Ukrainian].

13. Chukanova, S. (2011). Ukrainski biblioteki ochyma amerykanskyykh studentiv [Ukrainian libraries through the eyes of American students]. *Bibliotechnyi forum Ukrainy – Library Forum of Ukraine*, issue 3, pp. 37–39 [in Ukrainian].

14. Zaprovadzhennia komunikatsii orhaniv derzhavnoi vldy : vyklyky ta zavdannia [Introducing communication with public authorities] (2016). *Naukovo-praktychna konferentsiia (4 lystopada 2015 r.) – Scientific and Practical Conference*. Kyiv: Feniks [in Ukrainian].

15. Stratehiia rozvytku bibliotechnoi spravy v Ukraini do 2025 roku «Yakisni zminy bibliotek zadlia zabezpechennia staloho rozvytku Ukrainy» (proiekt) [Strategy for development of the librarianship in Ukraine up to 2025 «Qualitative changes in libraries for sustainable development in Ukraine» (project)]. (n.d.). *ula.org.ua*. Retrieved from <http://ula.org.ua/ua/news/3182-stratehiia-rozvytku-bibliotechnoi-spravy-v-ukrainido-2025-roku-iakisni-zminy-bibliotek-zadlia-zabezpechennia-staloho-rozvytku-ukrainy> [in Ukrainian].

16. German Chancellor Merkel at Munich Security Conference: video/ (2015). Retrived from <http://www.c-span.org/video/?324248-1/german-chancellor-angela-merkel-russian-foreignminister-sergey-lavrov-munich>.

17. Tykhomyrova Ye. (2003). PR yak instrument demokratychnoho hlobalnogo upravlinnia: natsionalnyi aspekt [PR as a tool for democratic global governance: a national dimension]. Proceedings from The Democracy Development and Democratic Education in Ukraine: *II mizhnarodna naukova konferentsiya (Odesa, 2002 r.) – 2 nd International Scientific Conference* (pp. 511–520). Kyiv: Ai Bi [in Ukrainian].

18. Biblioteka v osvithnomu prostori. Innovatsiina diialnist v bibliotekakh (za materialamy fakhovykh publikatsii) (2016). [Library in the educational space. Libraries innovative practices (on professional publications)]. *Informatsiyni biuleten dlia pratsivnykiv bibliotek vyshchyykh navchalnykh zakladiv III–IV rivniv akredytatsii derzhavnoi formy vlasnosti Khmelnytskoyi oblasti – Information Bulletin for Employees of Libraries of Higher Educational Institutions of III–IV Levels of Accreditation of the State Form of Ownership of Khmelnytsky Region*, no. 22. Khmelnytsky [in Ukrainian].

19. Drahomyretska, N. M., Kandahura, K. S., Bukach, A. V. (2017). Komunikatyvna diialnist v derzhavnomu upravlinni [Communicative activities in public administration]. Odesa [in Ukrainian].

20. Symonenko, O. (2019). Dosvid polityko-komunikatyvnykh praktyk zarubizhnykh bibliotek z orhanamy derzhavnoi vlady [Experience of political and communicative practices of foreign libraries with state authorities]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho – Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, issue 53, pp. 203–212 <https://doi.org/10.15407/np.46.197> [in Ukrainian].

21. Chebanenko, O. (2010). Informatsiyni suprovid roboty suchasnykh parlamentiv [Information support of modern parliaments]. Laboratoriia zakonodavchykh initsiatyv – Laboratory of Legislative Initiatives. Retrived from http://parlament.org.ua/upload/docs/Parliamentary_inf-support.pdf (accessed 28.10.2018) [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 03.01.2020.

Olena Symonenko,

PhD (Political Science), Senior Researcher,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

3 Holosiivskiy Ave., Kyiv 03039, Ukraine

e-mail: ellena.wwws@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-8698-9280>

Foreign Experience of Libraries Communication Policy:**Current Practice and New Challenges**

The article examines modern practices of communication processes in foreign libraries. The directions of transformation of libraries as a public institute based on the system of digital information communications are considered. The article illustrates how libraries can contribute to a more effective policy of state authorities. The potential of foreign libraries in the political communication system is outlined. Attention is drawn to the fact that since libraries are those organizations that enjoy a high level of trust among community members, public discussions, especially in the premises of libraries, will increase public confidence in authorities and create more effective communication. The analysis of new forms of libraries work in the world makes it possible to conclude that for public authorities, libraries serve as an effective channel of information exchange, which allows to establish a trusting dialogue with citizens and to have feedback, to increase the level of citizens' trust in the authorities. Therefore, foreign libraries are authorities partners, meeting their information needs and providing the public with official and socially important information. In conclusion, it should be noted that the world library community is now actively seeking new ideas, forms and methods of work, innovating in order to be in demand. This experience from around the world can be a useful source of ideas and initiatives for many libraries. It is concluded that interaction between the public and state authorities is a priority in foreign libraries activity.

Keywords: library, communication, political and communication interaction, public authorities, digital information

Артур Федорчук,

науковий співробітник,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

Голосіївський просп., 3, Київ, 03039, Україна

e-mail: fedorchuk_arthur@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0002-1141-1812>**ВИКОРИСТАННЯ ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ
АНАЛІЗУ ЗМІСТУ ПУБЛІКАЦІЙ
ПРИ МОНІТОРИНГУ ІНФОРМАЦІЙНИХ ПОТОКІВ**

У статті розглянуто зарубіжний досвід аналізу змісту публікацій у мережі Інтернет, зокрема досвід моніторингу соціально-політичної інформації та інституту президентства у провідних засобах масової інформації мережі. Представлено результати дослідження особливостей висвітлення діяльності Президента України та образу самого В. Зеленського на матеріалах моніторингу іноземних інформаційних ресурсів мережі Інтернет. Описані загальні принципи, технологія проведеного моніторингу та методологія роботи з базою даних «Інститут президентства в зарубіжних ЗМІ» у програмному середовищі «ІРБІС64», яка створена в Національній бібліотеці України ім. В. І. Вернадського для збереження та обробки результатів моніторингу. Представлено фрагменти результатів аналізу змісту публікацій (n=254) про Президента України, що потрапили до БД у результаті моніторингу за період квітень – грудень 2019 р.

Ключові слова: база даних, моніторинг інтернету, Президент України, інститут президентства, інформаційні ресурси мережі Інтернет.

Дослідженнями інформаційного простору та його впливу на суспільство займається значна когорта світових та вітчизняних вчених. Інформаційні комунікації та засоби масової інформації (ЗМІ), як найдинамічніша складова цих комунікацій, та їхній вплив на суспільство досліджувались у працях як зарубіжних, так і українських вчених, зокрема, Л. Брауна, Д. Вількокса та Л. Нольте, Б. Грушина, Ф. Джефкінса, Е. Доценка, Б. Зільберта, І. Ігнат'єва, У. Ліппмена, Дж. Марконі, В. Оссовського, Г. Почепцова, В. Тертичної, Н. Хамелінка та багатьох інших. Вагомий внесок у дослідження інформаційних комунікацій та ресурсів всесвітньої мережі зробили і науковці Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського (НБУВ), такі як О. Онищенко, В. Горовий, С. Горова, С. Польовик та ін. [1, 2].

Характер новин та особливості пошуку інформації в ресурсах мережі Інтернет протягом тривалого часу досліджував Й. Ф. Стааб [3]. Дослідник розробив підходи та принципи відбору найбільш інформативних публікацій у світовій мережі залежно від характеру та стилю їх подачі. Сьогодні ці підходи дуже широко використовуються при організації моніторингу ЗМІ різнопланової тематики та масштабів досліджень. Грунтовні дослідження політичних комунікацій, особливостей висвітлення журналістами окремих політиків та загальних проблем взаємного впливу медіа та політики здійснюють науковці Великобританії М. Скаммелл [4], Х. Семетько, Б. Каммаертс, Б. Децилія та Ж. К. Магалхес. Перераховані науковці широко використовують у своїх дослідженнях метод моніторингу ресурсів Інтернету й аналізу змісту публікацій як у традиційних друкованих періодичних виданнях, так і в інформаційних ресурсах мережі. Саме ці дослідники поступово дійшли висновку про необхідність трансформації методу контент-аналізу публікацій у напрямі переваги якісних методів аналізу тексту над кількісними, відмови від простого підрахунку ключових слів та натомість широкого використання експертної оцінки текстів аналітиками, які проводять дослідження.

Актуальність публікації полягає у зростаючій ролі інформаційних ресурсів світової мережі та потребі використання іноземного досвіду зі створення і розвитку дієвих технологій аналізу інформаційних потоків, що породжуються в мережі. Існує нагальна потреба використання вже достатньо апробованих інструментів моніторингу інформаційних ресурсів мережі Інтернет для наукових досліджень тенденцій розвитку інституту президентів у світі з метою отримання чітких орієнтирів для розбудови українських державних інститутів.

Мета статті – проаналізувати зарубіжний досвід аналізу змісту публікацій у мережі Інтернет, визначити доцільність використання інструментів моніторингу в дослідженнях інформаційних потоків соціально-політичної тематики та проілюструвати результати проведеного статистичного, бібліометричного та якісного аналізу матеріалів моніторингу інституту президентів у інформаційних ресурсах світової мережі, що здійснювався протягом 2019 р., на прикладі висвітлення діяльності Президента України в іноземному інформаційному просторі, а також окреслити перспективи використання моніторингу змісту ресурсів мережі як інструменту подальших аналітичних досліджень.

Методом дослідження інституту президентства у світі нами був обраний поширений за кордоном моніторинг Інтернету – під яким ми розуміємо комплекс досліджень з пошуку, аналізу, класифікації,

обробки та зберігання інформації з інтернету за тематикою конкретного дослідження. Моніторинг ресурсів мережі Інтернет дає змогу спостерігати за розвитком конкретних процесів у суспільстві та характером відображення їх у інформаційному просторі.

Моніторинг ЗМІ – інструмент актуальний і затребуваний сьогодні, але далеко не новий. Вважається, що моніторинг ЗМІ став запорукою успішної політики В. Черчілля під час Другої світової війни. Він щоранку отримував дайджест із найважливішою політичною інформацією з газет Великобританії та Європи, яку він аналізував і враховував у стратегічному плануванні. Сьогодні моніторинг і аналіз ЗМІ застосовується в абсолютно різних сферах. Активно займаються моніторингом та аналізом інформації як комерційні компанії, так і державні структури, бюджетні організації та науковці. При цьому 95% інформації дає моніторинг інтернет-ресурсів, оскільки абсолютна більшість світових ЗМІ публікує інформацію в Інтернеті. Крім того, сам Інтернет породив цілу низку власних інформаційних джерел. Перевагами моніторингу Інтернету є мінімальний інтервал між опублікуванням новини та доставкою її користувачеві, а також можливість охоплення великої кількості іноземних ЗМІ. Моніторинг ЗМІ різниться типом кінцевого продукту, який отримує клієнт. У загальному випадку існують два основні варіанти: дайджест (зведення новин у текстовому форматі) та система моніторингу й аналізу ЗМІ (програма або online-сервіс, що дає змогу аналізувати інформацію самостійно). Дайджести зазвичай містять інформацію, зібрану системою моніторингу і представлену у формі звіту. Слід розрізняти два основні типи моніторингу – постійний і оперативний. Постійний моніторинг – це щоденний відбір інформації з певних тем. Оперативний моніторинг – це рішення термінових аналітичних задач і моніторинг повідомлень із нових тем. Ефективний моніторинг має відповідати поставленим завданням дослідження.

Традиційно джерелом та сферою інтересів моніторингу інформації соціально-політичної тематики у Європі виступають ЗМІ. Передбачається, що ЗМІ в цивілізованих, високорозвиннутих країнах автономні і мають сильну інституційну владу. З цієї точки зору (зазвичай такої, яку приймає і поширює сама преса), журналісти повинні систематично, нейтрально й об'єктивно відстежувати, збирати, публікувати та обговорювати події і тенденції процесів, що відбуваються в суспільстві. Професійні журналісти зобов'язані попереджати свою аудиторію про всі ризики і порушення (ізолювані або системні), допомагати їм скласти власну обґрунтовану думку. Ця роль підходить журналістам як законним носіям

правди, і вимагає для них повноважень, за виконання яких вони повинні бути підзвітні суспільству.

Укорінена в традиції посередницька роль преси розглядає засоби масової інформації як посередників раціонального обговорення питань, що становлять суспільний інтерес, з метою створення конституційного плюралістичного громадянського суспільства, вважає німецький філософ і соціолог, автор відомої книги «Теорія комунікативної дії», Ю. Габермас [3]. Із цієї точки зору, засоби масової інформації не повинні концентрувати інституційну владу і не повинні розглядатися як повністю незалежні від тих політиків, про яких вони повідомляють, – нейтралітет виникає не через професіоналізм журналістів, а через наявність доступу всіх зацікавлених сторін до публічного обговорення. Ця роль також узгоджується з підходом соціальної відповідальності, який встановлює, що у ЗМІ є ряд соціальних і етичних обов'язків у становленні суспільного життя. Таким чином, завдяки вищенаведеним особливостям ЗМІ в сучасному суспільстві моніторинг інформаційних потоків, що породжуються ЗМІ, може не лише слугувати джерелом об'єктивної інформації, а й сприяти дослідженню настроїв та особливостей сприйняття подій політиками, політичними силами, окремими верствами населення, а також дослідженню характеру висвітлення інформації самими ЗМІ та конкретними виданнями чи ресурсами мережі.

Основою технології моніторингу інтернету зазвичай виступає метод контент-аналізу. Як стверджують іноземні науковці, широкомасштабні дослідження, здійснені на значних обсягах публікацій, підкреслюють ефективність контент-аналізу для досліджень висвітлення в засобах масової інформації політичних партій, окремих політичних та державних діячів. На думку К. Криппендорфа – безсумнівного авторитета у сфері наукового використання контент-аналізу та одного з розробників його методології, процедура моніторингу інформаційних ресурсів дає надійний ступінь ймовірності, коли під обробку підпадає вся тематично відповідна інформація з обраних джерел мережі за певний відрізок часу та коли вхідна і вихідна точки моніторингу обрані або заздалегідь, або випадковим чином [5].

Предметом контент-аналізу може стати будь-яка зафіксована комунікація, стверджує К. Криппендорф (аудіозаписи, письмові документи, відеозаписи тощо) і визначає цей метод як «використання повторюваного та дієвого методу здійснення конкретних висновків з тексту або властивостей його джерела» [5, с. 103]. Зазвичай дослідник отримує матеріали, виражені в словесній формі. При цьому важливо знайти наукове підґрунтя

для аналізу цих матеріалів. Використання методу контент-аналізу сприяє тому, що «враження дослідника замінюються більш стандартизованими процедурами, які дозволяють проводити вимір» [5, с. 327]. Існують суворі вимоги до методу контент-аналізу: *об'єктивність*, тобто аналіз, що проводиться, має підкорятися ясним і точним правилам; *систематичність*, тобто зміст аналізованого матеріалу має бути впорядковано й інтегровано в категоріях; *вимірність*, тобто можливість підрахунку частоти народження значущих елементів.

У цілому метод контент-аналізу протягом тривалого часу розглядався дослідниками передусім як кількісний метод дослідження. Але в літературі останнього періоду все частіше з'являється поняття «якісний контент-аналіз». К. Криппендорф вказує, що «якісний аналіз враховує наявність або відсутність характеристики, а кількісний розглядає частоту окремих тем, слів, символів, що містяться в тексті» [5, с. 329]. Якісний аналіз спирається, перш за все, на враження та оцінку дослідника. Проте результати такого аналізу на великих масивах проведеного моніторингу мають також піддаватися підрахунку.

Загальні висновки, що впливають з аналізу сучасного досвіду використання закордонними вченими технології моніторингу вмісту інформаційних потоків, можна сформулювати наступним чином. Моніторинг змісту інформаційного простору є достатньо широко вживаним інструментом досліджень з розробленими та апробованими технологіями його проведення. Основою моніторингу традиційно слугує контент-аналіз, проте відбувається зміщення методології його використання в бік якісних методів оцінки змісту текстів з використанням експертних оцінок аналітиків. Відбувається перехід від моніторингу традиційних друкованих ЗМІ до моніторингу загального інформаційного простору, перш за все – моніторингу інформаційних ресурсів мережі Інтернет [6]. При цьому моніторингу підлягають як електронні версії традиційних періодичних видань, так і мережеві ресурси інформаційних та аналітичних агентств, сайти теле- і радіомовників, соціальні мережі тощо.

Результати дослідження. Найбільшу кількість публікацій про Президента України було зафіксовано у травні – липні 2019 р. (пік активності припадає на червень – 49 матеріалів) (рис. 1). У цей період увага провідних інформаційних ресурсів світу була прикута до несподіваних політичних перемог В. Зеленського. ЦВК України 30 квітня офіційно визнав В. Зеленського переможцем президентських виборів, якого у другому турі підтримали 73,22% виборців. Як вважає Бернд Йоганн, керівник української редакції Deutsche Welle, передвиборна кампанія була вкрай

поляризованою та велася на дуже особистісному рівні. За таких умов В. Зеленський не залишив П. Порошенку жодного шансу. При цьому В. Зеленський послідовно уникав справжніх публічних дебатів. Свої політичні уявлення він змалював лише дуже приблизно, відзначають закордонні журналісти.

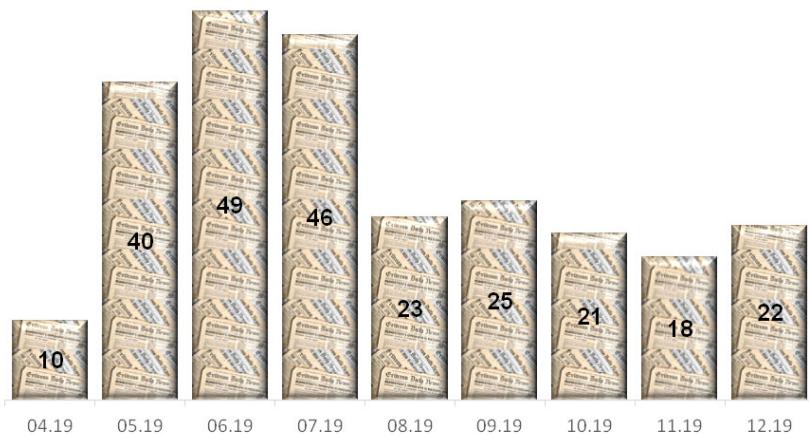

Рис. 1. Динаміка кількості публікацій про Президента України В. Зеленського (квітень – грудень 2019 р.)

Найбільша частка публікацій про В. Зеленського стосувалися позачергових виборів до парламенту України 2019 р. (рис. 2). Після вступу на посаду Президента України В. Зеленський одразу розпустив парламент, у якому «все ще домінували прихильники його переможеного попередника», – відмічали світові медіа [7], та розпочав підготовку до позачергових парламентських виборів. Партія «Слуга народу», яка до цього часу існувала лише у віртуальному світі, нарешті матеріалізувалася. Саме у червні політичний проєкт В. Зеленського, якому соціологи відразу стали пророкувати перемогу на майбутніх парламентських виборах, показав свій виборчий список.

Таким чином, буквально за кілька місяців партія «Слуга народу» з новачка, що подає надії, перетворилася на правлячу партію, відзначали німецькі журналісти [8]. Нагадаємо, партія «Слуга народу» набрала 43,16% голосів і перемогла на позачергових виборах до Верховної Ради.

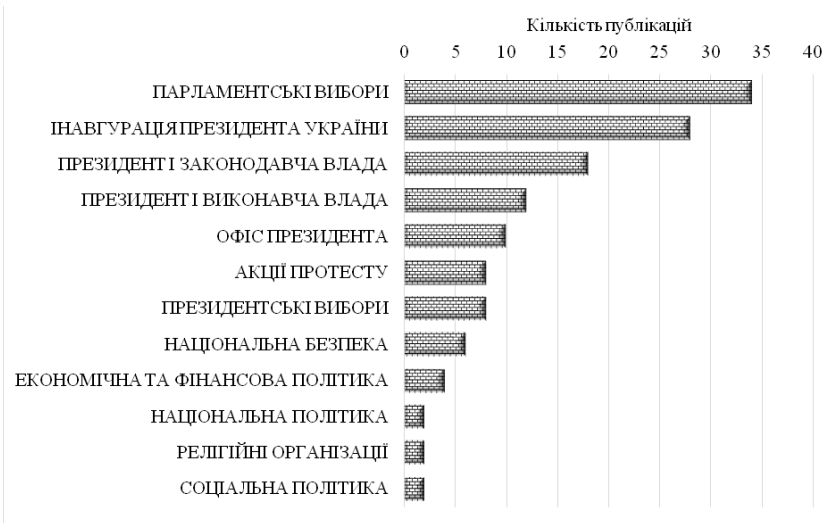

Рис. 2. Розподіл тематики інформації про Президента України В. Зеленського в загальній рубриці «Внутрішня політика» за кількістю публікацій (квітень – грудень 2019 р.)

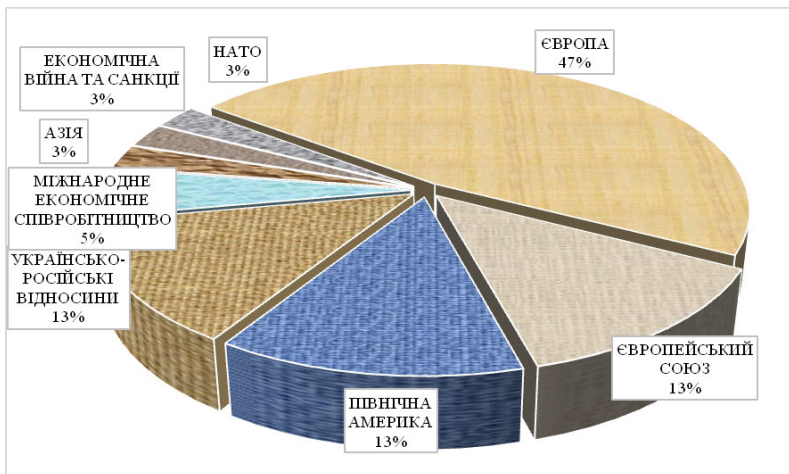

Рис. 3. Часткова вага тематики публікацій про Президента України В. Зеленського в загальній рубриці «Міжнародна політика» (квітень – грудень 2019 р.)

«Впевнена перемога “Слуги народу” – це і безпека, і шанс для України. Однопартійна більшість у парламенті і формування нею ж уряду, з одного боку, відкриває вікно можливостей для країни, а з іншого – створює умови для монополізації влади пропрезидентською партією “Слуга народу”», – писали в липні 2019 німецькі журналісти [9].

Достатньо очікуваною виявилася перевага матеріалів про внутрішньополітичну діяльність Президента України (53%). Проте іноземних журналістів дуже цікавила і міжнародна політика Президента нашої країни (30%). Передусім їх цікавило, які відносини побудує новообраний Президент із країнами Європи, Європейського Союзу та США. У фокусі уваги журналістів перебували і стосунки України з Росією (див. рис. 3). Після обрання В. Зеленського Президентом України багато хто очікував відлиги у відносинах з Москвою, швидкого врегулювання конфлікту на Донбасі та початку конструктивного діалогу. Україна ніколи не погодиться на вибори на Донбасі, поки звідти не виведені нелегальні збройні формування, – заявив Президент В. Зеленський в інтерв'ю німецькому виданню Spiegel online.

Зрозуміло, що дуже потужним приводом для привернення уваги до В. Зеленського стала роль його телефонної розмови з президентом США у імпічменті останнього. Президент України В. Зеленський врешті навіть висловив роздратування тим, що його втягнули у розслідування, що триває у справі про імпічмент президента Д. Трампа. «Я думаю, що всі в Україні вже втомилися від Бурізни, – роздратовано відповів В. Зеленський іноземним журналістам. – У нас є своя країна. Ми маємо свою незалежність, у нас є свої проблеми та питання. Це все» [10].

Більшість публікацій про Президента України стосувалися його внутрішньої політики (53%). Перш за все іноземних журналістів цікавили взаємовідносини молодого політика із законодавчою та виконавчою гілками влади. Значну увагу також іноземні інформаційні ресурси приділили опису інавгурації Президента України, що, разом з несподіваною для світу перемогою В. Зеленського, стала відкриттям у плані іміджевих знахідок команди нового очільника України (див. рис. 2). Публікації про В. Зеленського в іноземній пресі протягом періоду, що аналізується, мали переважно нейтральний (59%) та позитивний (31%) характер (рис. 4). Загалом у рейтингу найбільш популярних у світових ЗМІ президентів Президент України посів друге місце, поступившись лише Президенту США Д. Трампу.

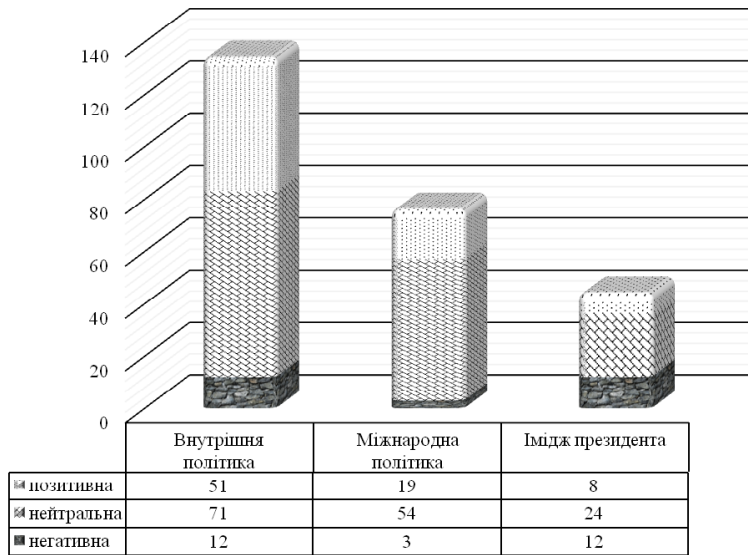

Рис. 4. Тональність повідомлень про Президента України В. Зеленського в ракурсі загальних рубрик (квітень – грудень 2019 р.)

Висновки та перспективи. Проаналізувавши зарубіжний досвід моніторингу змісту публікацій у мережі Інтернет, ми визнали доцільність використання інструментів моніторингу в дослідженнях інформаційних потоків соціально-політичної тематики, у тому числі щодо інституту президентства та діяльності окремих президентів світу. Моніторинг змісту інформаційного простору є достатньо широковживаним у світі інструментом досліджень. Основою моніторингу традиційно слугує контент-аналіз, проте відбувається зміщення методології його використання в бік якісних методів оцінки змісту текстів. Відзначаємо також, що відбувається перехід від моніторингу традиційних друкованих ЗМІ до моніторингу інформаційних ресурсів мережі Інтернет.

Наведені результати аналізу матеріалів моніторингу висвітлення діяльності Президента України В. Зеленського у інформаційних ресурсах світової мережі, що здійснювався протягом 2019 р., підтвердили можливість виявлення загальних тенденцій висвітлення інституту президентів та окремих політичних і державних діячів у світовому інформаційному просторі та окреслили перспективи використання моніторингу змісту

ресурсів мережі як інструменту аналітичних досліджень інституту президентства.

Існує можливість у подальшому аналіз матеріалів моніторингу проводити у значно більшій кількості аспектів, що може бути досягнуто розвитком класифікаційної схеми, оперативною переіндексацією матеріалів, зміщенням акцентів дослідження та зміною рівнів ієрархії або структури класифікатора. Існує можливість вже опрацьовані матеріали аналізувати та формувати огляди інформаційного простору за довільні проміжки часу, робити вибірки за персоналіями, країнами, регіонами або робити тематичні огляди, що характеризують політику президентів світу в тій чи іншій галузі. Перспективним може також виявитись розширення моніторингу ресурсів Інтернету на дослідження інших інститутів влади або висвітлення інформаційних потоків, що характеризують глобальні проблеми соціально-політичного життя планети.

Список бібліографічних посилань

1. Онищенко О. С., Горовий В. М., Попик В. І. та ін. Тенденції впливу глобального інформаційного середовища на соціокультурну сферу України. Київ, 2013. С. 32–34.

2. Польовик С., Макарова О. Інститут президентства в сучасному світі: аналіз матеріалів інтернет-ЗМІ. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. Київ, 2019. Вип. 52. С. 284–296. <https://doi.org/10.15407/np.52.284>.

3. Staab, J. F. (1990). The role of news factors in news selection: A theoretical reconsideration. *European Journal of Communication*. 5(4): pp. 423–443.

4. Scammell, Margareth (2000) Media and democracy: an introduction Part II, pp. XI–XIX in *Margareth Scammell and Holli Semetko (eds.). The Media, Journalism and Democracy*. Farnham: Ashgate Publishing. <https://doi.org/10.4324/9781315189772>.

5. Krippendorff, Klaus (2013) *Content Analysis: An Introduction to its Methodology*. Thousand Oaks, CA: Sage.

6. Федорчук А. Моніторинг матеріалів закордонних ресурсів мережі Інтернет про інститут президентства у світі. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. Київ, 2019. Вип. 52. С. 271–283. <https://doi.org/10.1-5407/np.52.271>.

7. Polityuk, Pavel. Party of Ukraine's new president leads parliamentary vote race = Партія нового Президента України веде парламентську виборчу гонку. *Reuters*. London, 2019. 12.06. URL: <https://www.reuters>.

com/article/us-ukraine-election-poll/party-of-ukraines-new-president-leads-parliamentary-vote-race-idUSKCN1 TD1 QK.

8. Руденко, Сергій. Коментар: «Слуга народу» реальний політичний хід Зеленського. *Deutsche Welle*. Bonn, 2019. 10.06. URL: <https://p.dw.com/p/3 K7 qN>.

9. Руденко, Сергій. Коментар: Перемога «Слуги народу» – у Зеленського вся влада в Україні. *Deutsche Welle*. Bonn, 2019. 26.07. URL: <https://p.dw.com/p/3 Mmn4>.

10. Oprysko, Caitlin. Zelenskiy says everyone in Ukraine 'is so tired' with impeachment questions = За словами В. Зеленського, «всім в Україні «набридли» питаннями про імпічмент». *POLITICO*. Brussels, 2019. 19.11. URL: <https://www.politico.eu/article/ukrainian-president-volodymyr-zelenskiy-says-everyone-in-ukraine-is-so-tired-with-donald-trump-impeachment-questions/>.

References

1. Onyshchenko, O. S., Horovyi V. M., Popyk V. I. et al. (2013). *Tendentsii vplyvu hlobalnoho informatsiinoho seredovyshcha na sotsiokulturnu sferu Ukrainy* [Trends in the Influence of the Global Information Environment on the Socio-Cultural Sphere of Ukraine]. Kyiv [in Ukrainian].

2. Polovyk, S. (2019). *Instytut prezydentstva v suchasnomu sviti: analiz materialiv internet-ZMI* [The Presidency Institute in the Modern World: An Analysis of Online Media] *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteky Ukrainy im. V. I. Vernadskoho – Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, issue 52, pp. 284–296 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.15407/np.52.284>.

3. Staab, J. F. (1990) The role of news factors in news selection: A theoretical reconsideration. *European Journal of Communication*, 5(4): pp. 423–443 [in English]. <https://doi.org/10.1177/0267323190005004003>

4. Scammell, M., Semetko H. (eds). (2000) Media and democracy: an introduction, Part II, pp. XII–XIX. *The Media, Journalism and Democracy*. Farnham: Ashgate Publishing. <https://doi.org/10.4324/9781315189772> [in English].

5. Krippendorff, Klaus (2013) *Content Analysis: An Introduction to its Methodology*. Thousand Oaks, CA: Sage [in English].

6. Fedorchuk, A. (2019) *Monitorynh materialiv zakordonnykh resursiv merezhi Internet pro instytut prezydentstva u sviti* [Monitoring of Materials of the Foreign Internet Resources About the Institution of the Presidency

in the World] *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteky Ukrainy im. V. I. Vernadskoho – Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, issue 52, pp. 271–283 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.15407/np.52.271>.

7. Polityuk, Pavel (2019). Party of Ukraine's new president leads parliamentary vote race. *Reuters*. London, 12.06. Retrieved from <https://www.reuters.com/article/us-ukraine-election-poll/party-of-ukraines-new-president-leads-parliamentary-vote-race-idUSKCN1TD1QK> [in English].

8. Rudenko, Serhii (2019). Komentar: «Sluha narodu» – realnyi politychnyi khid Zelenskoho [Comment: «Servant of the People» is a real political move by Zelensky]. *Deutsche Welle*. Bonn, 10.06. Retrieved from <https://p.dw.com/p/3K7qN> [in Ukrainian].

9. Rudenko, Serhii (2019). Komentar: Peremoha «Sluhy narodu» – u Zelenskoho vsia vlada v Ukraini [Comment: The victory of the «Servant of the People» – Zelensky has all the power in Ukraine]. *Deutsche Welle*. Bonn, 26.07. Retrieved from <https://p.dw.com/p/3Mmn4> [in Ukrainian].

10. Oprysko, Caitlin (2019). Zelenskiy says everyone in Ukraine 'is so tired' with impeachment questions *POLITICO*. Brussels, 19.11. Retrieved from <https://www.politico.eu/article/ukrainian-president-volodymyr-zelenskiy-says-everyone-in-ukraine-is-so-tired-with-donald-trump-impeachment-questions/> [in English].

Стаття надійшла до редакції 04.01.2020.

Arthur Fedorchuk,

Research Associate,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

3 Holosiivskyi Ave., Kyiv 03039, Ukraine

e-mail: fedorchuk_arthur@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0002-1141-1812>

Usage of Foreign Experience in Analyzing Publications Content to Monitor Information Flows

The publication analyzes the foreign experience of analyzing the content of publications on the Internet, in particular the experience in monitoring socio-political information and the institution of presidency in the leading media of the network. The paper presents results of research to determine peculiarities of the foreign media coverage of the activities and the image of Volodymyr Zelensky as the President of Ukraine, basing on monitoring of foreign information resources on the Internet. The general principles, technology of the conducted monitoring and methodology of work with the database «Institute of the Presidency in Foreign Mass Media» in the software environment «IRBIS64», which was created in the V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

to save and process monitoring results. Fragments of the results of the analysis of the content of publications ($n = 254$) about the President of Ukraine, which were included in the database as a result of monitoring for the period April-December 2019, are presented.

The relevance of the publication is due mainly to the increasing role of information resources of the global network and the need to use foreign experience in creating effective technologies to examine information flows generated in the network. The purpose of the article is to review foreign experience in analyzing the content of publications on the Internet and determine the feasibility of using monitoring tools in studies of information flows of socio-political topics.

After analyzing the foreign experience of monitoring the content of publications on the Internet, we recognized the advisability of using monitoring tools in studies of information flows on socio-political issues, including the institution of the presidency and the activities of presidents of certain countries in the world. Monitoring of the content of information space is widely used in the world. The monitoring is traditionally based on content analysis. There is a shift in the methodology of its usage towards qualitative methods to assess the content of texts. Monitoring of traditional print media is giving way to monitoring of information resources on the Internet.

The results of the analysis of monitoring materials on coverage of the activities of the President of Ukraine Volodymyr Zelensky in the information resources of the global network were carried out during 2019, confirmed the possibility of identifying general trends in the coverage of the institute of presidents and individual political and state figures in the global information space and outlined the prospects for using monitoring of the content of network resources as presidential institute analytical research tool.

Keywords: database, Internet monitoring, President of Ukraine, Institute of the Presidency, information resources of the Internet.

Лариса Литвинова,

кандидат наук із соціальних комунікацій, старший науковий співробітник,
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського
Голосіївський просп., 3, Київ, 03039, Україна
e-mail: nbvtender@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0002-5802-3681>

Юлія Калініна-Симончук,

начальник відділу правового забезпечення діяльності,
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського
Голосіївський просп., 3, Київ, 03039, Україна
e-mail: kcyuliya@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-8936-2926>

**БІБЛІОТЕКИ ТА ПОДОЛАННЯ
«КНИЖКОВОГО ГОЛОДУ»: МАРРАКЕШСЬКИЙ
ДОГОВІР ПРО ПОЛЕГШЕННЯ ДОСТУПУ СЛІПХ
І ОСІБ З ПОРУШЕННЯМИ ЗОРУ,
ІНШИМИ ОБМЕЖЕНИМИ МОЖЛИВОСТЯМИ
СПРИЙМАТИ ДРУКОВАНУ ІНФОРМАЦІЮ
ДО ОПУБЛІКОВАНИХ ТВОРІВ**

У статті проаналізовано Марракешський договір про полегшення доступу сліпих і осіб з порушеннями зору чи іншими обмеженими можливостями сприймати друковану інформацію до опублікованих творів. Розглянуто обмеження та винятки з авторського права, які необхідно включити в національне законодавство кожної країни. Доведено роль бібліотек у досягненні мети Марракешського договору. Досліджено інформацію щодо забезпечення книгами людей із проблемами зору бібліотеками України.

Ключові слова: Марракешський договір про полегшення доступу сліпих і осіб з порушеннями зору чи іншими обмеженими можливостями сприймати друковану інформацію до опублікованих творів; книжковий голод; примірник твору в доступному форматі; бібліотечні послуги; обмеження та винятки з авторського права.

За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ), у світі понад 285 млн людей страждають від порушень зору, з них 45 млн незрячі. Крім них є також люди з обмеженими можливостями, які не можуть користуватися звичними книгами. Незважаючи на розвиток сучасних

технологій, їм, як і раніше, не доступно близько 90% опублікованих текстових творів.

Щоб вирішити так звану проблему «глобального книжкового голоду», у 2013 р. на Дипломатичній конференції Всесвітньої організації інтелектуальної власності (ВОІВ) в Марракеші (Марокко) декількома десятками країн було підписано договір. Держави-члени ВОІВ, приймаючи Марракешський договір про полегшення доступу сліпих і осіб з порушеннями зору чи іншими обмеженими можливостями сприймати друковану інформацію до опублікованих творів (Марракешський договір) [1], взяли на себе зобов'язання усунути бар'єри в законодавстві щодо авторського права, які перешкождали доступу до книг та інших матеріалів для сліпих, слабозорих і осіб з порушеннями зору чи іншої можливості сприймати друковану інформацію, а також тих, хто не може сфокусувати зір або тримати в руках, або іншим чином користуватися книгою (наприклад, дислексія, аутизм, хвороба Паркінсона, параліч).

Марракешський договір є важливим кроком у розвитку міжнародного авторського права, з покладеними в його основу принципами прав людини, з конкретними посиланнями на Загальну декларацію прав людини і Конвенцію ООН про права інвалідів, оскільки він започатковує міжнародну правову базу, яка дозволяє створювати і поширювати примірники творів у доступних форматах для людей з обмеженими можливостями сприймати друковану інформацію та проводити обмін книгами в доступних форматах через національні кордони. Можливість поділитися такими доступними форматами, долаючи територіальні обмеження, буде корисним людям з обмеженими можливостями сприймати друковану інформацію як у розвинутих, так і в країнах, що розвиваються.

У вересні 2016 р., коли Марракешський договір набув чинності, це зобов'язання стало реальністю для тих країн, які приєдналися до нього. Договір окреслив зобов'язання держав провести зміни, визначені ним, у своє національне законодавство, наприклад, шляхом внесення змін до закону про авторське право та в інші відповідні закони. На початок 2020 р. нараховується 62 держави – учасниці Марракешської системи (станом на 16.01.2020 р.).

Марракешський договір спрямовано на усунення означених бар'єрів двома способами:

– забезпечення у національному законодавстві обмежень та/або винятків з авторського права щодо дозволу сліпим людям, бібліотекам та іншим організаціям виготовляти примірники творів у доступному форматі без зобов'язання отримувати дозвіл у власника авторських

прав (як правило, автора або видавця) і поширювати такі примірники всередині країни;

– здійснення транскордонного обміну друкованими та іншими матеріалами в доступному форматі між країнами має бути передбачено законодавством. Відправка таких творів в інші країни допоможе уникнути високозатратних дублюючих дій з боку безлічі інституцій, які часто фінансуються державою або мають статус благодійних організацій, та дозволить установам, які мають великі колекції доступних книг, поділитися ними зі сліпими людьми і особами з обмеженими можливостями сприймати друковану інформацію шляхом надання матеріалів для читання необхідною мовою.

Оскільки норми Марракешського договору мають бути інкорпоровані до законодавства в кожній із країн, що приєдналися до нього, його реалізація на національному рівні може незначно відрізнитися⁴.

Мета Марракешського договору – подолання проблеми «книжкового голоду», а саме того стану, що лише 7% опублікованих книг у світі представлено в доступних форматах, таких як шрифт Брайля, збільшений шрифт, аудіо, а також цифрових форматах: DAISY (виділений текст, синхронізація тексту з промовою або звуковий супровід), EPUB3 (формат електронної книги зі вбудованими функціями доступності) і LKF (використовується в російськомовних країнах). У країнах, що розвиваються, цей показник не перевищує 1%.

Метою цієї статті є аналіз Марракешського договору в контексті обґрунтування ролі бібліотек щодо подолання книжкового голоду для досягнення мети Марракешського договору, оскільки українськими науковцями ця тема не розглядалася.

Марракешському договору передують значного розміру преамбула, де є посилання на принципи недискримінації, рівних можливостей, доступності та повного і ефективного залучення, входження в суспільство, проголошені в Загальній декларації прав людини та Конвенції Організації Об'єднаних Націй про права інвалідів, на необхідність підтримки балансу між ефективною охороною прав авторів і інтересами широкої публіки, особливо в галузі освіти, наукових досліджень і доступу до інформації, і те, що такий баланс має сприяти ефективному і своєчасному доступу

⁴ Щоб передбачені винятки застосовувалися не тільки до сліпих або осіб з порушенням зору, але і також включали осіб з іншими обмеженими можливостями, що порушують доступ до друкованих матеріалів, доречно включити приклади інших обмежених можливостей сприймати друкований матеріал у формі невичерпного переліку.

до творів на користь осіб з порушеннями зору чи іншими обмеженими можливостями сприймати друковану інформацію.

У ст. 2 сформульовано основні визначення понять, які використовуються для застосування Марракешського договору.

Так, під твором розуміються твори літератури і мистецтва за змістом ст. 2 (1) Бернської конвенції з охорони літературних і художніх творів у формі тексту, нотного запису і/або пов'язаних із ними ілюстрацій, які опубліковано або іншим чином доведено до загального відома за допомогою будь-яких засобів інформації. Відповідно до Узгоджених заяв, що стосуються Марракешського договору про полегшення доступу сліпих і осіб з порушеннями зору чи іншими обмеженими можливостями сприймати друковану інформацію до опублікованих творів [2], дане визначення включає такі твори в аудіоформаті, як аудіокнижки. Тобто до творів відносяться книги в паперовому або цифровому форматі, такі як: газети, журнали, комікси, аудіокнижки, електронні книжки, вебсторінки. Важливо відзначити те, що аудіовізуальні твори (наприклад, фільми) не входять до визначення творів, але визначення включає текстові твори, що є частиною аудіовізуальних творів (наприклад, освітні мультимедійні DVD). Крім того, якщо твір підпадає під визначення відповідно до ст. 2 «обмеження і винятки, передбачені цим Договором, застосовуються *mutatis mutandis* щодо суміжних прав, наскільки це необхідно для виготовлення примірника в доступному форматі, його поширення та надання для бенефіціарів»⁵, як, наприклад, право виконавців, право виробників фонограм або права організацій мовлення. Таке роз'яснення є важливим елементом Марракешського договору, оскільки текстові твори, що охороняються авторським правом, можуть містити матеріал як, наприклад, звукозапис, зроблений для аудіокниг або виконання твору, яке у багатьох юрисдикціях охороняється як об'єкт суміжних прав.

Примірник у доступному форматі означає примірник твору в альтернативному виді або формі, які забезпечують бенефіціару доступ до твору, у тому числі дозволяють йому мати такий же реальний і зручний доступ, як і особі без порушення зору чи інших обмежених можливостей сприймати друковану інформацію (ст. 2 [b]). При цьому примірник у доступному форматі повинен використовуватися виключно бенефі-

⁵ Посилання до ст. 10 (2) до Узгоджених заяв, що стосуються Марракешського договору про полегшення доступу сліпих і осіб з порушеннями зору чи іншими обмеженими можливостями сприймати друковану інформацію до опублікованих творів.

ціарами та має відповідати цілісності оригінального твору з належним урахуванням змін, необхідних для того, щоб зробити твір доступним в альтернативному форматі, і потреб бенефіціарів щодо доступності.

«Уповноважені органи» займають центральне місце в структурі договору, а бібліотеки – в концепції уповноважених органів. Для того, щоб організація або установа вважалася «уповноваженим органом», вона має відповідати двом вимогам. По-перше, передбачено загальну вимогу до основних функцій установи і виду її діяльності як, наприклад, надання освітніх послуг, професійного навчання, адаптивного читання або доступу бенефіціарів до інформації, відповідно до національної політики і правових зобов'язань. Така діяльність має здійснюватися на некомерційній основі (ст. 2 [c]). По-друге, з метою запобігання зловживанням щодо примірників у доступному форматі такий орган визначає і дотримується своєї власної практики і процедур (ст. 2 [d]):

- для встановлення того, чи є особи, які обслуговуються ним, бенефіціарами;
- для обмеження поширення і надання примірників у доступному форматі бенефіціарами та/або уповноваженими органами;
- для перешкоджання відтворення, розповсюдження та надання несанкціонованих примірників;
- прояву належної турботи і ведення обліку роботи з примірниками творів та забезпечення при цьому недоторканності приватного життя бенефіціарів, відповідно до ст. 8 («Недоторканність приватного життя»).

Бібліотекам та іншим уповноваженим органам дозволяється займатися виготовленням і розповсюдженням доступних матеріалів всередині країни. Також важливим є те, що уповноваженим органам дозволяється відправляти (експорт та імпорт) примірники творів у доступному форматі в інші країни, які входять до Марракешської системи (ст. 5 [1]). Таким чином, уповноважені органи відіграють важливу роль в ефективній реалізації міжнародного обміну матеріалами в доступному форматі.

Бібліотеки кожної країни від самого започаткування надають послуги особам з обмеженими можливостями сприймати друковану інформацію. Будь-які бібліотеки, чи спеціалізовані для сліпих, чи універсальні, чи закладів освіти, що забезпечують доступ до інформаційних послуг для всіх своїх користувачів незалежно від фізичних вад, відіграють важливу роль у наданні доступного матеріалу для читання з освітньою, професійною та розважальною метою. У всьому світі бібліотеки є одним з основних джерел матеріалів у системі Брайля, аудіоформаті, у форматі великого шрифту і цифровому вигляді для сліпих і осіб з порушеннями

зору. Саме тому бібліотеки є ключем до успішної реалізації Марракешського договору.

Марракешський договір передбачає досить широке визначення терміна «бенефіціар», тобто особа, яка може отримувати зиск із положень цього Договору. У ст. 3 визначено три групи бенефіціарів-осіб:

- сліпі;
- особи, що мають порушення зору або обмежену здатність сприйняття або читання, які неможливо виправити;
- особи з обмеженими фізичними можливостями, які не дозволяють їм тримати або перегортати сторінки книжок.

В Узгоджених заявах щодо даної статті зазначено, що вираз «неможливо виправити» означає вимогу про використання всіх можливих медичних діагностичних процедур і методів лікування⁶.

У той же час ст. 12 (2) підтверджує важливий момент, що Марракешський договір не перешкоджає іншим передбаченим національним законодавством обмеженням і виняткам на користь осіб з порушеннями.

Основні зобов'язання Марракешського договору містяться в статтях 4–7.

Ключовою є ст. 4, у якій передбачено як імперативні, так і факультативні для національних законодавств країн обмеження і винятки щодо примірників у доступному форматі.

Відповідно до ст. 4 (1):

– країни передбачають у своєму національному законодавстві у сфері авторського права обмеження або винятки щодо права на відтворення, права на розповсюдження і права на доведення до загалу, як це передбачено ст. 8 Договору ВОІВ з авторського права, для забезпечення наявності примірників творів у доступному форматі для бенефіціарів. Передбачені в національному законодавстві обмеження та/або винятки повинні дозволяти вносити зміни, необхідні для того, щоб твір став доступним в альтернативному форматі;

– країни можуть також передбачити обмеження або винятки щодо права на публічне виконання для полегшення доступу до твору для бенефіціарів. Наприклад, аудіоопис картини, пов'язаний з текстом для опису репродукції, включеної в книгу про історію мистецтва.

⁶ Інвалідність може не бути постійною. Наприклад, люди, які тимчасово втратили зір, можуть отримувати вигоди від реалізації положень Марракешського договору доти, поки цей стан зберігається. Люди з іншими видами інвалідності, такими, наприклад, як глухота, не охоплюються дією Марракешського договору.

Тому країни зобов'язані включити до своїх національних законодавств виняток щодо права на відтворення, права на поширення та права на доведення до загального відома щодо примірників у доступному форматі і можуть передбачити виняток щодо права на публічне виконання (наприклад, публічне читання п'єси або поеми) та переробку, необхідні для виготовлення твору в доступному форматі, імпорт і експорт, права на переклад (у разі необхідності).

У ст. 4 (2) наведено один із способів виконання зобов'язань стосовно ст. 4 (1) щодо всіх згаданих у ньому прав. Відповідно до неї, уповноваженому органу дозволяється без згоди власника авторських прав виготовляти примірники твору в доступному форматі або отримувати від іншого уповноваженого органу примірники у доступному форматі і надавати ці примірники бенефіціарам будь-яким способом, якщо дотримано всіх із перерахованих нижче умов:

- уповноважений орган має законний доступ до цього твору;
- створення твору в доступному форматі не пов'язане з внесенням змін, крім тих, які необхідні для того, щоб твір був доступним;
- примірники творів надаються виключно для використання бенефіціарам;
- така діяльність здійснюється на некомерційній основі (це не перешкоджає стягненню плати за собівартість за надані послуги, наприклад, для фінансування створення або поширення доступних форматів).

Крім того, бенефіціар або інша особа, яка діє від його імені (наприклад, член сім'ї або бібліотекар), можуть виготовляти примірники твору в доступному форматі для особистого користування бенефіціаром.

Альтернативно ст. 4 (3) встановлює, що країна може також виконувати вимоги ст. 4 (2), передбачивши у своєму національному законодавстві у сфері авторського права інші обмеження або винятки відповідно до ст. 10 і 11 Марракешського договору (містять загальні принципи, що стосуються застосування договору на національному рівні). В Узгоджених заявах зазначено, що ст. 4 (3) надає можливість включити як виняток інші види використання, необхідні для створення доступних форматів або для їх доведення до загального відома як, наприклад, переклади або інші права, передбачені міжнародним правом.

У ст. 4 (4) і ст. 4 (5) закріплено факультативні положення, які при їх включенні до національного законодавства обмежать свободи, дозволені Марракешським договором.

Згідно зі ст. 4 (4) країна може обмежити застосування обмежень і винятків, передбачених ст. 4 (1), 4 (2) та 4 (3), щодо творів, які в певному

доступному форматі не можуть бути отримані комерційним шляхом на розумних умовах для бенефіціарів на певному ринку. В Узгоджених заявах щодо ст. 4 (4) є пояснення, що вимога про можливість отримання комерційним шляхом не вирішує питання про те, чи підлягає обмеження, чи виняток згідно з цією статтею триступеневій перевірці.

Для бібліотек це означає, що вони повинні спочатку провести перевірку можливості отримати твір у доступному форматі комерційним шляхом, перш ніж бібліотека прийме рішення про виготовлення примірника в доступному форматі. Оскільки складно визначити з упевненістю, чи доступний твір у певному форматі і за розумною вартістю для бенефіціарів, особливо в транскордонних ситуаціях, на практиці такий виняток практично не працює і тому приведе до затримки у виготовленні примірників творів у доступному форматі. Крім того, багато бібліотек не мають достатньої кількості співробітників або ресурсів для проведення таких перевірок у кожному окремому випадку. Рівень ризику – оцінка ймовірності подачі власником авторських прав позову проти установи в разі виготовлення в доступному форматі примірника твору, доступному на комерційному ринку, – може означати, що бібліотека відмовиться взагалі від надання послуг. Безумовно, якщо примірник у доступного формату є в наявності на комерційному ринку, бібліотека може завжди вирішити проблему щодо його придбання.

Як зазначено в ст. 4 (5), необхідність сплати винагороди (наприклад, правовласнику) у разі застосування обмежень або винятків, передбачених ст. 4, визначається національним законодавством (щодо опублікованих творів у колекціях бібліотек, як правило, правовласником виступає видавець). Дана норма, аналогічно ст. 4 (4), може мати негативний вплив на виготовлення примірників у доступному форматі, особливо для бібліотеки в країнах із низьким рівнем доходу, що мають дуже обмежений бюджет на книги. Оскільки за оригінальний твір уже було сплачено, необхідно уникати ситуації подвійної оплати, адже примірник у доступному форматі виготовляється з єдиною метою – забезпечити рівний доступ до твору, і діяльність здійснюється на некомерційній основі. У зв'язку з цим бібліотеки повинні бути проти включення таких факультативних норм у їхнє національне законодавство.

Важливі норми закріплено в ст. 5 Марракешського договору, що передбачають транскордонний обмін примірниками в доступному форматі, тобто їх експорт.

Уповноважені органи мають право відправляти (експортувати) примірник твору в доступному форматі, виготовленому відповідно до ви-

нятку, уповноваженому органу іншої країни або безпосередньо бенефіціару країни-одержувача (ст. 5 [1]).

Одним із способів виконання вимог ст. 5 (1) є включення у своє національне законодавство у сфері авторського права країни-відправника дозволу уповноваженому органу поширювати примірники в доступному форматі бенефіціару й уповноваженому органу іншої країни за умови, що уповноважений орган дотримувався принципу «добросесності». Тобто уповноважений орган країни-відправника не знав або не мав підстав знати, що примірники в доступному форматі буде використано для інших осіб, а не для бенефіціарів (ст. 5 [2]). В Узгоджених заявах зазначено, що уповноваженому органу може бути доречно вживати додаткових заходів для підтвердження того, що особа, яка ним обслуговується, є бенефіціаром.

Разом з тим, згідно зі ст. 5 (3), країна може виконати вимоги ст. 5 (1), передбачивши в своєму національному законодавстві в сфері авторського права інші обмеження або винятки.

Ст. 5 (4) передбачає захисні заходи, відповідно до яких країна-отримувач, яка не має зобов'язань щодо застосування триступеневої перевірки (ст. 9 [2] Бернської конвенції з охорони літературних і художніх творів), забезпечить відповідно до своєї правової системи реекспорт примірника в доступному форматі в іншу країну, або ж, виготовлення примірника в доступному форматі підлягає проходженню триступеневої перевірки, до того, як такий примірник може бути відправлено до країни-отримувача⁷.

У ст. 5 (5) підкреслено, що ніщо в цьому Договорі не повинно використовуватися для цілей вирішення питання про вичерпання прав. Подібні норми передбачено в інших міжнародних договорах у зазначених сферах, наприклад, у Договорі ВОІВ з авторського права (ст. 6 [2]), Договорі ВОІВ про виконання і фонограми (ст. 8 [2] і ст. 12 [2]).

Ст. 6 збігається зі змістом ст. 5, передбачаючи транскордонний обмін примірниками в доступному форматі, а саме імпорт таких примірників. Ст. 6 зобов'язує країни дозволити уповноваженим органам або бенефіціарам отримувати (імпортувати) примірники у доступному форматі

⁷ Важливо відзначити, що триступенева перевірка є одним з основних принципів, які використовуються для визначення того, чи є винятки або обмеження допустимими за міжнародними нормами у сфері авторського права і суміжних прав, де присутні наступні три елементи: а) мають поширюватися тільки на певні особливі випадки; б) не повинні суперечити нормальному використанню твору; в) не повинні необґрунтовано обмежувати законні інтереси правовласника.

з інших країн, якщо національне законодавство країни дозволяє бенефіціару, особі, що діє від його імені, або уповноваженому органу виготовляти примірники твору в доступному форматі та національне законодавство цієї країни дозволяє також їм імпортувати примірники в доступному форматі в інтересах бенефіціарів без згоди правовласника. Таким чином, для того, щоб уповноважений орган однієї країни міг надавати примірники в доступному форматі бенефіціару в іншій країні, в законодавстві останньої країни має бути передбачено виняток, що дозволяє бенефіціару (а не тільки уповноваженим органам) виготовляти примірники в доступному форматі. Слід звернути увагу на Узгоджені заяви стосовно ст. 6, згідно з якими при виконанні своїх зобов'язань за цією статтею країни забезпечують однакові гнучкі можливості, передбачені в ст. 4, тобто країна має право на свій розсуд обмежити імпорт як, наприклад, вимога наявності в продажу, передбачена в ст. 4 (4) і/або вимога до сплати винагороди правовласнику.

Не існує єдиної інструкції щодо обміну творами в доступних форматах між бібліотеками. Робочі процеси, пов'язані з обміном творами, будуть залежати від прийнятого формату роботи щодо від того, у якому форматі користувач віддає перевагу отримати твір, від частоти надходження запитів і наявної інфраструктури для здійснення такого роду послуг. Однак у Марракешському договорі чітко сказано, що будь-яка практика ведення обміну повинна бути встановлена самими бібліотеками, а не державним органом.

Так, наприклад, може використовуватися система міжбібліотечного абонементу або інша платформа для обміну документами в цифровому форматі. Механізми обміну мають бути простими і зрозумілими, особливо якщо мова йде про розвиток обміну виданнями на міжнародному рівні. Наприклад, IFLA пропонує для посилань на ресурси обміну між бібліотеками використовувати такі онлайн-платформи, як Dropbox (<https://www.dropbox.com>).

У випадках, якщо країна надає правову охорону технічним заходам захисту як, наприклад, копіювання або контроль доступу, вона повинна вжити заходи, щоб вони не обмежували гарантованих можливостей бенефіціару користуватися обмеженнями та винятками, передбаченими цим Договором, навіть, якщо країна забороняє обхід технічних заходів захисту відповідно до законодавства в сфері авторського права (ст. 7). Як наслідок, у таких випадках країна повинна прийняти відповідний механізм (наприклад, винятки із заборони обходу) з тим, щоб дозволити уповноваженому органу виготовляти, наприклад, примірники в доступному форматі. Ст. 7 також дозволяє застосовувати інші механізми,

зокрема вимагати від правовласника надати уповноваженому органу ключ для відкриття цифрового замка.

Ст. 9 містить положення, призначені для полегшення транскордонного обміну як, наприклад, добровільний обмін інформацією для надання допомоги уповноваженим органам в ідентифікації один одного. Країни погоджуються сприяти своїм уповноваженим органам у наданні інформації про свій досвід роботи з примірниками в доступній формі, при цьому уповноважені органи не зобов'язані розкривати таку інформацію (ст. 9 [2]). Імовірно, така допомога може бути надана на вебсайті, який адмініструється країною. При цьому, відповідно до Узгоджених заяв ст. 9 не має на увазі обов'язкову реєстрацію уповноважених органів і не обумовлює участь уповноважених органів у діяльності, передбаченій цим Договором.

Тож норми Марракешського договору щодо надання бібліотечних послуг для людей з обмеженими можливостями сприймати друковану інформацію дозволяють:

- усунути юридичні бар'єри при створенні та обміні творами в доступних форматах, що відразу збільшує кількість матеріалів у форматах, доступних для читання користувачам з обмеженими можливостями сприймати друковану інформацію;

- економити час, гроші і зусилля, тому що бібліотеки можуть об'єднувати свої ресурси всередині країни, у регіоні, ближньому і далекому зарубіжжі. Бібліотеки можуть координувати між собою виготовлення таких творів, що призведе до зменшення дублювання витрат, коли одна й та сама книга може бути доступна в різних країнах.

Марракешський договір не зобов'язує бібліотеки надавати послуги з видачі примірників творів у доступних форматах – він тільки надає право на виготовлення, доставку, імпорт і експорт такої копії примірника твору.

Відповідно до Марракешського договору, бібліотека може надати копію примірника твору в доступному форматі безпосередньо особі з обмеженими можливостями сприймати друковану інформацію або будь-кому, що діє від його імені, наприклад, його опікуну. Бібліотека також може надати копію твору в доступному форматі або отримати її від іншої бібліотеки, або організації в своїй, або в іншій країні, яка приєдналася до Марракешського договору⁸. Бібліотека може створювати

⁸ Крім того, бібліотека може отримувати копії примірників у доступних форматах з будь-якої країни незалежно від того, приєдналася ця країна до Марракешського договору чи ні. У деяких країнах національне законодавство також може дозволяти надавати можливість відправляти копії примірників у доступних форматах у країни, що не приєдналися до Марракешського договору,

примірники творів у доступних форматах, зберігати їх і вносити дані про ці примірники до своїх каталогів.

Тому важливо, щоб у національне законодавство, прийняте на виконання Марракешського договору, до переліку органів, які можуть кваліфікуватися як уповноважені органи, було включено бібліотеки, які надають послуги на некомерційній основі.

Сьогодні в Україні спостерігається критична ситуація з доступом до книжок людям, які мають обмежену можливість сприймати друковану інформацію. За різними даними, в Україні від 100 до 300 тис. інвалідів по зору, з яких близько 40 тис. – тотально сліпих. Офіційної статистики щодо цієї категорії населення ні Міністерство охорони здоров'я України, ні Міністерство соціальної політики України не ведуть.

Виготовленням книжок для людей з вадами зору займаються видавництво Українського товариства сліпих та мінідрукарні у регіонах, але попит на таку літературу абсолютно не покривається. Друкарні є у Києві, Харкові, Львові, Луцьку. До 2014 р. видавалося 4–5 книжок шрифтом Брайля на рік, зараз тенденція трохи змінюється – у 2018 р. Ресурсним центром освітніх інформаційних технологій за державні кошти було озвучено 204 книги та видано шрифтом Брайля 84 книги в 74 примірниках для спеціалізованих бібліотек.

Однією з організацій Українського товариства сліпих (УТОС), яке об'єднує громадян України з глибоким ураженням зору, є Центральна спеціалізована бібліотека для сліпих ім. М. Островського (заснована в 1936 р.)⁹ та 63 бібліотеки системи УТОС.

У 2018 р. створено онлайн бібліотеку аудіокниг «Ліхтар», де є спеціальний сервіс для частково або повністю незрячих людей. Зараз наповнення бібліотеки «Ліхтар» здійснюється через пряме спілкування з авторами. Письменники надають право на публікацію своїх творів, а вже потім записи з'являються на платформі. Також на сайті планують розмістити твори, у яких закінчився термін охорони авторських прав. Але виникає проблема з їх озвучення.

У Публічній бібліотеці ім. Лесі Українки у 2018 р. відкрили перший

таким чином, розширюючи доступність таких примірників творів для осіб з обмеженими здібностями сприймати друковану інформацію та бібліотек, де б вони не знаходилися (ст. 6).

⁹Книжковий фонд Центральної спеціалізованої бібліотеки для сліпих ім. М. Островського становить (станом на 1 січня 2018 р.) 208 844 пр.: плоскодруквані видання – 42 296 пр.; книги рельєфно-крапковим шрифтом – 82 389 пр., озвучені книги – 80 159 пр.

читальний зал для людей із проблемами зору. У ньому встановлено спеціальне сучасне обладнання, яке допоможе людям зі слабким зором читати друковані книги та статті з Інтернету – стаціонарні відеозбільшувачі з комп'ютерами і програми екранного збільшення. Також у бібліотеці встановили програму доступу Jaws, яка дозволяє за допомогою спеціальних навушників і голосового синтезатора отримати доступ до Інтернету та будь-якого контенту.

Другу повністю безкоштовну і доступну бібліотеку для незрячих (бібліохаб) відкрито в Центральній бібліотеці ім. Тараса Шевченка для дітей. У приміщенні облаштовано мультимедійну залу та запроваджено автоматизовану книговидачу і облік.

У Центральній районній бібліотеці ім. П. Г. Тичини 2018 р. відбулася презентація громадського проєкту «Biblio Hub для людей з вадами зору» – єдиного проєкту-переможця серед публічних бібліотек у рамках реалізації проєкту «Бюджет участі міста Києва». У повному доступі для читачів бібліотеки – стаціонарні електронні відеозбільшувачі TOPAZ XL HD 24 у комплекті з програмним забезпеченням екранного збільшення MAGic Pro; комп'ютерна програма JAWS for Windows Pro синтезу мови для незрячих людей (програма сама читає текст шістьма мовами).

Одним із численних успішних проєктів є міжнародний шведсько-український проєкт «Сучасні інформаційні системи для українських користувачів з вадами зору». Перша українська дейзі бібліотека налічує у своєму арсеналі близько 2,5 тис. книжок нового формату літератури DAISY (Digital Accessible Information System – цифрова доступна інформаційна система) для незрячих людей. Це художні твори, підручники, посібники, медична і наукова література тощо.

Задля узаконення формату DAISY 25 грудня 2015 р. Верховна Рада України ухвалила проєкт закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо розширення доступу сліпих, осіб з порушеннями зору і хворих на дислексію до виданих творів у спеціальному форматі», яким закріплено правові норми, які сприятимуть розширенню доступу незрячих до виданих творів у спеціальному цифровому форматі, поповненню бібліотечних фондів, у тому числі і документами з рельєфно-крапковим шрифтом для сліпих, пристосуванню бібліотек для користування їхніми послугами людьми з особливими потребами, популяризації вітчизняного книговидавництва, створенню і функціонуванню електронних бібліотек¹⁰.

¹⁰ Набрання чинності відбулось 13.01.2016 р.

Відповідні зміни внесено до законів України «Про авторське право і суміжні права», «Про бібліотеки та бібліотечну справу», «Про розповсюдження примірників аудіовізуальних творів, фонограм, комп'ютерних програм, баз даних», «Про обов'язковий примірник документів», «Про видавничу справу».

Зокрема, кожне видавництво України зобов'язане один примірник видань (у тому числі, електронний варіант у відповідному форматі, що підлягає конвертуванню в спеціальний цифровий формат для сліпих, осіб з порушеннями зору та осіб з дислексією), аудіопродукції, аудіовізуального твору з аудіодискрипцією та інших документів для сліпих передавати Центральній бібліотеці Українського товариства сліпих (п. 6 ч. 1 ст. 8 Закону України «Про обов'язковий примірник документів»). Крім того, враховуючи тенденцію технічного прогресу, у Законі України «Про авторське право і суміжні права» було розширено перелік випадків вільного використання творів, що не вимагає згоди автора. Так, відповідно до п. 6 ст. 21 вказаного закону до таких випадків віднесено «видання та відтворення випущених у світ творів рельєфно-крапковим шрифтом для сліпих та аудіотворів (аудіодокументів, аудіокниг) з нанесенням спеціального цифрового формату для сліпих, осіб з порушеннями зору та осіб з дислексією, розмітки для зручної навігації з метою розповсюдження між інвалідами по зору та осіб з дислексією». А п. 11 цієї ж статті передбачена «адаптація існуючих і створюваних аудіовізуальних творів для сліпих, осіб з порушеннями зору та осіб з дислексією шляхом застосування аудіодискрипції (тифлокоментування)» [3].

Такі зміни можна вважати певним поступом у забезпеченні та гарантуванні прав незрячих осіб та осіб з вадами зору у сфері авторського права.

Та чи можна узагалі вважати впроваджені законодавцем зміни достатніми для реалізації прав інвалідів зору у цій сфері?

Оскільки практика застосування чинного законодавства виявила цілий ряд прогалин, які призводять до неефективності механізму забезпечення охорони права інтелектуальної власності, що не дозволяє створити цивілізований ринок об'єктів цієї сфери, комітетом Верховної Ради України з питань науки і освіти було ініційовано слухання на тему: «Інтелектуальна власність в Україні. Стан та концептуальні засади розвитку», які відбулися 15 жовтня 2014 р. Головна мета слухань – напрацювання концептуальних пропозицій щодо формування ефективної державної політики у сфері охорони прав інтелектуальної власності. За результатами комітетських слухань було сформовано та затверджено рекомендації, що вмістили пропозиції, які мають стимулювати державну

владу на побудову ефективної системи управління у сфері захисту прав інтелектуальної власності в Україні та повинні якомога швидше бути втілені у відповідні проекти нормативно-правових актів (протокол № 13 від 17 червня 2015 р.). Зокрема, Кабінету Міністрів України рекомендовано розглянути питання щодо доцільності приєднання України до Марракешського договору (п. 2.9) [4].

У 2017 р. Міністерство економічного розвитку і торгівлі України підготувало проєкт закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо врегулювання питань авторського права і суміжних прав», який передбачав зміни до законодавства, що стосуються імплементації до національного законодавства положень Марракешського договору. Громадське обговорення було проведено шляхом розміщення проєкту закону на офіційному вебпорталі Мінекономрозвитку України [5].

Проєкт закону було погоджено Міністерством фінансів України, Міністерством внутрішніх справ без зауважень, Міністерством культури України із зауваженнями, які частково враховані в законопроєкті, Міністерством соціальної політики України із зауваженнями, які повністю враховані в проєкті закону. Після схвалення законопроєкту Кабінетом Міністрів України, відповідно до ст. 93 Конституції України його було передано для розгляду Верховною Радою України (№ 7539 від 01.02.2018 р.). У цьому законопроєкті серед інших проблемних питань, пов'язаних із реалізацією правових норм, що потребують законодавчого врегулювання, запропоновано внести зміни до Закону України «Про авторське право і суміжні права». Зокрема, вводяться терміни «особа з обмеженими можливостями сприймати друковану інформацію»; «примірник твору в доступному форматі»; «технологічні засоби захисту»; «уповноважений заклад», які відповідають нормам Марракешського договору. Крім того, запропоновано ввести нову статтю «Вільне використання творів для осіб з обмеженими можливостями сприймати друковану інформацію» (ст. 21¹), зміст якої корелюється зі ст. ст. 4, 5, 6 Марракешського договору. Проте до цього часу такий необхідний регуляторний акт не прийнято.

На наш погляд, приєднання України до Марракешського договору є давно на часі, адже забезпечення прав осіб з вадами зору на інтелектуальний, творчий розвиток за нинішніх обставин не може бути гарантовано у достатній мірі.

Наразі для створення максимально доступного й комфортного середовища та забезпечення умов для рівного і вільного доступу до інформації інвалідам по зору бібліотекам України можна запропонувати:

1. Створити сервіс для незрячих людей.

Зробити доступним інтернет-сайт бібліотеки для незрячих людей. Наприклад, наявність кнопки перемикача на контрастну версію сторінки або кнопки збільшення та зменшення шрифту.

На сьогодні в Україні немає єдиних стандартів або методичних рекомендацій щодо розробки адаптованих вебсайтів для людей із проблемами зору. Тому єдиним варіантом залишається використання норм та рекомендацій міжнародного рівня та вивчення закордонного досвіду із запуску вебсайтів та сервісів, адаптованих для цієї категорії населення.

2. На інтернет-сайті бібліотеки подавати інформацію про наявність сервісів творів у доступних форматах.

Включення метаданих щодо наявних творів у доступних форматах у свої бібліотечні каталоги, зокрема, таких даних, як: формат уявлення, версія/код, розмір файлу і т. д., відповідно до міжнародних стандартів каталогізації. Брати участь в процесах обміну інформаційними ресурсами або даними каталогів та створити інтегрований ресурс для осіб з обмеженими можливостями. Оскільки створення всесвітньої бібліотеки творів у доступних форматах було ключовим прагненням прихильників Марракешського договору, забезпечення можливості пошуку творів у доступних форматах по бібліотеках усього світу має вирішальне значення.

3. Брати участь у міжнародних проєктах.

Наприклад, EIFL (Electronic Information for Libraries) підписала трирічну угоду з технологічною компанією Venetech (США) про доступ до Bookshare найбільшої у світі доступної інтернет-бібліотеки для людей з обмеженими можливостями. Нова угода надає доступ до електронних книг для читачів з обмеженими можливостями в усіх країнах-партнерах EIFL зі знижкою ¹¹.

4. Внутрішні нормативні документи бібліотек повинні прямо включати правило, відповідно до якого доступ осіб з обмеженими можливостями до інформації є частиною інституційних положень бібліотек (за умови наявності ресурсів).

Можна з упевненістю стверджувати, що ратифікація Україною Марракешського договору дасть змогу бібліотекам розширити доступ до книг, журналів, навчальних матеріалів особам з обмеженими можливостями здійснювати міжнародний обмін примірниками творів, створеними в доступних форматах. Тим більше, що Україною у зв'язку з приєд-

¹¹ EIFL працює з Україною з 1999 р.

нанням до Конвенції про права інвалідів взято зобов'язання щодо питань гармонізації законодавства з положеннями Конвенції про права інвалідів, та вжиття заходів для забезпечення реалізації прав інвалідів, закріплених у зазначеній Конвенції, а також виконання п. 38 Плану дій з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на період до 2020 року, затвердженого розпорядженням Кабінету Міністрів України № 1393-р від 23.11.2015 р.

Список бібліографічних посилань

1. Marrakesh Treaty to Facilitate Access to Published Works for Persons Who Are Blind, Visually Impaired, or Otherwise Print Disabled. *WIPO*. URL: <https://www.wipo.int/publications/en/details.jsp?id=382&plang=EN>.

2. Agreed Statements concerning the Marrakesh Treaty to Facilitate Access to Published Works for Persons Who Are Blind, Visually Impaired, or Otherwise Print Disabled. *WIPO Lex*. URL: <https://wipolex.wipo.int/en/treaties/textdetails/13170>.

3. Про внесення змін до деяких законів України щодо розширення доступу сліпих, осіб з порушеннями зору та осіб з дислексією до творів, виданих у спеціальному форматі: *Закон України* від 25.12.2015 № 927–VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/927-19>.

4. Відбулися слухання у Комітеті Верховної Ради України з питань науки і освіти («Інтелектуальна власність в Україні. Стан та концептуальні засади розвитку»). URL: <http://www.intelect.org.ua/content/vidbulisya-sluhannya-u-komiteti-verhovnoyi-radi-ukrayini-z-pitan-nauki-i-osviti>.

5. Повідомлення про оприлюднення проекту закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо врегулювання питань авторського права і суміжних прав». URL: http://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=ab14972_a-5_ff1-4_cef-a129-a9434720_e208&title=PovidomlenniaProOpriliudnenniaProektuZakonuUkrainiproVnesenniaZminDoDeiakikhZakonodavchikhAktivSchodoVreguliuvanniaPitanAvtorskogoPravaIsumizhnikhPrav.

References

1. Marrakesh Treaty to Facilitate Access to Published Works for Persons Who Are Blind, Visually Impaired, or Otherwise Print Disabled. *WIPO*. (2013) Retrieved from <https://www.wipo.int/publications/en/details.jsp?id=382&plang=EN> [in English].

2. Agreed Statements concerning the Marrakesh Treaty to Facilitate Access to Published Works for Persons Who Are Blind, Visually Impaired, or Otherwise Print Disabled. *WIPO Lex*. Retrieved from <https://wipolex.wipo.int/en/treaties/textdetails/13170> [in English].

3. Pro vnesennia zmin do deiakykh zakoniv Ukrainy shchodo rozshyrennia dostupu slipykh, osib z porushenniamy zoru ta osib z dysleksiieiu do tvoriv, vydanykh u spetsialnomu formati: Zakon Ukrainy vid 25.12.2015 No 927–VIII [On amendments to some laws of Ukraine regarding the expansion of access for blind, visually impaired and dyslexic people to works issued in a special format: Law of Ukraine from 25.12.2015 No 927–VIII]. (2015, 25 December). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/927-19> [in Ukrainian].

4. Vidbulysia slukhannia u Komiteti Verkhovnoyi Rady Ukrainy z pytan nauky i osvity «Intelektualna vlasnist v Ukraini. Stan ta kontseptualni zasady rozvytku» [Hearings «Intellectual Property in Ukraine. Status and conceptual foundations of development» were held in the Committee of the Verkhovna Rada of Ukraine on Science and Education]. (2014). Retrieved from <http://www.intelect.org.ua/content/vidbulysya-sluhannya-u-komiteti-verhovnoyi-radi-ukrayini-z-pitan-nauki-i-osviti> [in Ukrainian].

5. Povidomlennia pro opryliudnennia proektu Zakonu Ukrainy «Provnesennia zmin do deiakykh zakonodavchych aktiv shchodo vrehuliuвання pytan avtorskoho prava i sumizhnykh prav» [Report on the promulgation of the draft Law of Ukraine «On Amending Certain Legislative Acts Regarding the Settlement of Copyright and Related Rights»]. (2017). Retrieved from <http://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=ukUA&id=ab14972a-5ff1-4cef-a129-a9434720e208&title=PovidomlennaProOpryliudnenniaPro-ektuZakonuUkrainiproVnesenniaZminDoDeiakikhZakonodavchikhAktivSchodoVreguliuванняPitanAvtorskogoPravaIsumizhnykhPrav> [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 03.01.2020.

Larysa Lytvynova,

PhD (Social Communications), Senior Researcher,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

3 Holosiivskiy Ave., Kyiv 03039, Ukraine

e-mail: nbuvtender@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0002-5802-3681>

Yuliia Kalinina-Symonchuk,

Head of Legal Support Department

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

3 Holosiivskiy Ave., Kyiv 03039, Ukraine

e-mail: kcyuliya@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-8936-2926>

Libraries and Overcoming «Book Famine»: Marrakesh Treaty to Facilitate Access to Published Works for Persons Who Are Blind, Visually Impaired, Otherwise Print Disabled

Around the world, people with visual impairments suffer from a shortage of print and cultural materials in accessible formats. To solve the problem of the so-called «global book famine» in 2013 by the Diplomatic Conference of the World Intellectual Property Organization (WIPO) in Marrakech, several dozen countries had signed the treaty. The detailed analysis of «Marrakesh Treaty to Facilitate Access to Published Works for Persons Who Are Blind, Visually Impaired, or Otherwise Print Disabled» and its norms are given. It is specially noted that the norms of the Marrakesh Treaty should be incorporated into the legislation of each of the coming countries, with its implementation at national level. Much attention is given to copyright restrictions and exceptions which must be incorporated into each country's national legislation. The list of bodies that may be qualified as authorized bodies under the Marrakesh Treaty proposes to include libraries providing services on a non-commercial basis. The role of libraries has been proved in achieving the goal of the Marrakesh Treaty. Ukraine's accession to the Marrakesh Treaty with a view to ensuring the rights of persons with visual impairments to intellectual, creative development is considered. Circumstances that cannot be sufficiently guaranteed to create the most accessible and comfortable environment and to provide conditions for equal and free access to information for the visually handicapped are examined. It is reported that the situation with access to books for people with limited ability to perceive printed information in Ukraine is critical one. Information on providing books for people with vision problems to Ukrainian libraries is presented. Ukraine's ratification of the Marrakesh Treaty will allow libraries to expand access to books, magazines and educational materials for persons with disabilities and provide them with equal access to the cultural and social life of society, an opportunity to exchange copies of works created in accessible formats internationally is proposed.

Keywords: Marrakesh Treaty to Facilitate Access to Published Works for Persons Who Are Blind, Visually Impaired, or Otherwise Print Disabled; book famine; a copy of the work in an accessible format; library services; copyright restrictions and exceptions.

Володимир Удовик,

кандидат історичних наук, старший науковий співробітник,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

Голосіївський просп., 3, Київ, 03039, Україна

e-mail: udovik@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0001-7749-8095>

**ПРОСВІТНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ПРЕЗИДЕНТСЬКИХ
БІБЛІОТЕК: МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД**

У статті аналізується просвітницька діяльність президентських бібліотек у країнах світу, зокрема США, країнах Європи та на терені СНД. Наводяться кращі практики застосування документальних ресурсів президентських колекцій для вдосконалення освітнього процесу та популяризації історичних знань і виховання в молоді патріотизму та поваги до державних інституцій тощо, а також досвід застосування новітніх технологій в освітньому процесі через співпрацю президентських бібліотек і музеїв з навчальними закладами. Найбільший досвід та можливості застосування такої взаємодії демонструють президентські бібліотеки США. Але й в інших країнах президентські бібліотеки інтегруються в освітній та виховний процес і залучають шкільних учителів та викладачів закладів вищої освіти до спільних проєктів, які реалізуються як у приміщенні бібліотеки, так і у світовій мережі.

Ключові слова: президентська бібліотека, електронна бібліотека, просвітницька діяльність, освіта.

В умовах стрімкого розвитку інформаційного суспільства та його інформатизації зростає роль бібліотек як культурних та інформаційних центрів. Бібліотеки забезпечують інформаційний супровід державної політики у сфері культури, науки та освіти. Не залишаються осторонь від цього процесу і спеціалізовані документальні зібрання – президентські бібліотеки та музеї.

Світовий досвід функціонування президентських бібліотек та музеїв свідчить про те, що виховна та освітня функція цих установ йде на другому місці після накопичення та збереження документальних матеріалів, а з часом виходить на перше місце, після завершення формування документальних колекцій. Це обумовило формування мети цієї статті – висвітити та проаналізувати кращі практики застосування

документальних ресурсів президентських колекцій для популяризації інституту президентства та інших державницьких інституцій, виховання у молоді патріотизму і поваги до історії держави, а також застосування новітніх технологій в освітньому процесі через співпрацю президентських бібліотек та музеїв з навчальними закладами.

У науковій літературі науково-дослідній та просвітницькій діяльності президентських бібліотек приділили увагу насамперед дослідники американських президентських бібліотек, які мають найбільший досвід і напрацьовані методологічні засади, а також фахівці та співробітники національних президентських бібліотечних інституцій при розкритті у науковій літературі різних напрямів своєї діяльності та результатів виконання проєктів.

Так, Ш. Фосетт, помічник Архівіста США з президентських бібліотек, у своїй роботі виділила основні напрями розвитку музейної та освітніх функцій у підвищенні історичної грамотності населення, проведення науково-популярних заходів у приміщеннях президентських бібліотек [13]. Американські дослідники, Дж. Лентзер [15] та Г. Беннетт [9] звернула свою увагу на просвітницьку функцію президентських бібліотек, їхню роль у вихованні патріотизму в молоді та формуванні знання про історію США, їхні державні інститути. Л. Поттер [18] та Дж. Скаллі [20] передусім аналізують конкретні навчальні програми кожної з президентських бібліотек США для школярів, студентів, вчителів, а також мережеві ініціативи з підтримки зацікавленості молоді до власної історії.

Порівняльне дослідження досвіду президентських бібліотек США і Південної Кореї у створенні освітніх програм та залученні документальних ресурсів інституту президентства до виховання і навчання молоді здійснив у своїх працях південнокорейський дослідник М.-К. Хан [14], а дослідженням розвитку та модернізації освітніх програм у президентському архіві Південної Кореї займалися корейські вчені [16]. Серед українських дослідників, питання формування освітніх ресурсів та надання до них доступу вивчав А. Кушерський [7]. Дослідження основних напрямів діяльності Президентської бібліотеки Азербайджанської Республіки, упровадження інформаційних технологій і введення науково-інформаційних ресурсів у науковий та освітній обіг здійснюють переважно співробітники цієї бібліотеки, зокрема директор бібліотеки М. Ахмедов [1] та ін. [5, 8]. Проте комплексного дослідження з цієї проблематики, зокрема порівняльного аналізу просвітницької діяльності президентських бібліотек, враховуючи розвиток інформаційних технологій, ще немає.

Кожна президентська бібліотека має свої особливості ведення просвітницької та науково-освітньої діяльності, але все ж можна виділити типові види робіт:

- формування тематичних баз даних;
- організація просвітницьких заходів: форуми, семінари, лекції тощо;
- книжкові та музейні виставки;
- підготовка навчальних матеріалів;
- педагогічні майстерні.

На основі зібраних документів та матеріалів про життя і діяльність президента країни співробітники президентських бібліотек готують методичні матеріали та посібники для викладачів від початкової до вищої школи для допомоги у викладанні курсів історії, краєзнавства, політології, етнографії тощо. Крім того, готуючи до визначних дат книжкові, архівні та музейні виставки, вони завжди роблять акцент на дитячому та молодіжному сприйнятті експонатів і пояснень до них.

Наприклад, президентські бібліотеки США надають широкий спектр можливостей для молоді у сфері навчання та досліджень. Щорічно до президентських бібліотек США звертаються близько 20 тис. студентів та близько тисячі викладачів, що займаються історією США. Кожна президентська бібліотека пропонує освітні програми для ознайомлення з американською історією та інститутом президентства, а також особистістю президента.

Президентська бібліотека Г. Трумена розробила емпіричну програму для студентів, у якій молоді пропонується стати на місце президента й знайти правильне рішення щодо важливих державних внутрішніх та міжнародних проблем [19]. Крім того, ця ж бібліотека зняла декілька документальних фільмів про президента Трумена й пропонує всім відвідувачам, особливо тим, хто не знайомий з епохою Трумена, відчувати історію через аудіовізуальне сприйняття.

Президентська бібліотека Ф. Рузвельта також пропонує тематичні семінари для вчителів та викладачів вищих: «Викладання американської історії», «Огляд інформаційних ресурсів президентської бібліотеки», «Використання фільмів у школі», «Расизм в Америці» та ін. Для студентської молоді ця бібліотека розробила ряд програм, які не лише пропонують інформацію про президента, а й викликають зацікавленість у вивченні історії. Наприклад, «Ф. Рузвельт. День за днем» (хронологія діяльності президента за датами), «Реп про Рузвельта» (створення пісень на основі матеріалів президентської бібліотеки), різноманітні тести та інтелектуальні ігри тощо [7, с. 424].

Цікавий для молоді проєкт підготували викладачі з Об'єданого шкільного округу в м. Спринг-Хілл, штат Канзас, разом із Президентською бібліотекою Д. Ейзенхауера. Проєкт мультимедійного дослідницького музею «Спогади про Другу світову війну» включає інтерв'ю з ветеранами, записані самими студентами, використання карт та фотографій з фондів президентської бібліотеки [12]. Таким чином, самі учні та студенти, які долучилися до створення цього проєкту, поширюють історичну правду та знання про історію своєї держави за посередництвом мережевих ресурсів президентської бібліотеки.

Про переваги просвітницької діяльності президентських бібліотек і музеїв говорить статистика відвідування. Так, серед всіх заходів, проведених у системі NARA за 2010 р., виставки та освітні програми 13 президентських бібліотек відвідало 61% та 82% (відповідно) громадян та іноземних туристів [21]. У 2012 р. загальна кількість відвідувачів усіх президентських бібліотек у системі NARA досягла близько 2 млн на рік, у той же час як сам Національний архів та Адміністрацію документації відвідують близько 1 млн дослідників [22].

У Європі президентські музеї поширені в багатьох країнах, але, на відміну від США, це в основному радше меморіальні комплекси, аніж дослідницькі центри з накопичення документальних ресурсів інституту президентства. І в більшості випадків європейські інституції – це приватні заклади.

Так, один з найбільш відомих музеїв президента – це Меморіал Шарля де Голля у Франції. Музей-меморіал приділяє велику увагу просвітницькій функції: для студентів та школярів проводяться спеціалізовані екскурсії та читання, поширюються мультимедійні матеріали з історії життя і діяльності Шарля де Голля та історії Франції в епоху його правління (у фондах музею зберігається більше 20 год. відеоматеріалів). На сайті меморіалу (memorial-charlesdegaulle.fr) виставлено для користувачів частину мультимедійних ресурсів із діяльності самого музею та віртуальні екскурсії по експозиціях, а також публічні промови президента Ш. де Голля. Наприклад, найбільш відвідуваними є ресурси, пов'язані з участю Ш. де Голля у Другій світовій війні [10]. Також Музей організовує серію лекцій та семінарів на тему розвитку ЗМІ в епоху цифрових технологій.

У Німеччині за підтримки федерального уряду було засновано низку меморіальних музеїв з метою відзначення лише окремих особистостей, які відіграли значну роль у розвитку німецької нації. Тому і просвітницька політика цих закладів спрямована на популяризацію німецької

історії, а не окремих особистостей. Наприклад, у Меморіалі Ф. Еберта, першого федерального президента Німеччини та очільника Веймарської Республіки (1919–1926 рр.) практично відсутні документи особистого характеру та офіційні документи його діяльності, оскільки вони були знищені під час Другої світової війни. У зв'язку з цим виховна та просвітницька функції з розкриття розвитку соціал-демократії та робітничого руху в Німеччині є домінантними у діяльності установи. Так, відвідувачі закладу мають змогу прослухати аудіовиступи першого президента, почути робітничі пісні та марші епохи 20-х років ХХ ст., переглянути документальні фільми. Цікавою ідеєю, реалізованою Меморіалом, вважаємо документальний фільм, головним персонажем якого є сам Ф. Еберт, який відвідує власний музей і розкриває його фонди, розповідаючи про початок становлення країни на шляху демократії та соціалізму [11, р. 67].

У Музеї президента Португальської Республіки головним акцентом стало виховання патріотизму у молоді. Тут організовані й успішно працюють педагогічні майстерні, в яких проходять майстер-класи для школярів та студентства: «Як зробити прапор», «На шляху до громадянства», присвячені вихованню національної гідності; «Президентські портрети» – представлення еволюції портретного живопису на прикладі президентських портретів; «Подорож до інших» – розповідь про традиції та культуру різних народів на основі подарунків президентам та ін. [17]. У приміщенні Музею проходять й наукові заходи, присвячені питанням музеєзнавства, інституту президентства та актуальним подіям у житті Республіки.

На терені країн СНД сучасні технології у просвітницькій діяльності впроваджують президентські бібліотеки Азербайджанської Республіки та Республіки Казахстан.

Так, Президентській бібліотеці Азербайджанської Республіки, яка створена у 2003 р. з ініціативи президента Г. Алієва (1993–2003 рр.), притаманні більшість з типових робіт з виконання науково-дослідних та просвітницьких функцій президентських бібліотек, але головний акцент цієї установи був зроблений на використання сучасних мережевих інформаційно-комунікаційних технологій. Починаючи як спеціалізований бібліотечний відділ Адміністрації президента з обслуговування лише владних структур, бібліотека поступово розширила не лише базу інформаційних ресурсів і продуктів, а й коло користувачів завдяки впровадженню сучасних інформаційних технологій у свою діяльність. Крім того, серед головних пріоритетів інформаційної та просвітницької

діяльності було виділено виховання патріотизму і поширення знання на історико-культурну тематику.

Президентська бібліотека Азербайджанської Республіки створює повнотекстові бази даних із відповідної тематики для ознайомлення читачів та насамперед молоді не лише з діяльністю президентів, а й із власною країною та її історією. Так, сайт Бібліотеки пропонує доступ до понад 20 електронно-документальних колекцій, серед яких: «Країна вогнів Азербайджан», «Екологія Азербайджану», «Гейдар Алієв. Збірник електронних документів» та ін. [4].

Крім науково-дослідної діяльності, Президентська бібліотека активно проводить й просвітницьку діяльність, спрямовану на інформування населення про свої проекти, актуалізацію історичної пам'яті та виховання екологічної культури громадян. Так, в установі постійно проходять книжкові виставки та культурно-просвітницькі заходи, на яких відбуваються презентації нових видань, підготовлених як за участі Бібліотеки, так і з тематики, близької до її профілю. Наприклад, у лютому 2019 р. у Президентській бібліотеці відбулася презентація книг директора Інституту історії імені А. А. Бакиханова, академіка Я. Махмудова на іноземних мовах [2]. Відбуваються зустрічі з науковцями та іноземними делегаціями, а також проходять міжнародні конференції, присвячені проблематиці розвитку інформаційного супроводу державних структур.

Слід зазначити, що діяльність Президентської бібліотеки Азербайджанської Республіки зосереджена на вихованні патріотичних почуттів, національної самосвідомості в усіх громадян, незалежно від віку, на відміну від європейських та американських президентських бібліотек і музеїв, де наголос у просвітницькій діяльності робиться на дітей та молодь.

У Республіці Казахстан культурно-просвітницька діяльність Бібліотеки Першого Президента Республіки Казахстан – Єлбаси здійснюється через науково-освітню програму, спрямовану на впровадження інноваційних методів навчання. Ця програма складається з трьох проектів: «Політичні ініціативи Н. А. Назарбаєва в становленні і розвитку Республіки Казахстан»; «Історія та культура»; «Дитина і культура». Програма побудована з урахуванням актуальних тем сучасності, розроблено понад 50 тем із різних аспектів історії становлення незалежності Казахстану, що відображають роль першого президента в становленні держави, конституційному будівництві, формуванні партійно-політичної системи тощо [6].

При Бібліотеці також створений інтерактивний освітній центр «Ідеї, що змінюють світ», який займається проведенням просвітницьких

заходів та навчальних програм з історії Казахстану, діяльності президента країни й актуальних питань сьогодення. Під час навчання школярі та студенти за допомогою інтерактивних столів засвоюють навички критичного мислення. А вивчаючи історію становлення власної держави, ідеї та ініціативи її першого президента, молоде покоління з часом долучається до реалізації цих ініціатив. Одним із пріоритетних напрямів діяльності Бібліотеки є підтримка позитивного іміджу глави держави, формування у підростаючого покоління почуття гідності за свою державу та націю тощо. Так, при установі створений Центр виховання молоді «Кемел Ел» [3], який постійно організовує зустрічі школярів, переможців творчих та спортивних змагань з провідними культурними, науковими та політичними діячами країни, проводить презентації друкованих видань і документальних фільмів. Не оминає увагою Бібліотека і шкільних вчителів, для яких проводиться республіканський конкурс з інноваційних форм навчання з використанням ідей та ініціатив Н. Назарбаєва в освітньому процесі.

Отже, просвітницька діяльність президентських бібліотек і музеїв у країнах світу спрямована не лише на розкриття власних документальних фондів та популяризацію особистості президента-засновника, а й на формування у молоді поваги до історії і державницьких інституцій. Найбільший досвід та можливості застосування сучасних інформаційних технологій мають президентські бібліотеки США. Вони інтегруються в освітній та виховний процес і залучають шкільних учителів та викладачів закладів вищої освіти до спільних проєктів, які реалізуються як у приміщенні бібліотеки, так і у світовій мережі. Адже, маючи унікальні ресурси та інколи і достатні фінансові можливості, вони можуть впливати на зацікавленість громадян своєю історією зі шкільних студій. Унаочнення знань та застосування методів поглинання в історичні події шляхом гри або реконструкції тих чи інших подій викликає зацікавленість у молодого покоління та покращує засвоєння історичних і політологічних матеріалів.

Сучасна бібліотека має бути націлена не лише на пропонування користувачам документальних ресурсів, а й на допомогу в опануванні методів навчання та самовдосконалення, а отже – на розвиток культурно-освітнього середовища. У багатьох країнах світу функціонують президентські бібліотеки, музеї, фонди, які займаються як збереженням документальної спадщини глави держави, так і сприянням її дослідженню та популяризації, а отже, досвід просвітницької діяльності та методи зацікавлення, занурення в історію і педагогічні майстерні є цінними для дослідників та співробітників цих установ.

Список бібліографічних посилань

1. Ахмедов М. Г., Исмаїлов З. И. Страноведческая и краеведческая деятельность Президентской библиотеки Управления делами Президента Азербайджанской Республики. *Вестник Библиотечной ассамблеи Евразии*. 2011. № 4. С. 68–72.
2. В Президентской библиотеке прошла презентация книг Ягуба Махмудова на иностранных языках. «АзерТАДж». 2019. 6 февраля. URL: <https://azertag.az/ru/xeber/1242734>.
3. Волонтерство и практика. URL: <https://presidentlibrary.kz/ru/volunteeringandpractice>.
4. Е-Проекты. URL: <http://www.preslib.az/ru/eprojects.html>.
5. Исмаїлов З. И. Опыт в подготовке электронных ресурсов Президентской библиотеки Управления делами Президента Азербайджанской Республики. *Вестник Библиотечной ассамблеи Евразии*. 2010. № 1. С. 62–65.
6. Культурно-просветительская и образовательная деятельность. URL: <https://presidentlibrary.kz/ru/culturalactivities>.
7. Кушерський А. Мережеві освітньо-інформаційні ресурси Президентської бібліотеки-музею Франкліна Делано Рузвельта. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. Київ, 2014. Вип. 39. С. 417–428.
8. Талыбзаде Д. Электронная библиотека – очередная ступень в становлении информационного общества. *Бакинский рабочий*. 2006. № 233. С. 4. URL: http://files.preslib.az/site/media_EWNRq.pdf.
9. Bennett G. H. «Goodbye Mr Presiden»: Presidential Libraries and Public History in the USA. *European Journal of American Culture*. 2003. № 22 (1). pp. 23–36.
10. Discours de Charles de Gaulle. URL: <http://en.memorial-charlesdegaulle.fr/video.php?ThemaID=11&CatID=15>.
11. Dowe D. The Development of the Memorial Foundations of German Politicians and the American Presidential Libraries – A Comparative View. *Institutions Of Public Memory. The Legacies of German and American Politicians*. Edited by Astrid M. Eckert. German Historical Institute. Washington, DC 67. pp. 67–75.
12. Dyrli O. E. Unlocking history's trove: presidential library Web sites offer powerful education opportunities. URL: <https://www.thefreelibrary.com/Unlocking+history%27+s+trove%3A+presidential+library+Web+sites+offer.-a0102792758>.

13. Fawcett S. K. Presidential Libraries: A View from the Center. *The Public Historian*. 2006. Vol. 28, no. 3, pp. 13–36.

14. Han M. K. A Study on the Suggestions and Analysis on the Education Programs in the Presidential Libraries. *International Journal of Knowledge Content Development & Technology*. 2011. Vol. 1, no. 1, pp. 39–60.

15. Lantzer J. S. The Public History of Presidential Libraries: How the Presidency is Presented to the People. *Journal of the Association for History and Computing*. 2003, April. Vol. 6, no. 1. URL: <http://hdl.handle.net/2027/spo.3310410.0006.101>.

16. Lee Y., Ji O. H., Gaeyoun J., Sang J. A Study on the Current State of the Presidential Archives and the Private Presidential Foundation. *Journal of Korean Society of Archives and Records Management*. 2018. Vol. 18, no. 4, pp. 69–97.

17. Oficinas Pedagógicas. URL: http://www.museu.presidencia.pt/educa_oficinas.php.

18. Potter L. A. Education Programs in the Presidential Libraries: A Report from the Fie. *The Public Historian*. 2006. Vol. 28, no. 3, pp. 133–142.

19. Real History. Real Decisions. Real Fun. URL: <http://trumanlibraryinstitute.org/education/the-white-house-decision-center>.

20. Scully J. S. Online Educational Resources on Presidential Library Websites Administered by the National Archives and Records Administration. URL: https://cdr.lib.unc.edu/concern/masters_papers/2_r36_v231_f.

21. Testimony of David S. Ferriero Archivist of the United States before the House Committee on Transportation and Infrastructure and the House Committee on oversight and government reform on «Presidential libraries: their missions and future direction». URL: <http://www.archives.gov/congress/testimonies/house-transportation-oversight-pres-lib-hearing-archivist-testimony-02-28-2011.pdf>.

22. The Presidential Libraries Act and the Establishment of Presidential Libraries. URL: <https://fas.org/sgp/crs/secrecy/R41513.pdf>.

References

1. Akhmedov, M. G., Ismailov, Z. I. (2011). Stranovedcheskaia i kraievvedcheskaia deiatelnost Prezidentskoi biblioteki Upravleniia delami Prezidenta Azerbaidzhanskoi Respubliki [Regional and local history activities of the Presidential Library of the Office of the President of the Republic of Azerbaijan]. *Vestnik Bibliotечноi assamblei Evrazii*, no. 4, pp. 68–72 [in Russian].

2. V Prezidentskoi bibliotekte proshla prezentatsiia knig Yaguba

Makhmudova na inostrannykh yazykakh. (2019). *azertag.az* : official website. Retrieved from <https://azertag.az/ru/xeber/1242734> [in Russian].

3. Volonterstvo i praktika. (2020). *presidentlibrary.kz* : official website. Retrieved from <https://presidentlibrary.kz/ru/volunteeringandpractice> [in Russian].

4. E-Proyekty. (2020). *preslib.az* : official website. Retrieved from <http://www.preslib.az/ru/eprojects.html> [in Russian].

5. Ismailov, Z. I. (2010). Opyt v podgotovke elektronnykh resursov Prezidentskoi biblioteki Upravleniia delami Prezidenta Azerbaidzhanskoi Respubliki [Experience in preparing electronic resources of the Presidential Library of the Office of the President of the Republic of Azerbaijan]. *Vestnik Bibliotechnoi assamblei Evrazii*, no. 1, pp. 62–65 [in Russian].

6. Kulturno-prosvetitelskaya i obrazovatel'naya deyatelnost. (2020). *presidentlibrary.kz*: official website. Retrieved from <https://presidentlibrary.kz/ru/culturalactivities> [in Russian].

7. Kusherskiy, A. (2014). Merezhevi osvitno-informatsiini resursy Prezydentskoi biblioteki-muzeiu Franklina Delano Ruzvelta [Network of educational and information resources of the Presidential Library and Museum of Franklin Delano Roosevelt]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteki Ukrainy im. V. I. Vernadskoho – Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, issue 39, pp. 417–428 [in Ukrainian].

8. Talybzade, D. (2006). Elektronnaia biblioteka – ocherednaia stupen v stanovlenii informatsionnogo obshchestva [Digital library – the next step in the formation of the information society]. *Bakinskii rabochii*, no. 233, 4 p. [in Russian].

9. Bennett, G. H. (2003). «Goodbye Mr President»: Presidential Libraries and Public History in the USA. *European Journal of American Culture*, no. 22 (1), pp. 23–36 [in English]. <https://doi.org/10.1386/ejac.22.1.23/0>

10. Discours de Charles de Gaulle. (2020). *memorial-charlesdegaulle.fr* : official website. Retrieved from <http://en.memorial-charlesdegaulle.fr/video.php?ThemaID=11&CatID=15> [in French].

11. Dowe, D. (2007). The Development of the Memorial Foundations of German Politicians and the American Presidential Libraries – A Comparative View. *Institutions of public memory*/ed. by Astrid M. Eckert, pp. 67–73 [in English].

12. Dyrli, O.E. (2003). Unlocking history's trove: presidential library Websites offer powerful education opportunities. *The Free Library*. Retrieved from <https://www.thefreelibrary.com/Unlocking+history%27+s+trove%3A+presidential+library+Web+sites+offer.-a0102792758> [in English].

13. Fawcett, S. K. (2006). Presidential libraries: A view from the center. *The Public Historian*, no. 28 (3), pp. 13–36 [in English]. <https://doi.org/10.1525/tph.2006.28.3.13>
14. Han, Mi-kyung. (2011). A Study on the Suggestions and Analysis on the Education Programs in the Presidential Libraries. *International Journal of Knowledge Content Development & Technology*, no. 1 (1), pp. 39–60 [in English]. <https://doi.org/10.5865/IJKCT.2011.1.1.039>
15. Lantzer, J. S. (2003). The Public History of Presidential Libraries: How the Presidency is Presented to the People. *Journal of the Association for History and Computing*, no. 6 (1) [in English].
16. Lee, Y., Ji, O. H., Gaeyoun, J., Sang J. (2018). A Study on the Current State of the Presidential Archives and the Private Presidential Foundation. *Journal of Korean Society of Archives and Records Management*, no. 18 (4), pp. 69–97 [in English].
17. Oficinas Pedagógicas. (2020). *museu.presidencia.pt: official website*. Retrieved from http://www.museu.presidencia.pt/educa_oficinas.php [in Spanish].
18. Potter, L. A. (2006). Education programs in the Presidential Libraries: A report from the field. *The Public Historian*, no. 28 (3), pp. 133–142 [in English]. <https://doi.org/10.1525/tph.2006.28.3.133>
19. Real History. Real Decisions. Real Fun. (2020). *trumanlibraryinstitute.org : official website*. Retrieved from <http://trumanlibraryinstitute.org/education/the-white-house-decision-center> [in English].
20. Scully, J. S. (2012). Online Educational Resources on Presidential Library Websites Administered by the National Archives and Records Administration [in English].
21. Testimony of David S. Ferriero Archivist of the United States before the House Committee on Transportation and Infrastructure and the House Committee on oversight and government reform on «Presidential libraries: their missions and future direction». (2011). *archives.gov : official website*. Retrieved from <http://www.archives.gov/congress/testimonies/house-transportation-oversight-pres-lib-hearing-archivist-testimony-02-28-2011.pdf> [in English].
22. Ginsberg, W. R., Lunder, E. K., Richardson, D. J. (2015). The Presidential Libraries Act and the Establishment of Presidential Libraries. Retrieved from <https://fas.org/sgp/crs/secrecy/R41513.pdf> [in English].

Стаття надійшла до редакції 04.01.2020.

Volodymyr Udovik,

PhD (History), Senior Researcher,
V. I. Vernadsky National Library of Ukraine
3 Holosiivskiy Ave., Kyiv 03039, Ukraine
e-mail: udovik@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0001-7749-8095>

Educational Activities of Presidential Libraries: International Experience

The article analyzes the educational activities of the presidential libraries in the countries of the world, in particular the USA, the countries of Europe and the CIS. The best practices of using documentary resources of presidential collections to improve the educational process and promote historical knowledge and upbringing of patriotism and respect for state institutions, etc., are given. The scientific novelty of the paper is to highlight different approaches to the organization of promotion of the documentary heritage of presidential power through integration into the educational process.

The educational activities of the presidential libraries and museums in the countries of the world are aimed at opening their own documentary archives and promoting the personality of the founding president, but also at forming in the youth respect for history and state institutions. The author considers the experience of applying the latest technologies in the educational process through the cooperation of presidential libraries and museums with educational institutions. Presidential libraries in the USA have the greatest experience and ability to apply modern information technologies. After all, having unique resources and sometimes sufficient financial resources, they can influence the interest of citizens in its history from school studios. But presidential libraries in other countries also integrate into the teaching and educational process and involve school and university teachers in collaborative projects that are implemented both in the library and on the Web. Since refining knowledge and applying absorption techniques to historical events by playing or reconstructing certain events is of interest to the younger generation and enhances the absorption of historical and political science materials.

Keywords: presidential library, e-library, education, USA.

Галина Булахова,

молодший науковий співробітник,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

Голосіївський просп., 3, Київ, 03039, Україна

e-mail: galabulahova@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0002-4223-1646>

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ІНТЕРНЕТ-ПРЕДСТАВНИЦТВА БІБЛІОТЕКИ КОНГРЕСУ США

У статті узагальнено сучасний зарубіжний досвід представлення інтернет-представництва в інформаційно-комунікаційному просторі на прикладі Бібліотеки Конгресу США. У результаті дослідження виявлено, що бібліотекам необхідно зосереджуватися в інтерактивному медіасередовищі, використовуючи різноманітні канали комунікації. Визначено перспективи розвитку інтернет-представництва в інформаційно-комунікаційному просторі.

Ключові слова: Бібліотека Конгресу США, вебсайт, інтернет-представництво, мобільні додатки, чат-боти, підкасти, блоги.

Сьогодні з розвитком інформаційно-комунікаційних технологій бібліотеки нарощують представлення своєї діяльності в інтерактивному вебсередовищі як за допомогою різноманітних вебсайтів, так і різних комунікаційних каналів. Нові технологічні досягнення сприяють у налагодження ефективного дистанційного обслуговування, спілкування та взаємодії з користувачами. Застосування різних засобів інтерактивної комунікації зближує їх із читачами, тобто в такому форматі бібліотека «йде» до читача, формуючи при цьому імідж сучасної установи, яка відповідає запитам інформаційного суспільства.

Проблема використання бібліотеками вебсайтів перебуває в полі зору наукового бібліотечного співтовариства. На сучасному етапі досліджень розроблено теоретичні узагальнення. В. Горовий розглядає національний рівень розвитку інформатизаційних процесів як об'єднуючий елемент глобальних, загальноцивілізаційних і національних інтересів у сучасному інфотворенні [1]. Питання формування, упорядкування та управління бібліотечними інформаційними ресурсами в контексті соціокомунікаційних процесів та формування суспільства знань розглядає К. Лобузін [2]. Г. Шемаєва висвітлює питання створення корпоративних електронних

каталогів, шляхи вдосконалення їхнього довідково-пошукового апарату, формування електронних бібліотек на основі повнотекстового розширення електронних каталогів [3]. Явище медіаконвергенції як процесу злиття засобів традиційних масової інформації та комунікації в єдиний інформаційний ресурс досліджує Ю. Половинчак [4].

Дослідники також активно напрацьовують емпіричний матеріал. В. Бондаренко висвітлює досвід використання форм інтернет-обслуговування користувачів у діяльності провідних бібліотек світу й України на сучасному етапі [7]. Розробку наукових засад диференціації мережевих ресурсів бібліотеки та поглибленого розкриття їх інформаційно-аналітичної складової на виокремленому порталі пропонує А. Струнгар [5]. Зв'язок функціональних можливостей та еволюції порталу інформаційно-аналітичних структур на різних етапах його функціонування досліджує В. Струнгар [6].

Проте варто зауважити, що досі за межами наукового інтересу залишається діяльність зарубіжних бібліотек зі створення інтернет-представництв із виявленням новітніх технологічних рішень. Актуальним є питання, як саме бібліотеки використовують технологічні можливості для реалізації своїх завдань та функцій.

Мета статті – узагальнити сучасний зарубіжний досвід представлення інтернет-представництва в інформаційно-комунікаційному просторі на прикладі Бібліотеки Конгресу США, охарактеризувати основні сучасні тенденції розвитку.

На сьогодні одним з ефективних комунікаційних каналів бібліотеки може виступати портал, що наповнює інтерактивний простір інформацією, яка оперативно циркулює в мережі.

Серед основних функцій вебсайту бібліотеки В. Бондаренко у науковій праці виділяє [7]: представницьку функцію, інформаційну функцію, комунікаційну функцію, навігаційну функцію, функцію вивчення соціальної структури користувачів. Водночас А. Струнгар характеризує портал, комунікативний потенціал якого дає змогу відрізнити його від вебсайтів [5], відзначає такі його функції, як інтеграційна, функція індексування та пошуку в інтегрованому інформаційному масиві порталу, функція категоризації та функція профілювання.

Одним із провідних електронних ресурсів як в якості наслідування певного досвіду щодо створення інформаційних ресурсів, так і в якості їх представлення в інформаційному просторі з виокремлення відповідних форм роботи бібліотеки необхідно розглянути портал Бібліотеки Конгресу США [8]. Важливим у представленні доробку Бібліо-

теки Конгресу на порталі є представлення своїх продуктів – надання можливості користувачам перегляду видання Бібліотеки Конгресу, у якому висвітлено історію бібліотеки, продемонстровано її талановитих співробітників, а також популяризовано використання ресурсів найбільшої у світі бібліотеки. Наприклад, видання бібліотеки «Голос війни» (том 9, № 3, липень – серпень 2020 р.) присвячене 75-й річниці Другої світової війни і служінню чоловіків і жінок, які боролися з нею. Крім того, на єдиній японській карті докладно описаний збиток, завданий Перл-Гарбору, а в колекціях відділу рукописів зберігаються світлини, зроблені в цій області генералом Дж. С. Паттоном [9].

Варто наголосити на тому, що Бібліотека Конгресу особливу увагу приділяє питанню авторського права. На порталі бібліотеки можна знайти різноманітні матеріали зокрема щодо права використання інформації порталу бібліотеки; політики конфіденційності користувачів порталу та колекцій; вебсайтів, сервісів та додатків бібліотеки; політики коментування і публікації тощо. Наприклад, політика конфіденційності Бібліотеки Конгресу США для соціальних мереж диференційована й залежить від типу соціальних мереж, мобільних додатків, інструментів зворотного зв'язку, відеоконференцій тощо. [10].

Цікавим для користувачів є надання Бібліотекою Конгресу США освітніх – безкоштовних онлайн-ресурсів для вчителів. Бібліотека Конгресу пропонує навчальні матеріали та професійний розвиток, щоб допомогти вчителям ефективно використовувати першоджерела з цифрових колекцій бібліотеки при навчанні. Бібліотека надає робочі години офісу, де обговорюються певні теми і поточні події, щоб поділитися ідеями серед викладачів, зокрема: «Введення в Національну бібліотечну службу для сліпих та інвалідів друку», «Політичні мультфільми ХХ ст. в Бібліотеці Конгресу», «Краудсорсинг в Бібліотеці Конгресу» та ін. Важливим в якості комунікаційного каналу з користувачами виступає матеріал «Краудсорсинг в Бібліотеці Конгресу», який надає можливість дізнатися про віртуальне волонтерство та переваги навчання для студентів у рамках краудсорсингового проекту бібліотеки *By the People* (<https://crowd.loc.gov/>). Проект бібліотеки демонструє значні функціональні можливості порталу та його використання в класних кімнатах для підвищення впевненості учнів під час вивчення першоджерел і аналізу історичного контексту. Тобто користувач може робити свій внесок у проект, покращити доступ до історії, розшифровуючи, переглядаючи і позначаючи документи Бібліотеки Конгресу [11].

Серед освітніх ресурсів важливим також є надання бібліотекою серії безкоштовних вебінарів для викладачів, зацікавлених у використанні першоджерел своїми учнями, зокрема: «Перетворення запиту в дію: як залучити молодших учнів за допомогою KidCitizen», «Основи: вибір першоджерел», «Навчання цивільним ідеалам з першоджерел» та ін. Наприклад, вебінар «Навчання цивільним ідеалам з першоджерел» демонструє конкретні приклади громадянських принципів, із зазначенням способів перевірки, інтерпретації та застосування цивільного ідеалу протягом усієї американської історії [12].

Однією з характерних ознак розвитку порталу Бібліотеки Конгресу США є його доступність. Бібліотека Конгресу прагне бути лідером і зразком для наслідування доступності.

Актуальною на сайті Бібліотеки Конгресу США є суспільно значуща інформація, яка сьогодні відображає проблему пандемії коронавірусу. На сьогодні у зв'язку з пандемією коронавірусу Бібліотека працює у дистанційному режимі. Користувачі можуть отримувати доступ до багатьох її ресурсів через вебсайти loc.gov, [Ask the Librarian](http://askthelibrarian.org) і congress.gov в онлайн-режимі 24/7. Також доступні послуги щодо тлумачення авторських прав США (US Copyright Office), для цього потрібно відправити свої заявки та актуальні питання онлайн або електронні листи із запитаннями за допомогою вебсайту copyright.gov [13].

Дуже важливим є те, що бібліотека пропонує доступ до вебсайту Національної бібліотечної служби для сліпих і осіб з порушеннями зору NLS (<https://www.loc.gov/nls>), який допомагає виконати місію з надання безкоштовних бібліотечних послуг з шрифтом Брайля і книг, що «говорять», для людей з тимчасовою або постійною слабкозорістю, сліпотою або інвалідністю.

Цікавою складовою комунікаційного забезпечення Бібліотеки Конгресу є мобільний додаток BARD Національної бібліотечної служби для інвалідів і сліпих у бібліотеці, за допомогою якого користувачі отримують доступ до книг зі шрифтом Брайля та аудіоматеріалів. Відрадно, що доступ до бібліотечної служби для сліпих та інвалідів BARD надається за допомогою різних мобільних додатків в iTunes, Google Play, Amazon [14]. Серед популярних бібліотечних ресурсів, які пропонує Бібліотека Конгресу, є надання мультимедійних матеріалів – сенсорних турів для сліпих та інвалідів по зору [15].

Національна бібліотечна служба для сліпих і осіб з порушеннями зору допомагає сліпим і слабозрячим музикантам продовжувати свою кар'єру. Сьогодні бібліотечна служба зберігає понад 25 тис. транскрипцій Брайля

з нотами і навчальними текстами; партитури, лібрето, довідкові роботи і біографії; навчальні записи з теорії музики, оцінки та виконання; книги, які пов'язані з музикою, що «говорять», і журнали [16].

Крім того, на порталі бібліотечної служби можна ознайомитись з історією виникнення підрозділу, каталогом служби, джерелами допоміжних технологій; освітою; порадами з працевлаштування тощо та отримати відповіді на запитання, як придбати матеріали спеціального формату з багатьох джерел; джерелами допоміжних технологій; освітою; порадами з працевлаштування та ін. [17].

Відвідувачі можуть завантажувати брайлівські книги та ті, що «говорять», через вебсервіс для читання шрифтів Брайля, який надає доступ до тисячі доступних шрифтів і книг, що «говорять», журналів і музичних партитур. Вони можуть бути завантажені через мобільний додаток BARD. Бібліотека також надає поради користувачам щодо того, які програвачі цифрових аудіокниг можна використати.

Важливим щодо залучення читачів Бібліотеки Конгресу може виступати бета-версія нового додатку для створення музики Citizen DJ. Вебдодаток з відкритим вихідним кодом дозволяє користувачам глибоко зануритися у велику колекцію історичного звуку бібліотеки. Пісні, семпли, мови, театральні вистави, історичні аудіозаписи і навколишні звукові ландшафти доповнюють широкий спектр звуків, доступних для користувачів [18]. Перевагами для користувачів щодо використання цього додатку може слугувати: дослідження різних звуків із колекцій бібліотеки, створення реміксів онлайн, завантаження та використання створених звуків.

Однією з найважливіших характерних ознак розвитку порталу є комунікація з користувачами та інтенсивність зворотного зв'язку з користувачем. Важливим інструментом надвисокої інтерактивності можуть виступати інтернет-представництва бібліотеки в соціальних мережах. Бібліотека Конгресу представлена в шістьох соціальних мережах, зокрема: Facebook (<https://www.facebook.com/libraryofcongress/>), Twitter (<https://twitter.com/librarycongress>), Youtube (<https://www.youtube.com/user/LibraryOfCongress>), Pinterest (<https://www.pinterest.com/LibraryCongress/>), Flickr (https://www.flickr.com/photos/library_of_congress/), Instagram (<https://www.instagram.com/librarycongress/>), в яких розміщує контент у залежності від типу мережі. Сьогодні Бібліотека Конгресу – єдина бібліотека, яка має широкий вибір галерей у Flickr – 15 галерей щодо бібліотечних будівель, бібліотечних фондів, читальних залів тощо, які наповнюють фотографіями користувачі. Наприклад, Бібліотека Конгресу створила

у Flickr колекцію «Історичні фотографії (пілотний Flickr проєкт бібліотеки Конгресу)» (https://www.flickr.com/photos/library_of_congress/collections/72157601355524315/), яка містить 23 альбоми та запрошує вивчати історію візуально, дивлячись на цікаві фотографії з колекцій, і закликає до коментування та написання тегів користувачів, щоб допомогти знаходити та використовувати зображення [19].

У зв'язку зі стиранням меж між статичними та динамічними порталами, їм стають притаманні нові характерні особливості, що надають можливість інтегрувати інтерактивні медіа.

Бібліотека Конгресу на порталі представляє різноманітні блоги, а саме: «Блог Бібліотеки Конгресу», «Авторське право: креативність на роботі», «Юридична бібліотека» та ін. Наприклад, у блозі «Блог Бібліотеки Конгресу» (<https://blogs.loc.gov/loc/>) представлено до 75-ї річниці перемоги у Другій світовій війні проєкт «Історії ветеранів: День пам'яті» (допис від 8 травня 2020 р., Н. Такер). проєкт «Історія ветеранів» бібліотеки представлений до 75-ї річниці – закінчення Другої світової війни в Європі – новітній експонат онлайн-виставки Experiencing War. У новій онлайн-функції «Проєкт історії ветеранів» вміщено особисті історії 15 ветеранів Другої світової війни і розповідається про те, що для кожного з них означав кінець війни. Більшість з цих усних історій вперше публікуються в мережі Інтернет. Водночас бібліотека пропонує відвідати сторінку бібліотеки (loc.gov/vets/stories/ex-war-end-wwii-75.html), щоб отримати доступ до колекцій цих ветеранів, а також до інших розповідей часів Другої світової війни. До матеріалу блогу можна залишити коментар, який показує інтенсивність зворотного зв'язку з користувачем. Бібліотека виступає як адміністратор представленого блогу та контролює відгуки. У цьому разі блог бібліотеки виступає як інтегроване інтернет-представництво, якому характерна ознака інтерактивності. Крім того, бібліотека залишає за собою право на власний розсуд скасувати право користувача розміщувати контент на сайті бібліотеки. Також бібліотека пропонує користувачам ознайомитись із політикою щодо розміщення коментарів [20].

Цікавим є те, що користувачам надається можливість переглянути мобільні додатки Бібліотеки Конгресу, зокрема: «Колекції LOC», «Національний фестиваль книги», BARD Mobile, «Езоп для дітей». «Запис Конгресу» (рис. 1). Наприклад, мобільний додаток «Езоп для дітей» являє собою інтерактивну книгу, яка містить понад 140 класичних байок, що супроводжуються прекрасними ілюстраціями та інтерактивною анімацією.

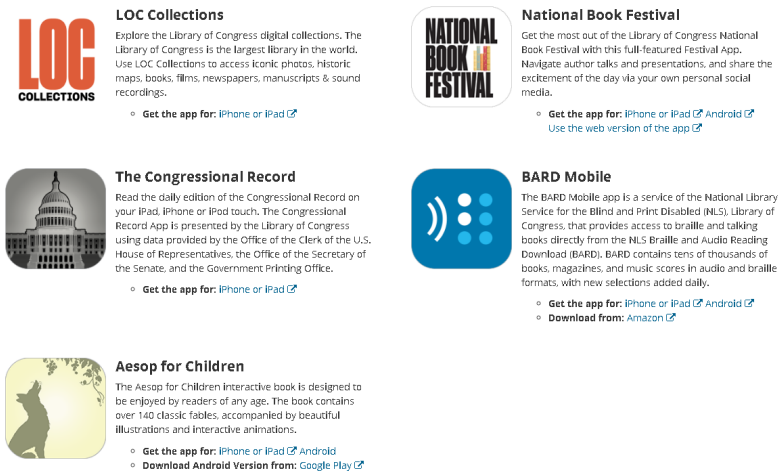

Рис. 1. Представленість мобільних додатків Бібліотеки Конгресу США.

Джерело: URL: <https://www.loc.gov/apps/>

Сьогодні віртуальним помічником для бібліотеки, який надає релевантний контент та актуальні пропозиції, може виступати чат-бот. Цікавим є те, що чат-бот прикріплений до фейсбук-сторінки Юридичної бібліотеки Конгресу (<http://www.facebook.com/lawlibraryofcongress>) (рис. 2). За допомогою чат-бота можна переглянути першоджерела з питань права, посібник з досліджень Юридичної бібліотеки і звіт по зарубіжному праву. Чат-бот має інтерактивний інтерфейс, який проведе через базове довідкове інтерв'ю [21]. Перевагами використання бібліотекою новітніх технологічних рішень є доступність, зручність та оперативність, які надають можливість швидко і зручно знайти інформацію для користувачів у будь-який час.

Одним з ефективних каналів поширення інформації та комунікації з користувачами можуть виступати підкасти. Бібліотека Конгресу пропонує підкасти, які можна послухати і подивитися, закачавши в онлайн-режимі, зокрема: «Народне життя сьогодні», «Бібліотека», «2016 Національний книжковий фестиваль», «Цифрове збереження» та ін. Наприклад, підкасти «Народне життя сьогодні» представляють історію про культурні традиції і фольклор різних спільнот, поєднуючи абсолютно нові інтерв'ю і розповіді з піснями, історіями, музикою і усною історією з колекцій Американського центру фольклорного життя Бібліотеки Кон-

гресу. Бібліотека також пропонує ознайомитись із блогом «Народне життя сьогодні», у якому більш детально представлено фольклорний контент. Важливим є те, що надається можливість підписатись на підкасти [22]. Так, бібліотека пропонує підкаст «Що надихає співробітників Американського фольклорного центру під час вірусної кризи» в межах проекту «Народне життя сьогодні». Бібліотека пропонує підкаст, у якому С. Вінік і Дж. Фенн розмовляють зі співробітниками Американського центру фольклорного життя про те, що надихає їх на колекції, коли вони працюють з дому у зв'язку з пандемією COVID-19.

Рис. 2. Представленість чат-бота Бібліотеки Конгресу в соціальній мережі «Фейсбук».

Джерело: URL: <https://www.facebook.com/lawlibraryofcongress>

Таким чином, вебсайт бібліотеки можна охарактеризувати як інтегроване бібліотечно-інформаційне інтернет-представництво – інструмент обслуговування користувачів, платформа для подання та структурування бібліотекою ресурсів, можливість здобуття нових партнерів, і нарешті, стратегічний напрям розвитку інтернет-представництва бібліотеки.

Отже, перспективою розвитку інтернет-представництва в інформаційно-комунікаційному просторі слід визначити поліпредставленість інтернет-представництва бібліотеки, що акумулює інформацію за допомогою різних комунікаційних каналів залежно від їх призначення. Не менш важливою складовою розвитку порталу є створення бібліотеками інтернет-представництва, з метою забезпечення різноманітних послуг для категорії громадян з особливими потребами. Інтенсивний розвиток мобільних технологій уможливує створення

мобільних додатків та чат-ботів задля просування певних проєктів бібліотеки, організації оперативного дистанційного обслуговування читачів та ефективної комунікації з користувачами. Як альтернативний канал поширення інформації та комунікації з користувачами варто використовувати підкасти в бібліотеці.

Список бібліографічних посилань

1. Горовий В. Перспективи глобальної інформатизації в національному вимірі. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. 2018. Вип. 53. С. 19–28.

2. Лобузін К. Технології організації знанневих ресурсів у бібліотечно-інформаційній діяльності : [монографія]. НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2012. 252 с.

3. Шемаєва Г. Електронні ресурси бібліотек України в інформаційному забезпеченні науки: стан та перспективи розвитку. *Бібл. планета*. 2006. № 4. С. 21–25. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bp_2006_4_6.

4. Половинчак Ю. Конвергентні процеси в сучасному інфопросторі: трансформації текстів, практик, ієрархій. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. 2017. Вип. 46. С. 31–44. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nprnbuimviv_2017_46_4.

5. Струнгар А. Інформаційно-аналітичний портал бібліотеки як засіб наукової комунікації : дис. . канд. наук із соц. комунікацій : спец. 27.00.03. Київ, 2016. 210 с.

6. *Струнгар В.* Еволюція інтернет-представництва інформаційно-аналітичних структур. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. 2020. Вип. 57. С. 176–191.

7. Бондаренко В. Бібліотечне інтернет-обслуговування: стан та перспективи : монографія. Київ, 2016. 278 с.

8. Trending. Library of Congress. URL: <https://www.loc.gov/>.

9. Library of Congress Magazine. URL: <https://www.loc.gov/lcm/>.

10. Library of Congress Legal. URL: <https://www.loc.gov/legal/>.

11. Teachers. Online Office Hours. URL: <https://www.loc.gov/teachers/professionaldevelopment/office-hours/>.

12. Professional Development Webinars and Workshops. URL: <https://www.loc.gov/teachers/professionaldevelopment/webinar/>.

13. For the Public. URL: <https://www.loc.gov/about/pandemic-information/for-public/>.

14. Library Resources. URL: <https://www.loc.gov/accessibility/library-resources/>.
15. Braille and Talking Book Library Service. Library of Congress URL: <https://www.loc.gov/accessibility/library-resources/>.
16. Reading Music in Braille. Library of Congress. URL: <https://blogs.loc.gov/loc/2020/04/reading-music-in-braille/>.
17. NLS at the Library of Congress. URL: <https://www.loc.gov/nls/>.
18. Make music using the free-to-use audio and video materials from the Library of Congress. URL: <https://citizen-dj.labs.loc.gov/>.
19. Струнгар В. Використання бібліотеками соціальних мереж та медіа-хостингів. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. 2019. Вип. 53. С. 90–106.
20. Blogs. The Veterans History Project: Remembering V–E Day. Library of Congress. URL: <https://blogs.loc.gov/loc/2020/05/the-veterans-history-project-remembering-v-e-day/>.
21. We are Excited to Announce the Release of the Law Library of Congress Chatbot. Library of Congress. URL: <https://blogs.loc.gov/law/2017/10/we-are-excited-to-announce-the-release-of-the-law-library-of-congress-chatbot/>.
22. Folklife Today. URL: <http://www.loc.gov/podcasts/folklife-today/index.html>.

References

1. Horovyi, V. (2018). Perspektyvy hlobalnoi informatyzatsii v natsionalnomu vymiri [Prospects for global informatization in the national dimension]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho – Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, issue 53, pp. 19–28. Kyiv [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.15407/np.53.019>
2. Lobuzina, K. (2012). Tekhnolohii orhanizatsii znannievychk resursiv u bibliotечно-informatsiinii diialnosti [Technologies for knowledge resources organization in library and information activities]. NAN Ukrainy, Natsionalna biblioteka Ukrainy im. V. I. Vernadskoho, 252 p. Kyiv [in Ukrainian].
3. Shemaieva, H. (2006). Elektronni resursy bibliotek Ukrainy v informatsiinomu zabezpechenni nauky: stan ta perspektyvy rozvytku [Electronic resources of libraries of Ukraine in information support of science: state and prospects of development]. *Bibliotечna planeta – Library Planet*, no. 4, pp. 21–25. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/bp_2006_4_6 [in Ukrainian].
4. Polovynchak, Yu. (2017). Konverhentni protsesy v suchasnomu infoprostori: transformatsii tekstiv, praktyk, iierarkhii [Convergent processes

in modern infospace: transformations of texts, practices, hierarchies]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho – Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, issue 46, pp. 31–44. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/npnbuimviv_2017_46_4 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.15407/np.46.031>

5. Strunhar, A. (2016). Informatsiino-analitychnyi portal biblioteky yak zasib naukovoï komunikatsii [Information and analytical portal of the library as a means of scientific communication]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].

6. Strunhar, V. (2020). Evoliutsiia internet-predstavnytstva informatiino-analitychnykh struktur [Evolution of Internet representation of information and analytical structures]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho – Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, issue 57, pp. 176–191. Kyiv [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.15407/np.57.176>

7. Bondarenko, V. (2016). Bibliotechne internet-obsluhovuvannia: stan ta perspektyvy [Library Internet services: status and prospects]. Kyiv [in Ukrainian].

8. Trending. Library of Congress. Retrieved from <https://www.loc.gov/> [in English].

9. Library of Congress Magazine. Library of Congress. Retrieved from <https://www.loc.gov/lcm/> [in English].

10. Library of Congress Legal. Library of Congress. Retrieved from <https://www.loc.gov/legal/> [in English].

11. Teachers. Online Office Hours. Library of Congress. Retrieved from <https://www.loc.gov/teachers/professionaldevelopment/office-hours/> [in English].

12. Professional Development Webinars and Workshops. Library of Congress. Retrieved from <https://www.loc.gov/teachers/professionaldevelopment/webinar/> [in English].

13. For the Public. Library of Congress. Retrieved from <https://www.loc.gov/about/pandemic-information/for-public/> [in English].

14. Library Resources. Library of Congress. Retrieved from <https://www.loc.gov/accessibility/library-resources/> [in English].

15. Braille and Talking Book Library Service. Library of Congress. Retrieved from <https://www.loc.gov/accessibility/library-resources/> [in English].

16. Reading Music in Braille. Library of Congress. Retrieved from <https://blogs.loc.gov/loc/2020/04/reading-music-in-braille/> [in English].

17. NLS at the Library of Congress. Library of Congress. Retrieved from <https://www.loc.gov/nls/> [in English].

18. Make music using the free-to-use audio and video materials from the Library of Congress. Library of Congress. Retrieved from <https://citizen-dj.labs.loc.gov/> [in English].

19. Strunhar, V. (2019). Vykorystannia bibliotekamy sotsialnykh merezh ta media-khostynhiv [Use of social networks and media hosting by libraries]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho – Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, issue 53, pp. 90–106. Kyiv [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.15407/np.53.090>

20. Blogs. The Veterans History Project: Remembering V-E Day. Library of Congress. Retrieved from <https://blogs.loc.gov/loc/2020/05/the-veterans-history-project-remembering-v-e-day/> [in English].

21. We are Excited to Announce the Release of the Law Library of Congress Chatbot. Library of Congress. Retrieved from <https://blogs.loc.gov/law/2017/10/we-are-excited-to-announce-the-release-of-the-law-library-of-congress-chatbot/> [in English].

22. Folklife Today. Library of Congress. Retrieved from <http://www.loc.gov/podcasts/folklife-today/index.html> [in English].

Стаття надійшла до редакції 03.01.2020.

Galyna Bulakhova,

Junior Researcher,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

3 Hosiivskiy Ave., Kyiv 03039, Ukraine

e-mail: galabulakhova@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0002-4223-1646>

Current Trends in the Development of Library Internet Representation (the Library of Congress Experience)

The article summarizes the modern foreign experience in performing Internet representation in the information and communication space using the case of the Library of Congress. The study found that libraries need to focus on an interactive media environment using a variety of communication channels. Prospects for the development of Internet representation in the information and communication space are identified.

Today, one of the library effective communication channels could be a portal that fills the interactive space with information that quickly circulates through the information flows of the network.

The most important in presenting the Library of Congress on the portal is the presentation of the library products to enable users to get a sense of the Library of Congress, the presentation covers the history of the library, demonstrates its talented staff, and promotes the use of resources of the world's largest library.

The Library of Congress pays special attention to the issue of copyright. On the library portal one can find a variety of materials on copyright, in particular: the use of information from the library portal; privacy policies of users of the portal and collections; library websites, services and applications; commenting and publishing policies, etc.

Importantly, the library offers access to the National Library Service for the Blind and Visually Impaired (NLS) website, which helps fulfill the mission of providing free Braille library services and books for people with temporary or permanent disabilities. low vision, blindness or disability.

Keywords: Library of Congress, website, Internet representation, mobile applications, chatbots, podcasts, blogs.

Розділ III

ДОСЛІДЖЕННЯ БІБЛІОТЕЧНИХ

ДОКУМЕНТАЛЬНИХ РЕСУРСІВ

І РОЗВИТОК НАУКОВОГО ТА ОСВІТНЬОГО

ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ

Ольга Вакульчук,

кандидат історичних наук, завідувач відділу пресознавства,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

Голосіївський просп., 3, Київ, 03039, Україна

e-mail: o-vakulchuk@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0003-4171-3886>

РОЗВИТОК БАГАТОТИРАЖНИХ ГАЗЕТ УКРАЇНИ ЯК МАСОВОГО ВИДУ ПЕРВИННОЇ ПРЕСИ (1930-ті РОКИ)

Статтю присвячено фабрично-заводським багатотиражним газетам, що виходили у 1930-ті роки на території сучасної України. Характеризуються особливості їх розвитку і функціонування на тлі суспільно-політичних процесів в Україні, аналізується тематика публікацій. Багатотиражні видання розглядаються як складова загальної системи радянських періодичних видань, один з її елементів, масовий вид первинної преси. Ставиться питання щодо бібліографічного опрацювання масиву багатотиражних газет шляхом створення бібліотечно-інформаційних ресурсів традиційного й електронного типів – друкованих бібліографічних покажчиків і каталогів, електронної бази даних.

Ключові слова: багатотиражні газети, 1930-ті роки, український бібліографічний репертуар, бібліотечно-інформаційні ресурси.

В історії розвитку багатотиражної преси період 1930-х років став вирішальним: вона остаточно утверджується як масовий специфічний вид друку. Кожне підприємство – від великого до малого – прагнуло видавати свою газету. За даними доктора історичних наук І. Кузнецова, у 1930-ті роки в СРСР виходило понад 2000 заводських багатотиражок¹² [1, с. 209].

Мета цієї роботи – охарактеризувати багатотиражні газети, що виходили у 1930-х роках на території сучасної України, і показати, що в умовах розгорнутої «розбудови соціалізму» значно зростає кількість професійно спрямованих газет, «вбудованих» у систему різноманітних

¹² За іншими даними, лише в 1933 р. у СРСР виходило 2700 фабрично-заводських газет.

видів радянської преси, які співіснували з ними і таких, що виконували функції друкованої агітації, призначеної для всіх верств населення.

Тематика публікацій багатотиражних газет цього часу час досить широка: партійне життя, виробничі успіхи і проблеми, побут, культурно-масова робота, соціальні питання тощо. Утім порівняно з 1920-ми роками тематика публікацій все ж змінюється: усе частіше на сторінках багатотиражних газет з'являється міжнародна, всесоюзна, республіканська інформація. У 1930-ті роки спостерігається чимало прикладів активного та ефективного співробітництва багатотиражних газет із центральними спеціалізованими виданнями. Таким чином зростала їхня роль у поширенні цієї інформації, адже для більшості працівників газета їхнього колективу залишалася єдиним джерелом новин і, крім того, була «ефективним засобом рішення проблем виробництва, соціальної сфери, конфліктних ситуацій» у колективі [2, с. 107].

Об'єктивно багатотиражні видання від початку і в процесі подальшого розвитку існували й утверджувалися як складова загальної системи радянських періодичних видань. Цим пояснюється той факт, що окремих досліджень багатотиражної преси мало. Серед них, зокрема «Газета трудового колектива как исторический источник (на материалах газеты «Кировец») В. Петрова [3], «Многотиражка как исторический источник (по материалам газеты «За передовую технику») І. Воробйові та В. Самошенка [4], «Заводские газеты как источник для истории заводов» Б. Горева [5], «Газета в зеркале социологического анализа» М. Алексеевої [6], «Многотиражная печать как источник по изучению процесса формирования “нового человека” в советской промышленности первых пятилеток» Н. Солощенко [2]. З дисертаційних досліджень відомі «Многотиражная печать в системе советской прессы (к истории возникновения, развития и функционирования)» Г. Вичуба [7], «Формирование и деятельность многотиражной печати в годы первой пятилетки (по материалам газет новостроек тяжёлой индустрии СССР)» М. Сланської [8].

Про багатотиражні газети побіжно йдеться в працях, присвячених руху робітників: «Рабселькоровское движение на Украине в 1933–1937 годы (историко-партийный аспект)» О. Кайнари [9], «Коммунистическая партия – организатор и руководитель движения рабочих корреспондентов в первые годы индустриализации страны» В. Цветкова [10], «Робітсько-рівський рух в умовах формування тоталітарної системи в Україні» Ю. Степанчука [11]. Проте більша частина публікацій – науково-популярні матеріали, такі як «Твоя заводская газета» Ю. Юрова [12], «Газета

на производстве» В. Авдєєва і В. Добриніна [13], «Большие дела маленьких газет» колективу авторів [14] тощо.

Газети СРСР – УРСР 1930-х років – видання доби становлення та утвердження тоталітаризму, жорсткої уніфікації всього суспільного життя країни. У цей період владою було ліквідовано всі прояви альтернативної думки, розгортався процес денаціоналізації преси республіки. У пресі ширилася кампанія боротьби з «українським буржуазним націоналізмом», усі прояви національного відродження планомірно викорінювалися: на тлі згортання українізаційних заходів сталися значні перетворення в суспільно-політичному і культурному житті України.

У цей період у пресі провадилася велика агітаційно-пропагандистська робота, тому газет виходило набагато більше порівняно з попередніми роками. За типами – це республіканські, обласні, міські, районні газети; характерною особливістю періоду є побутування численних багатотиражок (фабрично-заводських, шахтних, газет ВНЗ, МТС тощо); на них партійно-радянське керівництво покладало великі надії і сподівання, адже багатотиражні газети найкраще були занурені у життя і завдання підприємства, знали інтереси робітників і службовців і могли безпосередньо впливати на свій сегмент аудиторії у справі матеріалізації планів партії на кожному конкретному підприємстві. Отже, кількісне зростання багатотиражної преси напряму пов'язане з реалізацією поставлених партією завдань.

Як уже зазначалося, затвердження багатотиражної преси як одного з елементів загальної системи видань в СРСР і масового виду первинної преси відбулося саме в 1930-ті роки. Порівняно з 1920-ми роками ці видання зазнали деяких змін щодо структури, форм і методів роботи, збільшилися обсяги інформації, розширилася тематика, покращилися (стали професійнішими) прийоми її подачі; значно зросла аудиторія цих видань, дедалі більше до роботи у газетах долучалося інженерно-технічних кадрів. Лише у Києві на початку 1930 р. налічувалося понад 45 назв багатотиражних газет, що виходили на підприємствах [15, с. 3].

Про суспільну значущість, якої набула багатотиражна преса в 1930-ті роки, свідчить «Пролетарська правда»: «Великотиражна газета на підприємствах є показчик величезного зростання культурних і класових вимог пролетаріату. У період... реконструктивного будівництва нашого народного господарства газета стає справді колективним агітатором і організатором мас, як писав тов. Ленін. Найшвидше й безболісно позбутися... помилок під час великого будівництва – це є неодмінна умова зростання

нашої країни. І в цьому найпочесніша роля належить газеті на підприємстві» [15, с. 3].

У 1933 р. по всьому СРСР видавалося понад 2700 лише фабрично-заводських газет; у 1936 р. в УРСР – майже 430, а разом з радгоспними, МТСівськими – понад 720. Найбільше їх виходило у Донецькій області – 224, у Дніпропетровській – 136, Харківській – 132, Київській – 105, Одеській – 66, Вінницькій – 36, Чернігівській – 17, в АМСРР¹³ – 7 [16, арк. 108, 117, 135]. Важливо, що в 1930-ті роки виходили додатки до газет, де друкувалися постанови РНК СРСР і ЦК ВКП(б), РНК УРСР і ЦК КП(б)У, обласних і районних комітетів КП(б)У, регіональних виконавчих комітетів про заходи і події місцевого значення. Такі матеріали друкувалися саме у цих додатках і на сторінках спеціальних випусків. Ці тексти-джерела мають непересічне значення, адже велика їх частина збереглися лише у вигляді газетних публікацій. У цей час також виходило безліч усіляких «сторінок» («газет у газеті») – особливого виду видань, що друкувалися у різноманітній періодиці і набули поширення саме у той час. Найчастіше такі сторінки мали назву «Технічна», «Комсомольська», «Молодіжна», «Літературна».

Період 1930-х років вирізняється однотипністю назв газет, особливо районних і багатотиражних. Виходили сотні газет, назви яких починалися із «За...»: «За більшовицький фільм», «За більшовицького педагога», «За комуністичну зміну», «За комуністичну освіту», «За комуну», «За кращий урожай», «За культурний побут», «За суцільну колективізацію», «За суцільну письменність», «За тваринництво», «За техніку», «За ударний засів городів»; існувало чимало «Ленінських», «Сталінських» «шляхів», а також «Шлях винахідника», «Шлях електрика», «Шлях Ілліча», «Шлях залізничника», «Шлях до комуні», «Шлях робітника» і різні «Штурми»: «Штурм за вугілля», «Штурм за хліб», «Штурм текстильника», «Штурм техніки» тощо.

1930-ті роки – період штурмових заходів у галузі індустріалізації. Загалом, в Українській РСР у роки перших п'ятирічок з'явилося більше десятка великих промислових підприємств¹⁴ – новобудов і капітально реконструйованих, постало кілька грандіозних об'єктів. Серед новобудов – металургійні гіганти – Азовсталь (1933), Запоріжсталь (1933), Криворіжсталь (1934), Краматорський завод важкого машинобудування (1937),

¹³ Автономна Молдавська Соціалістична Радянська Республіка – автономна республіка у складі УРСР (1924–1940 рр.).

¹⁴ Усього в СРСР у ці роки налічувалося 35 таких об'єктів.

Харківський тракторний (1931), Харківський верстатобудівний (1935), Харківський турбогенераторний (1934) заводи, Дніпрогес (1927–1930). У 1930-ті роки збудовано Зуївську (1931), Кам'янську (1931), Штерівську (1926–1931) теплоелектростанції. Харківський завод імені С. Орджонікідзе у жовтні 1931 р. випустив перший трактор, того самого року і теж у жовтні у Луганську на паровозобудівному заводі імені Жовтневої революції збудовано перший в СРСР потужний пароплав «Фелікс Дзержинський» [17, с. 384].

У 1930-ті роки закладено десятки вугільних шахт на Донбасі, запрацювали потужні заводи хімічної промисловості у Горлівці, Дніпропетровську, Кам'янському, Рубіжному; виникли підприємства харчової промисловості у Вінниці, Києві, Мелітополі, Одесі, Полтаві, Херсоні, фабрики легкої промисловості – у Дніпропетровську, Києві, Одесі, Харкові. Докорінної реконструкції зазнали Луганський паровозобудівний завод і металургійні заводи у Дніпродзержинську, Дніпропетровську, Комунарську (Алчевську), Макіївці, суднобудівний завод «Ленінська кузня» в Києві, заводи сільськогосподарського машинобудування: «Серп і молот» у Харкові, «Червона зірка» в Єлизаветграді (Кіровограді).

Такий індустріальний штурм реалізовувався за рахунок внутрішніх можливостей, капіталовкладень гостро бракувало. Це пояснює, чому вже в 1929 р. у СРСР розгорнулася потужна агітаційна кампанія щодо підтримки населенням державної позики, яка стала однією з домінантних тем на сторінках газет. Як завжди, преса активно взялася до справи пропагування державної позики, тон у цьому задавали центральні газети «Правда», «Известия», не відставала «Пролетарська правда», а за ними і низова преса. На багатотиражні газети покладалося завдання «вести широку роз'яснювальну роботу» серед працівників підприємства чи установи щодо важливості цієї державної кампанії, апелюючи при цьому до громадянської позиції і свідомості кожного. Таким чином, «добровільно-примусовою» державною позикою у 1930-ті роки було охоплено всю країну.

Багатотиражні газети регулярно друкують матеріали, присвячені цій темі. Так, у газеті «Трикотажка», що виходила на Київській трикотажній фабриці імені Розі Люксембург, з'являються статті: «Зустрічний план на позика 3-го вирішального» (1931, № 72), «Наша фабрика повинна бути в перших шеренгах реалізації позики 4-го завершального» (1932, № 31), «Роль позик у Радянському Союзі», «Про випуск державної позики 3-ї п'ятирічки», «Умови випуску державної позики 3-ї п'ятирічки», «Однодушно передплатимо нову позика», «Передплачуймо на суму місячного окладу» (всі – 1939).

Ще однією популярною темою, широко висвітлюваною у тогочасних газетах, зокрема й багатотиражних, було скасування карткової системи у 1935 р. Ця подія стала однією з небагатьох позитивних змін, що відбулися в СРСР у 1930-ті роки. Крім позитиву, у газетних публікаціях відбивалися й негативні моменти, що проявилися у зв'язку зі скасуванням жорстких заходів, пов'язаних із розподілом продуктів. У першу чергу ці публікації стосувалися спекуляції хлібом.

На середину 1930-х років припадає чинність другої п'ятирічки (1933–1937 рр.). Найважливішим її завданням проголошено завершення технічної реконструкції народного господарства, повсюдне оволодіння технікою. Другий п'ятирічний план ухвалено на XVII з'їзді ВКП(б), що проходив з 26 січня по 10 лютого 1934 р. На з'їзді накреслені шляхи реалізації грандіозного плану перетворення СРСР на економічно розвинену країну. Загалом для другої половини 1930-х років характерним є значне зростання кількості різних з'їздів – колгоспників, робітників, залізничників, ударників, науковців, з'їзди рад різних рівнів – від сільських до республіканської. Відповідно, постфактум з'являлися численні постанови, рішення, що друкувалися на сторінках центральної та місцевої преси, а також промови керівників партії і держави, виступи, почини під гаслами перемогти, підвищити, перевиконати, встановити новий рекорд, поширити рух ударників тощо. Ці питання чи не щоденно висвітлювалися у багатотиражній пресі на рівні закликів до перемог у питаннях розбудови залізниць чи розвитку водного транспорту задля обслуговування потреб промислового і сільськогосподарського виробництва.

У цей період широкого розголосу і поширення набув стахановський рух. 2 вересня 1935 р. газета «Правда» написала про почин вибійника Кадіївської¹⁵ шахти «Центральна-Ірміне» О. Стаханова: за 6-годинну зміну той видав 102 т вугілля при нормі 7 т, що становило 10% добового видобутку шахти. Тим самим О. Стаханов встановив новий всесоюзний рекорд, перевищивши норму у 14,5 рази [18, с. 6]. Стахановський почин широко висвітлювали газети – від центральних до низових, широко обговорювалися всі події, пов'язані з рухом; регулярно повідомлялося про нові й нові рекорди шахтарів Донбасу.

Поступово стахановський рух охопив не лише шахтарів – він поширився серед робітників заводів, колгоспників, інженерно-технічних працівників і навіть військових. Так, ініціатором стахановського руху у металургійній промисловості став М. Мазай – сталевар Маріупольського заводу

¹⁵ У 1978 р. Кадіївку перейменовано на Стаханов (Луганська обл.).

імені Ілліча – зачинатель швидкісного сталеваріння. У жовтні 1936 р. він встановив свій перший рекорд, виплавивши менше ніж за 7 годин 103, 5 т сталі. Стахановець-ударник, машиніст депо станції Слов'янськ Донецької залізниці П. Кривонос першим на залізничному транспорті вдвічі збільшив швидкість водіння вантажних поїздів, що було зумовлено значним збільшенням перевезень у роки 2-ї п'ятирічки; бригада П. Кривоноса першою почала працювати на вантажному паровозі ФД («Фелікс Дзержинський»), який вироблявся на Луганському (Ворошиловградському) паровозобудівному заводі від 1931 р. і до початку війни; ударник мав численних послідовників – «кривоносівців».

У 1935–1940 рр. виникли і виходили численні багатотиражки, що мали у своїй назві ім'я О. Стаханова (за нашими підрахунками, їх було понад 50): «Стахановець», «Стахановець автотранспорта», «Стахановець зв'язку», «Стахановець коксохімії», «Стахановець пицевик», «Стахановець строитель», «Стахановець транспорта», «Стахановець угля», «Стахановець взуттєвик», «Стахановець Дніпровського водогону», «Стахановець ланів», «Стахановець торгівлі», «Стахановець-тракторист», «Стахановский забой», «Стахановский лов», «Стахановская декада» тощо.

Основна увага у справі поширення руху ударників приділялася багатотиражкам. У № 13 за 1934 р. газети політвідділу Макіївської МТС «Прапор соціалізму» надруковано лист М. Ізотова «до всіх бригадирів – десятитисячників», у якому він викладає основні «постулати» руху свого імені: передача досвіду передовиків відстаючим, увага і заохочення до трудових звершень через створення ударникам кращих умов праці та побуту, організація «ізотовських шкіл» та «ізотовських магазинів» тощо: «За нашим прикладом створюйте кращі умови праці ударникам. Кожний бригадир має слідкувати, щоб ударники мали покращене харчування..., щоб у кожній бригаді був організований ларьок ударника» [19, с. 1].

Індустріалізація кардинально змінила образ країни. Зазнала перетворень і загальна структура господарства УРСР: протягом 1928–1937 рр. змінилося співвідношення між промисловістю і сільським господарством у бік зростання першої. При цьому значно підвищилася питома вага галузей важкої промисловості – машинобудування, металургії, електроенергетики, хімічної індустрії; швидкими темпами розвивалися нові для України авіаційна промисловість, тракторо-, верстато- та комбайнобудування, а також виробництво текстилю. Технічна реконструкція народного господарства, визначена як основне завдання другої п'ятирічки, у цілому була здійснена. В УРСР запрацювали сотні оновлених заводів, фабрик, шахт; було створено нові галузі виробництва.

Про всі, навіть невеликі успіхи на цьому шляху писали газети. У роки другої п'ятирічки вся радянська преса – від центральної до низової – продовжила справу поширення соціалістичного змагання, яке у цей період не збавляло своїх темпів. Газети навперебій публікували матеріали про виконання і перевиконання планів 1933–1937 рр., про успіхи в економічному і культурному розвитку країни, про підвищення добробуту громадян. У багатотиражках чи не у кожному номері друкуються матеріали під заголовками: «Вище прапор соцзмагання та ударництва», «Закріплюємось до кінця другої п'ятирічки», «Досвід бригади імені 15-річчя Жовтня вартий поширення», «Щодня виконувати план», «Ростуть стахановські бригади», «Ми бачили Дніпрогес», «Даємо зустрічний!», «Виконаємо план», «Викликаємо на соц. змагання», «У 1937 працюватимемо ще краще», «Ширимо лави стахановців». Схожі заголовки притаманні усім тогочасним газетним статтям, репортажам, дописам тощо.

Найвагомішим досягненням другої п'ятирічки вважалося технічне переоснащення народного господарства, підведення під промисловість і сільське господарство сучасної технічної бази. У суспільному житті також відбулися докорінні зміни – остаточно ліквідовані «залишки експлуататорських класів», суспільство перетворилося на монолітне утворення, побудоване на принципах «братерської дружби націй і народностей». Газети звітували, що за результатами другої п'ятирічки в СРСР створено матеріально-технічні та ідейно-політичні передумови для подальшого піднесення економіки і культури країни, що приведе до остаточного утвердження соціалізму і створить передумови для поступового переходу до комунізму.

У середині 1930-х років широко розгорнулася кампанія щодо прийняття нової, «сталінської» Конституції. Першого січня 1935 р. «Правда» писала: «Країна охоплена ентузіазмом будівництва прекрасного, радісного життя. Контури завершеної будівлі соціалізму вже бачить кожний» [20, с. 1]. До червня 1936 р. розробку нової Конституції закінчено, після ухвалення проєкту на пленумі ЦК компартії і ЦВК СРСР його винесено на всенародне обговорення. На цьому етапі активно підключилася преса, яка стала «всенародною трибуною» для обговорення Конституції, сприяла «підйому політичної активності трудящих», роз'яснювала кожний розділ, кожну статтю Основного закону. Усі газети чільне місце на своїх сторінках відводили матеріалам, пов'язаним з Конституцією. Багатотиражна газета «За більшовицький транспорт» – орган Дебальцевського політвідділу Донецької залізниці 3 грудня 1936 р. друкує повний текст доповіді В. Молотова щодо нової Конституції.

Після XVIII з'їзду ВКП(б), що відбувся у березні 1939 р., вся радянська преса заходилася обговорювати і популяризувати на своїх сторінках його рішення щодо плану розвитку народного господарства на третю п'ятирічку (1938–1942 рр.). Основне завдання, поставлене з'їздом, – наздогнати і за багатьма показниками перегнати найрозвиненіші країни Заходу. Проте ці амбітні плани довелося змінити – СРСР змушений був основні асигнування спрямувати на зміцнення обороноздатності, адже 1939 р. розпочалася Друга світова війна. Загалом, 1930-і роки увійшли в історію як період найбільшого розмаху політичних репресій, через які постраждали у тій чи іншій мірі мільйони радянських громадян, а 1937–1939 рр. взагалі стали роками великого терору. Загальна кількість жертв репресій достеменно невідома, за різними даними, цифри коливаються від 10 до 20 млн [17, с. 414]. 1939 р. відзначився також підписанням радянсько-німецького договору, відомого як пакт Молотова-Ріббентропа, що став провісником майбутньої війни.

Отже, у 1930-ті роки сформовано основні ідейні «навантаження» і принципи агітаційної, пропагандистської та інформаційної функцій багатотиражної преси, які після засудження культу особи Сталіна продовжували розвиватися надалі, досягнувши свого «піку» в 1960–1980-х роках. І хоча у ці десятиліття преса залишалася під суворим ідеологічним контролем, багатотиражні газети мали ширші можливості для висвітлення внутрішнього життя й діяльності свого колективу.

Нині в НБУВ триває історико-бібліографічне дослідження преси. У 2019 р. відділом пресознавства (ВП) НБУВ у рамках наукової теми «Атрибуція та експертиза як складова досліджень книжкових та інших видів бібліотечних пам'яток: основи теорії та практики» (2019–2021 рр., науковий керівник – доктор історичних наук Г. Ковальчук) розпочато комплексне дослідження багатотиражної преси України. Співробітниками відділу накопичений значний досвід практичної бібліографічної роботи, що базується на теоретико-методологічних, методичних засадах національної бібліографії та національного бібліографічного репертуару. Результатом цієї роботи відділу є серія друківаних наукових каталогів, бібліографічних покажчиків газет України; у планах відділу публікація покажчиків багатотиражних газет. У контексті формування електронних бібліотечно-інформаційних ресурсів преси фахівцями ВП створено електронний каталог газет України 1816–2016 рр. із фондів НБУВ, котрий репрезентує увесь спектр газетної періодики України за 200 років, із багатотиражними газетами включно, і є значним внеском у справу створення бібліографічного реєстру вітчизняних періодичних видань.

Список бібліографічних посилань

1. Кузнецов И. В. История отечественной журналистики (1917–2000) : учебный комплект (Учебное пособие. Хрестоматия). М., 2003. 640 с.
2. Солощенко Н. В. Многотиражная печать как источник по изучению процесса формирования «нового человека» в советской промышленности первых пятилеток. *Исторический журнал: научные исследования*, 2019. № 3. С. 106–117.
3. Петров В. А. Газета трудового коллектива как исторический источник (на материалах газеты «Кировец»). *Вспомогательные исторические дисциплины*. Т. 21. Ленинград, 1990. С. 66–73.
4. Воробьёва И. Я., Самошенко В. Н. Многотиражка как исторический источник (по материалам газеты «За передовую технику»). *Советские архивы*. М., 1970. № 6. С. 54–62.
5. Горев Б. Заводские газеты как источник для истории заводов. *История заводов*. Вып. 3. М., 1932. С. 156–157.
6. Алексеева М. И. Газета в зеркале социологического анализа. Ленинград, 1970. 33 с.
7. Вычуб Г. Многотиражная печать в системе советской прессы (к истории возникновения, развития и функционирования) : автореф. дис. ... канд. ист. наук. М., 1972. 19 с.
8. Сланская М. Д. Формирование и деятельность многотиражной печати в годы первой пятилетки (по материалам газет новостроек тяжелой индустрии СССР : автореф. дис. ... канд. ист. наук. М., 1972. 17 с.
9. Кайнара А. М. Рабселькоровское движение на Украине в 1933–1937 годы (историко-партийный аспект) : автореф. дис. ... канд. ист. наук. Киев, 1991. 20 с.
10. Цветков В. П. Коммунистическая партия – организатор и руководитель движения рабочих корреспондентов в первые годы индустриализации страны (1926–1929 гг.) : автореф. дис. ... канд. ист. наук. Харьков, 1969. 21 с.
11. Степанчук Ю. С. Робількорівський рух в умовах формування тоталітарної системи в Україні. *Вісн. Нац. ун-ту «Львівська політехніка»*, 2003. № 493 : Держава та армія. С. 175–182.
12. Юров Ю. Твоя заводская газета. М., 1960. 117 с.
13. Авдеев В., Добрынин О. Газета на производстве. История возникновения и организации хозяйства фабрично-заводской печати г. Ленинграда. Ленинград, 1931. 24 с.

14. Большие дела маленьких газет : [сборник статей] / сост. Ф. Стржижовский. М., 1957. 204 с. : ил.
15. Біплян. Партколективи не допомагають багатотиражкам. *Пролетарська правда*, 1930. 15 лют.
16. ЦДАГО України. Ф. 1. Оп. 20. Спр. 6841. Арк. 108, 117, 135.
17. Верстюк В. Ф., Дзюба О. М., Репринцев В. Ф. Україна від найдавніших часів до сьогодення : хронол. довід. Київ, 1995. 687 с.
18. Рекорд забойщика Стаханова. *Правда*. 1935. 2 верес.
19. Идём от победы к победе. Письмо Никиты Изотова. *Пранор социализму*. 1934. 10 лип.
20. 1935 год. *Правда*. 1935. 1 янв.

References

1. Kuznetsov, I. V. (2003). *Istoriia otchestvennoi zhurnalistiki (1917–2000) : Uchebnyi komplet (Uchebnoie posobiie. Khrestomatiia)* [History of Russian Journalism (1917–2000)]. Moscow [in Russian].
2. Soloshchenko, N. V. (2019). *Mnogotirazhnaia pechat kak istochnik po izucheniiu protsessa formirovaniia «novogo cheloveka» v sovetskoii promyshlennosti pervykh piatiletok* [The mass-circulation press as a source for study of the process of forming a «new man» in the Soviet industry during the first five-year plans]. *Istoricheskii zhurnal: nauchnyie issledovaniia – History Journal: Research*, no. 3, pp. 106–117 [in Russian].
3. Petrov, V. A. (1999). *Gazeta trudovogo kollektiva kak istoricheskii istochnik (na materialakh gazety «Kirovets»)* [The newspaper of work community as a historical source (case of the newspaper «Kirovets»)]. *Vspomogatelnyie istoricheskie distsipliny – Auxiliary historical discipline*, vol. 21, pp. 66–73. Leningrad [in Russian].
4. Vorobieva, I. Ya., Samoshenko, V. N. (1970). *Mnogotirazhka kak istoricheskii istochnik (po materialam gazety «Za peredovuiu tekhniku»)* [Mass-circulation newspaper as a historical source (case of the newspaper «For Advanced Equipment»)]. *Sovetskie arkhivy – Soviet Archives*, no. 6, pp. 54–62. Moscow [in Russian].
5. Gorev, B. (1932). *Zavodskie gazety kak istochnik dlia istorii zavodov* [Factory newspapers as a source for the history of factories]. *Istoriia zavodov – History of factories*, issue 3, pp. 156–157. Moscow [in Russian].
6. Alekseeva, M. I. (1970). *Gazeta v zerkale sotsiologicheskogo analiza* [Newspaper in the mirror of sociological analysis.]. Leningrad [in Russian].
7. Vychub, G. (1972). *Mnogotirazhnaia pechat v sisteme sovetskoii*

pressy (k istorii voznikoveniia, razvitiia i funktsionirovaniia) [The large-circulation newspapers in the system of the Soviet press (on the history of origins, development and functioning)]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Moscow [in Russian].

8. Slanskaia, M. D. (1972). Formirovanie i deiatel'nost mnogotirazhnoi pechati v gody pervoi piatiletki (po materialam gazet novostroek tiazhelei indystryi SSSR [Formation and activity of newspapers with large circulation in the years of the first five-year plan (based on the materials of newspapers of new buildings of the heavy industry of the USSR)]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Moscow [in Russian].

9. Kainara, A. M. (1991). Rabselkorovskoe dvizhenie v Ukraine v 1933–1937 gody (istoriko-partiinyi aspekt) [Workers' and collective farmers correspondents movement in Ukraine in 1933–1937 (historical-party aspect)]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kiev [in Russian].

10. Tsvetkov, V. P. (1962). Kommunisticheskaia partiia – organizator i rukovoditel dvizheniia rabochikh korrespondentov v pervyie gody indystryalizatsii strany (1926–1929 gg.) [Communist Party – the organizer and leader of the workers' correspondents movement in the first years of the country's industrialization (1926–1929)]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kharkov [in Russian].

11. Stepanchuk, Yu. S. (2003). Robsilkorivskyi rukh v umovakh formuvannia totalitarnoi systemy v Ukraini [Workers' and collective farmers correspondents movement and formation of totalitarian system in Ukraine]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnikha» – Bulletin of the National University «Lviv Polytechnic»*, no. 493 : State and Army, pp. 175–182 [in Ukrainian].

12. Yurov, Yu. (1960). Tvoia zavodskaia gazeta. [Your factory newspaper]. Moscow [in Russian].

13. Avdeev, V., Dobrynin, O. (1931). Gazeta na proizvodstve. Istoriia voznikoveniia i organizatsii khoziaistva fabrichno-zavodskoi pechati g. Leningrada [Newspaper on factory. The history of the origin and organization of the factory press industry in Leningrad]. Leningrad [in Russian].

14. Strzyzhowski, F. (Comp.). (1957). Bolshie dela malenikh gazet : sbornik statey [Big deeds of small newspapers: collection of articles]. Moscow [in Russian].

15. Biplian. (1930). Partkolektyvy ne dopomahaiut bahatotyrazhkam [Party groups do not help large-circulation newspapers]. *Proletarska Pravda – Proletarian Truth*, 15 February [in Ukrainian].

16. TsDAHO Ukrainy [Central State Archive of Public Associations

of Ukraine]. Fund 1. Description. 20. Case. 6841. Sheets 108, 117,135 [in Ukrainian].

17. Verstiuk, V. F., Dziuba, O. M., Repryntsev, V. F. (1995). *Ukraina vid naidavnishykh chasiv do siodennia: khronolohichnyi dovidnyk* [Ukraine from ancient times to the present: a chronological guide]. Kyiv [in Ukrainian].

18. Rekord zaboyschika Stakhanova [Miner Stakhanov's record]. (1935). *Pravda – True*, September 2 [in Russian].

19. Idiom ot pobedy k pobede. Pismo Nikity Izotova [We go from victory to victory. Letter from Nikita Izotov] (1934). *Prapor sotsializmu – Flag of Socialism*, July10 [in Russian].

20. 1935 god [1935 year.] (1935). *Pravda – True*, 1935. January 1 [in Russian].

Стаття надійшла до редакції 04.01.2020.

Olha Vakulchuk,

PhD (History), Head of Department,
V. I. Vernadsky National Library of Ukraine
3 Holosiivskyi Ave., Kyiv 03039, Ukraine
e-mail: o-vakulchuk@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0003-4171-3886>

Development of Mass-Circulation Newspapers in Ukraine as a Mass Type of Primary Press (1930 s)

This article deals with the factories mass-circulation newspapers issued in 1930 s in the territory of modern Ukraine. The peculiarities of their development and operation in the light of social and political situation are characterized, the topics of publications are analysed. Mass-circulation newspapers are considered as a component of the general system of Soviet periodicals, one of its elements, the mass type of the primary press. The question of bibliographic processing of an array of multi-circulation newspapers by creating traditional and electronic library and information resources is raised.

1930 s was decisive for the development of the mass-circulation press as it was finally approved as a specific mass type of print media. Every enterprise, either small or big, was aimed at publishing its own newspaper. The topics of publications of mass-circulation newspapers were quite extensive: party life, industrial successes and problems, everyday life, cultural and mass work, social issues, etc. However, unlike 1920 s, the pages of mass-circulation newspapers carried international, all-Union, and republican information with increasing frequency. In addition, these publications underwent some changes in the structure, form and methods of work, the amount of information increased, topics expanded, information was presented in a more professional way; the audience of these publications grew significantly. Engineers and technical personnel

became more and more involved in the work of newspapers.

At the same time newspapers of the USSR–UkrSSR in the 1930-s represented the era of formation and establishment of totalitarianism, the rigid unification of the whole social life of the country. During this period, the authorities eliminated all manifestations of alternative opinion, and the process of denationalization of the republic’s press unfolded.

Currently, V. Vernadsky National Library of Ukraine (NBUV) is conducting a historical and bibliographic study of the press. In 2019, the Department of Press Studies of the NBUV began a comprehensive study of the mass-circulation press of Ukraine. In the context of the formation of electronic library and information resources of the press, the specialists of the Department of Press Studies created an electronic catalog of Ukrainian newspapers of 1816–2016 from the NBUV archives representing the whole spectrum of Ukrainian newspaper periodicals over 200 years, including mass-circulation publications.

Keywords: mass-circulation newspapers, 1930 s, Ukrainian bibliographic repertoire, library and information resources.

Тетяна Дубас,

завідувач відділу,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

Голосіївський просп., 3, Київ, 03039, Україна

e-mail: tdubas@i.ua

<https://orcid.org/0000-0002-1690-8297>

НАУКОВО-ВИДАВНИЧА ДІЯЛЬНІСТЬ НБУВ: РОЗВИТОК НАПРЯМІВ, ВИДІВ ТА ЖАНРІВ ВИДАВНИЧОЇ ПРОДУКЦІЇ (1991–2019)

У статті досліджено основні тенденції змін у науково-видавничій діяльності Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського, формування нової структури видавничої діяльності, нових напрямів, видів та форм наукових видань, технологій підготовки видань, виникнення сучасної електронної видавничої справи, що безпосередньо вплинуло на реалізацію нових аспектів науково-дослідної, науково-інформаційної та інформаційно-аналітичної функції бібліотек.

Ключові слова: Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського, науково-видавнича діяльність, монографічні видання НБУВ, серійні видання, науково-бібліографічні покажчики.

У 90-х роках ХХ ст. відбувалося формування нових наукових напрямів, спрямованих на підвищення наукового та загальнонаціонального статусу Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського НАН України (НБУВ), реалізації її науково-дослідної функції та активного впливу на соціокультурну сферу України, розробки нових механізмів впровадження наукових результатів у суспільну практику. Це передусім удосконалення історико-книгознавчих досліджень документальної спадщини України, теоретичних та практичних розробок наукових досліджень у галузі бібліотекознавства, документознавства, книгознавства, бібліографознавства, архівознавства, соціальних комунікацій та інформології. Бібліотека вдосконалює видання фундаментальних наукових праць у галузі національної бібліографії, історії книги, бібліотечної справи, розвиває інформаційно-аналітичний напрям діяльності [1].

Особливістю науково-видавничої продукції Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського в період незалежності України є підвищення

якості і дієвості наукових результатів у сегменті дослідницької діяльності та розвитку інформаційно-аналітичної роботи, пов'язаної з аналізом і організацією використання інформаційних ресурсів. НБУВ організувала свою науково-дослідну та науково-практичну діяльність відповідно до напрямів:

- розвиток національної бібліографії;
- вивчення, збереження та видання української історико-культурної спадщини і нові технології збереження, консервації та реставрації бібліотечних фондів;
- формування і використання науково-інформаційних ресурсів. Інформатизація наукових бібліотек [2];
- як академічний науковий центр організувала розвиток науково-дослідної роботи у сфері національної інформатизації та вдосконалення бібліотечної діяльності в цьому загальнодержавному процесі.

В останні десятиріччя науково-видавнича діяльність НБУВ надзвичайно зросла, відповідно до запитів нових категорій бібліотечних користувачів, особливо тих, предметом інтересу яких є електронні інформаційні ресурси, основні наукові видання цього періоду за короткий термін забезпечили статус головної наукової та національної бібліотеки України.

Метою дослідження є аналіз нових напрямів, видів та форм наукових видань, технологій підготовки видань впродовж років незалежності України, формування нової структури видавничої діяльності.

Розглядаючи процес оновлення цієї тематики, професор К. Ніконорова зазначала, що в сучасних умовах розвиток видавничої діяльності бібліотек набуває зростаючого значення як для самих бібліотек, так і для *соціального інституту видавничої діяльності в цілому*. При цьому вона підкреслює, що видавнича діяльність бібліотеки вдосконалює її традиційні функції, розширює та розвиває професійні комунікації – наукові, методичні, інформаційні, сприяє популяризації суспільно значущих видань. У цілому розвиток видавничої діяльності бібліотеки відображає загальну тенденцію зростання *ролі видавничої діяльності як прояву важливого напрямку діяльності даного соціального інституту* у зв'язку із зростанням інформаційної активності сучасного соціуму [3].

Про видавничі здобутки Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського за основними проблемно-тематичними напрямами досліджень наголошували доктор наук із соціальних комунікацій О. Воскобойнікова-Гузева та доктор історичних наук, професор Г. Ковальчук, які відзначили серед усього розмаїття видавничої продукції НБУВ «кілька основних тема-

тичних напрямів: роботи, присвячені історії НАН України та видатним ученим; колективні та індивідуальні монографії, які висвітлюють актуальні проблеми розвитку національних інформаційних ресурсів, бібліотекознавства, книгознавства і соціальних комунікацій, біографістики та бібліографознавства; дослідження історико-культурних фондів; науково-інформаційні та біобібліографічні видання» [4].

Розвиток національної бібліографії було покладено на Інститут української книги під керівництвом академіка НАН України П. Тронька та доктора історичних наук В. Омельчука. На підрозділи інституту було покладено розробку концептуальних засад бібліографічного напрямку, що охоплював спеціалізовані відділи національної бібліографії, стародруків та рідкісних видань, нотних та картографічних видань, видань образотворчого мистецтва, газетного фонду тощо. Науковий опис видань, що передбачає цілісні наукові дослідження книжкових пам'яток та унікальних бібліотечних фондів, формування наукових каталогів, бібліографічних показників та довідників, став основним змістом діяльності інституту.

Почалися заповнення інформаційних прогалів у бібліографічній ретроспекції, зокрема стародруків, нотних і картографічних видань, видань образотворчого мистецтва; створенні каталогів зарубіжної україніки, газетних фондів, україномовної книги тощо. Було уточнено на всеукраїнських наукових дискусіях ряд змістових орієнтирів, викристалізувалася теорія та методологія національної бібліографії, було збагачено репертуар української книги, обсяги та зміст наповнення національної бібліографії, шляхи координації наукових бібліотек, зокрема НБУВ та ЛНБ ім. В. Стефаника. Таким чином розвивалося *створення національної бібліографії України та ретроспективного бібліографічного репертуару української книги*, ретроспективної національної бібліографії, *«бібліографічної україніки»* тощо [5, 6].

У цей період сформувалися серія науково-бібліографічних видань «Національна бібліографія України» під керівництвом академіка О. Онищенка та завідувача відділу національної бібліографії доктора історичних наук В. Омельчука. До її складу увійшли фундаментальні науково-бібліографічні показники: «Україномовна книга у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. 1798–1916», у 3 томах, підготовлена великим колективом відділу національної бібліографії (1999–2003), та «Книга в Україні. 1861–1917: Матеріали до репертуару української книги» в 19 томах (1996–2017), підготовлена багаторічною діяльністю С. Петрова.

У концепцію джерел з української національної бібліографії було включено й видання «Джерела українознавства: вип. 1–2. Бібліографія бібліографічних посібників українських періодичних видань» (1996–1998) та Міжнародний зведений каталог-репертуар української книги, 1798–1923: Науково-бібліографічне видання: у 3 т. Методичні засади змісту та бібліографічного опису видань, наукового апарату були розроблені В. Омельчуком, І. Бойченко, Л. Новосоловою С. Петровим та іншими бібліографами бібліотеки. Уперше в історії української науки та культури було створено фундаментальні засади національної бібліографії України.

Традиційним видом науково-бібліографічної діяльності була підготовка «Шевченкіани» у фондах НБУВ, зокрема у 2018 р. вийшов покажчик «Тарас Григорович Шевченко: бібліографія бібліографії видань творів Т. Г. Шевченка та літератури про нього» [авт. кол.: В. Ю. Омельчук, Л. В. Беляєва, С. А. Дзюбич, Л. В. Лісовська, Л. С. Новосолова, О. О. Фіклістова (2018)], а також «Музична Шевченкіана у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського» [Л. Г. Руденко, наук, Л. В. Івченко, Руденко та ін. (2019)].

Л. Беляєва та І. Войченко підготували наукове книгознавче та бібліографознавче дослідження «Кобзар» Т. Г. Шевченка у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського: книгознавче та бібліографічне дослідження» (2015), а також «Тарас Григорович Шевченко: бібліографія видань творів, 1840–2014» [авт. кол.: В. Ю. Омельчук, Л. В. Беляєва, І. Д. Войченко, Т. Б. Корольова, Л. С. Новосолова, О. О. Фіклістова (2014)].

Бібліографічний репертуар газет був представлений у серії «Газети України», який починається з 2004 р. Розпочато серію фундаментальних *покажчиків газет* за хронологічним принципом. Методичні засади підготовки таких видань обговорювалися авторським колективом учених та членами РВР НБУВ, затверджувалися методики їхньої підготовки. Так, основу методичних засад публікацій наукових покажчиків газет розроблено Т. Борисенко, О. Залізнюк, О. Лук'янчук, Н. Самохіною та ін. Перший випуск серії – «Газети України 1930–1934 рр. у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського: Каталог: У 2 ч.» (2004–2019) [7].

Під керівництвом завідділу періодики О. Вакульчук упорядники О. Залізнюк, І. Швець, Л. Білименко, С. Трашкова підготували каталог «Київські газети 1941–1991 років у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського» (2017). О. Залізнюк, Л. Білименко

Н. Криворучко, С. Дригайло брали участь у підготовці каталогу «Українські газети 1898–2015», що виходили за межами України (з фондів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського) (2018).

Серія «Джерела української біографістики», започаткована Інститутом біографічних досліджень, почала виходити під керівництвом директора інституту В. Попика з 2004 р., зокрема «Книжкові джерела української біографістики у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського: матеріали до бібліографії» (Сер. XIX–XX ст.), вип. 1–4, опрацьований укладачами Т. Куриленко, Н. Мельник, О. Яценком, Ю. Вернік, Т. Котляровою, Н. Любовець, В. Патик, Н. Філіпповою, які розробляли методичні засади підготовки цього видання для кожного тому. До цієї серії можна додати видання: Ляшко С. М. Автобіографічні джерела Постійної комісії для складання Біографічного словника діячів України (1918–1933) Всеукраїнської академії наук / підготовка до видання документів, упорядкування, текстологія, наукові розділи, коментар, додатки (2018). Попик В. І., Бугаєва О. В., Гончаренко М. І., Горбик В. О., Даниленко В. М., Зінченко Ю. І., Кім Н. А. Реєстр імен українського біографічного словника: літери А–Б, 2008 (Реєстр Українського біографічного словника; вип.1).

З початком 2000-х років пішла щорічна серія «Зарубіжні періодичні видання у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського та бібліотек науково-дослідних установ НАН України: науково-інформаційний систематичний показчик», до якого долучилися Н. Стрішенець, Р. Красій, Н. Малолетова, О. Полякова (уклад.) (надходження 2005–2018 рр.). Іншим виданням цієї серії став науково-інформаційний показчик «Енциклопедичні, довідкові та бібліографічні зарубіжні книжкові видання у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського і бібліотек науково-дослідних установ НАН України: науково-інформаційний систематичний показчик (надходження 2003–2005 рр.)», уклад.: О. Б. Вихристюк, О. С. Гур'янова, Р. Л. Красій, Н. І. Малолетова (2006). Обмінний фонд Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського у 2017 році: бібліографічний показчик (уклад.: Л. А. Пестрецова, І. О. Шульга, С. Ю. Брянцева, О. Ю. Кірданова, В. С. Кабкова, М. Ю. Кузнецова, І. М. Смелік).

Унікальною стала серія збірників публікацій документів і матеріалів «Історія Національної академії наук України» (що виходить з 1993 р. і до сьогодні) – джерелознавче, археографічне, документознавче дослідження науково-інформаційних ресурсів з історії і діяльності НАН України з часу заснування Академії наук у 1918 р. Очолує розвиток теми та видання

серії академік НАН України (до 2013 р. – генеральний директор НБУВ) О. Онищенко. Перші чотири три випуски, що представляли документи 1918–1923 рр., вийшли за участю Інституту української археографії НАН України в 1993–2002 рр.

Ці публікації залучали до наукового обігу велику кількість документів, які не були в попередні роки оприлюднені, та висвітлювали справжню історію заснування Української (Всеукраїнської) академії наук. Надалі серія розкривала в хронологічному порядку історію академії у документах і матеріалах, підготовлену колективом Інституту архівознавства НБУВ, за участю як керівників інституту, так і майже всіх наукових працівників. Сьогодні видано низку видань до 1960-х років.

Інститути архівознавства та рукопису НБУВ видали також й путівники по архівних фондах учених НАН України, що зберігаються в їхніх фондах, зокрема «Видатні вчені Національної академії наук України: особові архівні та рукописні фонди академіків та членів-кореспондентів у Національній бібліотеці України ім. В. І. Вернадського (1918–1998): путівник» (1998) та «Особові архівні фонди вчених НАН України в Інституті архівознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського: путівник» (2017). Великий за обсягом документальний матеріал за період 1918–2018 рр. представлений у документальних публікаціях, присвячених 100-літньому ювілею НАН України в 3-х книгах, 4-х частинах, підготовлений Інститутом архівознавства: Національна академія наук України – 100: головні тенденції розвитку і здобутки: документи і матеріали / упоряд.: О. С. Онищенко (наук. кер. проекту), Л. М. Яременко, Г. В. Індиченко та ін. (2018).

Науковці НБУВ спільно з фахівцями інших установ НАН України активно долучилися до підготовки у 2008 р. до 90-річчя від дня заснування Академії фундаментальної колективної монографії «Національна академія наук України. 1918–2008» (укр., рос., англ. мовами, голов. ред. академік НАН України Б. Патон); біобібліографічного покажчика «Борис Євгенович Патон» (спільно з Інститутом електрозварювання ім. Є. О. Патона); бібліографічних покажчиків «Видання Секції суспільних та гуманітарних наук НАН України 2003–2008 рр.» тощо.

У 2007 р. виходить друком видання «Національна академія наук України: проблеми розвитку та входження в європейський науковий простір» (2007); ґрунтовний довідник «Академії наук країн Європи»: у 2 кн., підготовлений великим колективом Інституту архівознавства [О. С. Онищенко (керівник) та ін., 2012]. Окремою фундаментальною низкою серійних видань є «Вернадськіана» – бібліографічні покажчики,

монографії та публікації наукових праць великого вченого до ювілейних дат. У 1994 р. вийшла публікація «В. І. Вернадський: Дневники. 1917–1921: в 2 т. (С. Киржаєв, М. Сорокіна, В. Неаполитанская, О. Мамелов, 1994, 1997).

Відділ національної бібліографії видав два персональних бібліографічних покажчика «В. І. Вернадський. Вчений. Мислитель. Громадянин. Праці вченого та література про нього з фондів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського: бібліогр. покажч. (2003) та «Бібліографія праць В. І. Вернадського. Література про життя та діяльність (2012), видана під егідою Комісії НАН України з наукової спадщини академіка В. І. Вернадського, Інституту історії України НАН України в серії «Вибрані наукові праці академіка В. І. Вернадського»; т. 10).

Серія «Вибрані наукові праці академіка В. І. Вернадського» готувалася до 150-річного ювілею вченого. Інститут архівознавства та Інститут рукопису НБУВ взяли на себе підготовку томів публікацій документів «Володимир Іванович Вернадський і Україна. Т. 1, Кн. 1: Володимир Іванович Вернадський. Науково-організаційна діяльність в Україні (1918–1921)»; Т. 1, Кн. 2: Володимир Іванович Вернадський. Вибрані праці (2012), а також «Володимир Іванович Вернадський. Листування з українськими вченими» у двох книгах, трьох частинах спільно з Комісією НАН України з наукової спадщини академіка В. І. Вернадського, Інститутом історії України, Архівом РАН; редкол.: А. Г. Загородній, О. С. Онищенко (голова), В. А. Смолій, В. Ю. Афіані [та ін.]; уклад.: О. С. Онищенко, Л. А. Дубровіна, С. М. Кіржаєв та ін.

Колектив продовжив видання листування В. І. Вернадського й надалі: у 2018 та 2019 р. вийшло ще два томи, присвячені 100-річному ювілею НАН України: В. І. Вернадський і Україна: листування. Кн. 1–2 (авт. та упоряд.: С. М. Кіржаєв, К. Є. Новохатський, Л. М. Яременко та ін. вчені, у тому числі Інституту історії України НАН України; редкол.: А. Г. Загородній (голова), О. С. Онищенко (заст. голови), у тому числі «Офіційне. Родинне» (2019). Величезні за обсягом публікації документів створили повну джерельну базу подальшого вивчення життя та діяльності В. І. Вернадського – засновника НАН України та НБУВ.

Видання «Вернадськіани» стало взірцем підготовки археографічних публікацій. Великий авторський колектив досвідчених фахівців не лише підготував значну кількість документів, творів та листування вченого, а й супроводив це ґрунтовними дослідженнями, коментарями, довідковим апаратом. У повній мірі це видання відображає вимоги Держстандарту – публікації історичних документів із розгалуженим науково-довідко-

вим апаратом (науково-дослідний, пояснювальний текст, коментар, різноманітні покажчики) [8].

Монографічна та бібліографічна *серія «Історія бібліотечної справи в Україні»* була започаткована виданнями монографій «Історія Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського», починаючи від 1998 р. (автори перших трьох томів Л. Дубровіна, О. Онищенко, 1998, 2003, 2008), що висвітлюють всю історію діяльності Національної бібліотеки у 1918–1991 рр., формування її фондів і каталогів, організацію роботи з різних напрямів, досягнення, розвиток наукових напрямів тощо.

Останнім часом до 100-річчя НБУВ вийшли декілька томів – «Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського у перше десятиліття незалежності України (1991–2002)» (2019), яку підготував великий колектив провідних учених НБУВ, «Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського в науково-інформаційному просторі (2000–2018)» (В. М. Горвий, Ю. М. Половинчак, К. В. Лобузінатаін. [2019]); «Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського: збереження, консервація та реставрація бібліотечних фондів в Україні (1992–2018)» (Л. В. Муха, Л. П. Затока, Л. М. Куява [2019]).

Серед праць – дослідження історії бібліотечної справи в Україні у ХХ ст.: основним тенденціям розвитку бібліотечної справи й долі українських бібліотек присвячено монографію вищеназваних авторів «Бібліотечна справа в Україні в ХХ ст.» (Л. А. Дубровіна, О. С. Онищенко [2009]).

Новим явищем у цій серії стали підготовлені зацікавленими установами комплексні видання, що поєднували дослідження, анотований покажчик документів та їх публікацію, зокрема «Бібліотеки Києва в період нацистської окупації (1941–1943): Дослідження. Анотований покажчик. Публікації документів» (автори Л. А. Дубровіна, Н. І. Малолетова) (2004), разом з Інститутом української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського, ЦДАВО України).

Повний покажчик наукових праць НБУВ за період її існування представлено в науково-бібліографічних покажчиках «Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського (1993–2003 рр.): наук.-бібліогр. покажч. видань б-ки та літ. про її діяльність» (уклад. Н. М. Погребецька) (2005) та «Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського: видання бібліотеки та література про її діяльність (2004–2018 рр.): наук.-бібліогр. покажч.» (С. А. Дзюбич, І. Г. Лиханова; за участю О. В. Давидович, С. О. Денисової, Е. П. Євженко; бібліогр. ред. Л. С. Новосолової [2018]).

Значного розвитку набула *серія «З історії музичної спадщини України»*. НБУВ зберігає значну музичну архівну та книжкову спадщину, яка

представляє як особистостей, так і фонди товариств, спеціалізованих видавництв. Питання розкриття цих фондів вирішували Інститут рукопису та музичний відділ НБУВ (відділ нотних видань), Інститут біографічних досліджень. Уся ця спадщина була практично маловідомою для дослідників музичної спадщини.

Так, спільно з Національною музичною академією України ім. П. І. Чайковського НБУВ видала два наукові каталоги – Болгарський наспів в рукописних книгах 17–18 ст. (Л. Дубровіна, Л. Корній) та науковий каталог цінного архіву Музичного товариства імені М. Д. Леонтовича, вийшов у 1999 р., де були атрибутовані та описані духовні та світські твори, складений Л. Корній, Е. Клименко. Біографічний словник «Музичне товариство імені М. Д. Леонтовича (1921–1931)» був виданий О. Бугаєвою у 2015 р. Декілька наукових *каталогів нотних видань* з фондів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського підготували Л. Івченко та О. Вакульчук.

Серія образотворчих видань з фондів НБУВ представлена каталогами Фоменко Д., Цинковська І., Юхимець Г. «Аркушеві образотворчі видання у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (1904–1923): бібліогр. покажч.» (2002); «Український друкований плакат», у тому числі кіноплакат, за період 1947–1994, підготовлені співробітниками образотворчого відділу, зокрема Т. Галькевич, Л. Гутник, О. Донець; Графіка Георгія Сергеева з фондів НБУВ: каталог колекції (Л. М. Гутник, І. І. Цинковська, Г. М. Юхимець, 1997).

Значний обсяг отримали *публікації пам'яток та документів із фондів НБУВ*. Характерною особливістю є спільна участь у підготовці видань спеціалістів різних академічних установ. У 90-х роках одним з постійних учасників був Інститут української археографії та інші установи. Здійснювалася публікація джерел та пам'яток рукописної і книжкової спадщини разом з іншими науковими та освітніми установами.

Окремий напрям – наукові каталоги рукописних, стародруків, рідкісних та цінних видань. Так уперше вийшли друком фундаментальні каталоги рукописних книг, що супроводжувалися кодикологічним дослідженням: декілька каталогів слов'янської кириличної рукописної книги XII–XV ст. Гнатенко Л. А. «Слов'янська кирилична рукописна книга XII–XIII ст. з фондів НБУВ. Каталог. Кодиколого-палеографічне та графіко-орфографічне дослідження. Палеографічний альбом» (2012); Гнатенко Л. А. «Слов'янська кирилична рукописна книга XIV ст.» (2007); Іванова О. А. «Кирилична рукописна книга XVI ст. з фондів НБУВ: Історико-кодикологічне дослідження. Альбом філіграней» (2016) та ін.

Значним напрямом стало видання каталогів, що супроводжуються ґрунтовною розробкою біографій вчених. Видання довідково-бібліографічного відділу мали тематичний характер. Бібліотечна діяльність була в центрі уваги під час підготовки *довідників*. Видавалися термінологічні та біографічні словники; реферативні огляди; біобібліографія вчених; науково-методичні видання в галузі наукового опису рукописів, стародруків, рідкісних видань. Центр консервації та реставрації вводить у суспільний обіг науково-методичні документи в галузі *збереження фондів*. Інститут бібліотекознавства концентрувався на підготовці науково-методичних питань у галузі забезпечення мережі бібліотек НАН України: щорічні науково-методичні *серійні видання*, науково-методичні видання для архівних підрозділів установ НАН України. Розвиток інформатизації викликав створення відповідних рекомендацій та інструкцій, зокрема «Методика індексування інформаційних ресурсів (О. О. Сербін, Т. П. Медвідь, С. В. Галицька, 2013); «Карткові каталоги в системі науково-інформаційних ресурсів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського: методичний посібник» (Г. А. Кузьменко, Т. П. Медвідь, 2015); Лобузін К. «Корпоративна бібліотечна база знань: науково-методичний посібник» (2016).

Окремим напрямом науково-видавничої діяльності бібліотеки стала також реалізація спільного з НВР проекту «Система наукових електронних видань України «Бібліотека – суспільству» (з 2003 р.), у рамках якого здійснюється формування та розповсюдження на компакт-дисках у вигляді п'яти галузевих серій (природничі і технічні науки; суспільні і гуманітарні; медичні; аграрні науки; бібліотечна справа і науково-інформаційна діяльність) інформаційних ресурсів провідних бібліотек України.

Монографічні видання НБУВ розкривали теоретико-методологічні дослідження напрямів діяльності Бібліотеки. Перш за все, слід виокремити монографії, що створювалися провідними вченими бібліотеки, які *очолили ці напрями і заклали основу для захисту докторських дисертацій*, зокрема: Дубровіна Л. А. «Кодикологія та кодикографія української рукописної книги» (1992); Слободяник М. С. «Наукова бібліотека: еволюція структури і функцій» (1995); Чижко В. С. «Біографічна традиція та наукова біографія в історії і сучасності України» (1996); Ковальчук Г. І. «Книжкові пам'ятки (рідкісні та цінні книжки) в бібліотечних фондах» (2004); Горючий В. М. «Особливості розвитку соціальних інформаційних баз сучасного українського суспільства» (2005); Стрішенець Н. В. «Сучасна американська бібліотечно-інформаційна терміносистема: бібліотекознавчий аспект» (2011); Лобузін К. «Технології організації знань»

ресурсів у бібліотечно-інформаційній діяльності» (2012); Гранчак Т. «Бібліотека і політична комунікація» (2012); Попик В. І. «Ресурси довідкової біографічної інформації: історичний досвід формування, сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку» (2013); Добко Т. В. «Довідково-бібліографічна діяльність наукових бібліотек Національної академії наук України: становлення та розвиток (XX ст. – перше десятиліття XXI ст.)» (2013); Воскобойнікова-Гузєва О. В. «Стратегії розвитку бібліотечно-інформаційної сфери України: генезис, концепції, модернізація» (2014); Пастушенко О. «Книга і періодика в дисертаційних дослідженнях незалежної України: соціокомунікаційний аспект» (2016); Закіров М. Б. «Феномен політичної думки російського зарубіжжя в контексті української державної ідентичності» (2016); Половинчак Ю. М. «Сучасне інформаційно-комунікаційне середовище як простір трансформації української національної ідентичності» (2017); Гнатенко Л. А. «Палеографічно-орфографічна атрибуція української кириличної рукописної книги: уставні та півуставні кодекси кінця XIII – початку XVII ст.» (2016). Значну кількість монографій видано за результатами захисту кандидатських дисертацій, а також з різних напрямів наукової діяльності, які виконувалися за науковими темами.

Ще одним важливим видом продукції стали фахові збірники наукових праць, які публікували дослідження вчених НБУВ та з інших наукових установ, зокрема «Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського» [9], «Рукописна та книжкова спадщина України», «Українська біографістика=Biographistica Ukrainica», «Библиотеки национальных академий наук: проблемы функционирования, тенденции развития», Український реферативний журнал «Джерело», а також збірники матеріалів до щорічної Міжнародної конференції НБУВ різної проблематики тощо. Матеріали щорічної міжнародної конференції відображали основні актуальні напрями трансформації бібліотечної справи впродовж усього існування Національної бібліотеки.

Отже, у контексті вищезазначеного доходимо висновку, що науково-видавнича діяльність Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського відіграє особливу роль в інформаційному житті сучасного наукового суспільства, адже НБУВ є виробником та поширювачем видавничої продукції, що відбиває науковий доробок науковців України. Практичним впровадженням та реалізацією результатів науково-дослідної роботи НБУВ як науково-дослідного інституту та інформаційно-аналітичного центру держави стає видання монографій, авторефератів дисертацій, журналів – інформаційно-аналітичних видань, збірників наукових праць,

довідкових, бібліографічних, науково-інформаційних видань, науково-методичних видань, збірників документів. Останнім часом спостерігається тенденція до збільшення випуску монографій та довідкових, бібліографічних, науково-інформаційних видань.

Щорічно НБУВ видає значну кількість (до 40 назв) фундаментальних наукових праць у галузі історії культури, національної бібліографії та біобібліографії провідних українських діячів і вчених, рукописної та книжкової спадщини, історії книги і бібліотечної справи в галузі збереження, консервації та реставрації фондів, серію друкованих каталогів і покажчиків спеціалізованих фондів (рукописних, нотних, образотворчих, картографічних видань, вітчизняної та іноземної періодики), стародруків і рідкісних видань, колекцій. Досліджуються матеріали та публікуються видання з історії науки, НАН України, видатних учених.

Сучасний інформаційний простір поповнюють монографічні видання з проблем трансформації бібліотек у сучасні інформаційні центри обслуговування користувачів електронною та друкованою інформацією, розвитку комп'ютерних технологій, різноманітні оглядові науково-інформаційні продукти з аналізом інформаційних масивів, пов'язаних з відображенням актуальних питань політичної та економічної розбудови Української держави. Численні інформаційно-аналітичні бюлетені науково-дослідних підрозділів НБУВ містять матеріали про еволюцію національного інформаційного простору, найбільш суспільно значущі події в житті України, напрями міжнародного співробітництва. Вони розсилаються в середовищі постійних користувачів та відображаються на сайті Центру досліджень соціальних комунікацій (<http://nbuviar.gov.ua>). Там же відображено і результати спеціального напряму наукових досліджень – наукометричні та бібліометричні дослідження періодики в Україні [10].

Аналізуючи сучасні тенденції науково-видавничої діяльності Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського, слід зазначити, що видавнича система зазнає помітної трансформації, створюються умови для представлення наукових видань у міжнародних наукометричних базах, популяризації наукових досліджень. В умовах розвитку електронних технологій на високому рівні здійснюється науково-видавнича діяльність Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського, поліпшилась якість бібліотечних видань, активно впроваджується підготовка та випуск електронних видань. Жанрово-видова палітра бібліотечних видань широка:

1. Фундаментальні серійні бібліографічні видання.

2. Серія монографій, публікацій джерел, довідників «Історія Національної академії наук України».

3. Монографічна та бібліографічна серія «Історія бібліотечної справи в Україні».

4. Серія «З історії музичної спадщини України».

5. Серія образотворчих видань з фондів НБУВ.

6. Публікація джерел та пам'яток рукописної і книжкової спадщини, що здійснювалася разом з іншими науковими та освітніми установами

7. Наукові каталоги рукописних, стародруків, рідкісних та цінних видань – окремий напрям.

8. Значним напрямом стало видання каталогів, що супроводжуються ґрунтовною розробкою біографій учених.

9. Окремі тематичні довідники, покажчики, довідники, словники.

10. Термінологічні та біографічні словники.

11. Реферативні огляди.

12. Біобібліографія вчених.

13. Науково-методичні видання в галузі наукового опису рукописів, стародруків, рідкісних видань.

Щорічно на видавничо-поліграфічній базі НБУВ видаються колективні та індивідуальні монографії, збірники документів і матеріалів, збірники наукових праць, бібліографічні, довідкові, науково-інформаційні видання, науково-методичні видання; журнали: науково-теоретичний та практичний, реферативний, інформаційно-аналітичний. Досвід НБУВ показує, що вектор її науково-видавничої діяльності спрямований на подальший розвиток видавничих процесів, розкриття бібліотечних фондів, впровадження сучасних інформаційних технологій, поліпшення якості наукових видань.

Список бібліографічних посилань

1. Онищенко О. С. Формування науково-дослідних напрямів діяльності ЦНБ ім. В. І. Вернадського АН України. 1991–1995. *Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського у перше десятиліття незалежності України (1991–2002)*. С. 221–222.

2. Онищенко О., Попроцька В. Наукова діяльність Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (1993–1998). *Бібл. вісн.* 1998. № 3. С. 6–13.

3. Никонорова Е. В. Трансформация современной библиотеки: новые возможности для партнерства в издательской деятельности. *Книжная*

індустрія. 2012. № 7, сент. URL: <http://www.bookind.ru/categories/librарy/730/>.2012.

4. Воскобойнікова-Гузєва О. В., Ковальчук Г. І. Науково-видавнича діяльність Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського: основні напрями останнього п'ятиріччя. *Наука України у світовому інформаційному просторі*. Київ : ВД Академперіодика, 2015. Вип. 11. С. 120–133.

5. Омельчук В. Національна бібліографія України: тенденції розвитку, проблеми розробки. *Бібл. вісн.* 1995. № 5. С. 1–13.

6. Омельчук В. Национальная библиография Украины. *Библиотеки национальных академий наук: проблемы функционирования, тенденции развития*. Киев, 2000. Вып. 1. С. 186–195. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bnan_2000_1_27.

7. Вакульчук О. Розвиток пресознавчих досліджень у Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського. *Збірник праць Науково-дослідного інституту пресознавства*. 2018. Вип. 8. С. 162–170. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0003637>.

8. ДСТУ 3017:2015. Видання. Основні види. Терміни та визначення понять. На заміну ДСТУ 3017–95; чинний від 2016–07–01. (Інформація та документація).

9. Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського в науково-інформаційному просторі (2000–2018) : [монографія] / В. М. Горovий, В. В. Струнгар, К. В. Лобузiна [та ін.] ; відп. ред. В. М. Горovий ; НАН України, Нац.б-ка України ім. В. І. Вернадського. [Розд.] 1.3. Становлення та розвиток консолідованого інформаційного ресурсу інформаційно-аналітичних структур НБУВ / Т. П. Дубас, В. В. Струнгар, С. 88–123.

10. Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського : вебсайт. Науково-видавнича діяльність. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/node/4712>.

References

1. Onyshchenko, O. S. Formuvannia naukovо-doslidnykh napriamiv diialnosti TsNB im. V. I. Vernadskoho AN Ukrainy. 1992–1995. [Formation of research activities of the V. I. Vernadsky Central Scientific Library Academy of Sciences of Ukraine. 1992–1995]. *Natsionalna biblioteka Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho u pershomu desiatylitti nezalezhnosti Ukrainy (1991–2002) – V. I. Vernadsky National Library of Ukraine in the First Decade of Ukraine's Independence (1991–2002)*. pp. 221–222 [in Ukrainian].

2. Onyshchenko, O., Poprotska, V. (1998). Naukova diialnist Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho (1993–1998) [Scientific activity of the V. I. Vernadsky National Library of Ukraine (1993–1998)]. *Biblioteknyi visnyk – Library Bulletin*, no. 3, pp. 6–13 [in Ukrainian].

3. Nikonorova, E. V. (2012). Transformacija sovremennoj biblioteki: novye vozmozhnosti dlja partnerstva v izdatelskoj dejatel'nosti [Transformation of a modern library: new opportunities for partnership in publishing]. *Knizhnaja industrija – Book Industry*, no. 7, sept. URL: <http://www.bookind.ru/categories/library/730/.2012> [in Russian].

4. Voskoboinikova-Huzieva, O. V., Kovalchuk, H. I. (2015). Naukovo-vydavnycha diialnist Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho: osnovni napriamy ostannoho piatyrichchia [Scientific and publishing activity of the V. I. Vernadsky National Library of Ukraine: the main directions of the last five years]. *Nauka Ukrainy u svitovomu informatsiinomu prostori – Science of Ukraine in the World Information Space*, issue 11, pp. 120–133. Kyiv: VD Akademperiodyka [in Ukrainian].

5. Omelchuk, V. (1995). Natsionalna bibliohrafiia Ukrainy: tendentsii rozvytku, problemy rozrobky [National bibliography of Ukraine: trends of development, problems of elaboration]. *Biblioteknyi visnyk – Library Bulletin*, no. 5, pp. 1–13.

6. Omelchuk, V. (2000). Natsionalna bibliografiia Ukrainy [National bibliography of Ukraine]. *Biblioteki natsionalnykh akademii nauk: problemy funkcionirovaniia, tendentsii razvitiia – Libraries of National Academies of Sciences: Problems of Functioning, Tendencies of Development*, issue 1, pp. 186–195. Kiev [in Russian].

7. Vakulchuk, O. (2018). Rozvytok presoznavchykh doslidzhen u Natsionalnii bibliotetsi Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho [Development of press studies in the V. I. Vernadsky National Library of Ukraine]. *Zbirnyk prats Naukovodoslidnogo instytutu presoznavstva – Collection of Works of the Research Institute of Press Studies*, issue 8, pp. 162–170. URL: <http://irbis-nbu.gov.ua/everlib/item/er-0003637> [in Ukrainian].

8. DSTU 3017:2015. Informatsiia ta dokumentatsiia. Vydannia. Osnovni vydy. Terminy ta vyznachennia poniat. Na zaminu DSTU 3017–95; chynnyi vid 2016–07–01 [in Ukrainian].

9. Horovyi, V. M., Strunhar, V. V., Lobuzina, K. V. et al. (2019). Natsionalna biblioteka Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho v naukovo-informatsiinomu prostori (2000–2018) [V. I. Vernadsky National Library of Ukraine in the scientific and information space (2000–2018)]. V. M. Horovyi (Ed.); NAN Ukrainy, Nats.b-ka Ukrainy im. V. I. Vernadskoho. [Section] 1.3. Stanov-

lennia ta rozvytok konsolidovanoho informatsiinoho resursu informatsiino-analitychnykh struktur NBUV / T. P. Dubas, V. V. Strunhar, pp. 88–123 [in Ukrainian].

10. Natsionalna biblioteka Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho: vebsait [V. I. Vernadsky National Library of Ukraine: website]. Naukovo-vydavnycha diialnist [Scientific and Publishing Activities]. URL: <http://www.nbu.gov.ua/node/4712> [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 03.01.2020.

Tetiana Dubas,

Head of Department,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

3 Holiivskyi Ave., Kyiv 03039, Ukraine

e-mail: tdubas@i.ua

<https://orcid.org/0000-0002-1690-8297>

Scientific and Publishing Activity of the V. I. Vernadsky National Library of Ukraine: Fundamental Changes, Development of Directions (1991–2019)

The main tendencies of changes in scientific and publishing activity of the V. I. Vernadsky National Library of Ukraine, formation of new structure of publishing activity, new directions, types and forms of scientific editions, technologies of preparation of editions, during years of independence of Ukraine. These changes were caused by development of democratic society and emergence of modern electronic publishing, which directly affected the implementation of new aspects of research, scientific information and the way libraries perform their information and analytical functions.

Emphasis is placed on the fact that the special feature peculiarity of scientific and publishing products of the V. I. Vernadsky National Library of Ukraine during the independence of Ukraine has been certain creativity as a mark of any scientific publication, species aspect, which was a consequence of the desire to provide scientific knowledge about the subject.

It is noted that in the conditions of development of electronic technologies at a high level the scientific and publishing activity of the V. I. Vernadsky National Library of Ukraine, the quality of library publications has improved, the preparation and issue of electronic publications is being actively implemented. Collective and individual monographs, collections of documents and materials, collections of scientific works, bibliographic, reference, scientific and information editions, scientific and methodical editions, as well as journals: scientific and theoretical, practical, abstract, information and analytical ones are published annually on the publishing and printing base of NBUV. A wide genre-type palette of library publications is presented.

It is emphasized that the monographs published by the NBUV revealed theoretical and methodological studies conducted by the library scholars. The monographs by the library leading researchers, who headed these directions and laid the foundation for the defense of doctoral dissertations, are singled out. A significant number of monographs have been published on the results of the defense of candidate dissertations and represent various areas of research, which were undertaken under the library scientific topics. Publications of manuscript, book and documents which are the part of the cultural heritage and kept in the NBUV collections, are of significant amount. Attention is drawn to the characteristic feature, which is the joint participation of specialists from various academic institutions in the preparation of publications.

Keywords: V. I. Vernadsky National Library of Ukraine, scientific and publishing activity, monographic editions of NBUV, serial editions, scientific and bibliographic indexes, scientific catalogs, professional collections of scientific works.

Наталія Кашеварова,

кандидат історичних наук, старший науковий співробітник,

Національна академія наук України

Інститут історії України

вул. Михайла Грушевського, 4, Київ, 01001, Україна

e-mail: nataliya.kashevarova@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-2426-0440>

**ЕКОНОМІКО-СТАТИСТИЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ
ПРОМИСЛОВИХ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ
НІМЕЦЬКИМИ ДОСЛІДНИКАМИ
ПІД ЧАС ОКУПАЦІЇ (1942–1943)**

У статті проаналізовано факти збирання та наукового опрацювання німецькими дослідниками в Україні в період Другої світової війни даних щодо розвитку радянської промисловості у великих промислових регіонах України з початку 1920-х років, а також її функціонування під час окупації з метою дослідження радянського досвіду здійснення індустріалізації, ролі й значення в цьому процесі розбудови промислових регіонів України, створених навколо тодішніх Харкова та Дніпропетровська. Висвітлено основні форми подібного наукового пошуку та збирання інформації щодо економіки й промисловості України та їхні основні результати, передусім пошук й опрацювання фахової літератури, яку можна було знайти в наукових і фахових бібліотеках промислових міст регіону, складання бібліографій, відбір та вивезення подібних матеріалів, опитування керівників підприємств і робітників шляхом анкетування. Визначено, що один з найвагоміших внесків у дослідження промислових регіонів України під час Другої світової війни було зроблено німецьким економістом В. Томсом, деканом факультету суспільно-політичних наук та економіки Гайдельберзького університету (1939–1945). Окреслено перспективи подальших наукових пошуків і досліджень, передусім діяльності В. Томса під час Другої світової війни на окупованих територіях на предмет залучення зібраної ним інформації до наукового обігу, а також пошуку матеріалів з питань економічної статистики, вивезених з України під час війни.

Ключові слова: Друга світова війна, окупація, уповноважений фюрера у справі нагляду за загальним духовним і світоглядним навчанням та вихованням у НСДАП, особливий штаб «Наука», економіко-статистичні дослідження, промислові регіони України, В. Томс.

Друга світова війна як одна з ключових і переломних подій не лише ХХ ст., а й історії людства загалом уже багато десятиліть лишається однією з актуальних тем для досліджень у європейській історичній науці. Водночас і через більше ніж 70 років після війни знаходяться нові джерела, що прояснюють факти, раніше невідомі або досі малодосліджені. Традиційно в центрі уваги українських істориків постає ряд проблем, пов'язаних з військовими діями, демографічними втратами, Голокостом, насиллям на фронті та в тилу, експлуатацією так званих примусових робітників, економічної експансії Третього райху, станом української культури й переміщенням культурних цінностей тощо. Водночас невисвітленими залишається ще багато питань, не таких масштабних або суто прикладних, але важливих не лише для історії України, а й для історії Німеччини, де тема Другої світової війни, особливо – окупації нацистською Німеччиною інших держав, у багатьох аспектах і досі є певною мірою «табуованою», насамперед через призму питання колективної відповідальності та пам'яті. Одним з таких питань, яке заслуговує на подальше поглиблене вивчення, є робота на окупованій території України німецьких фахівців з різних галузей, її ідеологічне підґрунтя, а також пов'язаний із цим практичний бік цього процесу – збирання ними різноманітних відомостей про різні сфери життя в СРСР і їх практичне використання для поточних потреб у веденні війни та для подальших досліджень. Цим визначається новизна й актуальність нашого дослідження, оскільки ця тематика є малодослідженою як в українській, так і в німецькій історичній науці, а діяльність окремих німецьких фахівців висвітлювалася фрагментарно чи не висвітлювалася взагалі – ані в Україні, ані в Німеччині. Водночас її результати, з одного боку, дають нам додаткову інформацію про період окупації в Україні, з іншого – вони використовувалися окупантами не лише з практичною метою, а і відігравали роль у веденні ідеологічної боротьби Німеччини проти Радянського Союзу, фактично в інформаційній війні.

Окупація України як частини СРСР відкрила нацистам доступ до різноманітних ресурсів окупованих територій, серед яких були як природні ресурси, економічні, промислові, так і людські. Тому важливого для нацистів значення набуло збирання різноманітної інформації про ці ресурси, насамперед економічні, серед яких були й статистичні дані, як для опрацювання для поточних практичних потреб окупантів у межах експансії, так і з метою їх подальшого поглибленого наукового дослідження. Це давало змогу не лише всебічно оцінити, наприклад, стан промисловості УРСР з практичною метою – задля ефективної економічної

експлуатації її потенціалу, зважаючи на перебування на території України кілька великих промислових міст, наприклад тодішні Харків, Дніпропетровськ (нині м. Дніпро), Сталіно (нині м. Донецьк) та ін., що були центрами відповідних великих промислових районів. Це також давало окупантам можливість ближче розглянути й інші, пов'язані із цим сфери життя в СРСР, що загалом відповідало ідеї необхідності дослідження більшовизму в цілому як явища та «головного ворога націонал-соціалізму», так і створення картини того, як відбувалася побудова комунізму в окремо взятій державі – Радянському Союзі, що також доповнювало джерельну базу для ідейної боротьби й пропаганди націонал-соціалізму. Так, у сфері дослідження радянської економіки та промисловості в центрі уваги німців перебували не лише суто технічні аспекти, наприклад рівень розвитку радянської промисловості, її виробничий потенціал, організація функціонування виробничих підприємств, а й соціальна політика (завдяки дослідженню «робочого класу», різних професійних груп), питання професійної освіти і її місце в загальній системі освіти в СРСР.

Тому метою цього дослідження є висвітлення досі маловідомих фактів в історії нацистської окупації України, а саме: однієї зі сторінок вивчення німецькими фахівцями промислового потенціалу українських земель часів окупації, а також запровадження до наукового обігу нових історичних джерел не лише з історії України під час окупації періоду Другої світової війни, насамперед як складової політики освоєння ресурсного потенціалу та його наукового підґрунтя нацистською Німеччиною під час війни щодо окупованих країн, а й історії Німеччини.

Методологія дослідження ґрунтується на принципах науковості, системності, історизму; використано загальноісторичні методи дослідження – ретроспективний і проблемний, а також джерелознавчі методи.

Сама по собі тема організації збирання нацистами інформації про окуповані території є дуже обширною, як і тема економічної експансії Третього райху в окупованій Україні, його політика у сфері економіки, промисловості та сільського господарства¹⁶. З результатами досліджень останньої теми можна ознайомитися за публікаціями багатьох українських дослідників, серед яких треба виокремити роботи І. Ветрова, який свого часу захистив дисертацію на тему економічної експансії Третього райху в Україні [1, 2], та О. Корзун, у центрі наукових інтересів якої перебуває сільське господарство в Україні в часи окупації та діяльність

¹⁶Ця тема виходить за межі нашого дослідження, тому тут не розглядається.

в Україні під час Другої світової війни німецьких дослідників у галузі сільського господарства [3–5].

Серед організацій і структур, що тією чи іншою мірою збирали дані щодо економіки, промисловості та сільського господарства на території СРСР, можна побіжно виокремити кілька груп. Серед них були, наприклад, спеціалізовані структури вермахту та команди, сформовані різними органами на території Третього райху, що рухалися разом з військовими територією СРСР і мали збирати в тому числі культурні цінності, як, наприклад, команда Кюнсберга Міністерства закордонних справ Третього райху. Їхня робота мала оперативний характер і, в основному, полягала в збиранні даних (без подальшого оброблення та застосування), подальшому передаванні їх до спеціалізованих інституцій у райху, а також спеціальних організацій (або ж структур при інших установах загальнодержавного рівня), які діяли на окупованій території України вже за німецької цивільної адміністрації, наприклад до так званого Господарського штабу «Схід» (Wirtschaftsstab Ost)¹⁷ [6], основною метою якого була «експлуатація і використання всіх господарських ресурсів СРСР» [7] та який мав розгалужену структуру, що охоплювала практично всю окуповану територію СРСР.

Але на окупованій території України під час війни діяли й інші структури, діяльність яких ще маловідома українським ученим, не в останню чергу через те, що тривалий час документи цих структур перебували в обмеженому доступі. До того ж певною перешкодою для вітчизняних дослідників виступає німецька мова документів і відсутність знань про місце їх у системі державних органів Третього райху та значення їхньої діяльності. Тому об'єктом нашого дослідження є документи кількох нацистських структур, що під час Другої світової війни працювали в Україні, а саме: Служби уповноваженого фюрера у справі нагляду за загальним духовним і світоглядним навчанням та вихованням у НСДАП та Оперативного штабу Розенберга, а предметом – діяльність

¹⁷ Господарський штаб «Схід» (нім.: Wirtschaftsstab Ost), або ж Економічний штаб «Схід» було створено 9 червня 1941 р. на основі так званої Господарської організації «Ольденбург» (нім.: Wirtschaftsorganisation Oldenburg) задля ефективного управління місцевими економічними ресурсами. Він був тісно пов'язаний з Міністерством продовольства та сільського господарства (нім.: Reichsministerium für Ernährung und Landwirtschaft), Міністерством економіки (нім.: Reichswirtschaftsministerium), а його співробітники на окупованій території СРСР були також включені до штату Міністерства у справах окупованих східних територій (нім.: Reichsministerium für die besetzten Ostgebiete).

їхніх співробітників у галузі збирання і використання інформації щодо радянської економіки та промисловості, соціальної політики радянської держави щодо робітників як соціальної групи, що значною мірою була серед підвалин радянської ідеології, використання їх з практичною метою та в ідеологічній боротьбі проти СРСР, а також профспілкового руху в промислово-виробничій сфері.

Служба уповноваженого фіурера у справі нагляду за загальним духовним і світоглядним навчанням та вихованням у НСДАП (нім.: *Beauftragter des Führers für die Überwachung der gesamten geistigen und weltanschaulichen Schulung und Erziehung der NSDAP*) (далі – Служба Розенберга) – посада А. Розенберга, одного з найвищих керівників Третього райху, і водночас установа, створена ним у структурі НСДАП у 1934 р., що відповідала за різні напрями ідеологічного навчання у НСДАП [8]. З початком військових дій проти СРСР у 1941 р. до України прибули представники А. Розенберга у складі окремої структури – Оперативного штабу Розенберга (нім. *Einsatzstab Reichsleiter Rosenberg*), співробітники якого займалися конфіскаціями різних культурних цінностей та збиранням свідчень для ведення ідеологічної боротьби [9, арк. 53–57]. При штабі працювали також так звані наукові співробітники – в основному співробітники Служби Розенберга, які для роботи на окупованих територіях прикріплювалися до Оперативного штабу у складі «зондерштабів» (*Sonderstäbe*, з нім. дослівно «особливі штаби»). Останні не були організаційно прикріплені до стаціонарних структур Оперативного штабу – робочих груп, що працювали в різних містах окупованої частини СРСР (хоча офіційно перебували в структурі Оперативного штабу), а відповідали за тематичні напрями – науку, у тому числі історію та археологію, етнографію, ідеологію та ін. Більшість документів вказаних установ збереглися до нашого часу й доступні для ознайомлення у Федеральному архіві Німеччини (нім.: *Bundesarchiv*) [фонди NS 8 (*Kanzlei Rosenberg*), NS 15 (*Beauftragter des Führers für die Überwachung der gesamten geistigen und weltanschaulichen Schulung und Erziehung der NSDAP*) та NS 30 (*Einsatzstab Reichsleiter Rosenberg*)] і Центральному державному архіві вищих органів влади та управління України [фонди 3206 («Рейхскомісаріат України»), 3676 («Штаб імперського керівника (рейхсляйтера) Розенберга для окупованих східних областей»), КМФ-8 («Колекція мікрофотокопій документів німецько-фашистської окупаційної адміністрації і командування вермахту, що діяли на тимчасово окупованих східних територіях»)].

Для теми нашого дослідження важливою є діяльність «зондерштабу» «Наука» в окупованій Україні. Уперше його діяльність як окремих

предмет дослідження була згадана нами в публікаціях, присвячених діяльності Оперативного штабу [10, 11]. Особливий штаб «Наука» для роботи на окупованій території СРСР комплектувався із співробітників відомства «Наука» Служби Розенберга, які працювали в «зондерштабі» на постійній основі під час війни та мали особливі доручення з різних наукових тем, і співробітників наукових установ Третього райху та німецьких університетів, що відвідували окуповані території у формі відрядження, на певний обмежений термін і з конкретним дорученням. Серед основних завдань особливого штабу був перегляд науково-дослідних установ та спеціалізованих вищих навчальних закладів, їхніх бібліотек і матеріально-виробничої бази, насамперед з метою відбору спеціальної літератури, що могла стати в нагоді під час війни й посприяти забезпеченню інтересів німецької військової економіки; підтримка німецької науки конфіскованими матеріалами тощо [12; 9, арк. 310]. У межах досліджень також перебувала економіка, насамперед розвиток промисловості та питання підготовки професійних кадрів для промисловості, а також робота профільних науково-дослідних інститутів, що працювали в тісному зв'язку з промисловістю, сільського господарства, медицини, геології, філології, астрономії тощо.

Як правило, співробітники особливого штабу «Наука» працювали за такими основними напрямками: в) обстеження фахових, або спеціалізованих бібліотек, насамперед зібрань профільних інститутів – як науково-дослідних, так і навчальних, бібліотек виробничих підприємств та заводів, експериментальних підприємств, визначення їхнього фізичного стану під час окупації, можливих втрат, а також написання за фактом обстеження звітів і донесень для Оперативного штабу та профільного відомства Служби Розенберга. Тут співробітники «зондерштабу» «Наука» діяли спільно з представниками особливого штабу «Бібліотечна справа» (див., наприклад, донесення О. Гімделя про бібліотеки Харкова, Дніпропетровська, Маріуполя, у тому числі спеціалізованих) [13, арк. 167–185, 363–372; 14, арк. 49–74]; б) відбір найбільш цінної літератури з різних галузей, її конфіскацію та вивезення мали здійснювати співробітники робочих груп Оперативного штабу; в) збирання й укладання відповідних бібліографій з різних тем (наприклад, видань, створених у результаті науково-дослідної діяльності, видань спеціалізованих закладів вищої освіти, у тому числі й захищених дисертаційних праць, статей у наукових журналах тощо). Прикладом останнього може виступати підготовлений співробітниками «зондерштабу» «Наука» перелік видань тодішнього Дніпропетровського гірничого інституту (нині – Національний технічний

університет «Дніпровська політехніка») [15]¹⁸, де видання у переліку систематизовані за різними кафедрами; г) організація поповнення фаховою літературою зацікавлених відомств у Третньому райху (наприклад, Інституту дослідження економіки східноєвропейських країн у Кьонігсберзі (він же Інститут економіки східноєвропейських країн, або Інститут економіки Росії та східноєвропейських країн; нім.: Wirtschaftsinstitut für die Oststaaten, Wirtschaftsinstitut für Russland und die Oststaaten), інших структур (наприклад, вищезгаданого Господарського штабу «Схід», з яким в Оперативного штабу була окрема угода щодо опрацювання фахових бібліотек у СРСР; г) написання чи укладання праць аналітично-інформаційного характеру, а також тематичних донесень на різні теми, які готувалися як німцями, так і місцевими фахівцями, залученими німцями до співпраці і яких курували німецькі фахівці. Як приклад можна навести ряд праць, присвячених тогочасному Київському політехнічному інституту (нині – Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут ім. І. Сікорського»), роботі його виробничих підрозділів і підготовці фахівців для роботи в різних галузях радянської промисловості [16], підшивки матеріалів щодо економічного становища в Харкові (із залученням статистичних даних), ряд праць з питань колективізації та індустріалізації в СРСР, також з наведенням статистичних даних – найбільш ґрунтовну працю з теми індустріалізації в СРСР обсягом у понад 700 с. було підготовлено для Оперативного штабу радянським фахівцем з економічної статистики Г. Світтау (Швіттау), що в реферованому вигляді на 30 сторінках було опубліковано в третьому випуску «Інформаційного бюлетеня» за 1944 р. – видання Служби Розенберга [17] тощо. Усі ці праці базувалися на різних джерелах – радянській спеціальній літературі з конкретної теми, даних міських управ, власних результатах обстеження виробничих підприємств і профільних навчальних закладів та розмов з їхніми співробітниками й працівниками тощо.

Найактивніше серед співробітників особливого штабу «Наука» в галузі економіко-статистичних досліджень працював німецький економіст В. Томс (Walter Thoms) (1899–[1994]¹⁹). В. Томс народився у м. Шіппенбайль у Східній Пруссії (нині м. Семпополь у північно-східній Польщі). Вивчав економіку та народне господарство, право, філософію у вищому

¹⁸ Тут і далі при посиланні на архівне джерело вказується лише позиція в тому разі, якщо в справі Федерального архіву Німеччини не проставлена нумерація аркушів.

¹⁹ Дані щодо дати його смерті у різних джерелах різняться: 1992, 1994 та 1995 р., хоча превалує 1994 р.

торговельному училищі м. Кьонігсберг, далі навчався в університетах міст Кьонігсберг, Берлін і Кьольн. У 1932 р. вступив до НСДАП. З 1934 по 1946 р. працював в університеті м. Гайдельберг: у 1933 р. захистив дисертацію й почав працювати асистентом, з квітня 1939 р. по березень 1945 р. був деканом факультету суспільно-політичних наук та економіки того ж університету й штатним професором у галузі економіки та організації виробництва. Тісно співпрацював з Імперським союзом викладачів вищої школи (або Націонал-соціалістичного союзу німецьких доцентів), що був структурною частиною НСДАП; був довіреною особою його керівника. У 1941 р. заснував при Гайдельберзькому університеті Інститут економіки великих регіонів (нім.: Betriebswirtschaftliches Institut Heidelberg), однією з основних цілей якого була економічна інтеграція до райху територій, окупованих нацистською Німеччиною (саме із цим був пов'язаний його інтерес до промислових регіонів окупованої України). З 1945 по 1948 р. був інтернований, а у 1946 р. остаточно звільнений за наказом американських окупаційних сил у Німеччині згідно з програмою денацифікації, після чого з 1948 р. займався науковими дослідженнями як приватна особа, оскільки не зміг повноцінно повернутися до офіційного викладання через свою колишню активну націонал-соціалістичну позицію часів Третього райху. З 1957 по 1966 р. викладав у Вищій економічній школі Мангайма (нині Університет м. Мангайм), тісно співпрацював з Товариством науки, мистецтва та освіти ім. Гумбольдта (нім.: Humboldt-Gesellschaft für Wissenschaft, Kunst und Bildung), у 1976 р. став його віце-президентом [18, с. 848–849; 19, с. 618–619; 20, с. 624].

Постать В. Томса добре відома німецьким дослідникам історії економіки часів націонал-соціалізму та історії Університету м. Гайдельберг, з одного боку, завдяки його викладацькій діяльності та численним науковим публікаціям з питань фінансової звітності, планування, питань функціонування акціонерних товариств тощо, особливо після 1945 р., з іншого – завдяки тому, що за світоглядом В. Томс був переконаним націонал-соціалістом, який, наприклад, поділяв пункти расової теорії, що не могло не позначитися на його науковій позиції за часи Третього райху. Вони визнають, що тогочасний науковий доробок В. Томса позначений певним рівнем суб'єктивності, хоча і відмічають певний його внесок у дослідження економіки й господарства, особливо післявоєнних часів. Водночас про співробітництво В. Томса з Оперативним штабом Розенберга та про результати його поїздки в Україну в 1942 р. у працях німецьких дослідників, насамперед у його біографіях, згадується або дуже побіжно [18, с. 121, 849], в основному про співробітництво В. Томса

з Робочим товариством дослідження світової більшовицької загрози (нім.: *Arbeitsgemeinschaft zur Erforschung der bolschewistischen Weltgefahr*), створеного в 1944 р. при Службі Розенберга та в складі якого перебували також і співробітники Оперативного штабу, або ж не згадується взагалі [19, с. 618–619]. Але серед документів Оперативного штабу Розенберга та Служби Розенберга збереглися матеріали, що насамперед висвітлюють діяльність В. Томса в Україні наприкінці літа – восени 1942 р. як співробітника Оперативного штабу, особливого штабу «Наука», який був приписаний до Головної робочої групи «Україна» (далі – ГРГ «Україна») з місцеперебуванням у Києві. Він особисто проявив ініціативу вступити до лав її співробітників, щоб мати право офіційно приїхати на окуповані території та зібрати економіко-статистичні матеріали, потрібні для його наукових досліджень. Із цією метою він також запропонував провести збір матеріалів у формі опитування, щоб за відносно короткий термін в умовах війни та окупації зібрати якомога більший масив інформації. У свою чергу В. Томс отримав зустрічне доручення вже від «зондерштабу» «Наука» – підготувати велику наукову працю про економіку та індустріалізацію в СРСР, джерельною базою якої мали стати зібрані В. Томсом матеріали щодо економіки СРСР на прикладі індустріальних регіонів радянської України, передусім у Харкові, Дніпропетровську, Сталіному, що були центрами промисловості, а також у Запоріжжі. Крім того, усю інформацію з опитування він мав також надати до Управління штабу в Берліні. Якщо самого В. Томса цікавили насамперед статистичні показники розвитку радянської промисловості в межах промислових районів України, то Оперативному штабу ці матеріали були цікаві насамперед у зв'язку з можливістю використання їх у майбутньому в антирадянській пропаганді (наприклад, через призму висвітлення умов життя радянського середньостатистичного робітника в промисловості порівняно з німецьким робітником промисловості або роль колективізації та індустріалізації). Саме тому для Оперативного штабу була важливіша соціальна складова тематики запланованого опитування.

Серед архівних матеріалів Оперативного штабу збереглася особова справа В. Томса та його листування з керівником ГРГ «Україна» І. Антоном щодо результатів проведеної роботи з опитування керівників українських підприємств і їхніх робітників [21, арк. 60–80; 22, арк. 114], листування ГРГ «Україна» з Управлінням штабу в Берліні щодо запланованої В. Томсом акції з опитування в Харкові та Дніпропетровську [23, арк. 174–191], примірники розроблених В. Томсом опитувальних листів тощо, а також документи особливого штабу «Наука» й ГРГ «Україна»,

у яких фігурує В. Томс і його робота в Україні. У документах В. Томса також зазначено дати, коли він мав право офіційно перебувати в Україні з робочим дорученням як співробітник «зондерштабу» «Наука» – з початку серпня 1942 р. до 31 жовтня того ж року [21, арк. 77, 80].

Першу партію опитувальних листів, спочатку для Харкова, було розроблено й надруковано в першій половині вересня 1942 р. (це було 300 пр. бланків для підприємств та 1 тис. – для їхніх робітників). Далі акція мала бути поширена на Дніпропетровськ. Оскільки В. Томс не міг провести в Україні кілька місяців поспіль через свою зайнятість, йому мали допомагати два співробітники ГРГ «Україна» – Б. Сколауде та К. Паффен. Далі В. Томс мав самостійно відвідати міста опитування, упорядкувати та оцінити заповнені анкети. Він планував забрати всі матеріали до університету в Гайбельберзі, де здійснити їх наукове опрацювання, тим більше що для опрацювання заповнені анкети спочатку потрібно було перекласти німецькою мовою [23, арк. 174]. У листі Б. Сколауде від 25 липня 1942 р., який улітку того ж року в складі робочої групи «Східна Україна», яка була підпорядкована ГРГ «Україна», працював у Дніпропетровську та готувався до приїзду В. Томса й проведення опитування, зазначено, що анкета для опитування має бути побудована так, щоб «охопити собою все життя та відносини працюючих в Україні» і робітників усіх професійних груп. Як уже було зазначено, крім збирання суто економічних і статистичних відомостей, передбачалося збирання даних щодо соціальної політики: «...теорія російської соціальної політики достатньо відома у райху за книгами та брошурами, ця акція має показати справжнє обличчя більшовизму» [23, арк. 181]. Акція мала тривати близько двох місяців восени 1942 р. (хоча насправді тривала й у 1943 р.) й охопити дві групи: а) підприємства (заводи, фабрики тощо), орієнтовно від 700 до 1 тис., причому перевага надавалася тим підприємствам, що працювали безперервно не менше 15 років, відомості щодо них мав заповнювати керівник підприємства разом з найстаршими і найдосвідченішими робітниками; б) окремих робітників з різних галузей. Планувалося опитати в середньому від 20 до 25 тис. осіб. Перша анкета (бланк мав 3 с.) мала містити всі дані про підприємство, починаючи з 1922 р.: структура, кількість працівників і їхній соціально-віковий склад, умови оплати праці, соціальне забезпечення, робочий час, результати роботи підприємства по роках тощо, а також в окремому підрозділі мала бути висвітлена партійна робота на підприємстві. Друга анкета (бланк мав 5 с.), призначена для робітника, була більш деталізованою, містила, крім професійних, навіть ряд питань щодо соціально-побутових умов прожи-

вання робітника, наприклад скільки і яких продуктів харчування може собі придбати (чи отримує) працівник на тиждень, де, як і з ким проживає, чи має в помешканні ванну (зауважимо, що у 1930–1940-х років не лише сама ванна, а й окрема ванна кімната була предметом розкоші, нерідко її не було навіть у квартирах у великих містах), як проводить свій вільний час. Велика увага в анкеті також приділялася тому, як робітник оцінює економічну політику СРСР, починаючи з початку 1920-х роках, у тому числі роль НЕПу, колективізації та ролі в цьому органів НКВС²⁰ – у такий спосіб в анкеті була закладена явна ідеологічна складова.

У звіті особливого штабу «Наука» за 1942 р. від 6 січня 1943 р. зазначено: «Проф., д-р Томс, Гайдельберг, фахівець у галузі економіки та організації виробництва, у межах виконання свого доручення шляхом огляду підприємств, розмов з різними керівниками та акції з опитування зібрав документи для своїх економічних і соціально-політичних досліджень радянських підприємств» [24, арк. 267]. Але, на жаль, у документах немає точних й остаточних цифр щодо результатів проведеного опитування, скільки анкет із 25 тис., які планувати надрукувати, у підсумку було заповнено та через ГРГ «Україна» надіслано В. Томсу й до Управління штабу. У листуванні зустрічаються лише окремі цифри – кількість заповнених анкет, що пересилаються станом на конкретну дату. Наприклад, у листі від 19 лютого 1943 р. від ГРГ «Україна» В. Томсу зазначено, що йому надсилаються ще дев'ять анкет на підприємства та дев'ять особових анкет [21, арк. 74], від 13 березня 1943 р. – 18 анкет з Дніпропетровська та Харкова (не виключено, що тут ідеться про ті самі анкети, що й у листі від 19 лютого), у листі від 31 серпня 1943 р. – одна анкета від підприємства і вісім анкет – окремих працівників підприємства з лиття чавуну на Хортиці [21, арк. 63, арк. 71–71 зв.], а в листі самого В. Томса до ГРГ «Україна» від 21 серпня 1943 р. вказано, що він отримав інформацію, що 48 анкет було заповнено робітниками на заводі з виробництва алюмінію в Запоріжжі [21, арк. 64] та надіслані до Дніпропетровська для того, щоб звідти їх направили до Києва й далі – уже на адресу самого В. Томса, але останній їх так і не отримав. Водночас поки що нами, на жаль, не знайдено інформації щодо того, скільки всього анкет з обох груп було заповнено, як не було знайдено серед матеріалів Оперативного штабу та Служби Розенберга безпосеред-

²⁰ Детальніше щодо структури анкет див.: Кашеварова Н. Діяльність Оперативного штабу Розенберга з вивчення нацистами «східного простору» (1940–1945) / НАН України, Ін-т історії України. Київ : Ін-т історії України, 2014. Ч. 1 : Джерелознавче дослідження. С. 173–174.

ньо заповнених анкет. При цьому треба також зважати на те, що, як свідчить листування, цьому процесу в 1943 р. завадили спочатку бої за Харків у лютому 1943 р., евакуація німецьких установ на Захід восени 1943 р. – цей процес було перервано, а також особисті непорозуміння між самим В. Томсом і керівництвом особливого штабу «Наука» через те, що В. Томс вважав, що «зондерштаб» «Наука» недостатньо займається питаннями збирання матеріалів з економіки та статистики [21, арк. 66–68].

Таким чином, залишається відкритим питання про те, чи використав В. Томс економіко-статистичні матеріали з України у своїх працях і як саме, а також питання про те, скільки подібних матеріалів було зібрано ним в Україні, скільки з них потрапило до Німеччини та було опрацьовано, зважаючи на те, що опитування таки відбувалося, що зафіксовано в документах Оперативного штабу. Пошук цих матеріалів залишається актуальним для українських дослідників і є перспективним напрямом наукових пошуків в архівах Німеччини, куди ці матеріали могли потрапити, оскільки вони є цінним джерелом щодо стану промислових підприємств України не лише часів війни та окупації, а й загалом з початку 1920-х років. Навіть якщо збереглося б лише кілька десятків подібних анкет, зважаючи на їхній великий обсяг та інформаційну насиченість, а також інформацію щодо соціальної політики в СРСР і соціально- побутових умов життя робітників України, це могло б доповнити історію України часів Другої світової війни, а також стати певним внеском і в дослідження в інших суміжних сферах – в історії економіки, промисловості та народного господарства України.

Список бібліографічних посилань

1. Ветров І. Економічна експансія «третього рейху» та промисловість України в роки Другої світової війни : автореф. дис. ... канд. іст. наук : спец. 07.00.01 / Нац. акад. наук України, Ін-т історії України. Київ, 1999. 22 с.
2. Ветров І. Г. Економічна експансія третього рейху в Україні 1941–1944 рр. Київ : Четверта хвиля, 2000. 231 с.
3. Корзун О. В. Науково-дослідні сільськогосподарські установи України в період окупації під час Другої світової війни: загальний огляд проблеми. *Наук. зап. [Вінн. держ. пед. ун-ту ім. М. Коцюбинського]. Серія «Історія»*. 2015. Вип. 23. С. 96–102.
4. Корзун О. В. Вивчення німецькими вченими сільськогосподарського потенціалу українських земель під час Другої світової війни. *Гілея : наук. вісн.* 2019. Вип. 141 (1). С. 75–80.

5. Корзун О. В. Діяльність Науково-дослідного центру Півдня України, створеного німецькою окупаційною владою, як куратора сільськогосподарських наукових установ (1941–1944). *Історія науки і біографістика*. 2019. Вип. 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/INB_Title_2019_2_13.

6. Müller R.-D. Die deutsche Wirtschaftspolitik in den besetzten sowjetischen Gebieten 1941–1943: der Abschlußbericht des Wirtschaftsstabes Ost und Aufzeichnungen eines Angehörigen des Wirtschaftskommandos Kiew. Boppard am Rhein : Boldt, 1991. 671 S.

7. Wirtschaftsstab Ost 1941–1944: virtuelle Ausstellung. *Bundesarchiv*. URL: <https://www.bundesarchiv.de/DE/Content/Virtuelle-Ausstellungen/Wirtschaftsstab-Ost-1941-1944/wirtschaftsstab-ost-1941-1944.html>.

8. Bollmus R. Das Amt Rosenberg und seine Gegner: Studien zum Machtkampf im nationalsozialistischen Herrschaftssystem. München : R. Oldenburg Verlag, 2006. 373 S. <https://doi.org/10.1524/9783486595543>.

9. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. Ф. 3676. Оп. 1. Спр. 59.

10. Кашеварова Н. Діяльність Оперативного штабу Розенберга з вивчення нацистами «східного простору» (1940–1945) / НАН України, Ін-т історії України. Київ : Ін-т історії України, 2014. Ч. 1 : Джерелознавче дослідження. 552 с.

11. Кашеварова Н. Г. Деятельность зондерштаба «Наука» Оперативного штаба рейхсляйтера Розенберга по конфискации ценностей научных учреждений Украины (1941–1943 гг.). *Б-ки нац. акад. наук: проблемы функционирования, тенденции развития*. 2005. Вып. 3. С. 298–316.

12. ЦДАВО України. Ф. 3676. Оп. 1. Спр. 141.

13. ЦДАВО України. Ф. 3676. Оп. 1. Спр. 33.

14. ЦДАВО України. Ф. 3676. Оп. 1. Спр. 225.

15. Bundesarchiv Berlin, NS 30/93.

16. Bundesarchiv Berlin, NS 30/85.

17. Bundesarchiv Berlin, NS 30/5.

18. Mantel P. Betriebswirtschaftslehre und Nationalsozialismus. Eine institutionen- und personengeschichtliche Studie. Wiesbaden : Gabler Verlag / GWV Fachverlage GmbH, 2009, 926 S.

19. Drüll D. Heidelberger Gelehrtenlexikon 1933–1986. Berlin ; Heidelberg, 2009, 714 S. <https://doi.org/10.1007/978-3-642-70760-5>.

20. Klee E. Das Personenlexikon zum Dritten Reich. Frankfurt am Main : Fischer-Taschenbuch-Verlag, 2003. 731 S.

21. ЦДАВО України. Ф. 3676. Оп. 1. Спр. 104.

22. ЦДАВО України. Ф. 3676. Оп. 4. Спр. 326.

23. ЦДАВО України. Ф. 3676. Оп. 1. Спр. 42.
24. ЦДАВО України. Ф. 3676. Оп. 1. Спр. 215.

References

1. Vetrov, I. (1999). Ekonimichna ekspansia «tretioho reikhu» ta promyslovist Ukrainy v roky Druhoi svitovoi viiny [Economic expansion of the «Third Reich» and Ukrainian industry during the Second World War]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
2. Vetrov, I. (2000). Ekonimichna ekspansia «tretioho reikhu» v Ukraini 1941–1944 rr. [Economic expansion of the Third Reich in Ukraine in 1941–1944]. Kyiv: Chetverta khvyliia [in Ukrainian].
3. Korzun, O. (2015). Naukovo-doslidni silskohospodarski ustanovy Ukrainy v period okupatsii pid chas Druhoi svitovoi viiny: zahalnyy ohliad problem [Agricultural research institutions of Ukraine during the occupation during the Second World War: a general overview of the problem]. *Naukovi zapysky [Vinnytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universitetu imeni Mykhaila Kotsiubinskoho]. Serii: Istorii – Scientific Notes [Vinnytsia State Pedagogical University named after Mykhailo Kotsyubynsky]. History series*, issue 23, pp. 96–102 [in Ukrainian].
4. Korzun, O. (2019). Vyvchennia nimetskimi vchenymy silskohospodarskoho potentsialu ukrainskykh zemel pid chas Druhoi svitovoi viiny [German scientists study the agricultural potential of Ukrainian lands during the Second World War]. *Hileia: naukovyi visnyk – Gilea: Scientific Bulletin*, issue 141 (1), pp. 75–80 [in Ukrainian].
5. Korzun, O. (2019). Diialnist Naukovo-doslidnoho tsentru Pivdnia Ukrainy, stvorenoho nimetskoiu vladoiu, iak kuratora silskohospodarskykh naukovykh ustanov (1941–1944) [Activities of the Research Center of the South of Ukraine, established by the German occupation authorities as a curator of agricultural research institutions (1941–1944)]. *Istorii nauky i biohrafistyka – History of Science and Biography*, issue 2. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/INB_Title_2019_2_13 [in Ukrainian].
6. Müller, R.-D. (1991). Die deutsche Wirtschaftspolitik in den besetzten sowjetischen Gebieten 1941–1943: der Abschlußbericht des Wirtschaftsstabes Ost und Aufzeichnungen eines Angehörigen des Wirtschaftskommandos Kiew. Boppard am Rhein: Boldt [in German].
7. Wirtschaftsstab Ost 1941–1944: virtuelle Ausstellung. *Bundesarchiv*. Retrieved from <https://www.bundesarchiv.de/DE/Content/Virtuelle-Ausstellungen/Wirtschaftsstab-Ost-1941-1944/wirtschaftsstab-ost-1941-1944.html> [in German].

8. Bollmus, R. (2006). Das Amt Rosenberg und seine Gegner: Studien zum Machtkampf im nationalsozialistischen Herrschaftssystem. <https://doi.org/10.1524/9783486595543>. München: R. Oldenburg Verlag [in German].
9. Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv vyshchykh orhaniv vldy ta upravlinnia Ukrainy [Central State Archives of Supreme Bodies of Power and Government of Ukraine]. Fond 3676. Inventory 1. Unit 59 [in Ukrainian].
10. Kashevarova, N. (2014). Diialnist Operatyvnoho shtabu Rozenberga z vyvchennia natsystamy «skhidnoho prostoru» (1940–1945) [The ERR activities on the Nazi Ostrau study (1940–1945)]. Pt. 1: Dzhereloznaveche doslidzhennia [Source Study]. Kyiv: Instytut istorii Ukrainy [in Ukrainian].
11. Kashevarova, N. (2005). Deiatelnost zonderstaba «Nauka» Operativnogo shtaba reikhsliaitera Rosenberga po konfiskatsii nauchnykh uchrezhdenii Ukrainy (1941–1943) [Activity of the Sonderstaff «Science» of the Reichsleiter Rosenberg's Operational Headquarters on the confiscation of valuables from scientific institutions of Ukraine (1941–1943)]. *Biblioteki natsionalnykh akademii nauk: problemy funktsionirovaniia, tendentsii razvitiia – Libraries of National Academies of Sciences: Problems of Functioning, Development Trends*, issue 3, pp. 298–316 [in Russian].
12. Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv vyshchykh orhaniv vldy ta upravlinnia Ukrainy [Central State Archives of Supreme Bodies of Power and Government of Ukraine]. Fond 3676. Inventory 1. Unit 141 [in German].
13. Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv vyshchykh orhaniv vldy ta upravlinnia Ukrainy [Central State Archives of Supreme Bodies of Power and Government of Ukraine]. Fond 3676. Inventory 1. Unit 33 [in German].
14. Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv vyshchykh orhaniv vldy ta upravlinnia Ukrainy [Central State Archives of Supreme Bodies of Power and Government of Ukraine]. Fond 3676. Inventory 1. Unit 225 [in German].
15. Bundesarchiv Berlin, NS 30/93 [in German].
16. Bundesarchiv Berlin, NS 30/85 [in German].
17. Bundesarchiv Berlin, NS 30/5 [in German].
18. Mantel, P. (2009). Betriebswirtschaftslehre und Nationalsozialismus. Eine institutionen- und personengeschichtliche Studie. Wiesbaden: Gabler Verlag / GWV Fachverlage GmbH [in German].
19. Drüll, D. (2009). Heidelberger Gelehrtenlexikon 1933–1986. <https://doi.org/10.1007/978-3-642-70760-5>. Berlin; Heidelberg [in German].
20. Klee, E. (2003). Das Personenlexikon zum Dritten Reich. Frankfurt am Main: Fischer-Taschenbuch-Verlag [in German].
21. Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv vyshchykh orhaniv vldy ta upravlinnia

Ukrainy [Central State Archives of Supreme Bodies of Power and Government of Ukraine]. Fond 3676. Inventory 1. Unit 104 [in German].

22. Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv vyshchychk orhaniv vldy ta upravlinnia Ukrainy [Central State Archives of Supreme Bodies of Power and Government of Ukraine]. Fond 3676. Inventory 4. Unit 326 [in German].

23. Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv vyshchychk orhaniv vldy ta upravlinnia Ukrainy [Central State Archives of Supreme Bodies of Power and Government of Ukraine]. Fond 3676. Inventory 1. Unit 42 [in German].

24. Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv vyshchychk orhaniv vldy ta upravlinnia Ukrainy [Central State Archives of Supreme Bodies of Power and Government of Ukraine]. Fond 3676. Inventory 1. Unit 215 [in German].

Стаття надійшла до редакції 05.01.2020.

Nataliya Kashevarova,

PhD (History), Senior Researcher,
National Academy of Sciences of Ukraine,
Institute of History of Ukraine
4 Hrushevsky St., Kyiv 01001, Ukraine,
e-mail: nataliya.kashevarova@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-2426-0440>

**Economic and Statistical Research of the Ukrainian Industrial Regions
by the German Researchers during the Occupation (1942–1943)**

The article analyzes the facts of the collecting the data on the development of the Soviet industry in Ukrainian industrial areas by the German researchers in Ukraine during the World War II and its further processing. The primary focus of this economical and statistical researching was on evolution of the Soviet industry since the early 1920 s and its functioning in Ukraine during the Nazi occupation. The main purpose was the investigation of the Soviet experience of industrialization, the role and the significance of the industrial areas created around the Ukrainian cities of Kharkiv and Dnipropetrovsk. The forms of the collecting of the information about economics and industry of Ukraine and its main results are characterized: review of the special literature and bibliographies in local libraries in occupied Ukraine, and questionnaire studies for the purpose of gathering information from directors of enterprises and workers. It has been established that the significant contribution to these studies of the Ukrainian industrial areas during the World War II has been made by German economist Walter Thoms, the dean of the Faculty for public policy and economics at the Heidelberg University in Germany (1939–1945). Problems of the Soviet enterprises functioning, social welfare of the Soviet industry workers and their professional education were a major focus of his academic interest. W. Thoms prepared two questionnaires for the survey

in Kharkiv and Dnipropetrovsk. The survey findings were to be processed at the University of Heidelberg after the war. Directions for future research have been set, first of all the activities of W. Thoms during World War II in the occupied territories, as well as the search for materials on economic statistics that have been brought out of Ukraine during World War II.

Keywords: World War II, occupation, Führer Commissioner for the Supervision of the Entire Intellectual and Ideological Schooling and Training of the NSDAP, Sonderstab Wissenschaft, economic and statistical research, Ukrainian industrial regions, Walter Thoms

Олена Вакаренко,

кандидат біологічних наук, директор,

Видавничий дім «Академперіодика» НАН України

вул. Терещенківська, 4, Київ 4, 01004, Україна

e-mail: vakarenko@nas.gov.ua

<https://orcid.org/0000-0002-0495-5475>

**МОНОГРАФІЧНІ ВИДАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ
АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНИ (1991–2019):
ТЕНДЕНЦІЇ, ВИДАВЦІ, СТАТИСТИКА**

У статті розкрито загальні тенденції видання монографічних праць різними українськими та зарубіжними видавництвами. Чільне місце посідає аналіз діяльності Науково-видавничої ради НАН України протягом 20 років її функціонування. Об'єктом дослідження стали монографічні видання НАН України за 1991–2019 рр. Основні тенденції в галузі видання монографічної літератури науковцями Національної академії наук України свідчать про постійне скорочення виданих праць протягом останнього десятиріччя та суттєве зменшення ролі професійних наукових видавництв у видавничому процесі, що є результатом хронічного недофінансування науки в Україні. Водночас видавництва НАН України зберегли та впроваджують у практику високі стандарти наукового книговидання в процесі виконання видавничих проєктів, започаткованих Науково-видавничою радою НАН України. Аналіз публікаційної активності представників різних відділень у певні часові проміжки виявив стабільність часток відділень у загальній кількості монографічних видань, що свідчить про життєздатність історично сформованої структури фундаментальних досліджень.

Ключові слова: Науково-видавнича рада НАН України, монографічні видання НАН України, наукове книговидання України.

Цілісне вирішення наукової задачі в будь-якій галузі наук традиційно завершується підготовкою монографії. Акумуляція в одному виданні комплексу знань, що всебічно висвітлюють певну наукову проблему, завжди високо цінувалася науковою спільнотою. Випуск монографічних праць є віддзеркаленням стану розвитку фундаментальних досліджень. Тому в Національній академії наук України виданню наукових монографій завжди приділялася величезна увага. Загальне керівництво видавничою

діяльністю Національної академії наук України (далі – НАН України) здійснює Науково-видавничу раду НАН України як науково-організаційний орган при Президії НАН України. Для збереження високого рівня наукових монографічних праць на початку ХХІ ст. Науково-видавничу раду ініціювала низку видавничих проєктів, виконання яких було покладено на академічні видавництва «Наукова думка» та «Академперіодика», а саме «Наукова книга», «Наукова книга. Молоді вчені», «Українська наукова книга іноземними мовами», «Наукові переклади». Це питання є актуальним для осмислення змісту й ролі академічних видавництв.

Мета статті: розкрити загальні тенденції видання монографічних праць різними українськими й зарубіжними видавництвами та під егідою Науково-видавничої ради НАН України за 20 років її діяльності; встановити, спираючись на статистику видань, публікаційну активність представників відділень Національної академії наук України та основних видавців.

Новизна дослідження: з такої позиції тема висвітлюється вперше.

Методологія дослідження ґрунтується на принципах історизму, використовуються історико-хронологічний, історико-порівняльний, статистичний методи, а також методи класифікації й систематизації матеріалу.

Об'єктом дослідження є монографічні видання НАН України за 1991–2019 рр.

Історія видавничої справи НАН України, становлення та діяльність Редакційно-видавничої комісії, ради (нині Науково-видавничу раду НАН України), засади, принципи, завдання та форми її роботи після здобуття Україною незалежності висвітлено в низці публікацій (у тому числі присвячених 100-річному ювілею вітчизняної Академії наук), зокрема в працях Ю. Діденко, А. Радченко, О. Вакаренко, Я. Яцківа та ін. [1–6]. Утім у цих роботах питання динаміки та статистики видання монографічних праць практично не висвітлювалося за весь період незалежності України.

Незалежність України та деідеологізація політичного й наукового життя надали широкі можливості для реалізації фундаментальних змін у науково-організаційній діяльності видавничої справи в НАН України, розвивалася нормативна база, засади, принципи, завдання та форми роботи Науково-видавничої ради НАН України, обговорювалися перспективи розвитку видавничої діяльності в епоху електронних технологій та свободи поширення друкованої наукової продукції. На відміну від попереднього періоду, було надано дозвіл на видання монографій, збірників і матеріалів конференцій поза академічним видавництвом без будь-яких обмежень за рішеннями вчених рад установ, розвивалися нові форми видавничої діяльності.

Робочий апарат Науково-видавничої ради (далі НВР) збирає, аналізує та узагальнює інформацію про видавничу діяльність установ НАН України. Нині функції робочого апарату Ради виконує Група науково-методичного забезпечення видавничої діяльності Національної академії наук України, яка є структурною одиницею Видавничого дому «Академперіодика» НАН України – базової організації Науково-видавничої ради НАН України. Основні результати аналізування видавничої діяльності та статистичні дані щороку публікуються у звітах про діяльність Національної академії наук України. Наведені у звітах дані дають змогу охарактеризувати різні аспекти видавничої справи [7–36]. У цьому випадку нас цікавить сучасний стан випуску наукових монографій. Для розуміння загальних тенденцій розглянемо динаміку виходу монографій за весь період незалежності держави, тобто з 1991 по 2019 р., а також для порівняння візьмемо дані 1990 р. (рис. 1).

Під грифом Академії наук УРСР у 1990 р. вийшли друком 442 монографії. Цю цифру можна взяти за базову для подальшого порівняльного аналізу, оскільки вона досить близька до середньої за попередні п'ять років (1986–1990 рр.) – 472 монографії [7].

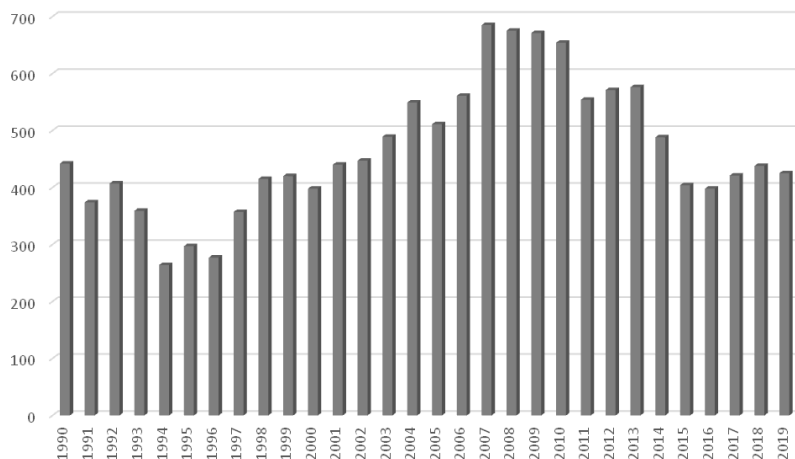

Рис. 1. Видання монографій установами НАН України у 1990–2019 рр.

Хоча незалежність України відкрила багато перспектив для розвитку видавничої справи, водночас на цей період випадає й важкий для еконо-

міки країни етап становлення незалежної держави, що вкрай негативно позначилося на науковій сфері. Недостатнє фінансування вплинуло на показники видавничої продукції. Видання монографій науковцями академії у 1994–1996 рр. різко скоротилося до мінімального показника в 264 книги на рік. Ситуація потроху поліпшується з 1997 р., але для того, щоб знову вийти на рівень 1990 р. знадобилося 12 років. Науковці помітно активізувалися з 2003 р., а найкращі кількісні показники прийшлися на 2007–2009 рр. Сплеск активності в ці роки пов'язаний із збільшенням фінансування науки та відзначенням у 2008 р. 90-річчя Національної академії наук України, що стало додатковим приводом для підготовки узагальнювальних праць у різних галузях науки. Далі ми споглядаємо невпинне падіння, і з 2015 р. кількість наукових монографій на рік впала нижче показника 1990 р.

Представники різних галузей наук традиційно мають різні потреби в публікації монографічних видань. Скажімо, науковці соціогуманітарного профілю при публікації результатів досліджень частіше звертаються до форми монографії, ніж представники точних наук. Зважаючи на економічний і соціальний тиск, який відчувала на собі Національна академія наук при зміні економічного устрою в країні, цікаво проаналізувати наскільки це відбилося на структурі наукових напрямів на прикладі тематичної структури монографій. Розглянемо публікаційну активність авторів монографій за належністю їх до певних відділень НАН України.

Як видно з наведених у таблиці даних, лідером за кількістю монографій протягом усього періоду з 1991 по 2029 р. було відділення історії, філософії та права (в середньому 25,8%), за ним ідуть відділення економіки, літератури, мови та мистецтвознавства, загальної біології. Загалом на ці чотири відділення прийшлося понад 60% книг.

Аналіз публікаційної активності представників різних відділень у певні часові проміжки, у тому числі й останнє п'ятиріччя, показав, що частки відділень у загальній кількості монографічних видань залишаються стабільними. Це підтверджує, що структура фундаментальних досліджень життєздатна й принципово не змінилася.

Таблиця

Внесок відділень НАН України у випуск монографій (1991–2019 рр.)

Відділення НАН України	1991–2019		2007–2013		2014–2019	
		%		%		%
Відділення математики	453	3,35	189	2,72	69	2,68
Відділення інформатики	672	4,98	357	5,13	121	4,7
Відділення механіки	448	3,31	215	3,09	97	3,77
Відділення фізики і астрономії	697	5,15	347	4,99	162	6,29
Відділення наук про Землю	842	6,23	357	5,13	107	4,16
Відділення фізико-технічних проблем матеріалознавства	618	4,57	316	4,54	128	4,97
Відділення фізико-технічних проблем енергетики	532	3,93	326	4,68	156	6,06
Відділення ядерної фізики та енергетики	149	1,1	128	1,84	60	2,33
Відділення хімії	342	2,53	151	2,17	63	2,45
Відділення молекулярної біології, біохімії, експериментальної і клінічної фізіології	303	2,24	159	2,28	45	1,75

Продовження табл.

Відділення проблем медицини	25	0,18				
Відділення загальної біології	1152	8,52	574	8,25	186	7,23
Відділення економіки	2414	17,86	1354	19,45	437	16,98
Відділення історії, філософії та права	3493	25,83	1693	24,32	592	23,00
Відділення літератури, мови та мистецтвознавства	1129	8,35	603	8,67	258	10,02
Інші наукові установи	253	1,87	191	2,74	93	3,61
Разом по НАН України	13522	100,00	6960	100,00	2574	100,00

Одним з важливих факторів дослідження масиву монографічних видань НАН України є корпус видавців. В умовах переходу до ринкової економіки державні видавництва країни опинилися у вкрай складній економічній ситуації. Видавництво Національної академії наук України «Наукова думка» втратило позиції лідера наукового книговидання. У 1995 р. видавництво «Наукова думка» НАН України видало 29% усіх академічних монографій, у 1996 р. його частка у випуску монографій скоротилася вже до 14%.

Сьогодні можна виділити чотири категорії видавців: видавництва Національної академії наук України («Наукова думка» та «Академперіодика»), наукові установи НАН України з власними дільницями оперативного друку (відомчі видання), інші видавництва країни та наукові закордонні видавництва.

Проаналізовано роль кожної з визначених категорій видавців за період з 1995 по 2019 р. Діаграма на рис. 2 демонструє наскільки серйозно інші видавництва країни, здебільшого комерційні, долучилися до видання наукової літератури. Загалом на ці видавництва протягом досліджуваного періоду припала половина всіх видань. Майже 30% книг були видані

установами НАН України самостійно. Наукові видавництва – як вітчизняні, так і закордонні – набрали по 10%.

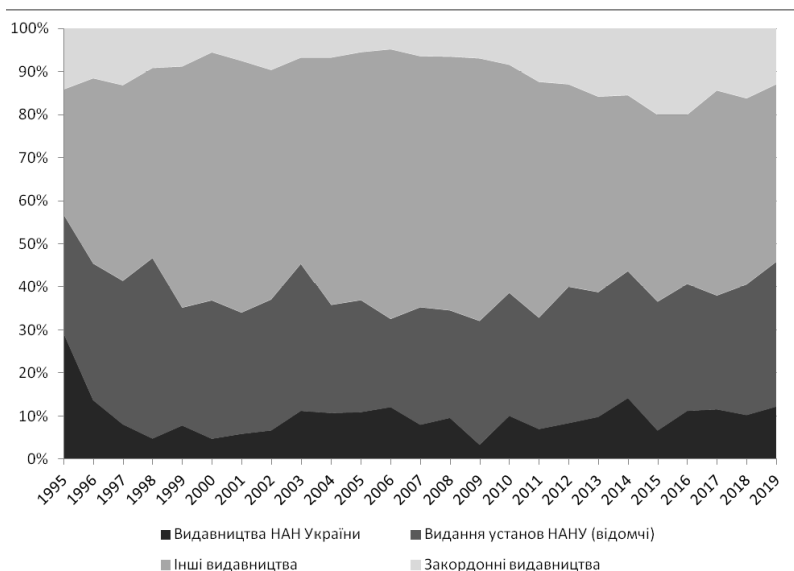

Рис. 2. Частка видавництв у випуску монографій співробітників НАН України (1995–2019)

Привабливість сторонніх комерційних видавництв для авторів обумовлена більш дешевими тарифами. Водночас далеко не завжди публікація праць у цих видавництвах забезпечувала належний рівень редагування й поліграфії. Зазвичай зменшення вартості відбувалося за рахунок відсутності фахового редагування, професійного опрацювання графічних елементів, оригінального художньо-технічного оформлення.

Економічна доцільність також була головним фактором налаштування науковими установами НАН України власних видань на дільницях оперативного друку. Дійсно, перед українськими авторами наукових праць стоїть головна дилема – або видати книгу не дуже якісно, проте дешево, або не видавати взагалі.

Одночасно видавництва НАН України «Наукова думка» та «Академперіодика» (остання долучилася до видання монографій з 2003 р.) зберегли та впроваджують у практику високі стандарти наукового книговидавництва. Виконання видавничих проєктів, започаткованих Науково-видавничою

радою НАН України, здійснюється в межах цільової комплексної програми «Створення та розвиток науково-видавничого комплексу НАН України». Видавництва мають змогу працювати над підготовкою до публікації монографій, що пройшли жорсткий конкурсний відбір, видавати якісний продукт. Їхня частка у 2019 р. становила 12% від загального числа монографій. І це число відповідає нинішньому низькому рівню фінансування, а точніше – недофінансування науки й видавничої справи зокрема.

Висновки. Основні тенденції в галузі видання монографічної літератури свідчать про суттєве зменшення ролі професійних наукових видавництв у видавничому процесі та постійне скорочення виданих праць протягом останнього десятиріччя, що є результатом хронічного недофінансування науки в Україні. Аналіз публікаційної активності представників різних відділень у певні часові проміжки виявив стабільність часток відділень у загальній кількості монографічних видань, що свідчить про життєздатність історично сформованої структури фундаментальних досліджень.

Список бібліографічних посилань

1. Вакаренко О. Г, Радченко А. І. Науково-видавнича діяльність Національної академії наук України: 2002–2011 рр. Київ : Академперіодика, 2013. 143 с.
2. Вакаренко Е. Г Современный этап издательской деятельности Национальной академии наук Украины (1996–2005 гг). *Библиотеки национальных академий наук: проблемы функционирования, тенденции развития.* 2006. Вып. 4. С. 269–278.
3. Діденко Ю. М., Радченко А. І. Науково-видавнича діяльність Національної академії наук України. *Наука та наукознавство.* 2018. № 4 (102). С. 112–124.
4. Яцкив Я. С. Об актуальных вопросах академического книгоиздания и книгораспространения в Украине. *Научное книгоиздание и книжная культура на пространстве СНГ.* М. : Наука, 2010. С. 93–94.
5. Яцкив Я. С., Вакаренко Е. Г. Издательская деятельность Национальной академии наук Украины: современный период. *Научная книга на постсоветском пространстве.* М. : Наука, 2007. С. 252–254.
6. Яцкив Я. С., Радченко А. И. Научно-издательский совет Национальной академии наук Украины: к 75-летию со дня основания. *Книжная культура: опыт прошлого и проблемы современности.* М. : Наука, 2008. С. 410–413.

7. Звіт про діяльність Національної академії наук України у 1990 році. Київ : Наук. думка, 1991. Т.2. С. 43–49, 98–105.
8. Звіт про діяльність Національної академії наук України у 1991 році. Київ : Наук. думка, 1992. Т.2. С. 34–42, 78–85.
9. Звіт про діяльність Національної академії наук України у 1992 році. Київ : Наук. думка, 1993. Т.2. С. 39–33, 83–90.
10. Звіт про діяльність Національної академії наук України у 1993 році. Київ : Наук. думка, 1994. Т.2. С. 32–40, 74–84.
11. Звіт про діяльність Національної академії наук України у 1994 році. Київ : Наук. думка, 1995. Т.2. С. 32–36, 78–90.
12. Звіт про діяльність Національної академії наук України у 1995 році. Київ : Наук. думка, 1996. Т.2. С. 31–35.
13. Звіт про діяльність Національної академії наук України у 1996 році. Київ : Наук. думка, 1997. Т.2. С. 33–38, 92–102.
14. Звіт про діяльність Національної академії наук України у 1997 році. Київ : Наук. думка, 1998. Т.2. С. 44–50, 116–128.
15. Звіт про діяльність Національної академії наук України у 1998 році. Київ : Наук. думка, 1999. Т.2. С. 50–55, 124–137.
16. Звіт про діяльність Національної академії наук України у 1999 році. Київ : НАН України, 2000. Т.2. С. 33–38, 106–115.
17. Звіт про діяльність Національної академії наук України у 2000 році. Київ : НАН України, 2001. Т.2. С. 28–32, 96–105.
18. Звіт про діяльність Національної академії наук України у 2001 році. Київ : НАН України, 2002. Т.2. С. 44–50, 130–140.
19. Звіт про діяльність Національної академії наук України у 2002 році. Київ : НАН України, 2003. Т.2. С. 38–43, 130–140.
20. Звіт про діяльність Національної академії наук України у 2003 році. Київ : НАН України, 2004. Т.2. С. 39–44, 114–124.
21. Звіт про діяльність Національної академії наук України у 2004 році. Київ : НАН України, 2005. Т.2. С. 61–66, 138–148.
22. Звіт про діяльність Національної академії наук України у 2005 році. Київ : НАН України, 2006. Т.2. С. 60–65, 146–156.
23. Звіт про діяльність Національної академії наук України у 2006 році. Київ : НАН України, 2007. Т.2. С. 72–77, 160–171.
24. Звіт про діяльність Національної академії наук України у 2007 році. Київ : НАН України, 2008. Т.2. С. 59–64, 146–156.
25. Звіт про діяльність Національної академії наук України у 2008 році. Київ : Академперіодика, 2009. Т.2. С. 75–81, 174–187.

26. Звіт про діяльність Національної академії наук України у 2009 році. Київ : Академперіодика, 2010. Т.2. С. 76–82, 152–165.
27. Звіт про діяльність Національної академії наук України у 2010 році. Київ : Академперіодика, 2011. Т.2. С. 69–75, 145–161.
28. Звіт про діяльність Національної академії наук України у 2011 році. Київ : Академперіодика, 2012. Т.2. С. 72–79, 151–165.
29. Звіт про діяльність Національної академії наук України у 2012 році. Київ : Академперіодика, 2013. С. 420–427, 517–531.
30. Звіт про діяльність Національної академії наук України у 2013 році. Київ : Академперіодика, 2014. С. 412–420, 512–527.
31. Звіт про діяльність Національної академії наук України у 2014 році. Київ : Академперіодика, 2015. С. 416–424, 514–528.
32. Звіт про діяльність Національної академії наук України у 2015 році. Київ : Академперіодика, 2016. С. 408–417, 512–525.
33. Звіт про діяльність Національної академії наук України у 2016 році. Київ : Академперіодика, 2017. С. 413–421, 522–535.
34. Звіт про діяльність Національної академії наук України у 2017 році. Київ : Академперіодика, 2018. С. 403–411, 508–521.
35. Звіт про діяльність Національної академії наук України у 2018 році. Київ : Академперіодика, 2019. С. 442–451, 551–565.
36. Звіт про діяльність Національної академії наук України у 2019 році. Київ : Академперіодика, 2020. С. 457–466, 552–565.

References

1. Vakarenko, O. H., Radchenko, A. I. (2013). Naukovo-vydavnycha diialnist Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy: 2002–2011 rr. [Scientific and publishing activity of the National Academy of Sciences of Ukraine: 2002–2011]. Kyiv: Akademperiodyka, 143 p. [in Ukrainian].
2. Vakarenko, E. G. (2013). Sovremennyj jetap izdatelskoj dejatel'nosti Nacionalnoj akademii nauk Ukrainy (1996–2005 gg.) [The current stage of publishing activities of the National Academy of Sciences of Ukraine (1996–2005)]. *Biblioteki nacionalnyh akademij nauk: problemy funkcionirovanija, tendencii razvitija – Libraries of National Academies of Sciences: Functioning Problems, Development Trends*, issue 4, pp. 269–278 [in Russian].
3. Didenko, Yu. M., Radchenko, A. I. (2018). Naukovo-vydavnycha diialnist Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy [Scientific and publishing activity of the National Academy of Sciences of Ukraine]. *Nauka ta naukoznavstvo – Science*

and Science of Science, no. 4 (102), pp. 112–124. <https://doi.org/10.15407/sofs2018.04.112> [in Ukrainian].

4. Jackiv, Ja. S. (2010). Ob aktualnyh voprosah akademicheskogo knigoizdaniya i knigorasprostraneniya v Ukraine [On topical issues of academic book publishing and book distribution in Ukraine]. *Nauchnoe knigoizdanie i knizhnaja kultura na prostranstve CHG – Scientific Publishing and Book Culture in the CHG Space*, pp. 93–94. Moscow: Nauka [in Russian].

5. Yatskiv, Ja. S., Vakarenko, E. G. (2007). Izdatelskaja dejatel'nost' Nacionalnoj akademii nauk Ukrainy: sovremennyj period [Publishing activity of the National Academy of Sciences of Ukraine: modern period]. *Nauchnaja kniga na postsovetskom prostranstve – Scientific Book in the Post-Soviet Space*, pp. 252–254. Moscow: Nauka [in Russian].

6. Jackiv, Ja. S., Radchenko, A. I. (2008). Nauchno-izdatelskij sovet Nacionalnoj akademii nauk Ukrainy: k 75-letiju so dnja osnovaniya [Scientific and Publishing Council of the National Academy of Sciences of Ukraine: on the 75 th anniversary of its founding]. *Knizhnaja kultura: opyt proshlogo i problemy sovremenosti – Book Culture: Past Experience and Problems of the Present*, pp. 410–413. Moscow: Nauka [in Russian].

7. Zvit pro diialnist Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy u 1990 rotsi [Report on the activities of the National Academy of Sciences of Ukraine in 1990]. (1991). Kyiv: Naukova dumka, Vol. 2. pp. 43–49, 98–105 [in Ukrainian].

8. Zvit pro diialnist Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy u 1991 rotsi [Report on the activities of the National Academy of Sciences of Ukraine in 1991]. (1992). Kyiv: Naukova dumka, Vol. 2. pp. 34–42, 78–85 [in Ukrainian].

9. Zvit pro diialnist Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy u 1992 rotsi [Report on the activities of the National Academy of Sciences of Ukraine in 1992]. (1993). Kyiv: Naukova dumka, Vol. 2. pp. 39–33, 83–90 [in Ukrainian].

10. Zvit pro diialnist Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy u 1993 rotsi [Report on the activities of the National Academy of Sciences of Ukraine in 1993]. (1994). Kyiv: Naukova dumka, Vol. 2. pp. 32–40, 74–84 [in Ukrainian].

11. Zvit pro diialnist Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy u 1994 rotsi [Report on the activities of the National Academy of Sciences of Ukraine in 1994]. (1995). Kyiv: Naukova dumka, Vol. 2. pp. 32–36, 78–90 [in Ukrainian].

12. Zvit pro diialnist Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy u 1995 rotsi

[Report on the activities of the National Academy of Sciences of Ukraine in 1995]. (1996). Kyiv: Naukova dumka, Vol. 2. pp. 31–35 [in Ukrainian].

13. Zvit pro diialnist Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy u 1996 rotsi [Report on the activities of the National Academy of Sciences of Ukraine in 1996]. (1997). Kyiv: Naukova dumka, Vol. 2. pp. 33–38, 92–102 [in Ukrainian].

14. Zvit pro diialnist Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy u 1997 rotsi [Report on the activities of the National Academy of Sciences of Ukraine in 1997]. (1998). Kyiv: Naukova dumka, Vol. 2. pp. 44–50, 116–128 [in Ukrainian].

15. Zvit pro diialnist Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy u 1998 rotsi [Report on the activities of the National Academy of Sciences of Ukraine in 1998]. (1999). Kyiv: Naukova dumka, Vol. 2. pp. 50–55, 124–137 [in Ukrainian].

16. Zvit pro diialnist Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy u 1999 rotsi [Report on the activities of the National Academy of Sciences of Ukraine in 1999]. (2000). Kyiv: NAN Ukrayiny, Vol. 2. pp. 33–38, 106–115 [in Ukrainian].

17. Zvit pro diialnist Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy u 2000 rotsi [Report on the activities of the National Academy of Sciences of Ukraine in 2000]. (2001). Kyiv: NAN Ukrayiny, Vol.2. pp. 28–32, 96–105 [in Ukrainian].

18. Zvit pro diialnist Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy u 2001 rotsi [Report on the activities of the National Academy of Sciences of Ukraine in 2001]. (2002). Kyiv: NAN Ukrayiny, Vol. 2. pp. 44–50, 130–140 [in Ukrainian].

19. Zvit pro diialnist Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy u 2002 rotsi [Report on the activities of the National Academy of Sciences of Ukraine in 2002]. (2003). Kyiv: NAN Ukrayiny, Vol. 2. pp. 38–43, 130–140 [in Ukrainian].

20. Zvit pro diialnist Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy u 2003 rotsi [Report on the activities of the National Academy of Sciences of Ukraine in 2003]. (2004). Kyiv: NAN Ukrayiny, Vol. 2. pp. 39–44, 114–124 [in Ukrainian].

21. Zvit pro diialnist Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy u 2004 rotsi [Report on the activities of the National Academy of Sciences of Ukraine in 2004]. (2005). Kyiv: NAN Ukrayiny, Vol.2. pp. 61–66, 138–148 [in Ukrainian].

22. Zvit pro diialnist Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy u 2005 rotsi

[Report on the activities of the National Academy of Sciences of Ukraine in 2005]. (2006). Kyiv: NAN Ukrayiny, Vol. 2. pp. 60–65, 146–156 [in Ukrainian].

23. Zvit pro diialnist Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy u 2006 rotsi [Report on the activities of the National Academy of Sciences of Ukraine in 2006]. (2007). Kyiv: NAN Ukrayiny, Vol. 2. pp. 72–77, 160–171 [in Ukrainian].

24. Zvit pro diialnist Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy u 2007 rotsi [Report on the activities of the National Academy of Sciences of Ukraine in 2007]. (2008). Kyiv: NAN Ukrayiny, Vol. 2. pp. 59–64, 146–156 [in Ukrainian].

25. Zvit pro diialnist Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy u 2008 rotsi [Report on the activities of the National Academy of Sciences of Ukraine in 2008]. (2009). Kyiv: Akadempriodyka, Vol. 2. pp. 75–81, 174–187 [in Ukrainian].

26. Zvit pro diialnist Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy u 2009 rotsi [Report on the activities of the National Academy of Sciences of Ukraine in 2009]. (2010). Kyiv: Akadempriodyka, Vol. 2. pp. 76–82, 152–165 [in Ukrainian].

27. Zvit pro diialnist Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy u 2010 rotsi [Report on the activities of the National Academy of Sciences of Ukraine in 2010]. (2011). Kyiv: Akadempriodyka, Vol. 2. pp. 69–75, 145–161 [in Ukrainian].

28. Zvit pro diialnist Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy u 2011 rotsi [Report on the activities of the National Academy of Sciences of Ukraine in 2011]. (2012). Kyiv: Akadempriodyka, Vol. 2. pp. 72–79, 151–165 [in Ukrainian].

29. Zvit pro diialnist Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy u 2012 rotsi [Report on the activities of the National Academy of Sciences of Ukraine in 2012]. (2013). Kyiv: Akadempriodyka, pp. 420–427, 517–531 [in Ukrainian].

30. Zvit pro diialnist Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy u 2013 rotsi [Report on the activities of the National Academy of Sciences of Ukraine in 2013]. (2014). Kyiv: Akadempriodyka, pp. 412–420, 512–527 [in Ukrainian].

31. Zvit pro diialnist Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy u 2014 rotsi [Report on the activities of the National Academy of Sciences of Ukraine in 2014]. (2015). Kyiv: Akadempriodyka, pp. 416–424, 514–528 [in Ukrainian].

32. Zvit pro diialnist Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy u 2015 rotsi [Report on the activities of the National Academy of Sciences of Ukraine in 2015]. (2016). Kyiv: Akadempriodyka, pp. 408–417, 512–525 [in Ukrainian].

33. Zvit pro diialnist Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy u 2016 rotsi [Report on the activities of the National Academy of Sciences of Ukraine in 2016]. (2017). Kyiv: Akadempriodyka, pp. 413–421, 522–535 [in Ukrainian].

34. Zvit pro diialnist Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy u 2017 rotsi [Report on the activities of the National Academy of Sciences of Ukraine in 2017]. (2018). Kyiv: Akadempriodyka, pp. 403–411, 508–521 [in Ukrainian].

35. Zvit pro diialnist Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy u 2018 rotsi [Report on the activities of the National Academy of Sciences of Ukraine in 2018]. (2019). Kyiv: Akadempriodyka, pp. 442–451, 551–565 [in Ukrainian].

36. Zvit pro diialnist Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy u 2019 rotsi [Report on the activities of the National Academy of Sciences of Ukraine in 2019]. (2020). Kyiv: Akadempriodyka, С. 457–466, 552–565 [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 04.01.2020.

Olena Vakarenko,

PhD (Biology), Director,

Publishing House «Akadempriodyka» of the NAS of Ukraine

4 Tereshchenkivska St., Kyiv 01004, Ukraine

e-mail: vakarenko@nas.gov.ua

<https://orcid.org/0000-0002-0495-5475>

Monographic Publications of the National Academy of Sciences of Ukraine (1991–2019): Trends, Publishers, Statistics

The purpose of the article is to cover the general trends in publishing monographs by various Ukrainian and foreign publishers. The main focus is on the publishing activity of the representatives of the National Academy of Sciences of Ukraine, which is being held under the auspices of the Scientific Publishing Council of the NAS of Ukraine for 20 years of its activity.

The novelty of the study is that the topic in this formulation of the question is covered for the first time.

The research methodology is based on the principles of historicism, using chronological, comparative, statistical methods, as well as methods of classification and systematization of the material.

The object of the study is the dynamic of monographic publications of the National Academy of Sciences of Ukraine in 1991–2019.

Conclusions. The main trends in the field of publishing of monographic editions by researchers of the National Academy of Sciences show a steady decline in published works over the past decade and a significant reduction in the role of professional scientific publishing houses in the publishing process as a result of chronic underfunding of science in Ukraine. Publishers of the National Academy of Sciences of Ukraine have maintained and put into practice high standards of scientific book publishing in the process of implementing publishing projects initiated by the Scientific Publishing Council of the National Academy of Sciences of Ukraine. The analysis of the publishing activity of the representatives of different branches in certain time intervals revealed the stability of the shares of the branches in the total number of monographic publications, which testifies to the viability of the historically formed structure of fundamental research.

Keywords: Scientific Publishing Council of the NAS of Ukraine, monographic publications of the National Academy of Sciences of Ukraine, scientific book publishing in Ukraine.

Тетяна Коваль,

кандидат історичних наук, заступник генерального директора,
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського
Голосіївський просп., 3, Київ, 03039, Україна
e-mail: gon4 arova11@bigmir.net
<https://orcid.org/0000-0003-0147-6679>

Тетяна Кулаковська,

кандидат історичних наук, старший науковий співробітник
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського
Голосіївський просп., 3, Київ, 03039, Україна
e-mail: kulakovska_2019@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0002-2108-3285>

Вікторія Горєва,

учений секретар,
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського
Голосіївський просп., 3, Київ, 03039, Україна
e-mail: goreva@nbuv.gov.ua
<https://orcid.org/0000-0003-1383-7013>

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ СТРАТЕГІЧНОГО РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО НАУКОВОГО БІБЛІОТЕЧНО-ІНФОРМАЦІЙНОГО КОМПЛЕКСУ: ІСТОРІЯ, ПРИНЦИПИ, ПРІОРИТЕТИ

Стаття присвячена науковому аналізу концептуальних засад стратегічного розвитку Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського в умовах трансформації наукових комунікацій. Згадано першу концепцію Національної бібліотеки Української держави (колишня назва НБУВ), розроблену під керівництвом академіка В. Вернадського, за участю видатних учених і громадських діячів С. Єфремова, Г. Жигецького, А. Кримського, В. Кордта. Окреслено процеси трансформації бібліотечної справи у незалежній Україні, що вплинули на інтегральний розвиток НБУВ у 1990-х роках.

Розглядається діяльність НБУВ як найбільшого в Україні бібліотечного і науково-інформаційного комплексу; позакатегорійної бібліотеки з універсальним фондом вітчизняних та зарубіжних видань; державного книгосховища друку України; депозитарію установ ООН; науково-дослідного інституту з проблем бібліотекознавства, бібліографознавства, книгознавства; координаційно-методич-

ного центру для бібліотек наукових установ НАН України. Визначено хронологічні межі модернізації діяльності НБУВ відповідно до нової стратегії її розвитку з урахуванням трансформаційних науково-комунікаційних процесів у бібліотечній галузі.

Окреме місце в статті приділено науковому доробку генерального директора НБУВ (у 1992–2013 рр.) академіка НАН України О. Онищенка, який розробив стратегію розвитку Бібліотеки як національної, орієнтовану на підвищення наукового рівня та значущості установи як соціального інституту, визначив нові завдання та запропонував методику їх комплексного вирішення, зокрема створення електронних інформаційних ресурсів та баз даних, спрямованих на розвиток науки в Україні, та ресурсів національної культурної спадщини у складі НБУВ, поглиблення інформаційно-аналітичної діяльності та забезпечення владних структур інформацією, удосконалення культурно-просвітницької функції Бібліотеки і підвищення її міжнародного статусу.

З огляду на трансформацію системи наукових комунікацій, стаття аналізує науково-дослідну, науково-інформаційну, науково-методичну та науково-організаційну діяльність НБУВ як в Україні, так і у світовому науковому просторі та наголошує на розробці стратегічної концепції її діяльності на довгострокову перспективу, що базується на принципово новому баченні місця й ролі наукових бібліотек у забезпеченні інтелектуального, науково-технологічного, суспільно-політичного і духовного піднесення України.

Ключові слова: бібліотечно-інформаційний комплекс, стратегія розвитку бібліотечної установи, концептуальний підхід, система наукових комунікацій, інформаційні ресурси, інформаційно-комунікаційна діяльність, концепція «відкритої» бібліотеки, світовий науковий простір

Постановка проблеми. Одним із пріоритетних напрямів бібліотечнознавчих досліджень Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (далі – НБУВ, Бібліотека) як наукової установи та багатофункціонального бібліотечно-інформаційного комплексу є розробка концептуальних засад її стратегічного розвитку в новітній системі наукових комунікацій.

У сучасній науці поняття «**концепція**» (від латин. *conceptio* – осягати, сприймати) визначається, зокрема, як система поглядів, понять про ті чи інші явища або процеси, спосіб їхнього розуміння, тлумачення, основна ідея будь-якої теорії, головний задум та план нового, оригінального розуміння, конструктивний принцип тих чи інших видів діяльності [1].

Під «**стратегією**» мається на увазі послідовність дій, спрямованих на досягнення наперед визначеної, прогнозованої, довгострокової мети

та вирішення поточних завдань, що постають у процесі її здобуття під впливом зовнішнього середовища, з використанням при цьому наявних можливостей. Розробка концепції стратегії розвитку тієї чи іншої державної установи не визначається негайними діями, а проєктує загальні напрями, рух за якими забезпечує зростання та зміцнення її позицій. Стратегія – це довгострокова модель розвитку установи, яка розробляється і ухвалюється для досягнення ключової мети і враховує особливості та вплив зовнішнього і внутрішнього середовища. Розробка стратегії розкриває головну управлінську проблему, показуючи, яким чином досягти необхідних результатів з урахуванням поточного стану об'єкта управління та перспектив його розвитку [2].

Трансформація наукових комунікацій характеризується розвитком інформаційного суспільства, посиленням ролі та значення інформації й знань, перетворенням знань на безпосередню творчу силу; диференціацією наук та їх інтеграцією, взаємопроникненням; розширенням і збагаченням каналів, засобів, інструментів інформаційного обміну; переходом від книжної комунікації до мультимедійної та формуванням сучасних моделей наукової взаємодії [3].

З позицій вищезазначеного **метою цієї наукової розвідки** став всебічний аналіз концептуальних засад стратегічного розвитку НБУВ в умовах трансформації наукових комунікацій.

Виклад основного матеріалу. Слід зазначити, що перша концепція розвитку Національної бібліотеки Української держави (колишня назва НБУВ) як однієї з перших, створених в Українській академії наук установ, була розроблена Тимчасовим комітетом під безпосереднім керівництвом академіка В. Вернадського та за участю видатних учених і громадських діячів С. Єфремова, Г. Житецького, А. Кримського, В. Кордта, згідно із «Законом про утворення фонду Національної бібліотеки Української держави», ухваленим Радою Міністрів та підписаним гетьманом П. Скоропадським 2 (15) серпня 1918 р.) [4, 5]. Концепція передбачала формування книгозбірні як національної бібліотеки, з усіма притаманними національним бібліотекам європейських країн функціями, а саме: збереження найбільш цінної частини національної рукописної і книжкової спадщини; збирання найповнішої колекції вітчизняних видань та видань мовами народів світу про Україну; ведення національної бібліографії; здійснення досліджень із проблем вітчизняного бібліотекознавства та книжкової культури; інформаційне забезпечення постійно зростаючих потреб сфер науки, освіти, культури, державного управління [6].

Як зазначає академік НАН України О. Онищенко (генеральний директор НБУВ у 1992–2013 рр.), «вартість будь-якого концептуального підходу є ідеєю, моделлю архітектоніки майбутньої справи. Бібліотека була задумана комплексно: як національна, світова, наукова академічного рівня. Функціональний зріз – установа мала бути не тільки бібліотечною, а й науково-дослідною, культурно-просвітницькою. І не просто сховищем, зібранням рукописних і книжкових цінностей, а одночасно архівом та музеєм. Тобто, вона її фундаторам бачилася як полівидова структура інформації, документів. Такий підхід мав вирішальне значення для розвитку та піднесення ролі не тільки бібліотек, а й взагалі бібліотечної справи в Україні. Підхід був дивовижно прозорливим» [7].

Фундаментальний концептуальний підхід першопрохідців бібліотечної справи забезпечив магістральний розвиток Бібліотеки упродовж більш як сто років поспіль. Вона сформувала *окремий профіль своєї наукової діяльності* як головного центру книгознавчих, бібліотекознавчих та бібліографознавчих досліджень, функціонує як комплексна науково-дослідна установа та *головний бібліотечно-інформаційний центр України*, що забезпечує дослідження, постійне накопичення інформаційних ресурсів, їх опрацювання, введення в науковий і культурний обіг, збереження, вивчення і організацію у широкому сенсі знання [8].

Величезний вплив на розвиток НБУВ (тоді ЦНБ ім. В. І. Вернадського АН України) у 1990-х роках справили процеси трансформації бібліотечної справи в незалежній Україні, наслідком яких було створення нового бібліотечного законодавства, видозмінення інфраструктури бібліотечно-інформаційних установ, розширення репертуару фахової періодики, інформатизація бібліотечної справи, початок формування електронних ресурсів та електронних бібліотек, активізація використання бібліотечних фондів та посилення уваги до їх зберігання, становлення нових форм управління (менеджменту), матеріально-технічного забезпечення діяльності бібліотек, реорганізація системи вищої освіти та підготовки кадрів вищої кваліфікації у бібліотечній справі. Розширювалося міжнародне співробітництво, розвивалися наукові дослідження у бібліотекознавстві, книгознавстві, бібліографознавстві, пов'язані, зокрема, з історією національної культури і освіти, інформатизацією бібліотечної діяльності, з'явилися нові дисципліни бібліотекознавчого циклу [9, 10].

Внутрішнім фактором інтегральної стратегії розвитку ЦНБ у 1990-х роках виступило оновлення її діяльності, яка визначилася як: найбільший в Україні бібліотечний і науково-інформаційний комплекс; позакатегорійна бібліотека з універсальним фондом вітчизняних

та зарубіжних видань; державне книгосховище друку України; республіканський депозитарій установ ООН; складова загальносоюзної та республіканської системи науково-технічної інформації; науково-дослідний інститут з проблем бібліотекознавства, бібліографознавства, книгознавства; координаційно-методичний центр для бібліотек науково-дослідних установ Академії наук України.

У ті роки активізувалася робота з фондами, дослідження їх історії та складу; відбулося розкриття раніше заборонених книжкових та рукописних колекцій і зібрань; поширилося використання історико-культурних фондів; до наукового обігу було введено величезні масиви документів. Нові напрями науково-дослідної роботи спрямовувалися на розробку проєктів, найперше пов'язаних з відродженням історичної пам'яті українського народу. Прискіпливо вивчалися книжкові, рукописні, архівні джерела, здійснювалися біографічні дослідження життя та діяльності видатних діячів науки, культури, просвітництва.

Отримання НБУВ нового приміщення (1989 р.) спричинило сприятливі умови щодо оптимізації бібліотечних фондів, їх опрацювання та використання; створення взаємопов'язаної системи читальних залів; організації обслуговування читачів з урахуванням новітніх вимог до надання інформації; впровадження сучасного обладнання; автоматизації та механізації бібліотечно-інформаційних процесів. Були остаточно зняті обмеження у доступі до бібліотечних фондів; до наукового обігу ввели величезний обсяг документів обмеженого доступу або тих, що не вважалися актуальними. Відкрилися нові читальні зали, де користувачі мали змогу ознайомитися з недоступними раніше виданнями. Різко зросли обсяги обслуговування користувачів, а разом з тим – з'явилися нові вимоги до якості обслуговування. Розпочався процес автоматизації бібліотечно-бібліографічних процесів та розробки інформаційної системи бібліотечно-бібліографічного й інформаційного обслуговування науки, культури, освіти [11].

Для забезпечення процесів формування електронного каталогу удосконалювалася бібліотечна класифікація, каталогізація, інформаційно-пошукові мови, тезаурус. З метою організації і отримання каталогізаційних даних у машиночитаній формі був розроблений внутрішньосистемний каталогізаційний формат бібліографічного запису. Успішно реалізувався проєкт формування онлайн-ресурсів електронного каталогу, наукової електронної бібліотеки, загальнодержавної реферативної бази даних. Бібліотека вступила у фазу модернізації об'єктивно застарілих бібліотечно-інформаційних процесів; спостерігався поступовий відхід

від усталеної моделі наукової бібліотеки; відбувалося проникнення нових інформаційних технологій, кульмінацією яких стало відкриття власного вебпорталу та впровадження ЕК.

Хронологічні рамки фази модернізації Бібліотеки тих років характеризувалися такими подіями:

- 19 лютого 1988 р., в ознаменування 125-річчя від дня народження В. І. Вернадського, згідно з Постановою Ради Міністрів УРСР, Центральної наукової бібліотеці Академії наук УРСР було присвоєно його ім'я;

- 10–13 вересня 1989 р. у стінах Бібліотеки було започатковано щорічну Міжнародну конференцію «Роль бібліотек у розвитку суспільства», присвячену проблемам підвищення ефективності використання інформаційного потенціалу книгозбірень;

- 5 квітня 1996 р. Указом Президента України установа отримала сучасну назву: Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського (НБУВ).

- 1996 р. у Бібліотеці створено спеціалізований комп'ютерний зал для забезпечення онлайн-доступу читачів до інформаційних ресурсів Інтернет;

- 1997 р. започатковано сайт Бібліотеки з електронним каталогом поточних надходжень до її фондів;

- з 1999 р. почалося цілеспрямоване формування електронного фонду. Його першою складовою стало зібрання авторефератів дисертацій, захищених вітчизняними науковцями.

Модернізація Бібліотеки відбувалася відповідно до нової стратегії її розвитку, яка враховувала трансформаційні процеси в суспільстві у цілому і в бібліотечній галузі зокрема, та визначала цілі, перспективи та пріоритети її подальшого руху. 1989 р. були розроблені «Основні напрями розвитку ЦНБ ім. В. І. Вернадського АН УРСР до 2005 р.», до обговорення якого долучився весь науковий і бібліотечний колектив. Вони визначили головну мету Бібліотеки на період до 2005 р. – сприяння прискореному розвитку гуманітарних, природничих і технічних наук у їхньому взаємозв'язку шляхом досягнення максимально повного та оперативного задоволення інформаційних потреб науковців і фахівців первинною та вторинною документною інформацією. Основні принципи і стратегічні напрями діяльності, на яких базувалися завдання установи, були тісно пов'язані з комплексним забезпеченням розвитку науки в Україні [12].

Цей документ обґрунтував новий концептуальний підхід до функціонування Бібліотеки як *загальнодержавного бібліотечно-інформаційного центру* на довгострокову перспективу [11]. Пріоритетними напрямками та завданнями були визначені, зокрема:

- створення універсальної документної бази для проведення наукових досліджень в АН України і досягнення максимального охоплення світового документного потоку як основний напрям довготривалої політики формування та забезпечення збереження фондів;

- формування автоматизованого банку даних як складової бібліотечних ресурсів та зведеного електронного каталогу республіканських бібліотек;

- освоєння мережевої інформаційної технології обслуговування читачів, що передбачала доступ до автоматизованого банку даних бібліотек науково-дослідних установ АН України;

- спрямування наукових досліджень на розробку теоретичних основ розвитку бібліотечної системи в умовах гуманізації та інформатизації суспільства;

- здійснення кардинального технічного переобладнання Бібліотеки шляхом її оснащення системою сучасних засобів інформаційної техніки;

- організація при Бібліотеці інформаційно-обчислювального центру, центру консервації та реставрації рукописів і книг, а також аспірантури;

- інтеграція у світовий інформаційний простір щодо організації типологічної системи обслуговування, притаманної науковим бібліотекам світу стосовно структури, форм і методів надання інформації і забезпечення документами.

Відбулися зміни в диференціації читачього обслуговування та виборі пріоритетів. З'явилися нові спеціалізовані читальні зали; пошквалилася інформаційно-комунікаційна діяльність, укладався ряд договорів на компетентне обслуговування комерційних підприємств, банків, юридичних організацій тощо.

Виконання нових стратегічних завдань особливо активізувалося з 1992 р. з призначенням на посаду генерального директора НБУВ – відомого вченого, доктора філософських наук, професора, заслуженого діяча науки і техніки України (з 1994 р. – члена-кореспондента НАН України, з 1997 р. – академіка НАН України) О. Онищенко. У той час перед Бібліотекою, яка вже набула певного досвіду автоматизації бібліотечних технологій і створення електронних ресурсів, постало завдання кардинальної реорганізації діяльності, вдосконалення системи комплектування, організації та упорядкування фондів, системи каталогів та принципів обслуговування читачів з урахуванням розвитку інформаційних технологій; спрямування науково-дослідної та науково-методичної роботи на розвиток бібліотекознавства, книгознавства, бібліографознавства, архівознавства, документознавства, інформатики.

Проблеми автоматизації Бібліотеки, формування власних електронних ресурсів, послуг та продуктів вирішувалися у належних матеріально-технічних і технологічних умовах.

Значний потенціал Бібліотеки зі її унікальними, величезними за обсягом фондами, професійним кадровим складом, потужними бібліотечно-інформаційними функціями та засобами наукових комунікацій був реалізований у новій стратегії, спрямованій на стрімкий розвиток та актуалізацію ролі бібліотеки в Українській державі та поза її межами.

Концептуальний підхід до функціонування НБУВ не лише як бібліотечно-інформаційного центру, а і як загальнодержавного триєдиного бібліотечно-інформаційного, науково-дослідного та культурно-просвітницького комплексу розроблено О. Онищенком. На думку вченого, органічне поєднання функцій кумуляції, зберігання та залучення до суспільного обігу як традиційної документної спадщини України й видавничої продукції, так і нових видів і форм носіїв інформації призвело до необхідності оптимізації завдань бібліотеки; форм, змісту і методів її діяльності. Зважаючи на це, було розроблено нову концепцію комплексної структури і функцій бібліотеки, спрямовану на оптимізацію використання її багатоаспектних потенціальних можливостей як найзначнішого за документальними ресурсами книжкового та рукописного державного сховища України, а також провідної у своїй галузі науково-дослідної установи, яка вирішує коло взаємопов'язаних книгознавчих, бібліотекознавчих, бібліографознавчих, архівознавчих, науково-інформаційних та інших питань [13].

Оновлена мета та завдання наукової бібліотеки були розглянуті на розширеному засіданні вченої ради Бібліотеки 2 вересня 1992 р. та отримали одностайне схвалення наукових і бібліотечних співробітників [11].

Концепцію стратегічного розвитку Бібліотеки, розроблену О. Онищенком, було затверджено постановою Президії АН України 9 вересня 1992 р. № 241 «Про розвиток Центральної наукової бібліотеки ім. В. І. Вернадського», де зазначалося, що фонди, кадри і матеріально-технічний потенціал дають можливість її прискореного розвитку як бібліотечно-інформаційного, науково-дослідного та культурно-просвітницького комплексу і, відповідно, зміцнення її статусу як головної бібліотеки всієї України, а не лише Академії наук ²¹.

²¹ Про розвиток Центральної наукової бібліотеки ім. В. І. Вернадського : Постанова Президії АН України від 9 верес. 1992 р., № 241. *Архів НБУВ*. Оп. 1. Спр. 2557. Арк. 47–48, 70–74.

У Постанові були окреслені пріоритетні завдання, які потребували першочергового виконання, зокрема:

– уточнення структури Бібліотеки відповідно до основних напрямів діяльності й нових завдань;

– напрацювання чіткої системи і зміцнення відповідних підрозділів для інформаційно-аналітичного забезпечення Верховної Ради України, Адміністрації Президента України, Кабінету Міністрів України, Ради національної безпеки України та Міністерства оборони України щоденними оглядами преси і аналізом зарубіжних публікацій з питань, що торкалися національної безпеки;

– відкриття спеціалізованої вченої ради із захисту кандидатських і докторських дисертацій з основних бібліотечних спеціальностей та аспірантури, зокрема із спеціальностей «бібліотекознавство», «книгознавство», «бібліографознавство», «інформатика», «документальні комунікації»;

– затвердження програми автоматизації робочих місць, упровадження комп'ютерної техніки і комп'ютерних технологій у внутрішньо бібліотечні процеси;

– розгортання роботи зі створення зведеного електронного каталогу ресурсів бібліотек України і загальноакадемічного електронного каталогу ресурсів бібліотек;

– проведення комплексного мікологічного і ентомологічного обстеження фондів тощо.

Також у Постанові наголошувалося на необхідності впровадження платних послуг, створення Центру реставрації і консервації книг та рукописів.

Бібліотеку зобов'язали підготувати низку нормативних та науково-методичних документів, передусім положень: про порядок організації перерозподілу невикористаної літератури з фондів бібліотек АН України; про міжнародний книгообмін бібліотек АН України; про обмінні фонди, про резервні фонди тощо.

Пріоритетним стратегічним завданням було визначено створення репертуару української книги.

Як бачимо, упродовж 1990-х років Бібліотека працювала у нових політичних, правових та соціокультурних умовах, виконувала найважливіші функції в галузі бібліотечно-інформаційної, науково-дослідної та культурної сфери як книгозбірня загальнонаціонального рівня. До її традиційних функцій додалася функція інформаційно-аналітичного забезпечення вищих органів законодавчої, виконавчої і судової влади

актуальною та суспільно значущою інформацією. Тим самим були створені передумови для надання їй статусу національної. Враховувалася, зокрема її історія, загальноукраїнське значення найбільшого за обсягом фонду давніх та сучасних документів, культурної спадщини та наукових ресурсів. До того ж Бібліотека була єдиною в Україні науковою установою, що в комплексі займалася розробкою проблем бібліотекознавства, бібліографознавства, книгознавства, архівознавства та документознавства, інформатизації.

Указ Президента України «Про надання Центральній науковій бібліотеці імені В. І. Вернадського статусу національної» було прийнято 5 квітня 1996 р. Відтоді Бібліотека отримала назву: «Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського».

Генеральним директором Бібліотеки академіком НАН України О. Онищенком було розроблено стратегію її розвитку як національної, орієнтовану на підняття наукового рівня та значущості установи як соціального інституту, визначено нові завдання та запропоновано методику їх комплексного вирішення, зокрема щодо вдосконалення збирання, зберігання та використання документної інформації, збереження, консервації та реставрації документів, створення електронних інформаційних ресурсів та баз даних, спрямованих на розвиток науки в Україні та ресурсів національної культурної спадщини у складі НБУВ, поглиблення інформаційно-аналітичної діяльності та забезпечення владних структур інформацією, удосконалення культурно-просвітницької функції Бібліотеки і підвищення її міжнародного статусу.

Головна мета нової стратегії спрямовувалася на підсилення наукової складової та розвиток актуальних напрямів і технологій, які значно покращили наукову основу діяльності Бібліотеки та стали підґрунтям її інноваційного розвитку стосовно створення ресурсної бази української науки та суспільства в нових історичних умовах, а також дали поштовх розвитку таких напрямів наукової діяльності бібліотеки у сфері гуманітаристики, як книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство, документознавство, архівознавство, біографістика, інформатика та інформологія.

Пріоритетом був визначений розвиток міжнародних зв'язків із зарубіжними бібліотеками та науковими установами. Це значно підсилювало роль Бібліотеки у науковій та бібліотечній сфері, визначило її розвиток як науково-дослідної установи та відкритого соціального інституту. Керівниками нових структурних підрозділів НБУВ – знаними вченими, фахівцями з відповідних галузей знання – були сформульовані інноваційні

напрями подальшої діяльності Бібліотеки та обґрунтована її загальна стратегія, яка отримала підтримку колективу [11].

Статус національної установи надав НБУВ широких можливостей для самостійного визначення багатьох форм і напрямів діяльності, вдосконалення функцій та розвинення інноваційних ініціатив.

Незаперечною заслугою О. Онищенко стало обґрунтування й втілення у життя принципово нової концептуальної моделі бібліотеки XXI ст., як інфополісу – дослідницького, науково-інформаційного й науково-аналітичного, видавничого і культурно-освітнього комплексу з розвинутою інфраструктурою формування й опрацювання, з застосуванням новітніх інтелектуальних інформаційних технологій, документних потоків для задоволення зростаючих потреб науки, виробництва, освіти, культури, підтримки інноваційного поступу країни [14].

Подальшій еволюції НБУВ сприяла реалізація «Державної програми розвитку діяльності Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського на 2005–2010 роки», затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 25 серпня 2004 р. № 1085. Мета Програми – створення умов для становлення Бібліотеки як головного науково-інформаційного центру держави, розгортання її діяльності на базі впровадження сучасних інформаційних технологій, комп'ютерної та телекомунікаційної техніки.

Серед наріжних завдань було визначено:

- впровадження нових інформаційних технологій для здійснення наукової, науково-інформаційної, культурно-просвітницької та видавничої діяльності, загальної координації та науково-методичного забезпечення з питань бібліотекознавства, бібліографознавства, книгознавства та документознавства, міжнародного співробітництва у сфері формування, обміну та використання світових бібліотечних ресурсів;

- розгортання роботи міжнародного бібліотечного абонементу та обміну інформацією в електронному вигляді;

- формування універсального фонду національних інформаційних ресурсів на всіх видах носіїв інформації, що включає цілісну колекцію наукових та суспільно значущих вітчизняних і зарубіжних документів;

- організація наповнення корпоративних баз та банків даних як засобу інтеграції інформаційних ресурсів бібліотек та інших центрів документальних комунікацій, формування єдиного науково-інформаційного простору України;

- створення Українського науково-інформаційного вебпорталу із системами пошуку та архівування розміщеної в глобальних інформа-

ційних мережах інформації про Україну, а також наукової та суспільно значущої інформації тощо.

Основні завдання Програми були конкретизовані в Заходах щодо розвитку діяльності НБУВ. Фінансування повинно було здійснюватися за кошти Державного бюджету України. Виконання Програми мало проводитися відповідно до щорічних планів згідно з обсягами фінансування. Координатором виконання Програми виступила НАН України.

Фінансування вищезазначених завдань та заходів Програми було здійснено лише 2008 р. Проте Бібліотека без додаткових коштів, у складних умовах обмеженого фінансування наукової та бібліотечної діяльності, без належного матеріально-технічного забезпечення сформувала загальноакадемічні електронні ресурси, створила науково-інформаційний портал, оцифрувала унікальні фонди, розгорнула науково-видавничу діяльність, значно розвинула засоби бібліотечних наукових комунікацій.

Упродовж останніх 15 років НБУВ досягнула помітних результатів в інтеграції наукової інформації на всіх видах носіїв, інформаційному та науково-аналітичному забезпеченні потреб науки, освіти, культури, державного управління; розбудові електронних ресурсів: електронних бібліотек, архівів, баз даних, репозитарію електронних версій наукової періодики; ресурсів бібліометричної та наукометричної інформації; організації доступу наукових установ до зарубіжних баз даних наукової інформації; розвитку системи цільового інформаційного забезпечення дослідницької та управлінської сфер [15].

Зазначимо для порівняння, що у 2005 р. представлені на сайті НБУВ інформаційні ресурси включали: каталог поточних надходжень до фондів бібліотеки з 1994 р. і картотеки видань світового репертуару з 1980 р. загальним обсягом понад 3 млн записів; загальнодержавну реферативну базу даних, яка розкривала зміст української наукової літератури з 1998 р. – 165 тис. записів; електронний фонд загального доступу (е-версії авторефератів дисертацій, статей з наукових періодичних видань, книг тощо) – 40 тис. публікацій; фонд Інтранет/Екстранет-середовища (15 енциклопедій і довідників, 20 книжкових колекцій, 120 журналів із загальною кількістю річних комплектів понад 1 тис.). Зазначеними ресурсами користувалося понад 3 тис. абонентів глобальних інформаційних мереж ²².

²² Звіт Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського про наукову та науково-організаційну діяльність у 2005 році. Київ, 2006. 55 с.

На початок 2020 р. онлайнвий інформаційний комплекс БД НБУВ, доступний користувачам, становив 65 баз даних; 7 млн записів; понад 1 млн повних текстів²³. Це зокрема: загальнодержавний репозитарій «Наукова періодика України» (1 млн pdf файлів статей в активному вебдоступі, 2,7 тис. найменувань журналів, 42 тис. окремих випусків); загальнодержавна реферативна база даних – 698 тис. рефератів; головний електронний каталог НБУВ становить 1,57 млн записів; книжкові пам'ятки НБУВ – 28 баз даних колекцій (8,9 тис. книжкових пам'ятників); цифрова бібліотека історико-культурної спадщини – 2372 документів, 12 тис. випусків газет; інформаційний портал «Наука України: доступ до знань»: 371 – наукова бібліотека; 434 – науково-інформаційні ресурси бібліотек; 572 – наукових установ; 144 тис. – науковці України; електронна бібліотека «Україніка»: 8,8 тис. повнотекстових документів, 7,2 тис. довідкових записів; електронні колекції В. І. Вернадського, Т. Г. Шевченка, М. С. Грушевського тощо.

Інформаційні ресурси НБУВ користуються активним попитом. За даними програми аналізу log-файлів вебсерверів WebLogExpert протягом 2019 р. до порталу НБУВ відбулося сеансів – 28 млн; звернень до вебматеріалів – 624 млн; переглядів вебсторінок – 19 млн; завантажень повнотекстових ресурсів – 215 млн файлів. Кількість віддалених користувачів з унікальними ір-адресами становить 4,5 млн. Загальна середньодобова кількість сеансів звернення до ресурсів вебпорталу НБУВ (зокрема, разом із завантаженням повних текстів) становить 76 тис. Розгортається робота з реалізації корпоративного проєкту зведеного каталогу бібліотечно-інформаційної мережі НАН України, у якому вже беруть участь 23 бібліотеки наукових установ. Формується бібліографічний та електронний ресурс документальної спадщини України з організацією доступу до науково-довідкових, бібліографічних і текстових ресурсів, репрезентацією оригіналів документів у цифровому форматі.

Сьогоднішня концепція розвитку НБУВ базується на тих реаліях, що вона є бюджетною неприбутковою науковою установою, заснованою на державній власності, перебуває у віданні Національної академії наук України і має статус національної установи. НБУВ є провідним культурним, освітнім, науково-інформаційним державним закладом, що здійснює функції науково-дослідного, методичного та координаційного центру з питань книгознавства, бібліотекознавства, бібліо-

²³ Тут і далі використано матеріали Звіту про діяльність Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського у 2019 р. Київ, 2020. 131 с.

графознавства, бере участь у розробленні державної політики в галузі бібліотечної справи та її реалізації. НБУВ входить до складу Відділення історії, філософії та права НАН України²⁴. За обсягом і цінністю своїх фондів (понад 15,9 млн пр., з них 6,5 млн – унікальної історико-культурної спадщини) вона належить до числа найбільших бібліотек світу.

Наразі концепція стратегії діяльності НБУВ повністю інтегрована у загальну стратегію розвитку наукової галузі України і спрямована на розширення міждисциплінарних досліджень з теоретичних, методичних та інформаційно-технологічних проблем управління знаннями в бібліотеках і формування фондів та наукових баз знань; інтеграцію та використання наукових, соціокультурних і інформаційних ресурсів; формування національного науково-інформаційного простору; вивчення, збереження і видання рукописної, книжкової та документальної спадщини України як національного надбання; створення національної бібліографії, біобібліографії, української біографістики; на вивчення питань книгознавства, бібліотекознавства, бібліографознавства, документознавства, архівознавства, кодикології та археографії, наукометрії як комплексу соціогуманітарних дисциплін у цифрову епоху.

Упродовж останніх років питання стратегії розвитку НБУВ неодноразово розглядалися вченою радою, зокрема за результатами перевірки її наукової, науково-організаційної та фінансово-господарської діяльності за 2010–2014 рр. (протокол № 3 від 16.03.2016 р.). Вони були висвітлені в доповіді члена-кореспондента НАН України генерального директора НБУВ (у 2015–2018 рр.) В. Попика про стан та перспективи розвитку НБУВ на засіданні Президії НАН України у 2017 р. [16].

Концептуальні засади стратегічного розвитку НБУВ чітко окреслено у виборчій програмі кандидата на посаду генерального директора НБУВ члена-кореспондента НАН України Л. Дубровіної (обрана в жовтні 2018 р.)²⁵. У ній визначено пріоритети розвитку та напрями вирішення проблемних питань, серед яких: формування національного фонду вітчизняної та світової літератури, науково-інформаційних ресурсів;

²⁴ Статут Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (нова редакція), затверджений розпорядженням Президії НАН України від 11.12.2009 р. № 747.

²⁵ Тут і далі використано положення «Виборчої програми кандидата на посаду генерального директора Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського члена-кореспондента НАН України Любові Андріївни Дубровіної». URL:http://www.nbu.gov.ua/sites/default/files/basicpage_files/201809_basicpage_files_mat/Programa_LDubrovina.pdf

розвиток та удосконалення форм роботи з користувачами; збереження та розвиток унікального кадрового потенціалу, спроможного вирішувати найскладніші завдання науково-інформаційного та бібліотечного забезпечення сучасних потреб суспільства; розвиток наукової складової діяльності; удосконалення керування Бібліотекою тощо.

Стратегія розвитку Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського спрямована на всебічний розвиток національного наукового інформаційного ресурсу, цілеспрямоване й максимально повне забезпечення потреб наукових колективів і вчених, котрі здійснюють дослідження з пріоритетних напрямів науки і техніки, а також на утвердження провідної ролі НБУВ у розбудові цілісного і багатокomпонентного національного науково-інформаційного простору.

Зокрема, *науково-дослідна складова стратегії* НБУВ передбачає:

- розвиток наукових шкіл, наукових традицій та інноваційних наукових проєктів у пріоритетних для НБУВ та НАН України галузях знання з перспективних напрямів фундаментальних і прикладних досліджень;

- науковий менеджмент, спрямований на створення високоякісного інтелектуального продукту та інформаційне забезпечення розвитку науки, культури, освіти, інформаційно-аналітичного обслуговування органів державної влади;

- упровадження результатів наукових досліджень у бібліотечній та інформаційній сфері, забезпечення динамічного наукового спілкування в різноманітних форматах (конференції, симпозіуми, семінари та інші форми апробації наукових результатів);

- зміцнення зв'язків між наукою та вищою школою, зокрема в системі підготовки та перепідготовки кадрів, підвищення їхньої кваліфікації, впровадження пошукових та довідкових сервісів, орієнтованих, перш за все, на широку наукову та освітню аудиторію;

- розширення онлайн послуг, призначених для задоволення бібліотечно-інформаційних потреб віддалених користувачів;

- поглиблення роботи з підготовки наукових кадрів вищої кваліфікації через аспірантуру та докторантуру, забезпечення роботи спеціалізованої вченої ради;

- сприяння реалізації творчої ініціативи молодих учених та забезпечення професійного та кар'єрного зростання бібліотечної молоді, формування кадрового резерву та ротації кадрів.

Важливими напрямками є пошук ефективних форм інформування широкої громадськості та популяризації наукових досягнень у сучасному вебсередовищі; забезпечення конкурентоспроможності вітчизняної

науки, активізації видавничої діяльності НБУВ, представництва наукових видань НБУВ і праць її співробітників у світовій інформаційній мережі, міжнародних наукометричних базах та репозитаріях.

Пріоритетним напрямом на короткострокову, середньострокову та довгострокову перспективу і стратегічний розвиток є впровадження новітніх інформаційно-комунікаційних технологій у діяльність НБУВ і на основі цього прискорення формування й розвитку цифрової бібліотеки НБУВ та електронних ресурсів науки і культури; створення власного інформаційного ресурсу, орієнтованого на інтереси національного розвитку; забезпечення користувачів новою суспільно значущою інформацією, вдосконалення технологій її використання в системі наукових комунікацій.

Діяльність НБУВ спрямована на інтеграцію наявних в Україні наукових ресурсів, розвиток науково-інформаційного порталу «Наука України: доступ до знань», забезпечення його наукометричного аналізу, та формування відкритого цифрового ресурсу наукової та історико-культурної спадщини, створення бібліографічних та повнотекстових баз даних і цифрових колекцій та формування національної цифрової колекції «Україніка», розширення її представництва у світових цифрових бібліотеках.

Науково-практична діяльність спирається на концепцію «відкритої бібліотеки» і націлена на формування ефективної системи комплексного бібліотечно-інформаційного обслуговування з метою задоволення науково-дослідних, інформаційно-знанневих, соціокультурних та рекреаційних потреб користувачів.

Стратегічним напрямом є й впровадження усіх видів бібліотечного мультисервісу, інтерактивного спілкування з користувачами, онлайн-нових послуг, розширення аудиторії користувачів в Україні та поза її межами через упровадження нових пошукових та довідкових сервісів, зокрема через вебпортал та мобільні пристрої, активізація присутності в соціальних мережах, розвиток дистанційних форм інформаційно-аналітичного та наукового обслуговування, а також всього іншого, що пропонує сучасна система наукових комунікацій.

У перспективі – розгортання соціокультурної діяльності НБУВ, активізація різних форм міжнародної діяльності, участь у розробці та реалізації вітчизняних і міжнародних програм і проєктів, спільних проєктів між національними та академічними бібліотеками, входження науковців НБУВ у світовий науковий простір; до міжнародних наукових і професійних співтовариств, асоціацій, можливості участі у стажуванні, відрядженнях, наукових форумах та здобутті грантів.

Важливим напрямом є активізація фандрейзингової роботи, спрямованої на підтримку науково-дослідної, культурно-просвітницької та бібліотечної діяльності.

Стратегія подальшого розвитку Бібліотеки містить ще й такий важливий напрям, як збереження і розвиток її наукової та бібліотечної інфраструктури, належне матеріально-технічне і фінансове забезпечення всіх статутних напрямів її діяльності.

Як бачимо, стратегічні напрями системного розвитку НБУВ визначаються основними завданнями, які виконує установа. Виходячи з цього, середньостроковим й довгостроковим напрямом та цілями НБУВ є:

– комплектування, зберігання, наукове опрацювання, забезпечення зберігання та збереження універсального за змістом і складом загальнодержавного бібліотечного фонду (в тому числі обов'язкового примірника творів друку), фонду світової літератури, національної колекції документальної спадщини України; формування та розвиток науково-інформаційних ресурсів;

– створення повної ретроспективної національної бібліографії, виявлення та облік україніки на всіх носіях інформації, формування національних баз даних рукописної, друкованої, електронної україніки;

– забезпечення дослідження та зберігання рукописів та документів на різних носіях інформації, що мають наукову, культурну та історичну цінність, їх систематизація та наукове вивчення, створення відповідних колекцій, баз даних;

– забезпечення доступу (в тому числі віртуального) користувачів НБУВ до бібліотечного фонду, науково-інформаційних ресурсів, послуг та продуктів, засобів бібліотечних наукових комунікацій.

Висновки. У сучасних умовах трансформації наукових комунікацій, НБУВ розгортає потужну науково-дослідну, науково-інформаційну, науково-методичну та науково-організаційну діяльність як в Україні, так і у світовому науковому просторі. На порядку денному – розробка стратегічної концепції її діяльності на довгострокову перспективу, що базується на принципово новому баченні місця й ролі наукових бібліотек у забезпеченні інтелектуального, науково-технологічного, суспільно-політичного і духовного піднесення України.

Як зазначила генеральний директор НБУВ член-кореспондент НАН України Л. Дубровіна, незважаючи на кризу та складність сучасного історичного періоду, необхідно утримувати лідерство НБУВ у бібліотечній сфері, зберігати статус національного надбання України, розвивати та поширювати функціонування Бібліотеки в мережевому суспільстві

знань, забезпечити привабливість та престиж професії бібліотекаря, його визнання як науково-інформаційного працівника, сконцентрувати наукову діяльність на вирішенні пріоритетних завдань новітніх бібліотечних наук та реалізацію їх досягнень у практиці діяльності бібліотечних та архівних установ. «Від нашої стратегії, виконання головних завдань залежить розвиток НБУВ у XXI столітті. Майбутнє бібліотеки визначається сьогодні»²⁶.

Список бібліографічних посилань

1. Рижко В. А. Концепція. Енциклопедія Сучасної України. URL: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=3256 (дата звернення 22.05.2020).
2. Ломоносов Д. А. Сутність поняття «стратегія» та його відмінності від тактики та оперативних дій. *Економічні інновації*. 2011. Вип. 45. С. 156–160.
3. Шемаєва Г. В. Етапи розвитку наукових комунікацій. *Вісн. Харків. держ. акад. культури*. 2017. Вип. 50. С. 24–34.
4. Дубровіна Л. А., Онищенко О. С. Історія Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. 1918–1941. НАН України ; Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 1998. 337 с.
5. Онищенко О. С., Дубровіна Л. А. В. І. Вернадський та його концепція Національної бібліотеки України. *Бібл. вісн.* 2013. № 2. С. 3–11.
6. Онищенко А. С. Неизменные задачи национальных библиотек в меняющихся условиях. *Библиотеки национальных академий наук: проблемы функционирования, тенденции развития* : науч.-практ. и теорет. сб. НАН Украины, Нац. б-ка Украины им. В. И. Вернадского, МААН, Совет директоров науч. б-к и информ. центров ; редкол.: А. Онищенко (пред.) [и др.]. Киев, 2018. Вып. 16. С. 7–14.
7. Онищенко О. С. Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського – 80 років: здобутки, перспективи. *Бібл. вісн.* 1999. № 1. С. 6–9.
8. Онищенко О. С., Дубровіна Л. А. Головна академічна бібліотека України (Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського в контексті ХХ ст.). *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. Київ, 2006. Вип. 15. С. 11–21.

²⁶ Виборча програма кандидата на посаду генерального директора Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського члена-кореспондента НАН України Любові Андріївни Дубровіної. URL: http://www.nbu.gov.ua/sites/default/files/basicpage_files/201809_basicpage_files_mat/Programa_LDubrovina.pdf

9. Онищенко О. Українські бібліотеки у 90-х роках ХХ ст. Основні тенденції розвитку та напрями діяльності. *Бібл. вісн.* 2009. № 3. С. 12–23.
10. Дубровіна Л. А., Онищенко О. С. Бібліотечна справа в Україні в ХХ столітті. Київ, 2009. 530 с.
11. Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського у перше десятиліття незалежності України (1991–2002) : монографія / Л. А. Дубровіна, О. С. Онищенко, В. М. Горовий [та ін.]. Київ, 2019. 452 с. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0003589>.
12. Основные направления развития Центральной научной библиотеки им. В. И. Вернадского АН УССР. Н. И. Сенченко, Л. А. Дубровина, Л. И. Костенко, М. С. Слободяник. Киев, 1989. 12 с. (Препринт).
13. Онищенко О. С., Дубровіна Л. А. Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського в 1918–1998 рр.: основні етапи розвитку. *Бібл. вісн.* 1998. № 5. С. 6–17.
14. Попик В. І. Академіку Олексію Семеновичу Онищенку – 85. *Бібл. вісн.* 2018. № 2. С. 59–60.
15. Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського в науково-інформаційному просторі (2000–2018) : монографія / В. М. Горовий, В. В. Струнгар, К. В. Лобузін [та ін.]. Київ, 2019. 344 с. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0003516>.
16. Попик В. І. Здобутки та перспективи розвитку Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського: до 100-річчя від часу заснування (стенограма наукової доповіді на засіданні Президії НАН України 31 січня 2018 року). *Вісн. Нац. акад. наук України.* 2018. № 3. С. 33–38. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/132264> (дата звернення: 23.05.2020).

References

1. Ryzhko, V. A. Kontseptsiiia. Entsyklopediia Suchasnoi Ukrainy [Concept. Encyclopedia of Modern Ukraine]. URL: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=3256 (data zvernennia 22.05.2020) [in Ukrainian].
2. Lomonosov, D. A. (2011). Sutnist poniattia «stratehiiia» ta yoho vidminnosti vid taktyky ta operatyvnykh dii [The essence of the concept of «strategy» and its differences from tactics and operational actions]. *Ekonomichni innovatsii – Economic Innovations*, issue 45, pp. 156–160 [in Ukrainian].
3. Shemaieva, H. V. (2017). Etapy rozvytku naukovykh komunikatsii [Stages of development of scientific communications]. *Visnyk Kharkivskoi Derzhavnoi*

Akademii Kultury – Bulletin of the Kharkiv State Academy of Culture, issue 50, pp. 24–34 [in Ukrainian].

4. Dubrovina, L. A., Onyshchenko, O. S. (1998). Istoriia Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho. 1918–1941 [History of the V. I. Vernadsky National Library of Ukraine. 1918–1941]. NAN Ukrainy; Nats. b-ka Ukrainy im. V. I. Vernadskoho. Kyiv. 337 p. [in Ukrainian].

5. Onyshchenko, O. S., Dubrovina, L. A. (2013). V. I. Vernadskiyi ta yoho kontseptsiiia Natsionalnoi biblioteki Ukrainy [V. I. Vernadsky and his concept of the National Library of Ukraine]. *Biblioteknyi visnyk – Library Bulletin*, no. 2, pp. 3–11 [in Ukrainian].

6. Onischenko, A. S. (2018). Neizmennyie zadachi natsionalnyih bibliotek v menyayushchisya usloviyah. [The unchanging tasks of national libraries in changing conditions]. *Biblioteki natsionalnyih akademiï nauk: problemy funktsionirovaniya, tendentsii razvitiya: nauch.-prakt. i teoret. sb. – Libraries of National Academies of Sciences: Functioning Problems, Development Trends: scientific-practical and theoretical collection*. NAN Ukrainyi, Nats. b-ka Ukrainyi im. V. I. Vernadskogo, MAAN, Sovet direktorov nauch. b-k i inform. tsentrov; redkol.: A. Onischenko (pred.) [i dr.]. Issue 16, pp. 7–14. Kiev [in Russian].

7. Onyshchenko, O. S. (1999). Natsionalnii bibliotetsi Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho – 80 rokiv: zdotuky, perspektyvy [The V. I. Vernadsky National Library of Ukraine – 80 years: achievements, prospects]. *Biblioteknyi visnyk – Library Bulletin*, no. 1, pp. 6–9 [in Ukrainian].

8. Onyshchenko, O. S., Dubrovina, L. A. (2006). Holovna akademichna biblioteka Ukrainy (Natsionalna biblioteka Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho v konteksti XX st.) [Main Academic Library of Ukraine (The V. I. Vernadsky National Library of Ukraine in the context of the twentieth century)]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho – Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, issue 15, pp. 11–21 [in Ukrainian].

9. Onyshchenko, O. (2009). Ukrainski biblioteki u 90-kh rokakh XX st. Osnovni tendentsii rozvytku ta napriamy diialnosti [Ukrainian libraries in the 90 s of the twentieth century. The main development trends and activities]. *Biblioteknyi visnyk – Library Bulletin*, no. 3, pp. 12–23 [in Ukrainian].

10. Dubrovina, L. A., Onyshchenko, O. S. (2009). Bibliotekna sprava v Ukraini v XX stolitti [Library business in Ukraine in the twentieth century]. Kyiv. 530 p. [in Ukrainian].

11. Dubrovina, L. A., Onyshchenko, O. S., Horovyi, V. M. et al. (2019). Natsionalna biblioteka Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho u pershe desiatyllittia

nezalezhnosti Ukrainy (1991–2002) [The V. I. Vernadsky National Library of Ukraine in the first decade of independence of Ukraine (1991–2002)]. Kyiv. 452 p. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0003589> [in Ukrainian].

12. Senchenko, N. I., Dubrovina, L. A., Kostenko, L. I., Slobodyanik, M. S. (1989). *Osnovnyie napravleniya razvitiya Tsentralnoy nauchnoy biblioteki im. V. I. Vernadskogo AN USSR* [The main directions of development of the Central Scientific Library. V. I. Vernadsky Academy of Sciences of the Ukrainian SSR]. Kyiv. 12 p. (Preprint) [in Russian].

13. Onyshchenko, O. S., Dubrovina, L. A. (1998). Natsionalna biblioteka Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho v 1918–1998 rr.: osnovni etapy rozvytku [The V. I. Vernadsky National Library of Ukraine in 1918–1998: basic stages of development]. *Bibliotechnyi visnyk – Library Bulletin*, no. 5, pp. 6–17 [in Ukrainian].

14. Popyk, V. I. (2018). Akademiku Oleksiiu Semenovychu Onyshchenku – 85 [Academician Alexei Semenovich Onishchenko – 85.]. *Bibliotechnyi visnyk – Library Bulletin*, no. 2, pp. 59–60 [in Ukrainian].

15. Horovii, V. M., Strunhar, V. V., Lobuzina, K. V. et al. (2019). Natsionalna biblioteka Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho v nauково-informatsiynomu prostori (2000–2018) [The V. I. Vernadsky National Library of Ukraine in the scientific and information space (2000–2018)]. Kyiv. 344 p. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0003516> [in Ukrainian].

16. Popyk, V. I. (2018). Zdobutky ta perspektyvy rozvytku Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho: do 100-richchia vid chasu zasnuvannia [Achievements and prospects of development of the V. I. Vernadsky National Library of Ukraine: to the 100th anniversary of its founding] (stenohrama naukovoї dopovidi na zasidanni Prezydii NAN Ukrainy 31 sichnia 2018 roku). *Visnyk Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy – Bulletin of the National Academy of Sciences of Ukraine*, no. 3, pp. 33–38. URL: <http://dSPACE.nbuv.gov.ua/handle/123456789/132264> (data zvernennia: 23.05.2020) [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.15407/visn2018.03.033>

Стаття надійшла до редакції 04.01.2020.

Tatiana Koval,

Deputy General Director,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

3 Holosiivskiy Ave., Kyiv 03039, Ukraine

e-mail: gon4arova11@bigmir.net

<https://orcid.org/0000-0003-0147-6679>

Tetiana Kulakovska,

Senior Researcher,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

3 Holosiivskyi Ave., Kyiv 03039, Ukraine

e-mail: kulakovska_2019@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0002-2108-3285>**Viktoriia Horieva,**

Academic Secretary,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

3 Holosiivskyi Ave., Kyiv 03039, Ukraine

e-mail: goreva@nbuv.gov.ua

<https://orcid.org/0000-0003-1383-7013>**Conceptual Basis of Strategic Development of National Scientific Library and Information Complex: History, Principles, Priorities**

The article presents scientific analysis of the conceptual basis of strategic development of the V. Vernadsky National Library of Ukraine in terms of transformation of scientific communications. The first conception of the National Library of the Ukrainian State (former name NLUV), developed under the leadership of Academician V. Vernadsky, with the participation of prominent scientists and public figures S. Efmov, G. Zhytsky, A. Krymsky, V. Kordt is mentioned. The processes of library transformation in independent Ukraine that influenced the integrated development of the NLUV in the 1990 s is outlined.

Focus is on updating the activities of the V. Vernadsky National Library of Ukraine as the largest library and scientific information complex in Ukraine; extra-category library with a universal fund of domestic and foreign publications; the state book depository of the press of Ukraine; depositories of UN agencies; research institute on problems of library science, bibliography, bibliology; coordination and methodological center for libraries of research institutions of the NAS of Ukraine. Chronological framework for the modernization of the V. Vernadsky National Library of Ukraine in accordance with the new strategy of its development, is provided, taking into account the transformational scientific and communication processes in the library sphere.

A special place in the article is given to the scientific work of the Director General of the V. Vernadsky National Library of Ukraine (in 1992–2013) O. Onishchenko, who developed a strategy for its development as a national, focused on raising the scientific level and importance of the institution as a social institution, identified new tasks and proposed methods for their comprehensive solution, including the creation of electronic information resources and databases aimed at the development of science in Ukraine and national cultural heritage resources within the V. Vernadsky National Library of Ukraine, deepening information and analytical activities and providing government

agencies with information, improving the cultural and educational function of the Library and raising its international status.

Observing the transformation of the system of scientific communications, the article analyzes the research, scientific-informational, scientific-methodical and scientific-organizational activities of the V. Vernadsky National Library of Ukraine both in Ukraine and in the world scientific space and emphasizes the development of a strategic concept of its activities in the long run which is based on a fundamentally new vision of the place and role of scientific libraries in ensuring the intellectual, scientific and technological, socio-political and spiritual rise of Ukraine.

Keywords: library and information complex, strategy of library institution development, conceptual approach, system of scientific communications, information resources, information and communication activity, concept of «open» library, world scientific space.

Оксана Клименко,

кандидат історичних наук, доцент, старший науковий співробітник,
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського
Голосіївський просп., 3, Київ, 03039, Україна
e-mail: klimenko_oz@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0003-4821-8503>

Олена Сокур,

молодший науковий співробітник,
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського
Голосіївський просп., 3, Київ, 03039, Україна
e-mail: sokuro1@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0001-9861-3283>

НОРМАТИВНО-МЕТОДИЧНА БАЗА ДІЯЛЬНОСТІ БІБЛІОТЕК В УКРАЇНІ: ДЖЕРЕЛА ДОСЛІДЖЕННЯ

Стаття репрезентує аналіз та обґрунтування авторської систематизації джерел дослідження генези нормативно-методичної бази бібліотечно-інформаційної діяльності бібліотек як важливого інструменту впливу на комунікаційну активність у світовому науково-освітньо-культурному просторі, враховуючи динамізм перетворень у всіх сферах суспільного життя. Всю сукупність документів аргументовано поділено на дві групи, кожна з яких змістовно охарактеризована: нормативно-правова база, котра включає норми міжнародного права і чинного національного законодавства та наукові видання, які містять розвідки вітчизняного і зарубіжного досвіду функціонування бібліотечно-інформаційної сфери в умовах становлення нової, мережевої моделі транснаціональної інтеграції.

Ключові слова: бібліотечна справа, наукова бібліотека, інформаційні ресурси, законодавство України, нормативно-правовий акт, інформаційний простір, стандартизація.

Постановка проблеми у загальному вигляді. В умовах динамічних змін українського суспільства, які відбуваються під впливом глобалізації, європеїзації та цифровізації, вітчизняна бібліотечна справа сьогодні успішно реалізує завдання побудови цілісного національного інформаційного простору з метою вільного трансферу знань і підвищення рівня інтелектуалізації людського капіталу. Мультиетнічний характер української держави задля зміцнення соціальної згуртованості

і стабільності, економічної продуктивності та добробуту спрямовує політику у бібліотечно-інформаційній царині на прогрес системи наукових комунікацій, активне впровадження інновацій у бібліотечно-інформаційну діяльність, практичну реалізацію еталонних стратегій подальшого розвитку бібліотек як головних осередків збереження історичної пам'яті.

Актуальність дослідження. Теоретичні засади оновлення діяльності вітчизняної бібліотечної справи повинні базуватися на головній меті – перетворення бібліотек на інноваційні центри знань як неоціненного надбання нашої країни. Пріоритетними напрямками функціонування цих соціальних інституцій задля підвищення їхньої конкурентоспроможності та інноваційності вважаємо формулювання концептуальних характеристик, серед яких перевага надана розширенню асортименту послуг читачам, у тому числі забезпечення своєчасною, повною і достовірною інформацією, залучення нових категорій користувачів та упровадження стратегічної альтернативи зі асекурацією належного балансу якості та мобільності на засадах науково-інноваційної модернізації техніко-технологічного потенціалу.

Аналіз останніх досліджень. Показником актуалізації цієї проблематики є численні публікації як зарубіжних, так і вітчизняних науковців та практиків бібліотечної та суміжних галузей. Питання, пов'язані з імплементацією міжнародних стандартів та удосконаленням нормативно-методичного забезпечення діяльності бібліотек у контексті розвитку законодавства інформаційної сфери загалом і бібліотечної справи України, зокрема розглядалися у монографічних та дисертаційних дослідженнях Л. Петрової [23], І. Давидової [6], Т. Гранчак [5], І. Коваленко [18].

Окремі питання сучасної термінології української бібліотечно-інформаційної галузі, упровадження та використання міжнародних стандартів розглянуто В. Кириленко [11], М. Комовою (Сташко) [19], Л. Дем'янюк [7], О. Збанацькою [8], Н. Стрішенець [30], О. Тур [31]. У публікаціях наголошено, що чинні національні стандарти є дуже вагомим підґрунтям у формуванні української бібліотечної термінології, попри наявність окремих недоліків, зумовлених поспішністю в їхній розробці та потребують досконалої мовної експертизи.

Зокрема, Н. Стрішенець запропоновано термінологічний та компаративний підходи до вивчення теоретичних аспектів американського бібліотекознавства [29]. На прикладі засадничих понять американської бібліотечно-інформаційної терміносистеми «формування бібліотечного фонду» та «організація інформації» розкрито тенденції розвитку окремих напрямів сучасного бібліотекознавства насамперед комплектування,

розвиток бібліотечного фонду, каталогізація, бібліотечно-бібліографічна класифікація, предметизація, бібліографічний контроль.

У дослідженні О. Тур представлено міжнародну співпрацю через призму стандартизації документно-комунікаційної діяльності, зокрема, актуалізацію впровадження міжнародних і європейських стандартів ISO/TC 46 Information and documentation («Інформація та документація»), які зосереджуються на питаннях стандартизації діяльності інформаційних центрів, бібліотек, архівів, музеїв і комерційних структур у процесі виявлення, опису, зберігання та аналізу інформації, а також документо-обігу та керування документами [31].

Необхідність дієвої зміни та доповнень в галузі законодавчого і нормативного забезпечення бібліотечно-бібліографічної діяльності, шляхи вирішення проблем методології термінологічної лексикографії розглядаються на наукових конференціях, висвітлюються у науковій літературі, неодноразово актуалізовані у публікаціях на сторінках фахової періодики («Бібліотечний вісник», «Бібліотечна планета», «Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія», «Вісник Книжкової палати»).

Окремі аспекти чинного вітчизняного законодавства висвітлені Ю. Калініною-Симончук [10], М. Вилегжаниною [3], Я. Романовим [25]. Питання оптимізації авторського права в бібліотечно-інформаційній сфері досліджували М. Іванова [9], О. Кириленко та Л. Литвинова [12].

Стандартизацію в документознавстві, бібліотекознавстві, архівознавстві та видавничій справі узагальнено Ю. Палехою, І. Смоловик та М. Геращенко [22]. О. Клименко розглянуто питання імплементації міжнародних стандартів у нормативно-методичну базу діяльності наукових бібліотек України в умовах модернізації та інтенсифікації вітчизняного інформаційно-комунікаційного простору, запропоновані дефініції термінів «імплементація», «гармонізація», «адаптація», «уніфікація» і розкрито основні властивості цих понять [13, 14, 15].

У дослідженні Л. Андрусів представлено основні наукові підходи до системи нормативно-правових актів, акцентовано увагу на різноманітності критеріїв їх групування у систему та запропоновано авторський підхід до системи нормативно-правових актів [1].

Здійснені О. Башун [2] та Л. Кононученко (Прокопенко) [20] дисертаційні дослідження засвідчили важливість чинної нормативно-правової бази для ефективного функціонування обласних наукових бібліотек як важливого засобу активізації професійної та соціальної комунікації в умовах формування суспільства знань в Україні.

Історію формування нормативно-правового забезпечення взаємодії бібліотек Національної академії наук України від становлення бібліотечної мережі до її функціонування як потужного наукового інформаційного ресурсу представлено у статті О. Клименко та О. Сокур [17].

Означена тема розглядається на наукових конференціях, семінарах, висвітлюється на сторінках провідних фахових видань, тобто постійно знаходиться у полі зору вчених та практиків бібліотечної справи. Отже, дослідження нормативно-методичної бази бібліотечно-інформаційної діяльності вітчизняних наукових бібліотек має велике не лише тільки теоретичне, але й практичне значення, адже динамізм перетворень у всіх сферах суспільного життя формує нову парадигму діяльності бібліотек шляхом змістового структурно-організаційного оновлення, технічної і технологічної модернізації всіх процесів.

Здійснений аналіз джерел дослідження за обраною темою засвідчив малосистемний характер вивчення відповідної діяльності, спостерігається нечітка спрямованість визначення основних критеріїв їх класифікації. Тобто джерела дослідження нормативно-методичної бази бібліотечно-інформаційної діяльності вітчизняних наукових бібліотек системно не вивчено.

Мета статті – репрезентувати сучасну систему джерел дослідження нормативно-методичної бази бібліотечно-інформаційної діяльності вітчизняних наукових бібліотек.

Для досягнення поставленої мети необхідно *вирішити завдання* виявлення, аналізу та систематизації джерельної бази дослідження, як сукупність нормативно-правової бази, наукових публікацій науковців і практиків стосовно нормативно-методичної бази бібліотечно-інформаційної діяльності бібліотек.

Методи дослідження. Методологія статті базувалася на загальнонаукових принципах історизму, системності, комплексності, усебічності пізнання. Використання загальнонаукових (аналізу, синтезу, узагальнення) та спеціальних методів дослідження (порівняльно-історичному, ретроспективному, проблемно-хронологічному) сприяло досягненню поставленої мети.

Виклад основного матеріалу дослідження. Опанування та структуризація джерел дослідження є фундаментом для обґрунтування теоретичних, методичних і організаційних основ у процесі виконання першого розділу «Концептуальні засади розвитку нормативно-методичної бази бібліотечно-інформаційної діяльності наукових бібліотек» науково-дослідної роботи Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

«Розвиток нормативно-методичної бази діяльності наукових бібліотек відповідно до міжнародних стандартів» (2017–2019 рр., № 0116 U004420 державної реєстрації).

Систематизації джерел дослідження нормативно-методичної бази бібліотечно-інформаційної діяльності вітчизняних наукових бібліотек сприяла монографія О. Воскобойнікової-Гузевої щодо стратегії розвитку вітчизняної бібліотечно-інформаційної сфери. Дослідниця поділила документи на такі групи: вітчизняне законодавство, міжнародні угоди, наукові дослідження, нормативно-правові документи, концептуальні розробки розвитку бібліотечно-інформаційних систем [4]. У дослідженні О. Клименко запропоновано класифікацію джерел щодо вивчення нормативно-методичного забезпечення бібліотечно-інформаційної діяльності вітчизняних наукових бібліотек за типо-видовими характеристиками, спеціалізацією, хронологічною ознакою тощо [16]. Типо-видова характеристика включає нормативно-правову базу, яка стосується розвитку наукової, освітньої, інформаційної сфери та бібліотечної справи України; міждержавні угоди, рішення міжнародних самітів, меморандуми тощо; документи міжнародних організацій стосовно розвитку інформаційної сфери і бібліотек; документи нормативно-правового характеру провідних українських і зарубіжних інформаційно-бібліотечних установ (статути, звіти і т. д.). За спеціалізацією та масштабом охоплення документи поділено на загальнодержавні, загальні та спеціалізовані.

Концепція систематизування джерел дослідження генези нормативно-методичної бази бібліотечно-інформаційної діяльності вітчизняних наукових бібліотек базувалася на об'єкт-суб'єктності студійованого матеріалу, який відповідно згруповано у дві групи: нормативно-правова база, котра включає норми міжнародного права і чинного національного законодавства, і наукові видання, які містять розвідки вітчизняного та зарубіжного досвіду функціонування бібліотечно-інформаційної сфери в умовах становленням нової, мережевої моделі транснаціональної інтеграції.

Групування документів на основі їх подібності до узагальненої моделі багаторівневої структури джерел дослідження сприяє насамперед полегшенню орієнтування у величезному масиві, встановленню ієрархічних зв'язків між ними та дозволяє встановлення специфіки кожного з документів.

Отже, перша група (1) включає джерела правової регламентації вітчизняної бібліотечно-інформаційної сфери, тобто нормативно-правова база складається з документів, у яких закріплено норми міжнародного

права (1.1), і чинного національного законодавства (1.2), що обумовлено ієрархічною підпорядкованістю не тільки щодо нормативно-правових актів більшої юридичної сили, але також і щодо загальних принципів права, міжнародних договорів. Підгрупа 1.1 включає міжнародні акти та документи з питань правового регулювання діяльності бібліотек, серед яких варто назвати такі, як «Окінавська хартія глобального інформаційного суспільства» (2000), «Олександрійський маніфест про бібліотеки: Інформаційне суспільство в дії» (2005), рішення Всесвітнього саміту з питань інформаційного суспільства в Женеві (2003) та Тунісі (2005); документи міжнародних організацій (ІФЛА, ЮНЕСКО) щодо інформаційної сфери.

Сьогодні ІФЛА – незалежна міжнародна неурядова некомерційна організація, яка об'єднує бібліотеки понад 140 країн світу. Запровадження апробованого досвіду бібліотек провідних країн світу сприятиме успішній системній трансформації нормативно-методичної бази діяльності вітчизняних наукових бібліотек. Серед актуальних питань, на яких сконцентрована діяльність ІФЛА, для української бібліотечної справи загальнотеоретичного аналізу потребують: співвідношення бібліотечно-інформаційної діяльності, авторського права й електронної інформації, професійне навчання кадрів, адаптація та розвиток електронного середовища, застосування електронних засобів комунікації, надання ефективного доступу до інформації [27, с. 41].

Підгрупа 1.2 репрезентує національне законодавство як сукупність всіх чинних у державі нормативно-правових актів, в яких відображаються внутрішні змістові та структурні характеристики права. Регулюють правові відносини у вітчизняній бібліотечній справі закони України, укази Президента України, постанови та розпорядження, підписані Кабінетом Міністрів України, іншими міністерствами і відомствами, Національною академією наук України, Національною бібліотекою України імені В. І. Вернадського тощо.

«Поняття «нормативно-правові акти» включає комплекс актів правотворчості, виданих органами законодавчої і виконавчої влади. Таким чином, нормативно-правовий акт – це загальнообов'язкове офіційне рішення спеціально уповноваженого суб'єкта, прийняте в певному порядку, яке встановлює нові правові норми, змінює або скасовує вже наявні» [26].

За юридичною чинністю виділяють два види нормативно-правових актів: закони (1.2.1) і підзаконні нормативні акти (1.2.2). Конституція України має найвищу юридичну силу, тому всі національні закони

приймаються на її основі, а підзаконні нормативні акти – на основі законів та їх виконанні.

1.2.1 – закони України, які регламентують діяльність у вітчизняній бібліотечно-інформаційній сфері: «Про інформацію» (1992), «Про бібліотеки і бібліотечну справу» (1995), «Про основи державної політики у сфері наукової та науково-технічної діяльності» (1996), «Про Національну програму інформатизації» (1998), «Електронні документи та електронний документообіг» (2003), «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах» (2004), «Про міжнародні договори» (2004), «Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки» (2007), «Про культуру» (2010), «Про доступ до публічної інформації» (2011), «Про стандартизацію» (2014), «Про вищу освіту» (2014), «Про наукову і науково-технічну діяльність» (2016), «Про авторське і суміжні права» (2018) тощо.

Правове середовище бібліотечно-інформаційної діяльності включає підзаконні нормативні акти (1.2.2), які приймаються для детальнішого і конкретизуючого нормативного регулювання з метою оперативного вирішення питань, утворюють складну систему, і їх класифікують за різними критеріями. Зокрема, за сферою дії виокремлюють три види нормативно-правових актів: загальні (1.2.2.1), до прикладу, постанова Кабінету Міністрів України від 31.08.1998 р. № 1352 «Про затвердження Положення про формування та виконання Національної програми інформатизації»; указ Президента України «Про невідкладні заходи щодо розвитку бібліотек України» (2000); постанова Кабінету Міністрів України від 29.03.2006 р. № 373 «Про затвердження Правил забезпечення захисту інформації в інформаційних, телекомунікаційних та інформаційно-телекомунікаційних системах»; розпорядження Кабінету Міністрів України «Концепція розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 роки» (2018); спеціальні (1.2.2.2), серед яких розпорядження Президента України «Про заходи щодо вдосконалення діяльності Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського» (2003); «Програма інформатизації НАН України» (2004); розпорядження Кабінету Міністрів України «Концепція Державної цільової національно-культурної програми створення єдиної інформаційної бібліотечної системи «Бібліотека – XXI» (2009), яка стала складовою «Національної програми інформатизації», «Програма інформатизації НАН України на 2015–2019 роки» (2015); розпорядження Кабінету Міністрів України «Стратегія розвитку бібліотечної справи на період до 2025 року «Якісні зміни бібліотек для забезпечення сталого розвитку України» (2016);

постанова Кабінету Міністрів України «Положення про Національний репозитарій академічних текстів» (2017); локальні (1.2.2.3), тобто документи, які у сукупності становлять правове поле та регламентують діяльність вітчизняних бібліотек (статути, положення, інструкції, звіти, плани тощо).

Сучасна відкритість професійної інформації та доступ до сайтів бібліотек відчутно збільшили залучення такого важливого інформаційного контенту, як статути, правила, інструкції, звіти тощо. Саме внутрішньо-бібліотечні нормативні документи є правовою базою реалізації конкретних аспектів роботи кожної окремої бібліотеки, як особливого соціокультурного феномену задля реалізації інноваційного вектора розвитку України в умовах цифровізації, основна мета якої – «у трансформації сфер життєдіяльності у нові більш ефективні та сучасні. Такий приріст є можливим лише тоді, коли ідеї, дії, ініціативи та програми, які стосуються цифровізації, будуть інтегровані, зокрема, в національні, регіональні, галузеві стратегії і програми розвитку» [21].

Серед національних пріоритетів і завдань, визначених державною політикою України, передбачено «створення електронного інформаційного ресурсу з базами даних про об'єкти культурної спадщини, культурні цінності (у тому числі Музейного фонду України), створення електронного інформаційного ресурсу, який складатиметься з модулів (баз даних), з подальшою інтеграцією такої інформації у національні та міжнародні інформаційні ресурси, та забезпечення диференційованого доступу до неї цільових аудиторій» [21].

Сьогодні перед українською державою стоїть двоєдине завдання: інтеграція у світове співтовариство, зокрема впровадження позитивного міжнародного досвіду з усім арсеналом технологічних та управлінських інновацій для подальшої оптимізації на основі модифікації вітчизняної бібліотечно-інформаційної сфери шляхом адаптації, гармонізації, імплементації, уніфікації з законодавством інших зарубіжних країн та збереження власної автентичності в умовах глобалізації, яка детермінує всі сфери життя, поглиблюючи взаємодію та співробітництво [14].

Регламентация всіх суспільних відносин у контексті найвищої справедливості базується на фундаментальному принципі сучасного правопорядку у світі – верховенстві права. Так як Україна є рівноправним і активним суб'єктом усіх правовідносин, міжнародного співтовариства, європейської спільноти, тому і верховенство права для неї має таке ж значення, як і для всього цивілізованого світу. Найважливішим фактором, який впливає на успішний розвиток усього українського суспільства,

як громадян демократичної, соціальної, правової держави (ст. 1 Конституції України), є розуміння верховенства права. Конституція України закріплює статус держави з ринковою і соціальною моделлю, що і відповідає європейським стандартам.

Модернізація нормативно-правової бази діяльності наукових бібліотек відповідно до міжнародних стандартів базується на врахуванні досвіду та досягнень розвинених країн світу в цій галузі, а імплементації підлягає велика кількість європейських і міжнародних стандартів, які застосовуються у бібліотечно-інформаційній сфері. Формування цілісної системи нормативно-правового забезпечення діяльності наукових бібліотек повинно стати одним із головних напрямів реалізації державної політики у вітчизняній бібліотечній справі. Сьогодні, на жаль, домінує практика внесення окремих змін, які не завжди є системними і не забезпечують бажаного результату [14].

Як наголошує О. Шпакович, у сучасному складному, динамічному, пронизаному різними суперечностями світі новою тенденцією у діяльності міжнародних організацій, які сприяють більш тісному співробітництву між державами, є те, що правові акти, які ухвалюються органами міжнародних організацій, є обов'язковим не тільки для держав-членів та їхніх виконавчих органів, а також для фізичних і юридичних осіб [33]. Нині закономірним результатом входження України у міжнародне співтовариство є гармонізація міжнародного і національного законодавства, тобто наближення до європейських міжнародно-правових систем насамперед приведення національного законодавства у відповідність до європейських правових стандартів.

Ми погоджуємося з думкою Ж. Режі, Ж. Моррісона та Х. Туре, що стрижневими критеріями втілення Україною перспективи членства в Європейському Союзі після підписання угоди про асоціацію є прийняття, створення необхідних механізмів упровадження, застосування та реалізація на національному рівні міжнародних стандартів, у т. ч. у бібліотечно-інформаційній галузі. «Міжнародні стандарти полегшують доступ всіх і кожного до продукції, структур та послуг, надають платформу для розповсюдження технічних інновацій як в розвинених країнах, так і країнах, що розвиваються. Вони включають поняття безпеки, ергономіки та гармонізовані методи випробовування, спрямовані на підвищення доступності. IEC, ISO та ITU координують свою роботу і пропонують таку систему стандартизації, яка допомагає конструкторам, виробникам та тим, хто формує політику зробити світ безпечнішим і доступнішим для усіх сьогодні і завтра» [24].

З метою забезпечення міжнародного обміну товарами і послугами ISO, як неурядова організація, упродовж усього періоду існування реалізує чільне завдання – розвиток стандартизації і суміжних видів діяльності, а результатом цього став бурхливий розвиток співробітництва в інтелектуальній, науково-технічній і економічній галузях. Тому, на наше переконання, визначальним фактором інтеграції вітчизняного бібліотечного ресурсу у світовий інформаційний простір загалом та для безперешкодного обміну бібліографічною, реферативною й іншою інформацією, зокрема є імплементація міжнародних нормативних і методичних документів у бібліотечно-інформаційну діяльність вітчизняних наукових бібліотек задля чинної оптимізації нормативно-правової бази бібліотечної справи та підвищення її конкурентоздатності у світі.

Ратифікація та імплементація міжнародних стандартів у вітчизняній бібліотечно-інформаційній сфері потребує академічної свободи, що здійснюється на принципах свободи слова і творчості, поширення знань та інформації, проведення наукових досліджень і використання їхніх результатів, та реалізується з урахуванням обмежень, встановлених законом.

Головною метою діяльності громадського об'єднання Українська бібліотечна асоціація є всебічне сприяння розвитку бібліотечної справи і забезпеченню права користувачів та споживачів інформації на якісне і своєчасне бібліотечне та інформаційно-бібліографічне обслуговування. Серед основних завдань Асоціації визначено: сприяння доступу громадян до всього обсягу накопичених знань та інформації; сприяння формуванню в суспільстві усвідомлення пріоритету бібліотеки як центру інформації та осередку культури, привернення уваги суспільства до її проблем; сприяння вдосконаленню законодавства з питань, що стосуються бібліотечної справи і доступу громадян до інформації; сприяння підвищенню престижу бібліотек. Так, Українська бібліотечна асоціація була співтворцем «Стратегії розвитку бібліотечної справи на період до 2025 року «Якісні зміни бібліотек для забезпечення сталого розвитку України». Успіх реалізації Стратегії вбачається у координованості дій активних членів Асоціації, розвитку інтелектуального капіталу та стабільності забезпечення програмної діяльності [28, 32].

Сьогодні особливої актуальності набуває ефективність висвітлення результатів наукових пошуків нової парадигми діяльності бібліотек шляхом змістового структурно-організаційного оновлення, технічної і технологічної модернізації всіх процесів. Тому у другу групу об'єднано наукові видання, які містять розвідки вітчизняного і зарубіжного досвіду

функціонування бібліотечно-інформаційної сфери в умовах становлення нової, мережевої моделі транснаціональної інтеграції.

Архітектоніку документів цієї групи становлять наукові видання: автореферати дисертацій та дисертаційні дослідження (докторські і кандидатські); монографії; наукові статті; матеріали наукових, науково-практичних конференцій; довідкова література. Варто підкреслити, що назріла необхідність у їх ґрунтовному осягненні та ретроспективному дослідженні. Тому детальному розгляду структуризації та концептуальному наповненню основних векторів сучасних студій бібліотекознавства та суміжних наук буде присвячено наступне дослідження.

Висновки та практичне значення. Високий рівень та інтенсивність розробки окремих питань заклали підвалини для розвитку нормативно-методичної бази бібліотечно-інформаційної діяльності вітчизняних наукових бібліотек як системного явища, яке є невід'ємною частиною процесу інтеграції у світовий інформаційний простір. Визначення оптимальних стратегій розвитку української бібліотечно-інформаційної сфери та формування ефективного вектора інтеграції у світовий науково-освітньо-культурний простір потребує фахового теоретико-методологічного і правового забезпечення на концептуальному та науково-організаційному рівнях задля оптимізації чинної нормативно-методичної бази бібліотечно-інформаційної діяльності вітчизняних наукових бібліотек.

Сучасному етапу бібліотечного процесу не тільки в Україні, але і в світі, притаманні процеси трансформації, модифікації, адаптації бібліотеки до потреб соціуму, що зумовлено як впливом глобалізації, так і широким застосуванням інформаційно-комунікаційних технологій, а це сприяє створенню єдиного бібліотечно-інформаційного простору для безперешкодного обміну бібліографічною, реферативною та іншою інформацією, запровадження нових послуг і сервісів.

Маємо бути впевнені, що сучасна бібліотечна наука (library science) України зробить свій очікуваний внесок в імплементацію та гармонізацію базових стандартів і нормативів функціонування бібліотек, що дасть змогу гарантувати забезпечення доступності бібліотечних послуг та підняти на належний рівень максимально повне задоволення потреб користувачів і знайде відображення в кількісних та якісних показниках задля якнайшвидшої адаптації до умов європейського і світового співтовариства.

Список бібліографічних посилань

1. Андрусів Л. Теоретико-правові засади системи нормативно-правових актів. *Теорія держави і права*. 2017. № 4. С. 128–131. URL: <http://ppp-journal.kiev.ua/archive/2017/4/27.pdf> (дата звернення 22.09.2019).
2. Башун О. В. Трансформація універсальної бібліотеки як культурно-інформаційного центру регіону: дис. ... канд. пед. наук : 07.00.08. Київ. *нац. ун-т культури і мистецтв*. Київ, 2001. 195 с. URL: <http://referatu.net.ua/newreferats/7569/180881> (дата звернення 19.10.2019).
3. Вилегжаніна М. Нормативно-правовий акт як особливий вид документа. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. 2010. Вип. 27. С. 281–287. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/npnbuimviv_2010_27_33.
4. Воскобойнікова-Гузєва О. В. Стратегії розвитку бібліотечно-інформаційної сфери України: генезис, концепції, модернізація : монографія / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського; наук. ред. Г. І. Ковальчук. Київ : Академперіодика, 2014. 362 с.
5. Гранчак Т. Ю. Бібліотека і політична комунікація [монографія]. НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2012. 481 с.
6. Давидова І. О. Інноваційна політика бібліотек України: зміст та стратегії розвитку в інформаційному суспільстві : дис ... д-ра наук із соц. комунікацій : 27.00.03. Харків. держ. акад. культури. Харків, 2008. 444 с.
7. Дем'янюк Л. Впровадження міжнародного стандарту з бібліотечної статистики: термінологічний аспект. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. Київ, 2017. Вип. 48. С. 64–77.
8. Збанацька О. Інформаційний пошук за стандартами інформаційної сфери: термінологічний аспект. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. Київ, 2017. Вип. 48. С. 45–63.
9. Іванова М., Іванов Ю. Авторське право на службовий твір в умовах розвитку документно-інформаційних ресурсів бібліотек. *Вісн. Книжк. палати*. 2016. № 12. С. 22–25. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/eg-0000001282> (дата звернення 19.12.2019).
10. Калинина-Симончук Ю. Правовые основы развития Национальной библиотеки Украины имени В. И. Вернадского в 90-х годах XX в. *Библиотеки национальных академий наук: проблемы функционирования, тенденции развития*. 2018. Вып. 16. С. 207–231. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bnan_2018_16_22 (дата звернення 12.01.2020).
11. Кириленко В. Особливості впровадження застандартизованої

термінології в національній стандартизації. *Вісн. Книжк. палати*. 2012. № 1. С. 25–27.

12. Кириленко О., Литвинова Л. Інтелектуальна власність та проблеми авторського права в інформаційно-комунікаційній діяльності бібліотек. *Бібл. вісн.*. 2016. № 6. С. 39–40. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bv_2016_6_13 (дата звернення 12.01.2020).

13. Клименко О. З. Аспектуалізація нормативно-правової бази діяльності наукових бібліотек у проблемному полі вітчизняної фахової періодики. *Бібліотеки, архіви, музеї як центри освіти та саморозвитку особистості : XXI всеукраїнська наук.-практ. конф. «Короленківські читання 2018»*. URL: https://ru.calameo.com/read/0053371047_b6533_fa53_fd. (дата звернення: 03.03.2019).

14. Клименко О. З. Базові засади імплементації міжнародних нормативних документів у діяльність наукових бібліотек України. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. Київ, 2017. Вип. 48. С. 184–201.

15. Клименко О. З. Імплементація міжнародних стандартів у нормативно-методичну базу діяльності наукових бібліотек України. *Бібліотека. Наука. Комунікація. Стратегічні завдання розвитку наукових бібліотек : матеріали міжнар. наук. конф. (Київ, 3–5 жовт. 2017 р.)*. Київ, 2017. С. 55–58.

16. Клименко О. Нормативно-методична база діяльності наукових бібліотек на сторінках «Бібліотечного вісника» (до 25-річчя журналу). *Українська періодика: історія і сучасність : доп. та повідомлення дванадцятої всеукр. наук.-теорет. конф. (Львів, 30 листоп.–1 груд. 2018 р.)*. Львів, 2018. С. 257–262.

17. Клименко О. З., Сокур О. Л. Нормативно-правова база взаємодії бібліотек Національної академії наук України. Історія формування. *Бібл. вісн.*. 2019. № 4. С. 12–18. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bv_2019_4_4 (дата звернення 15.11.2019).

18. Коваленко Л. П. Теоретичні проблеми розвитку інформаційного права України : [монографія]. Харків : Право, 2012. 248 с.

19. Комова М. В. Лексикографічні джерела бібліотекознавства. *Бібліотека. Наука. Комунікація: актуальні тенденції у цифрову епоху : матеріали Міжнар. наук. конф. (8–10 жовт. 2019 р.) : у 2 т.* Київ, 2019. Т. 1. С. 417–421.

20. Кононученко Л. І. Діяльність обласних універсальних наукових бібліотек України по забезпеченню інформаційних потреб користувачів (кінець ХХ – початок ХХІ ст.) : дис. ... канд. культурології : 26.00.01. Київ. нац. ун-т культури і мистецтв. Київ, 2011. 224 с. 21.

Концепція розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 роки : розпорядження Кабінету Міністрів України від 17.01.2018 № 67-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-%D1%80> (дата звернення 18.12.2019).

22. Палеха Ю. І., Смолівик І. В., Геращенко М. В. Стандартизація в документально-інформаційній, бібліотечній, архівній та видавничій справі. : навч. посіб. Київ, 2018. 220 с.

23. Петрова Л. Г. Соціально-економічні аспекти розвитку бібліотек України в сучасних умовах [дис. д-ра пед. наук : 07.00.08.]. Харків. держ. академія культури. Харків, 2006. 475 с.

24. Режі Ж., Моррісон Ж., Туре Х. Стандарти роблять світ доступним для всіх. *Стандартизація, сертифікація, якість*. 2010. № 5. С. 5.

25. Романов Я. В. Підзаконні акти: загальнотеоретична характеристика [автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01.]. Нац. юридичний ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2015. URL: https://dbms.institute/wp-content/uploads/2016/01/Romanov_YaV.pdf (дата звернення 17.01.2020).

26. Система законодавства. Нормативно-правові акти та їх систематизація : метод. посіб. Рівне. 2017. URL: https://rivnejust.gov.ua/media/files_for_pages/AF.pdf (дата звернення 17.01.2020).

27. Сокур О. Л. Взаємодія бібліотек наукових установ Національної академії наук України у формуванні вітчизняного наукового інформаційного простору: науково-організаційне забезпечення [дис. ... канд. наук із соц. комунікацій : 27.00.03.]. Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2019. 297 с. URL: http://www.nbuv.gov.ua/sites/default/files/disser/dis_23.pdf (дата звернення 17.01.2020).

28. Статут Української бібліотечної асоціації. 2010. 14 с. URL: <http://www.ula.org.ua/ua/252-dokumenty/dokumenty-uba/163-dokumenty-uba> (дата звернення 17.01.2020).

29. Стрішенець Н. В. Сучасна американська бібліотечно-інформаційна терміносистема: бібліотекознавчий аспект [монографія] *НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського*. Київ, 2011. 501 с.

30. Стрішенець Н. Сучасні вітчизняні бібліотечно-інформаційні стандарти: термінологічний аналіз. *Бібл. вісн.* 2018. № 3. С. 28–40. URL: http://bv.nbuv.gov.ua/doc/bv_2018_3_7 (дата звернення 28.11.2019).

31. Тур О. М. Документознавча термінологія: проблеми уніфікації та стандартизації [монографія]. Кременчук : ПП Щербатих, 2018. 302 с.

32. Українська бібліотечна асоціація. [док. і матеріали]. УБА, Нац. парламентська б-ка України. Київ, 1998. 77 с.

33. Шпакович О. М. Наукова доповідь на засіданні Вченої Ради

Інституту міжнародних відносин 25 лютого 2011 року по докторській дисертації на тему: «Вплив актів міжнародних організацій на внутрішні правопорядки держав-членів». URL: <http://journals.iir.kiev.ua/index.php/armv/article/viewFile/1800/1638> (дата звернення 17.01.2020).

References

1. Andrusiv, L. (2017). Teoretyko-pravovi zasady systemy normatyvno-pravovykh aktiv [Theoretical and legal principles of the system of regulatory acts]. *Teoriia derzhavy i prava – Theory of State and Law*, no. 4, pp. 128–131. Retrieved from <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2017/4/27.pdf> [in Ukrainian].
2. Bashun, O. V. (2001). Transformatsiia universalnoi biblioteky yak kulturno-informatsiinoho tsentru rehionu [Transformation of universal library into the cultural and information center of a region]. (PhD dissertation). Kyiv National University of Culture and Arts, Kyiv. Retrieved from <http://referatu.net.ua/newreferats/7569/180881> [in Ukrainian].
3. Vylezhanina, M. (2010). Normatyvno-pravovyi akt yak osoblyvyi vyd dokumenta [Legal act as a special kind of document]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskogo – Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, no. 27, pp. 281–287. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/npbuimviv_2010_27_33 [in Ukrainian].
4. Voskoboinikova-Huzieva, O. V. (2014) Stratehii rozvytku bibliotechno-informatsiinoi sfery Ukrainy: henezys, kontseptsii, modernizatsiia [Strategies of development of library and informative sphere in Ukraine: genesis, conceptions, modernization]. Kyiv, Ukraine : Akadempriodyka [in Ukrainian].
5. Hrachak, T. U. (2012). Biblioteka i politychna komunikatsiia [Library and political communication]. Kyiv [in Ukrainian].
6. Davydova, I. O. (2008). Innovatsiina polityka bibliotek Ukrainy: zmist ta stratehii rozvytku v informatsiinomu suspilstvi [Innovative policy of libraries in Ukraine: content and development strategies in the information society]. *Doctor's thesis*. Kharkiv State Academy of Culture. Kharkiv [in Ukrainian].
7. Demianiuk, L. (2017). Vprovadzhennia mizhnarodnoho standartu z bibliotechnoi statystyky: terminolohichniy aspekt [Implementation of the international standard on library statistics: technological aspect]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskogo – Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, no. 48, pp. 64–77. <https://doi.org/10.15407/np.48.064> [in Ukrainian].

8. Zbanatska, O. (2017). Informatsiinyi poshuk za standartamy informatiinoi sfery: terminolohichniy aspekt [Information search according to the standards of the information sphere : the terminological aspect]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V. I. Vernadskogo – Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, no. 48, pp. 45–63. <https://doi.org/10.15407/np.48.045> [in Ukrainian].

9. Ivanova, M., Ivanov, Yu. (2016). Avtorske pravo na sluzhbovyi tvir v umovakh rozvytku dokumentno-informatsiinykh resursiv bibliotek [Copyright for service work in the context of development of libraries documentary and information resources]. *Visnyk Knyzhkovoi palaty – Bulletin of the Book Chamber*, no. 12, pp. 22–25. Retrieved from <http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0000001282> [in Ukrainian].

10. Kalinina-Simonchuk, Yu. (2018). Pravovye osnovy razvitiia Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V. I. Vernadskogo v 90-kh godakh XX v. [Legal basis for the development of the V. I. Vernadsky National Library of Ukraine in the 90 s of the XX century]. *Biblioteki natsionalnykh akademii nauk: problemy funkcionirovaniia, tendentsii razvitiia: nauk-prakt. sb. – Libraries of National Academies of Sciences: Problems of Functioning, Tendencies of Development: a Scientific and Practical Collection*, no. 16, pp. 207–231. <https://doi.org/10.15407/maan2018.16.207>. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/bnan_2018_16_22 [in Russian].

11. Kyrylenko, V. (2012). Osoblyvosti vprovadzhuvannia zastandardyzovanoi terminolohii v natsionalnii standartyzatsii [Features of standardized terminology implementation into the national standardization]. *Visnyk Knyzhkovoi palaty – Bulletin of the Book Chamber*, no. 1, pp. 25–27 [in Ukrainian].

12. Kyrylenko, O., Lytvynova, L. (2016). Intelektualna vlasnist ta problemy avtorskoho prava v informatsiino-komunikatsiinii diialnosti bibliotek [Intellectual property and problems of copyright in the information and communication libraries work]. *Biblioteknyi visnyk – Library Bulletin*, no. 6, pp. 39–40. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/bv_2016_6_13 [in Ukrainian].

13. Klymenko, O. Z. (2018). Aspektualizatsiia normatyvno-pravovoi bazy diialnosti naukovykh bibliotek u problemnomu poli vitchyznianoi fakhovoi periodyky [Aspectualization of the legal base of activity of scientific libraries in the problematic field of national professional periodicals]. *In Libraries, archives, museums as centers of education and self-development of the individual. Proceedings of the 21 nd All-Ukrainian Conference*. Retrieved from https://ru.calameo.com/read/0053371047_b6533_fa53_fd [in Ukrainian].

14. Klymenko, O. Z. (2017). Bazovi zasady implementatsii mizhnarodnykh normatyvnykh dokumentiv u diialnist naukovykh bibliotek Ukrainy [Basic

principles of implementation of international normative documents in the activity of scientific libraries in Ukraine]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho – Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, no. 48, pp. 184–201. <https://doi.org/10.15407/nr.48.184> [in Ukrainian].

15. Klymenko, O. Z. (2017). Implementatsiia mizhnarodnykh standartiv u normatyvno-metodychnu bazu diialnosti naukovykh bibliotek Ukrainy. [Implementation of international standards in the regulatory and methodological base of activity of scientific libraries in Ukraine]. *Biblioteka. Nauka. Komunikatsiia. Stratehichni zavdannya rozvytku naukovykh bibliotek: mizhnarodna naukova konferentsiia (Kyiv, 3–5 zhovt. 2017 r.) – Library. Science. Communication. Strategic Tasks for the Development of Scientific Libraries: International Scientific Conference (Kyiv, October 3–5, 2017)*. Kyiv. (pp. 55–58) [in Ukrainian].

16. Klymenko, O. Z. (2018, November–December). Normatyvno-metodychna baza diialnosti naukovykh bibliotek na storinkah «Bibliotechnogo visnyka» (do 25-richchia zhurnalu) [Legal and methodological basis of the activity of scientific libraries on the pages of the «Bibliotechnyi Visnyk» (to the 25 th anniversary of the journal)]. In *Ukrainian Periodicals: History and Modernity. Proceedings of the XII All-Ukrainian Scientific-Theoretical Conference*. Lviv. (pp. 257–262) [in Ukrainian].

17. Klymenko, O. Z., Sokur, O. L. (2019). Normatyvno-pravova baza vzaemodii bibliotek Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy. Istoriia formuvannia [Normatively-legal basis of the library's interaction of the National Academy of Sciences of Ukraine. History of formation]. *Bibliotechnyi visnyk – Library Bulletin*, no. 4, pp. 12–18. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/bv_2019_4_4 [in Ukrainian].

18. Kovalenko, L. P. (2012). Teoretychni problemy rozvytku informatsiinoho prava Ukrainy. [Theoretical problems of development of information law of Ukraine]. Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].

19. Komova, M. V. (2019, October). Leksykohrafichni dzherela bibliotekoznavstva [Lexicographic sources of library science]. *Biblioteka. Nauka. Komunikatsiia: aktualni tendentsii u tsyfrovu epokhu : materialy Mizhnar. nauk. konf. (8–10 zhovt. 2019 r.): u 2 t. – Library. Science. Communication: Current Trends in the Digital Age: Proceedings of the International Scientific Conference, V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*. Ch. 1, pp. 417–421. Kyiv [in Ukrainian].

20. Kononuchenko, L. I. (2011). Diialnist oblasnykh universalnykh naukovykh bibliotek Ukrainy po zabezpechenniu informatsiinykh potreb korys-

tuvachiv (kinets XX – pochatok XXI st.) [The activity of regional universal scientific libraries of Ukraine in meeting users information needs (late XXth – early XXIth century)]. *Candidate's thesis*. Kyiv National University of Culture and Arts, Kyiv [in Ukrainian].

21. Kabinet Ministriv Ukrainy (2018). Kontseptsiiia rozvytku tsyfrovoy ekonomiky ta suspilstva Ukrainy na 2018–2020 roky [The Concept of Development of the Digital Economy and Society of Ukraine for 2018–2020]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67–2018-%D1%80> [in Ukrainian].

22. Palekha, Yu. I., Smolovyk, I. V., Herashchenko, M. V. (2018). Standartyzatsiia v dokumentalno-informatsiinii, bibliotechnii, arkhivnii ta vydavnychii spravi [Standardization in Documentation, Information, Library, Archival and Publishing Areas]. Kyiv [in Ukrainian].

23. Petrova, L. H. (2006). Sotsialno-ekonomichni aspekty rozvytku bibliotek Ukrainy v suchasnykh umovakh [Social and economic aspects of the development of libraries in Ukraine in modern conditions]. *Doctor's thesis*. Kharkiv State Academy of Culture. Kharkiv [in Ukrainian].

24. Rezh, Zh., Morrison, Zh., Ture Kh. (2010). Standarty robliat svit dostupnym dlia vsikh [Standards make the world accessible to all]. *Standartyzatsiia, sertyfikatsiia, yakist – Standardization, Certification, Quality*, no. 5, p. 5 [in Ukrainian].

25. Romanov, Ya. V. (2015). Pidzakonni akty: zahalnoteoretychna kharakterystyka [Sublegislative acts: general theoretical characteristic]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Yaroslav Mudryi National Law University. Kharkiv. Retrieved from https://dbms.institute/wp-content/uploads/2016/01/Romanov_YaV.pdf [in Ukrainian].

26. Systema zakonodavstva. Normatyvno-pravovi akty ta yikh systematyzatsiia [Legislation system. Legal acts and their systematization]. (2017). Rivne. Retrieved from https://rivnejust.gov.ua/media/files_for_pages/AF.pdf [In Ukrainian].

27. Sokur, O. L. (2019). Vzaiemodiia bibliotek naukovykh ustanov Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy u formuvanni vitchyznianoho naukovoho informatsiinoho prostoru: nauково-orhanizatsiine zabezpechennia [Cooperation between Libraries of Scientific Institutions of the National Academy of Sciences of Ukraine in the Formation of the National Scientific Information Space: Scientific and Organizational Support]. *Candidate's thesis*. V. I. Vernadsky National Library of Ukraine. Kyiv. Retrieved from http://www.nbu.gov.ua/sites/default/files/disser/dis_23.pdf [in Ukrainian].

28. Statut Ukrainskoi bibliotechnoi asotsiatsii [Charter of the Ukrainian

Library Association]. (2010). Retrieved from <http://www.ula.org.ua/ua/252-dokumenti/dokumenti-uba/163-dokumenti-uba> [in Ukrainian].

29. Strishenets, N. V. (2011). Suchasna amerykanska bibliotечно-informatsiina terminosystema: bibliotekoznavchyi aspekt [The Modern American Library and Information Terminology: A Library Studies Aspect]. Kyiv [in Ukrainian].

30. Strishenets, N. (2018). Suchasni vitchyzniani bibliotечно-informatsiini standarty: terminolohichnyi analiz. [Modern Native Library and Information Standards: Terminological Analysis]. *Bibliotечnyi visnyk – Library Bulletin*, no. 3, pp. 28–40. Retrieved from http://bv.nbuv.gov.ua/doc/bv_2018_3_7 [in Ukrainian].

31. Tur, O. M. (2018). Dokumentoznavcha terminolohiia: problemy unifikatsii ta standartyzatsii [Documentary terminology: problems of unification and standardization]. Kremenchuk: PE Shcherbatykh [in Ukrainian].

32. Ukrainska bibliotечna asotsiatsiia [Ukrainian Library Association]. (1998). National Parliamentary Library Ukraine. Kyiv [in Ukrainian].

33. Shpakovych, O. M. (2011). Naukova dopovid na zasidanni Vchenoi Rady Instytutu mizhnarodnykh vidnosyn 25 liutoho 2011 roku po doktorskii dysertatsii na temu: «Vplyv aktiv mizhnarodnykh orhanizatsii na vnutrishni pravoporiadky derzhav-chleniv» [Scientific report at the meeting of the Academic Council of the Institute of International Relations on 25 February 2011 on the doctoral dissertation on «The impact of acts of international organizations on the internal law and order of the Member States»]. Retrieved from <http://journals.iir.kiev.ua/index.php/apmv/article/viewFile/1800/1638> [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 04.01.2020.

Oksana Klymenko,

PhD (History), Senior Researcher, Associate Professor,
V. I. Vernadsky National Library of Ukraine
3 Holiivskyi Ave., Kyiv 03039, Ukraine
e-mail: klimenko_oz@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0003-4821-8503>

Olena Sokur,

Junior Researcher,
V. I. Vernadsky National Library of Ukraine
3 Holiivskyi Ave., Kyiv 03039, Ukraine
e-mail: sokuro@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0001-9861-3283>

Regulatory and Methodological Base of Libraries in Ukraine: Sources for Study

The article presents the analysis and substantiation of the author's systematization of the sources for study of the genesis of normative-methodological base of library information activities as an important tool in influencing communication activity in the world scientific and education and cultural space, taking into account the dynamics of transformations in all spheres of public life.

The purpose of the article is to represent the modern system of sources for study of regulatory and methodological base of Ukrainian national scientific libraries information activities. The concept of systematization of sources for such a study was based on the object-subjectivity of the study material. Documents were grouped basing on their resemblance to a generalized model of a multilevel structure of research sources facilitates orientation in a huge array and establishes hierarchical relationships between them, and allows you to establish the specifics of each document. The legal environment of library and information activities includes by-laws which are adopted for more detailed and specific regulation in order to promptly resolve issues, form a complex system, and they are classified according to different criteria. The modern openness of professional information and access to library sites has significantly increased the involvement of such important information content as charters, rules, instructions, reports and more. It is internal library normative documents (local regulations) that are the legal basis for the implementation of specific aspects of the work of each library, as a special sociocultural phenomenon in order to realize the innovative vector of Ukraine development in terms of digitalization.

The whole set of documents is reasonably divided into two groups, each of them is substantively characterized: a legal framework that includes rules of international law and applicable national legislation, and scientific publications that contain intelligence of domestic and foreign experience of functioning of the library and information sphere given that library and information sphere become a network model of transnational integration.

Keywords: library business, scientific library, information resources, legislation of Ukraine, normative legal act, information space, standardization.

Павло Штих,

молодший науковий співробітник,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

Голосіївський просп., 3, Київ, 03039, Україна

e-mail: paul.shtykh@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-3072-4726>

СОЦІАЛЬНІ МЕРЕЖІ ЯК ЗАСІБ ПРОСУВАННЯ ДОВІДКОВО-БІБЛІОГРАФІЧНИХ ПРОДУКТІВ ТА ПОСЛУГ У СИСТЕМІ НАЦІОНАЛЬНИХ КОМУНІКАЦІЙ

У статті аналізується використання соціальних медіа для ефективного просування бібліотечних продуктів та послуг, акцентується увага на організації діяльності співробітників у цій сфері, розглядається ефективність взаємодії аудиторії сторінки відділу науково-бібліографічної інформації (ВНБІ) Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського (НБУВ) з публікаціями (дописами) в соціальній мережі «Фейсбук», окреслюються пріоритетні напрями подальшого розвитку та підтримки сторінки, надаються деякі рекомендації щодо ефективнішого використання ресурсів цієї соціальної мережі та її статистичних можливостей для детальнішого аналізу взаємодії з аудиторією.

Ключові слова: соціальні медіа, довідково-бібліографічні видання, бібліографічні послуги, інформаційні послуги, бібліотека, фейсбук.

Актуальність дослідження. В умовах сучасного безупинного розвитку інформаційних технологій, постійного розширення можливостей для якнайвигіднішої маркетингової комунікації, важливо вибрати найбільш вигідну платформу для просування власних товарів та послуг. Однією з таких платформ є «Фейсбук» – найбільша соціальна мережа у світі: близько 2,5 млрд активних користувачів (грудень 2019 р.) [12] та один з найпопулярніших інтернет-сервісів в Україні (станом на початок 2019 р. – 13 млн користувачів) [5]. Мультиформатність цієї мережі дає змогу розміщувати різноманітний контент (текстовий, графічний, аудіовізуальний), що значно розширює можливості інформування користувачів про нові довідково-бібліографічні ресурси та послуги.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останніми роками питання доцільності й важливості використання соціальних медіа для просування бібліотечних інформаційних продуктів і послуг неодноразово досліджувалися вітчизняними науковцями. Т. Гранчак вважає, що хорошим прикладом для наслідування є Бібліотека Конгресу США та Британська бібліотека, які вже мають досвід у стандартизації своєї діяльності в соціальних мережах («Фейсбук», «Твітер», «Ютуб» та інших) [3]. Н. Тарасенко також наголошує на необхідності переймання світового досвіду взаємодії бібліотек та соціальних мереж [10] і на важливості впровадження стандартів присутності бібліотек у соціальних мережах задля якісного та професійного наповнення сторінок, що регламентувалося б відповідними нормативними документами [9]. О. Кривецький переконаний, що в умовах трансформаційних суспільств бібліотеки відіграють важливу роль, і для того, щоб відповідати сучасним реаліям необхідно шукати додаткові канали популяризації своєї діяльності, якими є соціальні мережі [6]. Г. Булахова розглядає соціальні медіа як один з найважливіших маркетингових інструментів бібліотеки [2]. Л. Поперечна розглядає важливість чітких алгоритмів та дій щодо підтримки і розвитку офіційного представництва бібліотеки в соціальних медіа та наголошує на важливості продовження всебічного дослідження цього аспекту бібліотечної діяльності для вироблення концепції успішного медіапредставництва сучасної бібліотеки [7]. У комплексному дослідженні В. Струнгар здійснено ґрунтовне дослідження бібліотечної присутності в соціальних медіа, багатоаспектно визначено перспективи розвитку представлення бібліотеки в сучасному медіасередовищі, обґрунтовано доцільність використання мережі «Фейсбук» для ефективного й різнопланового представлення бібліотечних товарів і послуг [8]. С. Барабаш наголошує на необхідності змін у традиційних PR-технологіях відповідно до сучасних трансформаційних процесів у комунікаційному середовищі [1]. А. Жабін досліджував і порівнював можливості та обмеження різних видів соціальних медіа, виділяючи глобальні сервіси «Фейсбук» і «Ютуб» як найефективніші [4].

Мета цієї праці – дослідити використання соціальних медіа для популяризації бібліотечних інформаційних продуктів та послуг, проаналізувати ефективність використання можливостей платформи «Фейсбук» відділом науково-бібліографічної інформації Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського, розглянути основні перспективні напрями щодо вдосконалення діяльності сторінки.

Методологія. Використано комплекс методів: статистичний, емпіричний (зокрема спостереження), контент-аналіз, історіографічний аналіз публікацій, електронних та мережевих ресурсів.

Виклад основного матеріалу. Використання сервісів Web 2.0 (яскравим прикладом яких є соціальні мережі) – це не тільки важливий додатковий засіб інформування реальних і потенційних користувачів бібліотеки щодо видань, ресурсів, інформаційних продуктів та послуг бібліотеки, але є також і місцем для пошуку нових користувачів, партнерів, друзів, меценатів тощо.

НБУВ надає великого значення присутності в соціальних медіа. Це можна прослідкувати за наявністю в мережі «Фейсбук» багатьох її підрозділів (наведено дані про діючі сторінки, що підтримуються співробітниками бібліотеки, з датою останньої публікації не пізніше, ніж два місяці від дати звернення – 01.01.2020 р.): Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського (понад 5 тис. вподобань / близько 5,5 тис. підписників) – <https://www.facebook.com/Vernadsky.Library>; Національна юридична бібліотека (1,2 тис. / 1,3 тис.) – <https://www.facebook.com/nllofua>; відділ стародруків та рідкісних видань НБУ ім. В. І. Вернадського (1,1 тис. / 1,2 тис.) – <https://www.facebook.com/vsrvnbu>; відділ музичних фондів НБУВ (більше ніж 1 тис.) – <https://www.facebook.com/mus.fond>; Інститут рукопису НБУВ (близько 1 тис.) – <https://www.facebook.com/Інститут-рукопису-НБУВ-1685905395010056>; Фонд Президентів України НБУ ім. В. І. Вернадського (близько 300) – <https://www.facebook.com/fondprezidentiv>; відділ зарубіжної україніки Інституту книгознавства НБУВ (близько 100) – <https://www.facebook.com/vzunbuv>; відділ образотворчих мистецтв НБУВ (92) – <https://www.facebook.com/Відділ-образотворчих-мистецтв-НБУВ-132766116787379>; відділ соціокультурної діяльності НБУВ (40) – <https://www.facebook.com/Відділ-соціокультурної-діяльності-НБУВ-100226191461002>.

Прикметно, що зміст публікацій усіх цих сторінок загалом не повторюється, виняток становлять окремі матеріали, що є дотичними до діяльності того чи іншого підрозділу.

З огляду на широкі можливості сервісів Web 2.0, ВНБІ також було створено сторінку в соціальній мережі «Фейсбук» – «Центр науково-бібліографічної інформації НБУВ» (<https://www.facebook.com/cnbinbuv>). *Оскільки відділ є центральним підрозділом НБУВ з питань довідково-бібліографічної діяльності, тому для назви було обрано саме слово «центр».*

Перший допис створено 22 січня 2013 р. На початку діяльності сторінки активність підписників була невеликою, це пов'язано з тим,

що основна потенціальна аудиторія була в іншій соціальній мережі – «ВКонтакте» (<https://vk.com>).

Станом на 1 січня 2020 р. сторінка відділу науково-бібліографічної інформації має 701 підписника та 675 прихильників (шанувальників), розміщено дописів – 839, (2019–110, 2018–120, 2017–69, 2016–103, 2015–145, 2014–177, 2013–115), 1211 фотографій. Неоднорідна кількість дописів у різні роки пов'язана, насамперед, із завантаженістю співробітників відділу: виконання бібліографічних довідок, підготовка покажчиків, участь у різних бібліотечних заходах тощо, а також з нерегламентованістю подібної діяльності.

Відсоткове співвідношення прихильників та підписників сторінки (надалі – аудиторія) за віком, статтю, місцем та мовою майже ідентичне – у межах двох відсотків, тому можемо аналізувати їх загалом (рис. 1).

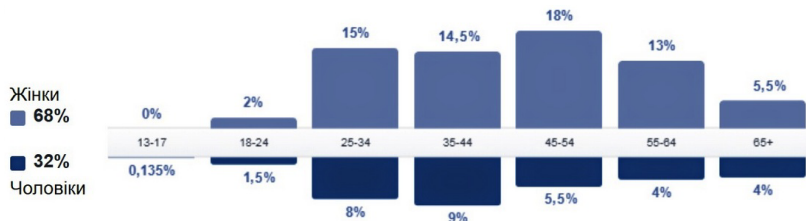

Рис. 1. Розподіл аудиторії за віком і статтю

Жінок удвічі більше, ніж чоловіків, що відповідає (з відмінністю в 2%) першим рокам існування сторінки і прослідковується впродовж усього періоду. Найбільша вікова група жінок – 45–50 років (18%), чоловіків – 35–44 (9%).

Щодо розподілу за географічним положенням, то переважна кількість аудиторії (майже 90%) – з України. З них провідну позицію з великим відривом займає Київ (58%), трійку лідерів закривають Львів та Харків (5,3% і 5% відповідно), що прослідковується впродовж усіх років ведення сторінки (з відмінностями близько 2%). Також на сторінку підписані (та/або є її прихильниками) представники інших країн: Росії, Польщі, Німеччини, США, Франції, Білорусі, Канади, Австрії, Лівану та ін.

Розподіл аудиторії за мовою: українська – близько 50%, російська – 40%, англійська (UK+US) – 5% та інші (польська, сербська, німецька тощо).

Однією з причин не дуже високого відсотка української мови (близько 52%) може бути неточна підтримка мови: деякі слова та вирази або взагалі не перекладаються, або перекладаються не зовсім точно (рис. 2). Ситуація дещо поліпшується тим, що в налаштуваннях можна обрати додаткову мову, якою перекладатимуться незрозумілі для мережі слова.

Performance for Your Post	Performance for Your Post	Результативність вашої публікації
743 People Reached	743 охоплення аудиторії	743 Охват людей
35 Likes, Comments & Shares #	35 Вподобання, коментарі та поширення #	35 Отметки "Нравится", комментарии и повторные публикации
27 Likes 6 On Post 21 On Shares	27 Вподобання 6 On Post 21 On Shares	27 Отметки "Нравится" 6 К публикации 21 К перепостам
2 Comments 0 On Post 2 On Shares	2 Коментарі 0 До допису 2 On Shares	2 Комментарии 0 К публикации 2 К перепостам
6 Shares 5 On Post 1 On Shares	6 Поширення 5 До допису 1 До поширень	6 Репосты 5 К публикации 1 К перепостам
58 Post Clicks	58 Натискань на дописі	58 Клики на публикациию
7 Photo Views 1 Link Clicks 50 Other Clicks #	7 Photo Views 1 Кліки посилання 50 Other Clicks #	7 Просмотры фотографий 1 Количество кликов на ссылку 50 Другие клики
NEGATIVE FEEDBACK 0 Hide Post 0 Hide All Posts 0 Report as Spam 0 Unlike Page	NEGATIVE FEEDBACK 0 Приховати допис 0 Приховати всі дописи 0 Позначити як спам 0 Зняти уподобання сторінки	ОТРИЦАТЕЛЬНЫЙ ОТЗЫВ 0 Скрыть публикацию 0 Скрыть все публикации 0 Пожаловаться на спам 0 Не нравится
Reported stats may be delayed from what appears on posts	Наведена статистика може оновлюватися із затримкою і відрізатися від показаної в дописах	Статистика по жалобам может обновляться с задержкой относительно публикаций

Рис. 2. Приклад перекладу українською та російською мовами

Однак фейсбук постійно змінюється й вдосконалюється, тому можна очікувати, що ситуація з українською мовою поліпшиться.

Наявність серед користувачів носіїв іноземних мов свідчить про певну популярність сторінки за межами України, що пов'язано, насамперед, з подіями та заходами, які проводить бібліотека: міжнародні наукові конференції, презентації книг видатних діячів минулого і сьогодення, виставки іноземних фотохудожників тощо.

Приріст аудиторії сторінки в різні місяці коливається від 1 до 70 за місяць. Такий досить великий діапазон в окремі місяці можна пояснити щонайменше трьома причинами:

- долучення до сторінки нових людей після проведеного заходу (конференція, презентація, творчий вечір тощо) і пов'язаної з ним реклами (запрошення на захід, його поширення та вподобання, що дозволяє привернути увагу людей, які не є аудиторією сторінки);
- поширення дописів наявною аудиторією (особливо, коли поширення відбувається на публічну сторінку або групу);

– запрошення вподобати сторінку (стихійні запрошення адміністраторами сторінки або учасниками).

Проте річний приріст аудиторії достатньо стабільний – близько 100 чоловік із середнім відсотком відписників від сторінки в 2%.

Найбільшу зацікавленість аудиторія проявляє до таких дописів: нові видання НБУВ (охоплення окремих дописів – більше ніж 2,7 тис. людей та близько 500 взаємодій); доступ до електронних ресурсів (охоплення – до 1,7 тис., взаємодій – до 350); «Особистості» (важливі дати та події в житті людей, безпосередньо пов’язаних з бібліотечним життям: Н. Малолетова, Т. Добко, Л. Ільницька та інші. Охоплення – до 1,5 тис., взаємодій – до 600); дари бібліотеці (В. Гвоздь, М. Поживанов, М. Новак, Я. Ганіткевич, С. Козак, Н. Струк, Д. Чистяк та інші. Охоплення – до 3 тис., взаємодій – до 1 тис.); події та заходи (конференції, презентації, творчі зустрічі тощо: охоплення – близько 1 тис., взаємодій – 250); нові надходження до фондів НБУВ (охоплення – до 500, взаємодій – до 100) тощо.

Щодо статистики у фейсбуці: варто зважати на те, що платформа дає змогу детально простежити статистичні дані лише за два останні роки. З огляду на це, детальніший аналіз діяльності треба робити систематично.

Стабільність у прирості аудиторії, незначний відсоток відписників, позитивна (хоча й дещо помірна) взаємодія аудиторії з матеріалами сторінки дають змогу говорити про достатньо вдалий вибір стратегії представлення ВНБІ в цій соціальній мережі. Перспективними напрямками подальшого розвитку присутності відділу в мережі «Фейсбук» є налагодження ефективнішої взаємодії з аудиторією (опитування, рейтинги, збільшення публікаційної активності, налагодження періодичності розміщення дописів тощо), залучення нових користувачів, підтримка якісного професійного контенту.

Висновки. Узагальнюючи наведене вище, можна виділити деякі важливі моменти, які необхідно враховувати не тільки для просування бібліотеки (або її структурного підрозділу) та її інформаційних продуктів і послуг у соціальній мережі «Фейсбук», але й для ефективного моніторингу своєї діяльності в цьому глобальному сервісі:

- 1) узгодження певних стандартів щодо розміщення публікацій (дописів) на сторінці, навіть якщо офіційно вони не регламентовані;
- 2) підтримка інтересу аудиторії розміщенням якісного й професійного (відповідно напрямку діяльності установи) контенту, враховуючи реакції на публікації та зворотний зв’язок від підписників та прихильників сторінки;

3) своєчасне проведення моніторингу ефективності взаємодії сторінки з користувачами, використовуючи доступну деталізовану статистичну інформацію, яку надає фейсбук.

Отже, соціальні медіа (зокрема соціальна мережа «Фейсбук») – цінний універсальний інструмент для налагодження продуктивної та ефективної взаємодії бібліотеки або її структурного підрозділу з реальними й потенційними користувачами, представлення бібліотечних продуктів та послуг.

Список бібліографічних посилань

1. Барабаш С. І. Зв'язки з громадськістю в системі соціально-комунікаційної діяльності бібліотеки вищого навчального закладу : автореф. дис. ... канд. наук із соц. комунікацій : 27.00.03 / Київ. нац. ун-т культури і мистецтв. Київ, 2013. 20 с.

2. Булахова Г. Бібліотеки в соціальних мережах та блогосфері як засіб рекламування. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. Київ, 2013. Вип. 36. С. 192–199.

3. Гранчак Т. Використання національними бібліотеками соцмереж для представлення бібліотечних продуктів і послуг. *Бібл. вісн.* 2016. № 1. С. 18–29.

4. Жабін А. Соціальні мережеві сервіси в бібліотеках. *Бібл. вісн.* 2017. № 4. С. 13–19.

5. Кількість користувачів Facebook в Україні досягла 13 мільйонів – дослідження. *MediaSapiens : інтернет-видання*. URL: <https://ms.detector.media/mediadoslidzhennya/post/22446/2019-02-14-kilkist-koristuvachiv-facebook-v-ukraini-dosyagla-13-milioniv-doslidzhennya>. (дата звернення: 07.02.2020).

6. Кривецький О. П. Бібліотечна справа через призму масової комунікації. *Бібліотека. Наука. Комунікація: формування національного інформаційного простору : матеріали Міжнар. наук. конф. (Київ, 4–6 жовт. 2016 р.)*. Київ, 2016. С. 220–223.

7. Поперечна Л. Представництво в соціальних медіа як корпоративний медіапроект сучасної бібліотеки, важливий чинник її іміджевих комунікацій. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. Київ, 2017. Вип. 47. С. 29–44.

8. Струнгар В. В. Бібліотечна складова в системі суспільного використання соціальних медіа : автореф. дис. . канд. наук із соц. комунікацій : 27.00.03 / Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2018. 297 с.

9. Тарасенко Н. Інформаційні комунікації в середовищі соціальних

мереж: аспекти стандартизації бібліотечного сегмента. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. Київ, 2017. Вип. 46. С. 455–477.

10. Тарасенко Н. Розкриття бібліотечних фондів засобами соціальних мереж як фактор наповнення інформаційного простору. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. Київ, 2014. Вип. 39. С. 205–218.

11. Штих П. М. Використання соціальних медіа для популяризації довідково-бібліографічних видань (на прикладі «ВКонтакте» та Facebook). *Бібліотека. Наука. Комунікація : матеріали Міжнар. наук. конф. (Київ, 6–8 жовт. 2015 р.)*. Київ, 2015. Ч. 2. С. 272–274.

12. The Top 20 Valuable Facebook Statistics – Updated January 2020. *Zephoria Inc. : Digital Marketing*. URL: <https://zephoria.com/top-15-valuable-facebook-statistics> (дата звернення: 07.02.2020).

References

1. Barabash, S. I. (2013). *Zviazky z hromadskistiu v systemi sotsialno komunikatsiinoi diialnosti biblioteky vyshchoho navchalnoho zakladu* [Public relations in the system of social and communication activities of university library]. *Candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].

2. Bulakhova, H. (2013). *Biblioteky v sotsialnykh merezhakh ta blohosferi yak zasib reklamuvannia* [Libraries in social networks and the blogosphere as a means of advertising]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho – Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, issue 36, pp. 192–199. Kyiv [in Ukrainian].

3. Hbranchak, T. (2016). *Vykorystannia natsionalnymy bibliotekamy sotsmerezhh dlia predstavlennia bibliotechnykh produktiv i posluh* [Usage social networks among national libraries for presentation of library products and services]. *Bibliotechnyi visnyk – Library Bulletin*, no.1, pp.18–29 [in Ukrainian].

4. Zhabin, A. (2017). *Sotsialni merezhevi servisy v bibliotekakh* [Social network services in libraries]. *Bibliotechnyi visnyk – Library Bulletin*, no. 4, pp. 13–19 [in Ukrainian].

5. *Kilkist korystuvachiv Facebook v Ukraini dosiahla 13 milioniv – doslidzhennia* [The number of Facebook users in Ukraine has reached 13 million – research]. *MediaSapiens: internet-vydannia*. Retrieved from <https://ms.detector.media/mediadoslidzhennya/post/22446/2019-02-14-kilkist-korystuvachiv-facebook-v-ukraini-dosyagla-13-milioniv-doslidzhennya> [in Ukrainian].

6. Kryvetskyi, O. P. (2016). *Bibliotechna sprava cherez pryzmu masovoi komunikatsii* [Librarianship through the lens of mass communication].

Biblioteka. Nauka. Komunikatsiia: formuvannia natsionalnoho informatsiinoho prostoru: *Mezhdunarodnaia naukova konferentsiia (Kyiv, 4–6 zhovt. 2016 hoda) – International Scientific Conference* (pp. 220–223). Kyiv [in Ukrainian].

7. Poperechna, L. (2017). Predstavnytstvo v sotsialnykh media yak korporatyvnyi mediaproekt suchasnoi biblioteky, vazhlyvyi chynnyk yii imidzhevkykh komunikatsii [Representation in Social Media as Corporate Media Project of Modern Library, an Important Factor of its Branding Communication]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho – Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, issue 47, pp. 29–44. Kyiv [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.15407/np.47.029>

8. Strunhar, V. V. (2018). Bibliotekna skladova v systemi suspilnoho vykorystannia sotsialnykh media [Library component in the social media usage system]. *Candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].

9. Tarasenko, N. (2007). Informatsiini komunikatsii v seredovyshchi sotsialnykh merezh: aspekty standartyzatsii biblioteknoho sehmenta [Information Communication among Social Networks: Standardization Aspects of Library Segment]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho – Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, issue 46, pp. 455–477. Kyiv [in Ukrainian].

10. Tarasenko, N. (2014). Rozkryttia biblioteknykh fondiv zasobamy sotsialnykh merezh yak faktor napovnennia informatsiinoho prostoru [Public Access to Library Collections by Means of Social Networks as an Information Space Filling Factor]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho – Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, issue 39, pp. 205–218. Kyiv [in Ukrainian].

11. Shtykh, P. M. (2015). Vykorystannia sotsialnykh media dlia populiaryzatsii dovidkovo-bibliografichnykh vydan (na prykladi «VKontakte» ta Facebook) [Usage of social media in promoting Reference and bibliographic books (case of «VKontakte» and Facebook)]. *Biblioteka. Nauka. Komunikatsiia: Mezhdunarodnaia naukova konferentsiia (Kyiv, 6–8 zhovt. 2015 hoda) – Library. Science. Communication : International Scientific Conference* (part 2, pp. 272–274). Kyiv [in Ukrainian].

12. The Top 20 Valuable Facebook Statistics – Updated January 2020. *Zephoria Inc.: Digital Marketing*. Retrieved from <https://zephoria.com/top-15-valuable-facebook-statistics>.

Стаття надійшла до редакції 03.01.2020.

Pavlo Shtykh,

Junior Researcher,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

3 Holosiivskiy Ave., Kyiv 03039, Ukraine

e-mail: paul.shtykh@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-3072-4726>

Social Networks as a Means of Promoting Reference and Bibliographic Products and Services in the System of National Communications

The article deals with the effectiveness of interaction between the audience of the web-page of the Department of scientific and bibliographic information of the Vernadsky National Library of Ukraine with publications (posts) on the social network Facebook. Areas which could be seen as priority ones for further development and support of the page are identified, and some recommendations are given for more efficient use of the resources of this social network and its statistical capabilities for a more detailed analysis of audience interaction. Some recent publications by Ukrainian researchers are also considered, they note the importance and expediency of using the social network Facebook, and at the same time emphasize some problematic issues in regulating the activities of employees.

Emphasis is placed on the importance of regulating the activities of employees involved in the support of the Facebook page.

Considering the steady increase in the number of users and the low percentage of subscribers, it is determined that the strategy of representation of the Department in this social network has been made quite well.

It is determined that in order to promote library information products and services on the social network Facebook, it is necessary to adhere to certain standards regarding posting, maintain feedback with subscribers and supporters of the page, post content according to the reactions of the public. It is noted that for effective monitoring of the interaction of the page with users, it is necessary to systematically refer to the available detailed statistical information provided by Facebook.

Social media (in particular, the Facebook social network) is a valuable universal tool for establishing a productive and effective interaction of the library or its structural unit with active and potential users thanks to its multi-format and wide range of tools for interactive communication.

Keywords: social media, reference and bibliographic publications, bibliographic services, information services, library, Facebook.

Тетяна Каменсва,

молодший науковий співробітник,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

Голосіївський просп., 3, Київ, 03039, Україна

e-mail: Mizkevich83@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-2324-6869>

СУЧАСНА БІБЛІОТЕКА ЯК ЦЕНТР НЕФОРМАЛЬНОЇ ОСВІТИ

У статті висвітлюються основні тенденції розвитку бібліотечного обслуговування, орієнтованого на освітні потреби сучасних користувачів у контексті втілення засад концепції безперервної освіти. Зазначається, що з метою створення умов для високоякісного неформального навчання бібліотеки активно застосовують інноваційні підходи до його організації та налагоджують співпрацю з надавачами освітніх послуг.

Обґрунтовано, що неформальні освітні практики стають сьогодні важливим аспектом бібліотечної діяльності, відкриваючи широкі перспективи для ефективної реалізації освітньої функції в сучасних умовах.

Ключові слова: неформальна освіта, бібліотека, освітня функція бібліотеки, дистанційна освіта.

Динаміка інформаційних та освітніх процесів у сучасному суспільстві суттєво посилює роль самоосвіти, що призводить до закономірного зростання попиту на додаткові ресурси та можливості неформальної освіти. У наш час у розвинутих країнах значущість і дієвість неформальної освіти дорослих як складової безперервного навчання визнано на урядовому рівні. Вона розглядається як механізм досягнення сталого економічного розвитку, гарантування громадянського прогресу та демократичного устрою суспільного життя; як вияв відповідальності суспільства за формування людського та соціального капіталу, який є ключовим елементом сучасного суспільства знань [1, с. 35]. У зв'язку з цим, освітня політика цивілізованих держав передбачає субсидії та гранти для програм та послуг додаткової освітньої інфраструктури.

Одне з важливих місць в освітній інфраструктурі будь-якої демократичної країни посідає соціальний інститут бібліотеки. Еволюціонуючи разом із суспільством, бібліотека спрямовує свою діяльність на забез-

печення рівного та якісного доступу до інформації та знань. Посилення позицій неформальної освіти закономірно позначається на розвитку сучасного бібліотечного обслуговування, орієнтованого на освітні потреби сучасних користувачів.

Різні аспекти реалізації бібліотеками освітньої функції висвітлено в наукових працях Ф. Блина, Л. Рябцевої, Н. Гендіної, А. Поулсен, Дж. Релендера та ін. Разом із цим, на нашу думку, зростаючий досвід впровадження бібліотекою різноманітних освітніх практик потребує подальшого осмислення.

Метою статті є виявлення основних тенденцій впровадження неформальних освітніх практик у сучасних бібліотеках, а також визначення перспектив їх розвитку в контексті формування дієвої національної системи безперервної освіти.

Неформальні освітні практики стають сьогодні важливим аспектом бібліотечної діяльності в контексті забезпечення можливостей навчання упродовж життя. Зокрема, ця тенденція яскраво проявляється в США та ЄС, де бібліотека активно включається до системи національної освіти. Показово, що одна з найбільш відомих та потужних систем освіти для дорослих у Німеччині та Австрії «Вищі народні школи» (Volkshochschule), що мають більш ніж 100-літню історію, останніми роками почала тісно взаємодіяти з бібліотеками, реалізуючи спільні цілі та ідеї для підтримки та поліпшення освітнього процесу в регіонах. Систематична та конструктивна співпраця дозволяє говорити про утворення своєрідних «муніципальних та регіональних освітніх ландшафтів» [2], спрямованих на інтеграцію суспільства через надання не тільки професійної, а й громадянської освіти. Сьогодні в спільно організованих навчальних центрах пропонуються освітні програми для різних категорій користувачів, а також регулюються проблеми, пов'язані з нестачею кваліфікованих робітників. Особливим інтеграційним напрямом роботи для бібліотек у Німеччині стала адаптація біженців і мігрантів, які потребують своєчасної та різнопланової соціалізації, у тому числі через освітні заходи. З огляду на суттєве фінансове навантаження на муніципальні бюджети, пов'язане з їх підтримкою, подібна координація соціальних установ/організацій та об'єднання ресурсів допомагають уникнути дублювання функцій і скоротити адміністративні ресурси в процесі розв'язання актуальних питань.

Водночас для публічних бібліотек США вже звичною стала практика відкриття освітніх центрів LifeLong Learning, у яких безкоштовно пропонується широкий спектр інформаційних та культурних навчальних

програм для користувачів: мовні та комп'ютерні курси, медіаосвітні та спеціалізовані тренінгові програми тощо [3].

Оскільки модель сучасної освіченої людини містить в собі готовність прийняти та засвоїти нові технології, тож американські бібліотеки одними з перших почали приділяти увагу технологічній обізнаності користувачів, відкриваючи креативні освітні простори «мейкерспейс» (makerspace) або «фєблєб» (FabLab), де всі бажаючі можуть ознайомлюватися та використовувати високотехнологічне та надсучасне устаткування (3 D-принтери, робототехніку, обладнання для створення відеоігр, мультимедіа, аудіо-, відео виробництво, для електронного шиття тощо) [4].

Тепер відкриття в бібліотеках спеціальних майданчиків для вивчення новітніх технологій є трендом в усьому світі. Наприклад, у 2015 р. публічна бібліотека Ванкувера (Канада) відкрила побудовану за спеціальним проєктом грандіозну цифрову медіалабораторію – Inspiration Lab, обладнану високошвидкісними комп'ютерами з найновішим програмним забезпеченням. Родзинкою Inspiration Lab стали чотири студії звукозапису (кабіни оснащені комп'ютерами, вебкамерами, мікрофонами, восьмиканальним звуковим мікшером та монітором для створення підкастів, музики, відеопрезентацій тощо) [5].

У сучасних мейкерспейсах організують навіть цілі кінолабораторії. Наприклад, у кінолабораторії бібліотеки ім. О. Гога в Жудец Клуж (Румунія) користувачі мають змогу ознайомитися з процесом виробництва фільму та здобути навички створення власних відео. У лабораторії використовуються ноутбуки, планшети, проектор та екран, відеокамери та програми для обробки відео [6].

У публічних бібліотеках в Осло та Ставангері (Норвегія) облаштовано простір «Народна майстерня» (Folkeverkstedet), де розташовані кілька столів, за кожним з яких можуть сісти до восьми осіб для здійснення спільної роботи над проєктом. Тут можна займатися програмуванням або рукоділлям, записувати музику або відновлювати стару техніку. «Народна майстерня» надає доступ до різноманітних сучасних конструкторів, 3 D-принтера, 3 D-ручки та електронної швейної машини [7].

У бібліотеці маленького містечка Ваггерюд (Швеція) з'явився мобільний мейкерспейс – між бібліотеками району курсує спеціальний автобус, екіпаж якого популяризує інтерес до нових технологій та ідеї спільного навчання [8].

Слід також зазначити, що зростаюче різноманіття пізнавально-інформаційних запитів сучасних користувачів, пов'язане зі швидкістю оновлення інформації та знань, спонукає бібліотеки і до впровадження

інноваційних освітніх технологій. Зокрема, широкі перспективи для сучасних бібліотек відкриває дистанційна освіта, можливості якої дають змогу підняти процес безперервної освіти на якісно новий рівень.

Останнім часом стрімкий розвиток дистанційної освіти зумовлено експоненціальним зростанням потреб в освіті та сучасною світовою тенденцією до створення у зв'язку з цим глобальних відкритих освітніх та наукових систем, які дозволяють, з одного боку, розвивати систему нагромадження і поширення знань, а з другого – надавати доступ до різноманітних інформаційних ресурсів широким верствам населення [9]. Окрім того, сучасний ринок праці актуалізує необхідність оперативної підготовки-перепідготовки кадрів, які залишатимуться компетентними та затребуваними фахівцями, здатним до успішної реалізації в професійній діяльності.

Подібні зміни зумовили необхідність створення умов для безперервного, швидкого та одночасно високоякісного навчання і, оскільки традиційні системи навчання не здатні відповідати сучасним вимогам, альтернативою їм стає використання можливостей дистанційної освіти. Розвиток інформаційних і комунікаційних технологій вже заклав підґрунття для створення інформаційних мереж, які надають користувачам навіть невеликих місцевих публічних бібліотек доступ до всесвітніх джерел інформації, тож у суспільстві безперервного навчання – формального або неформального характеру – саме публічні бібліотеки ставатимуть тими вузлами, що з'єднуюватимуть локальну систему навчання з глобальними ресурсами інформації і знань [10].

Дистанційне навчання – індивідуалізований процес передавання і засвоєння знань, умінь, навичок і способів пізнавальної діяльності людини, який відбувається за опосередкованої взаємодії віддалених один від одного учасників навчання в спеціалізованому середовищі, яке створене на основі сучасних психолого-педагогічних та інформаційно-комунікаційних технологій. У процесі дистанційного навчання використовуються дистанційні курси – інформаційні продукти, які є достатніми для навчання за окремими навчальними дисциплінами [11].

Серед беззаперечних переваг дистанційної освіти – можливість одночасного охоплення навчанням значної кількості людей без відриву від виробництва за гнучким графіком, а також розв'язання проблеми географічної віддаленості від освітніх осередків. Важливо вказати, що дистанційна освіта надає рівні можливості в реалізації права людини на освіту та отримання інформації людям з особливими потребами. Особливо гостро це питання стоїть в Україні, де в умовах економічної нестабіль-

ності та кризового стану гуманітарної сфери ця категорія населення виявилася однією з найбільш соціально вразливих і тепер її представники здебільшого мають обмежений доступ до вищої освіти. Тим часом професійне навчання людей з особливими потребами – це зниження напруженості на ринку праці, підвищення суспільної продуктивності та розв'язання соціальних проблем [12].

Вдалиий приклад підвищення доступності якісної освіти через впровадження дистанційної освіти продемонстрували бібліотеки одного промислового та найбільш етнічно різноманітного району Лондону Tower Hamlets, щодо яких місцева влада реалізувала доволі інноваційний підхід. Річ у тім, що на початку 2000-х бібліотеки в Tower Hamlets були на межі закриття – часи роботи скорочувалися, високі експлуатаційні витрати накладалися на вкрай низький рівень відвідування. Тоді рада району зважується на експеримент: зі старих будівель бібліотеки переносять до сучасних Idea Stores, що об'єднали під одним дахом, окрім останніх, технічно оснащені комп'ютерні центри, класи для навчання дорослих та простір для заходів з кафе. До проектування будівель було залучено відомого британського архітектора Д. Аджайє (David Adjaye, офіцер Ордена Британської імперії, член Королівської Академії мистецтв). Також для промоції та популяризації Idea Stores було організовано медіапідтримку та професійний маркетинг. Усі Idea Stores розташовані в людних та зручних місцях, мають просторі сучасні інтер'єри та пропонують широкі можливості для неформального навчання, включно з програмами з працевлаштування та цифрової інклюзії. Партнером Idea Stores стала мережа центрів дистанційної освіти Великобританії learndirect [13].

Нині Idea Stores, що поєднують у собі функції публічних бібліотек та сучасних освітніх громадських центрів, стали затребувані не тільки серед місцевого населення: експеримент отримав широкий резонанс далеко за межами Великобританії. Idea Stores мають регулярні запити від бібліотечних спеціалістів та політиків на проведення екскурсій, а співробітників запрошуюють виступами до інших країн Європи, Азії та США.

Вітчизняна бібліотека традиційно вважається одним з учасників реалізації завдань дистанційної освіти, що здійснює сервісну підтримку студентів навчальною літературою, будучи водночас і центром довідкової інформації, і комунікативним центром. Проте впровадження технологій дистанційної освіти в українських бібліотеках поки обмежується курсами підвищення кваліфікації бібліотечних працівників, які організовуються в регіональних тренінгових центрах бібліотек.

На нашу думку, перспективним видається бачення сучасних вітчизняних бібліотек як свого роду хабів дистанційного навчання та освітніх послуг для місцевого населення. Здійснення бібліотекою актуальних освітніх задач надаватиме можливість суттєво розширити коло користувачів, а також збільшити кількість споживачів освітніх послуг у віддалених та малонаселених регіонах, у яких відсутні освітні та наукові центри. При цьому, з огляду на освітні потреби суспільства знань, принциповим стає не просто забезпечення вільного доступу до навчальних ресурсів, а перетворення бібліотек на потужні інтерактивні центри відкритої освіти протягом життя, в яких, окрім ресурсної підтримки, здійснюватиметься також ефективне управління навчальним процесом. За таких обставин бібліотекар виступатиме як інформаційний менеджер, що скоординує споживача освітніх послуг з надавачами освітнього контенту (зкладами, що продукують академічні програми та спеціальні знання).

У цьому контексті слід звернути увагу на перспективу застосування сучасної технології блокчейн (англ. blockchain), що стрімко розвивається в багатьох сферах. Сьогодні цю технологію вважають перспективним методом модернізації системи управління навчальними ресурсами, що дозволяє зробити її децентралізованою та високонадійною. Блокчейн відкриває великий потенціал для розвитку мережових форм взаємодії наукових, освітніх і виробничих організацій задля підготовки інноваційних кадрів [14], дозволяючи налагодити відносини без посередників між конкретними університетами та освітніми організаціями в напрямі співпраці як єдиної системи.

Сприяючи розвитку дистанційного навчання, технологія блокчейн також здатна вирішувати проблему деактуалізації навчальних програм. Так, наприклад, у майбутньому можливості технології дозволятимуть створити єдину систему динамічного пошуку кадрів, де у відповідь на запити від роботодавців освітні організації пропонуватимуть блоки курсів із вузькоспрямованих спеціальностей, що, зі свого боку, дозволить учням обирати конкретну стратегію навчання.

Водночас неможливо переоцінити роль технології блокчейн у легітимізації дистанційної освіти, оскільки вона дасть змогу стандартизувати сертифікати та дипломи освітніх онлайн порталів для всіх країн світу. Піонером у впровадженні Масових відкритих онлайн Курсів (MOOC), що стали доступними у 83-х країнах, став Нікосійський університет – він є членом Європейської Асоціації Університетів [European Universities Association(EUA)] та Європейської Асоціації Установ Вищої

освіти (European Association of Higher Education) (EURASHE), а тому його дипломи визнаються в усьому світі [15].

Важливо зазначити, що тепер вивченням можливостей технології блокчейн в освіті займається спеціальна комісія Європейського Союзу. В опублікованій доповіді Blockchain in Education аналізується цінність технології, її перспективи та варіанти використання. Експерти вказують на прозорість системи та відсутність можливостей для маніпуляції даними, а також звертають увагу на можливі ризики, оскільки вивчення більшості освітніх функцій платформи перебуває на стадії розробок та потребують більш глибокого вивчення. На нинішньому етапі пропонується розробити проєкт загальнодоступної системи дистанційного навчання на платформі блокчейн в країнах ЄС та узгодити стандарти її використання [16].

Отже, застосування переваг новітніх інформаційних технологій відкриває широкі перспективи для ефективного реалізації бібліотекою освітньої функції в сучасних умовах. Наявні тенденції впровадження неформальних освітніх практик у бібліотечну діяльність вказують на зростаюче значення сучасної бібліотеки як ланки неформальної освіти, що надає підставу для прогнозування посилення її ролі у формуванні дієвої національної системи безперервної освіти.

Список бібліографічних посилань

1. Гончарук А. Неформальна освіта дорослих у країнах ЄС. *Пед. науки*. 2012. № 54. С. 31–36.
2. Eckart, W., Sträter, E. (2015). Zehn gute Gründe für eine systematische Zusammenarbeit von Bibliotheken und Volkshochschulen. Available at <https://www.o-bib.de/article/view/2015H4S34-42/3322>.
3. Education and Continuous Learning. *American Library Association*. 2019. URL: <http://www.ala.org/aboutala/missionhistory/keyactionareas/education/educationcontinuing> (last accessed: 30. 12. 2019).
4. Manufacturing Makerspaces. *American Libraries*. 2013. URL: <https://americanlibrariesmagazine.org/2013/02/06/manufacturing-makerspaces/>.
5. Inspiration Lab. *Vancouver Public Library*. 2019. URL: <http://www.vpl.ca/inspirationlab> (last accessed: 28. 12. 2019).
6. Tech and non-tech MakerSpace activities for teens in «Octavian Goga» Cluj County Library, Romania. 2015. *IFLA*. URL: <https://www.ifla.org/node/9631>.
7. Folkeverkstedet: Making a workshop for the people of Oslo, Norway. 2015. *IFLA*. URL: <https://www.ifla.org/node/9623>.

8. 3 D printing and media tools: reviews on MakerSpaces around the world. 2015. *IFLA*. URL: <https://www.ifla.org/node/9626>.

9. Розвиток та перспективи формування системи ДО в Україні. *Освітній портал*. URL: <http://www.osvita.org.ua/distance/ukraine/rozvitok/>.

10. Миськевич Т. Бібліотеки в системі безперервної освіти: реалізація завдань інформаційної соціалізації через неформальну освіту. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. Київ, 2017. Вип. 48. С. 515–524.

11. Про затвердження Положення про дистанційне навчання: Наказ від 21 січня 2004 р. № 40. *М-во освіти і науки : офіц. вебсайт*. 2004. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0464-04>.

12. Роботодавці та держава повинні разом вирішувати проблему працевлаштування людей з інвалідністю. *Національна Асамблея людей з інвалідністю України : офіц. вебпортал*. 2017. URL: <https://naiu.org.ua/robotodavtsi-ta-derzhava-povynni-razom-vyrishuvaty-problemu-pratsevlashtuvannya-lyudej-z-invalidnistyu/>.

13. Idea Stores: service integration with libraries and learning. *Department for Digital, Culture, Media & Sport*. 2016. URL: <https://www.gov.uk/government/case-studies/idea-stores-service-integration-with-libraries-and-learning>.

14. Шаронин Ю. Цифровые технологии в высшем и профессиональном образовании: от личностно ориентированной smart-дидактики к блокчейну в целевой подготовке специалистов. *Совр. проблемы науки и образования*. 2019. № 1.

15. Блокчейн в сфере образования. *Хабр : вебсайт*. URL: <https://habr.com/ru/post/344764/>.

16. Blockchain in Education. *Report by the Joint Research Centre (JRC)*. (2017). URL: <http://www.ala.org/aboutala/missionhistory/keyactionareas/educationaction/educationcontinuing>.

References

1. Honcharuk, A. (2012). Neformalna osvita doroslykh u krainakh Yes [Informal education for adults in the European Union countries]. *Pedahohichni nauky – Pedagogical Sciences*, no. 54, pp. 31–36 [in Ukrainian].

2. Eckart, W., Sträter, E. (2015). Zehn gute Gründe für eine systematische Zusammenarbeit von Bibliotheken und Volkshochschulen. Retrieved from https://www.o-bib.de/article/view/2015_H4_S34-42/3322 [in Germany].

3. Education and Continuous Learning. (2019). *American Library Association*. URL: <http://www.ala.org/aboutala/missionhistory/keyactionareas/educationaction/educationcontinuing>.

4. Manufacturing Makerspaces. (2013). *American Libraries*. Retrieved from <https://americanlibrariesmagazine.org/2013/02/06/manufacturing-makerspaces/> [in English].

5. Inspiration Lab. (2019). *Vancouver Public Library*. Retrieved from <http://www.vpl.ca/inspirationlab> [in English].

6. Tech and non-tech MakerSpace activities for teens in «Octavian Goga» Cluj County Library, Romania. (2015). *IFLA*. Retrieved from <https://www.ifla.org/node/9631> [in English].

7. Folkeverkstedet: Making a workshop for the people of Oslo, Norway. (2015). *IFLA*. Retrieved from <https://www.ifla.org/node/9623> [in English].

8. 3 D printing and media tools: reviews on MakerSpaces around the world. (2015). *IFLA*. Retrieved from <https://www.ifla.org/node/9626> [in English].

9. Rozvytok ta perspektyvy formuvannia systemy DO v Ukraini [The development and prospects of formation of the Distance education system in Ukraine]. *Osvitnii portal – Educational Portal*. Retrieved from <http://www.osvita.org.ua/distance/ukraine/rozvitok/> [in Ukrainian].

10. Myskevych, T. (2017). Biblioteki v systemi bezpererвної osvity: realizatsiia zavdan informatsiinoi sotsializatsii cherez neformalnu osvitu [Libraries in the System of Lifelong Learning: Implementation of the Tasks of Information Socialization through Non-Formal Education]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteki Ukrainy im. V. I. Vernadskoho. – Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, issue 48, pp. 515–524. Kyiv [in Ukrainian].

11. Nakaz vid 21 sichnia 2004 r. No 40 «Pro zatverdzhennia Polozhennia pro dystantsiine navchannia» [Order of the Ministry of Education and Science on January 21, 2004 No 40 «On approval of the Distance Learning»]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0464-04> [in Ukrainian].

12. Robotodavtsi ta derzhava povynni razom vyrishuvaty problemu pratsevlashtuvannia liudei z invalidnistiu [Employers and government should work together to solve the problem of employment people with disabilities]. *Natsionalna Asambleia liudei z invalidnistiu Ukrainy – National Assembly of People with Disabilities of Ukraine*. Retrieved from <https://naiu.org.ua/robotodavtsi-ta-derzhava-povynni-razom-vyrishuvaty-problemu-pratsevlashtuvannya-lyudej-z-invalidnistyu/> [in Ukrainian].

13. Idea Stores: service integration with libraries and learning. *Department for Digital, Culture, Media & Sport*. (2016). Retrieved from <https://www.gov.uk/government/case-studies/idea-stores-service-integration-with-libraries-and-learning> [in English].

14. Sharonin, Yu. (2019). Tsifrovyye tehnologii v vyisshem i professionalnom obrazovanii: ot lichnostno orientirovannoy smart-didaktiki k blokcheynu v tseloy podgotovke spetsialistov [Digital technologies in higher and professional education: from personality-oriented smart didactics to blockchain in targeted training of specialists]. *Sovremennyye problemy nauki i obrazovaniya – Modern Problems of Science and Education*, no. 1 [in Russian].

15. Blokcheyn v sfere obrazovaniya [Educational blockchain]. *Habr*. Retrieved from <https://habr.com/ru/post/344764/> [in Russian].

16. Blockchain in Education. (2017). *Report by the Joint Research Centre (JRC)*. Retrieved from <http://www.ala.org/aboutala/missionhistory/keyactionareas/educationaction/educationcontinuing> [in English].

Стаття надійшла до редакції 05.01.2020.

Tetiana Kamenieva,

Junior Researcher,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

3 Holosiivskiy Ave., Kyiv 03039, Ukraine

e-mail: Mizkevich83@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-2324-6869>

Modern Library as a Center of an Informal Education

The article highlights main trends in the development of library services that are focused on the educational needs of modern users in the provisions of the concept of longlife learning implementation context. It is specially noted that in order to create conditions for a high-quality informal education, libraries actively apply innovative approaches to its organization and establish cooperation with providers of educational services.

Particularly, the emblematic case of cooperation between Austrian and German libraries with the Higher National Schools (Volkshochschule) is examined. Such collaboration allows to achieve common goals and make ideas true in the line of support and improvement of the educational process in the regions. A global trend of opening of the creative educational spaces in the libraries is described. In those spaces also known as «makerspaces» or «FabLabs» anyone can learn and use high-tech and cutting-edge equipment. The experience of the Tower Hamlets London area's libraries transformation into modern «Idea Stores» which in partnership with «learnirect», a UK's network of distance educational centers, offer ample opportunities for informal education, is highlighted.

Modern blockchain technologies which enable modernization of study resources management system and making it robust and decentralized are reviewed. It is

mentioned that the blockchain technology provides one solution for two problems: the study programs outdate problem and creation of a unified system for dynamic workforce search.

It is substantiated that informal education practices are becoming an important aspect of library activity nowadays, opening up wide prospects for effective realization of educational function in modern conditions.

Keywords: non-formal education, informal education, longlife learning, library, educational function of the library, distance education.

Наукове видання

**НАУКОВІ ПРАЦІ
НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ
імені В. І. ВЕРНАДСЬКОГО**

Випуск 58

Бібліотеки в системі стратегічних комунікацій:
міжнародний аспект

Редактори: *Т. Дубас, Є. Кабаренкова, Я. Маленко,
Л. Сісіна, Ю. Шлапак*
Технічний редактор *Т. Дубас*
Комп'ютерне верстання: *Г. Булахова*

Підп. до друку 28.02.2020. Формат 60x84/16.
Ум. друк. арк. 28,48. Обл.-вид. арк. 27,67.
Наклад 300 пр. Зам. № 3.

Видавець і виготовлювач

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського
Голосіївський просп., 3, Київ, 03039, Україна

Свідоцтво про державну реєстрацію
КВ № 16085-4557Р від 16.12.2009 р.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру
видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 1390 від 11.06.2003 р.